Do 2 2210

V.V.
K. 150
Pl. C

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING
DER BOUWKUNST. VAKVEREENIGING
VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

37E JAARGANG
1916
1 MEI – 31 DEC.

'S-GRAVENHAGE
MOUTON & Co.

S. P. A. KOUMANS
BOEKBINDER
EN
KARTONWERKER
DELFT

REGISTER.

INDEELING NAAR DE ONDERWERPEN:

1. Mededeelingen van de Maatschappij.
2. Uitgevoerde bouwwerken.
3. Techniek en bouwmaterialen.
4. Stedenbouw, Verkeerswegen, enz.
5. Mededeelingen over Oude en Nieuwe Gebouwen, monumenten, enz.
6. Onderwerpen van administratieven, socialen en rechtskundigen aard, Verslagen.
7. Onderwijs. Examens.
8. Prijsvragen.
9. Tentoonstellingen, congressen.
10. Boek- en plaatwerken.
11. Ingezonden stukken.
12. Onderwerpen van verschillenden aard.
13. Personalia.

Onderwerp. Pag.

6. Actie van de afdeeling Enschedé van den Nederlandschen Aannemers Bond 205
6 8. Algemeene Prijsvraag Regelen door H. V. D. KLOOT MEYBURG 8
6 8. Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen. De toepassing van de 31
5. Amersfoort. Ontwerp voor een feestgebouw te — door J. C. VAN EPEN 139
5. Amsterdam. Een nieuw gebouw voor de Rijks Academie voor Beeldende Kunsten te — door W. 163
5. Amsterdam. Nieuwe Brug van Wouwstraat . 158
4. „ Nieuwe wandelweg tusschen Amsteldijk en Amstelveensche weg . . . 205
12. Architectura et Amicitia. Bestuursleden . . 260
5. Architecten Teekeningen. Oude — door D. F. S. 37
5. Architecten Teekeningen. Oude — 92
6 12. Arnhem. Het ongeval aan de Westerfoortsche dijk te — 183, 200
6. Art. 24 der A. A. V. Nog eens — door J. W. . 91
6. Art. 24 der A. A. V. Voor het laatst — door J. WESSELIUS. 149
6. Art. 24 der A. A. V. en de Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland door C. J. Kruisweg. 197
6. Art. 24 der A. A. V. 124

1. Balans der M. B. V. A. per 30 April 1916 81
4. Batavia op den tweesprong door Ir. F. J. KUBATZ 168, 173
5. Berlage's Parck Wijck 10
3. Beton. Metallisatie van — 10, 72
3. Betonfundeeringen. 158
6. BETTINK. W. Een Rijksproefstation en ontwikkelings-organisatie in het Bouwvak . 77
4. Bloemendaal. Adres aan den Raad in zake rooilijn wijziging te — 221

Reg. Pag.

4. Bloemendaal. Vaststelling van nieuwe rooilijnen te — door IR. J. B. V. LOGHEM . 209
10. Boek en plaatwerken. Ontvangen — . . . 222
6. Bond der Bonden. Concept-reglement . . 11
6. Bond van Nederlandsche Architecten. Verslag 171
6. Bond van Nederlandsch Indische Kunstkringen 188
13. Bos. Dr. D. † 24
10. Bouwkundig Woordenboek van L. Zwiers . 220
8. Bouwkunst en Vriendschap. Prijsvragen uitgeschreven door de vereeniging — (zie onder Prijsvragen) 129
6. Bouwmeester en Kunstnijvere door IR. J. B. VAN LOGHEM 223
6. Bouwveiligheidswet. Voorontwerp. . . . 174
6. „ Schema van den algemeenen maatregel van bestuur bedoeld in artikel 2 in het voorontwerp — 177
6. „ Rapport voorontwerp 180
7. BINKHORST VAN OUD CARSPEL Ir. P. Opmerkingen ter zake „schema voor een regeling van het Middelbaar Technisch Onderwijs" 187
4. Brug van Wouwstraat te Amsterdam . . 158
13. Bruno Schmitz †. door D. F. S. 33
13. „ „ †. door W. F. C. S. . . . 43
6. BRUIJNZEEL. MR. J. P. De architect als lasthebber van den Bouwheer 42
6. Bureau voor Auteursrecht van Beeldende Kunsten. Vereeniging — 193
11. BUSKENS. P. G. Brieven uit Rotterdam IV 259

13. Coffey. George † 172
6. „College van adviezen voor opdrachten" ingesteld door de V. A. N. K. 152
12. Collegialiteit door v. L. 199
6. Commissie voor het Stadsschoon te Amdam. Jaarverslag over 1915 105
6. Concept-reglement Bond der Bonden . . . 11
6. Concept-statuten wijziging 63-93
4. Coolsingel-Hofplein vraagstuk te Rotterdam Het — 100

6. Damterrein en Amsterdamsche Bouwverordering door V. HOUTEN. — 57
4. Delft. Adres aan den Raad inzake vaststelling der tramroute 221
4. Delft. Electrificatie en uitbreiding van het tramnet te —, door DE CL. 189
12. Denemarken. Bouwkunst in —, door JAC. V. GILS 133
12. „ Moderne Nederlandsche Architectuur in —, (vervolg van pag. 389 Jaargang 36 en slot) door Ir. J. P. FOKKER . . 4

Reg. Pag.

4. Dordrecht. Uitbreidingsplan te — . . 195, 205, 206, 214, 260
3. DWARS, Ir. A. W. C. Het Raamspant . 2, 14, 25
3. „ Een toepassing van het Raamspant op een houten bekapping . . . 145
3. „ De toepassing van het Raamspant op een houten bekapping . . . 158
2. DIJK en H. J. KOLK, G. C. B. VAN, De nieuwe Emmakliniek te Utrecht 127

4. Electrificatie en uitbreiding van het tramnet te Delft door DE CL. 189
2. Emma Kliniek te Utrecht. De nieuwe — . . 127
5. English Society of the Protection of ancient buildings door ALFRED H. Powell. . . . 255
6. Enschedé. Actie der afdeeling — van den N. A. B. 205
6. „ De strijd van de afdeeling — van den N.A.B. door C. J. KRUISWEG 210
5. EPEN, J. C. VAN, Ontwerp voor een Feestgebouw te Amersfoort 139

12. FOKKER, Ir. J. P. Moderne Nederlandsche Architectuur in Denemarken (vervolg van pag. 389, Jaargang 36, en slot) 4

10. Gamble Bygninger paa Landet II door Ir. D. F. SLOTHOUWER 84
5. Geschutgieterij aan de Kanonstraat te 's-Gravenhage, Adres van Heemschut inzake de voormalige — 11
5. Geschutgieterij aan de Kanonstraat te 's-Gravenhage, De voorgenomen afbraak van een gedeelte der —. Adressen der M.B.V.A. aan de Ministers van Binnenlandsche Zaken en Oorlog 13, 25
5. Geschutschieterij aan de Kanonstraat te 's Gravenhage. Adres der M.B.V.A. inzake de voorgenomen afbraak en wederopbouw der voormalige — aan den Minister van Oorlog 68
12. Gevelwedstrijd te Leiden. Jury. 11
12. „ „ „ . Jury-rapport. . 55
5. GILS, JAC. VAN. Bouwkunst in Denemarken 133
5. Goes, Restauratie van het huis „de Hope", (bericht) 126
5. Goes, Restauratie van het huis „de Hope", door F. G. C. ROTHUIZEN 168
2. GOOT en C. J. KRUISWEG, J. V. D. Electrische Centrale voor het landgoed „Twickel" te Delden 183
2. GORT, JR. en Ir. JOH. G. ROBBERS, JOH. J. Woonhuizen in het van Stolkpark te 's Gravenhage 49
5. GRANPRÉ MOLIÈRE, IR. M. J. Monument Willem Schürman 219
9. GRATAMA, IR. J. Tentoonstelling van werken van W. Kromhout 73

Reg. Pag.

5. Grondbeginselen en voorschriften voor het behoud, de herstelling en de uitbreiding van oude monumenten 50
6. GROOT, W. J. DE, Het Instituut der Gemeenlijke Schoonheidscommissie 46

6. Haarlemmerliede, c.a. In Memoriam de Schoonheidscommissie te — door J. B. VAN LOGHEM 69
2. HANRATH, J. W. Nutsschool te Nijmegen en Landhuisje te Hilversum 215
5.6. Heemschut. Adres van — inzake de voormalige Geschutgieterij aan de Kanonstraat te 's Gravenhage 11
6. Heemschut. Verslag omtrent den Bond — 59, 66, 70
8. Heerlen. Prijsvraag voor een openbare Leeszaal te — zie onder Prijsvragen . . .
5. HELLENDOORN, J. Ontwerp voor een complex étage woningen eener groote stad . 109
12. Herbouw in het overstroomde gebied van Noord Holland 7
4. Hofplein. Adres van den B.N.A. inzake het — door IR. P. VERHAGEN (zie ook pag. 171). 118
6. Honorarium voor vereenigingsbouw . . . 228
5. Hotelbouw te Rotterdam 115, 158
12. Houtaanvoer. 131
12. HOUTEN, V. Het Damterrein en de Amsterdamsche Bouwverordening 57
5. Huis „de Hope" te Goes. Restauratie van het — door F. G. C. ROTHUIZEN. 168
4. HYLCKAMA VLIEG, L. H. E. VAN. Over plannen van Stadsaanleg en uitbreiding . . 154, 159
4. HYLCKAMA VLIEG, L. H. E. VAN. Rotterdam Wereldstad 107

13. Ingenieursbureau Dwars, Groothof en Verhey 220
11. Ingezonden: „Het onderwijs melkkoetje" 150, 165, 178
11. „ IR. J. B. v. Loghem. — J. Wesselius 110
5. Ivens en Co. in de Kalverstraat te Amsterdam. Winkel van de firma — 11

2. JOB. JR. J. J. Dubbele villa in het Villapark Rusthof te Voorburg van den Heer Hennequin 203

2. KOLK, G. C. B. VAN DIJK EN H. J. De Nieuwe Emma kliniek te Utrecht 127
9. Kromhout, W. Tentoonstelling van werken van — door IR. J. GRATAMA. 75
2. KROPHOLLER, A. J. Zomerhuisje te Zandvoort 55
6. KRUISWEG, C. J. Art. 24 der A. A. V. en de Raad van Arbitrage voor de bouwbedrijven in Nederland 197
6. KRUISWEG, C. J. De strijd v. d. Afd. Enschedé van den Nederlandschen Aannemersbond . 210
2. KRUISWEG, C. J. en J. v. d. Goot. Electrische Centrale voor het landgoed „Twickel" . . 183
6. KRUISWEG, C. J. Het verzoek van den Gemeentelijken Woningdienst te Amsterdam inzake honorariumregeling van architecten 231
6. KRUISWEG, C. J. Pensioenfonds voor het personeel van architecten 70, 84
6. KRUISWEG, C. J. Werkt mee en draagt bij naar de mate uwer krachten 181
4. KUBATZ, IR. F. J. Batavia op den tweesprong 168, 173
8. Kunst aan het volk. Prijsvraag voor een ameublement voor een arbeiderswoning uitgeschreven door — 60
12. Kunstnijverheid in Frankrijk 60

5. Landhuis voor H. M. de Koningin 239
12. Leiden. Jury Gevelwedstrijd te — 11
12. Leiden. Juryrapport Gevelwedstrijd. . . . 55
12. LOGHEM, IR. J. B. VAN. Bouwmeester en Kunstnijvere 223
10. LOGHEM, IR. J. B. VAN. Gevraagde kritiek op Dr. H. P. Berlage en zijn werk 29
6. „ In Memoriam de Schoonheidscommissie te Haarlemmerliede c.a. . . 69
8. „ Prijsvraag Bibliotheek Heerlen . . 241
4. „ Vaststelling nieuwe rooilijnen te Bloemendaal 209

8. Maarsum. Prijsvraag voor het Tuindorp „Lindelaan". 72
3. Maatschappij voor Fundeeringswerken systeem „Wilhelmi" 10
3. Metallisatie van Beton 10, 72
8. Meubelen voor een arbeiderswoning, door L. ZWIERS. 65
6 8. MEYBURG, H. V. D. KLOOT. Algemeene Prijsvraag Regelen 8
12. MEYER MELS, J. Volkshuisvesting. De architecten en de Woningbouw . 201, 212, 216, 224, 229, 235, 242
6. MEYJES, C. B. POSTHUMUS. Rapport deskundigen door den Rechtbank benoemd . . . 207
12. „ „ „ Het typisch karakter onzer oude steden en de taak der Schoonheids-commissies . . 249
7. Middelbaar Technisch Onderwijs. Schema voor de regeling van het 116, 121
7. Id. Schema voor —, door D. DE VRIES LAM 179
7. Id. Opmerkingen ter zake schema voor de regeling van het — door IR. P. BINKHORT VAN OUD CARSPEL 187
7. Id. Schema 220
5. Monument Willem Schürman, door IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE 219
13. MULLER. MR. S. Hulde en Herinnering aan Victor de Stuers 36
12. Museum Rodin 171

Reg. Pag.

12. Museum voor kunstnijverheid te Haarlem . 228
6. MUYLAERT, M. J. Pensioenfonds voor het personeel van architecten 119
12. MUYSKEN, C. De voorgenomen verbouwing van het huizencomplex (z.g. Stadhuis) aan de O.Z. Voorburgwal te Amsterdam 162

Nationale Woningraad. Adres aan den Minister van Binnenlandsche Zaken . . 86
8. Nieuw Lekkerland. Prijsvraag voor een kerkgebouw der Ned. Hervormde Gemeente te — (zie onder Prijsvragen). . . . . .

12. Ongeluk aan de Westerfoortsche dijk te Arnhem. Het — 183, 200
1. Ontwerp begrooting M.B.V.A. voor het tijdvak 1 Mei 1916 – 1 Jan. 1917 82
5. Ontwerp voor een complex étage woningen eener groote stad door J. HELLENDOORN 109
2. OUD, J. J. P. Landhuisje te Blaricum . . . 24
12. OUD, J. J. P. Over Cubisme, Futurisme en Moderne Bouwkunst 156

6. Pensioenfonds voor het personeel van Architecten door C. J. KRUISWEG. 70, 84
6. Pensioenfonds voor het personeel van Architecten door M. J. MUYLAERT 119
8. Permanente Prijsvraag Commissie, door J. SCHULTE NORDHOLT 110
6. Permanente Prijsvraag Commissie. Verslag der — 257
1. Plaatselijke Commissie der M.B.V.A. te Rotterdam, Jaarverslag. 12
1. Plaatselijke Commissie der M.B.V.A. te Rotterdam, Huishoudelijk Reglement. . . . 68
5. POWELL, ALFRED. H. English Society of the protections of ancient buildings 255
12. Prentbriefkaarten weergevende het Amsterdamsche Stadsschoon 152
12. Promoveeren van Bouwkundige Ingenieurs. Het — 17
8. Prijsvraag kinderspeelgoed. 24
8. „ uitgeschreven door de Federatie van Liturgische vereenigingen voor een hoofdaltaar. Uitslag — 205
8. Prijsvraag uitgeschreven door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam in 1916. Programma 129, 136
Vragen en antwoorden 164, 188, 205
Ingekomen motto's 253
Bekroonde antwoorden 260
8. Prijsvraag uitgeschreven door de „Vereeniging tot Bevordering der Bouwkunst" te Utrecht,
Programma 36
Juryrapport 71

Reg. Pag.

8 Prijsvraag uitgeschreven door het Genootschap „Mathesis Scientiarum Genitrix" te Leiden, Uitslag van de — 8
8. Prijsvraag voor een hoofd voor den omslag van het Bouwkundig Weekblad, een hoofd als inleiding en een hoofd met vignet voor het briefpapier der M.B.V.A.
Juryrapport 8
Beschouwingen 44
8. Prijsvraag voor een kerkgebouw der Ned. Herv. Gemeente te Nieuw Lekkerland.
Programma 111
Vragen en antwoorden 137, 143, 158
Ingekomen motto's 214
Uitslag 253
8. Prijsvraag voor een Nieuw Gebouw voor de Rijksacademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam in het nieuwe Plan Zuid te Amsterdam.
Jury 232
8. Prijsvraag voor een Openbare Leeszaal te Heerlen 105
Programma 140
Ingekomen motto's 188
Bekroningen 239
8. Prijsvraag idem door IR. J. B. VAN LOGHEM . 241
8. „ voor een woningbouw voor oude mannen en vrouwen te Alkmaar. Programma 260

6. Raad van Arbitrage in de bouwbedrijven in Nederland. Jaarverslag over het jaar 1915, 33, 47, 57
3. Raamspant door IR. A. W. C. DWARS. Het — 2, 14, 25 (Zie ook pag. 145, 158)
6. Rapport van Deskundigen door J. WESSELIUS Een — 192
6. Rapport van Deskundigen door den Rechtbank benoemd, door C. B. POSTHUMUS MEYJES. 207
12. Reisschetsen door J. G. 136
12. „ „ A. H. VAN ROOD 170
12. „ „ A. J. WESTERMAN 161
5. Restauratie R. C. Kerk te Zutphen 100
Rijksacademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam. Een nieuw Gebouw voor de — 163
12. RIJKSEN GZN. R. Nederlandsche Bouwkunst in Ned. Oost Indië 39, 124
12. Rijksproefstation en ontwikkelingsorganisatie voor het bouwvak door W. BETTINK. Een — 77
2. ROBBERS en JOHS. J. GORT JR. IR. JOH. G. Woonhuizen in het van Stolkpark te 's-Gravenhage 49
11. ROBBERS. IR. JOH. G. Prijsvraag voor een hoofd op den omslag van het Bouwkundig Weekblad 44
12. Rodin. Museum — 171

Reg. Pag.

5. ROTHUIZEN. F. G. C. Restauratie van het huis „de Hope" te Goes 168
12. Rotterdam. IV. Brieven uit — door P. G. BUSKENS 259
12. „ Exploitatie „Land van Hoboken" door IR. P. VERHAGEN. . . . 251
5. „ Hotelbouw 115, 158
5. „ Monument Willem Schürman, door IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE 219
4. „ Wereldstad, door L. H. E. v. HYLCKAMA VLIEG 107

7. Schema voor de regeling van het Middelbaar Technisch Onderwijs . . . 116, 121, 220
7. „ voor Middelbaar Technisch Onderwijs, door D. DE VRIES LAM . . . 179
13. Schmitz. Bruno † 33, 43
6. Schoonheidscommissies. Het instituut der gemeentelijke —, door W. J. DE GROOT . . 46
6. Schoonheidscommissie van Haarlemmerliede c.a. In Memoriam de — door IR. J. B. v. LOGHEM 69
12. dr. Schüler en z'n uitgaven door J. WESSELIUS 253
8. Schulte Nordholt, J. De permanente prijsvraagcommissie en de prijsvraag voor arbeiderswoningen voor de gemeente Amersfoort 110
5. Schürman. Monument Willem —, door IR. M. GRANPRÉ MOLIÈRE. 239
10. SLOTHOUWER, IR. D. F. Gamble Bygninger paa Landet II 84
11. SLUYS, CORN. V. D. —, Waar gaan we heen? 44
6. Stadsschoon te Amsterdam. Commissie voor het —, ... 80
13. Stuers. Hulde en herinnering aan Victor de —, door Mr. S. MULLER 36
5. St. Servaaskerk te Maastricht. De Bouwgeschiedenis der — 8

9. Tentoonstelling. Bouwkunst — te Berlijn . . 205
9. „ „La Cité Réconstituée te Parijs 10
9. „ van werken van Arch. Kromhout Czn. 72
idem door Ir. J. GRATAMA . . 73
9. „ v. werken v. Dr. H. P. Berlage 80
5. Toegepaste kunst. Winkel van de firma Ivens en Co. in de Kalverstraat te Amsterdam . 11
1. Toelichting op de ontwerp begrooting . . . 83
3. Toepassing van het Raamspant op een houten bekapping, door Ir. A. W. C. DWARS. . 145, 158

4. Uitbreidingsplan te Dordrecht 195, 205, 206, 214, 260

4. Vaststelling nieuwe rooilijnen te Bloemendaal door Ir. J. B. v. LOGHEM 209
4. VERHAGEN, Ir. P., Adres B N.A. inzake Hofplein 118

Reg. Pag.

12. VERHAGEN, Ir. P., Brieven uit Rotterdam IV. Exploitatie „Land van Hoboken" . . . 251
1. Verslag Bestuursvergadering 2 Mei 1916 . . 1
1. „ „ 6 Juni 1916 . . 67
1. „ „ 4 Juli 1916 . . 101
1. „ „ 1 Aug. 1916 . . 132
1. „ „ 5 Sept. 1916 . . 153
1. „ „ 3 Oct. 1916 . . 194
1. „ „ 7 Nov. 1916 . . 221
1. „ „ 3 Dec. 1916 . . 247
6. „ Bond van Nederl. Architecten . . . 171
8. „ der M.B.V.A. over het boekjaar 1 Mei 1915—1 Mei 1916, Finantieel — . . 83
1. „ der M.B.V.A. Jaar- 87, 93
6. „ der Commissie voor het Stadsschoon te Amsterdam Jaar- 105
1. „ Ledenvergadering op 31 Mei 1916 . 61
1. „ „ „ 12 Juli 1916 . 102
1. „ „ „ 14 Sept. 1916 . 165
1. „ „ „ 23 Nov. 1916 . 232
6. „ Permanente Prijsvraag Commissie . 257
6. „ omtrent den Bond Heemschut 59, 66, 70
1. „ over 1915—1916 van de Plaatselijke Commissie te Rotterdam 12
6. „ van den Raad van Arbitrage in de bouwbedrijven in Nederland over het jaar 1915. (Jaar-) 33, 47, 57
13. Victor de Stuers, Hulde en herinnering aan — door Mr. S. MULLER 36
12. Volkshuisvesting. De architecten en de woningbouw door MELS. J. MEYER. 201, 212, 216, 224, 229, 235, 242
7. VRIES. LAM. D. DE, Schema voor Middelbaar Technisch Onderwijs 179
4. Vijzelstraat. De verbreeding van de — te Amsterdam 114
4. „ Nieuwbouw 172

6. WESSELIUS, J. Een rapport van deskundigen 192
12. „ „ „ Dr. Schüler en z'n uitgaven 253
6. „ „ „ Voor het laatst art. 24 A.A.V. 149
12. WESTERMAN, A. J. Reisschetsen. 161
3. Wilhelmi. Maatschappij voor Fundeeringswerken systeem — 10
6. Woningbouwvereenigingen, Steun voor — . 72

2. Zandvoort, Zomerhuisje te — door A. J. KROPHOLLER 55
8. ZWIERS, L. Meubelen voor een arbeiderswoning 65
10. Zwiers, L. Bouwkundig Woordenboek van — 220
5. Zutphen, Restauratie R. C. Kerk te . . . 100

Voorts treft men nog aan enkele losse Mededeelingen en korte Berichten.

AFBEELDINGEN IN DE TEKST.

Pag.

Raamspant, constructies 2, 3, 4, 15, 16, 17, 25, 26, 27, 28, 29
Hoofd voor het briefpapier der M.B.V.A. . . 9
Landhuisje te Blaricum, Architect J. J. P. Oud 23, 24
Gevels van drie huizen, Oude Teekening . . 37
Lod. XVI schoorsteen „ „ . 37
Het Huis onder 't zeil aan den Dam, Oude Teek. 38
Nederl. Bouwkunst in Ned. Oost Indië . 39, 40, 41,
Blok woonhuizen v. Stolkpark te 's Gravenhage door Johs. J. Gort Jr. en Ir. Joh. G. Robbers 50, 51, 52, 53
Zomerhuisje „de Zuidhoek" te Zandvoort door arch. A. J. Kropholler. 54, 55, 56
Het Damterrein 57
Ontwerp voor een hotel te Amsterdam door arch. W. Kromhout Czn. 74
Kerkschetsen van W. Kromhout Czn. . . . 75
Binnenplein Stadhuis Florence, Penteekening van W. Kromhout Czn. 76
Stadhuis te Sienna, Schets in Oost Indische inkt door W. Kromhout Czn. 77
Maquette van het ontwerp motto „Representatief" voor een Stadhuis te Rotterdam, door W. Kromhout Czn. 78
Schets door W. Kromhout Czn. 79
Friesch Museum te Keitum, Sild van F. C. Harboe 84
Kapiteinshuis, Hallig Hooge 85
Een toepassing van het raamspant op een houten bekapping 95, 96, 97, 98
Rotterdam, Hofplein 104, 107, 108
Stadsschoon te Amsterdam, Uit het jaarverslag van de Commissie voor het stadsschoon te Amsterdam 106
Etagewoningen door J. J. Hellendoorn, Arch., 109, 110, 111
Teekening behoorend bij de prijsvraag voor een kerkgebouw der Ned. Hervormde Gemeente te Nieuw Lekkerland 111
Ontwerp van het Hotel der N.V. Rotterdamsche Hotelmaatschappij 116, 117
Woonhuis te Soerabaia. R. Rijksen Gzn. Architect 125, 126
De nieuwe Emma kliniek te Utrecht. Arch. G. C. B. van Dijk en H. J. Kolk . . . 127, 128, 129, 130
Prijsvraag Bouwkunst en Vriendschap, Situatie . 130
R.C. Kerk te Roskilde door Jac. v. Gils,. 133, 134, 135
Reisschetsen door J. G. 136, 137, 138
Feestgebouw te Amersfoort door J. C. van Epen 139, 140, 141
Prijsvraag vereeniging tot Bev. der Bouwkunst te Utrecht Bekroonde ontwerpen . . 142, 143, 144
De toepassing van het raamspant op een houten bekapping 145, 146, 148, 149
Auto Garage Steenstr. 55 te Leiden, H. J. Jesse. Arch. 151
Elf Heerenhuizen Oestgeesterlaan „ „ 151
Nieuwe Brug van Wouwstraat, Amsterdam . . 157
Hoofd Bouwkundig Weekblad 158

	Pag.
Uitbreidingsplan Dordrecht	160, 161, 196
Reisschetsen van A. J. Westerman	162, 163
Huis „de Hope" te Goes	167
Reisschetsen van A. H. van Rood	170, 171, 172
Electrische Centrale voor het Landgoed „Twickel" te Delden. Arch. van der Goot en Kruisweg	183, 184
Plattegrond van Delft met tramroute	191
Blok woonhuizen 2e Jan van der Heydenstraat te Amsterdam. Arch. W. Hamer	202
Blok Gedempte Lindengracht Arch. J. E. v. d. Pek	202
Woningen aan de De Ruyterstr. A. L. v. Gendt, Arch.	203
Ontwerp dubbele Villa te Voorburg. Arch. J. J. Job Jr.	204, 205, 226
Kaartje, toelichtend de vaststelling van rooilijnen aan de Zijlweg te Overveen	208, 209
Woningen aan de Willemstraat, Plattegronden	213
„ „ „ Planciusstraat „	214
Landhuis te Hilversum. door J. W. Hanrath	215, 216
Plattegronden volkswoningen	216, 217, 218, 219, 226, 229, 230, 231, 245
Woningstichting Patrimonium. Arch. Tjeerd Kuipers en A. Ingwersen	227
Bouwblokken volkswoningen	236, 237, 238, 243, 246
Woningbouwvereeniging „Velzen" te Velzeroord, Arch. Vorkink en Wormser	244
„Volkshuisvesting" te Arnhem, Arch. de Roos en Overeijnder	245
Restauratie van oude muren door Alfr. H. Powell	256

LOSSE PLATEN.

	Behoorend in het Bouwk. Weekblad No.
Prijsvraag Meubelen voor een arbeiderswoning	6
Werken van Arch. W. Kromhout Czn.	8
Nutsschool te Eindhoven door J. W. Hanrath, Arch.	29

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. B. van Loghem, B. J. Ouendag en G. Versteeg.
Redacteur: J. Gratama.
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: Mouton & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — Advertentiën: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

37ste JAARGANG. = 6 MEI 1916. = No. 1.

INHOUD: Officieel Gedeelte. Verslag der Bestuursvergadering. — Redactioneel Gedeelte. Het Raamspant, door A. W. C. Dwars c.b.i. — Architectuur in Denemarken, door Fokker. — De herbouw in het overstroomde gedeelte van N. Holland. — Gemis aan Technische en Aesthetische leiding. — De bouwgeschiedenis der St. Servaaskerk. — Ingezonden. — Prijsvragen. — Berichten. — Officieel gedeelte.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Verslag der Bestuursvergadering op Dinsdag 2 Mei l.l. in het gebouw der M. B. V. A.

Aanwezig waren de heeren S. de Clercq, Voorzitter, D. F. Slothouwer, Vice-Voorzitter, A. Broese van Groenou, J. W. Hanrath, J. B. van Loghem, G. Versteeg, benevens de Alg. Secretaris J. Wesselius. De heer Herman de Roos had bericht, dat hij verhinderd was de vergadering bij te wonen.

Ingekomen stukken. Naar aanleiding van de ontslagaanvrage van den heer Gratama, als redacteur van het B. Weekblad zijn binnen gekomen een tweetal brieven, één van het Bestuur der M. B. V. A. en gericht tot den Secretaris, waarin is vervat een voorstel, dat op de Alg. Ledenvergadering zal worden ingediend, de tweede brief afkomstig van de plaatselijke Commissie te Rotterdam en gericht tot het Bestuur der M. B. V. A.

De brief aan den Secretaris is van den volgenden inhoud:

Het eervol ontslag aangevraagd en verleend aan den redacteur der periodieken der M.B.V.A., heeft het bestuur doen besluiten aan de ledenvergadering voor te stellen het redacteurschap wederom met het secretariaat te vereenigen, omdat het de bezwaren daaraan verbonden geringer acht, dan die welke bij de scheiding der beide functies moesten worden overwonnen.

Het bestuur is tevens van oordeel, dat de samenvoeging van de salarissen dier beide betrekkingen, bij een event. open sollicitatie zou kunnen leiden tot een ruimer keuze van reflectanten, dan de sollicitatie naar de gesplitste betrekkingen opleverde.

Dit neemt niet weg dat z.i. voor de nieuwe functie van secretaris-redacteur in de eerste plaats een kans moet worden gegeven aan U, die zich als huidige secretaris, tijdens de korte duur Uwer ambtsvervulling reeds eenigszins vertrouwd hebt kunnen maken met onze M.B.V.A.

Daarom ligt het in de bedoeling van het bestuur de Alg. Meivergadering te adviseeren U nog een proeftijd van 1 Juli 1916—31 Mei 1917 als secretaris-redacteur M.B.V.A. voor te stellen, met een eindbeslissing 3 maanden voor den beeindigingstermijn ervan, op een salaris van 3 mille. Tevens zal van U worden gevraagd U en Uw tijd uitsluitend en zonder uitzondering ter beschikking van de M.B.V.A. te stellen. Eventueel critiek op Uwe werkzaamheid zal U niet geworden in lange schrittelijke nota's, doch in persoonlijke opmerkingen van de bestuursleden, die U, hoe terloops en beleefd ook uitgesproken, als serieuse vingerwijzing gelieve op te vatten.

Het is niet de bedoeling nu reeds vooruit te loopen op beslissingen na dien proeftijd, waartoe het bestuur zich echter straks alle vrijheid voorbehoudt, — doch uitsluitend het bestuur de gelegenheid te openen, in langer periode dan tot nu toe mogelijk, bij werkzaamheden in Uw eigen werkperiode voorbereid, en onder volle ontplooiing van Uwe krachten tot een zuiver oordeel omtrent U en Uw werk te geraken.

In afwachting van Uw antwoord, teneinde tijdig voor de agenda der Alg. Verg. daarmede rekening te kunnen houden.

Hoogachtend,

(get.) S. de Clercq.

De brief van de plaatselijke Commissie te Rotterdam luidde als volgt:

De Plaatselijke Commissie M.B.V.A. te Rotterdam stelt voor:

Dat door de a.s. Algemeene Vergadering worde besloten:

1°. De functies van redacteur van het Bouwkundig Weekblad en van algemeen secretaris der M. B. V. A. in een persoon te vereenigen.

2°. Dat die functies bekleed zullen worden door een op technisch of Kunstgebied deskundig te achten persoon.

TOELICHTING.

Bij het doen van bovenstaand voorstel hebben de navolgende overwegingen gegolden:

Grond voor de scheiding der functies van redacteur en algemeen secretaris, was bij het bedanken voor laatstgenoemde functie door den heer Gratama, diens wensch om als redacteur te blijven optreden en de overtuiging van de zijde der M.B.V.A. dat het redacteurschap in bekwame handen zou zijn.

Grond om voor de functie van secretaris een *niet* op technisch of kunstgebied deskundige te benoemen was, dat het secretariaat als zoodanig een in hoofdzaak administratief karakter zou kunnen dragen en ook een *niet* deskundige, mits voldoende algemeen ontwikkeld, die functie behoorlijk zou kunnen vervullen.

Tegen een en ander is aangevoerd geworden, dat de splitsing der functies tot gevolg zou hebben, dat de daaraan verbonden

salarissen elk op zich zelf te gering zouden worden om te verwachten, dat de functionarissen die betrekkingen *niet* zouden beschouwen als een tijdelijke, die zij zoo spoedig mogelijk voor een beter gesalarieerde zouden trachten te ruilen; en dat het niet deskundig zijn van den functionaris voor het secretariaat, moeilijkheden zou scheppen waar het er om ging het essentieele der bij uitstek technische vraagstukken, die in de M.B.V.A. aan de orde komen, met juist begrip naar voren te brengen in notulen, vergaderingsverslagen enz.

De uitkomst schijnt te bewijzen, dat deze zienswijze, althans wat betreft, het als tijdelijk beschouwen der redacteursfunctie juist is geweest, en de Plaatselijke Commissie van Rotterdam zou eene bestendiging van de splitsing der functies, met een daaraan verbonden herhaaldelijk wisselen van personen niet in het belang der M.B.V.A. achten.

Verder meent zij, dat in ieder geval de redacteur iemand behoort te zijn, die als deskundige op technisch of kunstgebied is te beschouwen, zonder dat zij daarmede te kennen wil geven, dat zij juist een *architect* de aangewezene acht.

Ten slotte meent zij, dat de tijd van proefneming voor de M.B.V.A. ten aanzien van het aanhangige vraagstuk niet verlengd mag worden, en dat het hoog tijd wordt, dat juist op dit punt, waarmede zoo groote belangen der M.B.V.A. gemoeid zijn, eene regeling werde getroffen, die afdoend een goede gang van zaken waarborgt.

De Plaatselijke Commissie te Rotterdam:
(get.) P. G. BUSKENS, *Voorzitter.*
(„) C. N. VAN GOOR, *Secretaris.*

COLLECTIEF CONTRACT VOOR ONGEVALLENVERZEKERING VOOR DE LEDEN DER M. B. V. A.

In het B. Weekblad van 22 April l.l. werd vermeld, dat vóór tot een aanvrage voor collectieve ongevallenverzekering kan worden overgegaan het noodig is, dat ten minste 15 leden der M. B. V. A. verklaren hieraan te willen deelnemen, *hetzij direct of na afloop eener reeds bestaande verzekering.* Door onderteekening en opzending der in bovengenoemd weekblad ingesloten briefkaart naar het secretariaat, kunnen de leden op zeer eenvoudige wijze hun voorneemen hiertoe kenbaar maken. Aangezien echter tot heden *niet* het vastgestelde aantal aanvragen (15) ons bureau heeft bereikt, wijzen wij hierbij den leden nog eens op hetgeen omtrent deze verzekering in het vorig nummer van het B. Weekblad werd geschreven en verzoeken eventueele adhaesiebetuigingen ten spoedigste in te zenden.

SCHRIJVEN ARBEIDERSVEREENIGINGEN. De secretaris der arbeidersvereenigingen bericht de M. B. V. A. dat door deze vereenigingen met belangstelling kennis is genomen van de nieuwe redactie van § 24 der A.A.V. Aangezien echter deze vereenigingen ook tegen deze redactie bezwaren meent te moeten inbrengen, wordt door hen verzocht deze bezwaren op een samenkomst van voorzitters en secretarissen der vereenigingen, welke de nieuwe redactie samenstelden, te mogen uiteenzetten.

Het Bestuur der M.B.V.A. meent van zijn kant aan dit verzoek wel gevolg te kunnen geven en zal ook den voorzitter en secretaris van de Vereeniging van Delftsche Ingenieurs te 's Gravenhage vragen op deze bijeenkomst tegenwoordig te zijn.

DATUM ALGEMEENE VERGADERING. Aangezien het niet mogelijk is de rekening en begrooting reeds in Mei gereed te hebben, wordt besloten de eigenlijke Mei-vergadering op 5 Juli vast te stellen.

Voorloopig is de agenda der algemeene vergadering als volgt samengesteld.

1. Verslag van het Bestuur omtrent al wat in het afgeloopen jaar in en met de Vakvereeniging is voorgevallen, met eventueele bespreking van dit verslag.
2. Verslag Plaatselijke Commissie te Arnhem.
3. Verslag Plaatselijke Commissie te Rotterdam.
4. Benoeming door den Voorzitter van eene Commissie voor stemopneming (-Stembureau) van drie Leden of Aspirantleden ter vergadering aanwezig.
5. Verkiezing van een Voorzitter.
6. Rapport van de Commissie tot nazien van de rekening en verantwoording over het afgeloopen jaar.
7. Verslag van de Commissie voor Financiën over den financieelen toestand der vakvereeniging.
8. Uitloting van aandeelen in de geldleeningen der Maatschappij.
9. Behandeling en vaststelling der begrooting over het loopende jaar en van den eventueelen hoofdelijken omslag.
10. Verkiezing van één lid der Commissie van Onderzoek.
    „ „ „ „ „ „ „ Redactie.
    „ „ twee leden der Commissie van Onderwijs.
11. Voorstel tot Statutenwijziging. (Eereraad).

Om te voorkomen, dat in Juli geen twee vergaderingen zullen behoeven te worden gehouden, zal op 31 Mei te Arnhem een gewone ledenvergadering plaats hebben. De agenda dezer vergadering zal in het volgend nummer van het Bouwk. Weekblad worden gepubliceerd.

Niets meer aan de orde zijnde, sluit de Voorzitter na rondvraag de vergadering.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

HET RAAMSPANT.

door A. W. C. DWARS c. b. i.

Wanneer men beschouwingen leest omtrent de voordeelen, aan het gebruik van gewapend beton als bouwmateriaal verbonden, dan is 't zeker merkwaardig, dat het voornaamste voordeel gewoonlijk niet wordt genoemd, namelijk dat der verruimde constructie-mogelijkheid — en toch moet hierin de groote beteekenis van het gewapend beton worden gezocht, zoowel in bouwkundigen als in bouwkunstigen zin.

Deze verruimde constructie-mogelijkheid verklaart ook alleen de uitgebreide toepassing, die dit materiaal in een klein aantal jaren heeft gevonden — geen der andere, meer secundaire voordeelen had zulks kunnen veroorzaken.

De bewijzen liggen voor het grijpen en tot goed begrip van het onderwerp, dat ons in deze beschouwing zal bezighouden, zullen we enkele daarvan wat nader bekijken.

Wie het onderwerp „Fundeeringen" bestudeert, ontmoet daarbij de fundeering op liggend roosterwerk, een zeer secundaire fundeeringsmethode, waarvan men den indruk krijgt, dat men ze volledigheidshalve niet in een boek heeft durven overslaan — inderdaad wordt ze al heel weinig toegepast, hetgeen zeer begrijpelijk is. Door nu in plaats van hout gewapend beton te gebruiken

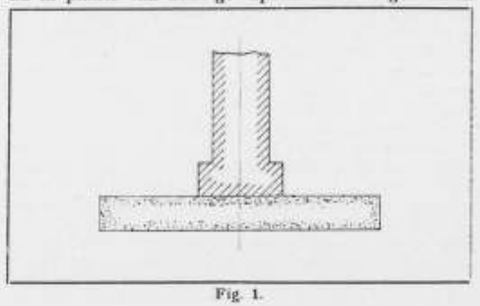

Fig. 1.

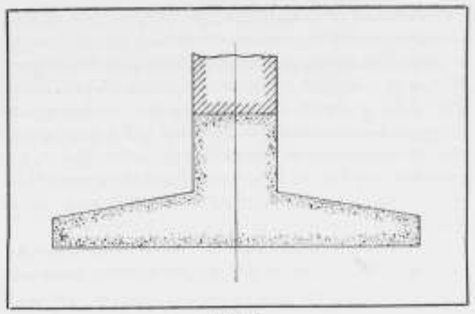

Fig. 2.

heeft deze secundaire fundeeringsmethode plotseling een primaire beteekenis gekregen — en zeker niet alleen, omdat men bij toepassing van gewapend beton onafhankelijk is geworden van den stand van het grondwater, maar in de eerste plaats wegens de verruimde constructie-mogelijkheid, welke hier zeer duidelijk is aan te toonen.

Het houten liggend roosterwerk bedoelt eene taaie plaatconstructie te schuiven tusschen het bouwwerk en het minder betrouwbaar staal — maar omdat voldoende stijfheid de hoofdeisch is voor elke fundeeringsmethode, (dus ook hier) komt men al spoedig tot een aanzienlijk houtverbruik, dat stellig in geen gezonde verhouding staat tot de zekerheid tegen ongewenschte werkingen, die men met deze fundeeringswijze verkrijgt; dit verklaart volkomen het secundaire, dat in heel deze constructie is gelegen, terwijl men bovendien nog is gehouden aan een ligging onder den ter plaatse laagst bekenden grondwaterstand.

Voeren we nu de plaatconstructie in gewapend beton uit, dan is de meest eenvoudige vorm die van fig. 1, die in wezen geheel overeenkomt met het houten liggend roosterwerk, zelfs diens nadeel van in de lengterichting slap te zijn onveranderd heeft overgenomen — het is de vertaling van de houtconstructie in gewapend beton, dat hier nog niet zijn eigen taal spreekt, d. w. z. nog niet zijn eigen vorm heeft verkregen.

Het eerste geluid van deze eigen taal vernemen we in fig. 2, waar de op de plaat aangebrachte verhoogde rug een stijfheid in de lengterichting aanbrengt, welke bij de oude houten plaatconstructie moeilijk is te verkrijgen — het eerste teeken van een verruimde constructie-mogelijkheid, welke ongedwongen uit een logisch gebruik van het materiaal voortvloeit.

Is het nu wegens de minder goede bodemgesteldheid noodig aan de dragende plaat loodrecht op de muurrichting een groote afmeting te geven, dan is het mogelijk, dat men, construeerend volgens fig. 2, tot minder gewenschte dimensies komt (maar die in ieder geval uitvoerbaar zijn, hetgeen niet van het houten liggend roosterwerk kan worden gezegd) — in dat geval geeft fig 3 de voor de hand liggende oplossing; de ruggen tusschen plaat en verstijvingsbalk zijn typisch voor een gietmateriaal — en wat is beton anders? Niet alleen wordt hier bereikt, dat de dragende grondplaat aan drie zijden wordt opgelegd en dus terdege wordt ondersteund, maar ook wordt een hecht verband tusschen plaat en verstijvingsbalk aangebracht, zoodat hoekveranderingen tusschen beide constructiedeelen zijn uitgesloten.

Fig. 3 is de meest rijpe oplossing der tot nu toe behandelde figuren en is zeer stellig een bewijs voor de verruimde constructie-mogelijkheid, welke met gewapend beton in dit geval is te bereiken.

Fig. 4 gaat zelfs nog iets verder dan fig. 3 — de dragende plaat wordt daar zelfs aan vier zijden ondersteund. Teekenen we nu de fundeeringstrooken in den plattegrond van een gebouw, dan ontstaat een netwerk met zeer ruime mazen; vullen we deze met een vloerconstructie (welke uit den aard van het materiaal één geheel vormt met de fundeeringstrooken) dan vloeien fundeering en kelder ineen; haalt men nu nog de verstijvingsbalken onder de muren tot den beganegrond op en ontwerpt men daarop een vloerconstructie eveneens van gewapend beton, dan ontstaat een reusachtige doos met tusschenschotten ter plaatse van de binnenmuren, die een ideaal van stijfheid kan vormen, bekeken uit een oogpunt van fundeeren en waarvan de ruimte volledig kan worden benut — een bewijs alweer hoe de constructie-mogelijkheid door het gewapend beton is verruimd, hetgeen evenwel volstrekt niet wil zeggen, dat de oudere bouwmaterialen en oudere constructiewijzen daardoor hebben afgedaan — constructie-mogelijkheid beteekent daarom nog niet constructie-noodzaak.

Met onze studie op het gebied van fundeeringen doorgaande komen we aan het paalroosterwerk, gewoonlijk genoemd de paalfundeering — een voortreffelijke fun-

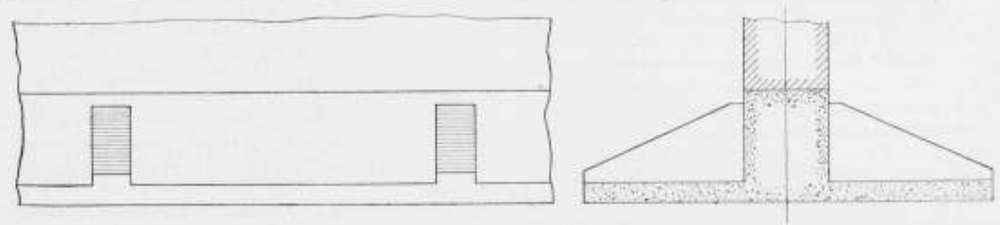

Fig. 3.

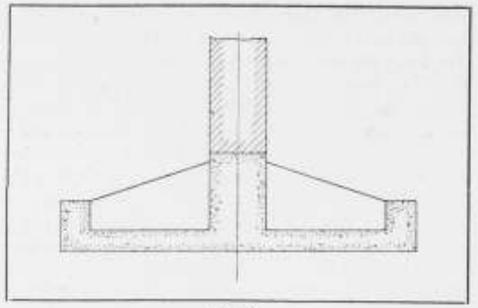

Fig. 4.

deering voor belastingen in verticalen zin, maar minder bestand tegen zijdelingsche drukkingen. Ofschoon nu de fundeering op paalroosterwerk gedurende eeuwen volkomen betrouwbaar is gebleken, zoo volgt daaruit nog niet, dat ze zulks volgens de gebruikelijke constructie zal blijven en wel om de eenvoudige reden, dat de plattegrond van het moderne gebouw als mede de inwendige samenstelling daarvan in verschillende gevallen gaat afwijken van het ouderwetsche. Dit laatste vertoont in plattegrond veelal een netwerk van muren met betrekkelijk nauwe mazen, terwijl in groote ruimten dikwijls tusschensteunpunten zijn aangebracht, zoodat de fundeering eveneens in plattegrond een rooster vertoont met niet te groote openingen, dat een vrij stijf geheel vormt; is daarbij het gebouw, zooals zulks veelal het geval is, volgens de beide lange zijde belend, dus ingesloten, dan is het begrijpelijk, dat de oude paalfundeering volkomen bevredigende uitkomsten gaf. Het moderne gebouw vraagt echter op den beganegrond dikwijls groote ruimten zoo mogelijk zonder tusschensteunpunten, zoodat de plattegrond der fundeering kan worden een figuur van lange lijnen, onderling weinig gekoppeld; staat nu dit gebouw vrij en zijn zijdelingsche werkingen niet uitgesloten, hetzij door grondverschuivingen (b. v. in de nabijheid van een spoorbaan) hetzij door de inwendige samenstelling van het gebouw (b. v. door overspannende constructiedeelen, die zijdelingschen druk veroorzaken) — dan is het duidelijk, dat de ouderwetsche constructie van het paalroosterwerk heeft afgedaan. Elke constructie is alleen binnen zekere grenzen juist en deze grenzen kan men niet straffeloos overschrijden. Het houten samenstel van kespen, schuifhouten en vloerplaten moet dan worden vervangen door een zwaren balk van gewapend beton, zoo noodig opgaande tot onderkant trasraam of zelfs nog hooger — en met deze zware balken kan een samenstel worden verkregen, dat bij groote maaswijdte in plattegrond toch voldoende stijfheid vertoont, vooral als verschillende mazen met een vloer van gewapend beton worden gedicht, waarmede aldus op eenvoudige wijze een kelder wordt verkregen. Onder deze balken van gewapend beton kunnen verder de palen in groepen worden vereenigd, welke groepen krachtiger weerstand kunnen bieden tegen zijdelingsche werkingen dan een juk van twee palen, terwijl tusschen de paalgroepen groote openingen kunnen worden gespaard, teneinde eventueele grondverschuivingen daardoor ongehinderd te doen p'aats vinden.

Wel kan men met de ouderwetsche paalfundeeringen ook met paalgroepen en openingen tusschen deze groepen werken, maar dan moeten de openingen worden overspannen met grondbogen, welke constructieelementen echter alleen binnen beperkte grenzen geen aanleiding tot ongewenschte verschijnselen zullen geven.

Men voelt hier weer duidelijk de verruimde constructie mogelijkheid, welke het gewapend beton ons biedt.

MODERNE NEDERLANDSCHE ARCHITECTUUR IN DENEMARKEN.

DOOR J. P. FOKKER B. I.

(Vervolg van bladz. 389 en slot).

VROEGERE NEDERLANDSCHE INVLOED OP DEENSCHE BOUWKUNST. Het is onafwijsbaar, dat in het begin der 17e eeuw de Deensche architectuur volkomen onder Hollandschen invloed stond. Hans van Steenwinckel (de Jongere) de door Christiaan IV aangestelde Koninklijke Generaal-Architect en Bouwmeester heeft dit tijdperk beheerscht.

Het geslacht van Steenwinckel is uit Antwerpen afkomstig. Het is niet zeker of Laurens Steenwinckel werkzaam was aan den bouw van het Antwerpsche Raadhuis in dienst van Cornelis Floris; dat de invloed van dit gebouw echter te bespeuren is in het raadhuis van Emden staat vast. Na de bezetting van Antwerpen door Alva is Laurens naar Emden uitgeweken en werd daar stadsbouwmeester, wat hij bleef tot zijn dood in 1585. Zijn twee zonen Hans en Willem hebben aan den bouw van dat raadhuis gewerkt en Hans maakte zelfs in 1594 een ontwerp voor de toren, dat echter niet uitgevoerd en later vervangen werd door een van Maarten Arens van Delft. Hans en Willem zijn later naar Holland gegaan.

In 1577—78 ging Anton van Opbergen *) door Frederik II aangesteld als bouwmeester van Kronborg Slot naar de Nederlanden om er steenhouwers en metselaars voor dien bouw te werven en kwam met niet minder dan 31 handwerkers terug, waaronder de genoemde broeders Hans en Willem van Steenwinckel. Van deze trok Hans bijzonder de aandacht. In 1582 werd hij benoemd tot Koninklijk bouwmeester en werkte sedert zelfstandig aan Kronborg, de St. Petri en Slangerup kerken en het eerste plan voor Frederiksborg. Hij stierf in 1601 en werd begraven in de kerk van Halmstad. Al zijne zonen waren kunstenaars. Voor ons zijn van belang Laurens (Laurids) en Hans (de jongere) beide beeldhouwers en architecten, die nog een tijd in dienst bleven bij den bouw der vestingwerken in Halmstad onder den opvolger van hun vader: Willem Cornelis (ook een Hollandsche naam). Spoedig echter gaan zij op reis o. a. naar het vaderland ter verdere leering (1602—1610). Hans werkte toen bij Hendrik de Keyzer in Amsterdam, die veel invloed had op zijne vorming in het bijzonder op het gebied der beeldhouwkunst, zooals duidelijk te zien is aan de dekoratieve sculptuur zijner latere gebouwen. Van de Keyzer's werkplaats ging een groote roep uit, hij leverde dan ook werk aan het buitenland o. a. voor Frederiksborg.

Nauwelijks waren de gebroeders in Denemarken terug of de Koning nam ze in zijn dienst. Zij schijnen tezamen gewerkt te hebben, maar de jongste, Hans, overleefde zijnen broeder, die reeds in 1619 stierf, het jaar waarop men met de fundamenten der Beurs begon. Het eerste contract hiervoor was nog gesloten met Laurens, in wiens plaats daarna Hans kwam. Hans bleef in Koning Christiaan IV 's dienst tot zijn dood in 1639. Hij was 10 December 1619 benoemd tot bouwmeester voor *alle* bouwwerken des Konings en bouwde onder andere de Beurs, Rosenborg en Frederiksborg, alle drie nog bestaand, hoewel gerestaureerd.

Zooals dr. Berlage in zijn voordracht ook op den voorgrond stelde, is het bijzonder interessante voor ons, dat de stijl, die zich bij ons slechts uiten kon in woonhuizen en kleine openbare gebouwen, in Denemarken de oplossing bracht van groote opgaven.

Kronborg het werk van Anton van Opbergen is het strengst en nog niet in de typisch Hollandsche combinatie baksteen-natuursteen, maar geheel in natuursteen uitgevoerd. Het was in drie vleugels om een binnenhof gebouwd, terwijl de vierde zijde afgesloten werd door een galerij, waarboven vroeger een terras was, gelijkvloers met den omgang der wallen (want het is een vestingslot in tegenstelling met Frederiksborg) en waarover het uitzicht naar de Sont vrij bleef. Later is hierop een vierde vleugel opgetrokken, zoodat het binnenplein nu van allen zijden ingesloten is. Kronborg is door zijne gestrengheid van groote monumentaliteit.

Levendiger is Frederiksborg, het grootste gebouw in Hollandsche Renaissance. Het werd gebouwd van 1602—1620. Er stond ter plaatse een ander slot, een meer ter verdediging gebouwd kasteel, waarvan een gedeelte nog over is en toegang geeft tot het buitenplein. Monumentaal doen de sobere baksteenen muurvlakken, schaars door ramen doorbroken en het groote rood pannen dak.

Christiaan IV wenschte op deze plaats een grooter geriefelijker meer op aangename bewoning ingericht slot te bouwen en deed daartoe een deel van het bestaande gebouw afbreken. Hans van Steenwinckel, de architect kreeg over ruime middelen te beschikken, namelijk over de opbrengst van de tol die in de Sont geheven werd. Zoo werd het slot niet alleen gebouwd dóór een Hollander maar ook grootendeels op kosten vàn Hollanders! Evenals Kronborg werd het slot gebouwd in drie vleugels om een ruim binnenplein, terwijl de vierde zijde door eene galerij afgesloten werd, waarin de poort zich bevindt, die van het reeds genoemde buitenplein over een brug voert naar het binnenplein, waarin zich op middeleeuwsche wijs eenige traptorens en één groote hoofdtoren voor het gevelvlak uitspreken. De hooge daken zijn met koper gedekt, het gebruikelijke dakbedekkingsmateriaal op de Deensche gebouwen van dien tijd.

Latere toevoegingen zijn o. a. een rijk gebeeldhouwde galerij geheel van natuursteen en reeds naar het barokke neigend, aangebouwd tegen de middelste vleugel en het audiëntiehuis, eveneens geheel van natuursteen en door een gang met de oorspronkelijke bouw vereenigd. Eveneens uit later tijd is de uitwendige versiering met beelden van de galerij aan de vierde zijde van het plein een tweetal gebouwen aan de buitenhof en een groote poorttoren, die tot dien hof toegang geeft.

Bijzonder levendig, vroolijk is dit prachtig slot, dat zich met zijne verschillende torens, (ook op de buitenhoeken van het vierkant treft men er aan) weerspiegelt in het water, dat het van alle zijden omringt en op welks oevers een fraaie tuinaanleg in tegen de berghelling opgaande terrassen voor een groot deel nog bewaard is.

In 1859 brandde een groot deel van het gebouw uit zóó dat alleen de muren staan bleven. Men heeft het gerestaureerd en ingericht tot nationaal museum. Het bevat een schat van oude meubelen o.a. een zeer groot aantal Hollandsche kasten. De historische schilderijenverzameling is voor niet-Denen minder belangrijk. Slechts enkele deelen van het inwendige werden niet door den brand verwoest, o.a. de slotkapel (waarboven de danszaal ligt) een zeer knap, maar overdadig rijk interieur waarin niet veel religieuse stemming heerscht. Men heeft hier vastgehouden aan spitsboogramen, de eenige in het geheele gebouw (en die in de gevels ook zeer „eruit" vallen) en feitelijk slecht passend bij de echt renaissance arcaden in twee verdiepingen, die langs de wanden aangebracht zijn. Boven het schip treft men een netgewelf aan rijk met renaissance ornament opgesmukt.

Het interieur van het audiëntiehuis, waar de brand ook niet woedde, is uit den baroktijd, met fraaie zoldering in stuc. Zeer jammer mag het zeker heeten dat geene andere interieurs gespaard bleven. De restauraties, uit den tijd na 1860, wekken niet in dier mate onze belangstelling.

De Beurs is eveneens sterk gerestaureerd. Het is een lang gerekt gebouw aan de korte zijden door twee groote topgevels afgesloten. De lange zijden zijn —, regelmatig verdeeld door karyatiden waartusschen telkens hetzelfde raam, toch zeer levendig door het groot aantal dakvenster-toppen, die tegen het dak een bewogen lijn geven.

In het midden rijst uit het dak een meer curieuse dan fraaie toren op bestaande uit vier draken wier staarten ineen gekronkeld zijn.

Het inwendige van de groote beurszaal, welke nog als zoodanig gebruikt wordt, is naar onze smaak wat te overdadig versierd, maar het valt niet te ontkennen, dat het het werk van zeer knappe kunstenaars geweest is.

*) In 1595 ging Anton van Opbergen uit den dienst van Christiaan IV naar Danzig waar hij als stadsbouwmeester het bekende tuighuis bouwde.

In Rosenborg, vroeger buiten de stad staande, nu in Kopenhagen in een park gelegen, werd de stijl toegepast aan een lustslot, pittig en vroolijk. Een paar traptorentjes tegen het blok aan (hier géén binnenplein als in Frederiksborg) en eeh grootere centrale toren, geven met de hooge daken en topgevels een interessant silhouet, van welke kant men het ook beziet. Het is inwendig nu ingericht tot een museum, dat toonen moet in welke omgeving het Deensche Koningshuis in den loop der tijden woonde. En dat is in zeer weelderige interieurs, te oordeelen naar deze reeks van gereconstrueerde vertrekken. De oorspronkelijke tuinaanleg is jammer genoeg later in landschapsstijl veranderd. Toch bleef het sierlijk slot ongemeen aantrekkelijk; voor mij het meest charmante gebouw van Kopenhagen.

Na den dood van Hans van Steenwinckel komt de Deensche architectuur meer onder Fransche barokinvloed, die in een nieuw aangelegde wijk dan een grootsche aanleg tot stand brengt, die onze bewondering afdwingt. Hoe verleidelijk dat ook is, ik wil daar niet verder over schrijven, maar mij beperken tot de weergave van den Nederlandschen invloed.

DE MODERNE DEENSCHE BOUWKUNST.

Ik meen wel, dat wij van eene „moderne" Deensche bouwkunst kunnen spreken al is zij op geheel andere wijze ontstaan dan onze Nederlandsche. Bij ons toch is zij gegrond op een bewust en vastgewild breken met wat wij stijlcopie noemen. Het „voortbouwen op de oude vormen" is door de moderne Nederlandsche architecten verlaten, omdat die vormen uitvloeisel waren van het gevoel van eenen vroegeren tijd en dus nooit de uitdrukkingsvorm van werk uit dezen in wezen zoo geheel anderen tijd kunnen zijn. In Denemarken schijnt men tot het inzicht hiervan nog niet gekomen te zijn. Prof. Martin Nyrop, die in Denemarken de voorganger is zooals bij ons Berlage, gaf mij in eene vergelijking een waarlijk kenschetsende karakteristiek van het Deensche streven. Hij vergeleek een bouwwerk met een gedicht en zeide: een dichter maakt met de oude woorden toch ook een nieuw gedicht, zóo kunnen wij architecten met de oude vormen ook een nieuw (modern) bouwwerk maken. Er komt in deze vergelijking zoo treffend de opvatting uit, dat het architectonisch scheppen een samenstellen van vormen is. Maar volgens ons inzicht zijn, zooals ik ook opmerkte maar zonder begrepen te worden, die oude en nieuwe woorden te vergelijken met de oude en nieuwe materialen (niet met de vormen) en maakt daarin elke tijd zijn eigen gedichten en eigen bouwwerken, geeft de geest van elken tijd dááraan zijn eigen vorm. De vormen ontstaan bij de schepping, zijn niet tevoren reeds voorhanden.

En toch kunnen wij wel van een moderne Deensche bouwkunst spreken omdat het onmiskenbaar is, dat door die bevangenheid in overgeleverde vormen héén een nieuwe geest zich baan breekt. Hoe zouden de Deensche talenten zich ontplooien kunnen als zij maar eerst los gemaakt waren van die oude vormen! Laat ons hopen, dat dr. Berlage's voordrachten en de tentoonstelling van het werk der moderne Nederlandsche architecten daartoe krachtig meegewerkt hebben; dan zou ook in het begin der 20e eeuw de Nederlandsche bouwkunst de Deensche voortgeholpen hebben, zij het op andere wijze dan in het begin der 17e eeuw. In dezen tijd zou het trouwens ondenkbaar en ongewenscht zijn, dat eenen buitenlander al het belangrijke werk opgedragen werd, al komt het voor dat opdrachten in een ander land geplaatst worden, zooals bijvoorbeeld Jan Stuijt een kerk bouwt te Kopenhagen (welke echter nog niet voltooid is).

Ik merkte het reeds op, Prof. Martin Nyrop is eenigszins te vergelijken met onzen Dr. Berlage. Met het raadhuis van Kopenhagen zette hij een bouwwerk, dat als de Beurs te Amsterdam, eene daad was, de eerste uiting van de nieuwe geest in een groot monumentaal gebouw. Men moet alle gebouwen in hun tijd beschouwen, wil men niet onbillijk worden en als wij nu veel aanmerkingen zouden kunnen maken, dan moeten wij niet vergeten, dat Nyrop de opdracht (na een prijsvraag) kreeg in 1892, dat is vijf jaar vóór Berlage de zijne voor de Beurs ontving. De bouwmeester verklaarde, toen hij ons zelf rondleidde door het werk, dat tien jaar van zijn leven vervulde, dat hij nu veel anders zou doen, dat hij veel van het overvloedig aangebracht ornament weg zou laten of anders maken en het is juist in dat ornament, dat de overlevering der vormen het sterkst is.

Monumentaal is het gebouw zeker en in het bijzonder de rijzige toren is zeer geslaagd.

Het dak is het zwakke punt, het vertoont aan de voorgevel die één lang gestrekt, niet geleed vlak is, eene ongemotiveerde inzinking in het midden, waardoor de horizontale lijn verbroken wordt, die zoo goed geharmonieerd zou hebben met de gestrekte lijn der kroonlijst (die zelf m.i. ook wat te druk gedetailleerd is). Achter het dak rijst dan weer een muur op met kanteelen, die het silhouet tegen de lucht te onrustig maken. Maar de toren is onverbeterlijk en toont eens te meer welk een prachtig effect met sobere baksteenvlakken te bereiken is. Want dit raadhuis is als als onze Beurs een baksteenbouw.

Ook in het interieur, in de vestibule en de groote centrale met een ijzeren lichtkap overdekte hal is baksteen verwerkt. Om die hal groepeert zich het representatieve voorgedeelte, terwijl het dienstgebouw aan een open binnenplaats gelegen is. Ik zal hier niet uitvoerig alle zalen gaan bespreken, maar wil nog deze algemeene opmerking maken, dat het interieur soms door het ornament sterk doet denken aan ons Rijksmuseum: Nyrop staat tusschen Cuypers en Berlage in!

Aan het Raadhuisplein staat een gebouw dat eene nevenrichting, in zeker opzicht méér moderne richting vertegenwoordigt, een die sterk beïnvloed is door Duitsche architectuur. Het is het Paladshotel later dan het raadhuis gebouwd door Prof. Rosen. De baksteengevel is werkelijk voortreffelijk; in het midden rijst er een toren uit op, die met die van het raadhuis concurreert. In het interieur is echter de invloed van de moderne Duitsche kunst veel sterker en niet ten voordeele. Toch is ook dit gebouw hoogelijk interessant en zal deze richting waarschijnlijk wel tot een volop moderne Deensche bouwkunst helpen leiden; voor te sterke Duitsche invloed heeft men in het anti-Duitsche Denemarken wel niet te vreezen.

Ik wil dit artikel besluiten met te wijzen op een gebied waarop zonder twijfel de Deensche moderne bouwkunst een heel stuk verder is dan de onze. Het is in den bouw van woningblokken, dat de Denen ons menig lesje kunnen geven. Zou het zijn omdat dit een zoo bij uitstek hedendaagsch vraagstuk is, dat de Deensche architecten zich hierin los gemaakt hebben van overvloedig ornament en in een sobere opbouw door goede groepeering een groote monumentaliteit hebben weten te bereiken? De door mij bedoelde blokken staan in een nieuwe wijk op het eiland Amager en zijn alle van de laatste jaren. Zij bevatten etagewoningen van 3—6 kamers. Ongeveer vier of vijf woningen op even zooveel verdiepingen hebben één trap. De gevels vertoonen groote baksteenvlakken met niet te groote ramen. Sommige blokken hebben binnenplaatsen, die echter niet het onaangenaam kille hebben, zooals zoo dikwijls het geval is; andere blokken zijn zoo gebouwd, dat door terugsprong aan de straat grenzende open hoven ontstaan, welke niet voor rijverkeer toegankelijk zijn en een goede speelplaats bleken voor de jeugd. Hollandsche architecten, die zich met dergelijke opgaven belast zien, moesten eens een kijkje in Kopenhagen gaan nemen; dat zou niet anders dan onze eigen bouwkunst ten goede kunnen komen!

DE HERBOUW IN HET OVERSTROOMDE GEDEELTE VAN NOORD-HOLLAND.

Op initiatief van de Sociaal-technische Vereeniging van Democratische Ingenieurs en Architecten is thans de „commissie van advies" voor de Gemeente-besturen gevormd voor den *herbouw* in de overstroomde gedeelten van Noordholland, bestaande uit de heeren:

P. Bakker Schut c. i., Adjunct-Directeur der Gemeentewerken te 's-Gravenhage; J. H. Faber, c. i., Inspecteur van de Watersnood-commissie; A. Keppler, c. i., Directeur van den Woningdienst te Amsterdam; J. H. W. Leliman, c. i., Architect te Amsterdam; J. van der Waerden, c. i. Directeur van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam; A. W. Weissman, Architect te Haarlem.

Deze commissie bezocht Woensdag, 19 April, onder geleide van den Inspecteur der Watersnoodcommissie, den Heer Faber, eenige gemeenten en de Burgemeesters daarvan en maakte aldus een aanvang met haar werkzaamheid. Deze eerste tocht, die ook medegemaakt werd door den Heer G. A. Pos, Hoofdconcul van den A.N.W.B., betrof Buiksloot, Landsmeer, Broek in Waterland, Monnikendam, Edam en Volendam.

Naast droevige indrukken van den algemeenen toestand der nog geheel of gedeeltelijk overgebleven huizen en hofsteden, werd een gunstige verwachting gewekt voor het welslagen van het streven tot *goeden* opbouw.

Allereerst bleek op medewerking der Besturen te mogen worden gerekend voor eene aanvulling der plaatselijke Bouwverordeningen met een artikel, hetwelk bedoelt niet-passenden bouw in die streken te weren en te voorkomen, dat het landschapsschoon zal worden ontsierd met de meest willekeurige producten van huizenbouw, zooals die bij nieuwbouw daar de laatste jaren ook alreeds gingen verrijzen.

Ter vergemakkelijking der uitvoering eener dergelijke bepaling op den herbouw in het groot, die thans weer moet gaan beginnen, bedoelt genoemde commissie nu te zijn een diligent-*adviesbureau*, waarin behartiging vinden zoowel de wenschen der betrokken besturen als van de Vereeniging „Heemschut" en hetgeen uit architecten kringen hier en daar reeds terzake werd vernomen. Zij stelt zich voor door tijdige vervaardiging van ontwerpen en met samenbrengen in portefeuille van navolgenswaardige bizonderheden van bouw, in de betrokken streken aangetroffen, haar doel te bereiken, t.w. de Besturen tijdig te steunen in een gunstigen herbouw in het verdronken land.

De gemengde samenstelling der commissie doet overigens verwachten, dat ook stichtingen in het belang der Volkshuisvesting, voor zoover die beter met Rijkssteun tot stand zouden kunnen komen, door directe voorlichting en voorbereiding der commissie spoedig „voor „elkaar" kunnen worden gebracht, vooral waar deze in direct overleg zal werken met den Rijkswoninginspecteur.

Ook zal worden getracht overleg met en voorlichting van het Rijks-Instituut van Landbouw-werktuigen en -gebouwen te verkrijgen.

Intusschen lijkt de beste waarborg voor het slagen harer wenschen in het zoeken van verband met de plaatselijke architecten en bouwkundigen, die thans de Gemeentebesturen adviseeren en den plaatselijken bouw in handen hebben en met dezen den opbouw gemeenschappelijk te overleggen, ten einde *zonder vermeerdering der kosten* tot een beter aesthetisch resultaat te komen, waarbij het kenmerkende van den bouw in deze geteisterde streken niet blijvend te loor gaat, doch voor bewoner en vreemdeling in de bekende schoonheid in het landschap weer wordt verkregen en blijft bewaard.

Aan den Minister van Binnenlandsche Zaken en aan Gedeputeerde Staten van Noord-Holland is om financieelen steun voor de onvermijdelijke kosten van het advies-bureau verzocht.

GEMIS AAN TECHNISCHE EN AESTHETISCHE LEIDING.

Niet slechts vele groote, doch vooral bij de meeste kleine gemeenten blijken ondanks de eischen, welke de verordeningen voor het bouwen vorderen, nog steeds de bevoegde leiding voor het behartigen harer eigen aangelegenheden te missen.

Dit moge uit het navolgende blijken:

In een onlangs gehouden Raadsvergadering der Gemeente Enkhuizen werden een tweetal adressen behandeld, welke betroffen om een groot gedeelte van de Paktuinen, één van de schilderachtigste plekjes van Enkhuizen, voor industrieele doeleinden te mogen koopen of huren. Gelukkig were daarop *direct geen* beslissing genomen.

Uit de gehouden besprekingen bleek echter dat *vele leden, tegen het advies van B. en W. in, bereid waren het gevraagde terrein beschikbaar te stellen.*

Gelukkig scheen het den betrokken bouwondernemer achteraf wenschelijker toe een ander voor het doel beter geschikt terrein aan te koopen, zoodat de sierlijke Paktuinen voorloopig ongerept zullen blijven. De invloed van het advies van B. en W. zal hieraan zeker niet vreemd zijn geweest.

Door Heemschut zullen nader stappen worden genomen, om den Raad te bewegen, dat die maatregelen worden genomen, waardoor het noodeloos schenden van Enkhuizen's schoon voorgoed zal worden opgeheven

In verband hiermede is het zeker wel nuttig er de aandacht op te vestigen, dat hoewel de Woningwet de gemeenten met minder dan 10.000 inwoners niet tot het vaststellen van een uitbreidingsplan verplicht, zoo'n plan toch in de allereerste plaats voor elke gemeente onmisbaar moet worden geacht.

Altbans dient vooruit zooveel mogelijk te worden vastgelegd, voor welke doeleinden de omliggende terreinen, ook in verband met den localen toestand, het meest geschikt zijn. Het onnoodig schenden van het plaatselijk schoon zonde daarmede voorkomen worden terwijl, indien ook eischen van welstand aan het bouwen worden gesteld, dit schoon mede behouden en bevorderd zal worden.

Moge verwacht worden, dat bij de toekomstig te wijzigen Woningwet, door het stellen van bindende bepalingen, ook hierin verandering zal worden gebracht.

DE BOUWGESCHIEDENIS DER ST. SERVAASKERK.

Onlangs heeft dr. Kalf over bovenstaand onderwerp een voordracht met lichtbeelden gehouden voor het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap in het Muntgebouw.

Aan de hand van oude kronieken ging spr. eerst de geschiedenis der kerk op historisch gebied na. In de nabijheid van het graf van St. Servatius, bisschop van Tongeren, die in de 4e eeuw leefde, zou de kerk pl.m. 570 gesticht zijn te Maastricht door Monulfus. Allerlei fantastische mirakel-verhalen en legenden, waarvan dr. Kalf de onwaarschijnlijkheid in het licht stelde, werden verspreid, om waarschijnlijk te maken, dat de kerk er ook nog was na 881 (de verwoesting door de Noormannen), terwijl z. i. vaststaat, dat de kerk van Monulfus op het einde van de 9e eeuw niet meer bestond. Er werd een tweede kerk gesticht, waarvan weinig bijzonderheden bekend zijn.

De nieuwe kerk werd plechtig gewijd in 1059. Zij was een groot, nieuw gebouw, in de 16e eeuw werd een klokketoren er op gezet, in 1731 had een verbouwing van het koor plaats. De crypt werd in 1811 gesloopt. In 1870 had een grondige restauratie plaats, welke 15 à 20 jaar duurde. Weliswaar heeft de kerk daardoor zeer gewonnen, doch men heeft daarbij geen moeite gedaan gegevens te verkrijgen omtrent de bouwgeschiedenis.

Spreker zette vervolgens uiteen, waarom er z.i. niet aan mocht worden getwijfeld, dat de kerk niet voor het einde der 9e eeuw kon zijn gebouwd. Het koor der Servaaskerk moet gebouwd zijn van 1150—1180; de westbouw is afkomstig uit de tweede helft der 12e eeuw. De crypt bestond niet vóór de 11e eeuw.

Met behulp van plattegronden op lichtbeelden maakte dr. Kalf de resultaten van zijn onderzoekingen duidelijk en zette de reconstructie van de kerk, volgens zijn plannen, uiteen. Resumeerende zeide spr., dat de kerk in 881 door de Noormannen verwoest is. Dat er na 881 een nieuwe kerk gebouwd is, waarvan een groot gedeelte nog over is in den onderbouw, namelijk een groot deel van den tegenwoordige bouw waarin de gegevens te vinden zijn voor de reconstructie der kerk, zooals zij er in 1039 uit moet gezien hebben.

Aan het slot van zijn belangwekkend betoog, wees Dr. Kalf er nog eens op, dat hij vier jaar noodig had gehad, om de bouwgeschiedenis der St. Servaaskerk na te gaan. Hij zal niet van zijn voornemen afwijken, om zijn onderzoekingen van monumenten voor rijkspublicaties grondig te doen. Spr. had over de geschiedenis der St. Servaaskerk nieuwe inzichten geopend, dank zij een langdurige studie. En als hij in zijn leven vijf dergelijke publicaties uitgeeft, verwachtte spr. een nuttiger werk te doen dan 50 boeken te schrijven, welke een gebrekkige monumentenbeschrijving geven.

INGEZONDEN.

ALGEMEENE PRIJSVRAAG-REGELEN.

In het Vaderland van 17 April jl. verscheen het volgende bericht:

Prijsvraag en architect.

Een prijsvraag voor ontwerp-plan zou worden uitgeschreven, onder Amersfoortsche architecten, waarbij elke deelnemer, wiens ontwerp voldeed aan de gestelde voorwaarden, een vergoeding van f 100 ontving. Deze prijsvraag kan niet worden uitgeschreven.

Het meerendeel der architecten te Amersfoort is lid van „Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst", Genootschap „Architectura et Amicitia", de vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap", of „Bond van Nederlandsche Architecten". Deze vier vereenigingen hebben gezamenlijke gecreëerd een Permanente Prijsvraagcommissie, die als eisch stelt een totaal prijzenbedrag van f 200. Hierbij zouden alle architecten in den lande kunnen meedingen.

B. en W. te Amersfoort meenen aan deze eisch niet te mogen toegeven.

Deze som zou drukken op de exploitatie der arbeiderswoningen. Tevens werd niet bereikt, dat de Amersfoortsche architecten zeker waren f 100 vergoeding te ontvangen voor het geleverde werk.

Naar aanleiding hiervan stelt de P.P.C. er prijs op te verklaren, dat het programma voor bedoelde prijsvraag haar ter goedkeuring is aangeboden. Daar evenwel het *totaalbedrag* van prijzen verre bleef beneden 't geen daaromtrent in de A.R. is bepaald, heeft de P.P.C. op verhooging dier prijzen aangedrongen doch heeft verder van deze zaak niets meer vernomen.

Namens de P.P.C.
H. v. d. Kloot Meijburg, *Secretaris.*

PRIJSVRAGEN.

De jury ter beoordeeling der vijfjaarlijksche prijsvraag voor oud-leerlingen van „Mathesis Saientiarum Genitrix" te Leiden, Leiden, heeft den eerste prijs, een groote zilverea medaille en f 200.— toegekend aan den heer H. Sutterland, opzichter der Landsgebouwen 2e district in den Haag, voor diens, onder het motto H.U.I.B. ingezonden ontwerp

De tweede prijs, groote zilveren medaille, werd toegekend aan het ontwerp, ingezonden onder het motto „Legdunum Batayorum", van den Heer B. Hoogstraten te Amsterdam.

De teekeningen zullen na de algemeene vergadering die in Mei gehouden wordt, tentoongesteld worden.

JURY-RAPPORT.

Prijsvraag voor een hoofd voor den omslag van het Bouwkundig Weekblad, een hoofd als inleiding daarvan en een hoofd met vignet voor het briefpapier der M. B. V. A.

Ingekomen 16 inzendingen onder de motto's Luctor,

Hoofd voor het briefpapier der M. B. V. A.

M. O. W., driehoek, B. W., A. B. C. D., K. B. H., M. A., Cancer, Vanitas 1 tot en met 9, twee cirkels, zwart, gewelf, Spaarne, Oude liefde roest niet, Ster, zwart en wit.

a. Beoordeeling van het hoofd van den omslag. Bij eerste schifting vielen uit de motto's, zwart en wit, B.W., twee cirkels, zwart, Luctor, Spaarne, Cancer, C, Vanitas 1 en 1*b*, Oude liefde roest niet, M. A. en B., zoodat 5 ontwerpen overbleven. Bij tweede schifting vielen af K. B. H., Vanitas 1*a* en M. O. W., driehoek en A., waaruit met algemeene stemmen motto driehoek werd gekozen.

Het is niet mogelijk elk onderwerp afzonderlijk te bespreken.

Vanitas 1a. De inzender heeft bijzonder veel werk van zijn inzending gemaakt. Het draagt echter te veel het karakter van den „Werkbund", De letters zijn duidelijk, goed verdeeld, maar van plomp karakter. De zware rand als afsluiting van het geheele blad is goed als bindend middel bedoeld.

K.B.H. Goed gevonden en in modern Weenschen geest verwerkt zijn de letters M. B. V. A. tot randomlijsting. Het opschrift daarentegen mist die geslotenheid. De letters zijn onaangenaam gerekt.

M. O. W. Het teekenwerk heeft eenigszins het karakter van een houtsnee, maar niet het markante van die techniek. De letters zijn er juist even naast, de rand is slecht opgelost in de hoeken.

A. Dit ontwerp getuigt van goede geschooldheid, zuiver verdeeld, letter en versiering van gelijke waarde, de letter iets te dun. De inzender heeft zeer veel zorg aan het werk besteed. Fantasie ontbreekt er echter aan.

Driehoek. Dit ontwerp geeft terstond den indruk van een spiritueelen geest. De letters zijn wellicht wat onduidelijk, maar het geheel is van goed decoratief begrip. Het geeft goed door zijn massa aan, wat een hoofd moet bezitten, terwijl de beweeglijkheid en het fijne spel der letters zeer goed zal harmonieeren met het beweeglijk pikante, dat een advertentierubriek kan bezitten. De jury is van meening, dat het noodig zal zijn voor meerdere binding van de advertenties, dat de breede zwarte rand aan de geheele bladzijde doorgezet wordt (op den omslag van dit nummer is dit ontwerp aldus afgebeeld).

b. Beoordeeling van het hoofd als inleiding van het weekblad.

Bij eerste schifting vielen uit Vanitas 2, 3, 3*a*, 4, 4*a*, 5 en 5*a*, .1., .1., .2., M. A. oude liefde roest niet, Luctor, gewelf en M. O. W.

Over bleven „Spaarne" en .1. (met zwarte fond).

Spaarne. De letters zijn goed. Teekenwerk gevoelig, doch het geheel wat klein van grondmotief.

.1. met zwart fond. De ontwerper is dezelfde van motto A in de vorige rubriek. De beoordeeling is van ongeveer gelijke toon als bij motto A. Het is ambachtelijk zuiver werk, maar van de goede soort. Hoewel niet bijzonder intiem, zoo waarborgt de doordachtheid van het geheel toch blijvende waardeering (als hoofd in dit nummer afgedrukt).

De jury zal den ontwerper verzoeken de vierkantjes naast Weekblad weg te mogen laten.

C. Briefhoofd. Bij schifting vallen af de motto's: M. A., Oude liefde roest niet, M. O. W., Luctor, Ster, D en Vanitas 6 tot en met 9, in verschillende kleuren.

Spaarne. Het karakter van brievenhoofd is goed gegeven, tintelend zonder verbrokkeld te zijn, de letters zijn karaktervol, de randversiering is het minst geslaagd (in dit nummer afgebeeld).

De jury zal het bestuur voorstellen door den ontwerper van dit vignet ook een stempel van de M.B.V.A. te doen maken in den geest van zijn mottoteekening, en op dezelfde plaats op het papier aan te brengen.

Resumeerend komt de jury tot de slotsom, dat de prijsvraag uitmuntend geslaagd is, en dat veel goed werk is geleverd.

Bekroond wordt:

Motto driehoek met *f* 45.—.
„ .1. „ „ 20.—.
„ Spaarne „ „ 35.—.

Bij opening der naambrieven bleken de ontwerpers van motto driehoek te zijn B. Bijvoet B.I. en J. Duiker B.I. te Rotterdam; van motto .1. A. Smit te Arnhem en van motto „Spaarne" M. A. H. van der Burg te Haarlem.

De Jury,

J. Gratama B.I.
J. B. van Loghem B.I.
B. J. Ouendag.
G. Versteeg.

BERICHTEN.

Een merkwaardige drukfout. In het vorig no. van het B. Weekbl. zijn als architecten van het gebouw der Ned. Handel Mij. te Rotterdam genoemd de heeren J. Verheul Dzn. en Van der Heyden en teeken. Van Nieuwenhuyzen. Dit moet zijn: J. Verheul Dzn., en Van der Heyden & Van Nieuwenhuyzen. De zetter had het & teeken niet geplaatst maar het woordje en. In de correctie werd gezet: teeken. Dit woord werd weer overgenomen door den zetter, zoodat tot ons leedwezen de schijn is gewekt of alleen de heer Van Nieuwenhuyzen de teeken(aar) van het gebouw is geweest, wat onjuist is.

Metallisatie van Beton. De heer R. R. L. de Muralt c. i. schrijft in *De Ingenieur* over de methode door dr. ing. L. A. Sanders en A. J. Sanders te Amsterdam gevonden „om het bijna even nuttige als suffige bouwmateriaal, beton, door metallisatie te versieren", en naar het den schrijver voorkomt van buiten zelfs te versterken. Hij nam in de kantoren van den Ned. Betonijzerbouw, Raadhuisstraat 37 te Amsterdam, proef- en werkstukken in oogenschouw en schrijft naar aanleiding van 't geen hij zag:
Waar uit zekeren hoek de mededeeling in de vakpers is gelanceerd, dat de benaming van het procédé een „misnomer" is, aangezien er slechts sprake is van een „kleuren" van de oppervlakte der beton, zou ik, na kennis te hebben gemaakt met de werkwijze, gaarne een woordje in het midden willen brengen over deze blijkbaar Hollandsche manier om onze profeten te eeren.
De proefstukken weerleggen de bewering, alsof het procédé Sanders een „kleuren" van beton is, volkomen. Boven en behalve de talrijke andere variëteiten zijn bijv. de ongeveer twintig bronssoorten, die ik te zien kreeg, zeer zeker geen gekleurde, of op zijn gunstigst, met dubbelzouten beschilderde betonvoorwerpen, maar voorwerpen, die een duurzame bewerking hebben ondergaan.
Zonder in theoretische bestrijding te treden, wil ik vermelden dat men mij o. a. de bewerking van een proeftegel toonde, die in mijn bijzijn binnen eenige minuten bedekt werd met een laag glanzend metaal, zoo vast en innig verbonden aan de beton, dat het proefstuk weerstand bood aan plotselinge onderdompeling in koud water na hevige verhitting, aan de meest energieke bewerking met metaalborstels en aan de vlam van een Bunsenschen brander, zonder eenig spoor van bladderen. Een betontegel, slechts „afgekleurd" aan de oppervlakte, zou zoo iets niet kunnen doorstaan.
Alle stukken vertoonen een merkwaardig groote verharding aan de oppervlakte. Deze eigenschap, gevoegd bij de schoone kleurennuances, waarborgt m.i. de gegrondheid van veler verwachting, dat de revolutie in de bouwvakken, welke men eenmaal van de toepassing van het gewapend-beton verwachtte, maar door eentoonigheid van het materiaal zich zeer langzaam ontwikkelde, nu eindelijk een feit is geworden of spoedig zal worden. Over het practisch nut van dit materiaal twist men niet meer. En over de inderdaad prachtige resultaten en het geprononceerd eigen „artistieke karakter" der gemetalliseerde voorwerpen kan ook gevoeglijk in een tijdschrift als dit gezwegen worden, waar onze eerste bouwkunstenaars, decorateurs en kunstschilders reeds zonder reserve hun „love at first sight" hebben uitgesproken voor het onttooverde leelijke eentje . . . beton.
De heer De Muralt geeft ten slotte uiting aan de hoop, dat evenals de artisten ook alle overige vakkringen zich zonder vooringenomenheid zullen plaatsen tegenover de echt-Hollandsche vinding en hij acht het de plicht van de hoogere rijksambtenaren in de bouwvakken hun ondergeschikten te bevelen haar in verschillende vormen toe te passen en zoodoende ernstig, op niet te peuterige schaal de gelegenheid te openen om ervaring met het procédé Sanders op te doen.

Tentoonstelling Parijs. Wij ontvingen de mededeeling, dat gedurende de maanden Mei, Juni en Juli 1916 te Parijs op het Terrasse des Tuileries en in de Salle du Jeu de Paume eene tentoonstelling zal gehouden worden van La Cité Reconstituée (wederopbouw van steden).
Het office du Commerce Franco-Hollandais heeft bewerkstelligd, dat ook Nederland hieraan kan deel nemen. Er bestaat gelegenheid tot het inzenden van al wat op het bouwvak betrekking heeft: vooral zullen met ingenomenheid in ontvangst genomen worden plannen en teekeningen onzer architecten, ook op het gebied van den bruggebouw.
Prospectussen en alle verdere inlichtingen zijn te verkrijgen bij den correspondent van het office, den heer Theod. Wiederhold, Frederiksplein 26 te Amsterdam.

Maatschappij voor Fundeeringswerken systeem Wilhelmi. Ons wordt gemeld, dat is opgericht de Maatschappij voor Fundeeringwerken systeem „Wilhelmi", goedgekeurd bij Kon. Besluit No. 12, 27 Maart 1916.
Zij stelt zich ten doel het in exploitatie brengen van bovengenoemd systeem fundeeringwerken, waarbij de houten fundeeringen worden vervangen door betonpalen met voetverbreeding ter grootte in verband met de belasting der paal en waarbij de palen worden gekoppeld met een balk van cementijzer waarop het muurwerk rust.
Bij deze methode vervalt alle graaf- en waterwerk, daar de betonbalk op straathoogte komt te liggen, onafhankelijk van het grondwater. Afgescheiden van de rationeele fundeeringswijze met dit systeem, blijven de kosten doorgaans aanmerkelijk beneden de prijs voor houten fundeeringen.
Enkele werken volgens dit systeem zijn reeds in voorbereiding. Binnenkort zal hierover eene brochure verschijnen, waarin bijzonderheden nader zullen worden behandeld.
Nog deelen wij mede, dat genoemde Maatschappij de heeren A. J. J. Burdorf en Willem Noorlander tot hare Directeuren heeft benoemd.

Berlage's „Park-wijck".
De heer Jan de Meyjer verzoekt ons zijn antwoord in zake Berlage's „Park-wijck" aan den heer Lambeck te willen opnemen. Aangezien laatstgenoemde heer ook hierop weder meende te moeten repliceeren, achten wij het billijk ook zijn repliek hierbij te publiceeren.

Aan de Redactie!

Mijn kort bijschrift bij de afbeeldingen in „Architectura" van het oude „Park-wijck", wat er voor in de plaats is gekomen, en zooals het er nu herbouwd uitziet — die afbeeldingen spreken in de eerste plaats voor zichzelf! — was zuiver bouwkundig. Het persoonlijke was er geheel in vermeden.
Ik heb dit met opzet gedaan. Ik wist, dat de heer Lambeck de herbouwer is geweest, en kende ook het verloop der zaak in al zijn bijzonderheden. Destijds heeft de heer Lambeck mij bovendien bij een ontmoeting in de tram aangesproken, en mij ervan verteld.
Wat nu de motiveering en de methode tegenover den heer Berlage, betreffende den wederopbouw van „Park-wyck" door den heer L. betreft, ik kende de methode, doch juist omdat ik de toegeeflijke bereidwilligheid van den heer Berlage ken, waardoor een situatie is ontstaan, die, ofschoon heel, heel formeel genomen juist, toch in haar resultaat niet juist is, heb ik vermeden persoonlijk te worden, en mij gehouden aan het zichtbare resultaat: het nieuwe „Parck-wyck", ontdaan van het bijzondere, dat Berlage in overleg met zijn bouwheer, den heer L. Simons, erin had gelegd, en genomen in zijn nieuwen toestand, die meer geschikt gemaakt is voor den doorsnee-bewoner. Waar dit nieuwe „Park-wyck" staat, is tamelijk bijzaak. „Zeisterbosch" was een schrijffout van mij. Doch de vraag van den heer L. . „Men mag toch niet veronderstellen, dat de heer Jan de Meijer een ander gebouw voor „Park-wyck" heeft aangezien?" is onredelijk. Want hoe kon ik — de juiste plaats niet kennend! — de juiste photo's hebben laten nemen?

Alles van deze zaak wetende, behoeft men voor deze daad tegenover „Park-wyck" gepleegd, geen waardeering te hebben. Het resultaat getuigt van het tegendeel.

JAN DE MEIJER, arch. B. N. A.

Aan de Redactie!

Het volgende als antwoord op het schrijven van Jan de Meyer in het „Handelsblad" van 24 April jl.:
Voor mij ligt een briefkaart van 17 October 1915 van dr. Berlage, waaruit een andere gedachte spreekt omtrent „Parkwyck"'s herbouw en die voor mij meer waarde heeft dan al hetgeen J. de M. beweert.
De draai, dien hij er aan wenscht te geven, is in strijd met hetgeen destijds gebeurd is. Als zijn p e r s o o n l i j k e opvatting wil ik dat echter wel aanvaarden.
Ik hoop dezen zomer van „Parkwyck", in zijn nieuwen staat, ook foto's ter reproductie te laten maken. Zal het dan anders en niet zoo schutterig laten doen en evenals in 1904, toen ik van die villa de bekende, zoo herhaaldelijk gereproduceerde opneming liet maken, een betere verlichting afwachten en beter cliché of betere reproductie kiezen dan door „Architectura" thans gebruikt is. Van het beste bouwwerk is een fotografische caricatuur te maken.

JOH. B. LAMBEEK JR.
architect.

Toegepaste kunst. Onlangs is door de firma Ivens & Co. in de Kalverstraat te Amsterdam een nieuwe winkel voor fotografie-artikelen geopend. Door den bouwmeester J. F. Staal werd een sterk sprekende pui aangebracht.
De winkel is door denzelfden architect ingericht, van kasten en meubelen voorzien, die een eigen karakter dragen. Opmerkelijk daarin is een weer andere wijze van rationeele constructie dan de eerste „Binnenhuis -nijveren meestal toepasten: door vattende en omklemmende deelen, zooals men die kent bij Oostersche bamboeconstructies en in den houtbouw der Skandinavische landen. Ook de ijzeren verlichtings- en verwarmingtoestellen trekken de aandacht.
Een trapje opgaande, komt men tegenover een sgraffito-voorstelling van R. N. Roland Holst te staan: figuur op eene binde. Uit het verstrekje zelf, waarheen men stijgt, doet het tafreel te dichtbij en te hoog, maar van beneden af schijnt zij goed geplaatst. Onder de lantaarn, in de driehoekige omheinig van een doorlicht naar beneden, kan nog een door L. Mendes da Costa in het kostelijk palisanderhout gesneden gestalte vinden, den „Zegen van het Licht" verbeeldende: in de betimmering der trap heeft Zijl geestig ornament gestoken: dierfiguren en andere.

Heemschut. Aan den Minister van Financiën werd het volgende adres gezonden:
„Het bestuur van den Bond Heemschut tot behoud der schoonheid van Nederland heeft vernomen, dat den 10den Mei 1916 een gedeelte der voormalige geschutgieterij aan de Kanonstraat te 's-Gravenhage — een fraai werk van den beroemden bouwmeester Pieter Post — door het Bestuur der Domeinen voor afbraak zal worden verkocht. Werd aan dit voornemen gevolg gegeven, dan zou het mooie stadgezicht, dat het gebouw, gezien van de brug over het Smidswater, oplevert, verdwijnen en dus aan de schoonheid van 's-Gravenhage ernstige schade worden toegebracht. Daarom verzoekt het Bestuur voornoemd met den meesten aandrang, het gebouw ongeschonden te laten en de afbriek niet te dsen geschieden".

Gevelwedstrijd Leiden.
De heeren W. Kromhout C. Zn. architect te Rotterdam, W. M. Dudok, Directeur van Gemeentewerken te Hilversum en J. Verheul Dzn. architect te Rotterdam zijn door B. en W. van Leiden aangezocht de Commissie van beoordeeling uit te maken inzake den gevelwedstrijd aldaar.

OFFICIEEL GEDEELTE.

In het B. Weekblad van 10 Juli 1915 werd gepubliceerd het Concept-Reglement van de Commissie samengesteld uit afgevaardigden van den Bond van Vereenigingen van fabrikanten van en Handelaren in Materialen voor het Bouwbedrijf (in dit reglement genoemd Bond der Bonden) en van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten.
Aangezien in dit Consept eenige wijzigingen werden aangebracht acht het Bestuur het wenschelijk het nog eens te publiceeren alvorens tot de definitieve aanvaarding te besluiten. De leden worden verzocht eventueele bemerkingen met dit reglement verband houdende, te richten tot het Secretariaat der M.B.V.A.

REGLEMENT

van de Gemengde Commissie samengesteld uit afgevaardigden van den Bond van Vereenigingen van Fabrikanten van en Handelaren in Materialen voor het Bouwbedrijf. (In dit reglement genoemd Bond van Bonden) en van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten (M. B. V. A.)

ARTIKEL 1. De Gemengde Commissie is in het leven geroepen door het Bestuur van den Bond van Vereenigingen van Fabrikanten van en Handelaren in Materialen voor het Bouwbedrijf (in dit reglement aangeduid als B. v. B.) en door het Bestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, vakvereeniging van Nederlandsche architecten (in dit reglement aangeduid als (M. B. V. A.)
De Gemengde Commissie bestaat uit zes leden, waarvan bij de oprichting door elk der beide genoemde vereenigingen drie leden zijn aangewezen benevens den Directeur van den Informatie-dienst van den Bond voormeld.
Bij haar oprichting bestond de commissie derhalve uit de Heeren: H. Endt, directeur der N.V. Houthandel van Gebr. Endt, Zaandam; J. Slicher, lid der firma van Rouendal & Co., Amsterdam; A. G. Verbeek, lid der firma Röder en Verbeek, 's-Gravenhage; D. A. N. Margadant, architect, te Amsterdam; Alb. Otten, architect, Rotterdam; G. Versteeg, architect, Arnhem, en Jhr. Mr. C. A. Elias, directeur informatie-dienst van den Bond voormeld, als Secretaris.

ARTIKEL 2. De Gemengde Commissie heeft ten doel een onderzoek in te stellen naar en uitspraak te doen over klachten, welke over directies van bouwwerken, leden van M.B.V.A., bij den informatiedienst van den B. v. B. mochten worden ingediend.

ARTIKEL 3. Indien een klacht over een lid der M.B.V.A. bij den informatie-dienst van den Bond van Bonden inkomt, stelt de directeur van dien dienst dat lid daarmede in kennis en verzoekt hem zijn zienswijze omtrent de feiten schriftelijk mede te deelen.

Deze wordt daarna met de klacht in afschrift aan elk der leden van de Gemengde commissie medegedeeld met verzoek binnen een termijn van uiterlijk acht dagen hun oordeel kenbaak te maken omtrent de feiten waarop de klacht gegrond is en omtrent de plaatsing van den naam van dat lid op de maandlijst van den informatie-dienst.

ARTIKEL 4. Indien geen antwoord van het lid van den M. A.V.A. wordt ontvangen, wordt onder mededeeling hiervan alleen afschrift van de klacht met gelijk verzoek aan de leden der Gemengde commissie toegezonden.

ARTIKEL 5. Wordt op het ingevolge art. 1 of 2 aan de leden der Gemengde Commissie gedane verzoek van een of twee hunner binnen 8 dagen geen bericht ontvangen, dan zal conform de meening van de meerderheid der geantwoord hebbende leden, besloten worden. Komen echter minder dan vier antwoorden in, dan zal de directeur alsnog de niet geantwoord te zenden. Blijven zij dan in gebreke, dan zal een besluit worden genomen in

overeenstemming met het oordeel der meerderheid der wel geantwoord hebbende leden

ARTIKEL 6. Indien een of meer der leden van de Gemengde commissie schriftelijk het verlangen daartoe aan den Secretaris kenbaar maken, dan zal binnen veertien dagen eene vergadering van de leden dezer commissie beleggen, hetzij ter behandeling van ingekomen klachten en of van andere aangelegenheden; bij het desbetreffend verzoek aan den Secretaris moet mededeeling worden gedaan van de punten van behandeling.
De commissie kan besluiten de bij eene klacht betrokken partij of getuigen tot hare vergrderingen op te roepen.

ARTIKEL 7. Bovendien vergadert de commissie, wanneer de Secretaris de leden daartoe op eigen initiatief uitnoodigt onder mededeeling van de punten van behandeling.

ARTIKEL 8. Alle oproepingen tot vergaderingen der Gemengde Commissie geschieden schriftelijk door den Secretaris.

ARTIKEL 9. Het Voorzitterschap in de vergaderingen der Gemengde Commissie wordt waargenomen door het oudste lid in jaren, dat aanwezig is.

ARTIKEL 10. Het secretariaat wordt waargenomen door den directeur van den informatie-dienst of die hem vervangt.

ARTIKEL 11. Alle besluiten der Gemengde commissie worden genomen met gewone meerderheid van stemmen.

ARTIKEL 12. Indien de stemmen staken over de plaatsing op de bovenbedoelde maandlijst, zal deze plaatsing niet geschieden; staken de stemmen in andere gevallen, dan heeft de voorzitter een: beslissende stem. De Secretaris heeft eene adviseerende stem.

ARTIKEL 13. Van het verhandelde in de vergaderingen worden notulen gehouden, die telkens in de volgende vergadering worden gearresteerd en vervolgens worden geteekend door den voorzitter dier vergadering en den secretaris.

ARTIKEL 14. De leden der Gemengde Commissie vermogen hun reis- en verblijfkosten slechts in rekening te brengen aan de Maatschappij of den Bond, waarvoor zij zitting hebben.

ARTIKEL 15. Als vergoeding voor bureau-kosten ontvangt de directeur voornoemd eene toelage uit de kas van den Bond van Bonden, door dezen te bepalen.

ARTIKEL 16. Een maal 's jaars, vóór April, roept de Secretar's de gewone jaarlijksche vergadering van de leden der Gemengde Commissie bijeen ter vaststelling van het Jaarverslag over de verrichtingen der commissie in het voorafgegane kalenderjaar; dit jaarverslag wordt tevoren in concept door den secretaris opgemaakt en aan de leden ter kennismaking gezonden.

ARTIKEL 17. Het jaarverslag wordt binnen een maand na de vaststelling daarvan door den directeur toegezonden aan alle leden van den Bond van Bonden en aan de M. B. V. A. in een door deze te bepalen aantal exemplaren, dat echter niet meer zal bedragen dan 10 pct. boven het aantal harer leden.

ARTIKEL 18. Wanneer in de Gemengde commissie eene vacature ontstaat, geeft de Secretaris of die hem vervangt, daarvan ten spoedigste kennis aan het bestuur van de Maatschappij of den Bond die het lid, wiens plaats is opengevallen, had aangewezen. Dit bestuur zorgt alsdan, dat binnen een maand na ontvangst dier kennisgeving een plaatsvervanger is aangewezen, bij gebreke waarvan de commissie gerechtigd is werkzaam te zijn met het verminderd aantal leden, totdat door de Maatschappij of den Bond de plaatsvervanger is aangewezen, zelfs al zou de verhouding tusschen het aantal architecten eenerzijds en het aantal fabrikanten en handelaren anderzijds in de Gemengde Commissie daardoor ongelijk worden.

ARTIKEL 19. Dit reglement en event. daarin later aan te brengen wijzigingen zijn onderworpen aan de goedkeuring van het bestuur van de M.B.V.A. en het bestuur van den Bond van Bonden.

ARTIKEL 20. Indien voor de behandeling van eene klacht door de Commissie geoordeeld wordt, dat kosten gemaakt zullen moeten worden, als reis- en verblijfkosten, kosten voor getuigenverhooren voor deskundigen of expertisen van materialen, dan zal de secretaris, zoowel degene, die de klacht indiende(n), als dengene tegen wien de klacht gericht was bij aangeteekend schrijven verzoeken een door de commissie noodig geoordeeld bedrag ter bestrijding dier kosten voor een bepaalden datum in zijne handen te storten. Wordt aan een dergelijk verzoek door den klager niet voldaan, dan wordt de klacht als niet gedaan beschouwd; zendt daarentegen de andere partij dit bedrag niet, dan zal dit als eene erkenning der juistheid van de klacht beschouwd worden.

ARTIKEL 21. Bij haar oordeel over de klacht beslist de commissie of, aan wien, en voor welk doel, de gestorte gelden zullen worden terugbetaald. Die gelden zullen echter nimmer tot iets anders mogen worden gebezigd dan tot betaling van onkosten, welke de commissie voor de zaak, waarvoor zij gestort zijn, heeft moeten maken, terwijl eene specificatie dier uitgaven aan hen, die de gelden stortten, zal moeten worden overgelegd bij de mededeeling van het oordeel der commissie.

PLAATSELIJKE COMMISSIE M. B. V. A. TE ROTTERDAM.

JAARVERSLAG 1915—1916.

De Commissie constitueerde zich in hare vergadering van 16 October 1915 en koos tot haar voorzitter den Heer P. G. Buskens en tot haar secretaris-penningmeester den Heer C. N. van Goor.
Behalve deze vergadering hield de Commissie nog twee vergaderingen. In die vergaderingen waren verschillende onderwerpen aan de orde als: het stellen van candidaten voor bestuur en commissiën, het vraagstuk omtrent den inhoud, de redactie en den vorm van het orgaan der M.B V.A., de al of niet wenschelijkheid der bindendverklaring der Algemeene prijsvraagregelen voor de leden der M.B.V.A., de wenschelijkheid van het weder combineeren der functie van algemeen secretaris en redacteur van het Bouwkundig Weekblad en andere onderwerpen. Naar aanleiding dezer behandeling wendde de Pl. Comm. zich meermalen tot het Bestuur om hare inzichten ten opzichte der behandelde punten kenbaar te maken.
De samenstelling van een huishoudelijk reglement voor de werkzaamheden der Commissie is onderhanden.

De Plaatselijke Commissie,
P. W. BUSKENS, Voorzitter.
C. N. VAN GOOR, Secr.-Penningm.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST — M·B·V·A — VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. B. VAN LOGHEM, B. J. OUËNDAG en G. VERSTEEG.
Redacteur: J. GRATAMA.
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

37STE JAARGANG. = 13 MEI 1916. = No. 2.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. De voorgenomen afbraak der Geschutgieterij. — Gezondheidscommissie Bloemendaal. — Examen der Mij. — REDACTIONEEL GEDEELTE. Het Raamspant, door A. W. C. Dwars, c. b. i. vervolg. — Promotie der B. I's. — Landhuisje te Blaricum, door J. J. P. Oud. — Prijsvragen. — Berichten.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Ledenvergadering. De a. s. ledenvergadering der M. B. V. A. is bepaald op Woensdag 31 Mei a.s. te Arnhem. Voor de vaststelling der agenda zal het Bestuur a.s. Dinsdag bijeenkomen.

Nieuwe Leden.
De volgende heeren zijn na uitgebracht advies der Commissie van Onderzoek toegelaten als lid der M. B. V. A.
M. N. RAMAKERS, Architect te Sittard.
H. A. RUBENKAMP, Gemeente-Architect te Sloten.

De voorgenomen afbraak van een gedeelte der voormalige geschutgieterij aan de Kanonstraat te 's Gravenhage.
Het bestuur der Domeinen heeft het voornemen om binnenkort bij inschrijving voor afbraak te verkoopen een gedeelte der voormalige geschutgieterij aan de Kanonstraat te 's Gravenhage, een zeer merkwaardig bouwwerk uit de 17de eeuw.
Dit bouwwerk, dat althans wat het uitwendige betreft, vrijwel compleet en ongeschonden is bewaard gebleven, werd volgens de ontwerpen van Pieter Post in overleg met den geschutgieter Jan Maritz gebouwd.
Aangezien het zeker ten zeerste te betreuren zou zijn, wanneer aan dit voornemen gevolg zou worden gegeven, waardoor zonder noodzaak een monument van geschiedenis en kunst zou worden geschonden en het thans misschien nog tijd is om dit te voorkomen, achtte het bestuur der M. B. V. A. het wenschelijk om in een tweetal adressen aan het Ministerie van Binnenlandsche Zaken en het Ministerie van Oorlog hiertegen te protesteeren.
De inhoud van beide adressen laten wij hier volgen.

9 Mei 1916.

Aan

Zijne Excellentie den Minister van Oorlog.

Geven met verschuldigde gevoelens te kennen, namens de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten, S. de Clercq, voorzitter en J. Wesselius, secretaris, 402 Marnixstraat te Amsterdam; —

dat zij, - de bouwkundige waarde in 't oog vattende, van de niet zeer talrijk overgebleven werken van den beroemden bouwmeester Pieter Post, — met leedwezen hebben kennis genomen van de voorgenomen slooping van een gedeelte van de Geschutgieterij, Kanonstraat/Princessegracht te 's Gravenhage; —
in de eerste plaats wijl zij overtuigd zijn van de eenheid van conceptie, welke in hoofdzaak in dezen belangwekkenden utiliteitsbouw van het verleden, tot uiting is gekomen, en dus ongaarne zouden zien, dat deze door aan- of bijbouw zou worden verstoord; —
in de tweede plaats, wijl zulke aan- of bijbouwen tot de moeilijkste architectonische opgaven behooren, en het geheel daardoor dus licht van mindere waarde zou kunnen worden;
en in de derde plaats, omdat van bouwvalligheid van het bestaande pand geen sprake is, en dus, eventueel door uitsluitend inwendige verbouwing een passende utiliseering van den bouw zeer wel denkbaar is; —
redenen waarom zij Uwe Excellentie eerbiedig verzoeken te willen bewerken, dat de voorgenomen slooping niet tot stand kome, en het huidige bouwwerk, — op passende wijze in gebruik blijvende, — nog lang gespaard en gewaardeerd worde.

't Welk doende enz.

(get.) S. DE CLERCQ, *pres.*
„ J. WESSELIUS, *secr.*

9 Mei 1916.

Aan

Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Geven, namens de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten, te kennen S. DE CLERCQ, voorzitter en J. WESSELIUS secretaris, 402 Marnixstraat te Amsterdam; —
dat zij met leedwezen kennis namen van de voorgenomen afbraak van een gedeelte van de voormalige Geschutgieterij te 's Gravenhage, — en te dezer zake aan Z.Exc. den Minister van Oorlog een adres hebben gezonden, waarvoor zij de vrijheid nemen Uwe Excellentie hierachter afschrift te doen toekomen; —
zij vinden daarin echter tevens reden Uwe Excellentie beleefdelijk te verzoeken spoedig zoodanige maatregelen te willen treffen, dat herhaling van diergelijke handelingen ter vernietiging of verminking van merkwaardige architectonische voortbrengselen van het verleden, welke in rijksbezit zijn, tenminste worde voorkomen; —

immers, hoewel ons land tot heden is achtergebleven zijne monumenten door een wet te beschermen, kan toch met reden worden verondersteld, dat Uwe Regeering wil voorgaan in het behouden van die archeologische, historische of aesthetische monumenten van waarde, welke Rijkseigendom zijn; —
bovendien kent Uwe Regeering en met name het Departement van Binnenlandsche Zaken in zijn Afdeeling Kunsten en Wetenschappen een Instituut bij uitstek geschikt om, — ook vóór de inventariseering en catalogiseering van de Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst is voltooid, — daarbij van voorlichting en leiding te dienen aan die groote staf van Rijksambtenaren, die, hoewel ten volle geschikt voor de hen opgelegde taak, de eersten zullen zijn zich tot leeken te rangschikken op het gebied van archeologie, historie en aestetica;
redenen, waarom zij Uwe Excellentie verzoeken aan de diverse departementen te willen doen weten, welke monumenten, onder hunnen dienst ressorteerende van zoodanige waarde zijn, dat wijziging daarvan niet wenschelijk is, zonder dat daartoe bevoegde autoriteiten zullen zijn gehoord.
't Welk doende enz.

(get.) S. DE CLERCQ, *Voorz.*
„ J. WESSELIUS, *Secr.*

Door de gezondheidscommissie te Bloemendaal werd in een onlangs ontvangen schrijven het volgende onder de aandacht van het Bestuur der M.B.V.A. gebracht.
Van het gemeentebestuur van Schoten kwam bij genoemde commissie in, een verzoek om advies, van den Kerkeraad der Nederduitsch Hervormde Gemeente te Schoten tot het bepalen van de open ruimte voor drie perceelen in verband met den bouw van eene kerk en de verbouwing van perceel Kloosterstraat no. 46.
Aan het gemeentebestuur werd bij advies van 7 Maart l.l., te kennen gegeven, dat bij de commissie ernstige bezwaren zijn gerezen tegen den voorgenomen bouw en zij gaf derhalve dringend in overweging dien bouw niet toe te staan.
In de Raadsvergadering van Schoten van 8 Maart l.l. werd de voorgenomen bouw echter zonder discussie toegestaan.
De commissie wijst er op, dat waarschijnlijk onbekendheid van den betrokken architect met de bepalingen der Bouwverordening van Schoten in deze een rol heeft gespeeld, aangezien het haar uit ervaring bekend is, dat architecten vaak bouwplannen ontwerpen zonder zich vooraf te vergewissen of zij met de geldende verordening strooken.
In verband met bovenstaand schrijven werd door den heer Van Loghem, die in deze Commissie zitting heeft, een en ander nader uiteengezet met gevolg, dat door het Bestuur een adres tot Gedeputeerde Staten van Noord-Holland werd gericht, dat wij hier laten volgen:
Geeft met verschuldigden eerbied te kennen, het Bestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten,
dat door den Raad der Gemeente Schoten op grond van art. 12 der Bouw- en Woningverordening dier Gemeente ontheffing is verleend van de in de verordening voorgeschreven vrije ruimte en vergunning is gegeven tot het bouwen eener Nederduitsch Hervormde kerk;
dat de ruimte tusschen deze kerk en de daarachter liggende bewaarschool niet meer bedraagt dan 1,6 M. terwijl de omliggende perceelen tevens zoo dicht zullen komen liggen bij deze kerk, dat gespot wordt met alle eischen van hygiëne en veiligheid, wanneer deze bouw tot stand komt;
dat tevens een precedent wordt geschapen, waarop particulieren zich zullen beroepen.
Reden, waarom wij met klem Uw College verzoeken, deze zaak onder de oogen te willen zien, en het besluit van den Raad der Gemeente Schoten zoo mogelijk ongedaan te maken.
't Welk doende enz.

voor het Bestuur voornoemd,
w.g. S. DE CLERCQ, *Voorzitter.*
w.g. J. WESSELIUS, *Secretaris.*

Examen voor Bouwk.-Opzichter en Bouwk.-Teekenaar ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

In verband met het behaalde rangnummer hebben de volgende heeren het diploma behaald voor:

Bouwk. Opzichter.

1 J. Zuidema; 2 L. J. van Ameijden; 3 G. J. Heusinkveld; 4 T. Musegaas; 5 R. Jellema; 6 W. K. A. Helwig; 7 P. C. Pieterse; 8 J. P. Vermeer; 9 Jac. Bot; 10 W. Th. Born; 11 E. S. Reeders; 12 G. S. de Haan; 13 J. J. Kolpa; 14 J. A. Hoogeveen; 15 J. M. van Hardeveld; 16 J. L. Schut; 17 T. Huisman; 18 A. A. Rozenberg; 19 F. J. Schijf; 20 W. C. Hölsmann; 21 G. Meppelink; 22 G. G. Schaafsma; 23 A. U. Korthals; 24 P. Wit; 25 E. Rozema; 26 A. de Hoog; 27 J. Postma; 28 Th. J. B. Kerstjens; 29 H. Kaarsemaker; 30 H. J. Arts; 31 J. H. van Barneveld; 32 J. G. Koning; 33 A. van Rijnswou; 34 H. C. van Houten; 35 T. Benard Azn.; 36 J. Neuteboom; 37 A. van der Vlugt; 38 N. J. Kruizinga; 39 H. Rijneveld; 40 H. de Vries; 41 J. Jansen; 42 P. van Andel; 43 J. Reijn; 44 C. G. Israël; 45 J. de Graaf; 46 A. J. Spaa; 47 J. van Remmerden; 48 P. J. van Well; 49 H. Keizer; 50 A. van Essen; 51 C. Leenheer Azn.; 52 J. van Kampen Jz.; 53 C. Visarius; 54 G. W. F. Bronswijk; 55 H. Ringenaldus Jzn.; 56 H. Bunders; 57 A. Oznowicz; 58 F. J. Bremmers; 59 A. J. Kooy; 60 Adr. Dogterom; 61 P. J. J. Collard; 62 W. A Jansz.; 63 F. Halma; 64 W. Vroom; 65 M. H. Bottema; 66 Th. W. Ferrari; 67 J. Mol Jz.; 68 J. B. Kuhlemeier; 69 H. Bouman; 70 Piet Heijn; 71 A. Smit; 72 W. Stooker; 37 Y. W. Bogaards; 74 F. D. Smits; 75 J. van Dissel.

Bouwk Teekenaar.

1 J. M. van Hardeveld; 2 Jac Bot.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

HET RAAMSPANT.

door A. W. C. DWARS c. b. i.

(Vervolg van bladz. 4.)

Nu komende tot het eigenlijke onderwerp, het raamspant, zullen we een van de meest eenvoudige vormen in zijn werking en gedaante nagaan en wel aan de hand van fig. 5.
Het raamspant van deze figuur bestaat nu uit een horizontalen balk, welke aan de einden stijf is verbonden aan de beide stijlen; de hoekverbinding is zoo stijf gedacht, dat bij belasting de hoeken geen vormverandering ondergaan. Eenvoudigheidshalve wordt de balk voorloopig alleen in het midden belast en worden aan de voetpunten der stijlen scharnieren verondersteld.
Om nu een duidelijk inzicht te verkrijgen in de werking van dit spant, ten einde daaruit een logischen vorm af te leiden, dienen we de vormverandering van het samenstel ten gevolge van de belasting met een last P na te gaan.
Allereerst merken we daartoe op, dat de balk ten gevolge van de belasting zal doorbuigen, waardoor o. a. de einden een hellenden stand zullen gaan innemen (zie fig. 6) en daar de hoekverbinding met de beide stijlen volkomen stijf is verondersteld, zoo zullen deze ondersteunende elementen den gestipten stand van fig. 6 willen innemen, d.w.z. ze willen naar links en rechts uitwijken. Dit uitwijken wordt evenwel belet door de beide oplegpunten A en B, m.a.w. een horizontaal en naar binnen gerichte kracht H houdt in A en B de stijleinden op hun plaats; deze krachten H zullen de stijlen noodzakelijkerwijs buigen. De deformatiefiguur is in

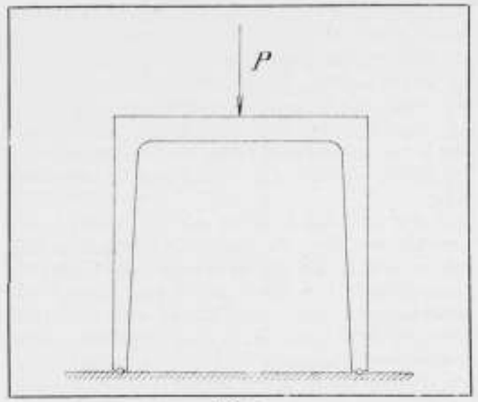

Fig. 5.

fig. 6 door een streep-punt lijn aangegeven. Uit een en ander maken we verder op, dat zoowel de stijlen als de balk onderworpen zijn aan een combinatie van druk en buiging, een combinatie, die ook bij het gewelf wordt aangetroffen.
We zullen nu het raamspant aan een zijdelingschen druk onderwerpen, welke de linkerstijl treft, terwijl in de voetpunten van het raamspant wederom gemakshalve scharnierende opleggingen worden verondersteld.
De deformatie-figuur is aangegeven in fig. 7; ze is niet zoo gemakkelijk te verklaren als die van het eenvoudiger belastingsgeval van fig. 6, maar hoofdzaak is weer, in te zien, dat buiging en trek- of drukkrachten, in *alle* elementen optreden — de horizontaal gerichte kracht treft niet alleen de linkerstijl, maar middellijk ook den balk en de rechterstijl, m.a.w. het geheele samenstel werkt mede om de kracht te weerstaan. Dit inzicht is van belang als we naderhand dit raamspant-type gaan vergelijken met de ouderwetsche constructie van een balk op twee stijlen of kolommen los opgelegd.
Beschouwen we nu de deformatie-figuur van fig. 6 eens

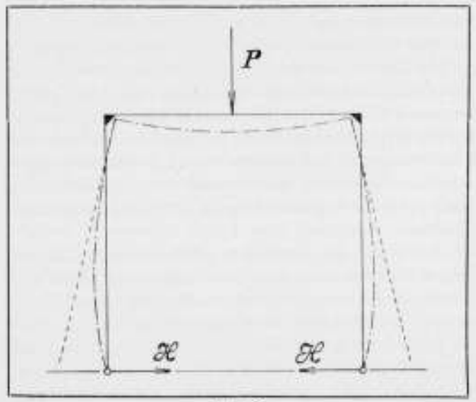

Fig. 6.

nader, dan merken we allereerst op, dat de doorbuiging van den bovenbalk grooter zal zijn naarmate deze slapper wordt geconstrueerd en dat zulks evenzeer geldt voor de grootte der uitwijkingen van de stijlen. Deze uitwijkingen moeten, zooals boven is aangetoond, door een horizontale kracht H worden opgeheven en nu is 't gemakkelijk in te zien, dat er een verband moet bestaan tusschen de grootte van H en die van de uitwijking tusschen H en de meerdere of mindere stijfheid van den bovenbalk — m.a.w. daalt de stijfheid van den bovenbalk dan wordt de zijdelingsche druk H grooter. Bij een gegeven uitwijking der stijlen echter zal de kracht H, die men noodig heeft om het voetpunt van de stijl weer op zijn plaats te brengen, afhankelijk zijn van de meerdere of mindere stijfheid van de stijl, zoodat de grootte van H ook met de stijfheid van de stijl samenhangt.
Het spreekt verder van zelf, dat ook de hoogte der stijlen en de lengte van den bovenbalk factoren zijn, die invloed uitoefenen op de grootte van den zijdelingschen druk H.

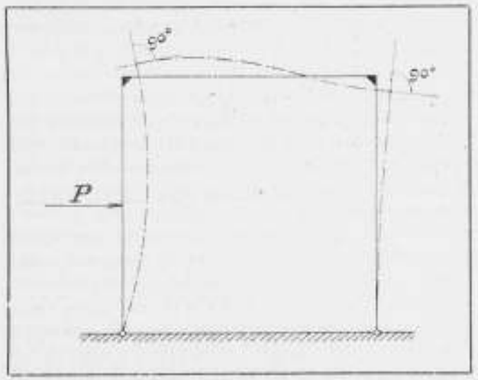

Fig. 7.

Uit een en ander kan men besluiten, dat het eenvoudige raamspant van fig. 6 zoowel in technisch als in mathematisch opzicht een eenigszins gevoelig samenstel is en het moet ons dan ook niet verwonderen, dat we tegenwoordig geen tijdschrift op het gebied van ijzerconstructie of gewapend-beton-constructie kunnen inzien zonder daarin te ontmoeten geweldige berekeningen omtrent raamspanten en raamspantstelsels.
Wanneer we nu voortdurend dit schrikbarend rekenwerk zien, dringt zich onwillekeurig de vraag aan ons op, welk waarde we daaraan moeten toekennen. Ongetwijfeld is waar, dat niets zoozeer een gebrek aan mathematische vorming doet kennen als een grenzenloos nauwkeurig cijferen met getallenwaarden met volslagen negatie van logarithmentafel of rekenliniaal — maar ook is moeilijk aan te vechten, dat het pijnlijk nauwkeurig berekenen van bouwwerken, om alléén op de uitkomsten van die berekeningen de afmetingen der elementen te baseeren, van een gebrek aan technisch inzicht en constructieve ervaring blijk geeft. Een nauw-

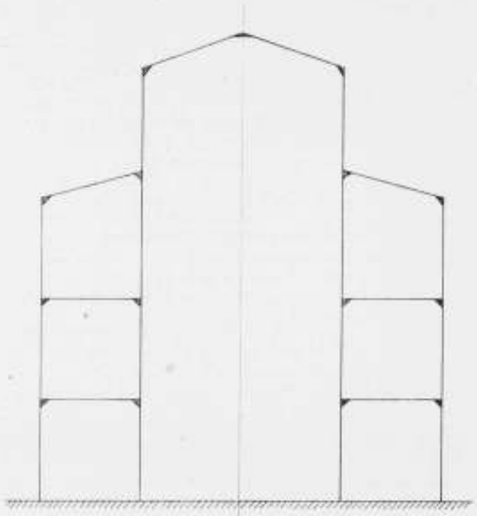

Fig. 8.

keurige berekening van een ingewikkeld samenstel kan m.i. alleen waarde hebben voor de bestudeering van het in- en uitwendig krachtenspel om daaruit af te leiden een vormgeving, welke constructief en aesthetisch juist is, en dan nog eigenlijk alleen een nauwkeurige berekening van het enkelvoudige element, waaruit het ingewikkelde samenstel is opgebouwd. Ter verduidelijking wordt hierbij fig. 8 gegeven, welke figuur is opgebouwd uit een aantal raamspanten, zooals bedoeld zijn in de fig. 6 en 7 of raamspanten, waarbij de voetpunten door een koppelbalk zijn vereenigd. Het zal duidelijk zijn, dat het nauwkeurig bepalen van de deformatie-figuur ten gevolge van verticale en horizontale krachten een reuzen arbeid is, welke aanleiding geeft tot het maken van vele en velerlei vergissingen, welke weinig overzichtelijke uitkomsten zal geven en welke arbeid ten slotte volstrekt niet geëvenredigd zal wezen aan de practische uitkomsten, die men daarmede verkrijgt.

De bestudeering van het krachtenspel van het enkele raamspant maakt ons echter wel wijzer en geeft ons een constructief en aesthetisch uitgangspunt, en om dit aan te toonen zullen we eens vergelijken de figuur gevormd door twee stijlen of kolommen, welke samen een balk dragen, die daarop vrij is opgelegd, en het moderne raamspant.

Fig. 9 links geeft de eerstbedoelde constructie — fig. 9 rechts het raamspant.

De kolommen van linksche figuur ondervinden centrischen druk; een zijdelingsche druk op een der kolommen uitgeoefend moet alleen door den getroffen kolom worden weerstaan, tenzij men de balk aan de kolommen koppelt zonder aan de vrije oplegging tekort te doen of zonder op de wrijving tusschen balk en kolom te rekenen.

Veiligheidshalve zal men dus de kolom zoodanig vormen, dat dit constructiedeel hoofdzakelijk alleen den zijdelingschen druk kan weerstaan — en dan komt men tot den bekenden naar beneden verzwaarden vorm, welke ons constructief en aesthetisch bevredigt, omdat deze stabiliteit, dus rust, uitdrukt. Deze stabiliteit berust echter op een statisch beginsel van den allereenvoudigsten aard, dat al heel vroeg door de menschheid is gevoeld.

Aan den voet van de stijlen van fig. 9 rechts treden twee krachten op — een verticale van volkomen denzelfden aard als die van fig. 9 links en bovendien de vroeger besproken horizontaal gerichte kracht; de ondersteuningstoestand wordt dus ingewikkelder. Deze kracht zal nu in de stijl een buiging veroorzaken, welke grooter wordt naarmate we hooger in dit ondersteuningselement komen, m.a.w. naarmate de hefboomsarm van de kracht grooter wordt, welke hefboomsarm zijn maximum waarde bereikt ter plaatse van de hoekverbinding. Zooals we vroeger reeds opmerkten, treedt in de stijl een combinatie van druk en buiging op, waarvan het verloop nu door bovenstaande beschouwing duidelijk is geworden en waaruit we opmaken, dat de krachtigste doorsnede aan den bovenkant van de stijl behoort te liggen, dus bij de hoekverbinding.

Logisch construeerend komen we derhalve tot een stijl, beneden minder zwaar dan boven, dus juist het omgekeerde van de kolom van fig. 9 links.

Ook de balk ondervindt een combinatie van druk en buiging, zoodat deze samengestelde werking zich door het geheele raamspant doet gevoelen — een eigenaardigheid welke we ook bij gewelven aantreffen.

We komen dus tot de conclusie, dat het raamspant is een architraafbouw met gewelfachtige neigingen of wel een soort welfbouw met het uiterlijk van een architraafbouw. Onze moderne materialen ijzer en gewapend beton en een moderne constructiewijze in hout laten hier een zeer verruimde constructie-mogelijkheid volkomen toe.

Wordt nu een der stijlen door een horizontaal gerichte kracht getroffen, dan vindt deze bij het weerstaan daarvan den meest volledigen steun van den balk en den anderen stijl, zooals vroeger reeds werd uiteengezet — de stabiliteit van het heele samenstel is dus niet meer afhankelijk van die van het enkele steunpunt, maar hangt nauw samen met de onvervormbaarheid van de hoekverbindingen der drie constructie-elementen. Het heele samenstel is daarmede op een hooger plan gekomen dan de eenvoudige architraaf-bouw, en het eischt eenig meerder begrip van constructie om de stabiliteit daarvan te voelen.

Trouwens het feit, dat men in het raamspant meer een gewelf dan een architraafbouw moet zien, eischt een zekere studie van het geval en dan komt men er hoe langer hoe meer toe in het raamspant, in den vorm zooals we dat tot nu toe beschouwen, een ligger met een tweemaal geknikte as te zien, waarvan het gewelf met zijn gebogen, dus vloeiend geknikte as, niets anders als een *bijzonder* geval is.

Juist door het gewelf als een bijzonder geval van het raamspant te beschouwen en den welfbouw dus te rangschikken onder de onderdeelen van den raamspant-bouw, wordt weer een helder licht geworpen op het begrip: verruimde constructie-mogelijkheid, dat toch zeker kan leiden naar nieuwe banen voor Bouwkunst.

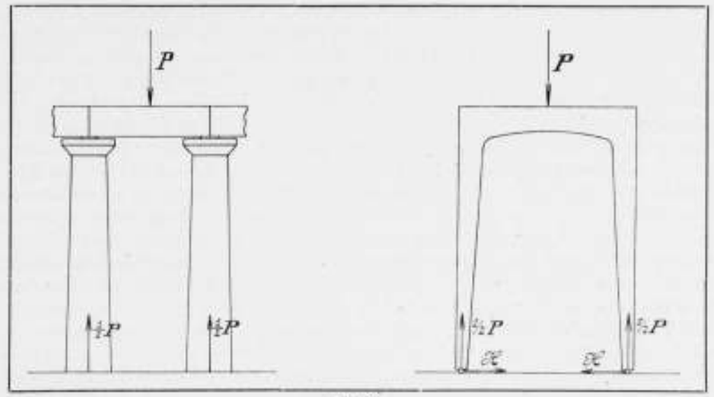

Fig. 9.

De constructie van een gewelf is zeer zeker een van de merkwaardigste uitingen van den menschelijken bouwgeest en wel moet 't een merkwaardig man zijn geweest, die voor het eerst de bestaanbaarheid van dit voor ons zoo gewone, zoo heel gewone bouwdeel, durfde veronderstellen en daarmede voor het menschdom een constructie-mogelijkheid opende, die alleen door die van het ijzeren vakwerk, zooals we dit b.v. kennen in onze groote spoorbruggen, wordt overtroffen — maar het allermerkwaardigste is toch, dat het voor onze tijden is weggelegd om tot het inzicht te komen, dat het gewelf slechts een enkele vorm, slechts een bijzonder geval is van een algemeene constructiewijze. 't Is hiermede gegaan zooals steeds: uit het algemeen geval is gemakkelijk een bijzonder geval af te leiden, maar de kennis van een bijzonder geval is onvoldoende om tot een grondige wetenschap van het algemeen te komen — en daarom behoeft het ons niet te verwonderen, dat er eeuwen zijn noodig geweest om het groote verband te leggen tusschen den eersten gewelfbouwer en den modernen mensch, die eindelijk bezig is het raamspant (het algemeene geval) te ontwikkelen.

Nu is 't me wel eens overkomen, een raamspant teekenende, dat een beschouwer zich onbevredigd betoonde met het oog op den indruk van stabiliteit en wel omdat hij de van beneden naar boven zwaarder wordende stijlen van het spant vergeleek met dier- en stoelpooten en daaruit besloot tot een beweeglijk karakter van het raamspant. Toch lijkt me dit te berusten op een verkeerd begrepen verband tusschen dier- en stoelpooten — moeten we niet in beide meer spantbouw zien, waarbij het dier in staat is door zijn spieren den hoek tusschen balk (lijf) en stijlen (pooten) naar willekeur te veranderen, maar na elke verandering onveranderd te houden? Hierdoor alleen wordt beweging voor het dier mogelijk, welke beweging dus berust op een reeks van opvolgende hoekveranderingen in het raamspant, welke hoekveranderingen elk oogenblik kunnen worden gestopt, zoodat de hoekverbinding in een volkomen stijve overgaat. De zwaarste spieren behooren dus in de nabijheid van den hoek aanwezig te zijn en niet onder aan den poot.

We behooren hier de opvolgende reeks te zien: raamspant (als constructieelement in bouwkunst) — stoel — dier, overeenkomend met de gelijkloopende reeks: rust — verplaatstbaarheid — beweeglijkheid. Alle drie berusten op hetzelfde constructiebeginsel, dat bij het dier het meest ver is doorgevoerd, d.w.z. in al zijn geledingen met verbindingen, die naar willekeur slap kunnen worden gehouden en stijf gemaakt (verruimde constructiemogelijkheid). Raamspant en stoel zijn dus te beschouwen, hoe vreemd het ook klinkt, als bijzondere gevallen van het dier — zij missen de factor beweegbaarheid der hoekverbindingen, maar in alle drie moeten we zien een stabiliteit, welke op een hooger beginsel berust dan dat van den architraafbouw met den naar beneden min of meer verzwaarden kolom. *(Slot volgt).*

HET PROMOVEEREN VAN BOUWKUNDIGE INGENIEURS.

Naar aanleiding van het feit, dat de heer Kieviet de Jonge B.I. op zijn studie „Bouwschappen" niet tot de promotie te Delft was toegelaten en in verband met de beschouwingen, door verschillende bouwkundige ingenieurs hierover gepubliceerd in het Bouwk. Weekblad, heeft de Afd. Bouwk. Ingenieurs van de Vereen. v. Delftsche Ingenieurs 13 November 1915 vergaderd.

Op deze vergadering werd het pro ingeleid door den heer J. B. van Loghem B.I. en het contra door den heer Alb. H. van Rood C.B.I.; beide beschouwingen volgen hieronder.

PROMOTIE DER B.I.'s AAN DE T.H.S.

UITGESPROKEN IN DE VERGADERING DER B.I.'S JULI 1915.

Over de promotie der B.I.'s heb ik gemeend mijn opinie te moeten zeggen, nadat was gebleken, dat de meening van het grootste deel der B.I.'s afwijkt van die der bouwkundige faculteit. Het komt mij van zeer veel belang voor, dat

wij onderzoeken, of dat meeningsverschil over het promoveeren, ook zal blijken te bestaan op andere punten. Ik wil daarom een poging doen in korte trekken het geheele bouwkundig onderwijs in te leiden, om als vanzelf daardoor te komen tot het promoveeren in het bijzonder.

Op mij rust alleen de taak uw geest voor een oogenblik vrij te maken van uw dagelijksche gedachten, zoodat het straks mogelijk is, door onderlinge gedachtenwisseling en de zoo noodige warmte van uw zijde, de gewenschte verfijning te geven aan onze meeningen. Hieruit zal, naar ik hoop, iets ten goede komen aan de samenwerking tusschen de bouwkundige faculteit en de afgestudeerde architecten.

Het feit, dat ik uw aandacht vraag voor deze samenwerking, houdt tevens in, dat naar mijn meening die samenwerking niet of althans niet voldoende bestaat. Dit feit is te betreuren. Toch zal bij samenwerking meeningsverschil noodzakelijk zijn, maar het kan voorkomen, dat in tijden, waarin de meeningsverschillen te geprononceerd naar voren treden, van samenwerking geen sprake kan zijn. Zoo'n tijd hebben wij doorgemaakt. Er zijn in alle richtingen van kunst en techniek zoo buitengewoon veel stroomingen over ons gegaan, er is zoo fel gestreden over allerlei vraagstukken, dat als vanzelf het groote gemeenschappelijke belang erdoor in het gedrang is gekomen. Doch er zijn teekenen te over, dat zich uit al die stroomingen een hoofdstroom gaat ontwikkelen. De tijd zal dan weer komen, dat met behoud der meeningsverschillen een groote machtige samenwerking zal mogelijk blijken. Het individu zal met behoud zijner persoonlijkheid zich hebben te geven aan de gemeenschap.

Wat is nu meer voor de hand liggend dan de samenwerking van de bouwkundige faculteit en de architecten, die in allerlei richtingen het geleerde verwerkelijken en zoo mogelijk tot hooger peil opvoeren.

Er behoort een constante wisselwerking te zijn tusschen de opleiding en de praktische resultaten; in dit geval de architectonische uitingen en inzichten in den meest uitgebreiden zin.

Is deze wisselwerking er niet, of althans niet volkomen, dan hapert er iets.

De vraag rijst, of de architectonische opleiding met alles wat daaraan verbonden is, zich wel heeft aangepast aan de moderne architectonische eischen, en wat daarbij behoort, of wel de vraag, of niet in vergelijking met de andere faculteiten, de bouwkundige faculteit is achtergebleven. In elk geval is het opmerkelijk, dat, terwijl bij de andere faculteiten de promotie niet tot noemenswaardige moeilijkheden aanleiding heeft gegeven, dit wel het geval schijnt te zijn bij de bouwkundige faculteit. Deze faculteit stelt zich dus niet te midden der andere faculteiten, maar afzonderlijk, misschien hooger, misschien lager.

Zijn de verschillen tusschen de bouwkundige faculteit en de andere faculteiten werkelijk van zoo grooten omvang, dat deze afzonderlijkstelling gerechtvaardigd en verdedigbaar is?

Het komt mij voor, dat het eigenaardig dualisme van kunst en techniek, dat in de bouwkunde beurtelings naar voren treedt, oorzaak is van die door mij genoemde afzonderlijkstelling.

Het is van veel belang te onderzoeken, of dit dualisme in de bouwkundige faculteit aan de T. H. moet bestendigd worden, of, dat alles in het werk gesteld moet worden, om de bouwkundige faculteit een plaats onder de zuiver technische wetenschappen te doen innemen.

Ik hoop, dat, naar ik zooeven veronderstelde, de tijd rijp zal zijn, om samen te werken, met behoud van den strijd, op meeningsverschil gegrond.

Wij zien in de technische werken van dezen tijd, zoowel op civiel- als werktuigkundig-, scheepsbouwkundig- als electrotechnisch gebied zooveel bewijzen van vormgevend kunnen, zooveel voortbrengselen, die ons toonen, dat zij, die met den inventieven arbeid van deze werken belast waren hetzij alleen of in combinatie met anderen, geleid werden door een hooger menschelijk gevoel, een gevoel, dat hen in staat stelde, als het ware boven het technische uit te komen. We moeten de konsekwentie durven aanvaarden, om een locomotief, een auto, een motorboot of oceaanboot, een stations-overkapping, een brug, een dynamo, uit een oogpunt van inventief scheppingsvermogen, te vergelijken met een hedendaagsch bouwwerk, dat uit den geest van den tijd is voorgekomen.

En wanneer wij die vergelijking maken, dan is het beschamend, dat in de eerstgenoemde werken dikwijls zooveel meer schoonheid is te vinden dan in de laatste. Wij buigen ons bescheiden bij die ondervinding en vragen ons af, of het niet juister zou zijn, wanneer de bouwkundige faculteit haar dualisme liet varen en dan als vanzelf gemeenschappelijk samen zou gaan met de andere faculteiten.

Ik heb uit die overweging de inaugurale rede van Prof. van der Steur toegejuicht. Hij heeft terecht ingezien, dat in een technisch milieu als te Delft, technische schoonheid kan bloeien, terwijl een klein kunstacademietje voor bouwkunde in Delft in het gedrang moet komen. Zoolang die laatste wensch te Delft de drijvende factor in de bouwkundige faculteit zal zijn, zullen de studenten de verslappende werking ervan ondervinden. Van tijd tot tijd zullen zij zich verbeelden aan een kunstacademie te zijn, maar bemerken dan weer plotseling, dat daartoe ook schilders, beeldhouwers en kunstnijveraars in hun midden zouden moeten leven. Deze echter ontbreken.

De omgeving is zuiver technisch. Een enkel zaaltje met kunstvoortbrengselen en een enkele professor met teekentalent herscheppen een technische school niet in een kunstacademie. In een technisch milieu als Delft kan „het hooge" tot uiting komen. Men streve er niet naar „het hoogere" te bereiken. Hiervoor is een harmonischer atmosfeer en een alomtegenwoordige drang naar schoonheid in elke levensuiting noodig.

Het „hooge" zal door den aangeboren drang naar schoonheid in elk mensch, juist door strijd geboren worden. Het kan aan elk voortbrengsel van den menschelijken geest, op welk gebied ook, waarneembaar worden.

De faculteit nu, waarin de menschelijke geest geschoold is, moge haar stempel min of meer anders drukken op het voortgebrachte, in de schoonheidscategorie vervallen die faculteiten, en blijft slechts de goddelijke vonk de waardemeter.

Ik ben hierover eenigszins uitvoerig, om u aan te toonen, waarom ik de bouwkundige faculteit wensch geplaatst te zien te midden der andere faculteiten, en niet er naast. Wanneer wij dit beginsel aanvaarden, dan zal hierdoor de beoordeeling over de promotie der B. I's. geen afzonderlijke vraag meer zijn, doch de vraag wordt dan in het algemeen: „Is promotie tot Dr. in de technische wetenschappen voor de Ingenieurs gewenscht of niet?"

In alle faculteiten wordt de meening gehuldigd, dat het promoveeren gewenscht is. Plaatsen we dus de bouwkundige faculteit te midden der andere faculteiten, dan zal daaruit volgen, dat ook bij de bouwkundige faculteit het promoveeren gewenscht is te achten. Dit is echter een bewijs uit het ongerijmde. Ik voel mij daarmee dan ook niet verantwoord en wil daarom voor de bouwkundige faculteit in het bijzonder nog eens de aandacht vrágen.

Ik heb aangenomen en reeds eenigszins mijn zienswijze verdedigd omtrent de plaats, die onze faculteit heeft aan de T. H. en welke zij moest hebben; doch wellicht zal uit de gedachtenwisseling blijken, dat we nog maar niet zoo ineens van onze gewaande verhevenheid willen afstappen en ons willen bewegen te midden van andere technici. Een appart artistiek tintje heeft nu eenmaal de bouwkundige ingenieur altijd gehad.

Vragen we eens aan onze tijdgenooten, wat eigenlijk het groote verschil tusschen ons en de collega's der andere faculteiten was, dan zullen we zonder onderscheid hooren, dat we zoo mooi konden „kleuren" en „opwerken". Hooren we ooit zeggen, dat de B. I.'s zoo'n klaren schoonen vorm wisten te geven aan een brug, een havenhoofd, een arbeiderswoning?

Ik herinner me zeer duidelijk, dat ik in mijn eerste studiejaren op de teekenzaal aan den professor vroeg, waarom er niet naar gestreefd werd b.v. een schuur of arbeiderswoning van zuiverder en schooner eenvoud te maken dan waarvan deze voortbrengselen rondom ons getuigden. Ik kon toen slechts verwondering voor mijn vraag vinden. Toen stond de arbeiderswoning in het geheel niet vermeld onder de opgaven. Een grooter woonhuis werd terloops behandeld, doch de eigenlijke bouwkundige opgaven begonnen pas bij de publieke gebouwen. Er is iets teleurstellends te bemerken, dat onze faculteit achter de maatschappelijke vraagstukken komt aanhinken.

Wel zijn uit den aard der zaak thans onderwerpen in haar sfeer betrokken, die er in mijn Delftsche jaren niet in waren betrokken, maar het blijft een hinkend paard, zoolang geen kleur bekend wordt, en niet de zuiver technische vraagstukken naar voren worden geschoven. Slechts mannen van karakter en ijzeren wil zullen de door mij gewenschte karaktervolle schoonheid kunnen naar voren brengen.

Thans wordt door elk student goedig gefabriceerd een ververschingsgebouw (wie hoort in zijn buitenacademisch bestaan ooit van zoo'n ending) of een raadhuis in een kleine gemeente (waarbij natuurlijk bedenkelijk veel gedacht wordt aan goedige, brave, vroede vaderen uit den slaaptijd van ons volksbestaan) maar zoo goed als geen candidaat heeft een modern station, een brug of viaduct, laat staan een tramhuisje of transformator gebouwtje doordacht en ontworpen, dat door technisch inzicht en gezonden vormenspraak staat boven het gewone.

Welk technicus zal eraan denken een trekschuit te ontwerpen, terwijl er vraag is naar een glijboot. Hoogstens zal hij door studie zich de wetenschap eigen maken omtrent den geleidelijken groei van een schip. Wilde hij eerst al de reeds gemaakte schepen gaan ontwerpen, aan de glijboot zou hij nooit toekomen. Wel doet de aanstaande bouwkundige aldus.

Er bestaan natuurlijke oorzaken voor dit verschijnsel, maar ik meen, dat de hoofdoorzaak schuilt in het feit, dat de bouwkunst zoo ontzettend oud is.

Een te ingrijpende studie van het verleden kan ons slechts op een standpunt brengen, waarop we door de inleving in zooveel schoonheid, zonder de stuwkracht eener moderne maatschappij, onze energie voelen verminderen, met als uiterste gevolg het totaal verdwijnen van het scheppend vermogen.

Juist de steeds wisselende technische eischen wekken het scheppend vermogen op.

Dit wordt in de bouwkundige faculteit niet voldoende gevoeld. Het komende wordt niet snel genoeg aanvaard, en nieuwe uitingen worden met angst onaangeroerd gelaten.

Bij dit moderne „willen" behoeft men niet te vreezen, dat plaatselijke of tijdelijke architectuuropvattingen leidend zullen worden in de faculteit, daar zuivere techniek geen plaatselijke of tijdelijke excessen duldt. De Techniek streeft naar steeds zuiverder vormgeving. Zooals ik reeds gezegd heb, is mijn overtuiging, dat op die wijze „het hooge" te Delft beleefd zal kunnen worden. Voor „het hoogere" zal daar echter geen plaats zijn. Ideeele vraagstukken behooren niet te Delft aan de orde gesteld te worden. Hiervoor is een zuiver harmonische kunstacademie noodig, een vrije universiteit, zonder exámens, waar de technisch gevormde architecten, die werkelijk kunstenaar zijn, zich geheel in alle kunstrichtingen kunnen ontplooien te midden van schilders, beeldhouwers en kunstnijveraars, waarmee zij elk probleem tezamen kunnen doordenken en opbouwen.

De T. H. kan in deze richting slechts half werk leveren, aan het „hoogere" komt men daar nooit toe. Waarom verder willen geven dan in de woorden „Technische Hooge School" ligt opgesloten?

Ik wensch er nog eens uitdrukkelijk den nadruk op te leggen, dat de architect echter aan „het hoogere" nooit toe zal kunnen komen, als hij „het hooge" niet volledig heeft leeren beheerschen m.a.w., dat een vrije Universiteit slechts dan tot resultaten zal voeren, wanneer als basis de T. H. wordt aangenomen. Mijn meening is, dat

het antwoord op de vraag Delft òf Amsterdam zal zijn: Delft èn Amsterdam.

. . . . . .

Hoe zal het nu mogelijk zijn, dat het technische beginsel, dat ik voor Delft zou willen huldigen, tot de grootste vruchtbaarheid komt? Allereerst is hiervoor noodig, dat de professoren zelf praktisch werkzaam zijn, zoodat ze niet slechts de telkens weder opgewarmde ervaring behoeven te geven, maar de frissche geest, in eigen werkzaamheid verkregen, aan de studenten kunnen meedeelen. Gelukkig zijn onder de tegenwoordige professoren hiervan voorbeelden.

Doch deze verruiming aan de T. H. is niet voldoende, om den boom voortdurend nieuwe sappen toe te voeren. De afgestudeerden, althans een deel ervan behooren voortdurend mee te werken, om den geest aan de T. H. frisch te houden.

Dit is ten deele mogelijk door lectoren uit de praktijk toe te laten en ten deele door bespreking en kritiek op de uitgevoerde werken der architecten in de colleges der oudste jaren. Wellicht zullen sommigen dit gevaarlijk vinden, daar architecten dikwijls zeer gevoelig op het punt van kritiek zijn, maar ik meen, dat verstandige dus technische kritiek, althans door de modernen, met vreugde aanvaard zal worden, wanneer zal worden beseft, dat we tenslotte slechts schakels in het huidige kultuurtijdperk zijn, en dat we in een werk ons slechts meer of minder gelukkig hebben weten aan te passen aan de gestelde vraag.

Een technische kritiek verjongt ons, en maakt ons rijper voor een volgend werk.

Door deze kritiek zal dan de arbeid van den architect als meest direkte bijdrage ten goede komen aan de T.H. Er is echter meer noodig.

Geeft de architect in elk zijner werken slechts de oplossing van één geval, er moeten menschen zijn, die ordenend optreden, samenvattend en splitsend, wat nu en in het verleden is geschied op architectonisch gebied.

De architect met veel praktijk zal in den regel niet tot dezen arbeid komen. Anderen zullen dit moeten doen.

En hoe kan dit beter geschieden dan in een academisch proefschrift.

Degene, die den ordenenden arbeid onderneemt moet kunnen rekenen op de hulp en steun der professoren der faculteit, daar hij, aan zichzelf overgelaten, enkele klippen niet zal vermogen te ontzeilen.

Hij ziet bovendien door die samenwerking zijn wetenschappelijken zin groeien. Zijn arbeid zal hij van het begin tot het eind moeten kunnen verantwoorden, daar hij niet alleen rekenschap aan zichzelf zal moeten geven, maar ook aan zijn promotor rekenschap verschuldigd is.

Ook de promotor zal zich moeten verheffen boven sleur en ervaring. Daardoor zal de promotie voor beiden als een frissche bergwind zijn. Ik acht derhalve de promotie van zeer veel belang voor de T. H. De vraag, van welken aard een dergelijke promotie behoort te zijn, is feitelijk geen vraag. Elke arbeid, die licht werpt in onze levensverhoudingen voorheen en thans, waar deze het architectonisch terrein raakten of raken, behoort in aanmerking te komen voor een proefschrift.

U zult bemerkt hebben, dat ik de vraag over de promotie der B.I's niet in hoofdzaak belangrijk acht voor het individu, maar voornamelijk voor de T. H., waarvan ten slotte toch weder het individu partij trekt, om wederom de gemeenschap te dienen, hetzij door woord of vormenspraak.

Ik acht derhalve deze generatie minder geschaad door de opvatting der bouwkundige faculteit dan hen, die na ons komen.

Moet nu het promoveeren afhankelijk gemaakt worden van practischen arbeid, ja of neen. Ik meen in verband met het vorige hierover kort te kunnen zijn, daar deze vraag feitelijk terug is te voeren tot de vorige, die luidde: Brengt de gepraesteerde arbeid licht in onze levensverhoudingen voorheen en thans, waar deze het architectonisch gebied raken?

Ik ben persoonlijk geneigd, eerder te weinig dan te veel praktijk aan te bevelen, daar wij bij te veel praktijk heel spoedig op ervaring stuiten.

Vergun mij, dat ik nog even dit zoo dikwijls misbruikte woord ontleed, en naar ik hoop uw waardeering daarvoor eenigszins zal vermogen te verminderen, daar juist de dikwijls zoo trage voortgang op technisch gebied in het bouwvak in tegenstelling met den snellen groei op ander gebied, moet geweten worden aan de ervaring. Op elk ander technisch gebied wordt die akelig secure ingewortelde ervaring gemist, d.w.z. elke andere techniek is in hoofdzaak door krachtige jonge studie gegroeid, soms wel wat snel, maar, daar de onderzoekingen wetenschappelijk gevoerd waren, was het zeer eenvoudig terstond den verkeerden weg te verlaten, en den juisten weder te volgen. Op elk ander technisch gebied worden de slaperige ervaringsmenschen terzijde geschoven. De eeuwenoude bouwwijze heeft echter die ervaringsmenschen juist naar voren gebracht. Men noemt ze autoriteiten, en al wat duf en afgezaagd is, hebben ze op hun geweten. Het eenige voordeel, dat de menschheid van hen heeft, is, dat hun gebouwen nooit scheuren of een lek vertoonen, maar overigens is hun werk zonder bezieling, zonder experiment. Vooral bij restauraties treden ze op den voorgrond. Dan herstellen ze de schoonste overblijfselen van het verleden, zoodat ook deze niet meer inregenen, maar daartegenover staat, dat ze de aan hen toevertrouwde schatten „blind" maken, zooals Rodin het kernachtig heeft genoemd. In hun jeugd zouden ze zich wel gewacht hebben, voor deze restauraties, maar door de ervaring is hun ziel verschrompeld. (Zie Bijlage).

Daarom moeten we in het algemeen jonge menschen in de gelegenheid stellen om te promoveeren; hun werk zal wellicht fouten hebben, maar het zullen zijn „les défauts de ses qualités".

Ik hoop, dat het mij gelukt is het onderwerp bij u in te leiden. Wellicht ben ik in sommig opzicht wat buiten het bestek gegaan, maar het komt mij voor, dat wij hebben te zoeken naar den kern van het bouwkundig onderwijs, nu ons een vooze plek daarvan is getoond. Laten we niet slechts zorgen, dat de wetenschappelijken in het bezit gesteld worden van den doktorstitel, die door alle tijden geweest is het kenmerk van den zin voor onderzoek, maar laat ons tevens zorg dragen, voor zoover in ons vermogen, dat de komende architectuur niet naast de T. H. haar oorsprong vinden zal, maar in den boezem van de Bouwkundige faculteit. — Ik heb gezegd.

J. B. VAN LOGHEM B. I.

BIJLAGE.

René de Clercq, de groote Belg, zegt zeer kernachtige woorden in het nummer van „de Vlaamsche Stem," van 31 October over ondervinding: „. . daar hebt ge 't: ondervinding!. . Schaam u, oude, gij, die geen naam durft en geen geestdrift wilt hebben, aanspraak te maken op iets, dat niet wordt uitgedeeld om ezelaardig langleven, vechten buiten schot, en vorschen naar schijngevaar" — en hij vervolgt „ervaring, die leidt tot het wegpraten en donkerzetten van zijn dierbaarste idealen, door toegeven en zwichten, waar men eischen moet en nemen", aldus zegt hij wat ervaringsmenschen zijn, en hij vervolgt over wat ervaring moest wezen: „Ervaring doet men op door lijden en strijden, uit plichtbesef, met moed, door verheffing en vernedering, door vallen en opstaan, door toe te houwen bij open vizier, en slagen te krijgen niet op zijn rug Ervaring doet men op door menschlievend onder menschen te leven, door al eens te voelen, dat vriend niet gansch vriend en vijand niet gansch vijand is.

Ervaring doet men op door openhartigheid en betrouwen, door verbroedering, door gezelligheid en door geestdrift".

Ik hoop, dat de aanhaling van deze woorden van den gevoeligen kunstenaar de Clercq u zal doen begrijpen, waartegen wij te waken hebben.

BESCHOUWING VAN DEN HEER ALB. H. VAN ROOD.

Deze questie valt voor mij uiteen in drie vragen:

1e. Is het juist iemand te laten promoveeren tot Dokter in de Technische Wetenschappen op een werk als „Bouwschappen" als men aanneemt dat door de Bouwkundige faculteit der T.H.S. alleen B.I.'s zijn af te leveren?

2e. Heeft de Bouwk. faculteit der T.H.S. alleen B.I.'s af te leveren of ook kunstcritici, conservators van musea enz? En zoo dit laatste het geval is, is het dan juist iemand te laten promoveeren op een werk als „Bouwschappen"?

3e. Wat is de meening over deze twee questies voorzoover die blijkt uit de stukken, gedrukt in het Bouwkundig Weekblad en wat is daaruit te leeren?

Vraag 1.

Ik vind: „Neen".

De bouw. faculteit der *Technische* Hoogeschool leidt op Architecten, die zich Bouwkundig Ingenieur kunnen noemen; d.w.z. het zijn architecten, die een dusdanige opleiding genoten, dat ze zich mogen rekenen tot den grooten oproep der *Ingenieurs*, d.w.z. tot de groep van menschen, die speciaal de *Techniek* hebben te dragen. Ik meen, dat een modern architect zich vooral daarin heeft te onderscheiden van andere kunstenaars, dat hij zijn liefde heeft uit te breiden tot ze de Techniek ten volle omvat. Hij kan geen goed geweten houden als hij niet meer doet dan erover zuchten, dat de fabrieken en stations het stedenschoon bederven, dat de gashouders en schoorsteenen het silhouet verknoeien, dat de lichtreclames de rust van een mooien avond stuk slaan en dat de spoorwegbruggen het platte land vermoorden. Behalve er over te zuchten, moet hij — en dit is de hoofdzaak, want het is zijn levenstaak! — moet hij oplossingen zoeken om het verdriet in geluk te doen verkeeren.

En ik ben er heilig van overtuigd, dat hij die oplossingen *niet* kan vinden als hij zich afwendt van de Techniek, zelfs niet als hij zich wel met haar bezig houdt maar uiterst voorzichtig en met handschoenen aan, maar alleen als hij die Techniek met zijn beide armen omhelst.

En omdat in Delft worden opgeleid de menschen, die de zuivere techniek dragen, namelijk Werktuigkundig-, Electrotechnisch-, Scheepsbouwkundig- enz. Ingenieurs heeft iemand, die in Delft studeert een grooten kans die Techniek te leeren kennen; het dagelijks omgaan met clubgenooten van een andere en wel een zuiver-technische faculteit is niet te onderschatten als gunstige omstandigheid! Ziedaar de reden waarom ik vind, dat de T.H.S. in Delft de aangewezen plaats is om moderne architecten op te leiden en verder waarom ik vind, dat deze opgeleiden het recht hebben zich „Ingenieur" te noemen.

Deze Ingenieurs zullen zich pas compleet mogen voelen als ze meerdere jaren in de praktijk zijn geweest, als ze zijn geworden wat Granpré Molière hoonend noemt: „de mannen met werkhanden".

Als ze dan, niet tevreden zijnde met den titel van Ingenieur, nog willen worden Dokter in de Technische Wetenschappen, moeten ze getoond hebben extra-begaafde, extra-knappe Ingenieurs te zijn.

Hun proefschrift moet dus niet alleen wetenschappelijk zijn, het moet *Technisch*-Wetenschappelijk zijn! En dat is „Bouwschappen" niet! Dus op „Bouwschappen" kan men niet promoveeren tot Dokter in de Technische Wetenschappen.

Vraag 2.

Waar staat, dat de T.H.S. die kunstcritici, conservators enz. moet opleiden? Nergens. De Universiteiten zijn voor de meesten van deze groepen aangewezen, niet Delft.

Het zal U bekend zijn, dat deze, onze Afdeeling, werd opgericht omdat bij velen in den lande, niet alleen bij leeken maar zelfs bij architecten van naam de meening bleek te heerschen, dat men een B.I. niet kan beschouwen als een architect, maar eigenlijk alleen als iemand die zulke laag-bij-de-grondsche werkzaamheden had te verrichten als het uitrekenen van installaties van Centrale Verwarming of de Normaalprofielnummers voor te gebruiken onderslagbinten; en omdat het eenigen B.I's. noodig voorkwam tegen die meening op te komen, sloten zij zich aaneen om hun werkelijk karakter aan de wereld te toonen.

Degenen nu, die de bovenvermelde geheel onjuiste meening bezitten, wijzen andere inrichtingen aan, zooals de Academie in Amsterdam, om Hooger onderwijs voor Architecten te geven.
Stelt men het geval, dat deze meening verstrekt werd dan zou:
1e. de waarde van den B. I. als architect in het oog van de maatschappij worden verminderd; dit zou ons ieder persoonlijk schaden. Hoewel ik me daar zeker niet over zou verheugen, ik zou nog grooter verdriet voelen als:
2e. deze meening tot gevolg had, dat zij met den meesten aanleg voor architect zich dan verder lieten opleiden niet in Delft, maar in de Academie van Amsterdam enz.
Uit mijn vorige beschouwingen bleek, dat ik dit inzie als een schade voor de moderne Architectuur!
En nu zie ik als onmiddellijk gevolg van het opleiden in Delft van kunsthistorici enz. dat bovenbedoelde bezitters van een onjuiste meening hoonlachend zullen wijzen op deze kweekelingen als op levende bewijzen van hun stelling, dat in Delft niet de ware plaats is om architecten te maken; en hiervan weer als gevolg de door mij gevreesde versterking hunner meening.
Nu kan ik me voorstellen, dat er verschillende vakken opkomen in het moderne leven, voor welker opleiding nog geen geschikte plaats is klaargemaakt.
We zien overal om ons heen, en zeker in de Techniek, een sterke neiging tot differentiatie. Dat er nu twee faculteiten bestaan voor Civielen en Bouwkundigen zou een 14e eeuwer hoogelijk verbazen; en dat behalve deze twee nog een Werktuigkundige faculteit voorkomt, zou onbegrijpelijk zijn voor een Romeinsch architect.
Ik kan me dus voorstellen, dat er bij de Universiteiten en zeker bij de T. H. S. nieuwe faculteiten zullen worden gevoegd: b.v. een voor *Stedenbouw*! Maar zelfs al is beslist, dat die stedenbouwers enz. ook opgeleid moeten worden aan de T. H. S., dan nog moet men op een boek als „Bouwschappen" niet kunnen promoveeren bij de T. H. S.
Kiewit de Jonge, begaafd met een abnormaal helderen geest en scherp inzicht, heeft altijd den eigenaardigen en weinig voorkomenden moed gehad zijn intellectueele energie te sparen voor het doel, waarop hij zich oogenblikkelijk gericht had. Zoodoende zijn al zijn uitingen zeer persoonlijk en karaktervol geworden; dit boek is hiervan een merkwaardig voorbeeld.
Maar het hoort niet thuis aan de T.H.S., het hoort thuis aan een Universiteit, in de faculteit der Rechtswetenschappen.

Vraag 3.

Meening I: „Er heerscht geen consequentie in de opvattingen der verschillende faculteiten want v. d. Waerden is gepromoveerd op een sociaal onderwerp, dat ook niet technisch was en ook niet verkregen was na practisch Ingenieurswerk".
Hierop antwoord ik:
1°. dat de verschillende faculteiten zeer verschillende eischen moeten stellen; het is immers logisch, dat de faculteit der Algemeene Wetenschappen of der Technologie een dokterschap kunnen geven op een onderwerp dat wetenschappelijk-technisch behandeld werd zonder dat de candidaat praktijk had; hij heeft het materiaal kunnen vinden in zijn studeerkamer of in het laboratorium. Dit is niet mogelijk voor de faculteit der Bouwkunde, hiervoor is het materiaal alleen te vinden door bevruchting der praktijk.
Maar 2°. komt het me voor, dat het onderwerp van v. d. Waerden zoo overwegend sociaal en zoo weinig technisch, is dat de promotie daarop aan de T.H.S. moeilijk is te verdedigen. En als nu de civiele faculteit niet den nadruk legt op de *technische* wetenschappelijkheid, dan is er nog volstrekt geen enkele reden, dat de Bouwkundige Afdeeling ook zoo vrij moet oordeelen.
Meening II: „Grensgebieden moeten ook openstaan; Bouwkunst en bouwwezen in den ruimsten zin moeten onderwerpen voor prom. zijn".
Hiervoor verwijs ik naar mijn betoog over de wenschelijkheid om in ieder geval technisch te blijven.
Meening III: „Wetenschappelijkheid is noodig.
Neen, zeg ik, *Technische* Wetenschappelijkheid is noodig.
Meening IV: „Aan de Universiteiten wordt voor een Dokter geen beroepsgeschiktheid en vakbedrevenheid geëischt".
Dat is zeer fout gezien van de Universiteiten, vindt ik.
Vroeger werd de doktershoed pas gegeven na gebleken vakbedrevenheid; dat is juist want Dr. Igr. is méèr dan Igr.
En ik vind het onjuist een foute gewoonte der Universiteiten te laten overnemen door de pas geboren en modern ingerichte T.H.S.
Maastricht 4 Oct. '15. ALBERT H. VAN ROOD.

. . . . . .

Na uitvoerige bespreking werd op de bovenbedoelde vergadering de volgende motie aangenomen, — in te dienen bij de Afd. Bouwkunde der Technische Hoogeschool: „De Afd. B. Ingenieurs der Ver. v. Delftsche Ingenieurs, vergaderd 15 Nov. 1915,
gehoord de discussies over het promoveeren der B.Ingenieurs, overwegende, dat deze waardeeren het recht te bezitten tot de promotie te worden toegelaten,
verzoekt Uwe Afdeeling beleefd nader te willen mededeelen, op welke wijze zij wenscht tot de toepassing van dit recht mede te werken."

De Afd. Bouwkunde der Technische Hoogeschool, heeft als volgt geantwoord:

Delft, 16 Maart 1916

De afdeeling der Bouwkunde van de Technische Hoogeschool heeft met belangstelling kennis genomen van de motie, aangenomen in Uwe vergadering van den 13en November 1915, luidende:
„De Afdeeling Bouwkundige Ingenieurs der Vereeniging van Delftsche Ingenieurs, vergaderd 13 Nov. 1915,
gehoord de discussies over het promoveeren der Bouwkundige Ingenieurs,
overwegende dat deze waardeeren het recht te bezitten tot de promotie te worden toegelaten,
verzoekt Uwe Afdeeling beleefd nader te willen mede-

Landhuisje te Blaricum, architect J. J. P. Oud.

deelen op welke wijze zij wenscht tot de toepassing van dat recht mede te werken."
Dat verzoek was aan het verkeerde adres gericht, want men promoveert niet ten overstaan van eene afdeeling, maar de promotie geschiedt door den Senaat van de Technische Hoogeschool.
Er moest dus worden afgewacht of de Senaat zich daarover zou willen uitspreken en dat is dan ook de oorzaak van de vertraging, die ons antwoord heeft ondervonden.
Dit is geschied in eene vergadering van den Senaat op 17 Februari j.l.
Ofschoon het geen gebruik is mededeelingen te doen van hetgeen er in een Senaatsvergadering verhandeld is en eene Afdeeling dat dus niet doen mag, meent zij, in overleg met den Voorzitter van den Senaat, den Rector-Magnificus, daarvan in dit geval te mogen afwijken, door U het voor U voornaamste mede te deelen.
De Senaat nu heeft in zijn laatste vergadering blijk gegeven het wenschelijk te achten, dat voortaan vooraf de eischen bekend zullen zijn, welke in elk bijzonder geval zullen worden gesteld om tot de promotie te worden toegelaten door het aannemen van de volgende motie:
„De Senaat spreekt als wenschelijk uit, dat elk zijner leden, wien een ingenieur om leiding bij begeerde promotie verzoekt, den promovendus, zoodra zijn onderwerp voldoende vaststaat, naar het College van Rector-magnificus en Assessoren verwijze, teneinde zich een promotor (of promotoren) te zien aangewezen.
Voorts heeft de Senaat als wenschelijk uitgesproken, dat er zooveel mogelijk, ten opzichte van de op de promotie betrekking hebbende wettelijke bepalingen, gelijkmatigheid worde betracht."
Bij voorkomende gevallen zullen alle leden van den Senaat zich daaraan houden.

Namens de Afdeeling der Bouwkunde van de Technische Hoogeschool,
J. T. KLINKHAMER, *Voorzitter.*
K. SLUYTERMAN, *Secretaris*

Het zij mij vergund op te merken, dat dit antwoord der Afd. Bouwkunde van de T. H. S. officieel juist kan zijn, maar dat het zeer weinig zegt, en dat het ook geenszins

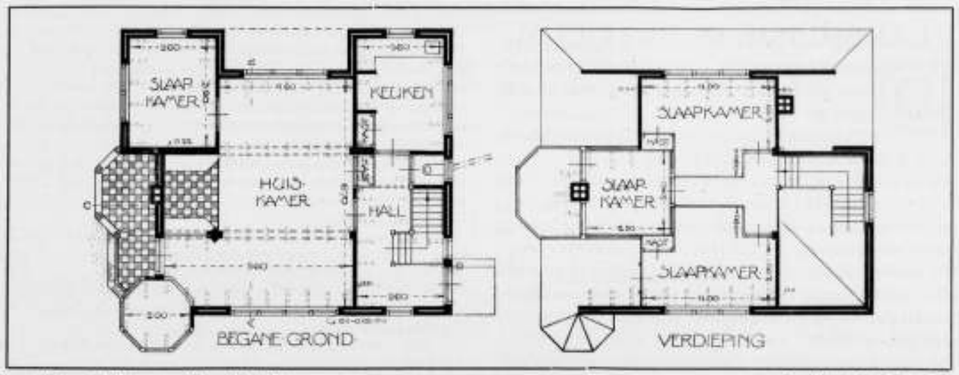

Landhuis te Blaricum. Schaal 1 à 150. Architect J. J. P. Oud.

Landhuisje te Blaricum, architect J. J. P. Oud.

antwoord geeft op de vraag van de Afd. Bouwkunde, op welke wijze zij wenscht *mede te werken* tot de toepassing van het recht van promoveeren. Het schrijven van de Afd. Bouwk.-Ingenieurs was dan ook geenszins aan het verkeerde adres gericht, zooals de Afd. Bouwkunde beweert. De Afd. Bouwkunde kon mede- of tegenwerken in zake de promotie; en het was het verzoek der Afd. B. I's. dat de Afd. Bouwkunde zich hieromtrent nader zou uitspreken. De Afd. Bouwkunde weet zeer goed, waar het over gaat; het verslag van de vergadering der Afd. B. I's., op 13 Nov. 1915 was met de motie van de Afd. Bouwkunde toegezonden.

Ik ben overtuigd, dat de B.I's. met genoemd antwoord weinig tevreden zullen zijn, en dat de Afd. B.I's. v. d. Ver. v. Delftsche Ingenieurs de zaak hiermede niet als geeindigd zullen beschouwen, maar alsnog bij de Afd. Bouwkunde zullen aandringen op een antwoord op de vraag: op welke wijze zij wenscht *mede te werken* tot de toepassing van het recht van promotie. De B.I's. hebben duidelijk uitgesproken, dat zij het waardeeren, het recht van promotie te hebben.

J. G.

LANDHUISJE IN BLARICUM

De buitenmuren zijn samengesteld uit een buiten- en binnen halfsteensmuur met 5 c.M. spouw.

De buitenste halfsteensmuur is van bont hardgrauw; het trasraam van mondsteen.

De dakbedekking, die oorspronkelijk van roode pannen was bedoeld, werd later, in verband met de omgeving en met het oog op de gemakkelijker en soepeler dekking van het nogal verdeeld dakvlak, door riet vervangen.

De muren zijn binnen geschuurd; het houtwerk gebeitst.

De binnendeuren zijn opgeklampt tusschen zwaarder eindstijlen en voor een gedeelte voorzien van raampjes van glas-in-lood.

In de gemetselde schouw is gelegenheid om een inschuifhaard te plaatsen.

G. Dop, aannemer te Blaricum, voerde het geheel, in 't bizonder het timmerwerk, keurig uit.

Leiden. J. J. P. OUD, Architect.

PRIJSVRAGEN.

Ter beoordeeling van de door de Noord-Hollandsche Vereeniging tot bevordering van Volkskunst uitgeschreven prijsvraag voor het beste stuk speelgoed en voor het beste ontwerp en teekening geschikt voor de uitvoering kwam Vrijdag 5 Mei de jury te Haarlem bijeen. De jury bestond uit de volgende leden van bestuur: de heeren von Saher en Baard, mevrouw van Waveren en mejuffrouw van Hasselt; behalve deze bestuursleden maakten nog deel uit van de jury de heer Simons, Directeur der Speelgoederenfabriek „Olanda" te Amsterdam en de heer Smink, Directeur der Hollandsche Speelgoed-Industrie te Haarlem. De inzendingen hebben niet geheel beantwoord aan de verwachtingen, zoodat de jury gemeend heeft geen eerste en tweede prijs te mogen uitreiken voor het beste ontwerp.

Slechts 2 onderscheidingen zijn verleend van f 5.—, n.l. aan Teekeningen van Soldaten, motto: „Kakelbont" en aan Uitknipsels, motto „Moeder de Gans".

De inzendingen speelgoed leverden meer op, maar waren ook niet van dien aard, dat de eerste prijs werd uitgereikt: in plaats daarvan zijn twee prijzen van f 10.— verleend. In de eerste plaats kwam daarvoor in aanmerking het Speelgoeddorp, motto: „Perzik", als tweede een Hobbelpaard, motto: „Kindervreugd". Voorts zijn nog een paar onderscheidingen à f 5.— toegekend n.l. Rutchbaanspel en Heimachine, motto: „Heigraag". Enkele inzendingen vielen op door haar uitstekende constructie, zonder echter zeer origineel te zijn; daar dit echter een factor is, die bij het vervaardigen van speelgoed zeer aangemoedigd moet worden, heeft de jury gemeend deze inzendingen ook een kleine onderscheiding te moeten verleenen en heeft daartoe 2 prijzen à f 2.50 beschikbaar gesteld, welke zijn toegekend aan een „Automobiel" motto: „Arbeid Adelt" en aan een Tafel met de Stoelen, motto: „Gaan zitten".

BERICHTEN.

Dr. D. Bos †. Zaterdag 6 Mei l.l. overleed het Tweede-Kamerlid dr. D. Bos, de leider der Vrijzinnig-Democratische Partij in de Tweede Kamer.

Dr. Bos was o. a. Voorzitter van den Raad van Beheer der Academie te 's Gravenhage en gaf vele jaren zijn belangstelling aan den arbeid van Het Nut.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST — M·B·V·A — VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. B. VAN LOGHEM, B. J. OUËNDAG en G. VERSTEEG.
Redacteur: J. GRATAMA.
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

37STE JAARGANG. = 20 MEI 1916. = No. 3.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. Agenda ledenvergadering.— REDACTIONEEL GEDEELTE. Het Raamspant, door A.W.C. Dwars, c. b. i. (slot). — Gevraagde critiek op Dr. Berlage en zijn werk door v. Loghem. — De toepassing van de Algem. Regelen voor Nat. Bouwk. prijsvragen. — Bruno Schmitz. † — Ingezonden. — Jaarverslag Raad van Arbitrage. — Prijsvragen. — Berichten.

OFFICIEEL GEDEELTE.

De Agenda der ledenvergadering op Woensdag 31 Mei a.s. is als volgt vastgesteld:

1°. Notulen.

2°. Vaststelling der honorariumtabel voor Volkshuisvesting en woningbouw (zie B. Weekblad No. 53).

3°. Voorstel der Commissie van Onderzoek betreffende de vraag of en in hoeverre het directeurschap eener grondexploitatie Mij vereenigbaar is met het lidmaatschap der M. B. V. A.

4°. Reglement der gemengde Commissie van den Bond der Bonden en de M. B. V. A.

5°. Beschouwing betreffende het uitbreidingsplan der gemeente Arnhem door den heer Schaap.

6°. Ten 2½ ure excursie naar de van Verschuurwijk en bezichtiging der Gemeenteschool; daarna tegen 3½ uur bezoek aan het gebouw der Heide Mij aan den Apeldoornschen weg en bezichtiging der school voor M. U. L. O. voor meisjes; ten slotte zal te 4½ ure worden bezichtigd (na daartoe bekomen verlof) de villa „Hezelbergh" van den heer van Leeuwen aan den Apeldoornschen weg.

Voormalige geschutgieterij te 's Gravenhage. In aansluiting met de beide vorige adressen aan den Minister van Binnenlandsche Zaken en den Minister van Oorlog werd tot laatstgenoemden, door het Bestuur der M. B. V. A. het volgende adres gericht:

19 Mei '16.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Oorlog.

Geven, in aansluiting met hun vorig adres inzake de verbouwing der voormalige geschutgieterij te 's-Gravenhage, te kennen — namens de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten — S. de Clercq voorzitter en J. Wesselius secretaris, 402 Marnixstraat te Amsterdam, —

dat zij met voldoening hoorden verluiden, dat Uwe Excellentie van meening is, dat in ieder geval het gedeelte van dit monument van de hand van Pieter Post, gerespecteerd zal worden en gespaard; —

dat wat betreft het gedeelte aan de Princessegracht, evenwel werd vernomen, dat de herbouw in geheel vernieuwden vorm, wegens voor Uwe Excellentie onafwijsbare gronden, helaas niet zal zijn te ontgaan; —

dat zij echter in verband met het, in het vorig adres aangegeven zeer-veeleischende en uiterst-moeilijke van de taak, een bevredigenden bijbouw, niet slaafs navolgende en toch harmonieerende met het werk van Pieter Post, te verkrijgen, — zich eerbiedig tot Uwe Excellentie wenden met het verzoek, geen plan te willen goedkeuren tenzij het door één of meerdere daartoe bevoegde deskundigen zal zijn beoordeeld en goedgekeurd; — dat zij, voor zoover in hun vermogen, gaarne de krachten der Maatschappij voornoemd, voor dit doel ter Uwer beschikking stellen.

't Welk doende,

S. DE CLERCQ, *Voorz.*
J. WESSELIUS, *Secr.*

REDACTIONEEL GEDEELTE.

HET RAAMSPANT.

door A. W. C. DWARS c. b. i.

(Vervolg van bladz. 17.)

Het raamspant is voor uitvoering in allerlei materialen vatbaar, als hout, ijzer, gewapend beton en in zijn bijzonderen vorm, het gewelf, ook zelfs in steen.

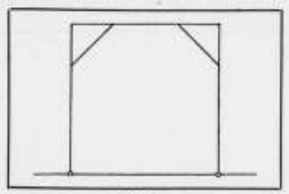

Fig. 10.

De eenvoudigste vorm van het houten raamspant is voorgesteld in fig. 10, een zeer voor de hand liggende gedaante, die de meest uitgebreide toepassing kan vinden, mits de lasten en afmetingen niet groot zijn; worden deze aanzienlijk of worden aan de gedaante bepaalde eischen gesteld, dan komt men tot een andere constructiewijze. Een

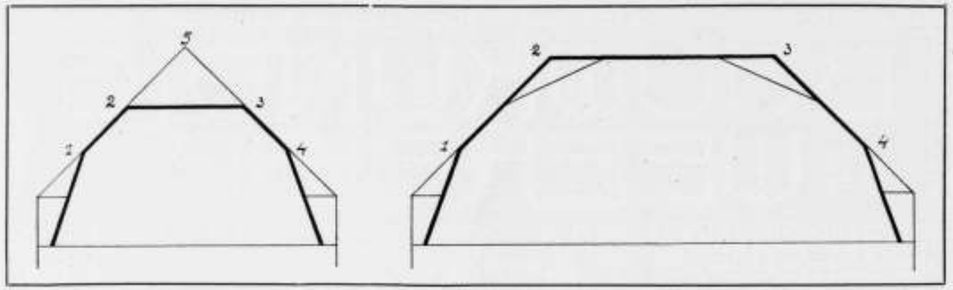

Fig. 11.

voorbeeld daarvan treffen we aan in onze kapspanten, waar de dakbedekking aangeeft richting of gedaante van bovenbalk en stijlen.

In de voorbeelden van fig. 11 is het beloop van het eigenlijk raamspant door zware lijnen aangegeven. Eigenaardig is hier, dat in deze raamspanten vier knikken voorkomen in plaats van twee, zooals in het tot nu behandelde type, welk knikken volkomen logisch uit de constructie voortvloeien — en typisch voor dit houten raamspant is wel de wijze, waarop de knikpunten 1 en 4 stijf worden gemaakt door middel van het doorschietende been 1—2 en 3—4 en de blokkeels, terwijl in het linksche voorbeeld de stijfheid van 2 en 3 wordt verkregen door het maken van een knooppunt 5. Zoo zouden we nog een aantal kapspanten uit een oogpunt van raamspant kunnen analyseeren en daarbij zouden we steeds opmerken, dat de stijfheid der knikpunten op dezelfde of analoge wijze wordt verkregen, terwijl daarmede tevens wordt bereikt een vermindering der overspanning der samenstellende elementen — en juist deze zorg om de overspanning te verminderen wijst op de beperkte constructie-mogelijkheid, als men wil bereiken, dat het houtverbruik in een juiste economische verhouding staat tot het bereikte doel. Wil men een wijde en hooge ruimte door middel van een houten raamspant zonder tusschensteunpunten overspannen, dan zal men voor de samenstellende onderdeelen moeten afstand doen van het gewone balkprofiel en deze moeten gaan samenstellen als een soort traliëligger — en dan tevens afscheid nemen van de gebruikelijke houtverbindingen.

De oude houtverbindingen zijn voortreffelijk, zoolang men bij de te verbinden deelen beschikt over een overmaat van hout, zoodat een verzwakking van geen beteekenis is, — maar bij de zeer groote houtconstructies zal men al spoedig zijn toevlucht moeten nemen tot de moderne verbindingsmiddelen, schroefbout — houtdraadbout — ijzeren plaat of ijzeren profielstaaf. Daarmede nadert men het gebied van den ijzerconstructeur — en toch verheft zich de moderne hout- en ijzerconstructeur door de verbindingen met knoopplaten en bouten te bestendigen eigenlijk in wezen niet boven den meest primitieven timmerman, die twee stukken hout aan elkaar verbindt door er een derde stuk hout overheen te spijkeren — alleen is het derde stuk hout met de spijkers vervangen door een ijzeren plaat of profielstaaf met schroef- of houtdraadbouten, en daarmede is de oude, primitieve constructie-wijze ineens volkomen modern geworden wegens den vooruitgang in de verbindingsmiddelen.

Vervangt men nu in de samenstellende onderdeelen van het raamspant de enkelvoudige balk door een samengestelden ligger (vakwerk- of tralieliggers), dan is er weer veel te bereiken en komt het moderne raamspant geheel tot zijn recht, terwijl de constructie zelf buitengewoon belangwekkend is, omdat men, evenals bij elke hout-samenstelling, te kampen heeft met de eigenaardige materiaal-moeilijkheden (zacht langshout), die ten slotte een grens stellen aan de constructie-mogelijkheid.

De ontwikkeling van het moderne raamspant zal echter in hoofdzaak niet plaats vinden in de richting van den hout-bouw; ijzer en gewapend beton zullen daarop van veel meer invloed zijn, niet alleen omdat de constructie-

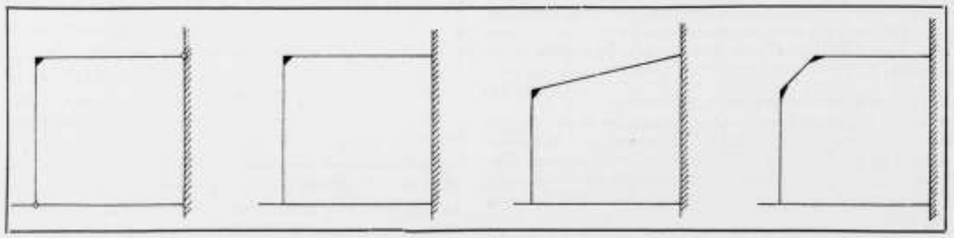

Fig. 12.

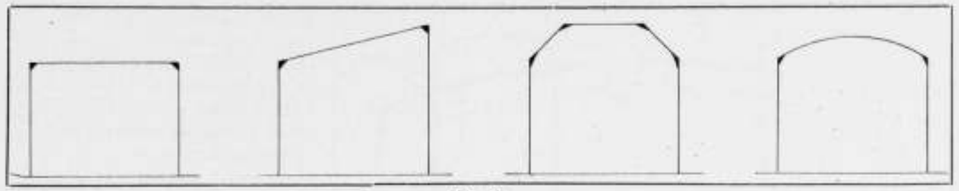

Fig. 13.

mogelijkheid verder gaat, maar zeer zeker ook omdat bij het gebruik van die materialen een veel grootere lenigheid in de vormgeving aanwezig is; het gewapend beton overtreft in dit laatste opzicht het ijzer nog, omdat het ijzeren raamspant uit onderdeelen als plaat en profielijzer moet worden samengesteld (men kan wel zeggen in elkaar getimmerd), terwijl dat van gewapend beton in één stuk wordt gegoten, terwijl de wapening op eenvoudige wijze daar kan worden aangebracht, waar ze noodig is en dus aan de vormgeving minder moeilijkheden in den weg legt.

Van beide is het ijzeren raamspant het oudste, zooals van zelf spreekt, en talloos zijn de toepassingen daarvan bij onze moderne utiliteitswerken als perronoverkappingen, fabrieksgebouwen, loodsen voor allerlei doeleinden enz. — maar wel eigenaardig is het, dat het ijzeren raamspant meer is vooruitgebracht door den jongeren vorm in gewapend beton, dan omgekeerd.

De raamspanten in gewapend beton hebben dezen bouwvorm voor goed naar voren gebracht, omdat men deze voor het eerst meer algemeen en meer volledig wetenschappelijk heeft bestudeerd, welke studie nog niet geheel is afgesloten, omdat het materiaal gewapend beton nog verre van geheel bekend is in al zijn eigenschappen en eigenaardigheden.

Opmerkelijk is ook, hoe de bestudeering van het ijzer als materiaal en van de ijzerconstructie op zich zelf een verfrisschenden invloed heeft ondergaan door het gewapend beton, omdat men tot het beschamend inzicht kwam, dat men in enkele jaren een diepere studie had gemaakt van dit laatste materiaal dan van het ijzer, dat men reeds meer dan een halve eeuw als bouwstof voor hoofdconstructiedeelen gebruikt. In dit verband zij b.v. vermeld, dat de klinkverbinding, waarop toch heel onze ijzerconstructie berust, in verschillende opzichten nog duisterheden voor ons bevat, terwijl men verder gaat inzien, dat heel die ijzerconstructie nog steeds wordt in elkaar *gespijkerd* van ijzeren planken en latten en men ook op dit gebied zijn aandacht meer zal moeten schenken aan de giet-techniek, maar dan met een materiaal van superieure qualiteit, dat een verruimde constructie-mogelijkheid toelaat.

We zullen ons nu in het volgende meer in het bijzonder gaan bezighouden met de verschillende vormen en constructie-mogelijkheden van het raamspant van gewapend beton, omdat dit voor de bouwkunst van meer algemeen belang is dan het ijzeren raamspant, niet alleen omdat het leniger is ten opzichte van de vormgeving, maar ook omdat het gewapend beton zich beter leent tot samenvoeging met andere bouwmaterialen en zelfs alle verdere hoofdonderdeelen van het gebouw daarin zonder bezwaar kunnen worden uitgevoerd — m. a.w. de constructie-mogelijkheid in algemeenen zin gaat bij gewapend beton verder dan bij ijzer; een gebouw geheel van gewapend beton kan dikwijls een logische samenstelling opleveren, terwijl een geheel ijzeren gebouw zulks bij uitzondering zal zijn.

Fig. 12 geeft ons een raamspant met een enkele stijl, dat op zich zelf, maar ook in combinatie met andere raamspanten kan voorkomen. De balk kan zijn recht, geknikt of gebogen, terwijl de rechte balk verder nog verschillende standen kan innemen.

Fig. 13 stelt voor het raamspant op twee stijlen, waarbij aan den balk verschillende standen en vormen kunnen worden gegeven — bij alle berust, evenals in de voorbeelden van de vorige figuur, de stabiliteit op de stijfheid der hoekverbindingen.

Het loont de moeite eens wat nader in te gaan op het raamspant met gebogen balk, dat te vergelijken is met een gewelf of boog rustend op twee rechtstanden. Om

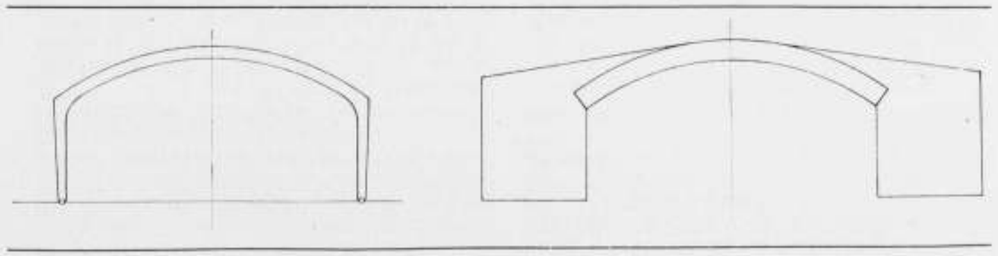

Fig. 14.

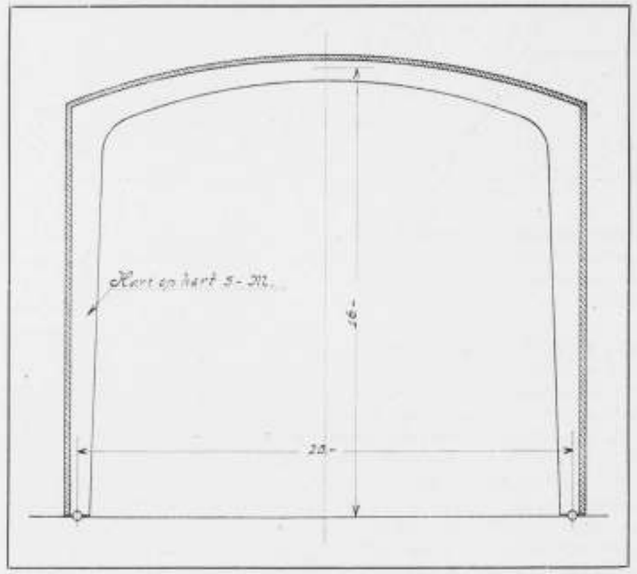

Fig. 15.

nu in te zien wat met gewapend beton kan worden bereikt en tot welke afmetingen voor een zelfde geval een uitvoering in metselwerk zou voeren, zijn voor een zelfde veronderstelling, n.l. een belasting van het gewelf met 1400 K.G. per M². (brug) de oplossing in gewapend beton en die in metselwerk in fig. 14 naast elkaar geplaatst. Bij de oplossing in metselwerk gaat men daarbij uit van de veronderstelling, dat in dit materiaal weinig of geen trekspanning mag worden toegelaten, terwijl het gewapend beton geheel als een buigvaste bouwstof mag worden behandeld.

We zien weer dezelfde eigenaardige verschillen als bij den architraafbouw van fig. 9 en het daarnaast geplaatste raamspant — bij den rechtstand van baksteen de zwaarste afmetingen beneden en bij den stijl van gewapend beton boven; de rechtstand van baksteen weer meer berustend op het oudere stabiliteitsbeginsel (zooals dat vroeger is aangeduid) en de stijl op het nieuwere. Eindelijk geeft fig. 15 de voorstelling van een raamspant van groote afmetingen, belast met eigengewicht, sneeuw en winddruk, waarvan het dak een flauw gebogen vorm heeft; deze verschijning is zeker heel moeilijk in metselwerk te realiseeren, terwijl zij, dank zij de verruimde constructie-mogelijkheid van het gewapend beton, in dat materiaal tot de zeer bereikbare en dus logische gevallen behoort.

Vreest men verder moeilijkheden ten gevolge van den zijdelingschen druk aan de voetpunten der stijlen, dan kan men het gesloten raamspant uitvoeren, waarbij men dus de voetpunten door middel van een soort trekband vereenigd, welke echter gewoonlijk zoodanig wordt aangebracht, dat een raamspant met vier stijve hoekverbindingen ontstaat — ook deze vorm is reeds van oudsher bekend, want een kapspant geplaatst op een vloerbint is in wezen niets anders, alleen is de verbinding tusschen kapstijl en vloerbint een min of meer scharnierende.

Het spreekt van zelf, dat men zich bij de toepassing van een raamspant niet behoeft te beperken tot het projecteeren van slechts twee stijlen, maar dat men meerdere steunpunten kan aanbrengen. De steunpunten kunnen daarbij alle met stijve hoekverbindingen aan den balk worden bevestigd, maar ook kunnen een aantal daarvan scharnierend daarmede worden verbonden.

Met de tot nu toe besproken elementaire raamspantvormen kan men meer ingewikkelde samenstellingen maken, en daarbij heeft men wegens de verruimde constructie-mogelijkheid een zekere mate van constructie vrijheid en daarmede een zekere vrijheid in de vormgeving.

Eenige kijk in die richting kan worden gegeven door de beschouwing van fig. 16, in gedaante gelijk aan fig. 8.

Denken we ons in de door een cirkel omgeven punten opleggingen van min of meer scharnierenden aard, dan is de geheele figuur opgebouwd uit raamspanten met twee stijlen, waarbij de zijdelingsche druk van verschillende dezer elementaire spanten wordt opgenomen door den bovenbalk van het onderliggende raamspant. Evenals bij het enkelvoudige spant de scharnierende voetpunten kunnen worden vervangen door vast ingeklemde, zoo kunnen we ook hier in de omcirkelde punten inklemmingen onderstellen; daardoor wordt het geheele samenstel stijver.

Evenwel kunnen we het geval van fig. 16 ook opvatten zooals in fig. 17 is gedaan, n. l. een zwaar middenraam en daartegen leunend een aantal spanten met één stijl. Is fig. 16 opgebouwd uit een aantal gelijkwaardige grootheden — in fig. 17 is daarentegen een krachtig onderscheid gemaakt tusschen een allesbeheerschend middenspant en een aantal secundaire zijspanten.

In fig. 18 zijn de beide onderste raamspanten opgevat als een duidelijk uitgesproken basis van het verdere gedeelte, dat weer kan bestaan uit een krachtig middenraam met secundaire zijramen.

Op deze wijze kan men nog meer veronderstellingen maken, terwijl toch steeds een goed bestaanbaar geheel wordt verkregen, dat zich op de een of andere wijze zal onderscheiden van de andere. Het gewapend beton biedt hier duidelijk een dubbele lenigheid ten opzichte van de vormgeving: 1°. als materiaal, waaraan gemakkelijk allerlei vormen kunnen worden gegeven — 2°. als materiaal, dat een zekere constructie-verscheidenheid

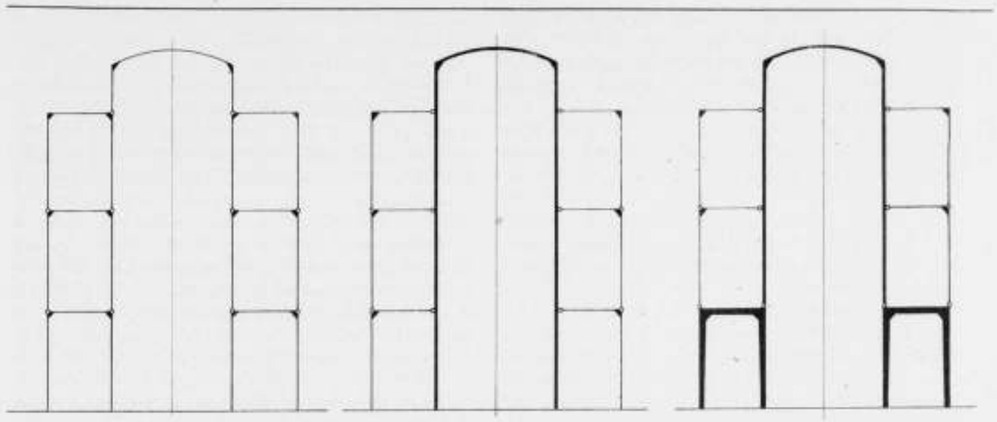

Fig. 16. Fig. 17. Fig. 18.

toelaat zonder tot onlogische oplossingen te komen.

. . . . . .

Bij elken vorm van wetenschap zijn eerst een aantal verschijnselen waargenomen en slaagde men er daarna in een reeks van verschijnselen tot een bijeen behoorende groep te verzamelen. Maar naarmate het aantal der verschijnselen, dat werd waargenomen en goed vastgelegd, aangroeide en daarmede dat der groepen, ontdekte men verband tusschen groepen en dan kwam de menschelijke geest er toe zich af te vragen of niet één enkel fundamenteel verschijnsel of begrip tot verklaring zou kunnen leiden van al het waargenomene. Het vinden daarvan staat veelal gelijk met het openen van nog onbetreden terreinen.

Eenigermate in den zin van het bovenstaande kunnen we het raamspant opvatten als de fundamenteele constructie van verschillende constructie groepen (o.a. gewelven, houten kapspanten enz.) en daarmede is een zekere eenheid in de groote verscheidenheid gebracht, die de gelegenheid opent tot een grootere veelvuldigheid in theoretischen zin — practisch kan het theoretisch product tegenwoordig beter worden gerealiseerd dan vroeger, niet alleen omdat we over meer materialen beschikken, welke voor hoofdconstructiedeelen kunnen worden gebruikt, maar ook omdat we in het gewapend beton een bouwstof bezitten, die ons een groote constructie- en vormmogelijkheid aanbiedt.

Bouwkunde is in de laatste jaren eenigszins in het gedrang gekomen door beschouwingen over Bouwkunst — maar toch is de Bouwkunde er o.a. door het raamspant in geslaagd zich op te werken tot de hoogte van een moderne wetenschap, waarin enkele fundamenteele begrippen en beschouwingswijzen het groote geheel beheerschen — en het is volstrekt niet onmogelijk, dat de vorderingen der Bouwkunde in de komende jaren van dien aard zullen zijn, dat de moderne Bouwkunst zich zal moeten haasten.

In een eenigszins verkorten vorm worden bovenstaande beschouwingen door mij gegeven op den Cursus voor voortgezet en Hooger Bouwkunst-Onderricht te Amsterdam — ik meende, dat het zijn nut zou kunnen hebben deze wat meer uitvoerig hier te publiceeren.

GEVRAAGDE KRITIEK OP: DR. H. P. BERLAGE EN ZIJN WERK.

Albert Verweij geeft het meest objectief verschijning en gedachten. Daar hij zijn innigste wezen elders beter en vollediger kan uiten, heeft hij geen behoefte zich in dit werk te geven. Hij is er ter wille van Berlage en niet om persoonlijke belangrijkheid.

Zijn verschijning in dit werk te midden der Bouwkunstenaars en Kunsthistorici, is daardoor aangenaam. Hij is beschrijvend, niet geleerd, niet pronkend met kundigheden; maar door beperking en eenvoudige innigheid de kunstenaar, die we gaarne als inleider begroeten.

Dezelfde eigenschappen als Verwey hebben niet alle andere medewerkers. Dat zij zich meestal subjectiever uiten, is echter niet te laken. Het is begrijpelijk, daar zij zich evenals Berlage deel voelen van hen, die de nieuwere stroomingen op bouwkundig gebied helpen verwerkelijken, en ook gaarne het hunne bijdragen tot verhooging van het bouwkunstbegrip.

Maar wel ontstaat eenige obsessie, wanneer we in den vorm van Prof. Vogelsang den snuffelaar in koele ontleedtrant met voorgewende hartstocht zien optreden en breedvoerig vertoon van geleerdheid. Als we zoo het hoe en waarom zien verklaren wordt het ons bang te moede. Wanneer lecken met dergelijke wijsheid in kunst ingeleid worden (en zij worden het door dezen autori-

teit, God vergeef hem de zonde) dan komt de kunst zeker in het gedrang. Deze theoreticus had althans bij dit werk geweerd moeten worden. Laat hem samen gaan met hen, die Shakespeare, Vondel of Rembrandt ontleden en tot gewillige filisters vervormen, maar laat hem de levenden met rust laten, want hij begrijpt niets van het warme leven, dat de kunstenaars tot scheppen voert.

Van der Pek, die in zijn aphorismen alles tot het begrip terug wil voeren, is althans in dit geval niet tot het begrip gekomen, dat uit begrip geen kunstwerk wordt — geboren.
Gelukkig wijzen enkele zinnen erop, dat zijn intuïtief schoonheidsgevoel het soms wint van zijn begrip. Waar hij van de Grieken-o. a. zegt: „niet de schoone „beelden van beroemde kunstenaars bezielden de bid„dende menigte, maar de eenvoudige slecht gevormde, „onhandig gesneden of gehakte beelden, geheiligd door de traditie", daar licht hij even den sluier op van zijn innerlijk gemoed. Hij zal mij echter door deze opmerking een gebrek aan begrip verwijten.
Overigens waren de belangrijke aphorismen „naar aanleiding van Berlage's werken" zooals van der Pek ze noemt, beter achterwege gebleven. Met het werk van Berlage hebben ze een te ververwijderd verband om feitelijk de verschijning in dit gedenkboek te rechtvaardigen.

Gratama uit zich op bekende wijze, voor dit geval tot zakelijk en weldoordacht en goed gedocumenteerd geheel geworden. Zijn ontleding of samenvatting blijft groot, hij kent zich het recht niet toe, om als een chirurg de fijnste zenuwen bloot te leggen, wel wetend, dat op het oogenblik van aanraking dier zenuwen, ze tevens gedood worden. Hij betast met gevoelige hand het lichaam, en speurt de groote deelen, en is verrukt over hun schoonheid en doelmatigheid. Hij beseft, dat een kunstenaar voorzichtig moet zijn met een ontleedmes tegenover een ander kunstenaar, daar dit mes wel scheidt, maar niet bindt.
Ik bedoel niet, dat hij niet dikwijls het ontleedmes hanteerde, maar aan menschen waagt hij zich niet. De os en de ezel zijn daarentegen geliefdkoosd materiaal voor hem. Vermakelijk doet het aan, dat in hetzelfde boek, waar van der Pek de ontwikkeling van het begrip bespreekt, Gratama spreekt van ware zakelijkheid of zakelijke waarheid en van schilderachtige logica of logische schilderachtigheid. Vergefelijk is deze onzin, maar hij moet Bolland er niet bij noemen.

De Bazel geeft een zakelijk overzicht over Berlage's stedenbouw. Geen fanfare op den jubilaris, maar korte uitingen van meeningen.
De stijl is, zooals we die van de Bazel kennen eenigszins gewild met nogal veel germanismen. Zijn uiting is meer een bewijs van officieele dan van warme waardeering, maar geeft als zoodanig eerlijk de verhouding der beide kunstenaars weer.

Staal geeft warmer waardeering, maar ziet niettegenstaande breede argumentatie de figuur van Berlage toch wat peuterig. Die eeuwige constructieve beginselen en al die bezonnenheid, ze mogen mede tellen in Berlage's uitingen, maar ze bepalen de plaats niet, die Berlage inneemt. Wel heeft Berlage, wien de verwording der constructie tegen den borst stuitte, herhaaldelijk hierop gewezen, maar zijn concepties zijn gelukkig wel belangrijk uit ander dan constructieve overweging. Staal merkt dit wel op, maar de eeuwige bezonnenheid heeft hem toch nog sterk te pakken. De bezonnenheid van Berlage is epidemisch geworden, bij welke epidemie hij zichzelf tamelijk onbehagelijk moet gaan voelen. Zijn oude levensuitingen werkelijk zoo onbezonnen, dat een enkele bezonnene als een phenomeen moet aangezien worden? Laat ons dan ons graffie maar delven.

Gelukkig laat Roland Holst een anderen toon in het orkest hooren. Er spreekt uit zijn werk in het gedenkboek het gevoel van een blijde verhouding van kunstenaar tot kunstenaar, met diep ernstigen ondergrond. Wel is hij minder objectief dan misschien mogelijk zou zijn, maar hij ziet Berlage door zijn eigen kunstenaarsgevoel zoo ruim en van zoo heerlijk hoog plan, dat het verschijnen van het gedenkboek door dit werk alleen gewettigd zou zijn. We kennen Roland Holst in zijn onverbiddelijkheid tegenover alles wat officieele kunst is in onzen tijd. Het baart daarom geen verwondering, dat hij de gelegenheid te baat neemt, ook hier tegen deze kunst te velde te trekken. De consekwentie van deze uitingen dreigt echter gevaarlijk te worden voor de jongeren, die door dien wanhopigen strijd het bittere besef der machteloosheid zouden kunnen deelachtig worden.
De ontwikkeling van het begrip is aan te bevelen voor hen, die twijfelen aan stijging en groei; maar die ontwikkeling moet zoodanig plaats vinden, dat er niet een schaar van louter onbezonnenen ontstaat; we hebben onbezonnen bezonnenen noodig, om de strijd te blijven volhouden.

In het boekverband komt Prof. Vogelsang nogeens aan de orde. De redelijkheid vergt, dat hij naar professorale waarde wordt gemeten. In die verhouding is zijn werk voortreffelijk. Zijn ontwikkelingsbeschrijving is van bijzondere klaarheid. Hij schept een figuur, die van dusdanige allure wordt, dat de godenwereld het materiaal voor zijn figuur schijnt geschonken te hebben. Vanuit het dal bestijgt hij met zijn held den Parnassus. Geen schrede wordt gezet, of de held is zich bewust door dien stap omhoog te zijn gegaan. De held „streeft", streeft door, nooit is eenige slapheid of wankelmoedigheid in hem te bespeuren. Hoogstens doet de held iets „gewaagd", maar dit is dan ook de eenige uiting van menschelijkheid, waartoe hij in staat is. Toch worden we niet door den schrijver mede omhoog gevoerd. Zelfs het ruim drukken van ontelbaar veel woorden, waaronder de belangrijke als „etiket, vlakheid, beneden, bovengedeelte, trapleuningen, onuitgevoerde, ja zelfs

daad, vermogen ons niet te doen meeleven met Prof. Vogelsangs held.
We waardeeren meer den werkelijken Berlage, den wankelmoedigen, eenvoudigen mensch, die veel goeds gewild heeft, die geprobeerd heeft en die veel geslaagde arbeid heeft gegeven.
Maar in het teekenen van een geweldige figuur, als verpersoonlijking van eenzijdigen groei is Prof. Vogelsang bijzonder geslaagd.
Jan Kalf is de laatste, die Berlage's werk behandelt. Het is wellicht toevallig, maar toch waard te vermelden, dat het begin van Verwey en het einde van Kalf elkaar raken. Er is verband in beide uitingen, met verschil, uit aard en werkkring der beide auteurs voortgekomen. En zoo is het einde van het boek tevens weer een begin, waardoor het ten slotte wordt een schakel in de ontwikkeling der Nederlandsche architectuur. Het werk is daarom geslaagd. De reproducties zijn goed verzorgd.

J. B. VAN LOGHEM B. I.

DE TOEPASSING VAN DE ALGEMEENE REGELEN VOOR NATIONALE BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.

Met verwijzing naar onze in een der laatste nummers van dit weekblad opgenomen mededeeling betreffende een bericht van het „Vaderland" aangaande de Amersfoortsche prijsvraag, meenen wij in de organen van de Constitueerende Vereenigingen de aandacht te moeten vestigen op een artikel voorkomende in „De Bouwwereld" van 3 Mei j.l. van den heer J. Schulte Nordholt, inspecteur van het bouw- en woningtoezicht te Amersfoort, over genoemde prijsvraag.
Schrijver zet daarin het verloop der zaak uiteen welke aldus is samen te vatten:
Het Gemeentebestuur van Amersfoort besloot over te gaan tot bebouwing met volkswoningen van de terreinen „de Kruiskamp", waartoe onder Amersfoortsche architecten een prijsvraag zou worden uitgeschreven. Nadat de Inspecteur van het B. en W. toezicht voldaan had aan de opdracht een programma saam te stellen, kwam in Januari het voorstel bij den Raad in behandeling; daarbij werd o.m. mededeeling gedaan van de volgende voorwaarde voor deelneming aan de prijsvraag:
„. . . . . alle deelnemers, wier plannen, naar het oordeel „der jury voldoen aan de door ons vast te stellen voor„waarden, ontvangen eene vergoeding van f 100.—; op „advies van de jury kan aan den gemeenteraad een „ontwerp ter uitvoering worden voorgedragen. Indien „de gemeenteraad zich hiermede kan vereenigen, dan „wordt de uitvoering van het bouwplan aan den daar„voor in aanmerking komenden ontwerper, behoudens „goedkeuring van Gedeputeerde Staten, opgedragen. „Alsdan wordt aan dezen ontwerper niet de bovenge„noemde vergoeding van f 100.— uitgekeerd."
De Raad nam het voorstel aan. Daarna werd overgegaan tot benoemen van een jury, en ten slotte de P.P.C. in het geval betrokken; een der juryleden nl. had bezwaar gemaakt tegen het bedrag der vergoedingen in totaal f 500.—; hierbij was berekend, dat er in Amersfoort vijf architecten zouden zijn van wie men kon verwachten dat zij zouden mededingen; aan ieder van de vijf zou dan f 100.— honorarium worden betaald, terwijl bij eventueele opdracht den bekroonden inzender dit bedrag nog zou worden ingehouden.
Bij de gevolgde onderhandelingen met de P.P.C., die voor 't overige met het programma ten slotte kon accoord gaan, werd zooals in onze vorige mededeeling is gemeld, ten aanzien van het bedrag der vergoedingen geen overeenstemming verkregen; naar billijke berekening vastgesteld volgens de A.R., kwam onze commissie op een totaal bedrag van f 2000.—.
Het Gemeentebestuur wenschte, rekening houdende met de bedoeling der plannen, een zoo hoog bedrag niet te besteden, en stelde den Raad voor het vroeger genomen besluit omtrent het uitschrijven van een prijsvraag weer in te trekken; aldus is geschied, en het Gemeentebestuur zal nu te rade gaan hoe op andere wijze zijn plannen zijn uit te voeren.
De heer Schulte Nordholt komt na de uiteenzetting der zaak in „De Bouwwereld" tot de volgende conclusie:
„De Permanente Prijsvraag-commissie heeft uiteraard meer ervaring in het beoordeelen van prijsvraag-programma's, de uitvoering daarvan en de daaromtrent in architecten-kringen bestaande gangbare meeningen.
Met het oog daarop kan zij misschien, ook gezien reeds eerder genomen beslissingen, geen ander standpunt innemen dan zij nu gedaan heeft.
Mocht dit het geval zijn, dan is het met deze ervaring voor oogen mijn meening, dat de praktijk eene andere toepassing der prijsvraag-regelen eischt. Wijziging is, naar het mij voorkomt niet noodig; de redactie der prijsvraagregelen is toch elastisch genoeg, dat op grond daarvan hier en in overeenkomstige gevallen eene meer meegaande beslissing had kunnen genomen worden.
Is dat evenwel niet het geval, dan heeft de P. P. C. zich niet op den bodem der praktijk gesteld en werkt haar optreden in dezen zeker niet mede de toepassing der bedoelde regelen, daar waar de gelegenheid geboden wordt, ook maar matig populair te maken.
En ten slotte mag er in dit verband toch ook nog wel eens aan herinnerd worden, dat terwijl hier een gemeentebestuur een weg inslaat, welke nader brengt tot het doel, waarvoor men zich begrijpelijkerwijze in architectkringen zoozeer beijvert „het opdragen van gemeentelijke bouwplannen, niet aan de eigen technische ambtenaren, doch aan particuliere architecten" en daarbij in acht neemt de door de belanghebbenden (de architecten) vastgestelde regelen, door zuiver theoretische toepassing van die regelen, daaraan belemmeringen worden gesteld.
Niemand zal toch zoo naïef zijn te gelooven, als de P. P. C. schrijft: „Het komt toch de commissie geenszins onbillijk voor, dat de lastgever ongeveer het halve

bedrag aan honorarium meer betaalt om verschillende architecten aan 't werk te zetten om tot een oplossing van *zijn* vraagstuk te komen", dat hier niet meerdere oplossingen zouden zijn te vinden, zonder een prijsvraag uit te schrijven!
Het ruime standpunt door het Amersfoortsche gemeentebestuur ingenomen, had m. i. meer waardeering verdiend.
Naar de beoordeeling van het standpunt van de P. P. C. in deze zaak, zie ik met belangstelling uit."
Amersfoort, April 1916.

De P. P. C. heeft op het artikel van den heer S. N. het volgende antwoord aan de redactie van „De Bouwwereld" doen toekomen:

De Permanente Prijsvraagcommissie meent het artikel van den heer J. Schulte Nordholt over de prijsvraag voor arbeidswoningen te Amerfoort, verschenen in „De Bouwwereld" van 3 Mei j.l. niet onbeantwoord te mogen laten.
Op de uiteenzetting van den loop van zaken, door den heer S. N. gegeven, behoeft als zijnde die overeenkomstig de feiten, geen repliek te volgen. Wel moet gewezen worden op de begane fout, dat eerst *na* de voorbereiding der prijsvraag, *na* het aannemen van de voordracht ter goedkeuring in den Gemeenteraad, en *na* de benoeming van de jury, de P. P. C. in het geval is gekend geworden, en wel als gevolg van de bemerkingen door een der architect-juryleden op het programma gemaakt, o. m. betreffende het bedrag der prijzen; had die erkenning van de P. P. C.; *tijdig*, d. i. *bij de voorbereiding* der prijsvraag, plaats gehad, dan zouden de later gevolgde moeilijkheden zijn voorkomen.
De Amerfoortsche prijsvraag nu had, zij 't ook met eenige beperking, het karakter van een *openbare*, daar toch zonder aanduiding van namen, zonder speciale uitnoodiging, alle architecten te Amersfoort gevestigd, daaraan konden deelnemen. Bij zulk een openbare prijsvraag (het maakt geen verschil of die tot één plaats beperkt is, of voor het geheele land open staat) is het niet voorgeschreven, dat aan ieder der deelnemers een honorarium wordt toegekend; dit is alleen het geval bij *besloten* prijsvragen met persoonlijke uitnoodiging. De bouwsom, welke de heer S. N. in zijn artikel had behooren te noemen om voor de lezers de beoordeeling der genoemde honorarium-cijfers mogelijk te maken, de bouwsom dan was vastgesteld op p. m. *f* 150000. — gebracht in de 1e klas van de thans geldende tabel, geeft dit een honorarium van 3.45 %, waarvan volgens art. 17 der A. R. ½ berekend wordt als totaal bedrag der prijzen; dit zou dus zijn *f* 2587. — De P. P. C. echter, gebruik makende van hare bevoegdheid, omschreven in de laatste alinea van genoemd art. 17, (*) vond aanleiding voor het onderhavige geval het bedrag tot *f* 2000. — te verminderen. Het zal duidelijk zijn dat de P. P. C. aan de hand van de A. R. *nooit* zou kunnen accoord gaan met het geringe bedrag van *f* 500. — waarmede het Gemeentebestuur van Amersfoort voor een werk van anderhalve ton meende te kunnen volstaan.
Wij kunnen het ons moeilijk verklaren dat voor eene onderneming waaraan een kapitaal van f 150.000, — zal worden besteed, een verhooging van de kosten met f 1.500, — een zóó ernstig bezwaar kon opleveren, dat het intrekken van het voorstel tot het uitschrijven van een prijsvraag, waardoor men de keuze uit een zeker aantal projecten zou hebben verkregen, voor den Amersfoortschen raad gebiedend werd.
Zooals vroeger reeds is uitgemaakt (bij de prijsvraag-Rochedale) kan bij de overweging of vermindering van het prijzenbedrag gemotiveerd is (art. 17) de *positie* van den prijsvraaguitschrijver niet in aanmerking genomen worden; wat ook juist is: indien toch de daartoe noodige middelen niet beschikbaar kunnen worden gesteld, dient men af te zien van het voorrecht om een zeker aantal architecten voor de oplossing van een bepaald vraagstuk aan 't werk te zetten, en zal men eenvoudig opdracht verleenen aan een bekwaam architect.
Hiertoe nu zal het Gemeentebestuur, na het aannemen en weer intrekken van de prijsvraagvoordracht, wel moeten overgaan. En als het Gemeentebestuur hierbij (wij citeeren den heer S. N.) „een weg inslaat, welke nader brengt tot het doel waarvoor men zich begrijpelijkerwijze in architectenkringen zoozeer beijvert: *het opdragen van gemeentelijke bouwplannen niet aan de eigen technische ambtenaren, doch aan particuliere architecten*", dan zal men zich in bedoelde kringen zonder twijfel daarover verheugen, zonder den heer S. N. toe te geven, dat door ernstige toepassing van de A. R. aan gemeld doel ooit belemmeringen zullen kunnen worden gesteld.
Er staan voor bedoelde opdracht aan particuliere architecten twee wegen open: de weg van de *prijsvraag*, en de weg van de *directe opdracht*. Wil men den eersten weg, dan ook de prijsvraag in den goeden vorm en overeenkomstig de *door de bouwkundige vereenigingen* ingestelde regelen behandeld; voelt men zich daardoor bezwaard, of wenscht men geen prijsvraag, dan staat de tweede der genoemde wegen open: de directe opdracht.
Het zij hier nog eens met nadruk herhaald: de A. R., noch de P.P.C. zijn ingesteld om het prijsvragenstelsel als zoodanig tot in uitersten te propageeren, maar uitsluitend om te bereiken dat, wordt eenmaal een prijsvraag uitgeschreven, dat geschieden zal *naar behooren*, met inachtneming van de belangen van alle betrokkenen.
De P.P.C. zal, wanneer daartoe aanleiding bestaat, een redelijk gebruik maken van de bevoegdheid in het vroeger genoemde art. 17 der A.R. haar verleend, wat i.c. dan ook is geschied; maar hierin mag zij niet te ver gaan; met transigeeren en het doen van alle mogelijke, door niets gerechtvaardigde concessies, worden regelen als de A.R. en het werk der P.P.C. op losse schroeven gezet, en moeten daardoor onvermijdelijk aan kracht en beteekenis verliezen.

*) De P.P.C. beoordeelt in elk geval afzonderlijk of met geringere bedragen zal kunnen worden volstaan, of dat in bizondere gevallen waarin omvangrijke werkzaamheden van de mededingers gevraagd worden termen aanwezig zijn deze bedragen hooger te stellen.

Onze commissie heeft het ten zeerste betreurd, dat zij bij deze overigens goed opgezette prijsvraag, tengevolge van een verschil omtrent het vaststellen van het prijzen-bedrag niet tot de gewenschte overeenstemming is kunnen komen, en dat ten slotte van het uitschrijven der prijsvraag is afgezien geworden. Zij hoopt echter dat het Amersfoortsche geval althans nog deze goede zijde zal hebben, dat het ertoe zal bijdragen, dat voor 't vervolg bij een voornemen tot het uitschrijven van een prijsvraag, onder welken vorm ook, men in het belang van het welslagen van den wedstrijd, zich *tijdig* wendt tot onze commissie, die door de Constitueerende Vereenigingen ingesteld is met de opdracht om te bevorderen, dat bij het uitschrijven van prijsvragen de A.R. naar behooren worden toegepast. Het is een verheugenis te kunnen wijzen op meerdere gevallen waarbij aan die opdracht, in aangenaam overleg met den prijsvraag-uitschrijver, ten volle kon worden voldaan; *krachtige, loyale medewerking* van de Constitueerende Vereenigingen en hare leden, op de eerste plaats de *vooraanstaanden* onder hen, blijft evenwel *dringend noodig* om de Algemeene Regelen als een algemeen erkend en gewaardeerd instituut gevestigd te krijgen, en zoodoende tevens een gemeenschappelijk vakbelang in alle oprechtheid te dienen.

De Permanente Prijsvraag-Commissie,
P. J. HOUTZAGERS, *Voorz.*
H. V. D. KLOOT MEYBURG, *Secr.*
PAUL J. DE JONGH.

BRUNO SCHMITZ. †

Wij hebben in de dagbladen gelezen, dat Prof. Bruno Schmitz kort geleden te Berlijn overleden is.
Het is of 't bij dezen oorlog behoort; met hem brokkelt er weer een stukje af van dat heftig-levende, zinnelijke en geniale deutschtum, dat in deze worsteling wellicht zijn einde vindt.
Bij het lezen van zijn doodsbericht kwam mij duidelijk voor den geest een bezoek, dat ik hem indertijd gebracht heb, dacht ik terug aan Rheingold bij avond, met het feestvierende, veel-etende en veel-drinkende Berlin en zag ik weer voor mij het reuzengewrocht, ommanteld door zijn web van steigers, wat het Völkerschlacht-denkmal in Leipzig moest worden.
Wie weet of zijn geest vol toomelooze begeerten reeds nu niet bezig was met de conceptie van een nog verschrikkelijker reuzenmonument als herinnering aan wat er nu gebeurt. Die plannen zullen nu niet meer uitgewerkt kunnen worden; misschien dat Duitschland er ook niet meer om zal vragen.
Hij woonde in een der voornaamste wijken in een groot huis, dat hij zelf gebouwd had. Er waren vele ineenloopende kamers in, zonder deuren of afscheidingen, zooals dat het geval is bij menschen, die niet houden van begrenzing of gereserveerdheid, doch die voor alles zoeken naar uitbundigheid. Er was een zwoele atmosfeer van pracht en praal, die echt was, die alleen ontstaan kon zijn door den wil van een kunstenaar, maar die dadelijk afstootte door het Romeinsche, het uiterlijk-zinnelijke. Voor dezen geest was het Hellenisme een gesloten boek.
In zijn langen gelen atelierjas ontving hij mij, vol grove jovialiteit, liet dadelijk op den vroegen morgen port schenken en deed mij luidruchtige verhalen over het Denkmal te Leipzig: hoevele millioenen het wel kosten zou, hoevele duizenden kubieke meters steen er verwerkt moesten worden en hoe hij met den Keizer zelf alle plannen besproken had.
Zijn geest vindt men geheel terug in Rheingold. Iedereen, die in Berlijn geweest is, heeft dat gezien en heeft er een sterken indruk van meegenomen. Het is een conceptie, die getuigt van een buitengewone kracht en van een groot scheppingsvermogen.
Deze man was van een onmiskenbare genialiteit. Zelfs bij zooveel rücksichtlose brutaliteit, bij zooveel grove zinnelijkheid, dwong zijn bloedwarme vitaliteit bewondering af. Het is daarom, dat wij hulde willen brengen aan zijn nagedachtenis.

AMSTERDAM 16 5. D. F. S.

INGEZONDEN.

Juist zoo mijnheer J. B. van Loghem. Het deed mij groot genoegen ook bij U te bemerken, dat U het noodig acht nog eens uitdrukkelijk er den nadruk op te leggen, dat de architect echter aan „het hoogere" nooit toe zal komen, als hij „het hooge" niet volledig heeft leeren beheerschen m.a.w., dat de vrije Universiteit slechts *dan* tot resultaten zal voeren, wanneer als basis de T.H. wordt aangenomen. Mijn meening is, dat het antwoord op de (destijds gedane vraag voorkomende in het Nr. van 5 Juni 1915) Delft óf Amsterdam zal zijn: Delft en Amsterdam. Eerst *kunnen* . . . en dan . . . . daarna *kunsten*. Onze tijd behoeft geen kunstgevoelige leeken, doch mannen met werkhanden, die tevens artist geboren zijn, voor alles Technisch Hoogstaand.
Wij staan (wij willen immers staan) in 't teeken van *kunst-door-constructie-waarheid*.

Met besten dank,
Hoogachtend
Vredelust, Leiderdorp. WILLEM BROUWER.

JAARVERSLAG VAN DEN RAAD VAN ARBITRAGE VOOR DE BOUWBEDRIJVEN IN NEDERLAND OVER HET JAAR 1915.

In het jaar 1915 werden bij den Raad 15 nieuwe geschillen aanhangig gemaakt — het hoogste sinds de oprichting van den Raad bereikte aantal.
Een er van werd spoedig na de aanhangigmaking geschikt; in 7, die op het einde van het jaar werden aangebracht, is de uitspraak nog niet gevallen.
Aan de bespreking der 7 andere gaat vooraf die van een 3-tal reeds in 1914 aanhangig gemaakte geschillen, die niet meer in het vorige jaarverslag vermeld konden worden [1]).

I.

Dit geschil ontstond naar aanleiding van het bouwen van een landhuisje in een klein plaatsje van Noord-Holland. De bouwsom bedroeg f 10.000. — De aannemer vroeg wegens verricht

[1]) Het 8de nog van 1914 dateerende geschil werd tusschen partijen geschikt.

meerder werk f 2100.—, terwijl de aanbesteder meende dat dit meer dan voldoende betaald was met f 1398.54; daarenboven paste de aanbesteder eene boete toe van f 600.—, welke de aannemer meende niet verschuldigd te zijn.
Volgens het bestek had het werk 24 Februari 1914 opgeleverd moeten zijn, het werd echter pas opgeleverd 3 Mei. Het scheidsgerecht meende de vertraging intusschen in hoofdzaak te moeten toeschrijven aan de vele veranderingen, die op order van den bouwheer telkens moesten plaats vinden en aan het niet tijdig gereed zijn der detailteekeningen, zijnde o.a. een der laatste belangrijke teekeningen eerst tegen half Februari 1914 gereed geweest. De aannemer had er naar het oordeel van arbiters op mogen rekenen het grootste deel van het timmerwerk in den wintertijd te kunnen gereed maken, in welken tijd de arbeidskrachten ter plaatse voldoende en goedkoop zijn, maar kwam tengevolge der vertraging in den voorjaarstijd, in welken die arbeidskrachten slechts met moeite en veel kosten zijn te verkrijgen. Toch was de aannemer niet geheel van schuld vrij te pleiten, want het bleek, dat hij in de maand April 1914 aan een ander werk, dat hij onderhanden had, den voorrang had gegeven.
Betreffende de bijrekening overwogen arbiters o. a., dat eenerzijds de aannemer te weinig rekening had gehouden met het feit, dat het hier een rekening betrof niet voor zelfstandige werken voor een particulier, maar bijwerkzaamheden, aan een werk in een bestek omschreven, maar dat anderzijds de aanbesteder blijkbaar niet voldoende rekening had gehouden met de moeilijkheden, die deze werkzaamheden in een niet gemakkelijk te bereiken plaats als deze opleverden.
Arbiters stelden de boete op f 100.— en bepaalden de bijrekening op f 156.21½.
De kosten van de behandeling van het geschil ad f 470.— werden gelijkelijk over beide partijen verdeeld.

II.

In het geschil gerezen naar aanleiding van het verbouwen van twee perceelen in de hoofdstad vorderde de aannemer f 3488.94, t. w. de onderhoudstermijn verminderd met een klein saldo wegens minder werk. De besteedster betaalde gedurende de arbitrage een bedrag van f 3096.44 zoodat de aannemer bij zijn repliek zijne vordering kon verminderen tot f 392,50.
De strijd over de verschuldigdheid van dit bedrag vond zijn oorsprong in de vraag of den aannemer 10 pct. toekwam over een viertal z. g. „stelposten", posten, waaromtrent in het bestek een zekere som is opgenomen, bestemd voor werk of leverantie tot het geheel der aanneming behoorende, welk werk of welke leverantie echter casu quo zoowel door bemiddeling van den aannemer als direct vanwege den besteder kan worden uitgevoerd.
Dat de architect op de aanwijzing in antwoord op de hem gedane vraag had medegedeeld, dat de aannemers recht hadden op 10 pct. der stelposten, vonden arbiters in casu niet voldoende, omdat de A. V. van 1901, hier toepasselijk, in § 446 uitdrukkelijk zeggen, dat van de bedoelde inlichtingen en aanwijzingen, *die* bindend zijn, welke zijn opgenomen of vermeld in het daarvan op te maken proces-verbaal; dit voorschrift, hetwelk een waarborg geeft, dat alle inschrijvers met de bedoelde inlichtingen bekend kunnen zijn, was hier niet nagekomen.
Arbiters waren van meening, dat het billijk is den aannemer winst te laten genieten over de stelposten, omdat hij in den regel bij de uitvoering de noodige hulp verleent, allerlei daarmede samenhangende werkzaamheden verricht, als regel de betalingen aan de leveranciers doet en dus gelden voorschiet.
Echter is het arbiters bekend, dat in vele dergelijke gevallen de annemer met de leveranciers een regeling treft, waardoor hij van dezen 10 pct. ontvangt. In zulke gevallen zou het hoogst onbillijk zijn, wanneer de aannemer die vergoeding nog bovendien aan den aanbesteder in rekening bracht.
Waar echter, zooals hier was geschied, de aanbesteder zelf ingrijpt, de voor de uitvoering der stelposten noodige bestellingen zelfstandig doet, bij de betalingen de bemiddeling van den aannemer niet gebruikt en zoodoende den aannemer niet in de gelegenheid stelt om met de leveranciers te accordeeren, zal de aard der overeenkomst medebrengen, dat de aanbesteder, die dan ook wellicht de waren goedkooper heeft ingekocht, de 10 pct. winst aan den aannemer uitkeert.
Het scheidsgerecht wees de vordering aan den aannemer toe met de gevorderde rente ad 10 pct. en bepaalde de kosten op f 430.—, waarvan de aanbesteder te dragen kreeg f 295.—.

III.

In verband met den voorgenomen bouw van een kantoorgebouw te Amsterdam rees het volgende geschil.
Toen, nadat de ontgraving en de heiwerken gereed waren, de aanneemster der monierwerken met het maken van den kelder bezig was, heeft tusschen den architect en den aannemer van het overige gedeelte van den bouw, die de eischer was in de hierbedoelde arbitrage, eene bespreking plaats gehad omtrent het al of niet doorzetten van den bouw door dezen eischer, in verband met gewijzigde plannen van de gedaagde aanbesteedster.
De aannemer beweert, dat de aanbesteedster het werk heeft doen staken en dat tusschen hem en den architect, optredende voor en namens de aanbesteedster, is vastgesteld, dat tengevolge van die staking hem, aannemer, zou competeeren f 15.769.84, te betalen in twee termijnen, n. l. f 10.000.— op 30 October 1914 en het restant op 15 November d. a. v., terwijl de aanbesteedster een door hem gesloten contract betreffende de levering van hard- en zandsteen zou overnemen. De aannemer vorderde dientengevolge in deze arbitrage de beide bovengenoemde bedragen met de rente.
Arbiters, het betreurende, dat de inhoud van de bedoelde, zoo belangrijke bespreking niet tusschen partijen in geschrifte was vastgelegd, meenden nochtans te mogen concludeeren, dat niet definitief was overeengekomen, dat het werk zou worden gestaakt, immers den dag na de bespreking zond de aannemer een schrijven aan den architect, waarin hij de aanbesteedster voor den keus stelde tusschen staking en schorsing van het werk.
Een dag of veertien later schreef de architect aan den aannemer, dat de aanbesteedster tot voortzetting van het werk besloot.
Naar de meening van arbiters was de aannemer, na dezen brief, verplicht geweest het werk voort te zetten, zij het onder reserve van zijn recht op schadevergoeding wegens schorsing; want dat het werk geschorst was, achtte het scheidsgerecht, in verband met een geproduceerden brief aan derden wel bewezen.
Anderzijds zou de aannemer de eventueel door de aanbesteedster geleden schade, tengevolge van het niet voortzetten van het werk, nadat hij daartoe opdracht had bekomen, hebben te vergoeden.
Daar de regeling dezer schadevergoeding echter niet aan deze arbiters was opgedragen, moesten zij die overlaten aan eene minnelijke regeling of aan een latere arbitrage en moesten arbiters zich er toe bepalen aan den aannemer de door hem ingestelde vordering tot betaling van f 15.769.84 te ontzeggen, zijnde immers de door den aannemer gestelde overeenkomst in de procedure onbewezen gebleven.
Het scheidsgerecht, van oordeel, dat de directie, die het werk schorschte, door haar dralende houding den aannemer in den waan kon brengen, dat zij algeheele staking bedoelde, bepaalde, dat de kosten der arbitrage, die zij bepaalde op f 374.—, door beide partijen gelijkelijk zouden worden gedragen.

IV.

Het geschil, hetwelk hieronder in het kort wordt weergegeven, ontstond naar aanleiding van een overeenkomst van aanbesteding van het bouwen van eene machinefabriek nabij een onzer provinciale hoofdsteden met ketelmakerij en magazijn, kantoren, koperslagerij, kopergieterij enz., enz. ter grootte van ± 11.000 M². vloeroppervlakte op een terrein ter grootte van ± 27.000 M²., voor eene aannemingssom van f 172.900.—
De bouw werd aanbesteed in Mei 1912; op diverse tijdstippen in het eind van 1912 moesten de verschillende onderdeelen der gebouwencomplexen, hierachter aangeduid als a. 1, a. 2, b. 1, b. 2,

c. 1, c. 2, d, e en f, gereedkomen en de oplevering van het geheele werk moest 15 Februari 1913 geschieden.
De aannemer was met deze verschillende onderdeelen veel te laat klaar en erkende op 11 Januari 1913 schriftelijk niet in staat te zijn het aangenomen werk uit te voeren, erkende tevens dat de aanbesteder het recht had gehad de noodige materialen aan te voeren en gaf hem voor het vervolg het recht voor rekening van hem, aannemer, het werk voort te zetten en te voltooien, met benoeming van een uitvoerder tegen een bepaald salaris, hetwelk zou vallen onder de kosten ten laste van hem, aannemer.
In Juli 1913 werd deze aannemer in staat van faillissement verklaard en in Januari 1914 overleed hij.
De arbitrage ging dus tusschen den curator van den aannemer en den aanbesteder.
De curator meende een bedrag van f 38.860.26 met rente van den aanbesteder te vorderen te hebben en legde bij zijne Memorie van Toelichting een achttal bijlagen over tot staving van zijn eisch. De curator stelde zich op het standpunt, dat in 't geheel geen korting wegens vertraagde oplevering kon worden toegepast.
De aanbesteder meende een boete te mogen toepassen van f 56.800.— (f 100.— per dag wegens het te laat gereedkomen van ieder van de negen gedeelten van het werk die successievelijk moesten worden opgeleverd) meende, behalve de boete nog meer schadevergoeding te kunnen eischen en ontkende de juistheid van de staten van meer en minder werk van den curator.
Tot staving van zijne beweringen legde hij een achtiental bijlagen aan het scheidsgerecht over. De conclusie van den aanbesteder was, dat hij, wel verre van iets verschuldigd te zijn, een bedrag van f 57.450.— van den faillieten boedel te vorderen had.
Partijen hadden naar de meening van arbiters, toen de aanbesteder op 11 Januari 1913 het werk zelf ging voortzetten, den stand van het werk gezamenlijk moeten opnemen en hunne bevindingen, vooral met het oog op de boete-heffing, in geschrift moeten brengen, ter constateering van den omvang van den achterstand.
Verder meende het scheidsgerecht, dat de aanbesteder verzuimd had rekening te houden met het 4de lid van § 478 der hier toepasselijke A. V. van Waterstaat van 1901, luidende:
„Toepassing van korting wegens te late oplevering verlengt stilzwijgend de termijnen voor volgende opleveringen, tenzij het betreft leveringen, die niet met elkander in verband staan".
Tusschen de te late oplevering door den aanbesteder vermeld onder a. 1 en die van a. 2, het (*van binnen* en het *van buiten* gereed zijn van dezelfde gebouwen) bestaat, naar het oordeel der Commissie, een zoodanig verband, dat volgens § 478 al. 4 der A. V. de boeteheffing van a. 2, die geringer is dan die van a. 1, geheel behoort vervallen; hetzelfde verband bestaat tusschen de te late opleveringen, vermeld onder b. 1 en b. 2 (omdat de machinistenwoning vermeld onder b. 2, deel uitmaakt van het gebouwencomplex onder b, 1 genoemd), zoodat de boete van b. 2, niet kan worden toegepast tegelijk met die van b. 1.
Tusschen de werken, door den aanbesteder genoemd onder c. 1, d, e en f bestaat, naar de meening van arbiters, eveneens verband, zij het een geringer; de hier bedoelde gebouwen toch vormen tezamen één geheel, met gemeenschappelijke muren, gedeeltelijk onder één dak. Men moest tenstotte nog in aanmerking nemen, dat het monteeren van de kapconstructie — door anderen geschied — nog eene vertraging heeft gegeven aan de werken onder a. 1, die den aannemer niet geheel kan worden toegerekend en dat de oplevering van de onder f door den aanbesteder genoemde werken geheel afhankelijk is van die onder e genoemd, omdat f eene verdieping is, die ligt boven c.
Om al deze redenen verminderde het scheidsgerecht de korting van f 56.800.—, die de aanbesteder wilde toepasen, tot f 20.500.—
De boete ad f 650.—, door den aanbesteder toegepast wegens het niet voldoen aan de voorschriften der directie, stelde het scheidsgerecht op f 630.—.
Door deze beslissingen betreffende de boeten, verviel naar de meening van het scheidsgerecht de door den aanbesteder gevorderde schadevergoeding. Immers het boetebeding strekt volgens art. 1343 van het Burgerlijk Wetboek *in plaats van* vergoeding van kosten, schaden en interessen.
Met correctie van de staten van meer en minder werk, kwamen arbiters tot de conclusie, dat de aanbesteder, na in mindering te hebben gebracht bovengemelde door het scheidsgerecht vastgestelde bedragen wegens boete ad f 20.500,— en f 630.—, alsnog aan den aannemer te betalen had als restant van den negenden

termijn van de aannemingssom	f 1.221,40½
de tiende termijn	- 1.645,—
saldo meer werk	- 1.548,80½
voor overname materiaal	- 746,82½
	f 12.164,73½

met de rente ad 5 pct. vanaf diverse tijdstippen te berekenen.
De kosten van dit advies bedroegen f 1.436.04½, gelijkelijk door de partijen te dragen.

V.

Het volgende geschil, hetwelk thans hieronder kortelijks wordt vermeld, houdt verband met de opdracht van eene groote industrieele onderneming tot het uitvoeren van grondwerken, het maken van havens, kunstwerken en bijkomende werken ten behoeve van hare fabriek.
De aannemer meende betaling te kunnen vorderen in hoofdzaak wegens het leveren van 343 M. draineerbuizen buiten het

werk	f 137.20
het vervoeren van ongeveer 3000 M³. grond buiten de grenzen van het werk en het met dien grond ophoogen van een terrein	- 900.—
schadevergoeding voor het niet in eigen haven kunnen lossen van 65105 M³ zand voor de ophooging	- 10.256.80

De aanbesteedster was vooral onaangenaam aangedaan door den laatgenoemden eisch en verweet den aannemer, dat hij deze vordering niet ter sprake had gebracht, toen hem bij eene bespreking ten kantore van haar, aanbesteedster, van de toegepaste korting van f 12.750,— wegens vertraagde oplevering, een bedrag van f 10.250,— was kwijtgescholden, maar haar pas 5 maanden later had ingediend. Als tegeneisch vorderde de aanbesteedster nu die kwijtgescholden boete terug.
Er waren nog andere punten van geschil die echter van minder belang waren.
Omtrent de hier bovengenoemde verschilpunten overwoog de commissie van advies het volgende:
Wat betreft *de levering van 343 M. draineerbuizen*, staat het volgens het bestek vast, dat door den aannemer *zonder nadere verrekening* moesten geleverd en gelegd worden 9000 M. draineerbuizen in het op te hoogen terrein. Het feit, dat van de meer of minder te leveren lengte der draineerbuizen geene verrekening zou plaats hebben, brengt mede, dat eventueel overschietende buizen ten voordeele van den aannemer komen, terwijl door de besteedster niet is weersproken, dat het terrein, waar de bedoelde 343 M. gelegd zijn, ligt buiten de grenzen van het werk van dezen aannemer en reeds door derden gedeeltelijk was opgehoogd. Naar het oordeel van het scheidsgerecht brengt een en ander mee, dat de hierbedoelde hoeveelheid van 343 M. draineerbuizen aan den aannemer behoort te worden betaald met het daarvoor gevraagde bedrag van f 137.20.

Het vervoer van 3000 M³ grond.
De aannemer beweert, dat door hem op last der Directie met grond afkomstig van het ingraven der draineerbuizen meer terrein is opgehoogd, dan waartoe hij verplicht was, de Directie stelt, dat het hier geen „last" maar een „vergunning" betrof, doch erkent dat de ophooging naast het bedoelde werk verbreed is, waardoor een breedere berm is ontstaan.
De Directie meent hiervoor geen betaling te moeten toestaan, omdat, volgens § 15 der hier toepasselijke A. V. van Waterstaat van 1901, bij aardewerken de overschietende specie door den aannemer van het werk verwijderd moet worden ten genoege der Directie.
Het scheidsgerecht meent echter, dat hier meer is gebeurd, dan

enkel „verwijderen" van het werk. Het was voor arbiters niet mogelijk uit te maken of hier een „last of een „vergunning" door de Directie is gegeven; zij meenen te moeten aannemen, dat beide partijen te goeder trouw in de meening verkeerden, die zij hebben staande gehouden. Echter is er blijkbaar overleg tusschen partijen gepleegd en heeft dit overleg ten gevolge gehad, dat de aanbesteedster een iets grooter opgehoogd terrein verkreeg. Het schijnt niet onbillijk onder deze omstandigheden den aannemer eene zekere tegemoetkoming toe te kennen in de door hem gemaakte kosten. Ware de grond alleen „verwijderd", dan had de aannemer er ook de beschikking over gehad, thans is dit niet het geval geweest en met den grond is een zeker werk verricht, n.l: het verbreeden van den berm.
Het scheidsgerecht adviseert den aannemer hiervoor eene vergoeding toe te kennen van f 450.—.

De post van f 10.256.80 voor schadevergoeding wegens het niet in eigen haven kunnen lossen van 64105 M³ zand voor de ophooging.
Deze vordering van den aannemer is gebaseerd op zijn plan van uitvoering, hetwelk meebracht, dat in de eerste plaats de havens zouden worden gemaakt met den onderbouw der ophaalbrug, waarna de aanvoer en lossing van het zand, benoodigd voor de ophooging, in eigen haven zou kunnen geschieden.
De aannemer meende dus, dat hij bij zijne begrooting geen rekening hoefde te houden met de beperkende bepalingen, met het oog op het zeer drukke scheepvaartverkeer door den Rijkswaterstaat gemaakt op het lossen van schepen in het kanaal hetwelk langs het terrein liep. Tengevolge van het aanwezig zijn van vele wellen, die op een diepte van 3.50 M.—A. P. ontsprongen, was het echter — aldus de redeneering van den aannemer — onmogelijk de voor den aanleg van de betonfundeeringen, voorgeschreven diepte van 5 M.—A. P. te bereiken, wat tengevolge had eene wijziging van den onderbouw der brug. Het hierdoor veroorzaakte openthoud heeft weder gemaakt, dat van zandaanvoer in eigen haven en lossen met een elevator niets kon komen en de geheele te leveren hoeveelheid zand met stoomkranen van uit de schepen in het kanaal is gelost, hetwelk volgens de berekening van den aannemer een verschil in zijn nadeel was van f 0.16 per M³ zand, of voor de 64105 M³ zand een schadepost van f 10.256.80. De commissie was van meening, dat deze vordering den aannemer niet kon worden toegewezen en wel in de eerste plaats op grond van het voorgeschrevene in het bestek, luidende:
„Alle rampen, schade of tegenspoeden, die van het begin tot de „voltooiing dezer werken, uit welke oorzaak ook, mochten voor„vallen, zijn en blijven tot aan het einde van den onderhoudstijd „geheel ten laste en voor risico van den aannemer. In geen geval „kan hij zich daarbij als oorzaak beroepen op onvoldoende con„structiën, waartoe hij zich door onderteekening van dit bestek „en voorwaarden verbindt".

(Wordt vervolgd.)

PRIJSVRAGEN.

Prijsvraag der Vereeniging tot Bevordering der Bouwkunst te Utrecht. Gebouwtje voor rijwielberging en verkoopruimten. Ingekomen zijn 23 ontwerpen onder de volgende motto's: Meidoorn, Rie, Sic Semper, M. C. K. Marie, Eenvoud, A, 3 cirkels dooreen, Beknopt, Lente 1916, Sigma, Beton. Pax, Voila, zonder motto, rood zwart (vlag), Maria, R. V. T, 4 in vierkant, stekelvarken, Studie I en II., geen motto.

BERICHTEN.

In het *Nederlandsch Archievenblad* wijdt S. Muller Fz. het volgende, hartelijke woord van hulde en herinnering aan Victor de Stuers:
„Victor de Stuers, de groote strijder, is heengegaan; wij zullen zijne sterke stem nooit meer hooren. Nu zal meer kalmte komen over onze kleine wereld; nu zal men meer vergeven en ook meer waardeeren. Dat heeft men wel te veel nagelaten in den laatsten tijd, en het heeft zijne laatste, smartelijke levensjaren verbitterd. De wereld heeft een kort geheugen; men weet reeds niet nauwkeurig meer, wat hij eigenlijk gedaan heeft; men kent alleen in vage omtrekken nog zijn levenswerk. En de jonge generatie, die luide en beslist spreekt zooals de jeugd dat gaarne doet, heeft andere begrippen dan hij had. Zoo kan het oningewijden wel eens schijnen, dat bijna alles wat hij deed verkeerd is geweest. Maar zulk eene meening zou even ondankbaar zijn als onwaar. Niet alles, wat hij deed, was onberispelijk; maar dat, wat hij geschapen heeft, was altijd onvergelijkelijk veel beter dan het oude, dat het verving: zijn levenswerk is groot geweest en bewonderingswaardig.
Zeer veel heeft hij liefgehad, sprak de Minister van Binnenlandsche Zaken bij zijne uitvaart, en hij had gelijk. Boven alles had hij de zaak lief, die hij levenslang verdedigd heeft, maar ook de menschen. De heer Ruys de Beerenbrouck gewaagde in zijn antwoord van eene vriendschap zonder breuk van zes en zestig jaren. Ik sta verre bij hem achter, eene kwarteeuw. Maar ook ik mag toch roemen in eene vriendschap, die een wolkenloozen hemel heeft gekend van meer dan veertig jaren en die een geluk is geweest in mijn leven. Ik heb te danken voor de standvastige genegenheid, die dit trouwe hart mij getoond heeft heel den langen tijd, dat wij samen verbonden zijn geweest.
„Niets heb ik hem te vergeven gehad. Maar anderen hebben dit wel, ik weet het: hij kon hard zijn en ook wel onbillijk, als hij de zaak, die hij lief had met zoo sterke liefde, verongelijkt achtte. Maar thans is dit voorbij, alle strijd is uitgestreden. Laat dan allen vergeten, wat hem gegrieft heeft wat hem wellicht onvolkomen was; thans zij alleen nog het woord aan dankbare waardeering. Qui tollis peccata mundi dona ei pacem, is gezongen bij de uitvaart, en ik heb het verstaan. De dood heeft alle wereldsche onvolkomenheden uitgewischt: de onvermoeide strijder rust van zijn werk: Qui tollis peccata mundi, dona ei pacem!"
Museum van Kunstnijverheid Haarlem. De Tentoonstelling van oude boeken met miniaturen, houtsneden en andere illustraties, welke thans in het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem geopend is, omvat zeer zeldzame exemplaren van oude drukken, als ook zeer mooie boekbanden. Voor den liefhebber van oude boeken zeker een bijzondere gelegenheid, om eens te snuffelen en naar verrassingen te zoeken.
Het voornemen bestaat, om in het trapportaal van het Museum tentoonstellingen te houden van het werk, dat in de verschillende afdeelingen der School voor Kunstnijverheid wordt gemaakt. Zoo zal weldra een kleine tentoonstelling gehouden worden van teekeningen en aquarellen van bloemen en planten, schelpen, enz. welke vervaardigd worden door de leerlingen van den Heer S. Gesserum de Mesquita. Ook het werk der bouwkundige en der decoratieve afdeelingen zal later worden tentoongesteld. Zondag is het Museum geopend van 10—4 uur.

LAATSTE BERICHTEN.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Verkiezing bestuursleden. Als lid van het Bestuur der M. B. V. A. zijn gekozen de beide candidaat gestelde heeren Herman de Roos, Architect te Rotterdam en B. J. Ouëndag, Architect te Amsterdam.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. B. van Loghem, B. J. Ouëndag en G. Versteeg. :: :: :: :: :: :: :: :: :: :: :: :: :: :: :: ::
Redacteur: J. Gratama. :: :: :: :: :: :: :: :: :: :: :: ::
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam. :: :: :: :: :: :: :: :: :: :: :: ::
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: Mouton & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage. :: :: :: :: :: :: :: :: :: :: :: ::

Abonnementsprijs: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — Advertentiën: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

37ste JAARGANG. = 27 MEI 1916. = No. 4.

INHOUD: Officieel Gedeelte. Ledenverg. — Redactioneel Ged. Architectenteekeningen. — De Nederl. Bouwk. in Ned. O.-I. — De archit. als lasthebber v. d. bouwheer. — Bruno Schmitz. — Ingezonden. — Het Instituut der Gemeentelijke Schoonheidscommissie. — Verslag Raad van Arbitrage. Verv. — Berichten.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Ledenvergadering der M.B.V.A. op Woensdag 31 Mei ten 10½ ure v.m., in het „Restaurant Riche" Willemsplein te Arnhem. De Agenda is als volgt vastgesteld.

1°. Notulen.
2°. Vaststelling der honorariumtabel voor Volkshuisvesting en woningbouw (zie B. Weekblad No. 53).
3°. Voorstel van het Bestuur naar aanleiding van het ingekomen advies der Commissie van Onderzoek betreffende de vraag of het directeurschap eener grond-exploitatie Mij vereenigbaar is met het lidmaatschap der M. B. V. A.
4°. Reglement der gemengde Commissie van den Bond der Bonden en de M. B. V. A.
5°. Beschouwing betreffende het uitbreidingsplan der gemeente Arnhem door den heer Schaap.
6°. Ten 2½ ure excursie naar de van Verschuurwijk en bezichtiging der Gemeenteschool; daarna tegen 3½ uur bezoek aan het gebouw der Heide Mij aan den Apeldoornschen weg en bezichtiging der school voor M. U. L. O. voor meisjes; ten slotte zal te 4½ ure worden bezichtigd de villa „Heselberch" van den heer van Leeuwen aan den Apeldoornschen weg.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

OUDE ARCHITECTEN-TEEKENINGEN.

Onze Maatschappij is in het bezit van eene verzameling 18de eeuwsche teekeningen door architecten gemaakt, welke aan weinigen bekend zullen zijn. Ze waren tot nog toe eenigszins nonchalant samengepakt tot een groot pak met een bruin papier en een touw er om en begraven in een archiefkast. Ik heb mij hun lot aangetrokken en nu

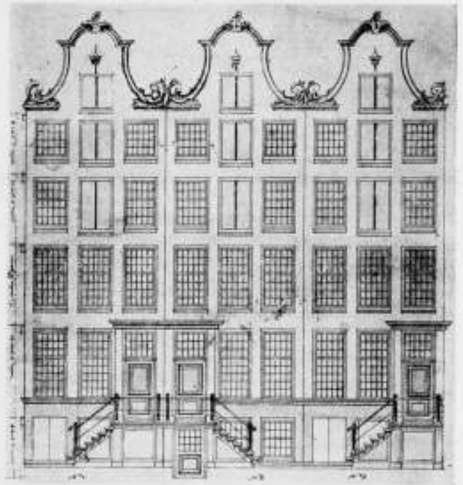

Gevels van drie huizen.

ze opgezet en gecatalogiseerd zijn, kan iedereen er kennis mee maken; ze zijn waard gekend te worden en

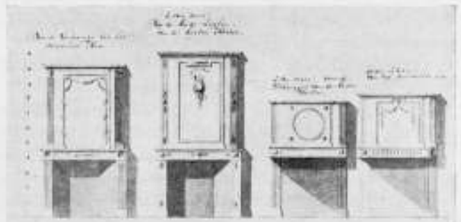

Lod. XVI schoorsteen.

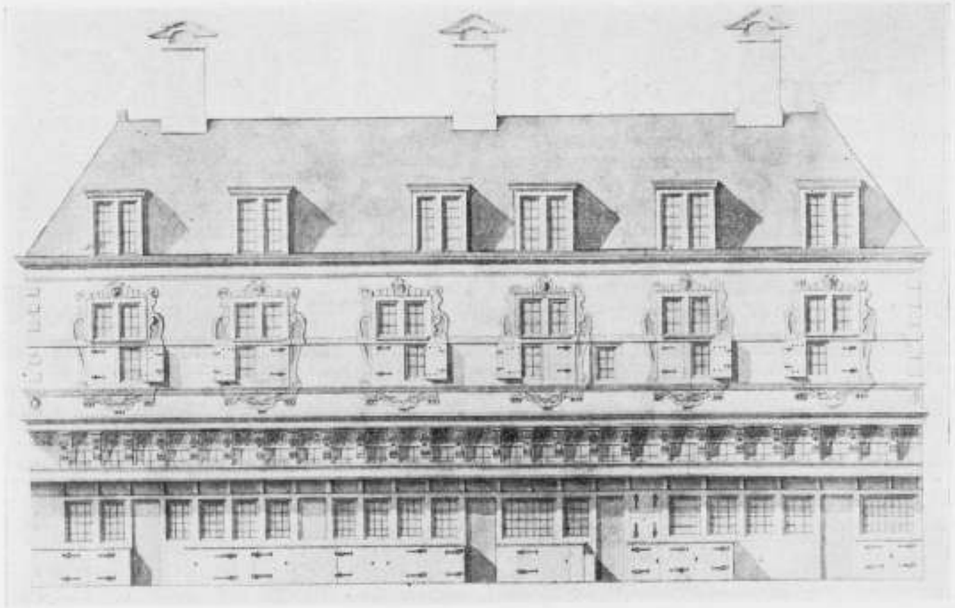

Het Huis onder 't Zeil aan den Dam

daarom willen wij ook hier nog eens dankbaar den Heer Olie, oud-bestuurslid, gedenken, die deze belangrijke collectie van ruim 120 origineele teekeningen geschonken heeft.

De oudste (no. 1) * is een gevel van het huis met de Roode Galij, Nieuw Teertuinen 33. De wijze, waarop hier de bekende houten gevelsteen geteekend is, zou doen vermoeden, dat deze teekening er eerder was dan het huis; de gevelankers geven het jaartal 1686 aan en ook de manier van teekenen is wel uit dien tijd. Niet geheel verklaarbaar is het, dat er een huis naast geteekend staat op beslist 18de eeuwsche manier.

Een geheele reeks teekeningen is er van drie huizen met Lodewijk XV topgevels, waarschijnlijk aan een der grachten; we vinden daarvan de voorgevels en de achtergevels (no. 2), een doorsnede en balklagenteekening (no. 3), verschillende schoorsteenen (no. 4) en ook gangen en plafonds (no. 5). Deze teekeningen laten duidelijk zien, dat men na 1700 hier de verschillende Fransche stijlen door elkaar heen navolgde; maar tevens met hoeveel fijn gevoel dat geschied is.

Die navolging leidde ook wel eens tot het vernielen van goede eigen Hollandsche stijl om die te verdeftigen naar den geest der 18de eeuw. In onze verzameling is daarvan een zeldzaam en merkwaardig voorbeeld. Er zijn nl. drie teekeningen aanwezig (nos. 8, 9 en 10) die een huis aangeven zooals het was in den „vuyl modernen stijl op zijn hoogduytsch", met een studieteekening van de wijziging en ten slotte de nieuwe gevel met een deftige rechte kroonlijst en keurige gordijntjes achter hooge ramen.

Van Doctrina et Amicitia in de Kalverstraat zijn er plattegronden, gevels en doorsneden (nos. 11, 12 en 13). Een fraaie Lod. XVI gevel, zeer fijn geteekend door Jb. Otten Huslij 1775 (no. 14) is wellicht een onuitgevoerd ontwerp geweest. Van hem is er bovendien een blad met een tuinpavilloen (no. 21) duidelijk door hem afgeteekend Jb. Otten Husly inv. et del. 1778, dat in het boek van A. W. Weissman, Geschiedenis der Nederl. Bouwkunst, is afgebeeld op blz. 416 als door R. R. Viervant; alleen de figuur is daar anders. Deze afbeelding is genomen naar een teekening in het bezit van Architectura et Amicitia, uit dezelfde verzameling afkomstig. Ik zou de veronderstelling willen opperen, dat de heer Viervant niet geschroomd heeft zijn naam te zetten onder copieën naar werk van anderen. Dit zou ook blijken uit een teekening van een buitenhuis in onze collectie aanwezig, die het voorbeeld is geweest voor de teekening door Weissmann op blz. 418 gereproduceerd naar een in het bezit van A. et A. Die is ook weer afgeteekend door R. R. Viervant, doch wanneer men de teekeningen naast elkaar legt is het, dunkt mij duidelijk, dat die in het bezit der Maatschappij zonder onderteekening, de oorspronkelijke is.

Dat er misbruik van andersmans teekeningen gemaakt werd, bewijst ook een zeer fraai uitgevoerd blad met een Lod. XVI interieur, waarvan de handteekening is weggesneden. Er is nog een stuk letter overgebleven,

* De nummers in de tekst verwijzen naar de nummers in de catalogus.

Afb. 1. Hoewel door verbouw tot Toko eenigszins bedorven, en van lateren tijd nog goed voorbeeld van Oude Indische Bouwkunst.

dat op de mogelijkheid wijst, dat die ook van Jb. Otten Husly zou zijn, waarmee ook de stijl van het teekenen in overeenstemming is. Van Hans Jacob en Hendrik Husly vindt men de trap in het Logement van Amsterdam (no. 24) aan het Plein te 's Gravenhage, tegenwoordig het Ministerie van Buitenlandsche Zaken.

Er is blijkbaar ook een Jacob Husly geweest, die met Hendrik samengewerkt heeft, waarvan eenige interieurteekeningen (nos. 30, 31 en 60) een voorbeeld geven.

Er zijn talrijke teekeningen van interieurs in de verschillende Lodewijkstijlen, die dikwijls toonen, dat men die hier in Holland niet geheel beheerschte en dat men ze door elkaar heen gebruikte. Een blad met een studie voor een plafond heb ik toevallig kunnen vaststellen als te zijn een studie voor het plafond van den ouden Stadsschouwburg, naar een teekening aanwezig in het Stadsarchief.

Er is een capitale decoratieve teekening van een plafond in den stijl van de Wit (no. 53) en een door Daniël Marot (no. 68). Ook wil ik nog noemen een studie voor een huis aan de Heerengracht tusschen Vijzelstraat en Reguliersgracht (no. 16), de voorgevel der Mij. van Wetenschappen te Haarlem (no. 25), een blad met een boerderij uit de 18de eeuw (no. 45) en de gevel van het Huis onder 't Zeil (no. 69) aan den Dam te Amsterdam.

22 Mei '16. D. F. S.

DE NED. BOUWKUNST IN NED. OOST-INDIË.

Soerabaia, Februari 1916.

Het is een niet te ontkennen feit, dat men in Holland weinig of geen begrip heeft van Indië en de toestanden, die er heerschen.

Het is onbegrijpelijk, dat er in ons Vaderland zooveel dwaalbegrippen in omloop zijn ten opzichte van Koloniën, die reeds een 3tal eeuwen in Nederlands bezit zijn geweest.

Bijna op elk gebied kunnen bedoelde verkeerde voorstellingen geconstateerd worden, maar niet het minst op het terrein der Bouwkunst.

De bedoeling van dit schrijven is dan ook om den lezers van het B. W. een juisten blik te geven op de toestanden, die hier heerschen op een gebied, dat hen zeker wel het meest van alles aantrekt.

Schrijver dezes stelt zich voor, zeer in het kort een overzicht te geven van de Nederlandsche Bouwkunst in Oost-Indië, zooals ze was, zoo als ze is, zooals ze zijn kan.

Zooals ze was.

Wat heerlijk, grootsch, en majestueus staan ze daar nog de gedenkteekenen uit de dagen van Hollands bloei, uit den gouden tijd der O. I. Compagnie. Als men ze ziet, deze „behuisingen der Coopluijden" der 17de eeuw waant men zich een oogenblik aan de Vechtstreek.

Echt degelijke gebouwen zijn het, aanpassend aan klimaat en behoeften der bewoners; bouwkunst getuigend van den eerlijken en waarheid lievenden geest harer beoefenaars.

Practisch zijn ze ingericht en ruim gebouwd; frischheid en koelte komen U hier tegemoet.

Heerlijke galerijen omgeven die woningen, met flinke overstekende daken. Welk een rust en vertrouwen drukken ze uit, uitmuntend door eenvoud van constructie, hoe simpel zitten ze in hun lijnen, en toch . . . . goed en juist passen ze in hunne omgeving; ze zijn er niet in gezet, maar als het ware in gegroeid.

Heerlijke ruime frissche erven omgeven deze juweelen van eenvoud en kracht. Alles komt hier tot zijn recht.

Afb. 2. Nederl. Bouwkunst in Ned. Oost-Indië.

De met roode pannen gedekte daken zijn goed berekend op de tropische regens.
Geen zakgoten, geen killen. Ze beschermen de muren voor de dagelijks weerkeerende zonnehitte, en de koelte van den nacht zal de kapruimten hier heerlijk opfrischen. Hoe fijn doen ze het in die altijd groeiende omgeving.
En het inwendige — een grootsche opvatting van ruimte, met welbegrepen toepassing van licht en lucht. Koel zijn de binnengalerijen met z'n gezellige zitjes, hoog zijn de frissche slaapkamers, luchtig en ruim de achtergalerij (tevens eetkamer) met z'n aparte hoekjes voor het thee-uurtje.
In zoo'n — home — komt men na een dag van zwaren afmattenden arbeid, weer spoedig op dreef. Zoo'n thuis bevordert het echte gezellige gezinsleven, in Indië zoo noodig. Men denkt er niet over er uit te loopen, het is hier immers beter dan ergens elders?!
En die kantoren en pakhuizen uit die lang vervlogen dagen, van wat practische blik getuigen zij, welk een eenvoud, welk een waarheid, en daardoor welk een doelmatigheid zijn hier op te merken.
Dikke stevige muren helpen hier de warmte buiten houden, ook hier alweer die beschermende overstekende daken; overal regelmaat in het plaatsen van licht en lucht openingen en toegangen. Toch is het geheel wars van alle eentonigheid, integendeel! aardig is b.v. zoo'n hoofdingang geaccentueerd, rijk is de deur soms voorzien van snijwerk, kwistig is bij wijlen omgesprongen met goudverf, en in het algemeen drukt zoo'n gebouw zijn bestemming juist uit. Zoo verraadt ook hier de opvatting de hand van den meester.
Maar helaas, zoo *was* het. Ook hier in kwam treurige achteruitgang, blindheid, onverschilligheid. Zoo *was* helaas de architectuur.
Wat ze geworden is? Wat ze nu is? We zullen trachten het U in het kort te beschrijven.
Zooals de bouwkunst *nu* is.
Voor oogen hebbende, wat *ze was*, schamen we ons bijna neer te schrijven wat ze *werd*, wat ze nu *is*.
Op enkele gunstige uitzonderingen der laatste jaren na, is het met de Ned. Bouwkunst in Indië treurig gesteld; geen waarheid, geen oorspronkelijkheid, geen aanpassing aan klimaat en behoeften, geen zich rekenschap geven van het — waarom — en — daarom. Bijna alles is gebaseerd op winstbejag en misplaatste reclamezucht. Van originaliteit geen sprake, het is meestal mislukt plagiaat, of een mengelmoes van gestolen fragmenten van Europeesche bouwwerken uit de vakbladen en tijdschriften die Indië bereiken.
Iedereen bouwt hier, en iedereen *kan* hier bouwen, de een nog beter dan de andere, de architect-gewezensergeant der Infanterie nog beter dan de architect, oudleerling der avondschool al zag hij zelfs nooit een goed bouwwerk.
De architect-aannemer van bouwwerken met of zonder diploma ambachtschool of opzichter B. O. W., wrocht, hier bouwwerken in Berlage-stijl, met betonconstructies (?) en looze topgeveltjes met gekleurd glas, en zalen — welke een half jaar na haar ontstaan reeds wegens gevaar voor de openbare veiligheid moeten gesloten worden.
Weer anderen richten een architecten- en ingenieursbureau op, bouwen toko's volgens het project van een of ander Hollandsch of Indisch architect, en plaatsen er een groot reclamebord voor, de wereld kond doende en in den waan brengende, dat *zij* de ontwerpers zijn, zij waren echter alleen de bouwers; ook houden ze er b.v. nog een timmer- of tegelfabriek op na.
De technische bureaux annex architecten-bureaux zijn hier legio; de beheerders, zich noemende architect of ingenieur, hebben het vroeger nooit verder gebracht dan tot uitvoerder of opzichter van bouw- of waterbouwkundige werken.
Maar gelukkige combinatie! Het architecten-bureau maakt plannen tegen het dubbele van het tarief in Nederland in gebruik (op zich zelf correct) maar nu maakt men den opdracht-gever diets, dat b.v. geen geschikte aannemer is te vinden, of dat nu verder ook de uivoering bij hen in de beste handen is, en zoo neemt het technisch bureau aan het project uit te voeren tegen den begrootingsprijs door het bureau zelf eerst

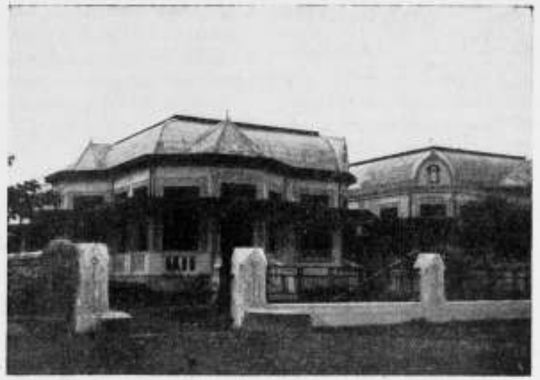

Afb. 3. Nederl. Bouwkunst in Ned. Oost-Indië.

vastgesteld. Waar blijft nu de zoo gewenschte contrôle? Ach, wat, een architect is toch een man van eer.
Ik zal U echter niet langer vervelen met de opsomming van allerlei wantoestanden in het bouwvak, ze zijn er in allerlei variaties en veel fijner van opzet dan ik U reeds meedeelde, maar genoeg hiervan. We keeren terug tot de Bouwkunst en laten hare beoefenaren voorloopig met rust.
Wij begonnen met te zeggen, dat het met de hedendaagsche Bouwkunst in Indië over het algemeen treurig is gesteld. In hoofdzaak het gevolg van het feit, dat ze in onbevoegde handen is, en het publiek gaarne meepraat bij het in elkander zetten der plannen, blind is voor het leelijke der met groote willekeur in elkaar geflanste projecten, denkend op deze wijze goed, mooi, en goedkoop te bouwen. De resultaten bewijzen echter het tegendeel.
Onder Nos 2, 3 eenige voorbeelden, welke bijna tot in het oneindige zoude zijn uittebreiden.
Zooals men ziet, in tegenstelling met de oude, geen beredeneerd logische opvatting, geen aanpassing aan het tropisch klimaat, maar misplaatst mislukte nabootsing van z. g. n. Europeesch moderne bouwtrant.
Voorwaar een deplorable toestand.
Hierin verbetering aan te brengen, is zeker geen gemakkelijke taak. Integendeel.
Het overgroote deel van het publiek is door de veelheid der slechte voorbeelden, aan deze toestand gewoon geraakt, en vindt de slechtste tjonto's soms nog het mooist, althans men is er over het algemeen mede tevreden.
Het feit, dat goede bouwkunst niet duurder behoeft te zijn dan slechte, maar dat juist door doelmatig rangschikken en toepassen van materiaal de resultaten, én wat het architectonische betreft én wat het technische aanbelangd, in het voordeel moeten zijn van de goede bouwkunst, en dat daarvan het gevolg is dat ook in den regel de economische uitkomst het moet winnen; ziet, dat is nog niet tot het publiek doorgedrongen. Men leeft hier over het algemeen nog in de veronderstelling, dat het architectenhonorarium uitgespaard kan worden, als overbodig.
Hierin wordt men trouw bijgestaan door allerlei beunhazen in het vak, die bang zijnde, dat hun menig vet kluifje ontgaat, het leekenpubliek wijs maken, dat zij even goed, ja beter, en wat het voornaamste is, veel goedkooper kunnen werken dan een *betoel* architect, vooral met het oog op de combinatie hunner zaak. Men heeft dan met één firma te doen, en dat is natuurlijk altijd het voordeeligst (?).
Daarom is het voor een Architect, die het oprecht meent met de beoefening van zijn vak, en de Architectenstand wenscht hoog te houden, in Indië een moeilijk bestaan, en behoort hij toegerust te zijn met een ijzeren wil, gebaseerd op een principieele overtuiging. Het gemis hiervan heeft in den loop der jaren tot gevolg gehad, dat tal van architecten en bouwkundigen met de beste voornemens naar Indië gekomen, weldra in den stroom des Indischen levens zijn vergaan, en even als een doode visch met dien stroom zijn meegedreven.
Het zou echter onbillijk en oneerlijk zijn alles wat in Indie op het gebied der Bouwkunst tot stand komt, over een kam te scheren, en het oog te sluiten voor de goede uitzonderingen, die hier en daar, vooral in de grootere plaatsen worden aangetroffen. Het blijven echter helaas nog uitzonderingen, en dat kan m.i. zeer goed anders worden. Daarom wensch ik tot besluit van dit artikel, het nog te hebben over: hoe de Bouwkunst in Indië zijn kan.
Zooals ze zijn kan.
Om U hiervan een juist begrip bij te brengen, dienen we eerst na te gaan hoe het hier gesteld is met de werkkrachten en materialen, om het daarna nog even te hebben over het klimaat, en de geologische gesteldheid van den bodem.

(Wordt vervolgd.)

DE ARCHITECT ALS LASTHEBBER VAN DEN BOUWHEER.

Het gerechtshof te 's Gravenhage heeft bij een arrest van enkele maanden geleden (26 Nov. 1915) beslist, dat de overeenkomst tusschen architect en principaal als lastgeving moest worden beschouwd. Deze uitspraak heeft gewichtige gevolgen, waarop de aandacht wel eens mag worden gevestigd.

Immers de lastgever is gerechtigd zijn lasthebber ten allen tijde te ontslaan door n.l. van zijn wettelijk recht tot opzegging gebruik te maken en de lasthebber-architect zal dus moeten trachten zich vertrouwd te maken met de gedachte, dat hij ten allen tijde zonder opgaaf van redenen hoegenaamd zal kunnen worden bedankt, ontslagen en van zijn functie ontgeven.

Niet de rechter zal kunnen geroepen worden om te oordeelen of de bouwheer, het „gewogen maar te licht bevonden" terecht heeft uitgesproken; het oordeel verblijft aan den principaal-lastgever volgens het Hof.

Het vragen van ontbinding der overeenkomst met beroep op den rechter om de deugdelijkheid der gronden te toetsen, gelijk bij de meest eenvoudige koopovereenkomst de Wet voorschrijft, komt niet te pas.

Deze leer is nieuw en zal vele jaren noodig hebben om in de architectenwereld ingang te vinden. Hoever nu de lastgeving reikt of zij van bijzonder of meer algemeenen aard moet worden beschouwd heeft het Hof niet beslist, echter wel in een vroeger arrest dd. 30 Juni 1911, toen het Hof besliste: „Wanneer een aanbesteder een bouwkundige aanwijst om als deskundige voor en namens hem op de uitvoering van het werk toezicht uit te oefenen, treedt die bouwkundige tegenover den aannemer geheel in de plaats van den aanbesteder. In casu gold het een architect die voor een Mij. voor volkshuisvesting een complex woningen moest bouwen; na vervaardiging van bestek en teekeningen en het voeren van onderhandelingen werd hij bedankt; de Mij. wenschte hem met *f* 400.— tevreden te stellen. De Rechtbank te Rotterdam wees het volle honorarium toe als had de architect den bouw tot de voltooiing geleid, de architect was echter daarmede niet te vreden en eischte *f* 3000; in hooger beroep kende het Hof hem *f* 1500.— toe, als vergoeding van hetgeen hij tot aan de herroeping van den last heeft verricht. Al was het Hof den architect, wat betreft zijn recht op vergoeding voor bewezen diensten, dus niet bijster slecht gezind, over de door hem ondervonden behandeling, wat betreft zijn opzegging kende het hem geen recht tot beklag toe.

Als men den architect als lasthebber beschouwt en den aanbesteder het recht van opzegging verleent stelt men den architect met den aannemer op één lijn en geeft men den aanbesteder een recht hetwelk de Wet ten aanzien van opzegging van den aannemer uitdrukkelijk omschrijft, welk recht echter steeds als een uitzondering op het gemeene recht is beschouwd en als zijnde contra rationem juris niet voor uitbreiding vatbaar.

Behalve dus tegen den geest der overeenkomst druischt de leer van den architect-lasthebber tegen den geest der wet in. Maar er is meer! Als de architect als lasthebber moet worden aangemerkt is er geen reden, wanneer geen beperkingen a priori in de overeenkomst zijn vastgelegd, de lastgeving als een beperkte aan te merken. De lastgeving strekt zich dan uit tot daden van beheer en mag men toch daaronder zeker begrijpen het goedkeuren in des lastgevers naam, alsmede het opdrachtgeven tot het verrichten van bijwerk. Doch hier geraken wij op betwist terrein. Dat de architect voor zijn principaal bindende verklaringen zou kunnen afgeven wanneer hem de macht daartoe niet nadrukkelijk is verleend, is een stelling welke door de jurisprudentie lang niet algemeen wordt aanvaard. Zelfs al is een certificaat van den architect voor het recht op uitbetaling bij bestek voorgeschreven, dan blijft niettemin het recht des aannemers onverlet ook al kan hij zoodanig certificaat niet overleggen, zoo besliste de Rechtbank te Almelo 8 Dec. 1911. „Het recht op betaling van de aannemingssom is niet afhankelijk van een certificaat door den architect het tegenovergestelde wat n.l. bij bestek was voorgeschreven.

De Rechtbank overwoog daarbij, dat het afgeven van zoodanig certificaat niet is een onmisbare voorwaarde waaraan het recht op betaling van de aannemingssom is gebonden, doch enkel een administratieve maatregel ten behoeve van den aanbesteder, die daarin den waarborg vindt dat zijn betalingen telkens geschieden met deskundige voorlichting van zijn architect, terwijl het vanzelf spreekt, dat de rechtsgrond van den betalingsplicht des aanbesteders ligt in het feit, dat de aannemer aan zijn verplichtingen heeft voldaan, niet in eenig getuigschrift, van wien dan ook.

Evenmin komt den architect-lasthebber het recht toe orders tot bijwerk te geven, welke den principaal-lastgever binden, oordeelde het Hof te 's Hage 16 April 1914 en vernietigde bij zijn arrest het vonnis van de Rechtbank d.d. 6 Maart 1913 aldaar hetwelk had beslist, dat de mondelinge opdracht tot bijwerk recht op betaling geeft mits de opdrncht door den aanbesteder is erkend.

Volgt uit een en ander niet, dat de overeenkomst tusschen bouwheer en archtect niet dan door een gedwongen constructie onder lastgeving kan worden gerangschikt? Lastgeving beoogt het doen verrichten van een rechtshandeling b.v. het aangaan van overeenkomsten van welken aard ook of het voldoen aan een of ander wetsvoorschrift of wettelijken plicht in naam van den lastgever. Doch het vervaardigen van architectonische ontwerpen behoort daaronder niet thuis, evenmin als de intellectueele diensten van een geneesheer; de architect, die zijn kunstenaarsgaven in dienst van den bouwheer stelt is evenmin diens lasthebber, als de operazanger lasthebber is van de schouwburgdirectie, die hem geëngageerd heeft.

En de bijkomende praestaties, welke de overeenkomst met den architect medebrengt, kunnen haar van karakter niet doen veranderen.

Rotterdam, Mei 1916. Mr. J. P. BRUYNZEEL.

BRUNO SCHMITZ.

In het Ochtendblad B van de Nieuwe Rotterdamsche Courant van 4 Mei 1916 komt het volgende omtrent dezen architect voor:

Een merkwaardige figuur is in den Bouwmeester Bruno Schmitz heen gegaan, een der beste krachten op Duitsch bouwkundig gebied, een baanbreker als monumentenbouwer.

In '86 vestigde zich de toenmaals 27-jarige in Berlijn, reeds bekend door zijn ontwerp voor het Viktor-Emanuel-monument in Rome, met een eersten prijs bekroond en door de Tonhalle, die hij in Zurich, het Landsmuseum in Linz bouwde.

Als ontwerper van grootsch-opgevatte monumenten, meer nog dan als huizenbouwer, heeft hij zich een eereplaats verzekerd. In zijn begin tijd heerschte onomstootelijk de Renaissance-meening, dat een monument per se uit een beeld of een beeldgroep moest bestaan. De beeldhouwer was de leidende kunstenaar, de architect de onbeteekende handlanger, die de fundeering en het voetstuk mocht maken, alles onder leiding van den beeldhouwer. In steden, in intieme omgeving kan een een beeld als monument fraai doen — Italië biedt tal van gelukkige voorbeelden — maar daar buiten in de vrije natuur, geplaatst tegen den massalen bergvorm, in een grootsche omgeving „versagt" de kunst van den beeldhouwer, tenminste als alleenstaande uiting. Aansluitend bij een architectonisch geheel bijv als Pylonen kan zijn werk zelfs zeer gelukkig doen, maar dan moet de plastiek zich voegen naar een bouwkundig plan.

Op 't oogenblik is dat een onomstootelijke waarheid geworden! Maar in den begintijd van Bruno Schmitz heerschte de beeldhouwersgroep overmachtig. Zij met de schilders waren de eenige kunstenaars, de architect was uitgesloten.

Nu kwam een gelukkige omstandigheid, den jongen bouwmeester ter hulp, het Niederwaldmonument, aan elke Rijnreiziger wel bekend. Hier had men gemeend het monumentvraagstuk op eenvoudige wijze op te lossen. Men vergrootte de gebruikelijke afmetingen zooveel maal en natuurlijk moest d. reusachtige Germania het doen. Dit beeld moest in het Rijndal domineeren, van verre zichtbaar zijn als eeuwig „Wahrzeichen"!

Edoch, het monument deed het niet! Het stond tegen de wijnbergen van Rijdesheim als aangeplakt.

In plaats van grootsch, deed dit figuurtje van uit het dal gezien haast belachelijk. In de nabijheid gezien imponeert het eenigzins door de groote afmetingen, van verre gezien doet het als onbehoorlijk kunstwerk van menschenhanden.

Het eerste, groote werk van Bruno Schmitz in 1894, het Keizerinmonument op den Kyffhäuser, was wellicht zonder het groot fiasco aan de overzijde van Bingen nooit tot stand gekomen. Men denke daarbij aan hetzelfde resultaat der Siegesaller in Berlijn, die eveneens alle monumentaliteit mist.

Een voor Bruno Schmitz gelukkige omstandigheid was ook dat dit Kyffhäuser-monument den haast mystischen vorstenfiguur, den Keizer Barbarossa gold. Zoo'n monument kan gerust wat „grof" zijn, zooals men toen zei.

En zoo kan Bruno Schmitz dit grootsche werk scheppen, dat het waarlijk uithoudt op dien Kyffhäuser, in waarheid heerscht, den bergtop bekroond als hoogtepunt van menschenwerk.

Dit resultaat van den architect was zoo in het oog vallend, dat het zelfs toen bijna onmiddellijk geaccepteerd werd. Het blijkt duidelijk uit de opdrachten, die in de beide volgende jaren kwamen, het Keizer-monument aan de Porta Westfalica en dat bij Koblenz, waarvan vooral het laatste een meesterwerk is, massaal, in vorm, haast vermetel in doen, maar toch boeiend bij het naderen en het binnentreden, boeiend als alle kunst. En met het Leipziger monument, aan den volkenslag gewijd, heeft hij waardig zijn kunst afgesloten, wel niet vermoedend, dat een paar jaren later andere veldslagen zouden volgen, waarbij de slag bij Leipzig een miniatuur-uiting gaat lijken.

Met zijn nieuwen stijl was de bouwmeester de leidende kunstenaar geworden. Maar men zou den beeldhouwer onrecht doen door te meenen, dat zijn werk bijzaak was geworden! Dat was het geenszins! Zijn artistieke opgave was alleen moeilijker geworden, omdat het moest aansluiten bij de geweldige steenmassa's, die Bruno Schmitz als megalithen opbouwde. Beeldhouwers als Lederen en Tuaillan hebben dat probleem meesterlijk opgelost, hun artistieke arbeid verhoogt het grootsch geheel, omdat hun plastiek het al te geweldige vermindert, de werking der steenmassa's verzacht! Zonder de medewerking van beeldhouwkunst zouden de monumenten als van Bruno Schmitz onbestaanbaar geweest zijn.

Bouwkunst en beeldhouwkunst zijn in het werk van Bruno Schmitz op gelukkige wijze vereenigd.

Ik moet tot mijn spijt erkennen dat ik deze beschouwing omtrent Bruno Schmitz zeer veel hooger stel dan het kort epistel van de hand des heeren D. F. S. in het Bouwkundig Weekblad van 20 Mei l.l.

Ik acht het geen verheffend verschijnsel dat in een architecten vakblad over deze figuur zoo iets weinig beteekenends geschreven wordt, terwijl in een dagblad, zij het dan ook wel een der voornaamsten, juist wordt gewezen op de voorname plaats, welke de architectuur, dank zij de geniale werkzaamheid van Bruno Schmitz, is gaan innemen bij het ontwerpen en den bouw van monumenten.

In het stuk van den heer D. F. S. niets van dat al. Wij lezen van een glas port, een gele jas en van luidruchtige verhalen van het Völker Schlacht denkmal te Leipzig, tot eenige diepere beschouwing omtrent den persoon en het werk van Br. S. is de schrijver niet kunnen geraken, hij kan het niet verder brengen dan tot eenige algemeenheden en wil ten slotte hulde brengen aan de nagedachtenis.

Het wil mij voorkomen dat de heer D. F. S. eene schoone gelegenheid om *niet* te schrijven heeft laten voorbij gaan.

W. F. C. S.

Naar aanleiding van het bovenstaande artikel van den heer Schaap, schijnt het gewenscht er op te wijzen, hoe onlangs in het officieel gedeelte van het Bouwkundig Weekblad een beroep werd gedaan op de medewerking der leden van de M. B. V. A. Wij stellen het derhalve zeer op prijs dat de heer D. F. S. hieraan gevolg heeft gegeven.

Het artikel van den heer D. F. S. moge beknopt zijn, toch bevat het een meening, die genoegzaam naar voren treedt.

Verondersteld mag worden, dat de heer Schaap het grootendeels met den schrijver van het aangehaalde artikel in de N. R. C. eens is, het was echter zeker meer in overeenstemming geweest met de strekking v. 'n zijn betoog, indien hij zijn van dat des heeren D. F. S. afwijkend oordeel in een beschouwing, door hem zelf opgesteld, had neergelegd.

Tevens kan worden gewezen op het eenigszins eigenaardige geval, dat, hoewel indertijd op de ledenvergadering met instemming werd aangetoond, dat het minder aanbeveling verdient om uitknipsels uit de groote bladen in het Weekblad op te nemen, het thans blijkt, dat wanneer de leden iets meenen te moeten zeggen, zij nog steeds te snel grijpen naar de krant en naar de

schaar. Wij juichen het ten zeerste toe, dat de leden steeds meer het orgaan der M. B. V. A. beschouwen als het blad waarin zij zich over toestanden of personen kunnen uitspreken, doch gelooven, dat de *eigen meening* alleen kan worden weergeven door *eigen woorden*.

J. G.

INGEZONDEN.

PRIJSVRAAG VOOR EEN HOOFD OP DEN OMSLAG VAN HET BOUWK. WEEKBLAD, ENZ.

Geachte Heeren ex-Juryleden,

Was het dan geen geestigheidje, dit op den omslag van No. 1 van het Bouwkundig Weekblad 37ste jaargang verschijnen van het hoofd van een geestrijken geest? Ik kan me zoo denken hoe, in dit geval, de heeren Bijvoet en Duiker bij hun eerste ontmoeting na het verschijnen van No. 2 van het Weekblad elkaar aangekeken moeten hebben tot de trilling van hun mondhoeken zich ontspande in een schaterlach, waarop van den een: „God, kerel, ze hebben het heusch voor ernst opgenomen, — wat zijn ze daar heerlijk ingeloopen!", en van den ander: „Jong, ik associeer me met je, wij samen verstaan de kunst om geld te maken."

Of was het wel degelijk een grapje en zullen wij weldra het echte ontwerp van genoemde heeren te zien krijgen, zoodat ik bezig ben mij gruwelijk te blameeren? Met gespannen verwachting zie ik de volgende nummers van het Weekblad tegemoet; verschijnen deze wederom met rouwrand en hoofd, waarin de letters (?) een spel spelen (en welk een onsierlijk spel!) inplaats van rustig naast elkaar te staan, dan roepe de a. s. Algemeene Vergadering een „tot hiertoe en niet verder." Heeren, waarom voedsel gegeven aan de alom verspreide meening dat tegenwoordig al wat maar buitenissig is, goed en mooi genoemd wordt? Dat dit hoofd met zeer slechte, immers onduidelijke, topzware, onkarakter- en onstijlvolle letters en gebrek-aan-fantasie-verradende versiering uwe waardeering heeft, is mij onbegrijpelijk. Pikant is het, maar van een smaak, die je gezichten doet trekken, en met het smakelooze advertentiezoodje op den omslag harmonieert het daarom gelukkig niet, — dit is m. i. de eenige verdienste van dit ontwerp. Want van een goed decoratief begrip is het ook al niet, het siert den omslag op een al zeer primitieve wijze; het doet denken aan de versieringswijze van onbeschaafde volksstammen uit den ouden tijd en heeft de hoogte van het moderne inzicht omtrent de eischen, aan letterwerk als dit te stellen, allerminst bereikt. „Duidelijkheid" wordt hier volstrekt niet in de eerste plaats mee bedoeld, doch stijl (eenheid in de veelheid) in idee. Het hoofd op het eerste binnenblad is in dit opzicht veel beter, doch hier maakte de ontwerper zich van de randversiering wat al te zeer af met zijn goedkoope vierkantjes en puntjes.

Was het eigenlijk geen gebiedende eisch te achten geweest, heeren, beide „hoofden" van één hand te wenschen, en mag deze prijsvraag geslaagd heeten, waar blijkt dat dit resultaat niet verkregen werd? Wat het briefhoofd betreft, zoo deed de middenpartij mij onmiddellijk denken aan een safety-razor, en las ik uit de inderdaad fraaie letters: „Maatschappij tot wering van den Baardgroei, Vereeniging van engelschgezinde Aardbewoners". In het randversieringsmotiefje zag ik de cellen der haarwortels. U bent er toch zeker van dat hier van geen plagiaat uit het orgaan van genoemde Vereeniging sprake kan zijn? Dit, mijn laatste oordeel, is heel onbillijk, dat voel ik, en ik moet dus wel eindigen met te retireeren, en U, mijneheeren, mijn oprechte excuses aan te bieden indien mijn kritiek op Uw Jury-uitspraak U onaangenaam aandeed, dit toch zou ik zeer betreuren.

Met de meeste hoogachting,

Uw dw.

Den Haag, 19 Mei '16. (get.) JOH. G. ROBBERS.

Waarde Robbers,

Waarom zou je kritiek onaangenaam aandoen? Integendeel Waarom berusten, waar je geheele wezen in opstand komt, tegen buitennissigheid aan de eene zijde en kappersuiting aan den anderen kant. Zou er bij de beoordeeling der ontwerpen zoo weinig eenheid in onze hoofden gehuisd hebben, dat buitennissigheid en kappersgeest met een safety-razor zouden geschoren zijn. Voorloopig zal de jury natuurlijk het recht aan haar zijde achten, daar zij in vol bewustzijn zonder gebruik van sterken drank oordeelde. Alleen zij gezegd, dat in haar midden zweefde een bijzonder anti-ambachtelijke geest, die evenals alle anti's haar bedenkelijke zijde kan hebben. Intusschen is die geest nog steeds niet van ons geweken en vermaken we ons nog met het dartel spel der letters van den omslag, die men wegwerpt als de geheele jaargang in keurigen eenvoudigen band wordt gebonden.

Met besten groet

J. B. v. LOGHEM, *ex-jurylid.*

„WAAR GAAN WIJ HEEN?"

Onder bovenaangehaald opschrift verschenen gedurende eenigen tijd artikelen in een der Haagsche bladen.

Deze woorden schoten mij onmiddellijk te binnen toen men mij van bevriende zijde de resultaten toezond verkregen op de door Uwe vereeniging uitgeschreven prijsvragen voor een hoofd van een omslag, hoofd als inleiding en hoofd voor brievenpapier.

Waar gaan we heen? (in godsnaam dacht ik er bij) toen ik Uw gele omslag zag met het nieuwe hoofd.

Mijneheeren, deze zaak zou mij vermoedelijk ijskoud laten indien het hier betrof een provinciaal blaadje of andere niets beteekende onderneming; maar het gaat hier om het orgaan van een veelbeteekende architecten-vereeniging. Dat wil zeggen, dat de beteekenis voor ons kunstnijveren dieper ligt. Is het wonder, dat ik mij ongerust ga maken. De Nederlandsche nijverheidskunstenaars hebben zoolang alleen gestaan, de beoefenaren dezer kunst hebben zoolang gestreden, doen het nog, om het goed recht van hun kunstvak. Van vele kunstenaars ontving deze beweging tegenwerking. Maar de architecten waren voor een groot deel aan onze zijde, nou ja, er mankeerde wel wat aan, maar de besten onder hen waren toch onze vrienden, iets wat bv. niet direct kan gezegd worden van de kunstschilders.

Is het wonder, dat we ons nu ongerust gaan maken, met den uitslag dezer prijsvragen voor oogen. Is het wonder dat wij „deze verwarringstichtende resultaten ziende ons afvragen: Waar gaan wij heen?"

Wat b. v. te zeggen van de letters aan den kop van het blad, de gele omslag. Gezien de merkwaardige B, de K, de M, de D, de zonderling schriele I, de G, de beide E's, de L aan „Blad" die nergens te vinden is; en de „versiering" om de letters. O, ik ken Uw antwoord reeds, men moet iets niet buiten het verband zien, maar het geheel! Volkomen juist, in omgekeerde richting, d. w. z. als een groote conceptie mooi is zal ieder onderdeel verzorgd worden.

Kunt U werkelijk, heeren architecten, ons, kunstnijveren de schoonheid van het door U gekozen ontwerp bijbrengen, maar dan in manlijker, begrijpelijker taal als het vluchtige Jury-rapport. Dat rapport, mijne heeren, hoopte ik dat mij antwoord zou geven. Het maakte de zaak slechts ingewikkelder.

Mag ik U zeggen, dat U zich onverantwoordelijk kort van de zaak heeft afgemaakt, vooral tegenover de niet bekroonde ontwerpers.

Van „Vanitas" zegt U, „het draagt te veel het karakter van den „werkbund", is dat fout? Wat is het karakter van den „werkbund"? Kon U dat niet evengoed prijzenswaard vinden? Bedoeld U er misschien mee, dat het te veel een Duitsch sentiment had? Ik ken geen der inzenders, maar waar U van „Vanitas" zelf zegt, dat deze inzender bijzonder veel werk er van gemaakt had verdiende hij netter behandeling Uwerzijds. U zegt van zijn inzending: de letters zijn duidelijk, goed verdeeld maar van plomp karakter. Van het door U bekroonde kunt U alleen zeggen, dat de letters van *zeer* plomp karakter zijn, *on*duidelijk en *slecht* verdeeld.

Uw rapport betreffende het bekroonde ontwerp is merkwaardig fantastisch, spiritueel, los en vaag, ik vind, en dat verwonderd niemand de letters „wellicht wat onduidelijk".

U spreekt van de bewegelijke pikantheid der advertentiepagina. Mooi gezegd, ik voel wel iets van die bewegelijkheid, weinig van de pikantheid, meer iets hinderlijk leelijks. Zou het niet beter zijn, heeren architecten, eerst Uw advertentiepagina te verbeteren, alvorens U een ontwerp zocht, dat daarmee overeenstemming moet hebben. U weet toch, niet waar, dat zelfs een advertentiepagina er behoorlijk uit kan zien.

Voor mij heeft deze prijsvraag weder de bedroevende overeenkomst met een loterij. Ik moet eindigen. Deze zaak is hopeloos duister, en ik herhaal de woorden waarmede ik begon: „Waar gaan wij heen".

Den Haag, 23 Mei 1916. COHN. VAN DER SLUIJS.

DE PERMANENTE PRIJSVRAAGCOMMISSIE EN EEN PRIJSVRAAG VAN ARBEIDERSWONINGEN VOOR DE GEMEENTE AMERSFOORT.

De uiteenzetting welke de Permanente Prijsvraagcommissie, naar aanleiding van een artikel mijnerzijds in de Bouwwereld van 3 Mei ll., van haar standpunt inzake het in bedoeld artikel omschreven prijsvraagplan te Amersfoort geeft — zie het Bouwkundig Weekblad van 20 Mei ll. — bevredigt niet en vraagt daarom naar het mij voorkomt, niet het minst ook terwille van de zaak waarom het hier gaat, n.l. „de practische toepassing der Algemeene Regelen voor nationale bouwkundige Prijsvragen" nog eene korte bespreking.

Eerst moge evenwel gewezen worden op een tweetal opmerkingen van de commissie als zij er op wijst:

1°. „dat eerst *na* de voorbereiding der prijsvraag, *na* het aanne-„men van de voordracht ter goedkeuring in den gemeenteraad, „en *na* de benoeming van de jury, de P. P. C. in het geval is ge-„kend geworden en wel als gevolg van de bemerkingen door één „der architect-juryleden op het programma gemaakt, o. m. be-„treffende het bedrag der prijzen; had die erkenning van de P. „P. C. *tijdig*, d. i. *bij de voorbereiding* der prijsvraag plaats gehad, „dan zouden de later gevolgde moeilijkheden zijn voorkomen."

en 2° „dat door mij niet genoemd is de gedachte bouwsom van „± f 150.000, om voor de lezers de beoordeeling der genoemde „honorariumcijfers mogelijk te maken."

Waar ik mij natuurlijk beijverd heb eene zoo zuiver mogelijke weergave van het verloop der zaak te doen, stel ik er prijs op te verklaren, dat de vermelding van de onder 1° bedoelde feiten met opzet achterwege is gelaten, om niet den gang der gedachten af te leiden van de quintessens van het geschil. Bovendien is wel ter dege, zij het in eenigszins gevorderde phase der plannen overleg en nog wel persoonlijk overleg met de P. P. C. gehouden.

En geheel oneens ben ik het met de P. P. C. als zij schrijft: „had die erkenning van de P. P. C. *tijdig*, d. i. *bij de voorbereiding* der plannen plaats gehad, dan zouden de later gevolgde moeilijkheden zijn voorkomen."

Was toch de P. P. C. eerder in de voorbereiding der plannen gekend, dan zou alleen het resultaat verkregen zijn, dat het voornemen tot prijsvraaguitschrijving nog eerder was teruggenomen, dan voor het geweest is.

Ik ga daarbij van het m. i. vanzelf sprekende standpunt uit, dat de eerste opzet toch wel steeds van den prijsvraaguitschrijver zal moeten uitgaan en deze zich een zekeren gedachtengang gevormd heeft over het verloop der zaken, alvorens zich tot de P. P. C. te wenden.

De feitelijke moeilijkheden waren gebleven. Of wil de P. P. C. zeggen, dat zij dan een ander standpunt zou hebben ingenomen? En het is n. m. één der goede zijden van dit geval, dat blijkbaar juist in en tengevolge van het eenigszins gevorderde proces van voorbereiding der plannen een zekere stimulans heeft gelegen, welke aanleiding gaf tot deze gedachtenwisseling over een onderwerp, dat bij kennismaking jn de praktijk nadere belangstelling verdient van allen, die wel in eerste instantie vooraan staan in ons vak.

Wat het niet noemen van het aangenomen bouw-somcijfer aangaat, dient erkend te worden, dat dit eene leemte is; wel is het voor den aandachtigen lezer uit het bij de vermelde besprekingen met den secretaris der P.P.C. genoemde cijfer der vergoedingen van f 2000 à f 2500, in verband met de in art. 17 der A. R. gestelde vormen gemakkelijk af te leiden, doch toegestemd moet worden dat directe opgave daarvan de beoordeeling vereenvoudigt.

Gevoeglijk evenwel kunnen deze bijkomstige omstandigheden in de schaduw blijven; het licht moet vallen op de m.i. niet met de eischen der practijk rekening houdende toepassing der Algemeene Prijsvraagregelen.

Vooralsnog is het mij toch onbegrijpelijk, dat het bij „een openbare prijsvraag geen verschil uitmaakt of die tot één plaats beperkt is, of voor het geheele land openstaat", zooals de P.P.C. verklaart.

De gestelde normen zijn immers maxima en de P.P.C. beoordeelt (zie art. 17 der A. R.) in elk geval afzonderlijk of met geringere bedragen zal kunnen worden volstaan.

Waarom dan niet van die bevoegdheid gebruik gemaakt als toch bekend is het maximum aantal deelnemers en men zeker is, dat bij openbare *landelijke* toelating, het aantal deelnemers eenige malen grooter zal zijn?

Om bij het onderhavige geval te blijven was immers bekend, dat niet meer dan 5 architecten konden meedingen, terwijl indien tot eene landelijke openbare prijsvraag was besloten, gezien het onderwerp van de prijsvraag, het aantal deelnemers minstens gestegen zou zijn tot een 35 à 40-tal, misschien wel meer.

En allerminst is het mij duidelijk waarom over een bedrag van f 500 beschikbaar gesteld voor 5 menschen, geringschattend moet gedacht worden als men terzelfder tijd misschien 8 à 10 maal meer menschen aan het werk zet voor f 2000, waarvan toch onvermijdelijk het gevolg zal zijn, zooals in het voorstel van het gemeentebestuur tot intrekking der plannen zeer terecht wordt gezegd, dat deelnemers aan de prijsvraag dus niets of minder dan f 100 konden verdienen.

Daarom zie ik ook niet in, waarom de ingeslagen weg niet zou geleid hebben „tot een met inachtneming van de belangen van alle betrokkenen, naar behooren vastgesteld prijsvraagplan", waarbij „overeenkomstig de door de bouwkundige vereenigingen ingestelde regelen de prijsvraag in den goeden vorm wordt behandeld".

Van „transigeeren en het doen van alle mogelijke door niets gerechtvaardigde concessies" zou daarbij geen sprake zijn geweest.

Integendeel is het mijn overtuiging, dat de P. P. C. zich dan weer aan de gegevens van het geval, aan de omstandigheden en behoeften van de praktijk had aangesloten.

Onderscheid te maken bij de toepassing der A. R. tusschen openbare *landelijke* en openbare *plaatselijke* prijsvragen schijnt mij in de praktijk geboden en ook alleszins rationeel te zijn en zal er naar het mij voorkomt zeker toe bijdragen „de algemeene Regelen als een algemeen erkend en gewaardeerd instituut gevestigd te krijgen" en gaarne zou ik er dan bij voorkomende gelegenheden toe meewerken „dat gemeenschappelijk vakbelang in alle oprechtheid te dienen".

Even opgemerkt mag zeker nog worden — in haar antwoord vergeet de P. P. C. daarop in te gaan — dat, één der architect-juryleden (een zeer bekend architect, die zelf aan meerdere prijsvragen deelnam het gedachte bedrag voor de vergoedingen van f 500 zooals ik meedeelde te weinig, doch van f 1000 voldoende vond in de gegeven omstandigheden.

Een vaste meening omtrent hetgeen dus al of niet voldoende kan geacht worden bestaat dus blijkbaar niet.

En als ten slotte de P.P.C. zegt, zich moeilijk te kunnen verklaren, dat voor eene onderneming waaraan een kapitaal van f 150000 zal worden besteed, eene verhooging van de kosten met f 1500 een zóó ernstig bezwaar kan opleveren, dan rijst de vraag of hier niet te veel gewicht is gehecht aan het bekende spreekwoord van den hond en de staart.

De tegenwoordige schrikbarende stijging der bouwmaterialenprijzen, welke bij den zoo noodzakelijken bouw van volkswo-

ningen naar alle kanten doet zoeken naar redelijke middelen ter bezuiniging, doet heusch niet zoo licht als de P.P. ', schijnt te denken heenstappen over een bedrag van f 1500, zelfs niet op eene verwachte uitgave van anderhalve ton.

Amersfoort, 21 Mei 1916. J. SCHULTE NORDHOLT.

HET INSTITUUT DER GEMEENTELIJKE SCHOONHEIDSCOMMISSIE DOOR W. J. DE GROOT.

In een tweetal artikelen opgenomen in de laatste verschenen nummers 1 & 2 van het Technisch Gemeenteblad geeft de hoofdredacteur, de heer W. J. de Groot een beschouwing over het „Instituut der Gemeentelijke Schoonheidscommissies". — Dit naar aanleiding van het feit, dat het in April l.l. twintig jaar geleden was, dat in een vergadering van „Architectura et Amicitia", te Amsterdam door den architect J. Ingenohl het denkbeeld ter sprake werd gebracht tot het instellen van een dergelijk instituut.

Dit denkbeeld leidde tot het indienen van een gemeenschappelijk adres van de „Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst" en vorengenoemd Genootschap aan Burgemeester en Wethouders van Amsterdam dd. Juni 1897 met het gevolg, dat in Mei 1898 door het Amsterdamsche Gemeentebestuur besloten werd tot de instelling van een „Commissie van Advies", meer algemeen bekend als „Schoonheidscommissie", zooals de instelling ook later in de officieele stukken wordt genoemd.

Het voorbeeld door de hoofdstad gegeven werd 11 jaar later gevolgd door 's-Gravenhage, 2 jaar daarna door Arnhem; ook Utrecht, Laren en Haarlemmerliede hebben in den laatsten tijd een dergelijke commissie ingesteld.

Met betrekking tot de kosten aan den arbeid der leden dezer commissies verbonden, merkt de heer de Groot het volgende op: In den regel geschiedt de arbeid der leden van Schoonheids-Commissie's geheel belangeloos in de Gemeente hunner inwoning, doch voor kleinere landelijke Gemeenten heeft het instituut het bezwaar, dat zijne leden uit den aard der zaak uit de omliggende grootere Gemeenten moeten samenkomen. Men staat dan voor onvermijdelijke kosten van reizen, verblijf- en vacatie gelden. Dit is inderdaad een niet gering te schatten bezwaar en het doet de vraag rijzen of deze soort Gemeenten niet beter deed te volstaan telkenmale als het noodig is, bij een bevoegd Architect haar aesthetisch advies in te winnen.

De oudste der Schoonheids-Commissies zoo gaat de schrijver voort, geeft bij een terugblik op haar nog jeugdig leven, aanleiding om daarop met gemengde gevoelens terug te zien.

Belangstellende lezers, die omtrent dit jeugd-leven, meer zouden wenschen te weten, worden verwezen naar de jaargangen van 1902 tot 1914 van het Bouwk. Weekblad.

In hoofdzaak komt het hierop neer.

Zooals hiervoren is vermeld, werd de Commissie opgericht in 1898, en verrichtte zij met meer of minder succes vrij regelmatig een kleine tiental jaren haar arbeid. Toen vond de Commissie aanleiding om zich te beklagen bij Burgemeester en Wethouders over de vreemdsoortige en onregelmatige wijze, waarop van hare diensten werd gebruik gemaakt. Doch in Januari 1911 scheen het der Commissie toe, tijd te zijn geworden, om het Gemeentebestuur er op te wijzen, dat het niet langer aanging om haar te blijven behandelen op een wijze waartegen allerlei gegronde bezwaren waren in te brengen, en welke bezwaren dan ook door haar, bij breed gemotiveerd en gedocumenteerd schrijven, werden ingebracht.

De Commissie verklaarde ten slotte alleen haar taak te willen blijven vervullen, als een plan van reorganisatie in overweging werd genomen, waarbij met hare wenschen en rechtmatige verlangens rekening werd gehouden.

Aanvankelijk deed dit krasse stuk ten Stadhuize wel wat stof opwaaien — doch het geval had een vermakelijke kant en wel bij elk der betrokken partijen, zoo wel aan de zijde der Gemeente als aan die der Commissie.

De Commissie ging, naar het scheen, uit van de gedachte, dat zij stond tegenover hetzelfde Gemeentebestuur als een organische eenheid van de instelling der Commissie af. Overbodig te vermelden, dat daaraan nog al iets ontbrak. Het Amsterdamsche Heerenboekje zou op zijn eerste bladzijde een bewijs in rechten zelfs hebben geleverd, dat de Commissie op dit punt zich beslist vergiste. Het Gemeentebestuur was in zijne samenstelling meermalen veranderd, en zoo was het gekomen, dat er besturen waren geweest, welke maar matig met het Instituut van die Commissie waren ingenomen, en het maar een twijfelachtig genoegen vonden, dat zij met die schepping van hun voorgangers rekening hadden te houden, eene instelling waarvan met geen letter in eenige wet of verordening sprake was.

Zoo kon het gebeuren, dat vele klachten en grieven der Schoonheids-Commissie, welke het Gemeentebestuur te genieten kreeg, absoluut over hun hoofd heen gingen naar de hoofden van hunne inmiddels onkwetsbaar geworden voorgangers.

Bijna volkomen dezelfde omstandigheid deed zich voor bij de Schoonheids-Commissie, doch feitelijk op nog meer lachwekkende wijze. Bij een volkomen juiste belichting van een deel der klachten en grieven geuit aan het adres van het Gemeentebestuur, bleek dat enkele leden der Schoonheids-Commissie daartoe zelf de Gemeente hadden geadviseerd en er daadwerkelijk toe hadden medegewerkt, doch dan in een andere qualiteit als bestuurder van een of andere architectenvereeniging, waaraan de Hoofdstad zoo rijk is. Gelukkig dat er voldoende lachwekkends voorhanden was om de vredesonderhandeling te kunnen aanknoopen en te trachten den vrede te sluiten, welke dan ook, doch eerst vier jaren later, gesloten werd, op den 25sten Februari 1915.

Dat er vier jaren met het voeren van die onderhandelingen gemoeid was, moet den buitenstaander wel eenigermate verwonderen, doch hij heeft daarbij te bedenken dat, ik zou haast zeggen natuurlijk, het Gemeentebestuur in dien tijd in zijne samenstelling zich wijzigde, en dat anderzijds een viertal corporatie's bij de zaak betrokken waren, als daar zijn: 1o. De Schoonheids-Commissie zelf, 2o. De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, 3o. het Genootschap Architectura et Amicitia, 4o. de Bond van Nederlandsche Architecten.

De besturen van die corporatie's hadden eerst onderling, daarna met elkander en ten slotte met hunne leden, overleg te plegen, alzoo omslag genoeg en ruimschoots aanleiding om groote vertraging in het bereiken van eenstemmigheid te verkrijgen.

Uit de dagbladen en later ook uit de vakbladen is bekend geworden, dat reeds drie maanden na hare nieuwe samenstelling de Voorzitter der Schoonheidscommissie aanleiding heeft gevonden zijn ontslag als zoodanig bij het Gemeentebestuur in te dienen.

In een ingezonden stuk in het B. Weekblad geeft de Voorzitter hier bedoeld, de architect Joseph Th. J. Cuypers eenige verklaring van zijn bedanken. In de aanhef daarvan zegt hij al dadelijk: „Het recht van bestaan eener schoonheidscommissie is gegrond op de overtuiging, dat er zekere algemeen erkende beginselen aan de bouwkunst ten grondslag liggen".

Naar aanleiding van deze opmerking gaat de heer de Groot voort: „De benaming „Schoonheids-Commissie" schijnt mij bij nadere beschouwing, en gelet op de ervaringen met commissie's onder die benaming opgedaan, niet bijzonder gelukkig. Menig lid van zoodanige commissie voelt zich, als van zelf nu, daardoor uitermate gedreven naar het schoonheidsideaal bij de beoordeeling van gevelontwerpen voor tien of meer woonkazernes naast elkaar, met 3 à 4 buren, „op een trap", zooals dat heet, of bij de beoordeeling van een pui voor een spekslagerswinkel.

„Menig goed ding is in de wereld niet geslaagd, doordat men het met een verkeerden naam daarin deed verschijnen en voortleven. Oorspronkelijk was het bij de instelling van zulk eene commissie in de hoofdstad, ook niet bepaaldelijk te doen om schoonheid te bereiken, het ging in hoofdzaak, om het onoogelijke, het welstand schadende te voorkomen. Gansch en al niet ernstig bedoeld, eer het tegenovergestelde, meer railleerend, werd de naam „Schoonheids-Commissie" ten stadhuize te Amsterdam gebruikelijk en nu zal zij wel niet zoo gemakkelijk verdwijnen als zij ontstaan is. Intusschen, wij mogen vertrouwen dat de commissie's zelf zich wel bewust zijn of althans zullen worden, dat de schoonheid niet commissoriaal valt te bereiken, zelfs bezwaarlijk valt te benaderen. Dat wezen is ongerept en zou door aanraking van commissoriale handen lichtelijk worden beduimeld. Laten wij dus in het belang der schoonheid afzien van den eisch haar commissoriaal te doen zoeken en vaststellen, en, indien mogelijk, alsnog een practische, bruikbare benaming voor zoodanige commissie bedenken, waaruit haar feitelijke bedoeling juister zich uitspreekt, dan uit hare bestaande en waarbij zij meer met de voeten op vasten bodem blijft; daarop kan de overheid haar nog wel volgen en gaarne zal zij dit doen.

„Evenals wij spreken van eene commissie tot wering van schoolverzuim, zou men kunnen spreken van eene commissie tot wering van misstanden op bouwkundig gebied; of commissie ter beoordeeling van bouwontwerpen, kortheidshalve: Beoordeelingscommissie voor bouwontwerpen. De eigenbouwer-speculant zoowel als de collega-architect, zal tegenover zulk een benaming anders staan dan tegenover de thans, in scherts gegeven en in ernst aanvaarde benaming van Schoonheids-Commissie. Voorts zou de waan verdwijnen, althans geen voedsel meer vinden, om te kunnen meenen, dat hetgeen nu de schoonheids-commissie heeft goedgekeurd ook inderdaad als schoon mag worden aangemerkt en der burgerij als zoodanig wordt aangeboden".

De schrijver acht het niet gewenscht, schoonheidscommissies te doen oordeelen over stadsuitbreidingsplannen.

„Zullen zij stadsuitbreidingsplannen van groote centra gaan beoordeelen nadat zij door de bevoegde ontwerpers in teekening zijn gebracht, dan acht ik dit vrij wel mosterd na den maaltijd. Immers die ontwerpen hadden rekening te houden met tal van dingen hen als hoofd-eischen gesteld, bij monde van de hoofden der verschillende gemeentediensten als Publ. werken, Tram, Politie, Bouw- en Woningtoezicht, Woningdienst en Onderwijs. Van den aanvang af is er alzoo een werk ontstaan van buitengewoon samengesteld overleg. Met eenige kans op vruchtbaar resultaat kunnen later ter zake geene besprekingen plaats vinden, tenzij ten overstaan van alle daarbij betrokken diensten — anders wordt er niets bereikt dan tijd- en energieverspilling.

„Acht men een ontwerper van een Uitbreidingsplan minder bevoegd, dan stelle men hem van af den aanvang van zijn arbeid, eene commissie ter zijde, — dat kan mogelijk een goed resultaat opleveren — heeft men dit niet noodig geacht dan oordeel ik, dat men er verder geene aesthetische commissie's meer in heeft te moeien, vooral niet wanneer er groote belangen bij zijn betrokken om het plan spoedig te zien vastgesteld".

Ten slotte wijst de heer De Groot erop, dat er in ons land nog slechts een vijftal gemeenten zijn, die beoordeelingscommissies voor bouwontwerpen kennen. Hij zou willen, dat een beweging op touw werd gezet door de architecten en kunstenaarskringen, om in de woningwet bepalingen te zien opgenomen ten aanzien dezer commissies.

JAARVERSLAG VAN DEN RAAD VAN ARBITRAGE VOOR DE BOUWBEDRIJVEN IN NEDERLAND OVER HET JAAR 1915.

(Vervolg van bladz. 36.)

In het geding is van de zijde des aannemers bezwaar gemaakt tegen bedoelde bestekbepaling en werd zij minder oirbaar genoemd. Op grond van tal van voorbeelden uit de gewone en arbitrage rechtspraak werd beweerd, dat arbiters als rechters en zeer zeker als goede mannen oordeelende naar billijkheid een dergelijke bepaling kunnen voorbijgaan, en haar als niet bindend behoeven te beschouwen. De vorm waarin deze bepaling echter in casu is gebracht, verschafte naar de meening der arbiters geen vrijheid haar ter zijde te stellen; zij overwogen: dat het kan voorkomen, dat de Directie niet de verantwoordelijkheid der ontworpen werken wenscht te aanvaarden, alleen samenstellingen aangeeft, die desverlangd door den aannemer onder goedkeuring der Directie gewijzigd mogen worden.

En zulks is hier inderdaad geschied. De door de Directie ontworpen brugonderbouw is op voorstel van den aannemer in zijne constructie veranderd met goedvinden der Directie en volgens overeenkomst zonder verrekening. Zulk een standpunt van de Directie oordeelen arbiters toelaatbaar, indien de te maken werken van bijzonderen aard zijn, waarbij steun moet worden gezocht in de practische ervaring van den aannemer. Is dit geval niet aanwezig, — en arbiters meenen, dat daarvan bij het onderhavige geval geen sprake kan zijn — dan moet het opnemen van dergelijke bepalingen, waarmede de Directie zich in alle opzichten dekt, door de scheidslieden worden gelaakt.

Op grond van deze beschouwing achten arbiters het gelukkig, dat ook nog de volgende overwegingen mogen gelden. De aannemer heeft hen n.l. niet overtuigd van de onmogelijkheid om den onderbouw der brug te maken, zooals in het bestek was voorgeschreven, zij het dan, dat gaarne wordt erkend, dat de bodem moeilijkheden bood. Ook is het niet duidelijk, dat de op voorstel van den aannemer aangenomen wijziging van dien onderbouw, waarvan de noodzakelijkheid echter niet door den ingenieur was toegegeven, een zoodanig groot tijdverlies moest geven, dat *daardoor* alleen het oorspronkelijke werkplan geheel moest worden prijsgegeven.

Partijen zijn onder de uitvoering van het werk overeengekomen, dat de wijziging in de uitvoering van den onderbouw der brug geene verrekening ten gevolge zou hebben, terwijl toch de gevolgen van deze wijziging op den datum van die overeenkomst door den aannemer hadden kunnen en moeten zijn voorzien.

Arbiters wilden ten slotte niet verzwijgen, dat onder de overwegingen, die hen gebracht hebben tot de conclusie dat deze vordering van den aannemer niet voor toewijzing vatbaar is, ook voorkomt deze, dat de aannemer, toen hem bij de bespreking ten kantore van de aanbesteedster van de toegepaste korting van f 12.750.—, een bedrag van f 10.250.—, werd kwijtgescholden, toen niet tevens zijne vordering tot schadevergoeding ter sprake heeft gebracht, maar deze pas 5 maanden later heeft ingediend. Het scheidsgerecht moest aan de aanbesteedster toegeven, dat, indien haar een dergelijk voornemen van den aannemer voor oogen had gestaan, de toen gesloten overeenkomst, waarbij de korting werd vastgesteld op f 2500.— zijnde het directe schadebedrag van de aanbesteedster — niet zou zijn tot stand gekomen. Immers er is *wederzijds* over schade gesproken, geleden door de tegenvallers van het werk en de schade die de aannemer had, was hem in ieder geval op den dag der bedoelde bespreking volkomen bekend, daar het werk was opgeleverd.

Het scheidsgerecht wenschte niet te tornen aan wat afgesproken is op meerbedoelde conferentie. Ook niet in dien zin, dat de aanbesteedster zou kunnen instellen eene actie tot *terugvordering van een gedeelte der eerstgeheven en daarna kwijtgescholden boete ad f 10.250.—*, de verschuldigdheid waarvan trouwens door den aannemer niet werd erkend. Aanbesteedster is tot deze terugvordering blijkbaar overgegaan tengevolge van het indienen van de schadeactie ad f 10.256.80 door den aannemer.

Arbiters zijn echter van meening, dat de tusschen partijen op genoemdem datum gemaakte afspraak in zijn vollen omvang behoort te worden gehandhaafd.

Het scheidsgerecht bepaalde de kosten op dit advies gevallen op f 887.51 en bracht hiervan 50 pct. ten laste van de aanbesteedster en 50 pct. ten laste van den aannemer.

VI.

De verschrikkelijke oorlog, die ons werelddeel teistert en die ook in de neutrale landen de economische verhoudingen in zoo hooge mate ontwrichtte, was direct of indirect de oorzaak van eenige in dit jaarverslag te bespreken geschillen; het volgende geschil is een van deze.

In Juli 1914 was de aannemer van den bouw van eene electri-

sche drukkerij met zijn voorbereidende werkzaamheden begonnen; hij deed het noodige grondwerk verrichten, plaatste een loods, die dienst zou doen als directiekeet, schaftlokaal, kalkloods enz. en bestelde eenig materiaal, waarvan reeds een enkel stuk werd bewerkt. 22 Augustus 1914 schreef de bouwheer hem: „Hiermede bericht ik u, dat met het oog op den heerschenden vreemden toestand in zaken, voor en aleer met bouwen kan begonnen worden, ik u dit eerst nog zal berichten".

De aannemer vatte dit schrijven op als een bevel tot schorsing van het werk en handelde dienovereenkomstig. Daar hij geen last meer kreeg het werk te hervatten, sommeerde hij in April 1915 den aanbesteder het reeds uitgevoerde gedeelte van het werk op te nemen en te keuren, ingeval van goedkeuring te betalen met f 1108.90 en ingeval van afkeuring, hetzij van het verrichte werk, hetzij van de rekening, binnen vier dier dagen zijn — aanbesteders — schriftelijk aan hem — aannemer — mede te deelen.

De aanbesteder weigerde aan deze sommatie te voldoen, beweerde dat zijn schrijven geen schorsing behelsde, dat hij alleen op verzoek van den aannemer had goedgevonden dat de bouw niet begonnen zou worden, en dat daarenboven wel de directie, maar niet hij zelf tot schorsing bevoegd was, hij weigerde dan ook betaling.

Arbiters vereenigden zich met standpunt van den aannemer, dat zij geheel overeenkomstig § 470 der A. V. van Waterstaat achten; zij overwogen nog, dat het meergenoemd schrijven wel degelijk moest uitgelegd worden als een bevel tot schorsing en dat, waar volgens § 467 der A. V. in verband met de besteksbepalingen de directie — vertegenwoordiger van den aanbesteder — tot schorsing bevoegd is, deze bevoegdheid a fortiori toekomt aan den vertegenwoordigde, den aanbesteder zelven.

Overeenkomstig den eisch van den aannemer verklaarde het scheidsgerecht de overeenkomst van aanneming ontbonden op grond van wanpraestatie van den aanbesteder — bestaande in het niet voldoen aan bovengenoemde sommatie — en veroordeelde den aanbesteder tot vergoeding van kosten, schaden en interessen, die geschat werden op f 759.40. De kosten van de arbitrage werden begroot op f 241.19, welk geheele bedrag ten laste van den aanbesteder werd gebracht, omdat deze principieel in 't ongelijk was gesteld.

Bij dit geschil werd nog beslist, dat het honorarium van den rechtskundigen raadsman van den aannemer niet onder de kosten, die ten laste van de tegenpartij kwamen, kon worden begrepen, daar de statuten van den Raad van Arbitrage bijstand door raadslieden verplichtend stellen.

VII.

Ook tot dit geschil hebben de door den oorlog ontwrichte economische verhoudingen aanleiding gegeven. Een aannemer had van een tak van dienst van den Nederlandschen Staat aangenomen het maken van een 65 tal woningen op een dicht bij de grenzen van ons land gelegen plaats.

Einde Juli 1914 kon hij tengevolge van den oorlogstoestand geen kalk meer uit België aangevoerd krijgen en zag hij zich gedwongen het werk stop te zetten. Hij verzocht 5 Augustus 1914 aan de directie hem tot nader order van de verdere voortzetting van het werk te willen ontslaan. Bij een daarop volgende bespreking gaf een der hoofdopzichters in overweging in plaats van de voorgeschreven kalkmortel, cementmortel te gaan gebruiken, terwijl de directie zich bereid verklaarde den aannemer voorloopig de noodige cement tegen kostenden prijs uit hare magazijnen te leveren.

De aannemer gaf aarzelend toe. Aldus werd het werk uitgevoerd in specie van 1 deel cement, ½ deelen kalk en 5 deelen zand, terwijl de de bepleistering der binnenmuren met kalkmortel eveneens werd vervangen door bepleistering met slappe basterdmortel.

De aannemer verlangde na afloop van het werk betaling volgens de eenheidsprijzen van het bestek, die voor cementspecie f 3.— per M^3 metselwerk en f 0.15 per M^2 pleisterwerk hooger waren dan voor kalkspecie. Volgens zijne berekening had hij f 14289.60 te vorderen.

Volgens de eirectie zou er tusschen het pleisterwerk in kalk- en cementspecie geen verschil in kostprijs zijn en zou het werkelijke verschil per M^2 metselwerk f 0.84 bedragen. Met eene uitvoerige berekening werd dit standpunt verdedigd. De aanbesteedster verklaarde zich bereid ⅔ van het verschil van het metselwerk of f 1509.76 voor hare rekening te nemen.

Het scheen de commissie billijk den aannemer het nadeel, geleden door het gebruik van ander, duurder materiaal niet voor ⅔ maar voor het geheel te vergoeden, echter scheen het onbillijk de verrekening te doen plaats hebben volgens het verschil in eenheidsprijzen van het bestek. Die eenheidsprijzen waren in casu onjuist en zij zouden, waar het hier om zoo groote hoeveelheden ging, den aannemer een ongemotiveerd voordeel verschaffen.

§ 468, 6e der in het bestek toepasselijk verklaarde A. V. van Waterstaat gaf aan de commissie, naar hare meening, de mogelijkheid van de eenheidsprijzen af te wijken, wanneer aanhouding daarvan onbillijkheid zou tengevolge hebben.

Partijen verschilden ook nog betreffende de hoeveelheden metselwerk en pleisterwerk. Betreffende de hoeveelheid metselwerk vereenigde het scheidsgerecht zich met de becijfering van de directie, wat het pleisterwerk betreft, erkende zij het standpunt van den aannemer als het juiste.

Op grond van aan de practijk ontleende gegevens, berekende het scheidsgerecht het werkelijke verschil der kosten tusschen metselwerk en cementspecie en in kalkspecie uitgevoerd op f 2.41 per M^3 en het verschil tusschen pleisterwerk op deze verschillende wijzen uitgevoerd op f 0.08 per M^2, zoodat den aannemer moest worden bijbetaald

2696 M^3 metselwerk à	f 2.41 f 6497.36
23664 M^2 pleisterwerk à	- 0.08 - 1893.12
	f 8390.48

behalve de rente.

De kosten ad f 743.07 werden gelijkelijk over partijen omgeslagen.

VIII.

De door eene Gemeente aanbestede bouw van eene openbare Lagere School gaf aanleiding tot eenige meeningsverschillen tusschen den Directeur der Gemeentewerken en den aannemer. Behalve eenige verschillen zonder principiële beteekenis over de rekening van minder werk en over het onderhoud gedurende den onderhoudstermijn, was men het oneens over de boete, door de Gemeente gesteld op f 650.—, terwijl de aannemer beweerde dat geene boete mocht worden toegepast en over eene door den aannemer gevorderde schadeloosstelling wegens het gedurende ongeveer 4 weken wachten op steen, door hem begroot op f 1267.32, welke schadeloosstelling de Gemeente ontkende verschuldigd te zijn. Omtrent de boete oordeelde het scheidsgerecht dat de Gemeente verzuimd had rekening te houden met de aan den aannemer veroorzaakte vertraging, doordat het gemeentelijk electrisch bedrijf niet onbelangrijk later begonnen was met het aanleggen der geleidingen dan den datum op welken men volgens het schrijven van den Heer Directeur der Gemeentewerken had kunnen beginnen. Ook meende het scheidsgerecht, dat niet zeker was vast te stellen, dat de aannemer niet op enkele gegevens van de directie, zooals de teekeningen voor de tegelvloeren in den gang en de gegevens voor het hek op de trap, had moeten waehten. *(Wordt vervolgd.)*

BERICHTEN.

Op de algemeene vergadering der Nationale Vereeniging tegen de Werkeloosheid, op 20 Mei 1915, werd het volgend vraagstuk behandeld en van verschillende zijden toegelicht: „Welke maatregelen kunnen worden genomen ter voorkoming van werkeloosheid in de bouwvakken in verband met woningbouw?" Binnen kort hopen wij hierop uitvoeriger terug te komen.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. B. van Loghem, B. J. Ouendag en G. Versteeg.
Redacteur: J. Grayama.
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: Mouton & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — Advertentiën: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

37ste JAARGANG. = 3 JUNI 1916. = No. 5.

INHOUD: Redactioneel Gedeelte. Woonhuizen in het Van Stolkpark te 's Gravenhage. Architecten Joh. J. Gort Jr. en Joh. G. Robbers b. i. — Grondbeginselen en Voorschriften voor het behoud, de herstelling en de uitbreiding van oude bouwwerken. — Zomerhuis de „Zuiderhoek" arch. Kropholler. — Jurryrapport van den Tweeden Gevelwedstrijd. — Het Damterrein. — Raad van Arbitrage (vervolg en slot.) — Bond Heemschut. — Prijsvragen — Berichten.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

WOONHUIZEN IN HET VAN STOLKPARK TE 'S-GRAVENHAGE.

Deze groep van vier aaneengebouwde woonhuizen werd gebouwd op door de Gemeente 's Gravenhage in erfpacht uitgegeven grond. De smalle en langgerichte plattegrond van de hoekhuizen is een gevolg van de in de bijzondere erfpachtsvoorwaarden gestelde eisch, dat de voorgevel niet minder dan 8 M. van den openbaren weg en de andere gevels *niet minder dan 5 M.* van de overige grenzen van den grond verwijderd mogen zijn; op deze wijze viel op de breedte van den benoodigden grond te economiseeren. De verschillende indeeling van deze in hoofdvorm onderling gelijke hoekperceelen vindt haar oorzaak in de bijzondere eischen aan het linksche hoekperceel, een kindertehuis, gesteld (o.a. die van een zoo groot mogelijk aantal kleine slaapkamers op de verdiepingen), en in de ligging van het rechtsche hoekhuis met den zijgevel op het Noorden, hetgeen een situatie van de keuken van dit perceel tusschen de woon- en eetkamer in, — waardoor de eetkamer zelfs nog een hoog aangebracht venster op het Zuiden kon krijgen —, wenschelijk maakte.

Teneinde voor kinderen de communicatie tusschen kamer en tuin zoo gemakkelijk mogelijk te maken, is de bovenkant beganegrondvloer, welke bestaat uit een op den zandgrond aangebrachte laag beton met isolatiedekvloer, slechts 20 cM. boven tuingrond aangebracht. Hiermede en met de betrekkelijk geringe hoogte, aan de kamers op beganegrond en 1ste verdieping gegeven (2.94 M.), werd tevens het door te groote brutaal-domineerende van het bouwblok boven de omgeving vermeden.

Al het muurwerk werd van mondsteen gemetseld, met uitzondering van de stolpmuurtjes en -treden, het plint en de rollagen op balkonborstweringen en topgevels, waarvoor gevelklinkers genomen werden. Boven het plint werden de gevels ruw bepleisterd met kalkmortel, vermengd met puimsteengruis, op een onderlaag van sterke cementspecie, en in een zeer lichtgele kleur gesausd.

De stoepen zijn, evenals de keukenvloeren, bedekt met roode Metlach-tegels. De raamkozijnen zijn van eikenhouten lekdorpeltjes voorzien, de ramen zijn van staal en werden geleverd door Crittall & Co te Londen.

De kleuren van het buitenverfwerk zijn bruin voor kozijnhout en deuren, en groen voor de ramen en ander ijzerwerk en voor de zinken goot en gootafvoerpijpen. De voordeuren van der beide middelste huizen zijn van blank eikenhout (gerookt).

Voor de bedekking van de dakschilden, oorspronkelijk bedoeld van roode leipannen, zijn, bij gebrek aan voorraad van dit materiaal op het tijdstip der uitvoering, blauwe leien genomen.

De voortuinen zijn onderling en van den openbaren weg afgescheiden door ligustrum-heggen; de foto, in den winter genomen, geeft deze (jonge) heggen te zien met afgevallen blad.

Aannemers waren de heeren A. A. Mussert & Zoon te 's Gravenhage.

Johs. J. Gort Jr.
en Joh. G. Robbers, b. i.
Architecten.

Blok van vier woonhuizen, Belvédereweg te 's-Gravenhage. Architecten Johs. J. Gort Jr. en Joh. G. Robbers b.i.

GRONDBEGINSELEN EN VOORSCHRIFTEN VOOR HET BEHOUD, DE HERSTELLING EN DE UITBREIDING VAN OUDE BOUWWERKEN [1]).

Overeenkomstig het besluit der Algemeene vergadering werden door het bestuur van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond de heeren K. P. C. de Bazel, Dr. P. J. A. Cuypers, Jos. Th. J. Cuypers, Jan Gratama, Dr. Jan Kalf, W. Kromhout Gzn., Mr. Dr. J. O. Overvoorde, Jhr. B. W. F. van Riemsdijk, Jhr. Mr. V. E. L. Stuers en Prof. Dr. W. Vogelsang uitgenoodigd om een ontwerp samen te stellen voor de grondbeginselen en voorschriften voor het behoud, de herstelling en de uitbreiding van oude bouwwerken.

Het door deze commissie ingediende ontwerp met de tegenvoorstellen van de minderheid der commissie, gevormd door de heeren Dr. Cuypers, Jhr. van Riemsdijk en Jhr. de Stuers, werden behandeld op de algemeene vergadering van den Bond te Arnhem in 1915, waarna het ontwerp der meerderheid van de commissie, behoudens kleine wijzigingen, met groote meerderheid voorloopig werd goedgekeurd, terwijl aan de commissie werd overgelaten om eenige redactioneele wijzigingen aan te brengen en enkele veranderingen van niet ingrijpenden aard, naar aanleiding van de bij de discussie gemaakte opmerkingen.

Tevens werd hierbij besloten om vóór de definitieve vaststelling der grondbeginselen en voorschriften, welke in de eerstvolgende algemeene vergadering in Juli a.s. aan de orde gesteld zal worden, het gewijzigd ontwerp ter kennis te brengen van eenige vereenigingen en deze uit te noodigen om hieraan hare adhaesie te betuigen.

J. C. OVERVOORDE, *Voorzitter*,
M. P. ROOSEBOOM, *Secretaris*.

A. GRONDBEGINSELEN.

I. Oude bouwwerken worden bewaard:
A. om hunne kunstwaarde,
B. om hunne oudheidkundige waarde,
C. om hunne herinneringswaarde.
Gewoonlijk zijn deze beweegredenen niet afzonderlijk aanwezig doch op een of andere wijze verbonden.

II. De oudheidkundige- en de herinneringswaarde zijn eenvoudige grootheden, de kunstwaarde is samengesteld. In deze laatste onderscheide men:
a. het geschiedkundig bestanddeel: de beteekenis van elk bouwwerk als voorbeeld van vroegere kunstopvattingen.
b. het schoonheidsbestanddeel: de waarde, welke een bouwwerk bezit ter bevrediging van de schoonheidsverlangens van den nieuwen tijd. Deze waarde laat zich weder in tweëensplitsen:
1. de bouwkundige schoonheid,
2. de schilderachtigheid.

[1]) Het woord „bouwwerken" versta men in den ruimsten zin, dus b.v. ook kelders, grafheuvels, vestingmuren, wallen en dergelijke omvattend.

III. De onder B genoemde oudheidkundige waarde eischt onveranderd behoud van een bouwwerk, opdat te allen tijde aan de wetenschap mogelijk zij uit den bestaanden toestand gevolgtrekkingen te maken aangaande den oorspronkelijken. Blootleggingen en ontgravingen kunnen ter wille van het wetenschappelijk onderzoek gevorderd worden. Zij dienen zóó te geschieden, dat door opmetingen en fotografieën zoo volledig mogelijk worde vastgelegd wat vóór en tijdens de werkzaam heden gevonden is.

IV. De onder C genoemde herinneringswaarde is in den regel van gering belang. Zij is meestal louter een gevoelswaarde, daar gegevens, die van grooter beteekenis zouden zijn — men denke b.v. aan de inrichting van het huis van Rembrandt, toen dat nog door hem bewoond werd —, in verreweg de meeste gevallen verloren zullen zijn geraakt. Waar zij inderdaard nog aanwezig zijn, brengen zij het bouwwerk onder het bereik der oudheidkundige of kunstwaarde. Het onder C genoemde gezichtspunt geeft daarom zelden houvast voor het bepalen eener gedragslijn bij herstelling.

V Het belangrijkste is de onder A genoemde kunstwaarde. Zij stelt, wegens hare samengesteldheid, zeer verschillende, ten deele tegenstrijdige, eischen aan het werk der herstelling.

VI. Het onder *a* bedoelde geschiedkundige bestanddeel eischt onveranderd behoud, daar elke wijziging de waarde als bewijsstuk vermindert, Het verzet er zich echter niet tegen, dat op zichzelf waardelooze of onbetamelijke toevoegselen worden verwijderd. Het begrip „waardeloos" is evenwel — als straks nader aan te duiden — zeer onzeker.

VII. Het onder *b* genoemde schoonheidsbestanddeel wil de bewaring van alles wat bijdraagt tot de schoonheid van het bouwwerk, de verwijdering van wat die stoort. Hier kan in de plaats strijd ontstaan tusschen het belang der zuiver-bouwkunstige schoonheid en de schilderachtigheid. Voor de schilderachtigheid is van groote waarde het oud aanzien, zelfs het vervallen uiterlijk, in het algemeen dat wat de Engelschen de „huid" van het gebouw hebben genoemd het toevallige dus, het door den tijd gewordene. De bouwkunstige schoonheid vraagt echter het gave en volledige: niet het toevallige, maar het bedoelde.

Ook kan er strijd komen tusschen het belang der oudheidkundige en dat der schoonheidswaarde. Uit oudheidkundig oogpunt moet men wijzigingen en zelfs belangrijke verbouwingen ontzien, omdat zij inzicht geven in allerlei toestanden uit het verleden. De verbouwingen van een kasteel kunnen licht geven voor de geschiedenis van zeden en gewoonten, de vergrooting eener kerk getuigt van toeneming der bevolking, vermeerdering der godsdienstige belangstelling of iets dergelijks. Maar de schoonheidswaarde kan door zulke veranderingen geschaad zijn.

Schilderachtigheid en oudheidkunde kunnen dus in botsing komen met de eischen der bouwkundige schoonheid.

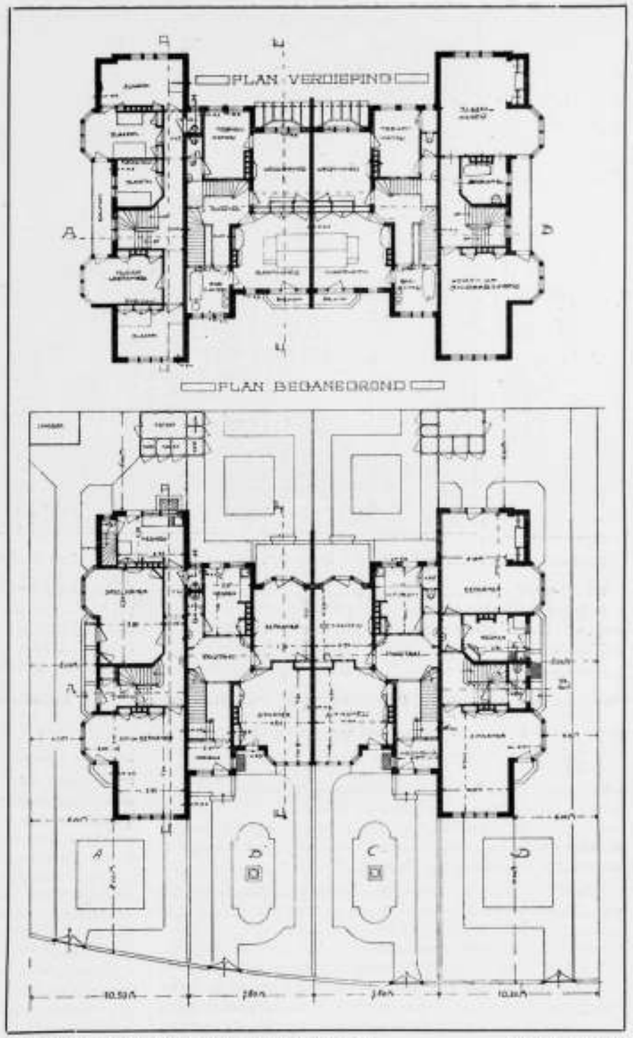

Villa-ontwerpen Belvédereweg te Scheveningen. Schaal 1 à 300.
Architecten Johs. J. Gort Jr. en Joh. G. Robbers, b. i.

VIII. In geval herstel onvermijdelijk is, verdient het belang der oorspronkelijke bouwkunstige schoonheid de voorkeur, indien zij op volkomen zekere wijze hersteld kan worden. Daar dit echter in verreweg de meeste gevallen onmogelijk moet heeten, zal het meestal aanbeveling verdienen te voldoen aan de gemakkelijker te bevredigen eischen van oudheidkunde en schilderachtig aanzien. Men vergete ook niet, dat de schoonheidswaardeering in verschillende tijden uiteenloopt en dat persoonlijke smaak een zeer onbetrouwbare leidsman is.

IX. Als aanwijzingen voor de kennis van den vroegeren toestand van een bouwwerk kunnen oude afbeeldingen gelden voor zoo-

Woonkamer, Belvédereweg 5 te 's-Gravenhage. Architecten Johs. J. Gort Jr. en Joh. G. Robbers, b. i.

verre zij worden bevestigd door feitelijke gegevens. De „feitelijke gegevens" behooren aanvaard te worden in hun strikte beteekenis: hunne waarde worde niet uitgebreid door veronderstellingen betreffende verdwenen vormen.

B. VOORSCHRIFTEN.

X. Het is niet mogelijk voorschriften te ontwerpen, waarnaar bij ieder herstellingswerk zou gehandeld kunnen worden. Elk geval moet op zichzelf worden beoordeeld, en alleen de algemeene beginselen voor de te volgen gedragslijn kan men van te voren vaststellen.
De toepassing voor het bijzondere geval is dan de taak van kunstenaars (bouwmeester, beeldhouwer of schilder, al naar gelang van het werk), in overleg met kunsthistorici, omdat zoowel het artistieke welslagen moet verzekerd worden als het belang van oudheidkunde en kunstgeschiedenis gediend.

XI. Voor bouwwerken, die aan hun oorspronkelijk gebruik zijn ontrokken, en geen nieuwe bestemming van practisch nut hebben gevonden, gelden de volgende bepalingen:
Indien zij bouwval zijn, vermijde men verbouwingen en beperke zich strikt tot hetgeen noodig is om verder verval te voorkomen.
Indien zij nog voldoende volledig en hecht zijn, geve men er een nuttige bestemming aan en behandele ze in overeenstemming daarmede, óf beware ze als bewijsstukken en bepale zich dan tot onderhoud.
Voor het onderhoud en de verdere behandeling van bouwvallen handele men overeenkomstig de voorschriften, daarover gegeven door de Wurtembergsche regeering in hare „Anweisungen zur Denkmalpflege", samengevat en gewijzigd als volgt:
1. Opruimen van het puin, zoodat de overblijfselen voor den dag komen en de aanleg van het geheel duidelijk wordt; in het bijzonder de oude ingangen, vensters, schoorsteenen, vloeren en verdiepingen, kelders, gewelven en gewelfaanzetten.
2. Afvoeren van het hemelwater.
3. Optrekken van stutten tegen onderdeelen, die dreigen in te storten. Wijkende muren, zoo noodig te schoren met beeren, uitgeholde te ondervangen, schadelijke gaten en spleten op te vullen, gevaarlijke bogen te voltooien, en zoo noodig te ondervangen of vol te metselen. De beeren moeten zoo eenvoudig mogelijk behandeld worden en, zonder onnoodig in het oog te vallen, toch hun doel en herkomst niet verloochenen.
4. Afgevallen onderdeelen kan men weder opzetten, als hun plaats zeker is. Zij worden, zoo mogelijk, dan met hedendaagsch schrift gemerkt: herplaatst in ...
5. Bij zichtbare afdekkingen gebruike men geen cement. Ook brenge men onregelmatig afgebrokkelde muren niet over groote deelen tot gelijke hoogte terug. Zeer aan te bevelen is de afdekking van muurwerk met mos en gras, des noods op een bed van mortel of leem, doch bij voorkeur op een isoleerlaag van asphalt. Ook gewelven worden op deze wijze beschermd, nadat hunne schearen en spleten van de noodige wiggen voorzien en volgegoten zijn. Bijzondere zorg wijde men hierbij aan den waterafvoer.
6. Vrijstaande muuroverblijfselen en blootgelegde grondslagen bescherme men tegen inwatering. Desgewenscht kan klimop er tegenaan worden geplant.
7. Van boomen en struiken worde niet meer verwijderd dan noodig is voor de overzichtelijkheid van den bouwval van verre en nabij. Mooie boomgroepen spare men, vooral op plaatsen, die vroeger niet overdekt waren: binnenpleinen en tuinen. Struiken, die in muren wortelen en daarvoor gevaarlijk zijn, verwijdere men. Klimop is echter in den regel als een bescherming te beschouwen. Waar de hechtwortels van den klimop wegens verweering van de steen of de losheid der voegen gevaar opleveren, verdient wilde wingerd de voorkeur.

XII. Bij andere bouwwerken onderscheide men: maatregelen tot instandhouding en die tot verzekering van het nuttig gebruik.

XIII. De strekking der herstellingswerken moet niet zijn de volledige herbouw van een vroegeren toestand, doch het behoud van hetgeen daarvan in den bestaanden toestand is overgebleven en van de latere wijzigingen en toevoegingen, die oudheidkundige-, historische- of kunstwaarde bezitten.
Waar sporen van een vroegere gedaante bewaard zijn of voor den dag komen, late men die in wezen. Bij een in gothischen stijl verbouwde romaansche kerk b.v. moet men niet, alleen omdat daarin een romaansch venster voor den dag komt, alle vensters weder in den romaanschen vorm gaan brengen, doch het teruggevondene behouden en de overige in hunnen eigen vorm laten.
In de meeste gothische gebouwen hebben de vensters hunne traceeringen verloren. Zijn er enkele, waarin deze bewaard bleven, dan kunnen de andere in denzelfden geest worden bijgemaakt, voor zoover dit althans niet strijdt tegen den geest van artikel XIX. Bij kerken kunnen choorvensters echter niet zonder meer als voorbeeld dienen voor de vensters van het schip. Bestaan er in vensters of nissen geen sporen meer van de oude harnassen, dan worden de latere vensters behouden. Indien zij, naar het oordeel van den met de restauratie belasten bouwmeester, stellig misstaan, late men hem vrijheid in het zoeken der oplossing.
Aan het dak worde zoomin mogelijk veranderd. Het beheerscht het silhouet, men late het daarom zoo veel mogelijk in den bestaanden vorm. Wijziging is alleen geoorloofd, indien de dakvorm uit bouwkundig oogpunt slecht is. Zijn er duidelijke sporen van den oorspronkelijken toestand, dan volge men die, anders ontwerpe men zelfstandig een oplossing.
Wat met de gevels dient te geschieden hangt natuurlijk ai van de bedaking. Waar een wijziging van het dak verandering in het silhouet van den gevel meebrengt, make men die zooals het gezond verstand het eischt.
Het inwendig van een gebouw behandele men in den geest, die hier voor het uitwendig is toegelicht. Men streve dus niet naar een kunstmatige eenheid van stijl, doch eerbiedige het werk van den tijd. Onde meubelen b. v., beelden enz., die geschiedkundige of kunstwaarde bezitten, mogen niet worden verwijderd, omdat zij uit lateren tijd zijn dan het gebouw, en nieuwe voorwerpen, welke noodig blijken, late men het karakter dragen van den eigen tijd.

Eetkamer, Belvédereweg 3 te 's-Gravenhage. Architecten Johs. J. Gort Jr. en Joh. G. Robbers, b. i.

XIV. Verbouwingen van eenigen omvang zal men in den regel het best doen te eerbiedigen. Men denke aan onze torenspitsen, men bestudeere vroegere restauraties. Waar een stellige misstand is ontstaan en onbetwistbare gegevens voor herstel in de oorspronkelijke gedaante ontbreken, ontwerpe een bekwaam bouwmeester een harmonische oplossing.

XV. Met aanbouwsels en belendingen zij men bijzonder voorzichtig. Zij hebben dikwijls waarde, omdat zij de afmetingen van een bouwwerk tot haar recht brengen, en bedekken soms ook deelen, die — vrij-gelegd — onoplosbare raadsels stellen. Het is natuurlijk van veel belang, dat men deze moeilijkheden bestudeert, de raadselachtige gegevens zorgvuldig opneemt en ze in teekening brengt, doch het zou verkeerd zijn het aanbouwsel af te breken ter wille van een niet meer dan waarschijnlijke oplossing.
Zijn de aanbouwsels bepaald leelijk, dan kan herbouw in goeden vorm de voorkeur verdienen boven verwijdering.

XVI. Het opnieuw bouwen van verdwenen gedeelten van een gebouw is een lengen tegen de geschiedenis. Ter wille van het behoud, ter meerdere verzekering van het nuttig gebruik, of om een stelligen misstand weg te nemen, kan het niettemin noodig zijn eenig verdwenen deel te herbouwen. Men denke aan de spits op een toren, het portaal van een raadhuis, het gewelf in een kerk, enz. Herstel in een vroegeren vorm is dan alleen oor-

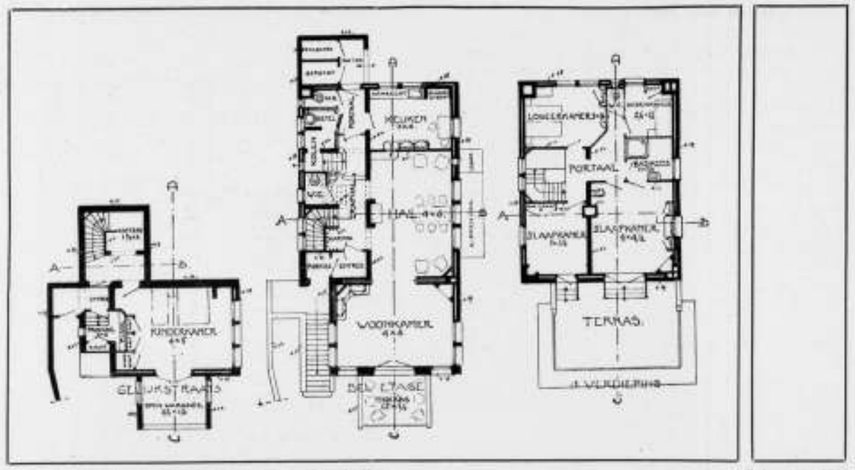

Zomerhuis „de Zuidhoek" te Zandvoort. Arch. H. J. Kropholler. Schaal 1 : 250.

baar, in de zeldzame gevallen, waarin het op volkomen zekere wijze en volledig mogelijk is.
In alle andere gevallen worde een nieuwe oplossing gezocht.

XVII. Als grondregel gelde: behoud gaat vóór vernieuwing. Vernieuwing is alleen geoorloofd, waar zij, terwille van het voortbestaan van het bouwwerk, onvermijdelijk is, bij sierende deelen alleen daar, waar het niet mogelijk is door beschermende maatregelen verder verval te voorkomen en uitstel van ingrijpen de mogelijkheid van vernieuwing in denzelfden vorm zou wegnemen.

XVIII. De hechtheid eischt dikwijls ingrijpende vernieuwingen, de geschiedenis en de schilderachtigheid vorderen het zoo min mogelijk aantasten van het oppervlak, van de „huid". Hieraan kome men tegemoet door de keuze der grondstoffen.
Als regel gelde, dat bij vernieuwingen in oude vormen dezelfde bouwstof wordt gebruikt, waarin die oorspronkelijk waren uitgevoerd: dezelfde of zooveel mogelijk overeenkomstige soort bergsteen, dezelfde grootte van baksteen en handvorm, dezelfde dakbedekking (pannen, leien, lood, koper). Indien echter een slechte grondstof is gebruikt, b.v. een bergsteensoort, die snel verweert, vervange men die door eene van beter gehalte, doch zorge, dat zij in geaardheid en kleur zooveel mogelijk met de oorspronkelijke overeenstemme.

XIX. Wat de vormen betreft, houde men — waar stellige gegevens dat toelaten — de oude zorgvuldig aan, voor zoover zij zich tot herhaling leenen, alleen dus de vormen, die door af te schrijven vlakken worden begrensd.
Beeldhouwwerk, ook het persoonlijk-behandelde gebouwen ornament — als het niet langer op zijn plaats kan blijven — beware men en vervange het door geheel oorspronkelijk, in harmonie met de omgeving. Het moet niet de de vormen vertoonen van een vroegeren tijd, en het werk zijn van een kunstenaar.

XX. Nieuwe deelen, bij herstellingswerken aangebracht, worden zooveel mogelijk voorzien van het jaartal hunner plaatsing.

XXI. De door het gebruik gevorderde welstand en waardigheid kunnen omvangrijker vernieuwingen eischen dan de zorg voor het voortbestaan alleen van het bouwwerk vorderen zou. Het is zaak hieraan tegemoet te komen, omdat dan het „leven" van een bouwwerk beter verzekerd wordt.
Deze eischen zullen zich in den regel doen gelden ten aanzien van sierende deelen: beeldhouwwerk, muurschilderingen. Men schende echter nimmer een oud werk van waarde, doch brenge het oorspronkelijk naar een veilige bewaarplaats en vervange het door een nieuw werk van een kunstenaar.
Bij muurschilderingen — waarvan reeds al te lang de belangrijkste werken door „ophalen" der omtrekken enz. zijn vernield — kan men de Zweedsche behandeling toepassen (overbrenging der beschilderde kalklaag), of over de oude schildering, op voor deze onschadelijke wijze, een nieuwe aanbrengen, zóó dat de oude gemakkelijk tijdelijk kan worden zichtbaar gemaakt.
Waar men schilderingen aan het gezicht wil onttrekken, zal bedekken met op ramen gespannen stof noodig zijn. Indien nieuwe schilderingen worden aangebracht, kieze men natuurlijk hedendaagsch werk, doch zorge dat het harmonieert met het oude gebouw.
Van gebrandschilderd glas zorge men, dat alle oude stukken goed bewaard blijven. Het inzetten van nieuwe stukken kan in ouden trant geschieden, voor zoover het dient om een grootendeels aanwezig oud geheel volledig te maken. Indien geheele vakken aan de beglazing van een venster ontbreken, vulle men die met oorspronkelijk werk, en wanneer slechts enkele gedeelten van het oude glas over zijn, beware men die op een veilige plaats en late nieuw glas maken door een kunstenaar.

XXII. Men eerbiedige steeds wijzigingen in verloop van tijd in een bouwwerk gebracht om het nut daarvan te verhoogen, als zij nog het gebruik vergemakkelijken, en verwijdere die alleen, indien zij onbetamelijk of doelloos zijn, of het aanzien van het gebouw schaden en op zich zelf geen kunstwaarde bezitten.

XXIII. Nieuwe, door het gebruik geëischte wijzigingen make men zóó, dat de harmonie van het geheel zoo min mogelijk worde verstoord. Het navolgen der oude vormen blijve daarbij echter uitgesloten.
Dit geval doet zich herhaaldelijk voor bij de verbouwing van oude woonhuizen tot winkels of de verandering der onderpui van een winkel om dien meer in overeenstemming te brengen met hedendaagsche eischen. Het strijdt met het gezond verstand in zulk geval in oude vormen te willen werken, en een fijnvoelend bouwmeester kan zeer goed eene nieuwe oplossing vinden, die het oude werk niet schaadt.

XXIV. Ook vergrootingen van oude gebouwen moeten duidelijk den stempel dragen van den tijd, waarin zij ontstonden, gelijk zij vroeger bijna altijd deden.

C. MAATREGELEN TOT VERZEKERING VAN DE NALEVING DER VOORSCHRIFTEN.

XXV. Om een behoorlijke behandeling der bouwwerken te verkrijgen, is het noodig dat bij de wet toezicht van Regeeringswege op hun onderhoud, herstelling en verbouwing worde ingesteld en geregeld.

XXVI. Het begrip „onderhoud" dient omschreven te worden, en bepaald welke onderhoudswerken buiten Regeeringstoezicht mogen geschieden.

XXVII. Zoolang de Regeering geene wettelijke bevoegdheid bezit, verzekere zij zich in ieder geval belangrijken invloed op de met rijksgelden ondersteunde herstellingswerken. Alvorens eenige bijdrage toe te kennen, eische zij overlegging van eene volledige opname van het bouwwerk in opmeting en foto en van een algemeen herstellingsplan. Daar echter een in alle bijzonderheden goed herstellingsplan niet van te voren is op te maken, omdat de gegevens daarvoor gewoonlijk eerst tijdens de werkzaamheden gevonden worden, zorge de Regeering voor geregeld oudheidkundig toezicht.

XXVIII. Zij vordere ook opname in teekening en foto van alle ontdekte bijzonderheden, het bijhouden van een dagboek, waarin van deze laatste en van alle verrichte werkzaamheden nauwkeurig aanteekening wordt gehouden, en bedinge de afgifte, na beëindiging der herstelling, van het geheele aldus bijeengekomen dossier en van revisieteekeningen, waarin duidelijk is aangegeven welke wijzigingen en vernieuwingen zijn aangebracht.

XXIX. Voor de beoordeeling der plannen uit oudheidkundig oogpunt en het toezicht op de uitvoering bediene de Regeering zich van opzettelijk daarvoor geschoolde ambtenaren, werkende onder leiding van een commissie.
Deze commissie bestaat uit enkele bouwmeesters en kunsthistorici, een beeldhouwer en een schilder, onder voorzitterschap van een onpartijdig belangstellende, die geen deskundige behoeft te zijn.
Zij vorme eene afdeeling van eene „Rijkscommissie voor de monumentenzorg", waarvan de tegenwoordige commissie voor de monumentenbeschrijving de andere afdeeling worde, om de onmisbare samenwerking van deze twee instellingen te verzekeren.

XXX. De leiding van ieder herstellingswerk worde opgedragen aan een kunstenaar, en men vermijde, dat dezelfde bouwmeester vele herstellingswerken leidt.
Sleur is hier verderfelijk. Het oudheidkundige deel der taak moet voldoende verzekerd zijn door de organen van den Staat en door de eischen, te stellen aan den uitvoerenden opzichter — het artistieke deel vordert een niet door gewoonte verslapten geest.

XXXI. Om tot ambtenaar der monumentencommissie benoemd, of als uitvoerend opzichter bij een herstellingwerk toegelaten te worden, moet men blijken van geschiktheid hebben gegeven, ten genoegen der Rijkscommissie.

ZOMERHUIS DE „ZUIDHOEK" TE ZANDVOORT.

Het op den uitersten Zuidpunt van Zandvoort gelegen zomerhuis is aangenomen door den heer F. Zwaan aldaar en wordt gemeubileerd door de kunstateliers van den heer J. H. van der Lubbe te 's Gravenhage, volgens ontwerpen van den architect.
Het huis wordt hoofdzakelijk opgetrokken van baksteen, die ook van binnen in het gezicht komt. Het staat tegen een duin op, vandaar de oploopende muur.

A. J. KROPHOLLER, Architect.

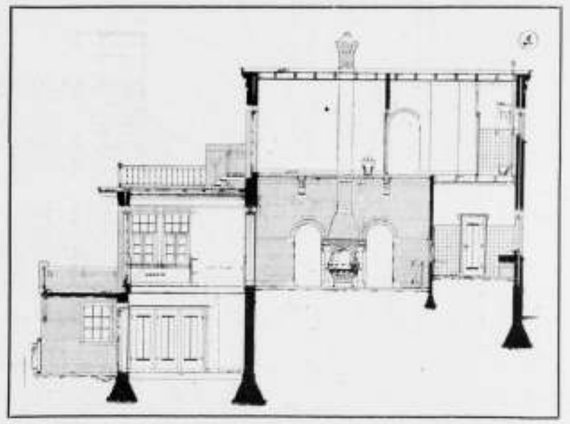

Zomerhuis „de Zuidhoek" te Zandvoort. Langsdoorsnede. Arch. H. J. Kropholler. Schaal 1 à 180.

JURYRAPPORT VAN DEN „TWEEDEN GEVELWEDSTRIJD" UITGESCHREVEN DOOR HET GEMEENTEBESTUUR VAN LEIDEN.

De heeren Jac. Verheul, W. Kromhout en M. W. Dudok, op uitnoodiging van Burgemeester en Wethouders van Leiden optredende als Jury voor den „Tweeden Gevelwedstrijd", uitgeschreven door het Gemeentebestuur van genoemde stad, hebben aan genoemd college het volgend rapport uitgebracht betreffende hun onderzoek naar de tusschen 1 Januari 1914 en 1 Januari 1916 in Leiden gebouwde gevels.

Krachtens het door Uw College voor dezen wedstrijd vastgestelde programma waren van overheidswege gestichte gebouwen van mededinging uitgesloten. De overige gebouwen werden voor de beoordeeling gesplitst in drie rubrieken:
a. dienst- en utiliteitsgebouwen, (kantoren, pakhuizen, fabrieken, onderwijsgebouwen, enz.);

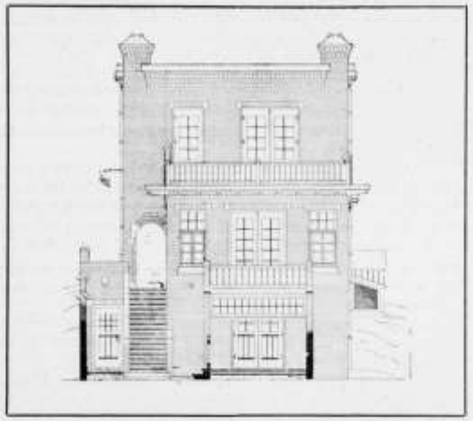

Zomerhuis „de Zuidhoek" te Zandvoort. Arch. H. J. Kropholler. Vooraanzicht. Schaal 1 à 180.

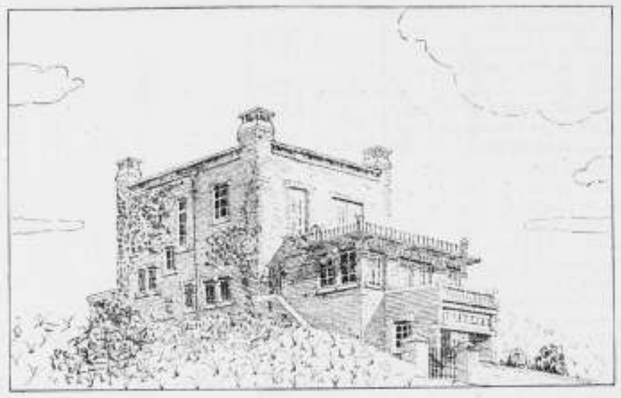

Zomerhuis „de Zuidhoek" te Zandvoort.

b. woongebouwen (woonhuizen, winkels, villa's, buitenhuizen, societeitsgebouwen, koffiehuizen, enz.) met uitzondering van arbeiderswoningen;
c. arbeiderswoningen en complexen daarvan.
Had de Wethouder van Fabricage, de Heer H. W. Fischer, die de Juryleden ten Raadhuize ontving en installeerde, reeds met een enkel woord erop gewezen, dat de verwachtingen waarschijnlijk niet te hoog gespannen moesten worden, een oppervlakkige kennismaking met de 91 teekeningen der bouwwerken, welke in genoemd tijdvak zijn gebouwd, bracht reeds direct aan het licht, dat de taak der jury geenszins moeilijk, doch evenmin dankbaar zou zijn. Een niet onbelangrijk aantal teekeningen bleek te zijn vervaardigd door architectonisch geheel onbevoegde personen, die somtijds in de bijschriften der figuren bovendien nog kans hadden gezien te toonen, hoe zij met de beginselen der Nederlandsche Taal op even gespannen voet stonden als met die der Bouwkunst. Het zoude mogelijk zijn goede zijde hebben enkele dezer teekeningen in de vakbladen te reproduceeren, ter illustratie van de wijze, waarop in een tijd van herleving der bouwkunst, en in een stad, waarin waardevolle voorbeelden uit vroegere kunsttijdperken zoo bijzonder talrijk zijn, nochtans door geheel onbevoegden op architectonisch gebied wordt geknoeid, en voorts als afschrikwekkend voorbeeld, hoe somtijds eenvoudige, smaakvolle oude geveltjes bij verbouwing door zoodanige „architecten" en „bouwkundigen" worden „gemoderniseerd". Hoewel de Jury begreep, dat de meestal slordige en onverzorgde bestekteekeningen op zich zelf niet steeds een maatstaf vormden voor de juiste beoordeeling der architectonische waarde van de bouwwerken zelve, achtte zij toch slechts 11 gebouwen de moeite van een plaatselijke beoordeeling waard, welk bezoek den indruk van het teekenwerk in het algemeen bevestigde.
Uit het bovenstaande zal het U duidelijk zijn, dat de Jury geen volledig gebruik meent te kunnen maken van de talrijke door Uw college beschikbaar gestelde bekroningen, zelfs al erkent zij, dat dergelijke onderscheidingen in de eerste plaats het karakter van aanmoediging dragen. Als resultaat van haar onderzoek heeft de Jury eenstemmig slechts de beide volgende bekroningen toegekend:
a. Dienst en utiliteitsgebouwen:
1o. Een tweede prijs: de zilveren medaille aan den architect H. J. Jesse als ontwerper van de Autogarage, Steenstraat 55, 55a en 55b. (speciaal voor zoover de winkelpui betreft).
2o. Een tweede prijs: de zilveren medaille aan den heer J. Zaalberg, voor wiens rekening het perceel Steenstraat 55, 55a en 55b is gebouwd.
b. Woongebouwen:
1o. Een derde prijs: de bronzen medaille, aan den architect H. J. Jesse, als ontwerper van de huizenrij Oegstgeesterlaan 31-33 enz. t/m 51.
2o. Een derde prijs: de bronzen medaille, aan den heer F. Los en de firma Gebr. van Hoeken voor wier rekening de huizenrij Oegstgeesterlaan 31-33 enz. t/m 51 werd gebouwd.
Wat de sub. *b.* genoemde onderscheidingen betreft heeft de Jury zich afgevraagd of het juist was, den architect, die bij den voorgaanden gevelwedstrijd eveneens een onderscheiding ontving voor den bouw van soortgelijke woningen, thans opnieuw voor een bekroning in aanmerking te doen komen. De Jury vermeende ten slotte geen rekening te moeten houden met resultaten van vroegere beoordeelingen en waardeert bovendien, dat het nieuwe werk van den bekroonden architect zich harmonisch aansluit aan den vroegeren bouw, en evenals dit een persoonlijk cachet bezit, dat zijn stempel drukt op den geheelen straatwand.
Aan het einde gekomen van haar taak, constateert de Jury met leedwezen, dat de architecturale kunstzin zich in Uwe gemeente slechts zeer spaarzaam uitte, en dat de medewerking van de zijde van het publiek bij uw loffelijk streven naar verfraaiing van het uiterlijk aanzien der stad in het onderwerpelijk tijdvak zeer gering bleek te zijn. Het is evenzeer te betreuren, dat vele bouwkundigen, die blijkens hun werk bij het ontwerpen zoo zeer steun behoefden, de door het Gemeentebestuur opengestelde gelegenheid tot gemeentelijke voorlichting in æsthetischen zin zoo zelden aangrepen. Waar het Gemeentebestuur zoo helder blijkt in te zien het groote belang, dat de ontwikkeling der stad heeft bij een aesthetische verzorging van her- en nieuwbouw, en daarvan blijk gaf door de instelling dezer gevelwedstrijden en de beschikbaarstelling van aesthetische voorlichting, had én van het bouwend publiek, én van de bouwkundigen meerdere waardeering verwacht mogen worden.
De Jury heeft zich ten slotte afgevraagd op welke wijze de Gemeente nog krachtiger de belangen der bouwkunst, en daardoor haar eigen belangen zou kunnen behartigen dan zij deed en acht daartoe een werkzaam middel het opnemen van een aesthetische paragraaf in de bouwverordening, zooals bereids in eenige andere gemeenten met succes is geschied en waardoor althans het inferieure werk kan worden geweerd. In de tweede plaats zou de Gemeente meer rechtstreeksschen invloed kunnen doen gelden in den bouw van arbeiderswoningen. Wat op dit gebied in Leiden thans is uitgevoerd voldoet zoowel wat de eigenlijke architectuur, als wat de groepeering betreft geenszins aan de in dezen tijd te stellen eischen. En juist de arbeiderswoningbouw kan in de moderne ontwikkeling eener stad een element worden van bijzondere stedenbouwkundige waarde.
Met dit advies, hetwelk zij Uw College beleefdelijk in overweging geeft, vermeent de Jury het te moeten laten. Alleen spreekt

Het Damterrein.

zij alsnog de hoop uit, dat U de sympathie verdienende gevelwedstrijden, ondanks het geringe resultaat van heden (— hetgeen mogelijk ook ten deele aan den druk der tijden is te wijten —) zult blijven voortzetten en dat de volgende Jury een blijder geluid moge doen hooren.
Er zijn teekenen, die er op wijzen, dat deze hoop in vervulling zal komen.
Mei 1916.

De Jury:
Rotterdam JAC. VERHEUL DZ.
Rotterdam W. KROMHOUT AZ.
Hilversum M. W. DUDOK.

HET DAM-TERREIN EN DE AMST.-BOUWVERORDENING.

Wij leven altijd nog in afwachting over de bestemming en toekomst van het Dam-terrein, dat thans een vijver geworden is met een reclameschutting erom heen. Evenals dit Damterrein kan men op meer punten van Amsterdam dergelijke toestanden waarnemen o.a. Singel 504 en St. Jorissteeg 2, welke huizen omstreeks Nieuwjaar gesloopt zijn. Bijna een halfjaar ligt dit bouwterrein nu open. Waterlooplein 90 en 92 waren voorzien van fraaie 17 en 18e eeuwsche gevels, in 1914 zijn deze perceelen gesloopt en nu reeds twee jaren is dit terrein afgesloten met een onooglijke schutting en wordt sedert gebruikt als opslag voor oud-roest.
Het is een algemeen stadsbelang, dat in dergelijke toestanden eene verbetering gebracht wordt. Door aanvulling van art. 284 en 95 der Bouwverordening kan reeds zeer veel gewonnen worden. „*Met de slooping mag niet worden aangevangen dan na verloop van 8 dagen, nadat van het voornemen daartoe aan B. en W. is kennis gegeven, en niet dan met inachtneming van zoodanige Voorschriften, als deze in het belang van welstand, openbare orde en veiligheid mochten geven.*" Het is van groote waarde te weten wat er zal verdwijnen, als wat er voor in de plaats zal komen. Het valt meermalen voor, dat reeds met het sloopen wordt begonnen vóór de eigenaar weet, wat er nieuw gemaakt zal worden. Het bouwterrein blijft dan om een of andere reden maandenlang tot ontsiering der stad als een ruine liggen. Wanneer voor het Dam-terrein met de slooping van het Commandants-huis, en het opbreken van den Vijgendam was begonnen, nadat eerst definitief was vastgelegd wat er voor beters in de plaats zou komen, dan ware al veel ellende gespaard gebleven.

VAN HOUTEN.

JAARVERSLAG VAN DEN RAAD VAN ARBITRAGE VOOR DE BOUWBEDRIJVEN IN NEDERLAND OVER HET JAAR 1915.

(Vervolg van bladz. 48.)

Waar boeteoplegging in het algemeen een maatregel is, die dengenen op wien zij wordt toegepast, zeer zwaar treft, meende de commissie mede in verband met bovengenoemde onzekerheid en met het feit, dat de termijn voor de oplevering van de school betrekkelijk kort was, te moeten adviseeren tot eene boeteoplegging over 37 dagen, dus tot eene boete van f 370.—
De door den aannemer gevorderde schadevergoeding was gebaseerd op een der bepalingen van het bestek, luidende: De gebakken steen in waalvorm moet geheel overeenkomen met de monsters, zoowel wat kwaliteit, kleur, vorm, als afmetingen be-

treft, voor zoover niet anders is bepaald en is tegen de volgende prijzen verkrijgbaar *franco bouwterrein:* fundeeringssteen per 1000 f 11.75, binnenmuursteen per 1000 f 11.25 enz."

Deze met de beste bedoeling in het bestek vermelde zinsnede is de oorzaak geworden van eene stagnatie in het werk, toen de steenleverancier, aan wien de Gemeente te voren gevraagd had de steen voor den toekomstigen aannemer van het werk te reserveeren, met levering in gebreke bleef.

De aannemer plaatste zich op grond van de prijsopgaaf in het bestek en de door de Gemeente gedane aanwijzing van de firma, waar de steen te krijgen was, op het standpunt, dat de Gemeente moest zorgen voor het aanwezig zijn der steenen; de Gemeente meende, dat dit des aannemers taak was. In de stukken kwam geene specificatie voor van de door den aannemer gepretendeerde schadevergoeding. Met de later verstrekte specificatie, waarvan de grondslag vormde de betaling der werkloonen, kon de commissie niet accoord gaan. Wel kon worden toegegeven, dat het oponthoud in de levering van de steenen oorzaak is geweest van den langeren duur van het werk en dat deze langere duur een schadepost vormde voor den aannemer, daar zijne algemeene kosten er door vergroot werden. Deze vergrooting der algemeene onkosten, door de Commissie in billijkheid gesteld op f 200 —, stond, naar haar oordeel, buiten eenig schuldverband, hetzij van de directie, hetzij van den aannemer, maar was een indirect gevolg van de besteksbepaling, waarin de directie verklaarde, dat de gebakken steen, overeenkomende met de monsters „tegen bepaalde prijzen franco bouwterrein *verkrijgbaar is*" terwijl dat op het juiste oogenblik niet het geval was, daar de leverancier de steenen niet, gelijk hem door de Gemeente was verzocht, voor den aannemer gereserveerd had. Het scheen de commissie niet onbillijk, dat de Gemeente aan den aannemer deze vergrooting van zijne algemeene onkosten ad f 200.— vergoedde.

Een en ander in aanmerking nemende, adviseerde de commissie, dat de Gemeente aan den aannemer zou betalen f 3539.57 9/9.

De kosten van dit advies beliepen f 457.80, en daar de aannemer gevraagd had f 5285.28 en de Gemeente had aangeboden f 2849.71 1/9, werd 5/7 van de kosten ten laste van den aannemer en 2/7 ten laste van de aanbesteedster gebracht.

IX.

Einde 1912 maakte een bouwkundige in een kleine gemeente van Zuid-Holland volgens opdracht een ontwerp met bestek voor het bouwen van een heerenhuis met kantoor, fabrieken enz. Zijne begrooting beliep f 15.500.— en de laagste inschrijvingssom was f 16.498. Dit bedrag was den bouwheer te hoog en hij gaf in den aanvang van 1913 eene nieuwe opdracht voor een vereenvoudigd bouwplan. De bouwkundige, die het ontwerp gemaakt had, trad op als aannemer van het grond- en metselwerk en tegelijk als directie.

Nadat de bouw was gereed gekomen, werden er teekenen van verzakking geconstateerd, de bouwheer verloor zijn vertrouwen in zijn aannemer-architect en raadpleegde een anderen bouwkundige, op wiens advies het gebouw gedeeltelijk onderheid werd, waarna het niet onderheide gedeelte verder zakte en scheuren in het gebouw ontstonden. Naar aanleiding van deze verzakking kregen partijen kwestie en groot meeningsverschil.

De aannemer-architect vorderde voor zijn eerste, niet uitgevoerde ontwerp f 822.90, zijnde 5 pct. van het bedrag der laagste inschrijving en f 3187.50, als voorlaatste en laatste termijn voor het maken van de grond en metselwerken volgens het tweede, uitgevoerde plan.

De aanbesteder, wel verre van te erkennen f 4010.40 schuldig te zijn, beweerde van den aannemer f 5558.92 te vorderen te hebben, welk bedrag hij als volgt berekende:

kosten van dit advies bedragende	f 457.80
kosten van onderheiing wegens de verzakking	f 1019.62
kosten tot het brengen van het pand in bruikbaren toestand, door verbetering van de afwatering, van hellende vloeren, van sluitingen van deuren, nazien van metselwerk, dat inwatert, verbetering van luchttoevoer onder de balken, verbetering van den lekken kelder enz.	- 1484.—
mindere waarde van het pand door het niet nakomen van de voorschriften van aanbesteding, daar het gebouw op verschillende plaatsen tusschen 0.16 1/2 en 0.48 1/2 M. lager ligt, dan het moest liggen	- 4334.—
boete ad f 5 — voor elken dag, dat het pand later dan 28 Juli 1913 is voltooid — beperkt tot één jaar	- 1825.—
	f 8662.62
te verminderen met den derden en vierden termijn van de aannemingssom ad f 3187.50 minus een saldo minder ad f 83.80	- 3103.70
Resteert eene vordering van den aanbesteder ad	f 5558.92

Partijen, voorzien van rechtskundigen bijstand, maakten te zamen eene acte van compromis op en verzochten eene uitspraak in den vorm van een executorialen titel.

Arbiters konden zich niet vereenigen met het standpunt van den aanbesteder, die meende, dat voor het eerste bouwplan geen architecten-honorarium verschuldigd was, omdat was afgesproken dat als zoodanig zou worden gerekend „5 pct. van het bedrag, waarvoor het werk zou worden *gegund*", terwijl het in casu niet gegund was. Immers de honorarium-tabel van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst voorziet uitdrukkelijk in het geval van niet-uitvoering van een werk. Naar de meening van arbiters viel het bouwwerk echter niet in de tweede, maar in de eerste klasse, bedoeld in de honorariumtabel en was dus voor voorloopig ontwerp, ontwerp, bestek en begrooting 2.77 pct. van f 15.500.— of f 429.35 verschuldigd.

De rekening van minder werk was blijkbaar bij vergissing niet door den aannemer in aftrek gebracht en moest tot het door den besteder genoemde cijfer van f 83.80 worden erkend.

Arbiters constateerden door eene door henzelven verrichte waterpassing, dat de vloer van een der kamers parterre 0.40 M. lager lag, dan hij volgens bestek en teekening zou moeten liggen; dat het gebouw op deze plaats echter 0.40 M. gezakt zou zijn, zooals de bouwheer blijkbaar dacht, meenden arbiters niet te kunnen aannemen, daar dan de muren er anders zouden uitzien als door hen werd waargenomen. Zij waren van oordeel, dat de zakking belangrijk geringer moet geweest zijn — sommige getuigen-deskundigen spraken van 0.09 tot 0.12 M. — en dat er eene vergissing moet hebben plaats gegad in de overbrenging van het — of wel dat de aannemer-architect zelf zijn peil verlaagde, omdat het terrein lager lag dan zijn teekening aangaf, of dat hij van de wijs werd gebracht door een zandophooging van 0.90 M. van wege de gemeente ten behoeve van den straataanleg, die hij aanzag voor de geheele ophooging, terwijl het slechts het eerste gedeelte ervan was en er later, na den aanvang van den bouw, nog 3.45 M. hooging bijkwam.

Scheidslieden waren voorts van oordeel dat de besteder onvoorzichtig geweest was door op eigen gezag, op raad van een tweeden bouwkundige te gaan ingrijpen, zonder eerst zijn architect en aannemer voor de zakking te hebben aansprakelijk gesteld en zonder eerst langs wettelijken weg getracht te hebben hem zijne aansprakelijkheid te doen gevoelen. Zij meenden, dat het onderheien van den voorgevel en het gedeeltelijk onderheien van de beide zijgevels geenszins in het belang van den geheelen bouw is geweest, want eerst *na* na onderheiing, welke in December 1913 is uitgevoerd, is het gebouw op verscheidene plaatsen gescheurd en daar nu eene *geleidelijke zakking* niet meer mogelijk is, zal dit scheuren eer toe- dan afnemen.

Dientengevolge kunnen de kosten van deze onderheiing niet ten laste van den aannemer gebracht worden.

Hoewel dus de gebreken aan het pand door de op last van den bouwheer door anderen uitgevoerde onderheiing in groote mate zijn verergerd, moet toch de aannemer-architect aansprakelijk blijven voor de fouten, voor zooverre ze vóór de onderheiing bestonden. Voor deze, voor zoover ze voorkomen uit de werkelijke zakking, heeft hij een bedrag van f 850.— te vergoeden.

Arbiters schatten verder de mindere waarde van het perceel wegens de lagere ligging tengevolge van de vergissing in het peil op 10 pct. der bouwkosten, dus op f 1300.

De boete wegens tardieve oplevering bracht het scheidsgerecht terug op f 112.50, vooral in aanmerking nemende dat de fabriek tijdig gereed geweest, dus dat de aanbesteder voor verreweg de belangrijkste schade, die uit vertraagde oplevering kon voortspruiten, is gevrijwaard gebleven, terwijl de aanbesteder zelf eenige faciliteiten aan den aannemer had toegestaan wat de oplevering van het woonhuis aangaat, hetwelk toch, hoewel niet formeel opgeleverd, geachtmocht worden in hoofdzaak te zijn gereed geweest, toen de bouwheer het ging bewonen op 1 Nov. 1913.

De rekening werd dus als volgt:

Aan den aannemer-architect komt toe:

a. voor honorarium voor het eerste ontwerp		f 429.35
b. voor derden en vierden termijn minus saldo minderwerk		- 3103 70
		f 3533.05

Aan den besteder komt toe:

a. voor het brengen van het pand in bruikbaren toestand	f 850.—	
b. voor mindere waarde van het gebouw door het lager liggen van het pand	- 1300.—	
c. voor boete	- 112 50	
		- 2262.50
Per saldo is door den besteder te betalen		f 1170 55

De aannemer-architect had zijne vordering verpand aan een leverancier van bouwmaterialen, deze trad naast hem en ter zijner ondersteuning als medeeischer in de procedure op, mede invorderend het door hem gevorderde bedrag.

De kosten bedroegen f 585.67, waarvan de helft ten laste van ieder der beide partijen werd gebracht.

In den loop van het jaar werd eene bestuursvergadering gehouden, waarin het jaarverslag werd vastgesteld en de rekening en verantwoording van den penningmeester werd opgenomen en éene vergadering van het „aangevuld bestuur" waarin tot eene wijziging in de verdeeling van het honorarium werd besloten.

In dit jaarverslag mag niet onvermeld blijven, dat de Raad er dit jaar in slaagde niet alleen zijn gansche schuld aan de Vereeniging van Delftsche Ingenieurs, aan de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en aan den Nederlandschen Aannemersbond af te doen, maar ook om een saldo over te houden, hetwelk op 31 Dec. 1915 f 1332.66 bedroeg.

Aldus vastgesteld op de Vergadering van het Bestuur van den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland van 4 April 1916.

Namens het Bestuur:
A. DEKING DURA, c. i. *Voorzitter.*
Mr. M. A. VAN BOOVEN, *Secretaris.*

VERSLAG OMTRENT DEN BOND HEEMSCHUT

uitgebracht in de algemeene vergadering van 20 Mei 1916.

Het Bestuur was samengesteld als volgt: Prof. Dr. H. Brugmans te Amsterdam, Voorzitter; D. F. Tersteeg te Naarden, Onder-Voorzitter; A. W. Weissmann te Haarlem, 1e Secretaris; J. H. W. Leliman te Amsterdam, 2e Secretaris; G. A. Pos te Baarn, Penningmeester; Mr. G. A. P. M. van der Aa te Overveen; K. P. C. de Bazel te Bussum; Mr. W. B. Buma te Huizum; W. Croockewit W.Azn. te Amersfoort; Edo J. Bergsma te Enschedé; H. Ch. Vegtel te 's Gravenhage; Dr. Jan Kalf te 's Gravenhage; C. R. T. baron Krayenhoff te Utrecht; Jhr. Mr. F. J. J. M. van Rijckevorsel te 's Hertogenbosch; Mr. P. G. van Tienhoven te Heemstede.

De vijf eerstgenoemde heeren vormden het Dagelijksch Bestuur.

Buitenland. Door den oorlog kwam de heemschut-beweging in het buitenland grootendeels tot stilstand. Alleen van de „American Scenic and Historic Preservation Society" werd een jaarverslag ontvangen. Daarin werd omtrent de lichamen, die in de meeste Europeesche Staten ten bate van het behoud der schoonheid werkzaam zijn, niets vermeld. Zeer uitvoerig en met groote waardeering werd echter medegedeeld, wat door den Bond Heemschut was verricht.

Binnenland. De Bond Heemschut nam deel in de leening, aangegaan door de Vereeniging tot behoud van Natuurmonumenten in Nederland voor het aankoopen van bosschen op vennen te *Oisterwijk.* Deze leening werd volteekend, zoodat een prachtig gedeelte van Noord-Brabant nu voor het vervolg tegen vernieling uit baatzucht is beschermd.

In zake de minder gelukkige verandering in de ligging der tramlijnen op den Dam te *Amsterdam* werd overleg gepleegd met de Dam-commissie. Een nieuw plan voor die lijnen, waarbij ook rekening zal worden gehouden met den welstand, kan worden verwacht.

Op voorstel van den heer Croockewit liet Heemschut door den 1sten Secretaris *voordrachten* houden aan verschillende inrichtingen van middelbaar onderwijs. Deze voordrachten, door lichtbeelden verduidelijkt, vielen zeer in den smaak van het jeugdig gehoor. Den directeuren en directrices komt dank toe voor de ondervonden welwillendheid en medewerking.

Bericht kwam in, dat het Kapittelbosch te *Harmelen* dreigde geveld te worden. Dank zij de medewerking der Nederlandsche Heide-Maatschappij kon het vellen worden voorkomen.

Een huis aan de Markt te *Culemborg,* dat door brand was verwoest, zou worden herbouwd in een trant, die niet met de schilderachtige omgeving in overeenstemming was. Gelukkig bleek de eigenaar tot veranderingen bereid, zoodat het huis nu een goed geheel met die omgeving vormt.

Toen, door het afbreken van eenige opstallen te *Kampen,* aan de IJselkade een deel van den middeneeuwschen stadsmuur te voorschijn kwam, heeft Heemschut den Raad dier gemeente verzocht, den vrijgekomen grond niet weder voor bebouwing te bestemmen, doch als plantsoen in te richten.

Van het gemeentebestuur te *Hattem* werd een ontwerp voor eene school ter beoordeeling ontvangen. Een advies daarover werd uitgebracht.

In zake de ontsiering langs den rijksstraatweg te *Velp,* waar boomen werden omgehakt en rijwielpaden werden aangelegd, werd overleg gepleegd met den A.N.W.B., Toeristenbond voor Nederland.

De nieuwe brug, te *Amsterdam* over de Waal ter verbinding van de Binnen- met de Buiten-Bantammerstraat gemaakt, gaf aanleiding tot het zenden van een brief aan Burgemeester en Wethouders, waarin verzocht werd, dergelijke bruggen, die niet in een Amsterdamsche omgeving passen, voortaan niet weder te doen bouwen.

Van het gemeentebestuur van *Haarlemmerliede* en *Spaarnwoude* werd het verzoek ontvangen, een lid aan te wijzen in een commissie, die Burgemeester en Wethouders adviseert, omtrent de eischen van welstand, aan nieuw te stichten gebouwen te stellen. De heer A. W. Weissman werd aangewezen. Reeds verscheidene malen is de commissie werkzaam geweest.

Een poging, gedaan om het sloopen van een achttiende-eeuwsch huisje, staande tegen de Groote Kerk te *Haarlem,* te voorkomen, mislukte.

Aan den Minister van Binnenlandsche Zaken werd een verzoekschrift gezonden, om aan te dringen op het stellen van *welstandseischen* bij woningen, die met voorschot uit 's Rijkskas ingevolge de Woningwet worden gebouwd. Naar aanleiding van dit verzoekschrift heeft de Minister den Woninginspecteurs een circulaire gezonden, om in dien geest werkzaam te zijn.

Bericht werd ontvangen, dat in vele Geldersche dorpen en stadjes de helderwitte *bepleisteringen* der gevels, die zoo schilderachtig zijn, voor grauwe tinten moeten plaats maken. Door artikelen, aan plaatselijke bladen gezonden, werd getracht, hierin verandering te brengen.

Een gevel met arkel te *Hattem,* uit de zeventiende eeuw afkomstig, bleek dringend herstel noodig te hebben. Heemschut

wendde zich te dezer zake tot de Vereeniging Gelre te Arnhem. Toen de boomen aan de Commandeurslaan te *Katwijk aan den Rijn* geveld zouden worden, heeft Heemschut zich tot den Raad dier gemeente gewend, om op het behoud der boomen aan te dringen. Deze poging had echter niet het gehoopte gevolg; slechts aan één zijde werden de boomen gespaard.

In het vorig jaarverslag werd melding gemaakt van de stappen, die door Heemschut werden gedaan naar aanleiding van de grooto ontsiering, die te *Amsterdam* dreigde door de voorgenomen demping van een deel van het Oosterdok ten behoeve van de uitbreiding van het stations-emplacement. Bij het sedert vastgestelde ontwerp is wel eenigszins met de bezwaren, die Heemschut had rekening gehouden, maar toch schijnt de gekozen oplossing nog weinig bevredigend.

Aan het Genootschap Architectura et Amicitia te Amsterdam werd een prijs geschonken voor een uit te schrijven *prijsvraag* met een transformatorenhuisje als onderwerp. Dergelijke gebouwtjes, die in verschillende provinciën verrijzen, laten dikwijls veel te wenschen over wat den welstand gaat. De verwachting werd gekoesterd, dat een prijsvraag als de bedoelde zou kunnen bijdragen tot het verkrijgen van betere ontwerpen.

De poging, door Heemschut gedaan, om de gemeente *Dordrecht* die reeds een reclame-verordening bezit, ook tot het opnemen van eischen van welstand in haar bouw-verordening te bewegen, mislukte.

Een plan der Regeering, om het fraai gelegen terrein te *Maastricht*, als de Kommen bekend, voor het bouwen van een kazerne aan te wijzen, gaf aanleiding tot het zenden van een verzoekschrift aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Getracht werd, een zuivelfabriek, die onder *Ouder-Amstel* aan aan het Abcoudermeer zou worden gebouwd voor rekening der Onderlinge Vereeniging van Veehouders te Amsterdam, zóó te doen ontwerpen, dat zij geen ontsiering voor haar omgeving zou zou opleveren. De Vereeniging bleek echter niet tot medewerking bereid.

Het wetsontwerp tot verbreeding van *rijkswegen* gaf Heemschut aanleiding, om den Minister van Waterstaat te verzoeken, in den bij dat ontwerp bedoelden „Wegenraad" ook afgevaardigden van den Bond zitting te willen doen nemen.

Het gelukte de boomen langs den rijksweg van *Naarden* naar *Laren*, die voor vellen aangewezen waren, te behouden.

Over de *klokkenspelen* werd aan de gemeentebesturen, die ze bezitten, een brief gezonden, om op de beteekenis daarvan te wijzen en er op aan te dringen, daaraan geen veranderingen te laten maken, eer de raad van ter zake kundigen was ingewonnen.

De boomen van den Stationsweg te *Baarn*, die dreigden geveld te worden bleven door de bemoeiingen van den Bond gespaard; het gelukte echter niet, de boomen om de kerk te *Kerk-Avezaath* te redden.

Een schilderachtige molen te *Huizen*, door de gemeente aangekocht, zou worden gesloopt. Aanvankelijk scheen het, dat de molen zou kunnen behouden blijven. Het gemeentebestuur bleek bereid, den molen te verhuren, als de som, voor de herstelling benoodigd, door Heemschut werd voorgeschoten. Reeds was men met het bijeenbrengen van dat bedrag bezig, toen de mededeeling kwam, dat de herstelling het dubbele der eerste raming zou vorderen, waarom het gemeentebestuur had besloten, den molen aan de Vereeniging het Nederlandsch Openluchtmuseum te Arnhem aan te bieden.

Het vellen der boomen aan de oostzijde van den Binnendijk te *Monnikendam* werd door het optreden van Heemschut voorkomen. Daarentegen had een poging, gedaan om het vellen der boomen in de Nieuwstraat te *Medemblik* niet te doen geschieden, geen gunstige uitkomst.

De voorgenomen wijziging der *grondbelasting*, die, werd zij tot wet, voor het behoud der schoonheid van Nederland zeer bedenkelijke gevolgen zou hebben, gaf aanleiding tot overleg met de Vereeniging tot behoud van Natuur-monumenten.

(Wordt vervolgd.)

PRIJSVRAGEN.

„KUNST AAN HET VOLK".

Prijsvraag voor een ameublement voor een arbeiderswoning.

Ingekomen zijn acht ontwerpen.

1. Motto „Jo". 2. Motto „Lagos". 3. Motto „Mei". 4. Motto „Thuys". 5. Motto „Je kunt nooit weten". 6. Motto „Mosa". 7. Motto „Stella". 8. Zonder Motto.

Het ontwerp zonder motto ingezonden, had geen naambrief, geen correspondentieadres, doch wel een schrijven aan de jury, waarbij op de enveloppe een firmanaam stond. Dit ontwerp voldeed niet aan de eischen van het programma en bleef dus buiten beschouwing.

De beslissing van de jury is als volgt; toegekend zijn twee beloonningen:

a. Motto „Jo", ontwerper W. J. Arnolds — fabrikant Jansen & Nusink te Amsterdam.

b. Motto „Lagos", ontwerper H. v. Dorp — fabrikant W. Gieben te Amsterdam.

Verder twee loffelijke vermeldingen:

a. Motto „Thuys", ontwerper Jan Wels — fabrikant H. Jansen te Alkmaar.

b. Motto „Mei", ontw. L. Deen — fabrik. H. Boas te Amsterdam.

BERICHTEN.

Kunstnijverheid in Frankrijk. De onderstaatssecretaris van Schoone Kunsten, Dalimier, heeft, na een ingestelde enquête en met het doel de decoratieve en nijverheidskunsten in Frankrijk te verjongen, in elk belangrijk centrum van de geheele provincie, de instelling gelast van een „Comité régional d'art pratique" samengesteld uit de voornaamste industrieelen, kunstenaars, handwerklieden, kunstamateurs, etc.

Deze comité's hebben de opdracht, om de vraagstukken betreffende de opleiding van kunsthandwerklieden en de methodes om het onderwijs te volmaken, te bestudeeren, hoewel ze het initiatief aan directeuren en onderwijzend personeel der scholen moeten laten. Aan den anderen hebben ze de centrale administratie van de toestanden der decoratieve kunst in hun gebied op de hoogte te houden.

De door deze comité's aangeduide vraagstukken zullen behandeld worden door een centrale technische commissie, ingesteld door den onderstaatssecretaris van Schoone Kunsten.

Deze commissie wordt samengesteld uit permanente en om de drie jaar wisselende leden. Onder de laatsten zullen zijn vertegenwoordigers van het parlement, van de Kamer van Koophandel te Parijs, van alle drie de groote salons, van de vier maatschappijen op het gebie der decoratieve kunst (Union Centrale, Société d'encouragement, Artistes décorateurs, Union provinciale der arts décoratifs), vertegenwoordigers van de kunst-industrieën en de Parijschen groothandel, decoratieve kunstenaars en gandwerklieden.

Zij zal alle voor de voorlichting der toegepaste kunst en de uitbreiding der industrieën, die daarmee in verband staan belangrijke vraagstukken bestudeeren. Zij zal de beste methodes voor de theoretische en practische opleiding van nijverheidskunstenaars en werklieden in hun vak en de handhaving, in de industrie, van de eigenschappen van smaak en goede afwerking, die haar in het verleden gekenmerkt hebben, opsporen en propageeren.

Zij zal de inlichtingen op esthetisch, technisch en economisch gebied, verstrekt door de comité's in de provincie, centraliseeren en dien comité's raad geven en ze bijstaan.

Zij zal, door middel van voordrachten en reizende tentoonstellingen, de beste voorbeelden en producten van toegepaste kunst verspreiden en algemeen doen kennen; de wederopleving of verbreiding van speciale of traditioneele kunstvakken der verschillende streken bevorderen; — zij zal, ten slotte, trachten de productie der nijverheidskunsten- gebaseerd op zich bij de behoeften van het moderne leven aansluitende vondsten, zooveel mogelijk aan te sporen.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. B. van Loghem, B. J. Ouendag en G. Versteeg.
Redacteur: J. Grayama.
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: Mouton & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — Advertentiën: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

37ste JAARGANG. = 10 JUNI 1916. = No. 6.

INHOUD: Officieel Gedeelte. Verslag Vergadering. — Statuten-wijziging. — Honorariumregeling. Woningbouw, Volkshuisvesting. Redactioneel Gedeelte. Meubelen voor arbeiderswoonkamer. — Verslag Heemschut (vervolg). — Berichten. — Rectificatie. — Met een plaat.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Ledenvergadering der M. B. V. A. op Woensdag 31 Mei in het „Restaurant Riche" te Arnhem. Als tegen 11 uur het Bestuur en een dertigtal leden aanwezig zijn, opent de voorzitter met eene korte inleiding de vergadering. Hoewel de statuten voorschrijven, dat in Mei de Alg. vergadering zal worden gehouden moest hiervan om de volgende redenen worden afgeweken. De statuten toch bepalen, dat in de Alg. vergadering verslag over den finantieelen toestand en het rapport van de commissie voor de rekening en verantwoording moet worden uitgebracht en de begrooting moet worden ingediend. Aangezien echter het boekjaar den laatsten April eindigt is het niet mogelijk reeds op de Mei-vergadering aan bovengenoemde voorschriften der statuten te voldoen en is het wenschelijk de alg. vergadering dit jaar tot midden Juli uit te stellen.

Zooals de dagbladen reeds hebben bericht is art. 24 der A. A. V. thans door de Delfsche Ingenieurs aangenomen. Het bestuur der Maatschappij meende echter alvorens voorstellen hieromtrent in te dienen eerst de bezwaren te moeten vernemen, welke de afgevaardigden der arbeidersvereenigingen tegen de redactie van genoemd artikel aanvoeren. Aan alle leden der M. B. V. A. werd in een brief door de arbeidersvereenigingen verzonden, het standpunt der arbeiders nader uiteengezet.

Het was wellicht wenschelijk geweest nog eens hierover met de Delftsche Ingenieurs te confereeren. Dit werd echter door dezen niet meer noodig geacht. In het eerstvolgende nummer van het Bouwkundig Weekblad zullen door den secretaris eenige opmerkingen betreffende art. 24 der A.A.V. worden gepubliceerd.

Wat het werkprogramma betreft kan worden medegedeeld, dat de commissie voor de afwikkeling van punt 7 „Het bouwen van volkswoningen door bekwame architecten" eenige malen bijeen kwam ter bespreking van dit onderwerp en besloot ten einde een goed overzicht te krijgen van de plannen van arbeiderswoningen door Rijkssteun tot stand gebracht, de medewerking te verzoeken van de inspecteurs der volksgezondheid. Van velen is het antwoord binnengekomen, maar de gevraagde medewerking werd tot heden niet verleend.

Ook de commissie voor punt 11 van het werkprogramma „Het brengen van eenheid in het middelbaar technisch onderwijs" heeft verschillende malen vergaderd en is thans met haar rapport gereed. De commissie stelde vast een schema voor de regeling van het M. T. O. en verzoekt het bestuur der M. B. V. A. zijn medewerking te verleenen om dit schema op ruime schaal te verspreiden, opdat vele belangstellenden in het technisch onderwijs zich een oordeel over deze regeling hebben gevormd alvorens deze in een der volgende ledenvergaderingen zal worden besproken.

Ten slotte deelde de voorzitter nog mede, dat moet worden afgezien van de plannen om een collectief ongelukken-verzekeringscontract voor de leden af te sluiten. Ondanks, dat het den leden zeer gemakkelijk werd gemaakt hunne adhaesie met het plan te betuigen (alleen een briefkaart ingesloten in het Bouwkundig Weekblad moest worden onderteekend) kwamen slechts zeer weinig adhaesiebetuigingen binnen en werd het vereischte aantal (15) niet bereikt.

Met betrekking tot de Meivergadering merkt de heer van Goor op dat het thans zeer goed mogelijk is om het vereenigingsjaar op 1 Januari te doen aanvangen, waardoor er geen bezwaren meer aan verbonden zullen zijn om in de Meivergadering rekening en verantwoording te kunnen afleggen en de begrooting in te dienen. De statuten zullen dan echter in dien zin gewijzigd moeten worden. De vergadering kan zich met dat voorstel vereenigen.

De Heer Posthumus Meyjes als voorzitter der daartoe benoemde commissie lichtte vervolgens met behulp van een grafische voorstelling de ontworpen honorariumtabel voor woningbouw ten behoeve der volkshuisvesting toe. Naar aanleiding hiervan doet de Voorzitter mededeeling van een ontvangen schrijven van den heer Bilderbeek, waarin erop wordt aangedrongen, dat in de tabel wordt vermeld, dat het ontwerpen van een stratenplan afzonderlijk moet worden gehonoreerd. De inleider wijst er op, dat deze zaak ook in de Commissie werd besproken, doch het bleek niet mogelijk voor de verschillende zeer uiteenloopende gevallen een bepaalde regeling te treffen. De heer Versteeg meent te weten, dat wel in de buitenlandsche honorariumtabel een regeling hiervoor werd opgenomen.

Nog verschillende opmerkingen worden met betrekking tot dit onderwerp gemaakt tot de vergadering ten slotte besluit om overeenkomstig het voorstel Bilderbeek in de tabel op te

nemen, dat het ontwerpen van een stratenplan afzonderlijk wordt gehonoreerd.
Op een vraag van den heer Van Goor welke redenen er toe hebben geleid om de eindcijfers van die tabel gelijk te maken aan die der honorariumtabel eerste klasse, verwijst de heer Posthumus Meijjes naar het besluit der ledenvergadering waarbij bepaald werd, dat de eerste klasse, wat de eindcijfers betreft zou worden aangehouden.
Tevens wijst spreker er op, dat het wenschelijk is de tabel thans zoo spoedig mogelijk te doen afdrukken. In het B. Weekbl. werd reeds voor kort het concept opgenomen met uitzondering van tabel I waarvan de in de zaal opgehangen geteekende curve een duidelijke voorstelling en overzicht geeft. Deze teekening zal op het secretariaat der Maatschappij voor belanghebbenden ter inzage bewaard blijven. Gevraagd wordt of het niet wenschelijk zou zijn, dat aan het slot der tabel wordt vermeld de namen der heeren, die aan de totstandkoming hebben medegewerkt, waarmede de vergadering volkomen instemt. Ten slotte wordt de tabel voor Woningbouw en Volkshuisvesting benevens de hier boven besproken aanvullingen door de vergadering in zijn geheel goedgekeurd en aangenomen.

HET DIRECTEURSCHAP EENER GRONDEXPLOTATIEMAATSCHAPPIJ EN HET LIDMAATSCHAP DER M. B. V. A.

Bij het Bestuur was ingekomen een advies van de Commissie van Onderzoek, waarin genoemde commissie als haar oordeel uitspreekt, dat art. 3 par. 4 zeer duidelijk bepaalt, dat directeuren eener grondexplotatiemaatschappij niet als lid kunnen worden toegelaten tot de vakvereeniging van Nederlandsche architecten. De Commissie van Onderzoek kan aan de hand der statuten geen ander advies geven; een dergelijke directeur is handelaar en handelaars wenscht de M. B. V. A. niet als lid toe te laten. De voorzitter wenscht erop te wijzen, dat in ieder geval niet-bouwende architecten uitgesloten dienen te blijven.
De heer Van Goor vindt, dat de zaak principieel moet worden behandeld. Bij de fusie toch is duidelijk de wensch uitgesproken, dat de Maatschappij een zuivere vakvereeniging zou worden. De grens voor de toelating is getrokken langs de commercieele afscheiding. Is iemand koopman en architect tegelijkertijd, dan zal ten slotte de koopman het winnen van den architect. Een directeur van een N. V. kan dus niet als lid der Vakvereeniging worden toegelaten, tenzij, wij weer terug gaan naar de oude Maatschappij.
De voorzitter merkt op, dat ook de fusie commissie geen verscherping wenschte. 't Gaat hier niet om een andere grens te trekken, maar de grens beter vast te leggen. Zelfs toch uit het schrijven van de Commissie van Onderzoek blijkt, dat de heer Van Goor in zeker opzicht het niet eens is met het meerendeel der commissieleden.
De heer Van Goor voert hiertegen aan, dat wanneer de architect zijn medewerking verleent om een bepaald plan te verwezenlijken en van zijn principaal in verband met bouwplannen den opdracht krijgt een geschikt terrein te koopen, dan mag die architect daarom geen handelaar worden genoemd. Het is de wijze waarop en de omstandigheden waaronder gehandeld wordt, die bepalen of men in zoo'n geval architect blijft of niet.
De heer Posthumus Meijjes is het hiermede met den heer Van Goor niet eens. Wanneer een principaal terrein koopt, dat blijkt te groot te zijn en hij geeft den architect opdracht de rest van het terrein te verkoopen, dan is deze indien hij hieraan voldoet koopman, of liever makelaar en kan als zoodanig geen lid zijn der M.B.V.A. Dit was ook het standpunt van de meerderheid der Commissie van Onderzoek. Bij een dergelijke uitlegging, merkt de heer Buskens op, kunnen de meeste Rotterdamsche leden misschien wel geschrapt worden. In Rotterdam toch zijn geen beëedigde makelaars en als vertrouwensman van den principaal komt het dus meermalen voor, dat de architect verzocht wordt een voor den bouw gunstig terrein te zoeken en zoo mogelijk te koopen. De heer Van Goor toont aan, dat bij de toelichting der concept-statuten van de fusie-commissie duidelijk is aangegeven op welke wijze art. 3 der statuten kan worden geïnterpreteerd.
Spreker leest de hierop betrekking hebbende clausule voor, waaruit blijkt, dat „het regelmatig beroep uitoefenen van het makelaarschap den architect niet toegestaan kan worden, doch, dat het bij uitzondering uitvoeren van een opdracht van een lastgever, waarbij hij als tusschenpersoon bij koop of verkoop zou optreden geen bezwaar is te achten."
Met deze opvatting kan de heer Posthumus Meijjes niet accoord gaan. In de statuten zooals deze thans voor de maatschappij verbindend zijn, ziet hij deze meening niet vastgelegd. De statuten zijn scherper gesteld dan de toelichting, die hierdoor dus haar kracht verloren heeft.
De voorzitter stelt thans voor, de clausule te doen afdrukken en deze te beschouwen als handleiding voor de Commissie van Onderzoek bij de interpellatie van genoemd artikel*). De heer Versteeg vraagt stemming over dit voorstel, doch de heer Buskens verzoekt de vergadering eerst in stemming te willen brengen de beantwoording der vraag of het directeurschap eener grond-exploitatie maatschappij vereenigbaar is met het lidmaatschap der M. B. V. A. Met algemeene stemmen wordt deze vraag ontkennend beantwoord. Besloten wordt tevens, dat de Commissie van Onderzoek met betrekking tot de al of niet terugwerkende kracht van dit besluit het bestuur nader zal adviseeren. Vervolgens wordt het voorstel tot het afdrukken der bovengenoemde clausule en het opnemen in de statuten in stemming gebracht en met 4 stemmen tegen aangenomen.

HET REGLEMENT VAN DE GEMENGDE COMMISSIE VAN DEN BOND DER BONDEN. Dit wordt thans aanvaard zonder discussie.

ADRES AAN DEN MINISTER VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN NOPENS HET UITSCHRIJVEN EENER OPENBARE OF BESLOTEN PRIJSVRAAG BIJ DE STICHTING VAN EEN NIEUW ACADEMIEGEBOUW.

De heer Slothouwer deelt de vergadering mede, dat hij het bestuur der M. B. V. A. verzocht heeft een adres aan de regeering te willen richten met betrekking tot bovengenoemde zaak. Bedoeld adres luidt als volgt:

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Excellentie,

Ondergeteekenden, bestuurderen der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten, hebben de eer het navolgende onder de aandacht van Uwe Excellentie te brengen.
Blijkens een den 28en Februari 1916 in de dagbladen gepubliceerd ontwerp is thans ten behoeve der stad Amsterdam, door den bouwmeester Dr. H. P. Berlage, een plan van uitbreiding samengesteld, waarin een belangrijk terrein is toegedacht aan een nieuw te stichten gebouw der Rijks-Academie van Beeldende Kunsten.
In verband met verschillende gedeelten der verslagen van de Commissie van Toezicht dezer Academie en de stukken gewisseld bij de jaarlijksche begrootingen, waaruit wij meenen te mogen besluiten, dat de Regeering bereid is om ten behoeve harer Academie het zoozeer benoodigde nieuwe gebouw te stichten, heeft deze aangelegenheid de groote belangstelling van onze Maatschappij en zeker ook van alle bouwmeesters in den lande.

---

*) De bedoelde clausule luidt in haar geheel als volgt:
Eveneens wordt (werd) onvereenigbaar met het lidmaatschap verklaard het optreden als practiseerend makelaar. Met deze bijvoeging „practiseerend", die de Commissie erkent niet zeer fraai te zijn, heeft zij bedoeld aan te geven, dat het regelmatig als beroep uitoefenen van het makelaarschap, blijkende uit het gebruik van zijn naam in publicaties, annonces, in verkoopbiljetten en andere dergelijke middelen van publiciteit, den architect niet toegestaan kan worden, doch dat het bij uitzondering uitvoeren van een opdracht van een lastgever, waarbij hij als tusschenpersoon bij koop of verkoop zou optreden, geen bezwaar is te achten.

Herhaaldelijk toch en vooral in de laatste tijden, is uit de kringen der bouwkunstenaars betoogd, van hoe groot belang het is, zoowel voor de bouwkunst als voor de positie harer beoefenaars, dat de particuliere architecten niet geheel worden uitgesloten waar het geldt de oprichting van groote openbare regeeringsgebouwen. Het is immers in deze opgaven, dat een ruime en edele beoefening der bouwkunst niet alleen de beste, maar zelfs menigmaal de eenige gelegenheid vindt.
Wij stellen er prijs op te verklaren, dat juist bij de stichting van een nieuw Academiegebouw alle aanleiding aanwezig is om een ruim beroep op onze bouwmeesters te rechtvaardigen. Dit zal wellicht alleen kunnen geschieden in den vorm eener openbare of besloten prijsvraag. Voor zulk een maatregel schijnen juist in dit geval alle denkbare goede redenen aanwezig. De bouwmeesters zullen zich allen voor een openbaar monument van deze beteekenis hartelijk interesseeren. Het is in zijnen dienst niet uitsluitend beperkt tot technische of tot utiliteitsbedoelingen, maar doet een beroep op die hoogere kunstenaarseigenschappen, die bij de bouwmeesters in den tegenwoordigen tijd slechts zoo zelden tot hun recht kunnen komen. Bovendien zijn de eischen, waaraan het bouwwerk heeft te voldoen, aan de meesten onzer door den aard hunner studieën bekend en vertrouwd. Wij richten ons daarom eerbiedig tot Uwe Excellentie met het dringend verzoek, dat bij de stichting der nieuwe Rijks-Academie van Beeldende Kunsten, de medewerking der particuliere architecten moge worden ingeroepen door middel van een open of besloten prijsvraag.

't Welk doende enz.

DE VOORGENOMEN SLOOPING DER KANONGIETERIJ TE 'S GRAVENHAGE. De voorzitter deelde nog mede, dat in zake de voorgenomen slooping der kanongieterij te 's-Gravenhage een drietal adressen aan de regeering zijn verzonden, waarop tot heden geen antwoord werd ontvangen; het terrein, al is met de slooping nog niet begonnen is reeds door een schutting omgeven. Over eventueele nieuwe plannen is nog niets bekend.

RONDVRAAG. PRIJSVRAAG HOOFD B. WEEKBLAD EN BRIEFPAPIER. Hierbij kwam ter bespreking het Jury-rapport der uitgeschreven prijsvraag voor het hoofd van het B.Weekblad en het briefpapier. Het bleek, dat de vergadering zich niet kon vereenigen met de meening der jury en het Bestuur werd opgedragen de Commissie van Redactie te verzoeken zich hieromtrent te willen uitspreken en nadere voorstellen te willen indienen ten einde een en ander zoo spoedig mogelijk te kunnen vervangen.

PENSIOENFONDS PERSONEEL VAN ARCHITECTEN.
Ten slotte verzocht de heer Kruisweg het Bestuur het stichten van een pensioenfonds voor het personeel van architecten in overweging te willen nemen.
De vergadering betuigt haar instemming met dit voorstel en het bestuur verklaart zich gaarne bereid dit onderwerp op de agenda der eerstvolgende bestuursvergadering te plaatsen.

Naar aanleiding van een opmerking van den heer Buskens werd besloten, de Vereeniging van Ambachts- en Kunstnijverheid mee te deelen, dat naar de meening der Maatschappij het geen aanbeveling verdient om de inrichting van het interieur van een in Rotterdam te bouwen schouwburg geheel in handen van kunstnijveraars te geven met uitschakeling van den architect, hetgeen deze vereeniging in een adres betoogd had.
Hierna hield de heer W. F. C. Schaap, directeur van gemeentewerken te Arnhem, een voordracht over stedenbouw; in hoofdzaak behandelde spr. de tegenstelling tusschen de denkbeelden der beide groote mannen op dit gebied, prof. Brinckmann en Camillo Sitte, welke tegenover elkaar staan als de romantiek en het klassisisme. Spr. wees wat Nederland betreft op het feit, dat hier thans meer en meer prof. Brinckmann zijn invloed doet gelden, wat ook uit Berlage's nieuwe projecten en plannen blijkt. Eveneens toonde spr. aan, hoe ook na de kennismaking met prof. Brinckmann's inzichten de door Camillo Sitte gegeven lessen in practijk kunnen worden gebracht.
Na afloop der vergadering werden achtereenvolgens bezocht de gemeenteschool aan het Van Verschuerplein en de school voor M. U. L. O., het gebouw der Heide-Maatschappij en de villa „Heselberch" van den heer van Leeuwen te Arnhem.

J. WESSELIUS, *Alg. Secr.*

Concep-Statutenwijziging ingevolge het besluit der ledenvergadering van Dinsdag 25 Januari 1.1.

Voor deze Statutenwijziging werd door het Bestuur een Commissie benoemd bestaande uit de heeren S. de Clercq, P. G. Buskens, L. N. van Goor, C. J. Kruisweg, B. J. Ouendag. De Alg. Secretaris was ambtshalve Secretaris der Commissie.

Statuten art. 5 par. 12.
Wanneer een der Leden van meening is, dat een lid zich schuldig maakt aan handelingen in strijd met de waardigheid van den architectenstand, het vak of de Vereeniging, of dat hij afwijkt van vastgestelde regelen of besluiten, dan kan hij schriftelijk onder duidelijke vermelding der feiten dit ter kennis brengen van het Bestuur.
De schriftelijke mededeeling wordt door het Bestuur aan den Eereraad doorgezonden, die beslist of er termen aanwezig zijn dit lid ter verantwoording te roepen.

Art. 7 par. 17.
Alle leden en aspirant-leden zijn door het aanvaarden van het lidmaatschap verplicht de bepalingen van Statuten en Algemeen Huishoudelijk Reglement na te leven en hunne handelingen naar die regelen te bepalen, welke naar aanleiding van beroepsaangelegenheden door het Bestuur worden voorgesteld en door de ledenvergadering worden bekrachtigd.
Wanneer een medewerker eenig werk als architect verricht, is hij verplicht zich eveneens aan die regelen te houden.

Art. 11 par. 25.
Behalve de bij par. 24 genoemde Commissiën wordt ingesteld:
Een Eereraad.
De Eereraad bestaat uit 3 leden en 3 reserveleden, allen lid der Vakvereeniging, die den leeftijd van ten minste 35 jaren bereikt hebben.
De leden van den Eereraad alsmede de reserveleden worden voor het eerst benoemd op de Alg. vergadering.
Jaarlijks treedt een lid af. De aftredende leden worden door de reserveleden volgens den tijd van hun verkiezing vervangen en zijn niet herkiesbaar. In verband hiermede wordt op de Alg. vergadering jaarlijks een lid voor de reserve van den Eereraad gekozen.
Indien de Eereraad de in art. 5 par. 12 genoemde mededeeling ontvangt, roept de Voorzitter zoo spoedig mogelijk, in ieder geval binnen een maand na ontvangst, de leden van den Raad bijeen.
Is de Eereraad van oordeel, dat de in de mededeeling aangevoerde feiten grondige redenen bevatten om het lid ter verantwoording te roepen, dan zendt hij hem bij aangeteekenden brief een afschrift van wat tegen het lid is aangevoerd. De naam van den aanklager wordt hierbij niet genoemd. Bij dezen brief wordt tevens een uitnoodiging gevoegd om op een door den Eereraad te bepalen datum door dezen Raad te worden gehoord. Verschijnt het lid op dien datum niet, wordt zulk een brief niet binnen veertien dagen beantwoord of wel acht de Eereraad hetgeen mondeling of schriftelijk ter rechtvaardiging werd aangevoerd onbevredigend en meent de Raad derhalve tot berisping, schorsing of royement te moeten besluiten, dan zendt hij zijn uitspraak met volledig gemotiveerd rapport naar het Bestuur, dat van de uitspraak op de eerstvolgende ledenvergadering kennis geeft. Het legt daarna het rapport voor de leden vertrouwelijk ter visie.
Van den uitspraak en het rapport wordt het lid bij aangeteekenden brief, geteekend door het Bestuur en Voorzitter en Secretaris van den Eereraad kennis gegeven, ingeval van schorsing met vermelding van den tijd, gedurende welke de schorsing zal gelden.
Bij ziekte of afwezigheid van dit lid kunnen de hierboven genoemde maatregelen buiten werking gesteld worden totdat hij

hersteld of teruggekeerd is. Bij verblijf van langeren duur buitenslands *kan*, ter beoordeeling van den Eereraad, het mondeling verhoor vervallen en de behandeling der aanklacht schriftelijk geschieden.
Wordt na uitspraak van den Eereraad het lid geroyeerd, dan zal in het B. Weekblad worden medegedeeld, dat het lid van de ledenlijst werd afgevoerd.
Na 5 jaar kan een door de uitspraak van den Eereraad geroyeerd lid weder op aanvrage als lid der M. B. V. A. worden toegelaten, behoudens een nieuw onderzoek volgens art. 4, der Statuten.
Aspirantleden en medewerkers kunnen op dezelfde gronden en op dezelfde wijze als zoodanig worden geschorst en geroyeerd.
Art. 13. Besluiten, Stemmingen. (Het woord referendum vervalt).
Alinea 2.
Voorstellen omtrent beroepsaangelegenheden moeten worden gedaan door het Bestuur of door ten minste 15 leden bij het Bestuur schriftelijk ingediend worden en door de ledenvergadering bekrachtigd.
Voorstellen van het Bestuur hierop betrekking hebbend moeten 14 dagen vóór de ledenvergadering in het B. Weekblad worden gepubliceerd. In de eerst daarop volgende vergadering kunnen amendementen worden ingediend. De stemming omtrent het voorstel geschiedt op de daaropvolgende ledenvergadering. In deze vergadering kan over dit voorstel niet meer gediscuseerd worden.
De definitieve tekst moet 14 dagen voor de vergadering worden gepubliceerd.

ALGEMEEN HUISHOUDELIJK REGLEMENT.
Na par. 25 volgt par. 25*a*. Eereraad.
De redactie van dit art. kan dezelfde zijn als de nieuwe redactie van art. 11 par. 25 Statuten zie aldaar onder *a*.
Achter par. 31 in te lasschen par. 31*a*.
Par. 31*a*. De werkzaamheden van den Eereraad bestaan in:
1°. Het onderzoek van ingekomen klachten omtrent handelingen door leden in strijd met de waardigheid van den architectenstand.
Als grondslag van dit onderzoek dient de Eerecode.
2°. Het onderzoek van klachten omtrent afwijking van vastgestelde regelen of besluiten, of handelingen in strijd met de waardigheid van het vak of de vereeniging.
3°. Het geven van uitspraak, berisping, schorsing of royement, en gemotiveerd verslag na onderzoek der ingekomen klachten.
Als grondslag voor het onderzoek genoemd onder 2 en de voorstellen tot het nemen van de maatregelen, genoemd onder 3 dienen art. 5 par. 12 der Statuten en art. 7 par. 17 der Statuten (Nieuwe Redactie).
Par. 32 sub 2 vervalt.
Par. 35. Ingeval door een der leden bij het Bestuur een klacht wordt ingediend betrekking hebbend op handelingen van medeleden in strijd met de waardigheid van den architectenstand of in strijd met besluiten omtrent beroepsaangelegenheden door de ledenvergadering bekrachtigd, wordt deze klacht door het Bestuur aanhangig gemaakt, dat de zaak behandelt als in art. 5 par. 12 der Statuten is omschreven.

Algemeene Statutenwijziging.
Art. 11 par. 25e.
Het woord „leden" te vervangen door „architecten."
Statuten Art. 15.
b. „een geillustreerd tijdschrift" vervalt.
Art. 18. Vereenigingsjaar.
Het Vereenigingsjaar begint den 1sten Januari en eindigt den 31sten December.

ALGEMEEN HUISHOUDELIJK REGLEMENT.
Art. 6 par. 39.
De zin „aan de Commissie is de ambtenaar-redacteur ambtshalve als Secretaris toegevoegd" vervalt. Hiervoor in de plaats te zetten: „de Algemeen Secretaris is ambshalve Secretaris dezer Commissie".
Art. 6 § 41.
Het woord „leden" te vervangen door „architecten".

Honorariumregeling, woningbouw, volkshuisvesting.
De honorariumtabel voor woningbouw ten behoeve der Volkshuisvesting is door de M.B.V.A. op haar laatste ledenvergadering aangenomen. Het concept dezer regeling werd voor kort in het Bouwkundig Weekblad gepubliceerd met uitzondering van tabel I, welke wij thans hier laten volgen.
Aangezien het wenschelijk is deze regeling spoedig te doen afdrukken, wordt den leden der M.B.V.A. verzocht, eventueele opmerkingen betreffende deze tabel voor Donderdag a.s. te richten tot den voorzitter der Commissie, belast met het opstellen dezer honorariumregeling, den heer C. B. Posthumus Meijjes, Heerengracht 560, Amsterdam.

Tabel I.
Berekening voor werkteekeningen en uitslagen ware grootte (zie artikel 6).

De toepassing der Tabel geschiedt met dien verstande, dat het honorarium nimmer mag dalen beneden het maximum honorarium voor de in de Tabel voorafgaande aannemingssom of bouwsom. Voor aannemingssommen of bouwsommen hooger dan 1.500.000 gulden daalt het honorarium voor iedere 500.000 gulden met 1/10 % tot een aannemingssom of bouwsom van 3.000.000 gulden is bereikt. Daarna vindt geen verlaging van het honorarium meer plaats. Zie verder Art. 10.

Bedrag aannemingssom, respectievelijk bouwsom in guldens.	Bedrag van het honorarium in procenten van de aannemingssom respectievelijk bouwsom.
5.000	**2,00**
6.000	1,97
7.000	1,94
8.000	1,91
9.000	1,88
10.000	**1,85**
15.000	1,82
20.000	1,78
25.000	1,76
30.000	1,73
35.000	1,69
40.000	1,66
45.000	1,63
50.000	**1,60**
55.000	1,57
60.000	1,54
65.000	1,51
70.000	1,48
75.000	1.45
80.000	1,42
85.000	1,39
90.000	1,36
95.000	1,33
100.000	**1,30**
150.000	1,08
200.000	0,92
250.000	0,82
300.000	0,74
350.000	0,68
400.000	0,63
450.000	0.60
500.000	**0,58**
550.000	0,55
600.000	0,53
650.000	0,51
700.000	0.48
750.000	0.46
800.000	0,44
850.000	0.42
900.000	0.41
950.000	0,39
1,000.000	**0,38**
1,050.000	0,36
1,100.000	0,356
1,150.000	0,34
1,200,000	0,335
1,250 000	0.33
1,300.000	0.32
1,350 000	0.315
1.400.000	0,31
1,450.000	0,305
1,500.000	**0,30**

REDACTIONEEL GEDEELTE.

MEUBELEN VOOR EEN ARBEIDERSWOONKAMER.

De resultaten van de door de Vereeniging „Kunst aan het volk" uitgeschreven prijsvraag zijn thans tentoongesteld in een blok arbeiderswoningen, door den architect K. de Basel gebouwd en gelegen aan het van Beuningenplein te Amsterdam.
Het was inderdaad de moeite waard deze tentoonstelling eens te bezichtigen, want men kon hier het zeldzaam resultaat zien van *in natura* uitgevoerde meubelen op een prijsvraag door een volkomen deskundige jury beoordeeld. Een waarlijk zeer gelukkige en in onzen tijd zeer bizondere combinatie van beteekenisvolle omstandigheden!
Wij laten hierbij de beide ontwerpen volgen, die door de Jury de beste worden geoordeeld. Zij spreekt daarover het volgende oordeel uit:
Motto: „*Jo*", ontwerper H. J. Arnolds te Amsterdam, fabrikant: Jansen en Nusink te Amsterdam.
De kast, stoel en spiegellijst zijn geslaagd. De tafel echter niet. Zij is onpractisch; door de plaatsing van de pooten aan de voornaamste kanten der tafel, zal het de huisvrouw niet mogelijk zijn, dáár te gaan zitten, waar volgens den vorm der tafel haar plaats is. Bovendien maken de sterk afgeschuinde hoeken de toch niet al groote tafel te klein voor het doel. Ook is zij in verhouding tot de kast en de stoelen te klein. Dit ameublement heeft een kunstvol karakter, origineel en beschaafd Het vertoont met het oog op de machinale vervaardiging de aardigste oplossingen in de versiering. Vooral van draaiwerk als versierend element (spiegeltje) is vernuftig gebruik gemaakt. De stoel met haar aardige toepassing van triplex zit prettig, en waar ook de zitting van hout is, zal zij weinig onderhoud behoeven. De ernstige, donkergroene kleur, waarin de meubelen zijn gebeitst, is, ofschoon op zich zelf fraai, wellicht niet de meest gewenschte voor een arbeiderswoning.
Motto: „*Lagos*", ontwerper H. van Dorp te Amsterdam; fabrikant: W. Gieben te Amsterdam.
Het geheele ameublement vertoont een zuivere opvatting, een goed verwerken van reeds vroeger gedemonstreerde beginselen. Veel nieuwe artistieke vinding in vorm geeft het niet; wel daarentegen in kleur. Daardoor verrast het: sterk komt dat uit bij de kast, die, hoewel door haar te simpelen, bijkans nuchteren vorm wat klein van indruk, toch door de toepassing van twee soorten hout, en het daardoor ontstane kleurverschil iets aantrekkelijks heeft. Het beste is de stoel, en ook de tafel, die echter grooter moet zijn, en waarbij het kruis iets hooger moet worden geplaatst, daar het bij het zitten hinderlijk is. De stoel zit prettig, en is zeer geschikt voor haar bestemming, ook door toepassing van de Weener zitting.
Deze oordeelvellingen troffen ons als bizonder juist en scherp gesteld. Alleen moet ons de mededeeling uit de pen, dat de stoel van van Dorp in 't geheel niet prettig zit, wegens de te lage leuning. Maar misschien is dit meer „gevoels"kwestie.
Het ameublement van Arnolds maakt een zeer behaaglijken indruk en is smaakvoller dan dat van van Dorp; voornamelijk geldt dit voor de stoelen, die door Arnolds zeer fraai zijn opgelost, bij van Dorp daarentegen een eenigszins lompen en min of meer onbeschaafden indruk maken.
Het kastje van Arnolds is een fijn gevoeld meubelstuk geworden. In fijner houtsoort uitgevoerd en in meer warmer kleuren gebeitst zal het zelfs in een rijke omgeving een zeer smaakvol meubel blijken te zijn.
De tafels beantwoorden bij beide inzendingen niet aan het doel. De pootconstructies deugen daarvoor niet en de afmetingen der bladen zijn, voor een gezin van 4 à 6 personen, te klein. Intusschen is de tafel van Arnolds opzich zelf beschouwd een smaakvol meubel, dat door een warmere beits nog veel zal verfraaien.
Ook de spiegel van het ontwerp „Arnolds" geeft een zeer origineele oplossing te zien, waar de versiering is gevonden door draaiwerk, dat zeer vernuftig is aangewend. Tegenover deze rijk-doende versiering ware het wenschelijk geweest den algemeenen hoofdvorm strenger te houden.
De Jury had o. i. wel zeer gegronde redenen kunnen laten gelden om het Ontwerp Arnolds een eersten prijs toe te kennen. Het is werkelijk het meest origineele en kunstvolle van de 7 inzendingen.
De *uitvoering* der meeste ontwerpen is uitstekend en doet de fabrikanten ongetwijfeld alle eer aan. Het ontwerp Sandorp, uitgevoerd door W. Gieben, is evenwel verreweg het best uitgevoerde. Ook aan de constructieve eischen is over 't geheel genomen goed voldaan. Dat ook minder bevoegden gemeend hebben aan deze prijsvraag mede te kunnen doen, blijkende uit het ontwerp onder het veelzeggend motto „Je kunt nooit weten", is een verschijnsel, dat aan bijna alle prijsvragen inhérent is. Evenwel had het feit, dat voor deze prijsvraag nu eens werkelijk een *deskundige* jury haar oordeel zou geven den inzender tijdig tot inkeer kunnen brengen. De jury zegt van dit ontwerp dan ook lakoniek: „De ontwerper heeft blijkbaar ernstige en goede bedoelingen gehad, die echter in dit geval nog tot geen goed resultaat hebben geleid." Moet dit voor hem als een aansporing om op den ingeslagen weg voort te gaan worden opgevat?
„Kunst aan het volk" komt ten slotte een woord van dank toe voor de wijze, waarop zij de belangrijke vraag, die hier gesteld was, heeft trachten op te lossen. De meubelen te exposeeren in de arbeiderswoning zelf, was mede een gezond denkbeeld en droeg niet weinig bij tot de juiste beoordeeling van het ingezondene.
De knusse kamertjes van de Basel geven alleraardigste moderne interieurs, die men achter de dorre gevels en onder de stugge kap niet zou verwachten.

LAMBERTUS ZWIERS.

VERSLAG OMTRENT DEN BOND HEEMSCHUT

(Vervolg van bladz. 60.)

Als lid in een commissie, die Burgemeester en Wethouders van *Huizen* adviseert omtrent de eischen van welstand, aan nieuw te stichten gebouwen te stellen, werd door Heemschut aangewezen de heer D. F. Tersteeg.

Een verzoekschrift werd aan het gemeentebestuur van *Soest* gezonden, om aan te dringen op het behoud der beplanting bij het verbreeden van den weg van het station naar Soesterberg. Hierop werd een gunstig antwoord ontvangen.

Aan den gemeenteraad van *Zuidlaren* werd verzocht, de havezathe Laarwoud, door de gemeente aangekocht, tot openbare wandelplaats te bestemmen; aan dit verzoek zal worden voldaan.

Een poging, gedaan om het bouwen van een consistoriekamer aan de kerk te *Bloemendaal* zóó te doen geschieden, dat het uiterlijk aanzien van dit in 1636 gesticht gebouw niet geschaad werd, had als gevolg, dat de met het ontwerpen belaste architecten tot medewerking bereid bleken, voor zoover de eischen der kerkvoogden dit toelieten.

De *watersnood*, waardoor verschillende streken van Nederland in den nacht van 13 op 14 Januari 1916 geteisterd werden, gaf Heefschut aanleiding, aan de besturen der door den ramp getroffen gemeenten een brief te richten, om er op te wijzen, dat bij het herbouwen der verwoeste huizen ook met de eischen van den welstand rekening diende te worden gehouden.

Vooral voor verscheidene gemeenten in *Waterland*, welke door vreemdelingen worden bezocht, is het van groot belang, dat de karakteristieke schoonheid niet te loor gaat.

Heemschut mocht te dezer zake de zeer op prijs gestelde medewerking ondervinden van den heer J. H. Faber, civiel-ingenieur, die de watersnood-commissie als technisch-adviseur ter zijde staat.

De werkzaamheden van Heemschut konden uit den aard der zaak tot dusver slechts een voorloopig karakter dragen. Maar nu Waterland weldra weder droog zal zijn en aan het herstellen van de door de overstrooming veroorzaakte schade zal moeten worden begonnen, doet zich de vraag voor, op welke wijze dit herstellen zal moeten geschieden.

Natuurlijk moet rekening gehouden worden met de voorschriften, ingevolge de woningwet door de gemeentebesturen in de verordeningen op het bouwen en bewonen gegeven. Die voorschriften hebben betrekking op de hechtheid der huizen, en zijn tevens in het belang der openbare gezondheid gemaakt; voor verscheidene gemeenten van Waterland is het ook van belang, dat bij het herstelled en herbouwen het eigenaardig karakter behouden blijft, waardoor de vreemdelingen die gemeenten aantrekkelijk vinden.

Met het oog hierop voegde reeds de gemeenteraad van *Broek in Waterland* aan de verordening een artikel toe, dat luidt: „Het uiterlijk van een nieuw te maken gebouw, met al wat daartoe behoort, hekken, muren en dergelijke, moet zoodanig zijn, dat het noch op zich zelf, noch in verband met de omgeving uit een oogpunt van welstand aanstoot kan geven. Burgemeester en Wethouders zijn bevoegd te dien aanzien nadere eischen te stellen." Ook andere gemeenteraden zullen dit voorbeeld, door Broek in Waterland gegeven, volgen.

Een commissie, bestaande uit de heeren: P. Bakker Schut, civiel ingenieur, adjunct-directeur der gemeentewerken te 's-Gravenhage; J. H. Faber, civiel ingenieur, inspecteur van de Watersnood-commissie; A. Keppler, civiel ingenieur, directeur van den Woningdienst te Amsterdam; J. H. W. Leliman, bouwkundig ingenieur en architect te Amsterdam; J. van der Waerden, civiel ingenieur, directeur van het gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam; A. W. Weissman, architect en secretaris van den Bond Heemschut tot behoud der schoonheid van Nederland, te Amsterdam, heeft zich gevormd om zoowel de gemeentebesturen als hen die bouwen of herstellen gaan, *geheel kosteloos* van raad en voorlichting te dezer zake te dienen. Men kan zich, tot het verkrijgen daarvan, wenden tot den heer A. Keppler, Gemeentelijke Woningdienst te Amsterdam, die Seeretaris van bedoelde commissie is.

De commissie is bereid haar raad te geven niet slechts wat betreft het uiterlijk der gebouwen, doch ook wat aangaat een doeltreffende en aan de eischen der hedendaagsche gezondheidsleer beantwoordende inrichting daarvan, terwijl zij tevens wil aangeven, hoe dit alles met de minste kosten kan worden verkregen. Zoo wordt dus ieders belang gebaat. Verwacht mag worden, dat door samenwerking van de gemeentebesturen, de plaatselijke bouwkundigen en de eigenaars met de commissie verkregen zal worden, dat Waterland zijn oude schoonheid behoudt en dat de huizen, die in de plaats der vernielde komen zullen, den bewoners gerieven zullen geven, die de vroegere niet bezaten.

Toen werd opgemerkt, dat de palen der electrische geleidingen te *Amsterdam* werden gebruikt, om er lichtreclames tegen te plaatsen, die zeer ontsierend waren, wendde Heemschut zich tot Burgemeester en Wethouders, om er op te wijzen, welk een slecht voorbeeld de gemeente gaf. Aangedrongen werd op maatregelen tegen lichtreclames in het algemeen, waartoe Burgemeester en Wethouders thans reeds de bevoegdheid hebben. Een afwijzend antwoord werd ontvangen Daarna richtte Heemschut een verzoekschrift tot den Gemeenteraad, dat wel tot eenige besprekingen aanleiding gaf, doch, daar het ter afdoening in handen van Burgemeester en Wethouders gesteld werd, niet het gehoopte gevolg had. Toch zou een reclame-verordening, in den geest van die, welke voor Noord-Holland geldt, voor het behoud der schoonheid van Amsterdam zeer noodig zijn.

(Wordt vervolgd.)

BERICHTEN.

De tentoonstelling „Kunst aan het Volk" in het complex arbeiderswoningen (architect de Basel) van Beuningenplein 6 8, blijft geopend tot en met 12 Juni a.s. (2e Pinksterdag.)

Men bericht uit Leiden, dat het Academiegebouw een goede beurt krijgt. Tegen het optrekken van vocht wordt ter hoogte van den vloer een nieuw trasraam onder de binnenmuren gemetseld.

Verder worden in de hal de eenvoudige witgepleisterde poort door gangen aan de dagzijde afgekloofd en met zandsteenblokken bekleed, zoodat nu heel teekenachtige poortjes zullen ontstaan. De oude hardsteentegel vloer zal worden opgeruimd en door mooie deftige tegels worden vervangen.

De eerwaardige oude trap krijgt een eikenhouten lambrizeering tegen den muur, waarboven de teekeningen van de Beurs in al hun rijkdom goed zullen uitkomen.

Indertijd is wel uitgemaakt, dat het gebouw niet mocht gebracht worden in zijn oorspronkelijken toestand als kapel maar dat het moest blijven zooals 't ingericht was bij de stichting of eenige jaren daarna van de Hoogeschool.

Zoo eenige versiering kan niet anders dan de aantrekkelijkheid verhoogen.

RECTIFICATIE.

Bouwkundig Weekblad No. 5.

Linker kolom 4de regel van boven:

Voor „De smalle en langgerichte plattegrond . . ." te lezen: „De smalle en langgerekte plattegrond . . . ."

Rechter kolom 5de regel van boven:

Tusschen de woorden „groote" en „brutaal-domineerende" te lezen: „hoogte".

9de Regel van boven:

Voor „stolpmuurtjes" te lezen: „stoepmuurtjes".

23ste Regel van boven:

In plaats van „van der" te lezen „van de".

Wegens plaatsgebrek konden vele artikelen niet worden opgenomen.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. B. van Loghem, B. J. Ouendag en G. Versteeg.
Redacteur: J. Gratama.
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: Mouton & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — Advertentiën: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

37ste JAARGANG. = 17 JUNI 1916. = No. 7.

INHOUD: Officieel Gedeelte. Verslag Bestuursvergadering. — Voorstel Statutenwijziging van het Reglement van den Raad van arbitrage. — Adres Min. van Oorlog in zake de kanongieterij. — Voorstel tot wijziging van de Statuten en van het Huishoudelijk Reglement van den Raad van Arbitrage v. d. Bouwbedrijven in Nederland. — Redactioneel Gedeelte. In Memoriam — Pensioenverzekering. — Verslag Heemschut (vervolg). — Prijsvragen. — Berichten.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Verslag der Bestuursvergadering van Dinsdag 6 Juni 11. in het Gebouw der M. B. V. A.

Aanwezig waren de heeren S. de Clercq, Voorzitter, D. F. Slothouwer, A. Broese van Groenau, J. Herman de Roos en G. Versteeg, benevens de Alg. Secretaris J. Wesselius.

Ingekomen stukken. Dr. Alph. Steger, professor in de Technologie aan de Technische Hoogeschool, verzocht het bestuur hem te willen melden of er door bemiddeling der Maatschappij ook gelegenheid bestaat tot plaatsing op een der architectenbureaux van een hem bekend veel belovenden jongen man, die aan een buitenlandsche inrichting zijn studie voor architect nog niet ten volle heeft beëindigd en zich gaarne in de praktijk zou bekwamen voor architect.

Het bestuur acht het den aangewezen weg deze vraag in het B. Weekblad te publiceeren. Belanghebbenden wordt verzocht zich direct te wenden tot Dr. Alph. Steger, professor in de technologie aan de Technische Hoogeschool te Delft.

De Permanente Prijsvraagcommissie wendt zich tot het Bestuur der M. B. V. A. met het dringend verzoek zoo spoedig mogelijk voorstellen te willen indienen tot het bindend verklaren der Algemeene Prijsvraagregelen. Het Bestuur acht het gewenscht de Commissie te wijzen op de voorstellen tot wijziging der Statuten, welke op de Algemeene Vergadering aan de orde zullen worden gesteld, waardoor, zoo deze worden aangenomen, het bindend verklaren van bepaalde regelen bij referendum overbodig zal blijken te zijn, aangezien door den Eereraad een moreele dwang kan worden uitgeoefend tot nakoming der vastgestelde bepalingen en besluiten.

Het Huishoudelijk Reglement der Plaatselijke Commissie van Rotterdam, dat door het Bestuur van genoemde Commissie was ingezonden ter sanctioneering door het Bestuur der M. B. V. A., werd na bespreking goedgekeurd. Besloten werd het reglement in het Weekblad te publiceeren ten einde het als model te doen dienen voor eventueel nieuw op te richten plaatselijke Commissiën.

Voormalige Kanongieterij te 's-Gravenhage.

Aangezien het blijkt, dat aan het voornemen tot afbraak en weder opbouw van de voormalige Kanongieterij te 's-Gravenhage zal worden gevolg gegeven, besluit het Bestuur aan den Minister van Oorlog een adres te richten met het verzoek de teekeningen van den bouw ter reproductie in het Bouwk. Weekblad te mogen ontvangen.

Schoonheidscommissie te Leiden.

Naar aanleiding van het juryrapport van den gevelwedstrijd te Leiden, gepubliceerd in het laatst verschenen Bouwk. Weekblad zal aan het Gemeentebestuur van Leiden een adres worden gericht, waarin het Gemeentebestuur in overweging wordt gegeven tot het instellen eener Schoonheids Commissie te besluiten.

Art. 24 A. A. V.

In een den leden der M. B. V. A. door het Bestuur der Arbeidersvereenigingen toegezonden schrijven is gewezen op de moeilijkheden, waarvoor de arbeiders naar hunne meening zouden komen te staan, indien § 24 der A. A. V. zooals dit artikel thans is geredigeerd, door de architecten zou worden aangenomen. Tevens zijn de afgevaardigden der arbeidersvereenigingen door het Bestuur der M. B. V. A. in de gelegenheid gesteld hunne bezwaren mondeling toe te lichten.

In verband hiermede en met eenige opmerkingen, welke reeds van verschillende zijden tegen de redactie van deze paragraaf werden vernomen, meent het Bestuur verschillende wijzigingen te moeten aanbrengen en stelt voor het artikel als volgt te redigeeren:

Partieele en Algemeene werkstakingen geven de aannemer recht op termijnsverlenging, indien en voor zoover de duur van het werk daardoor is verlengd, tenzij:

de Werkstaking

a. het gevolg is van een handeling in strijd met:

1°. eene wettelijke bepaling in zake den arbeid;

2°. eene ter plaatse geldende arbeidsovereenkomst;

3°. eene bepaling in het bestek betreffende loon en arbeidsduur.

b. op eenige lei wijze door den aannemer of zijn organisatie is uitgelokt.

c. een gevolg is van den wensch om een arbeidsovereenkomst te verkrijgen, ter plaatse, waar deze nog niet bestaat.

Partieele en algemeene uitsluitingen geven den aannemer

slechts dan recht op termijnsverlenging, indien ze zijn uitgeschreven door den Nederlandschen Aannemersbond of zijne afdeelingen en slechts in die gevallen, waarin ook bij de werkstaking, die aan de uitsluiting voorafging, termijnsverlenging zou worden toegestaan.
De toelichting bij deze redactie zal binnenkort worden gepubliceerd.

ALG. LEDENVERGADERING. In verband met de publiceering der voorstellen tot statutenwijziging zal de ledenvergadering niet op 5 Juli, zooals reeds werd gemeld, doch op 12 Juli a. s. te Amsterdam worden gehouden.
De agenda is vastgesteld als volgt:

1. Verslag van het Bestuur omtrent al wat in het afgeloopen jaar in en met de Vakvereeniging is voorgevallen, met eventueele bespreking van dit verslag.
2. Verslag Plaatselijke Commissie te Arnhem.
3. Verslag Plaatselijke Commissie te Rotterdam.
4. Benoeming door den Voorzitter van eene Commissie voor stemopneming (-Stembureau) van drie Leden of Aspirantleden ter vergadering aanwezig.
5. Verkiezing van een Voorzitter.
6. Rapport van de Commissie tot nazien van de rekening en verantwoording over het afgeloopen jaar.
7. Verslag van de Commissie voor Financiën over den financieelen toestand der vakvereeniging.
8. Uitloting van aandeelen in de geldleeningen der Maatschappij.
9. Behandeling en vaststelling der begrooting over het loopende jaar en van den eventueelen hoofdelijken omslag.
10. Verkiezing van één lid der Commissie van Onderzoek.
    „ „ „ „ „ „ „ Redactie.
    „ „ twee leden der Commissie van Onderwijs.
11. Voorstel tot Statutenwijziging. (Eereraad).
12. Voorstellen van het Bestuur en de Plaatselijke Commissie van Rotterdam betreffende het in één persoon vereenigen van de functies van redacteur en van Algemeen Secretaris der M. B. V. A. (Zie B. W. 6 Mei 1916).
13. Bespreking der nieuwe redactie van art. 24 der A. A. V.
14. Rondvraag.

De Voorzitter sluit thans de vergadering.

J. WESSELIUS, Alg. Secretaris.

Voorstel tot Wijziging van de Statuten en van het Huishoudelijk Reglement van den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland, met het doel te doen vervallen de verplichte 4 jaarlijksche Algemeene Vergadering van de leden van den Raad.

Voorgesteld wordt om in Art. 23e van de *Statuten* te doen vervallen de woorden „De 4 jaarlijksche Algem. Vergaderingen" en om van artikel 8 van het *Huishoudelijk Reglement* te doen vervallen het eerste lid.

TOELICHTING.
Het schijnt overbodig voor het bestuur de verplichting in de Statuten en in het Huishoudelijk Reglement vast te leggen om iedere 4 jaar voor 1 Mei eene Algemeene Vergadering bijeen te roepen.
Deze vergaderingen kosten veel geld, daar het noodig is, de reis- en verblijfkosten aan de 45 leden van den Raad, die voor een groot deel ver verwijderd wonen van de plaats van samenkomst, te vergoeden.
De praktijk leert, dat niet iedere 4 jaar er onderwerpen te behandelen zijn, voor welker behandeling de bijeenroeping van eene zoo uitgebreide vergadering noodig is.
Voor het geval zulk eene bijeenkomst *wél* gewenscht mocht zijn, schijnt het meer aangewezen het tijdstip van bijeenroeping aan den voorzitter over te laten.
Met het oog hierop wordt het begrip „Buitengewone Algemeene Vergadering" in Art. 23e van de Statuten en in Art. 8 2e lid van het Huishoudelijk Reglement behouden en wordt het aan den voorzitter overgelaten het tijdstip te bepalen, waarop zulk een Algemeene Vergadering zal bijeenkomen, terwijl de voorzitter verplicht is tot bijeenroeping indien 4 leden van het aangevulde bestuur of 10 gewone leden dit wenschen.
De wijze waarop veranderingen in de Statuten tot stand komen is voorgeschreven in Art. 24 Statuten; die van verandering van het Huishoudelijk Reglement in Art. 17 Huishoudelijk Reglement.

A. DEKING DURA.
Voorzitter.

Adres der M.B.V.A. in zake de voorgenomen afbraak en wederopbouw der voormalige kanongieterij te 's-Gravenhage, gericht tot den Minister van Oorlog.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Oorlog.

Excellentie,
Geven met verschuldigde gevoelens te kennen S. de Clercq, Voorzitter en J. Wesselius, Secretaris der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten,
dat zij in aansluiting met de vorige adressen ter zake de afbraak en wederopbouw van de voormalige kanongieterij te 's-Gravenhage, de vrijheid nemen Uwe Excellentie te berichten, dat hen — méér nog dan hetgeen geschieden zal met het oude door Pieter Post opgerichte gedeelte, — belang inboezemt volgens welke plannen de nieuwe vleugel zal tot stand komen; nu er uit den huidigen toestand daar ter plaatse blijkt, dat inderdaad tot het opnieuw bouwen van een vleugel zal worden overgegaan,
dat zij, — in verband met het, in een vroeger adres reeds uiteengezette, uiterst moeilijke van een juiste, óók aestetische, oplossing van dit bouwkundige vraagstuk — Uwe Excellentie beleefd verzoeken de bestekteekeningen van den bouw ter reproductie in het Bouwk. Weekblad te mogen ontvangen, — in het vertrouwen, dat de publicatie van die plannen mede zal werken de algemeene overtuiging te vestigen, dat zij de conceptie zijn, van een historisch en aestetisch alleszins deskundige technicus,

't Welk doende enz.

Huishoudelijk reglement voor de Plaatselijke Commissie M.B.V.A. te Rotterdam.

Voorzitter P. G. Buskens, Secretaris C. N. van Goor.

Art. 1. *Samenstelling der Commissie.* De plaatselijke commissie bestaat uit de leden en aspirantleden der M.B.V.A. gevestigd te Rotterdam en de in de nabijheid daarvan gelegen gemeenten, die door het Bestuur der M.B.V.A. daarvoor zullen worden aangewezen, en heeft haar zetel te Rotterdam.

Art. 2. *Taak der Commissie.* De Commissie heeft tot taak:
1e. het bestudeeren van plaatselijke aangelegenheden, voor zoover die, in den ruimsten zin genomen, kunnen worden gebracht binnen de grenzen van het in de statuten der M.B.V.A. gestelde doel en de daarin omschreven middelen om dat doel te bereiken.
2e. het Bestuur der M.B.V.A. desgevraagd of uit eigen beweging van voorlichting te dienen, en bij te staan bij het optreden in het openbaar, ten behoeve van bovenbedoelde plaatselijke aangelegenheden.
3e. het deelnemen aan, en het bevorderen van de gestie der M. B. V. A. in 't algemeen.

Art. 3. *Bevoegdheid der Commissie.* De Commissie mag niet zonder sanctie van het Bestuur der M.B.V.A. zelfstandig op eenigerlei wijze in 't openbaar namens de M.B.V.A. of als plaatselijke Commissie daarvan optreden of handelen.
Zij mag niet het karakter van Plaatselijke vereeniging aannemen, geen andere leden dan die lid of aspirantlid der M.B.V.A. zijn aannemen en geen contributiën heffen.
Overigens is de Commissie vrij in de keuze der middelen, die haar bij het vervullen van haar taak dienstig kunnen zijn, mits niet in strijd zijnde met statuten, of huishoudelijk reglement der M. B. V. A.

Art. 4. *Onkosten der Commissie.* De onkosten der Commissie worden bestreden uit een crediet, dat jaarlijks op de begrooting der M. B. V. A. wordt uitgetrokken, eventueel op gemotiveerd verzoek der Commissie verhoogd kan worden (zie § 23 huish. reglement M. B. V. A.).

Art. 5. *Bureau der Commissie.* Het Bureau der Commissie wordt gevormd door een voorzitter en een secretaris-penningmeester, die met de dagelijksche leiding van zaken belast zijn.
Beide functionarissen treden jaarlijks in de maand April af doch zijn direct herkiesbaar.
De voorzitter leidt de vergaderingen, welke hij in overleg met den secretaris-penningmeester uitschrijft.
De secretaris-penningmeester, voert de correspondentie, en houdt de notulen van het verhandelde in de vergadering, welke in de eerstvolgende vergadering worden gelezen en na goedkeuring door voorzitter en secretaris-penningmeester worden onderteekend.
Hij regelt de inkomsten en uitgaven der Commissie en geeft daarvan jaarlijks rekening en verantwoording, en maakt een kort verslag der werkzaamheden der Commissie op, zoo tijdig dat een en ander in eene vergadering der Commissie kan behandeld worden en daarna in de Algemeene Vergadering der M. B. V. A. ter tafel kan komen.
Voor de decharge der Commissie is de goedkeuring der rekening en verantwoording van den secretaris-penningmeester, het Bestuur gehoord, van de Vergadering vereischt.

Art. 6. *Vergaderingen.* De Commissie vergadert in den regel eenmaal in de twee maanden, waartoe de leden ten minste drie dagen vóór den datum der Vergadering worden opgeroepen.
Indien de Commissie een verzoek van het Bestuur der M.B.V.A. bereikt, tot het geven van advies over eenig onderwerp tot de bevoegdheid der Commissie behoorende, wordt binnen den kortst mogelijken tijd eene vergadering tot behandeling van het onderwerp belegd, en een advies opgesteld en aan het Bestuur toegezonden, zoo tijdig, dat redelijker wijze verwacht kan worden, dat het ter zake dienende kan zijn.
Indien de voorzitter het noodig oordeelt kunnen tusschentijdsche vergaderingen gehouden worden tot het behandelen van urgente vraagstukken, die dan op de oproeping moeten vermeld worden.
Zes leden hebben de bevoegdheid te vorderen, dat een vergadering tot het behandelen van een door hen aan te geven onderwerp worde belegd, mits schriftelijk daarvan kennis worde gegeven aan het bureau dat de vergadering zoo spoedig mogelijk en in ieder geval binnen een week na die kennisgeving uitschrijft.
In April wordt eene vergadering gehouden waarin het jaarverslag, en de rekening en verantwoording van den secretaris-penningmeester worden behandeld en de aftreding en verkiezing van het bureau wordt geregeld.

Art. 7. *Besluiten en Stemming.* Tot het nemen van een besluit is de aanwezigheid van ten minste 5 leden, buiten het bureau en aspirantleden noodig.
Besluiten worden genomen met volstrekte meerderheid van stemmen der aanwezige leden, waarbij blanco stemmen van onwaarde worden geacht.
Over zaken wordt mondeling, over personen schriftelijk gestemd; bij staking van stemmen over zaken wordt dit als verwerping beschouwd, over personen beslist in dit geval het lot.
Aspirantleden hebben geen toegang.

Art. 8. *Herziening.* Jaarlijks in de maand April wordt overwogen of herziening van het reglement gewenscht is, en bij gebleken wenschelijkheid, de herziening tot stand gebracht en aan de goedkeuring van het bestuur der M. B. V. A. onderworpen.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

IN MEMORIAM DE SCHOONHEIDSCOMMISSIE VAN HAARLEMMERLIEDE C.A.

't Was geen geringe verdienste van den burgemeester van Haarlemmerliede c.a., om in een gemeente van zooveel boeren een schoonheidscommissie in het leven te roepen. Maar de uitkomst heeft geleerd, dat de domme brute kracht het weer gewonnen heeft van het begrip. Van den aanvang af hebben we gevoeld, een zwaren kamp te zullen moeten voeren. We hebben daarom met lankmoedigheid bezwaren uit den weg geruimd en toegegeven, als het eenigszins mogelijk was, altijd in de hoop, dat kalm overleg het moest winnen. De uitkomst heeft het tegendeel bewezen. De verhoudingen in de gemeente waren dan ook bijzonder slecht, om een succes te kunnen boeken.
De gemeenteopzichter tevens particulier architect en aannemer was tot voor ons optreden de man, die kwam, zag en overwon.
Hij kwam als particulier architect, beoordeelde zijn plannen als gemeentearchitect, terwijl hij weer als particulier architect zichzelf als aannemer bij den bouw controleerde, als gemeente architect zichzelf als privé bouwmeester aan de gestelde eischen herinnerde, en zich verkneukelde, wanneer hij zijn eigen bouwgrond zoo voordeelkundig verkavelde. En deze man, deze geweldige figuur zag ons komen, voelde terstond, dat er aan zijn voetstuk geschud zou worden. En er werd aan zijn voetstuk geschud, toen het eerste plan, dat we ter beoordeeling kregen, van dezen bouwvorst was.
Het bleek een jammerlijk vorst te zijn, en hoewel we hem dit op de meest kiesche wijze hebben moeten meedeelen, heeft hij het toch moeten voelen. Vanaf dat oogenblik is de campagne tegen de commissie begonnen; in dagbladen en vergaderingen is gestookt en geintrigeerd, totdat de stroop in de hoofden der boeren in de warme Meimaand in beweging kwam. Dit werd onze val.
De raad poogde ons in een speciaal bijeengeroepen vergadering te doen vallen, doch, daar wij ons ontstaan aan B. en W. te danken hadden, moest de vergadering zonder besluit uiteengaan. Ons bestaan werd daardoor nog eenige dagen gerekt.
Doch in een vergadering van B. en W., waarbij de Schoonheidscommissie uitgenoodigd was, bemerkten we, dat de boer niet vreet, wat hij niet kent. Anderhalf uur zijn de burgemeester en twee der leden van de commissie bezig geweest om te pogen in die mooi laag gewelfde schedels een enkel lichtje te ontsteken, en wanneer de kraaloogjes in het vette gezicht van den een begonnen te lichten, en als de vrome zemelen kop met het ringbaardje van den ander zacht zijdelings ging overhellen, onder het gesmak van brave lippen, dan dachten we, de stroop komt in beweging.
Maar we kenden de boerenpsyche nog niet. Achteraf

beseften we, dat die glimoogjes en smaklippen niets anders beteekenden dan: „praat maar raak, jullie belemmeren ons in onze bewegingen, dus jullie motte weg". Want na anderhalf uur van vernuftig en slim betogen (de mensch is taai en geslepen, als hij zijn einde voelt naderen) werd ons lot of liever het lot over de schoonheid van vele dorpen en uitgestrekte landerijen, geveld door de woorden der wethouders-veeboeren: „Laten we nou maar geen woorden verspillen, want we zijn hierheen gekomen om de Schoonheids-commissie op te heffen".

't Was een gevoelige klap, die we kregen, niet in onze kwaliteit van leden der Commissie, maar gewoon als menschen, die blijk hadden gegeven den aard van hun eigen boerenstand totaal niet te begrijpen.

Intusschen heeft mij dit geval weer eens doen zien, dat het te gek wordt in ons land met de stedelijke regeeringen, en dat het meer dan tijd wordt, dat de wethouders, niet door politiek gepeuter op het kussen komen, maar zooals in Duitschland door de regeering uit deskundige menschen benoemd worden, en ook alleen door die regeering ontslagen kunnen worden. Laten wij te dezer zake actief zijn.

J. B. VAN LOGHEM B.-I.

PENSIOENFONDS VOOR HET PERSONEEL VAN ARCHITECTEN.

Toen ik in de vergadering der M. B. V. A. van Woensdag 31 Mei j.l. bij de rondvraag ter sprake bracht, of het bestuur het stichten van een pensioenfonds voor het personeel van architecten in overweging wenschte te nemen, om eventueel met voorstellen tot de oprichting van dit fonds te komen, was het mij aangenaam zoowel bij bestuur als leden een zoodanige instemming te verwerven, dat een nadere uiteenzetting van het groote belang dezer zaak voor beide partijen (personeel en architecten) mij overbodig voorkwam.

Met een enkel woord in ons blad op het pensioenfonds terug te komen, lijkt mij gewenscht, hierdoor wordt het vraagstuk in ruimer kring bekend *en* een openbare bespreking mogelijk, zoowel van den kant der architecten als van dien der opzichters en teekenaars. Dit moet de zaak waar het om gaat niet anders dan ten goede komen.

De noodzakelijkheid van het oprichten van een pensioenfonds wensch ik niet aan te toonen, het zou m. i. een misvatting zijn, te meenen, dat er nog één onder ons kan zijn, die van de noodzakelijkheid van het bestaan van een dergelijk fonds *niet* overtuigd is, en, zoo men wil vragen, waarom dan eerst nú hierop de aandacht gevestigd als de noodzakelijkheid er zoo dik op ligt, dan geef ik ten antwoord:

omdat het thans eerst kan. Naast de vakvereeniging van opzichters en teekenaars bestaat sedert kort een organisatie van Nederlandsche architecten, de M.B.V.A. en een vraagstuk als het onderhavige kan m. i. *niet anders* dan door de vakvereeniging tot stand worden gebracht. Beseft de vakvereeniging van opzichters en teekenaars de groote wenschelijkheid van de oprichting van een pensioenfonds, waaraan ik niet twijfel, dan kan door samenwerking der beide vakvereenigingen de oprichting en instandhouding bereikt worden.

Wat voorloopig gedaan moet worden is dit: door partijen worden mannen gekozen te zamen een Commissie vormend, die het recht krijgt, zich personen te assumeeren, die zij meent noodig te hebben. Deze Commissie legt in een rapport, uit te brengen aan de beide vakvereenigingen, hare denkbeelden neer, volgens welke de oprichting van een pensioenfonds mogelijk is. Kan dat rapport niet de eenstemmigheid der commissieleden verwerven, dan heeft ieder lid voor zich het recht zijn afwijkende meening daaraan toe te voegen.

Hierdoor wordt reeds bereikt, dat van *meet* af *aan* belanghebbende partijen en dat zijn toch de opzichters-teekenaars en architecten zich voor deze zaak verbinden en de erkenning, dat de respectieve vakbonden in economische belangen de gemeenschappelijkheid moeten brengen. In het volgend nummer hoop ik met een enkel woord uiteen te zetten „Het architectenbelang bij de oprichting van een pensioenfonds".

Bussum, Juni 1916. C. J. KRUISWEG.

VERSLAG OMTRENT DEN BOND HEEMSCHUT

(Vervolg van bladz. 66.)

Bij het gemeentebestuur van *Leiden* werd aangedrongen op het behoud van een schilderachtigen molen aan de Houtmarkt aldaar.

Aan het gemeentebestuur van *Geldermalsen* werd in overweging gegeven, de heerlijkheid van dien naam in veiling aan te koopen, om zoo het rooien der bosschen te voorkomen en een openbare wandelplaats te verkrijgen.

Het gelukte, het afbreken van de herberg „de Zwaan" te *Voorburg* te voorkomen. De Haagsche Melkinrichting, die haar aankocht, beloofde haar zoo veel mogelijk in haar ouden toestand te laten.

De burgemeester van *Peize* verzocht om voorlichting bij het bouwen van een nieuw raadhuis. Aan dit verzoek werd voldaan.

Ondanks de pogingen, die Heemschut deed, om de fraaie eikenboomen nabij het Kasteel Zwijnsbergen te *Helvoirt* te redden, besloot de gemeenteraad ze te verkoopen. Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant hebben echter aan dit besluit hunne goedkeuring onthouden, zoodat de boomen niet verkocht zullen worden.

Een fraaie oude gevel te *Koudekerk aan den Rijn* werd gesloopt, ofschoon Heemschut getracht had, hem te behouden.

Het vellen van 83 boomen langs den rijksweg nabij *Maastricht* en van 211 boomen ter verbreeding van den rijksweg ten zuiden van *Beek* kon niet worden voorkomen. Ook de pogingen, gedaan, om de noteboomen te redden, die te *Beesd*, te *Spijk* en elders door het legerbestuur waren opgevorderd, baatten niet. De Minister van Oorlog en de Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht deelden mede, dat deze boomen moesten gebruikt worden voor het maken van geweren tot verdediging des lands.

Een molen te *Nieuwkoop* kon niet worden gered.

De onderhandelingen tot het behouden van het fraaie oude pakhuis „de Vigilantie" aan het Verdronken Oord te *Alkmaar* zijn nog gaande.

Toen vernomen werd, dat een fraai oud glas in de Oosterkerk te *Hoorn* door een onbevoegde zou worden hersteld, werd gepoogd, te verkrijgen, dat dit herstellen aan een ter zake deskundige zou worden opgedragen. Verwacht mag worden, dat dit geschieden zal.

Voor een merkwaardigen gevel, van 1530 ongeveer, te *Brielle* dreigde gevaar. Hij zal echter voorloopig behouden blijven.

Daar, wegens de hooge prijzen van het hout, in den laatsten tijd overal *boomen* geveld worden, heeft de Vereeniging tot behoud van Natuurmonumenten in Nederland zich tot den Minister van Binnenlandsche Zaken gewend, om er op aan te dringen, dat althans de boomen, die eigendom zijn van openbare besturen, niet verkocht zullen worden. Dit optreden heeft het verblijdende gevolg gehad, dat de Minister een circulaire aan de Provinciale Besturen heeft gezonden.

Aan den gemeenteraad van *Haarlem* werd door Heemschut een adres gericht om, naar aanleiding der ontsiering van de Groote Markt door een licht-reclame, op het dak van een koffiehuis geplaatst, te verzoeken, een reclame-verordening te maken.

In een onderhoud, dat de te Secretaris met Burgemeester en Wethouders van *Enkhuizen* had, drong hij er op aan, het westelijk deel der Paktuinen aldaar, dat nu een plantsoen is, niet voor nijverheids-terreinen te bestemmen, daar de gemeente voor dit doel over andere gunstig gelegen terreinen beschikt.

Aan den Burgemeester van *Schiermonnikoog* werd, op zijn verzoek, de tekst van een reclame-verordening gezonden.

Daar *waterforens*, wanneer zij een goeden vorm hebben, een landschap tot sieraad kunnen strekken, werd aan het Rijksbureau voor Drinkwatervoorziening een brief gericht, om daarop de aandacht te vestigen en de voorlichting van Heemschut aan te bieden. De Directeur van bedoeld Bureau verklaarde zich tot samenwerking bereid, waarvoor hem de dank van Heemschut toekomt.

Burgemeester en Wethouders van *Alkmaar* verzochten Heemschut, met de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst te zamen een commissie te willen vormen, om een ontwerp voor een gebouw aan het Waagplein te beoordeelen. Aan dit verzoek is voldaan.

Toen vernomen werd, dat het Bestuur der Domeinen het voornemen had, een gedeelte van de door den beroemden architect Pieter Post van 1665 tot 1668 te *'s-Gravenhage* aan de Kanonstraat gebouwde Geschutgieterij voor afbraak te verkoopen, werd door Heemschut een adres aan den Minister van Financiën gezonden, om er op te wijzen, dat door die afbraak de schoonheid van 's-Gravenhage ernstig zou worden geschaad. Daar sedert ook andere lichamen zich deze zaak hebben aangetrokken mag worden verwacht, dat het gebouw ongeschonden blijven zal.

De 1e Secretaris,
A. W. WEISSMAN.

PRIJSVRAGEN.

JURYRAPPORT van de studieprijsvraag voor het ontwerp voor een gebouwtje, waarin een rijwielberging, twee verkoopruimten en een telefooncel, uitgeschreven door de Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst te Utrecht in het jaar 1916.

Overzicht. Er zijn ingekomen 23 ontwerpen. Hoewel zeer verdienstelijk werk is geleverd, zoodat de prijsvraag geslaagd mag worden genoemd, moet het de jury toch van het hart, dat de ontwerpen gebouwtjes het wel goed zullen doen in een stadspark, maar dat op een voornaam plein, zooals in het programma was gedacht, de architectuur monumentaler had moeten zijn, ten minste niet zoo landelijk. Tevens merkt de jury op dat het voornaamste, de plattegronden van verschillende ontwerpen niet voldoende zijn bestudeerd.

Bij de *eerste* schifting vielen af wegens gebrekkig plan of slechte architectuur de volgende 13 ontwerpen: Sic Semper, M. C. K., Marie, Eenvoud, A., 3 cirkels dooreen, Beknopt, zonder motto, rood zwart (vlag), vier in vierkant, Studie I, Studie II en geen motto. Motto „4 in vierkant" viel uit omdat geen perspectief was gegeven.

Bij de *tweede* schifting vielen af wegens onvoldoend plan of onvoldoende architectuur de volgende drie ontwerpen: Sigma, Pax en Stekelvarken.

Bij de *derde* schifting bleken voor geen bekroning in aanmerking te kunnen komen de volgende vier ontwerpen:

Meidoorn, Rie, Beton en R. V. T.

Bekroond zijn als volgt de overblijvende ontwerpen:

Ontwerp „Lente 1916", ontwerper den heer *Ant. Pet*, tech. ambt. der Gemeentewerken te Utrecht, met den *Eersten prijs*, f 30.— met het diploma;

Ontwerp „*Voilà*", ontwerper den heer *K van den Berg*, architect te Utrecht, met den *Tweeden prijs*, f 10 — met het diploma en

Ontwerp „*Maria*", ontwerper den heer *Martin Rietbergen*, architect te Utrecht, met den *Derden prijs*, het diploma.

De jury heeft gemeend alle ontwerpen te moeten bespreken, uitgezonderd de eerste schifting.

Van de tweede schifting:

Motto „*Sigma*". Het plan is goed, behalve de ligging van de W. C. De architectuur is slecht. Het teekenwerk is niet vlot genoeg.

Motto: „*Pax*". Het plan is zeer slecht, de architectuur heeft wel goede hoedanigheden, terwijl het teekenwerk vlot is gedaan.

Motto: „*Stekelvarken*". Een goed plan. De kap en twee uitstalramen komen in conflict met de binnenruimten. De architectuur is niet slecht, doch de overmetselingen zijn bedenkelijk. Het plat is bepaald leelijk. Het teekenwerk is wat ruw.

Van de derde schifting:

Motto: „*Meidoorn*" Het plan is goed, evenwel is de toegang naar de telefooncel direct van af het plein niet gelukkig. Een rijwielafstand van 25 cM. voor hoog- en laagplaatsing is te gering. 30 cM. is beter. De architectuur is niet gelukkig, zelfs zwak, niet overwogen. Het teekenwerk is grof en somber.

Motto: „*Rie*". De rijwielruimte is te groot in plattegrond, te veel het type van pakhuis; w. c., bewaker en telefoon zijn zonder licht en lucht. Gevels niet slecht, hier en daar wat zwak. Het teekenwerk is goed opgevat.

Motto: „*Beton*". Het plan is goed. De verkoopruimten wat diep, de plaatsing van het aanrecht en de tafels is niet goed, deze hadden uitstalruimten kunnen zijn. De uitdrukking beton is niet geheel weergegeven, het huisje kan evengoed van metselwerk met hout zijn. Tevens zal het groote plat leelijk zijn, vooral voor de bewoners van de verdiepingen der huizen rondom het plein. In beton had men wel een andere kap kunnen maken. De pilasters hebben geen reden van bestaan. Het geheel is te grof.

Motto „*R. V. T.*" De rijwielberging zal niet practisch zijn in het gebruik, overigens is het plan wel goed, maar het is niet beknopt n.l. 75 M². Ontwerper heeft gezocht naar beschaafde architectuur in de door hem gedachte monumentale omgeving. Deze ontwerper is de eenige die het meest voelt voor monumentaalbouw, doch is schijnbaar wat zwak dit in alle deelen goed door te werken. Het teekenwerk is zeer verdienstelijk.

Van de bekroonde ontwerpen:

Motto: „*Lente 1916*". *Eerste prijs.* Goed begrepen plan en architectuur. Het gebouwtje is 35 M². in oppervlakte. De gekleurde teekening is wat somber, in de werkelijkheid zal het gebouwtje vriendelijker zijn. De nokoplossing is niet de gelukkigste. Met liefde en zorg is alles behandeld. De omgeving op de perspectief is de Neude, dus is hier gedacht aan het nieuwe Utrechtsche postkantoor. In het algemeen is het een goede gedachte, dat ontwerpers zich een omgeving denken en dat is hier bij dit ontwerp gedaan.

Motto: „*Voilà*". *Tweede prijs.* Het plan is wat minder geslaagd dan „Lente 1916". Het gebouwtje is 38 M². De architectuur is goed. Deze ontwerper is geïnspireerd op een nieuw huisje bij het Sophiaplein te Amsterdam, hoewel hij niet heeft gecopieerd. Hij volgt dus een richting van een zekere groep ontwerpers. Het teekenwerk is vlot en eenvoudig.

Motto: „*Maria.*" *Derde prijs.* Een zeer beknopt plan, slechts 25 M². heeft deze ontwerper noodig gehad. De controle over de rij-

wielen is niet gemakkelijk. Het publiek voor de telefooncel moet steeds door het vertrek van den bewaarder gaan. De rijwielberging is moeilijk bij nacht af te sluiten wat wel niet in het programma is gevraagd, maar toch wenschelijk is. De architectuur is verleidelijk, de uitdrukking b.v. van den voorgevel geeft niet weer wat er achter ligt. De glasroedenverdeeling is te gezocht. Het teekenwerk is zeer goed.

De Jury:
A. W. C. DWARS.
P. J. HOUTZAGERS.
C. DE GRAAF.

Utrecht, 2 Juni 1916.

De tentoonstelling van alle ontwerpen zal worden gehouden in het toekomstig Bankgebouw van het Agentschap der Creditvereeniging, Janskerkhof No. 1, te Utrecht; op Maandag 19 Juni, van 2 tot 6 uur voor genoodigden en van 20 Juni tot en met Zondag 25 Juni a.s. van 2 tot 8 uu. voor het publiek. De toegang is gratis.

BERICHTEN.

Kromhout. Op zijn atelier, Nieuwe Haven 13, heeft de architect Kromhout een tentoonstelling aangericht van studies, ontwerpen, teekeningen en foto's, uitgevoerde en onuitgevoerde bouwwerken, straat- en grachtversieringen, etc., samen een overzicht gevende van zijn werkzaamheden als architect, gedurende een kleine twintig jaren. Aan deze verzameling is een deel zijner reisstudies uit België, Frankrijk, Italië en Engeland toegevoegd, welke indertijd reeds de aandacht hebben getrokken.
Van de straat- en grachtversieringen te Amsterdam gedurende de Kronings- en huwlijksfeesten onzer Koningin (1898 en 1901), is een complete serie studies en foto's aanwezig. Uit de laatste jaren zagen we zijn ontwerpen voor het Vredespaleis, het Raadhuis en het gebouw der Steenkolenhandelsvereeniging te Rotterdam en het Damhotel te Amsterdam; van de uitgevoerde werken o.a. het Nederlandsche paviljoen op de tentoonstelling te Brussel (1910) met daarbij zijn oorspronkelijk modern ontwerp, den decoratieven ingang tot de Nederlandsche afdeeling op de tentoonstelling te Luik (1915), de ziekenhuizen te Gouda en te Kampen, het Ooglijdersgesticht te Rotterdam, het Nederlandsch paviljoen te St. Francisco en werken van kleineren omvang.
In het volgend nummer van het Weekblad hopen wij een meer uitvoerige beschrijving en eenige reproducties te geven.

Tuinwijk „Lindelaan" te Maarssen. De bouwvereeniging „Lindelaan" te Maarssen, in het belang van de volkshuisvesting werkzaam, heeft eenige architecten uitgenoodigd ontwerpen in te zenden voor een Tuindorp.
Drie plannen waren ingekomen en de jury bestaande uit de heeren W. van Boven, inspecteur der volksgezondheid te 's-Gravenhage, D. E. Wentink, inspecteur der volkshuisvesting te Utrecht, mr. W. Köhler, secretaris der Ver. Lindelaan, Van Voorst van Beesd, civiel-ingenieur te Breukelen, en Wilms, secretaris der gezondheids-commissie te Loenen, hebben het ingezonden ontwerp onder motto „Lucht en Licht" met den eersten prijs bekroond.
Bij opening van den naambrief bleek dit plan te zijn vervaardigd door den architect Joh. D. Looijen te 's-Gravenhage, aan wien de verdere uitvoering is opgedragen.

Museum van Kunstnijverheid te Haarlem. In het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem zal gedurende de maand Juli eene tentoonstelling geopend zijn van de werken der heeren Louis van der Swaelmen en Jan Pauw.
De tentoon te stellen werken danken hun ontstaan aan de samenwerking van beide bovengenoemde kunstenaars. Van der Swaelmen, de Belgische architect voor landschap-architectuur behandelt den stedenbouw en den aanleg van wandelwegen, parken en tuinen, terwijl Jan Pauw, een Nederlander, die langen tijd in Brussel werkzaam was, het landhuis met de inwendige architectuur en hare decoratieve deelen voor zijne rekening neemt.

Metallisatie van Beton. De toepassingen van de uitvinding van den heer Dr. L. A. Sanders, het metalliseeren van beton, zijn tentoongesteld in een Showroom op de Paviljoensgracht 64 te 's Gravenhage.
Talrijke proefplaten, zuilen, plaquetten, tegels, enz. zijn daar nu te zien; zij toonen een verrassenden rijkdom van kleur, terwijl het oppervlak dof en korrelig, of mat-gepolijsd is. Behalve effenkleurige oppervlakten, die toch altijd nog eenige speling hebben, zijn er ook veelkleurige, die prachtige combinaties vertoonen. De menschenhand is hierbij niet of niet noemenswaard te zien, hoewel de kleurencombinatie toch geheel van den wil van den ontwerper afhangt. Dat er ook hoogst interessant decoratief mee gewerkt kan worden, ja zelfs een soort schilderijen mee te maken zijn, toonen andere voorbeelden aan.
Het is wel merkwaardig deze rijk-kleurige collectie te zien en te bedenken, dat het grondmateriaal het saai-grijze cement is.
De heer Sanders heeft reeds enkele opdrachten gekregen, die voorbereid worden. In de bouwkunst belooft dit materiaal een belangrijke rol te gaan spelen, waarbij als machtige factor vermeld moet worden, dat het niet duur is.
De Showroom is niet publiek toegankelijk; de heer Sanders heeft mij echter medegedeeld, dat hij het zeer op prijs zou stellen, wanneer leden der M. B. V. A. de Showroom met een bezoek willen vereeren.
J. G.

Steun voor woningbouwvereenigingen. Het bestuur van den Nationalen Woningraad heeft een adres verzonden aan de Ministers van Binnenlandsche Zaken en Financiën, waarin wordt gewezen op de groote moeilijkheden waarmede de woningbouwvereenigingen op het oogenblik te kampen hebben. De kosten van den woningbouw bedragen 30 à 40 pCt. meer dan vóór den oorlog, terwijl bovendien de rentevoet van de rijksvoorschotten sedert 1 Januari 1916 is verhoogd.
Adressant acht het onwaarschijnlijk dat onder deze omstandigheden zal worden gebouwd. En gebeurt dit nochtans, dan zou een verhooging van huurprijs noodzakelijk zijn, hetgeen weder een algemeene stijging van de huurprijzen ten gevolge zou hebben.
De adressant verzoekt nu allereerst de rente terug te brengen op $3\frac{1}{2}$ pCt.
Voorts wordt aangedrongen op financieelen steun van overheidswege ter tegemoetkoming in de hoogere bouwkosten. Dit zou kunnen geschieden door een voorschot te verleenen overeenkomstig de werkelijke bouwkosten, en, ter compenseering van het meerdere bedrag der annuiteit tengevolge van het verschil tusschen den bouwprijs en de raming der kosten op den voet der materialenprijzen van vóór den oorlog, een evenredige bijdrage te verstrekken in die annuiteit, voorloopig tenminste voor vijf jaar. Daarna zou kunnen worden uitgemaakt, of er aanleiding bestond deze bijdrage te verlagen, wat b.v. bij een algemeene stijging van den huurstand mogelijk zou worden. Immers het mag van te voren niet worden buitengesloten, dat de vereenigingen werkelijk eenmaal bij machte zijn de annuiteit ten volle te dragen.
Ten slotte wordt gevraagd de te verleenen hulp alleen ten laste van het Rijk te doen komen.

Wegens plaatsgebrek konden vele artikelen niet worden opgenomen.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST — M·B·V·A — VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. B. van Loghem, B. J. Ouendag en G. Versteeg.
Redacteur: J. Gratama.
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: Mouton & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — Advertentiën: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

37ste JAARGANG. = 24 JUNI 1916. = No. 8.

INHOUD: Officieel Gedeelte. Agenda Alg. Vergadering. Redactioneel Gedeelte. Tentoonstelling Kromhout, door J. Gratama. — Een rijksproefstation en ontwikkelings-organisatie voor het Bouwvak. — Berichten.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Alg. Ledenvergadering. In verband met de publiceering der voorstellen tot statutenwijziging zal de ledenvergadering niet op 5 Juli, zooals reeds werd gemeld, doch op 12 Juli a. s. te Amsterdam worden gehouden in het gebouw der M. B. V. A.

De agenda is vastgesteld als volgt:

1. Notulen.
2. Verslag van het Bestuur omtrent al wat in het afgeloopen jaar in en met de Vakvereeniging is voorgevallen, met eventueele bespreking van dit verslag.
3. Mededeeling van den uitslag der verkiezingen van bestuursleden.
4. Verslag Plaatselijke Commissie te Arnhem.
5. Verslag Plaatselijke Commissie te Rotterdam.
6. Benoeming door den Voorzitter van eene Commissie voor stemopneming (-Stembureau) van drie Leden of Aspirant-leden ter vergadering aanwezig.
7. Verkiezing van een Voorzitter.
8. Rapport van de Commissie tot nazien van de rekening en verantwoording over het afgeloopen jaar.
9. Verslag van de Commissie voor Financiën over den financieelen toestand der vakvereeniging.
10. Uitloting van aandeelen in de geldleeningen der Maatschappij.
11. Behandeling en vaststelling der begrooting over het loopende jaar en van den eventueelen hoofdelijken omslag.
12. Verkiezing van één lid der Commissie van Onderzoek.
    „ „ „ „ „ „ „ Redactie.
    „ „ twee leden der Commissie van Onderwijs.
13. Voorstel tot Statutenwijziging (Eereraad).
14. Voorstellen van het Bestuur en de Plaatselijke Commissie van Rotterdam betreffende het in één persoon vereenigen van de functies van redacteur en van Algemeen Secretaris der M. B. V. A. (Zie B. W. 6 Mei 1916).
15. Bespreking der nieuwe redactie van art. 24 der A. A. V.
16. Rondvraag.

J. Wesselius, Alg. Secretaris.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

KRONIEK LXXVIII.

door J. Gratama.

Tentoonstelling van werk van W. Kromhout Czn., Nieuwe Haven 13, Rotterdam.
Het is een goede gedachte geweest van Kromhout, zijn werk, vrijwel compleet, eens tentoon te stellen in zijn atelier aan de Nieuwe Haven. Zoo'n tentoonstelling heeft iets huiselijks, iets intiems, vergeleken bij de algemeene, openbare exposities, en juist daardoor geeft zij een aardige en een betere gelegenheid met het willen en kunnen van den artiest kennis te maken.
Kromhout laat allerlei werk zien; om met het oudste te beginnen: de bekende reisschetsen, verder een project voor een Koninklijk Paleis, ingezonden op een prijsvraag van de Mij tot Bev. d. Bouwkunst van 1892; het American Hotel; het Nederlandsche Paviljoen op de Tentoonstelling te Brussel en idem op de Tentoonstelling te San Francisco; zijn inzending op de Dampriisvraag; ziekenhuizen te Kampen en te Gouda; zijn project over het Rotterdamsche Raadhuis; idem voor het Vredespaleis; zijn inzending op de besloten prijsvraag voor het gebouw van de Steenkolenhandelsvereeniging; het ontwerp voor het Damhotel; decoratieve versieringen; feestversieringen te Amsterdam tijdens de kroning van de Koningin, enz. enz.
De reisschetsen van Kromhout, genieten onder de vakgenooten een groote vermaardheid. En terecht. Kromhout is een fameus teekenaar; hij teekent vlot en toch vast, tintelend en toch niet impressionistisch. Zijn talent staat, bij wijze van spreken, juist tusschen dat van den architect en dat van den schilder in: zijn teekeningen zijn tegelijk architectonisch en schilderachtig. Met groote gemakkelijkheid houdt hij de details van het

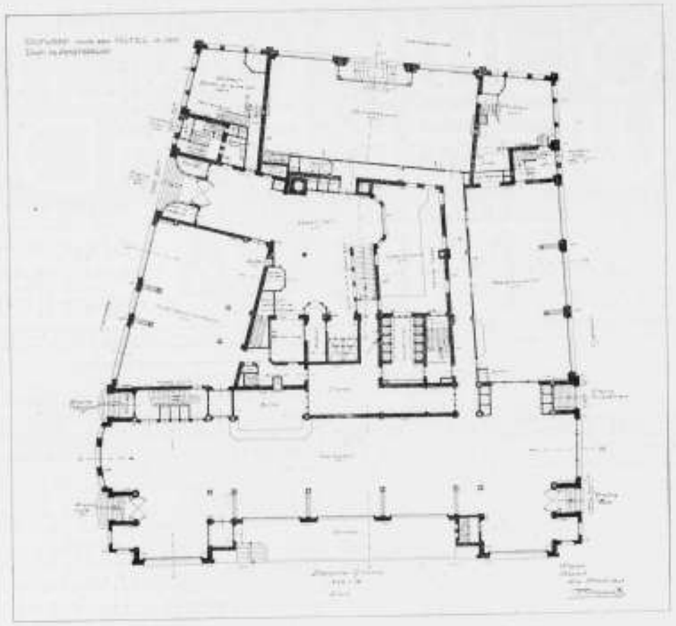

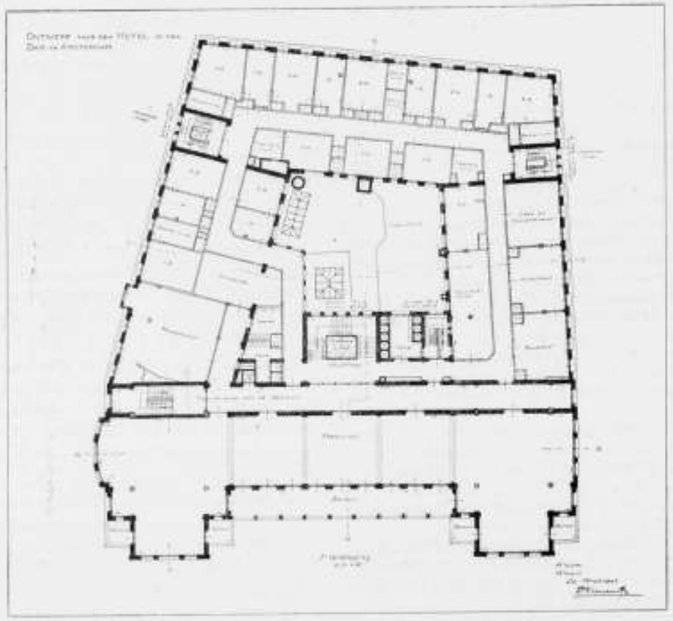

Ontwerp voor een hotel te Amsterdam.

Arch. W. Kromhout Czn.

Eerste niet uitgevoerd ontwerp voor een Nederlandsch Paviljoen op de Tentoonstelling te Brussel. Vooraanzicht.
Arch.: W. Kromhout Cz.

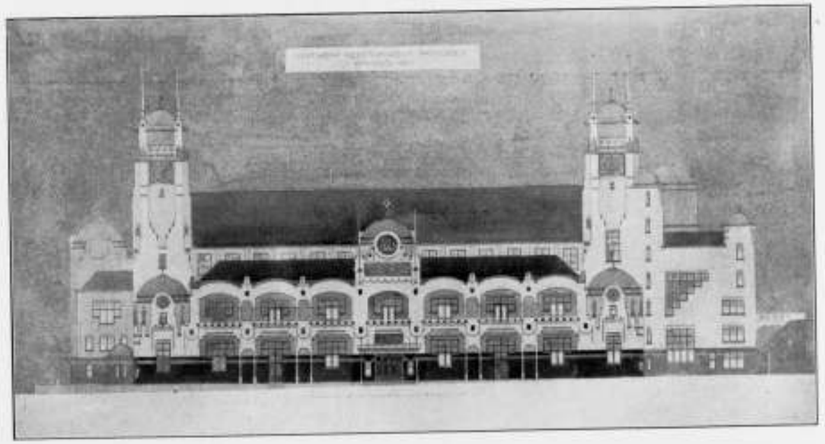

Eerste niet uitgevoerd ontwerp voor een Nederlandsch Paviljoen op de Tentoonstelling te Brussel.
Zij-aanzicht.
Arch.: W. Kromhout Cz.

Behoort bij het Bouwkundig Weekblad van 24 Juni 1916. No. 8.

Ontwerp Damhotel. Perspectief. Arch. W. Kromhout Czn.

Voorschets voor het Raadhuis te Rotterdam. Arch. W. Kromhout Czn.

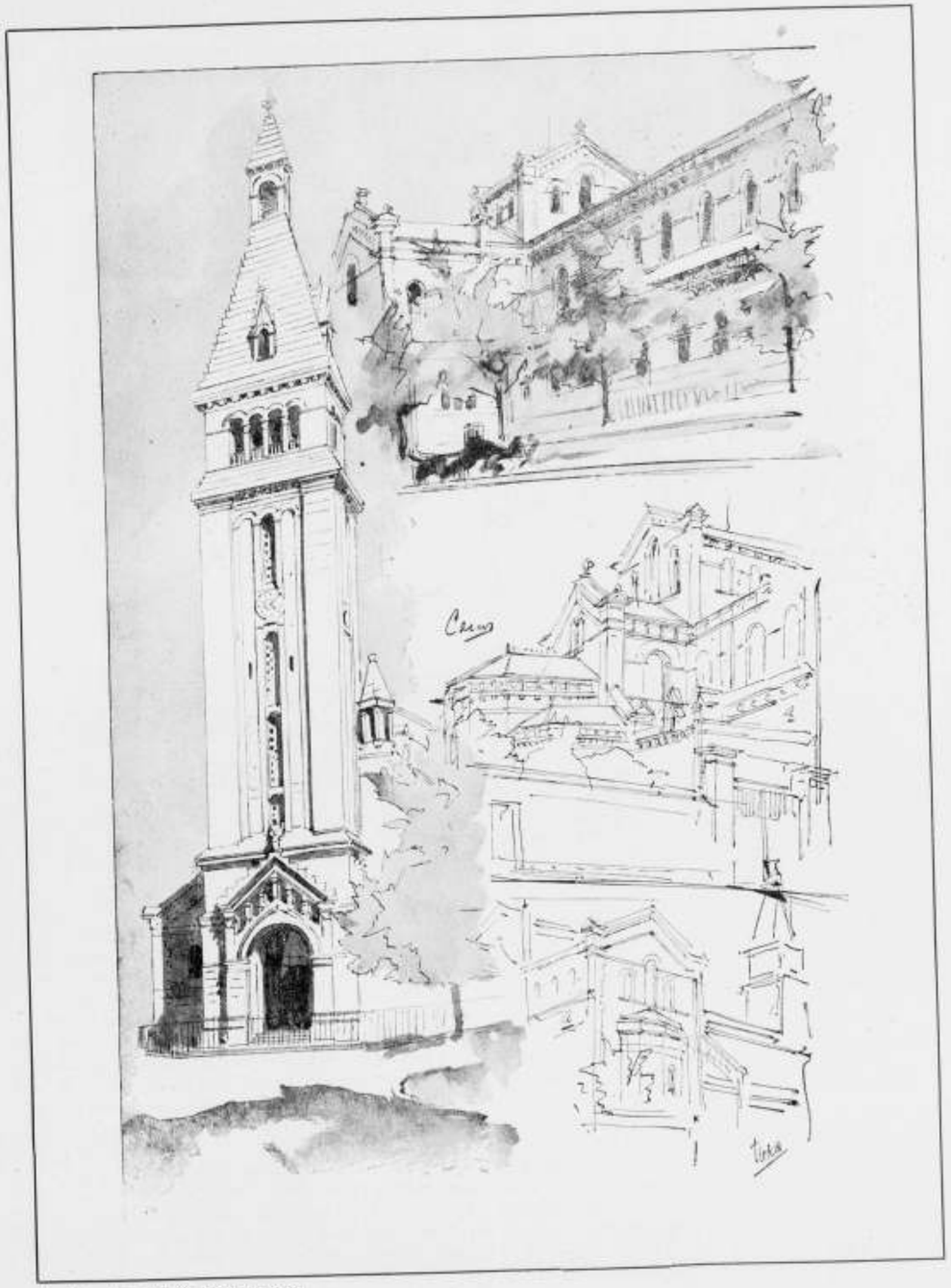

Kerkschetsen van W. Kromhout Czn.

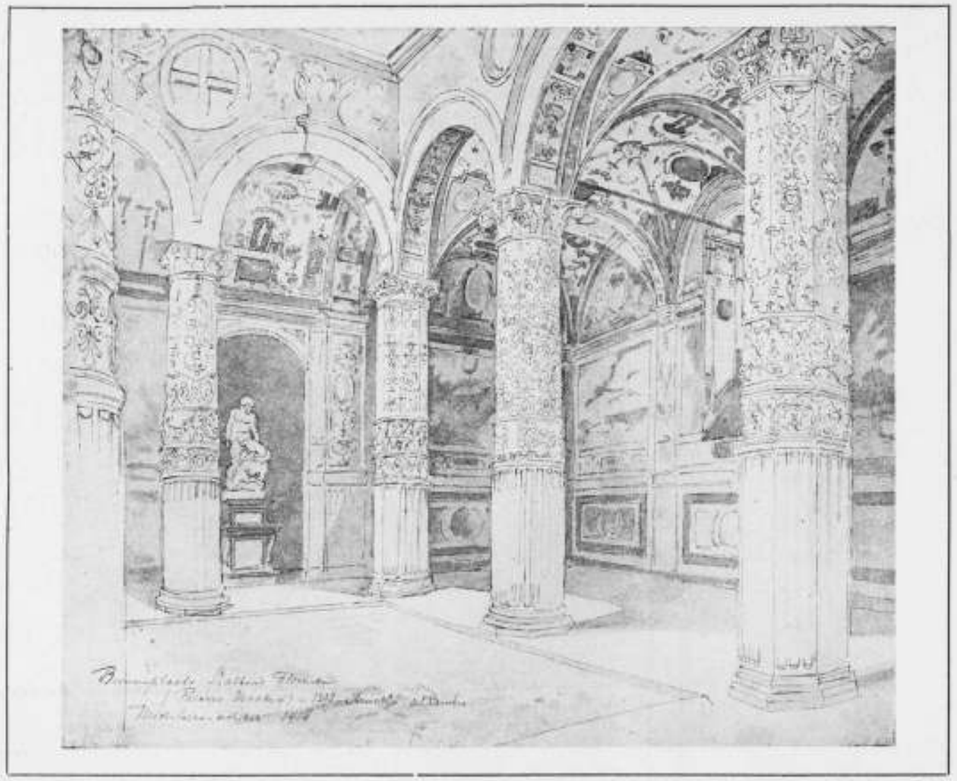

Binnenplaats stadhuis te Florence. Penteekening van W. KROMHOUT CZN.

nageteekende uit elkaar; zie bijv. de hierbij gereproduceerde schets van de binnenplaats van het stadhuis te Florence. Haast nog mooier is het schetsje van het Palazo Municipale te Vicenza, ook hier nevens afgebeeld. Met enkele lijnen is hier de hoofdzaak meesterlijk weergegeven. Schijnbaar nonchalant behandeld, is hier toch niets slordig of zwak. Men lette bijv. op de wijze, waarop de kapiteelen en de basementen zijn weergegeven, onderdeelen, die zoo bijzonder gevoelig zijn wat hun verhoudingen betreft, en die bij de minste fout hierin hun klassieke schoonheid verliezen.

Een prachtig proefstukje van zijn teekenkunst is verder de schets naar een gobelin, ik meen uit het museum te Raneau.

Sierlijk en vast, uitvoerig en toch niet peuterig of droog, hebben deze schetsen een groote bekoring, en getuigen zij van een merkwaardig en benijdenswaardig teekentalent. Zij toonen verder den goeden kunst-opmerker Kromhout voor een belangrijk deel zelf, namelijk het levendige, geestige en knappe in hem zelf en in zijn kunst.

Ik heb wat langer bij deze teekenkunst stilgestaan, omdat de architect — Kromhout en de teekenaar — Kromhout veel gemeen hebben. Zijn architectuur is visionair, waarmede ik bedoel, dat de schoonheid van zijn bouwkunstige composities, en van zijn uitgevoerde bouwwerken ontstaan is in zijn ver-beelding, in zijn fantasie. En ten bewijze hiervan diene, dat deze schoonheid het zuiverst en het meest boeiend spreekt uit zijn eerste concepties, uit die beelden van droom en werkelijkheid, die elk scheppend architect voor oogen zweven, wanneer hij vol toewijding zich overgeeft aan zijne denkbeelden over het bouw-onderwerp, welke beelden Kromhout zoo meesterlijk, d.w.z. zoo zuiver in hun droom-eigenschap, wist weer te geven in schetsen. Het zijn uit den aard der zaak niet de zuiver-utilitaire onderwerpen, die hem hiertoe inspireeren; het zijn de fantastische bouwwerken, het zijn de torens, die zijn groote liefde hebben. En dan vooral de stoere, de massale en toch in hun groote wanden geheimzinnig-doorbroken torens; de torens als ruïnes, als machtige brokstukken, torens in hun onvoltooiden stoeren vorm, zooals de toren te Rotterdam en vele andere plaatsen van ons land. De toren van Kromhouts project voor het Rotterdamsche Raadhuis is terecht algemeen bewonderd; een mooie vóórschets ervan, zuiver de conceptie weer-

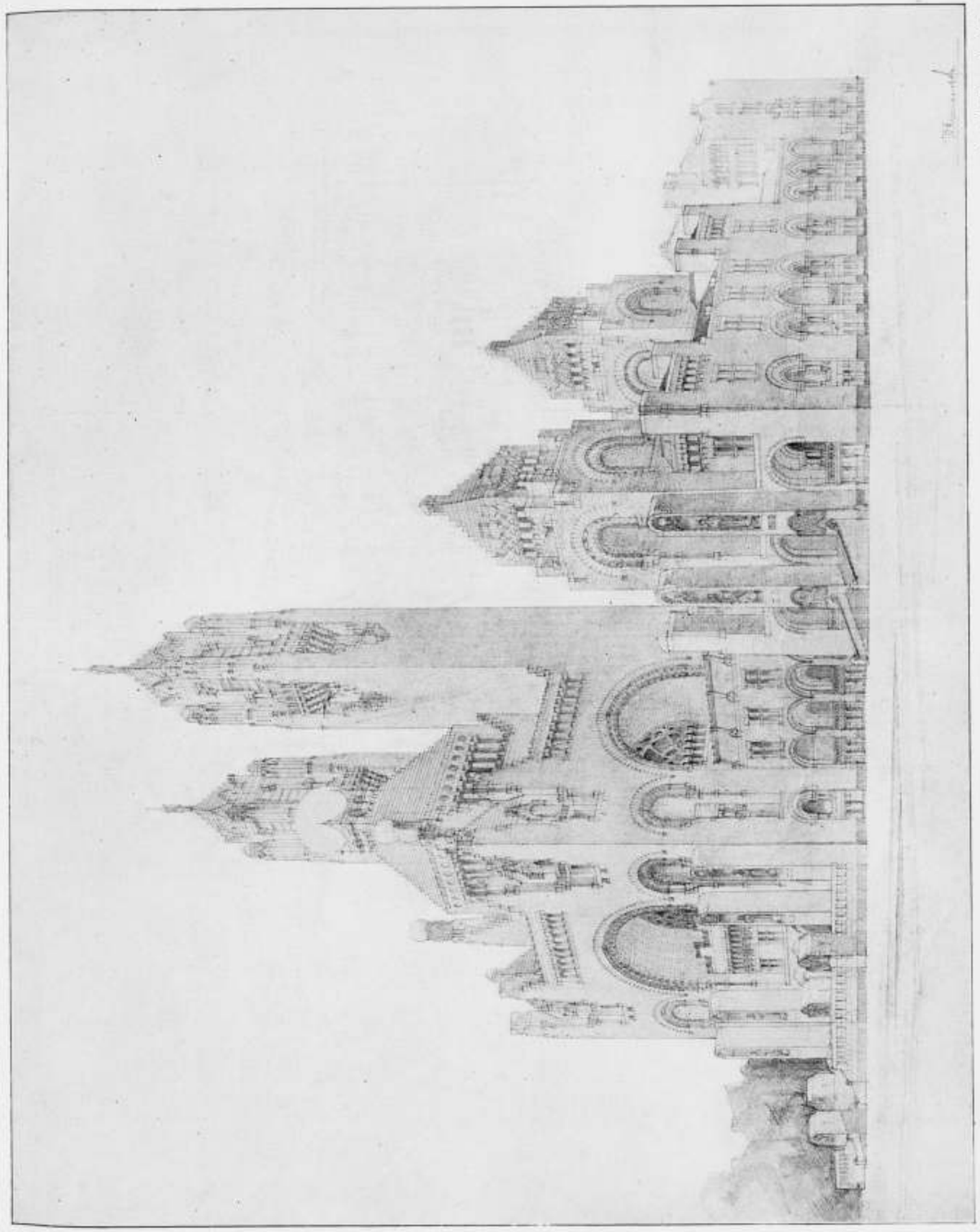

Arch. W. Kromhout Czn.

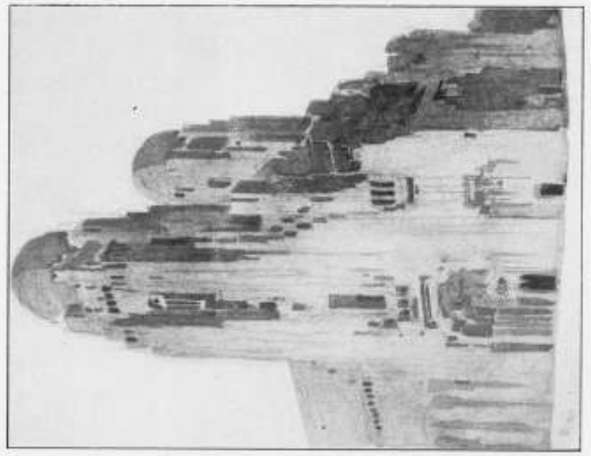

Torenfantasie, aquarel. W. Kromhout Czn.

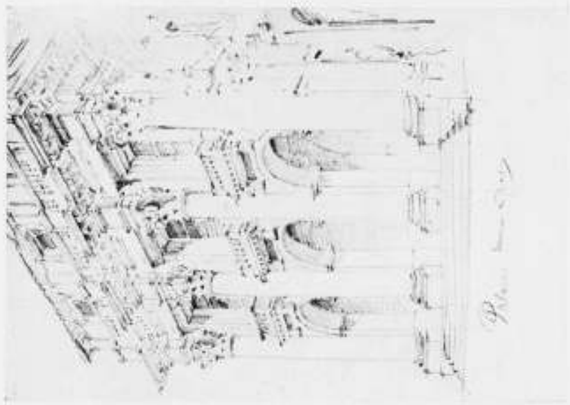

Schets in potlood van het Palazzo Municipale te Vicenza. W. Kromhout Czn.

Stadhuis te Sienna Schets in Oost-Indische inkt van W. Kromhout Czn.

gevend is hierbij afgebeeld. In deze schetsen komt het talent van Kr. bijzonder tot uiting; hij bewijst er mede een goed gevoel voor compositie te hebben. Bij de uitwerking van de schetsen, het meer en meer realiseeren van de vormen, krijgt men bij torens de interessante overgangen van den vierkanten tot den veel hoekigen opbouw, hoekoplossingen, die juist iets voor Kromhout zijn.

Het ligt voor de hand, dat bij het overgaan van de fantasie tot de werkelijkheid, tot de concrete bouw-werkelijkheid, de projecten van Kromhout aan suggestieve fantasievormen moeten inboeten. Dit kan niet anders; het is trouwens een verschijnsel, dat bij het overgroot gedeelte der gebouwen valt waar te nemen. Hoeveel gebouwen doen niet mooier bij half duister of bij avond, dan overdag!

Zoo is de maquette van het Stadhuis minder interessant dan de voorschets. Kromhout voelt dit blijkbaar zelf ook; daarom heeft hij de foto naar de maquette, die met haar donkeren torenkap zoo geheimzinnig van werking is, pikant genomen en bijgewerkt.

Een bezoek aan deze tentoonstelling ten zeerste aanbevelend zij ten slotte nog medegedeeld, dat ook de vóórschetsen en het laatste ontwerp voor het Damhotel zijn tentoongesteld. Op dezen arbeid rustte geen zegen; de bouw ging niet door. Een harde slag voor Kromhout, die vol animo zich verder aan dit werk dacht te wijden, en van het leeraarschap aan de Rotterdamsche Academie afscheid nam. Naar de kranten mededeelen heeft een andere combinatie het Damterrein nu in handen. Ik hoop echter, dat Kromhout toch de bouwer van het hotel zal worden; hij heeft hierop in alle opzichten moreel recht. Kromhout en het Damhotel zijn één geworden in onze gedachten.

Ik wensch Kromhout van harte succes toe met deze tentoonstelling en hoop, dat wij nog menig belangrijk bouwwerk van zijn hand mogen zien verrijzen.

EEN RIJKSPROEFSTATION EN ONTWIKKELINGS-ORGANISATIE VOOR HET BOUWVAK.

Door den steeds ernstiger wordenden bouwvaknood in zake bouwstoffen en -fabrikaten, welker prijsstijgingen een calamiteus karakter verkrijgen, is thans de vraag naar de beste wijze van momenteele voorziening hierin actueel.

Helaas heeft de vakpers en hebben betrokken corporaties — behoudens enkele uitzonderingen — nagelaten (en laten het nog na) daaraan scherpe, intense aandacht te besteden, waardoor het ten slotte niet verwonderlijk is, dat de Staat ook harerzijds nog zoowat niets gepresteerd heeft ter voorziening of voorkoming.

Bij die tijdelijke voorziening willen wij thans niet lang stilstaan. Een herhaling echter van enkele voor de hand liggende middelen, welke wij opsomden aan het slot van een hoofdartikel l.l. in „Vraag en Aanbod" (25 Mei 3de blad „Duurte der bouwmaterialen") zij ons hier geoorloofd; ter bestrijding van het heerschende gebrek aan inzicht, dat bij voorkeur de simpele hulp in den vorm van rechtstreekschen financieelen regeeringssteun de weg hierbij zou zijn (integendeel lijkt ons dit middel dikwijls bedenkelijk uit oogpunt van de moeilijkheid der vermijding van bevoorrechting, het gevaar van in de hand werken der energieloosheid enz.).

Onze voorstellen kwamen in hoofdzaak hierop neer:

Inventarisatie van de in Nederland aanwezige bouwmaterialen.

Eventueele vaststelling van sommige maximumprijzen en gedwongen verkoop.

Beschikbaarstelling van scheepsruimte en andere transportmiddelen tegen normale prijzen en tevens maatregelen nemen tot het intens benutten dier transportmiddelen (snelle lading enz.)

Het afschaffen van bepalingen in bouwverordeningen, welke de bouwkosten veelal noodeloos verhoogen (bijv. het niet-erkennen van halfsteensmuren en baksteenstrekken als dragende elementen, al zijn ze prima uitgevoerd).

Het leiding nemen in het opsporen en fabriceeren van vervangende bouwstoffen en constructies, ontwikkelen van Nederlandsch fabrikaat enz. Dit laatste uiteraard voorzoover zij even of beter doeltreffend zijn en vooral de tendenz hebben van kostenbesparing (dus tegenovergesteld aan wat thans door de Regeering gedaan is met

Maquette van het ontwerp motto Representatief, voor een Stadhuis te Rotterdam. Arch.: W. KROMHOUT CZN.

haar boycot van goedkoope Belgische steen, hetwelk tot gevolg heeft een besliste neiging tot verhooging der vervangende bouwsteenen). Als voorbeeld daarvan noemen wij, hoe doelmatig geprepareerde turfplaten vele uitheemsche isolatieplaten kunnen vervangen; vele houtconstructies economischer geconstrueerd of door steen en ijzer vervangen kunnen worden, lood en zink ontbeerd kunnen worden door hunne plaatsruiling met asfaltachtige producten en bouwconstructies, welke minder speciale voorzieningen eischen; schelpkalk, zoo het billijker was, de steenkalk kon vervangen, enz. enz.

Intusschen wordt het hoog tijd, dat dit vraagstuk van momenteele voorziening, uitgebreid wordt tot de omvattender vraag naar *duurzame* voorziening. Gezien de dreigende toekomst, waarbij het wellicht tot een levenskwestie wordt, dat *Nederland beteekenend minder afhankelijk wordt van buitenlandsche bouwgrondstoffen en -fabrikaten.*

Vatten wij aldus het probleem grondiger op, dan zien wij rondom de pers en de betrokken corporaties, welke, zooals gezegd, t. o. v. de vraag der tijdelijke voorziening reeds sporadisch en flets in hare belangstelling en adviezen is — ter zake van dit zooveel gewichtiger, doch schijnbaar minder urgent vraagstuk, uiteraard in een zaligen, rustigen dut verkeeren.

Onderhand wordt het denkbaar dat, als het daarmee zoo doorgaat, het te laat wordt om te verhelpen, aan-

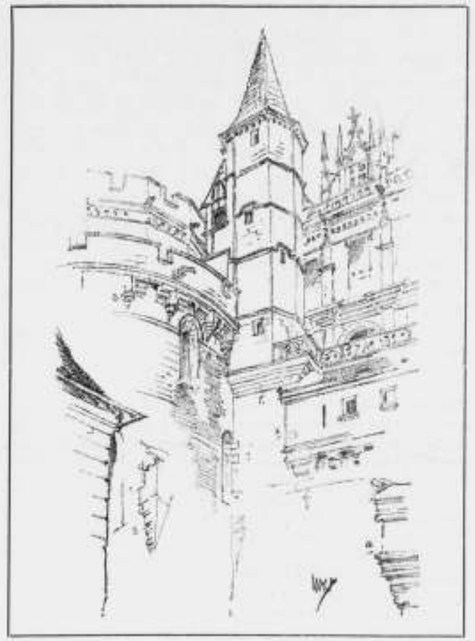

Schets. W. Kromhout Czn.

gezien op dit gebied reeds een achterstand is van minstens 10 jaar.

Een en ander geeft ons den moed, om dit gevaarlijke terrein te betreden — hopend, dat spoedig meer bevoegden daar hun licht over laten schijnen.

Gunstige voorwaarden zijn er thans aanwezig in ons land; in zooverre het noodige bouwkapitaal, de bouwbehoefte en wil tot bouwen, en de beschikbare werkkrachten ruimschoots blijkbaar aanwezig zijn; en dat de stilstand in het bouwvak een enorme uitbreiding der werkloosheid, en ook een stijging der woninghuren tengevolge zou hebben, welke in deze tijden nog vreeselijker gevolgen heeft dan anders. Verder is er de verhoogde sympathie voor het idee „Nederlandsch fabrikaat".

Laat men van dit gunstige moment profiteeren, om de ongunstige factoren, die zich in hoofdzaak laten herleiden tot, op dit gebied, achterlijkheid van ons land, wegtenemen.

Deze achterlijkheid bestaat hierin:

Eerstens. In andere beschaafde landen bestaan sedert tal van jaren wetenschappelijke instellingen in groot aantal, welke de studie der bouwmaterialen en fabrikaten en constructies, hun eigenschappen en toepassingen en dikwijls ook hun ontwikkelingsmogelijkheden, *tot speciaal doel hebben*, en in 't bijzonder aan de in het betrokken land inheemsche materialen hunne aandacht besteden.

Bij ons niets daarvan.

Tweedens. Sedert het uitbreken van den oorlog bestaan in de oorlogvoerende landen speciale organisaties, ingesteld door de respectievelijke regeeringen, in samenwerking met wetenschappelijke en industrieele lichamen tot het oplossen van nieuwe technische problemen, steuning van uitvindingen, leiding geven aan de industrie, ontwikkelingsmogelijkheden scheppen van nieuwe fabrikatie. Een en ander om in het stoppen der buitenlandsche aanvoeren radicaal te voorzien.

Ook hiervan is weinig — en voor het bouwvak geheel niets — ten onzent te bemerken.

Wat het eerste punt betreft, onze achterlijkheid daarin, is niets nieuws; en van industrieele zijde zijn er zelfs vroeger herhaalde pogingen gedaan om hierin wijzigingen te brengen. Reeds een 25 jaar geleden is er, zoo wij ons niet vergissen, door de Mij van Nijverheid verzocht om een Rijksproefstation en dit met klem later herhaald, gesteund o. a. bij monde van het voortreffelijke betoog van de Sociaal Technische Vereeniging van Demokratische Ingenieurs en Architecten. (1908).

Was toenmaals aan die vraag voldaan en was dit tevens op breede, frissche wijze aangepakt, en onder energieke leiding, met open oogen voor de ontwikkelingsmogelijkheden der Nederlandsche bouwstoffen op nieuwe banen, (waarvoor de prestaties van het bescheiden instellinkje van Delft onder leiding eertijds van Prof. v. d. Kloes in menig punt tot voorbeeld kon strekken) hoeveel rijker zouden wij dan wellicht aan Nederlandsche fabrikaten zijn geweest!

Reeds in 1913 werd door een commissie van de Mij van Nijverheid de waarschijnlijke rentabiliteit en in beginsel de dringende wenschelijkheid betoogd van uitbreiding der Nederlandsche Portlandcementindustrie. Een wenschelijkheid, die voorzeker thans — het woord cement in uitgebreidsten zin genomen als hydraulisch bindmiddel — oneindig veel meer geldt door de ontwikkeling der betonijzerindustrie en de chronische buitensporige P. C. prijzen.

En van het begin van den oorlog reeds — dus bijkans een kleine 2 jaar — dateeren enkele belangwekkende betoogen betreffende de noodzakelijkheid en mogelijkheid van een eigen Nederlandsche bouwstaal- en verfstoffenindustrie. Stemmen, die intusschen weder gelijk die betreffende de cement, als roepende in den woestijn geweest zijn, of wellicht in eindeloos treuzelende commissies ondergedoken zijn. Waaraan buiten kwestie het ontbreken van steun van gerenommeerde wetenschappelijke instellingen en van leiding of practische steun van regeeringszijde mede debet is geweest.

En hoe stelt men zich thans voor om het onderwijs der Middelbaar Technische scholen en in 't bijzonder der in bespreking zijnde vakschool voor de kleiindustrie op het noodige peil te brengen, terwijl er blijkbaar geen plannen beraamd worden tot vulling der tallooze leemtes in onze kennis van Nederlandsche klei en haar producten en verhooging van haar peil? Onze keuringseischen van de baksteen dateeren gemoedelijk in de

A. V. van 20 jaren terug en bijna op elk gebied moeten wij leentjebuur spelen bij het buitenland, welker kennis niteraard slechts gedeeltelijk toepasselijk is voor Nederlandsche verhoudingen.

Wat een verschil zelfs met Zweden, hetwelk onlangs (zie „Vraag en aanbod" van 13 April) keuringseischen bepaalde voor baksteen, zich kenmerkend door ten onzent onbekende positief-controleerbare, hooge eischen. Om niet te spreken van onzen Oostelijken nabuur met zijn leger van laboratoria en klei- en andere vakscholen, speciale leerstoelen in betonijzer. De fenomenale ontwikkeling van de Duitsche betonijzerindustrie is eenvoudig ondenkbaar geweest zonder de betrokken instellingen en met de krachtige hulp van Regeering en belanghebbende corporaties (Ausschusz für Eisenbeton).

Ten einde onze bestaande achterlijkheid in deze te achterhalen, zal een Rijksproefstation op buitengewoon breede wijze opgezet moeten worden, dat zich speciaal daaraan wijdt. En dit niet alleen. Er zal bovendien o. i. nog een aparte instelling noodig zijn om reeds in afzienbaren tijd vruchten te brengen voor het bouwvak.

En hiermee komen wij tot ons tweede voorstel. Hiervan gaf Engeland een voorbeeld, dat (al diende zij aldaar vermoedelijk niet voor het bouwvak) tot leering kan strekken. Zij stelde een commissie in, welke officieel zwaarwichtig luidde: „Advisory Council for the Organisation and Developpment of Scientific and Industrial Research". Dit lichaam bestaat uit 7 wetenschappelijke mannen met Lord Raleigh als voorzitter, door de Regeering ingesteld. Het werkt samen met over het geheele land verspreide subcommissies, Rijks- en particuliere laboratoria, gesteund ook door alle daartoe in aanmerking komende corporaties en talentvolle personen tot het opsporen van industrieele bronnen in eigen land, oplossen van nieuwe technische problemen, ontwikkeling en leiding geven van nieuwe en noodige industrieën. Zij beschikt tevens over ruime fondsen, eventueel tot rechtstreeksch initiatief nemen voor nieuwe fabrieken.

Een bekend succes van deze commissie is de snelle oplossing van het moeilijke probleem van het vervaardigen van optisch- en laboratoriumglas, waarin Engeland eerst geheel afhankelijk was van Duitschland.

Ook zelfs in het industrieel zoo machtige, veelzijdige en spontaan vernuftige Amerika — waar men ook tevens zoo afkeerig is van staatsinmenging in de industrie — gaan thans stemmen op ter instelling van een dergelijke stelselmatige werkwijze (zie Eng. Record 1916 bl. 567) Trouwens in die richting wordt daar reeds veel gepraesteerd door den nauwen band tusschen de wetenschappelijke instellingen en particuliere industrie, en het groot aantal dier instellingen. En dan ook door het „Bureau of Standards". Dit laatste heeft bijv. thans een nieuw apparaat en een werkwijze ter algemeene kennis aan de industrie gebracht, waardoor het vervaardigen van blauwdrukpapier (wat tijdens de oorlog ruim 10 maal zoo duur geworden is) thans beneden den prijs van voor den oorlog gereduceerd is.

Van Duitschland zijn trouwens dergelijke vindingen bij dozijnen reeds bekend.

Mijn vraag is thans aan de M. B. V. A., of het niet op haar weg ligt — nu anderen hierin voortdurend nalatig blijven — het initiatief te nemen tot een krachtige actie in de richting van de twee geopperde instellingen, speciaal met het oog op het bouwvak ingesteld?

Ons dunkt, dat daar zeer veel voor te zeggen is, aangezien de architecten juist de menschen zijn, die de bouwmaterialen en -constructies het veelzijdigste kennen en voor de wenschelijke ontwikkelingsvormen menigmaal kostbare aanwijzingen kunnen geven.

Haag, 2 Juni '16. W. BETTINK, Architect.

BERICHTEN.

De Commississie voor Stadsschoon te Amsterdam verzoekt ons het volgende te berichten.

Verwaarloozen. Het is opmerkelijk, wanneer men er op let, hoe in de Gemeente Amsterdam een zeer groot aantal perceelen door onvoldoenden onderbouw, van welken aard ook, verwaarloosd worden. Bij de meeste perceelen is het gebrek: lekke goten en afvoerbuizen.

Voor groote zakschilden zijn te kleine goten aanwezig, die het hemelwater niet kunnen verzwelgen, de goot loopt over en als gevolg daarvan wordt de geheele gevel aangetast. Het verwaarloozen van muurwerk, dat soms opengescheurd, zonder voegen of pleisterwerk elken ongunstigen invloed ondergaat, is evenals het verveloos laten van kozijnen, ramen, deuren, ijzerwerk, hijschbalken, enz., een veel voorkomend euvel. Het is hier ter stede al vaak genoeg gebeurd, dat een merkwaardig bouwwerk gesloopt moest worden, dat door deze invloeden achteruit gegaan, en op 't laatst niet meer te behouden was; terwijl een veel minderwaardiger bouwsel ervoor in de plaats kwam.

Deze opmerkingen zijn niet alleen gegrond op feiten, die geconstateerd werden in volksbuurten (waar dit euvel wel het meest voorkomt) maar ook aan perceelen in meer gegoede buurten. Het is niet alleen de plicht volgens de Gem. bouwverordening (art. 253) die daarop wijst, maar ook in het belang van den algemeenen welstand en van tal der betrokken eigenaren om hun resp. perceelen in een behoorlijken staat te onderhouden.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Zooals indertijd in het B. Weekblad werd vermeld zou door de M. B. V. A. in de maand September in het Stedelijk Museum te Amsterdam een tentoonstelling van de werken van Dr. Berlage worden gehouden.

Dr. Berlage verzoekt thans het Bestuur der M.B.V.A. de tentoonstelling nog eenigen tijd te willen uitstellen, aangezien zeer drukke werkzaamheden hem beletten daaraan de noodige aandacht te schenken.

Bovendien is Dr. Berlage van meening dat een dergelijke tentoonstelling meer succes zal hebben b.v. op het einde van het jaar 1917, wanneer waarschijnlijk de tijdsomstandigheden beter zullen zijn en ook geschikter zalen in het Gemeente-Museum disponibel kunnen worden gesteld.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST — M·B·V·A — VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. B. VAN LOGHEM, B. J. OUËNDAG en G. VERSTEEG.
Redacteur: J. GRATAMA.
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

37STE JAARGANG. = 1 JULI 1916. = No. 9.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. Agenda Alg. Vergadering. — Balans op 30 April 1916 van de M. B. V. A. — Ontwerp-begrooting voor het tijdvak 1 Mei 1916—1 Mei 1917. — Finantieël Verslag over het boekjaar 1 Mei 1915—1 Mei 1916. — Toelichting op de Ontwerp-begrooting voor het Boekjaar 1 Mei 1916—1 Jan. 1917. REDACTIONEEL GEDEELTE. Gamle Bygninger paa Landet II 2 Opmaaling, Fotografi og Beskrivelse, Kobenhavn 1916 — Pensioenfonds voor Architecten-personeel. — Nationale Woningraad. — Berichten.

BALANS per 30 April 1916 van de M. B. V. A.

1	Gebouw		*f* 56500 —			8	4% Hypothecaire Leening		*f* 55000 —		
	afschrijving 1915/1916		„ 500 —				afgelost 1915/1916		„ 500 —		
					f 56000 —						*f* 54500 —
2	Effecten:					9	3½% Obligatie Leening		„ 2100 —		
	6 Oblig. 3 pCt. Leening der Mpij nos. 77, 78, 79, 118, 119, 120	*f* 150 —					afgelost 1915/1916		„ 100 —		
	17 Oblig. 4 pCt. Leening der Mpij nos. 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 273, 275, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284	„ 1700 —									„ 2000 —
				„ 1850 —		10	3% Leening C. Muijsken		„ 1050 —		
3	Bibliotheek	*f* 1550 —					afgelost 1915/1916		„ 50 —		
	afschrijving 1915/1916	„ 200 —									„ 1000 —
				„ 1350 —		11	3½ „ Erven Rieber		„ 1200 —		
4	Inventaris	*f* 100 —					afgelost 1915/1916		„ 100 —		
	afschrijving 1915/1916	„ 50 —									„ 1100 —
				„ 50 —		12	Algemeene Reserve				„ 1743 05
5	J. A. Matthes en Co.			„ 237 87		24	Reserve aansch. boekw. fonds Lelijman				„ 345 60
6	Credietvereeniging deposito			„ 5466 83		25	Reserve Bevordering Bouwk. Onderwijs		„ 359 30		
7	Gewone kas			„ 35 97			bijgeschreven 1915/1916		„ 85 —		
31	Examenkas			„ 4 93							„ 444 30
	Plaatwerken:					26	Reserve Bijdrage Intern. Bouwk. Tentoonst.				„ 750 —
	71 ex. Groningerland à *f* 3.50	*f* 248 50					Nog te betalen rente en aflossing vorige jaren:				
	10 „ Oud Groningen à „ 5.25	„ 52 50				27	Rente 4% Hyp. Leening 1901 1914		„ 108 —		
	169 „ Grafelijke Zalen à „ 1.—	„ 169 —				28	Rente 3½% Oblig. „ 1901 1914		„ 36 —		
				„ 470 —		29	Afloss. 4% Hyp. „ 1913 1914		„ 100 —		
16	Mouton & Co.			„ 40 53		30	Afloss. 3% Oblig. „ 1912		„ 25 —		
	Nog te ontvangen over 1915/1916:										„ 269 —
32	Contributies 1915/1916	*f* 525 —					Nog te betalen o. 1915/1916:				
33	Huuropbrengst gebouw 1915/1916:					47	Onderhoud gebouw, enz. 1915/1916		„ 222 94		
	huur examen 1916	„ 1200 —				53	Aanschaffen boekwerken 1915/1916		„ 145 47		
38	Examen-Ontvangsten 1915/1916:					54	Uitgaven periodieken 1915/1916.				
	Rijkssubsidie	*f* 5000.—					rek. D. Schnabel	*f* 665.81			
	Bijdrage (bemoeiingen) Maatschij.	„ 900.—					afl. 5 en 6 „Tijdschrift"	„ 500.—			
			f 5900 —						„ 1.165 81		
				„ 7625 —		57	Examen Uitgaven 1915/1916:				
							Diversen		„ 8.497 70		
	Nadeelig saldo 1914/1915			„ 216 65		60	Rente 4% Hyp. Leening 1915/1916		„ 200 —		
						61	Rente 3% „ 1915/1916		„ 6 75		
						62	Afloss. 4% Hyp. „ 1915/1916		„ 200 —		
						63	Afloss. 3% „ 1915/1916		„ 25 —		
											„ 10463 68
							Reserve Uitgaveboekw. Afd. A'dam				„ 732 16
					f 73347 79						*f* 73347 79

ONTWERP-BEGROOTING voor het tijdvak 1 Mei 1916—1 Januari 1917, opgemaakt door de Commissie van Financiën.

Volgn.	Vermoedelijke Ontvangsten:	Begrooting voor 1 Mei 1915—1916.	Ontvangen in Mei 1915—1916.	Begrooting voor 1 Mei 1916—1 Januari 1917.
	Voordeelig saldo van voorafgaand boekjaar	f 2495.80½	f 2495.80½	—
1	CONTRIBUTIES EN ABONNEMENTSGELDEN.	„ 9600 —	„ 9853.40	f 6060 —
2	GEBOUW.			
	a. Huuropbrengst, Tentoonstellingen, Vergaderingen enz.	„ 3872 —	„ 3206.55	„ 1565 —
	b. Legaat Godefroy	„ 500 —	„ 500 —	„ 250 —
3	PERIODIEKEN.			
	a. Opbrengst der advertenties en abonnementsgelden door den boekhandel	„ 7400 —	„ 5214.93	„ 3600 —
	b. Steun Periodieken	„ 50 —	„ 26.74½	„ 25 —
4	BOEKWERKEN.			
	Verkoop Uitgaven, brochures, enz.	„ 175 —	„ 325.03	„ 200 —
5	EXAMEN.			
	Examen Bouwk. Opzichter, Bouwk. Teekenaar en Onderbaas	„ 8300 —	„ 8750 —	—
6	BEVORDERING BOUWKUNDIG ONDERWIJS.	—	„ 85 —	—
7	DIVERSEN	„ 100.19½	„ 493.70	„ 89.65½
	NADEELIG SALDO	—	„ 216.65½	—
	Geraamd nadeelig saldo	—	—	„ 4000 —
	Totalen.	f 32493 —	f 31167.81½	f 15789.65½

ONTWERP-BEGROOTING voor het tijdvak 1 Mei 1916—1 Januari 1917, opgemaakt door de Commissie van Financiën.

Volgn.	Vermoedelijke Uitgaven:	Begrooting voor Mei 1915 1916.	Uitgaven in Mei 1915 1916.	Begrooting voor 1 Mei '16—1 Jan. 1917.
	Dekking nadeelig Saldo over voorgaand boekjaar	—	—	f 216.65½
1	ALGEMEENE UITGAVEN.			
	a. Reis- en Verblijfkosten enz.	f 600 —	f 776.24	„ 500 —
	b. Bureaubehoeften enz.	„ 700 —	„ 855.41	„ 300 —
	c. Kosten verkiezingen en vergaderingen	„ 125 —	„ 233.53	„ 150 —
	d. Inningskosten vrachten, porti enz.	„ 500 —	„ 553.02½	„ 360 —
	e. Onvoorzien.	„ 100 —	„ 705.46	„ 75 —
2	PERSONEEL.			
	a. Tractementen,	„ 5750 —	„ 5889.98½	„ 3650 —
	b. Pensioenverzekering	„ 348 —	„ 440.97	„ 280 —
3	GEBOUW.			
	a. Onderh., meubeleering enz.	„ 300 —	„ 340.64	„ 1200 —
	b. Belastingen.	„ 350 —	„ 482.85	„ 235 —
	c. Verzekeringen	—	„ 27.75	„ 10 —
	d. Vuur, licht en water	„ 600 —	„ 442.93½	„ 300 —
	e. Schoonhouden, puibewassching	„ 130 —	„ 138.80	„ 85 —
	f. Verbeteren Tentoonstellingsruimten	„ 30 —	—	—
4	BIBLIOTHEEK.			
	a. Aanschaffen boekwerken enz.	„ 600 —	„ 344.84½	„ 150 —
5	PERIODIEKEN.			
	Uitgaven van de Periodieken enz.	„ 10500 —	„ 7457.30	„ 5000 —
6	PUBLICATIES.			
	Kosten drukken tabellen, brochures, enz.	„ 200 —	„ 270.75	„ 100 —
7	PRIJSVRAGEN.			
	Fonds Eereprijsvraag „Godefroy"	„ 25 —	„ 25 —	„ 25 —
8	EXAMENS.			
	Examen Bouwk. Opzichter, Bouwk. Teekenaar en Onderbaas.	„ 8300 —	„ 8859.02½	—
9	BIJZONDERE BEMOEIINGEN.			
	a. Bijdrage kosten R. v. A. enz.	„ 100 —	„ 5.90	—
	b. Lidmaatschappen	„ 180 —	„ 145.90	„ 100 —
	c. Bevordering Bouwkundig Onderwijs	—	„ 85 —	—
10	PLAATSELIJKE COMMISSIEN.			
	Uitkeeringen aan de	—	„ 6 —	—
11	INTEREST.			
	a. Rente der 4% Hyp. Leening	„ 2210 —	„ 2200 —	„ 2180 —
	b. Rente der 3% Geldleeningen	„ 105 —	„ 130.50	„ 123 —
12	AFLOSSINGEN.			
	a. Aflossing der 4% Hyp. Leening	„ 500 —	„ 500 —	„ 500 —
	b. Aflossing der 3% Geldleeningen	„ 250 —	„ 250 —	„ 250 —
	Totalen	f 32493 —	f 31167.81½	f 15789.65½

FINANCIEEL VERSLAG over het boekjaar 1 Mei 1915—1 Mei 1916 van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten, opgemaakt door de Commissie van Financiën in haar vergadering van Woensdag 28 Juni 1916.

Overeenkomstig het bepaalde bij art. 54 van het Huishoudelijk Reglement heeft de Commissie van Financiën de eer hierbij haar verslag uit te brengen over het boekjaar 1 Mei 1915—1 Mei 1916 onder overlegging der stukken, rekening en verantwoording over genoemde tijdvakken en de balans op 30 April 1916, zooals deze door den controleerend-boekhouder der M. B. V. A. zijn opgemaakt en waarmede de Commissie van Financiën zich heeft kunnen vereenigen.

Blijkens de cijfers in bovengenoemde stukken sluit het boekjaar met een nadeelig saldo van f 216.65½. Rekening houdende echter met het feit, dat dit resultaat verkregen is door gebruik te maken van het voordeelig saldo van de vier maanden over 1915 (1 Januari—1 Mei) bedragende f 2495.80½, blijkt hieruit dat het boekjaar 1915—1916 in werkelijkheid een nadeelig verschil zou hebben opgeleverd van f 2712.46. Het terugloopen van den ontvangstpost contributies is hiervan de oorzaak, terwijl ook de tijdsomstandigheden haar invloed op de advertentierubriek doen gevoelen.

Voor de Commissie van Financiën
W. J. DE GROOT, *Waarn.-Voorzitter.*
J. WESSELIUS, *Secretaris.*

TOELICHTING OP DE ONTWERP-BEGROOTING voor het Boekjaar 1 Mei 1916—1 Januari 1917, zooals deze door de Commissie van Financiën is opgemaakt in haar vergadering van Woensdag 28 Juni 1916.

De Commissie van Financiën heeft de eer hierbij aan te bieden de door haar ontworpen begrooting voor het boekjaar 1 Mei 1916—1 Januari 1917 sluitende in ontvangsten en uitgaven met het bedrag f 15789.65½. De Commissie is van oordeel, dat een uitvoerige toelichting niet noodzakelijk zal zijn, aangezien de begrootingsposten overzichtelijk naast elkander zijn geplaatsten desgewenscht ter vergadering mondeling kunnen worden toegelicht. In hoofdzaak echter acht de Comm. het wenschelijk nader uiteen te zetten, welke oorzaken tot het nadeelig saldo van f 4000, zooals dit in de begrooting der ontv. is geraamd, hebben geleid.

In de eerste plaats dient opgemerkt te worden, dat door het besluit der ledenvergadering om het Vereenigingsjaar weder op 1 Januari 1917 te doen beginnen, het loopende boekjaar slechts 8 maanden omvat, waardoor de ontvangstcijfers over het Vereenigingsjaar 1 Mei 1916—1 Januari 1917 belangrijk lager moesten blijven dan het geraamde bedrag der uitgaven, aangezien belangrijke bedragen als de rente der 4% hypothecaire leening à f 2180 en onderhoud van gebouw ad f 1200.— in den loop van dit jaar moeten worden betaald, terwijl verschillende ontvangsten als contributies en abonnementsgelden belangrijk lager moesten worden geraamd, daar deze bedragen evenals de huuropbrengst van het gebouw slechts voor een gedeelte in het loopende boekjaar kunnen worden geind.

Echter meent de Commissie de aandacht van het Bestuur te moeten vestigen op het feit dat zelfs indien de contributien in haar geheel konden worden ontvangen, zooals dit in het volgend vereenigingsjaar het geval zal zijn, het gezamenlijk bedrag aanmerkelijk lager zou zijn dan voorgaande jaren. Ter toelichting diene het volgende staatje:

Contributie over 1911	f 11304.—
„ „ 1912	„ 12526.—
„ „ 1913	„ 12479.—
„ „ 1914	„ 12168.—
„ 1 Mei 1915—1 Mei 1916	„ 9853.—

Ook de opbrengst der annonces is sedert het uitbreken van den oorlog belangrijk gedaald, zooals uit onderstaande toelichting zal blijken.

Bruto-opbrengt annonces 1911	f 8369.
„ „ 1912	„ 9809.—
Bruto-opbrengst annonces 1913	f 8948.—
„ „ 1914	„ 9460.—
1 Mei 1915 1 Mei 1916	„ 6196.—

Wat verder de opbrengst der annonces van het Bouwkundig Weekblad betreft kan worden vermeld, dat deze sedert de laatste maanden weder stijgende is, hoewel in zeer geringe mate, en nog zeer onregelmatig.

De huuropbrengst van het gebouw zal in een normaal jaar bedragen f 1800 huur voor het gedeelte, verhuurd aan de Amerik. Handel Mij., f 600, voor het gedeelte verhuurd aan de N. V. „Bellevue" te samen f 2400.—. Waardoor eene vooruitgang in huuropbrengst kan worden geconstateerd van f 1200.

Waar de uitgaven niet meer beperkt kunnen worden en de ontvangsten niet te laag geraamd zijn, daar verschijnt als noodzakelijk gevolg het geraamd bedrag van f 4000 als ongedekt te kort op de begrooting waarop zelfs zoo goed als geen „onvoorzien" voorkomt. In elke begrooting zit natuurlijk eenige speling, 't kan eenigermate mede en tegenvallen. Vooral met het oog op dit laatste zou Uwe Commissie zich niet verantwoord achten indien zij U niet adviseerde den leden voor te stellen als hoofdelijken omslag boven de contributie, per lid vast te stellen een bedrag van f 10.— voor het tijdperk waarover deze begrooting loopt; tenzij Uw Bestuur er de voorkeur aan mocht geven eene leening stel bvb. van f 5000 te sluiten afloosbaar op korten termijn, waardoor de lasten voortvloeiende uit de tegenwoordige tijdsomstandigheden over meerdere jaren kunnen worden verdeeld en daardoor minder drukkend worden.

Ook meent onze Commissie Uw bestuur de vraag te mogen voorleggen of er in den financieelen toestand der Maatschappij geene aanleiding bestaat tot de Regeering het verzoek te richten hare subsidie voor de onkosten der Examens te verhoogen en in het te kort op de exploitatie van het Weekblad eenige dekking te vinden door verhooging van den Abonnementsprijs.

Ten slotte zij nog medegedeeld dat de M.B.V.A. op 1 Mei 1916 telt 25 Eereleden, 207 leden, 13 aspirant-leden, 30 medewerkers, 301 abonné's op de periodieken, 87 abonné's op het Bouwk. Weekblad en 20 abonné's op Bouwkunst.

Voor de Commissie van Financiën,
W. J. DE GROOT, *Waarn. Voorzitter.*
J. WESSELIUS, *Secretaris.*

Alg. Vergadering op 12 Juli a.s. te Amsterdam in het gebouw der M. B. V. A.

De agenda is vastgesteld als volgt:

1. Notulen.
2. Verslag van het Bestuur omtrent al wat in het afgeloopen jaar in en met de Vakvereeniging is voorgevallen, met eventueele bespreking van dit verslag.
3. Mededeeling v. d. uitslag der verkiezingen v. bestuursleden.
4. Verslag Plaatselijke Commissie te Arnhem.
5. Verslag Plaatselijke Commissie te Rotterdam.
6. Benoeming door den Voorzitter van eene Commissie voor stemopneming (-Stembureau) van drie Leden of Aspirant-leden ter vergadering aanwezig.
7. Verkiezing van een Voorzitter.
8. Rapport van de Commissie tot nazien van de rekening en verantwoording over het afgeloopen jaar.
9. Verslag van de Commissie voor Financiën over den financieelen toestand der vakvereeniging.
10. Uitloting van aandeelen in de geldleeningen der Mij.
11. Behandeling en vaststelling der begrooting over het loopende jaar en van den eventueelen hoofdelijken omslag.
12. Verkiezing van een lid der Commissie van Onderzoek.
    „ „ twee leden „ „ „ Redactie.
    „ „ „ „ „ „ „ Onderwijs.
13. Voorstel tot Statutenwijziging (Eereraad).
14. Voorstellen van het Bestuur en de Plaatselijke Commissie van Rotterdam betreffende het in één persoon vereenigen van de functies van redacteur en van Algemeen Secretaris der M. B. V. A. (Zie B. W. 6 Mei 1916).
15. Bespreking der nieuwe redactie van art. 24 der A. A. V.
16. Rondvraag.

J. WESSELIUS, Alg. Secretaris.

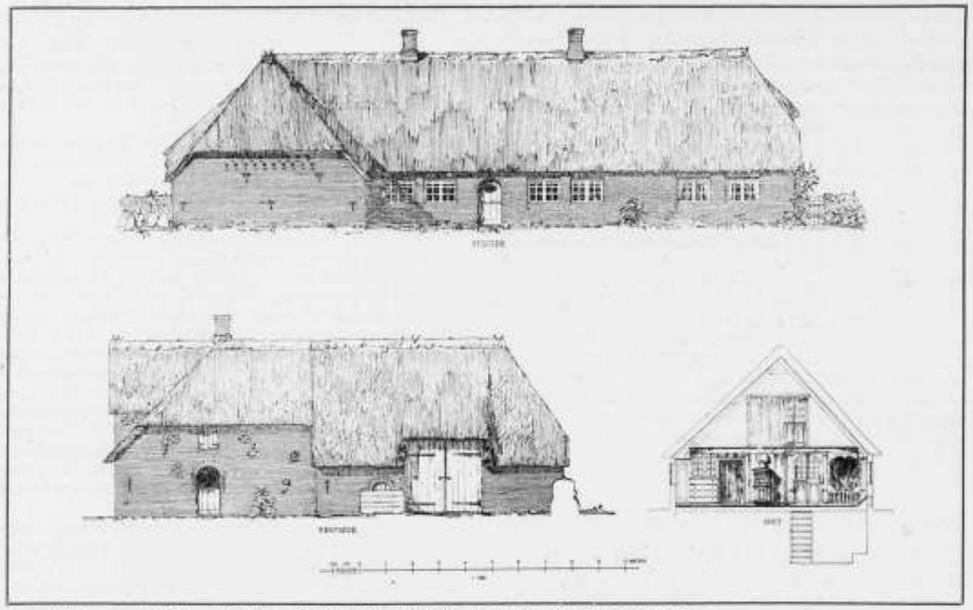

Friesch Museum te Keitum, Sild van F. C. Harboe (Uit Gamle Bygninger Paa Landet II).

REDACTIONEEL GEDEELTE.

GAMLE BYGNINGER PAA LANDET. II

I OPMAALING, FOTOGRAFI OG BESKRIVELSE, UDGIVET AF FORENINUEN AF 3 DCBR. 1912. Köbenhavn 1916.

Het is juist vier jaar geleden, dat ik in dit blad het verschijnen van het eerste deel van deze Deensche uitgave: „Oude gebouwen op het land", aankondigde. De belangstelling voor Denemarken is er sindsdien zeker niet op achteruitgegaan en daarom voldoe ik met vertrouwen aan het verzoek van deze jonge, energieke Deensche architecten om ook het tweede deel van hun boek bij de Hollandsche collega's aan te bevelen.

De Vereeniging van den 3den December 1912 heeft zich met dit werk een moeilijke en veelomvattende opgave gesteld. Zij wenschen in foto, opmeting en beschrijving die eenvoudige gebouwen vast te leggen, die men in de architectuurboeken niet beschreven vindt, doch die de meest typische voorbeelden zijn van eenvoudige Deensche landelijke bouwwijze. Ongetwijfeld hoopt men hiermede ook invloed uit te oefenen op dezen tijd en preventief te werken.

Dit tweede deel gaat geheel op denzelfden voet voort als het eerste; de daarin begonnen verhandeling betreffende de streek om Tönder wordt nu afgemaakt. Dit is het ZW. deel van Jutland, Slesvig, door de Duitschers sinds 1864 als Schlesweig geannexeerd, doch dat in karakter geheel Deensch is gebleven en daarom met recht hier behandeld. Bovendien vinden we de kleine eilanden aan de Westkust, als Fanö, Sild, För en de Halligerne.

Deze West-Deensche streken vertoonen een sterk Hollandschen invloed; het is ook daarom dat ik dit boek gaarne in de aandacht van Hollanders aanbeveel. Axel Jensen, die de tekst schreef, wijst op dezen invloed en verklaart dien deels door de stamverwantschap met de Noord-Friezen, deels door de voortdurende verbinding van deze eilandbewoners met de zeevarende Nederlanders. In het bijzonder wijst hij op de constructie van het boerenhuis, die dezelfde is als van het Friesche. In tegenstelling met het zoogen. Saksische is hier een houten skelet aanwezig, dat de balken en de kap draagt, terwijl de muur er rondom heen gebouwd is, zóo dat de balken niet op de muren rusten. Het Friesche museum te Keitum op het eiland Sild, dat ook afgebeeld wordt, is daarvan een voorbeeld.

Bovendien is de Hollandsche zin voor het gebruik van sterke kleuren opmerkelijk en ook de toepassing van tegelbekleedingen voor het interieur.

Dit deel is voor 9 Mark te koop bij Steen Hasselbalch te Kopenhagen en bevat 32 foto's en 26 bladen opmetingsteekeningen, die allen voortreffelijk zijn.

D. F. SLOTHOUWER.

PENSIOENFONDS VOOR HET PERSONEEL VAN ARCHITECTEN.

Door de Gemeenschap te dienen, dient men zich zelf.

Het lijkt mij goed, eens na te gaan, welk belang de architekt heeft bij een pensioenfonds voor zijn personeel. Om tot die waardebepaling te geraken, moet vooraf worden vastgesteld de plaats, die opzichter en teekenaar in den architectenwereld moeten innemen.

Een opdracht aan den architect verstrekt, kan *alleen* een goed resultaat verwerven, als zij, die met hem daaraan arbeiden, zich *geheel* geven, wat dus ook inhoudt, dat zij zich geheel *moeten kunnen* geven. Van het werk komt voor een belangrijk deel weinig terecht, wanneer teekenaar en opzichter niet voelen, niet beseffen, dat hun werk voor den architect ten behoeve van een opdracht verricht, mee een deel een zeer *noodig* deel vormt van het geheel. Het bouwwerk dus is het product van gemeenschappelijken arbeid met idiëel samengaan. Het resultaat, dat dan is verkregen, is een gemeenschappelijk succes[1]). Het aandeel en resultaat geeft dan ook voor de betrokkenen enkel een gradueel verschil. Naast kennis is betrouwbaarheid van opzichters en teekenaars daartoe een eerste vereischte. Het bestaan van den architect is het resultaat van zijn werk van het — *„hoe de opdracht in zijn geheel is uitgevoerd."*

Waar dus teekenaar en opzichter bij den architect een plaats innemen in zoo nauw gebonden geestelijk verband, daar kan de positie, die zij in de maatschappij innemen ons niet onverschillig zijn. Nemen zij in die maatschappij een belangrijke plaats in, dan is dat een voordeel *ook* voor den architect.

Kan er thans reeds van gesproken worden, dat die plaats een belangrijke is? M. i. neen! Wel moet erkend worden, dat de vakvereeniging van opzichters en teekenaars in die richting nuttig werk verricht, maar, dat zelfs de regeering en volksvertegenwoordiging bij de behandeling der ongevallenwet de positie der bouwkundigen over het hoofd zag, of beter gezegd, haar bestaan niet scheen te kennen, is wel teekenend.

[1]) Door den Heer P. Kramer architect te Amsterdam werd de plaats van den teekenaar zoo juist getypeerd, „de teekenaar moet de geestelijke compagnon van zijn architect zijn."

Kapiteinshuis, Hallig Hooge (Uit Gamle Byginger Paa Landet II.)

In die maatschappelijke verhouding kan verbetering gebracht worden, indien o.m. betere materieele belangen aan den werkkring van den opzichter en teekenaar vastzitten ergo zoo de materieele verbinding aan den architect, zoowel in het oogenblikkelijke als het toekomstige evenredig is aan die der geestelijke verhouding. De bouwkundige mag niet langer op de golven der levenszee rondzwalken, nòch als een schip zonder roer, nòch als een schip, dat geen veilige haven kan bereiken, of waar „kapitein, land in 't zicht" niet gehoord zal worden, maar zijn positie moet er een zijn, die het mogelijk maakt ook door *materieele* versterking tot *geestelijke* verheffing te komen. Het moet *niet* noodig zijn, dat de bouwkundige met het oog op behoud voor zich en zijn gezin voor de bouwkunst verloren gaat, door een positie te aanvaarden, als zoovele gemeentelijke betrekkingen bieden, die niet het hart van den bouwkundige hebben, maar enkel de toekomst voor hem en zijn gezin waarborgen; of dat velen een kans wagen en zelf een plaats als architect innemen, wat maar al te vaak tot teleurstellingen, zoowel op architectonisch als financieel gebied aanleiding geeft en voor de beunhazerij in den architectenwereld zoo bevorderlijk is. Het kan *niet* wenschelijk zijn, dat velen om de onzekerheid van positie bij particuliere architecten hun plaats verlaten ten spijt van hun aanleg. Het moet *mogelijk* worden, dat het onderwijs in de bouwkunde genoten, de examens daarvoor gedaan, de financieele opoffering van gemeenschap en individu, zoodanige vruchten afwerpen, dat hare adepten een plaats in de maatschappij verkrijgen in overeenstemming met die opoffering en de belangrijkheid van hun bestaanswaarde.

Het moet *kunnen*, dat men als bouwkundige de bouwkunst dient en daarmede bereikt die bestaanszekerheid waarop ieder mensch aanspraak heeft.

Een van de middelen om tot de hierboven beschreven positie verbeteringen te geraken is het pensioenfonds, aan het hoofd van deze beschouwing vermeld. Rust

dan op ons architecten niet de plicht, het mogelijk te maken dat een dergelijk pensioenfonds gesticht wordt en dienen wij daarmede dan ook niet ons zelf?

Bussum, 20 Juni 1916. C. J. KRUISWEG.

NATIONALE WONINGRAAD.

Aan den Minister van Binnenlandsche Zaken werd door den Nationalen Woningraad verzonden het onderstaande adres in zake maatregelen die ten behoeve van de Woningbouwvereenigingen zouden kunnen worden genomen.

Het is van algemeene bekendheid, dat de prijzen der bouwmaterialen, inzonderheid van het hout, sedert het uitbreken van den oorlog dermate gestegen zijn, dat daardoor de woningbouw ten sterkste wordt belemmerd. Waar sedert enkele maanden deze prijzen zóó hoog zijn geworden, dat daaruit noodzakelijk moet voortvloeien, dat de woningbouw voor een groot deel wordt stil gelegd, dringt zich met groote klem van verschillende kanten de vraag op, wat hiertegen kan worden gedaan. En temeer is dit het geval, wijl de woningbouw reeds in normale omstandigheden geen gelijken tred houdt met den aangroei der bevolking en het bij voortduring van den tegenwoordigen toestand dus te voorzien is, dat een daling van den woonstandaard zal plaats hebben.

Ook de verhooging van den rentestandaard, welke op zich zelf reeds voldoende zou wezen om slapte in het bouwbedrijf te veroorzaken, werkt in deze tijden natuurlijk bijzonder nadeelig.

Het bestuur van den Nationalen Woningraad heeft zich in het bijzonder af te vragen, wat ten beboeve der woningbouwvereenigingen kan worden gedaan.

Het wil zich daarmee volstrekt niet eenzijdig op het standpunt stellen dat alleen deze vereenigingen moeten worden geholpen. Maar waar, dank zij haar bemoeiingen in den woningnood van bepaalde categoriën van menschen wordt voorzien, die meer dan anderen daaronder te lijden hebben, waar bovendien de aard van den aan haar te bieden steun een eenigszins andere zal zijn, dan die aan particuliere bouwers zal kunnen worden verleend, meent de Nationale Woningraad de Regeering in het bijzonder te mogen wijzen op de groote moeilijkheden, waarmee de bouwvereenigingen te kampen hebben en die op een gegeven oogenblik wel eens geheel onoverkomelijk konden blijken te zijn.

Uit verschillende ons verstrekte gegevens mag worden geconcludeerd, dat de kosten van woningbouw minstens 30 à 40 pct. meer bedragen dan vóór den oorlog.

Ook vóór de woningbouwvereenigingen doet zich het bezwaar van den verhoogden rentestand gelden. Immers sedert 1 Januari 1916 worden de Rijksvoorschotten tegen een hoogeren rentevoet, dan in het begin van den oorlog verleend. Wordt daarbij in aanmerking genomen, dat het rijk 0.10 pct. van het voorschot begint te eischen als vergoeding voor kosten van toezicht, dan zijn dit op zich zelf reeds hindernissen op den weg der woningbouwvereenigingen gelegd, die zonder de prijsstijging der bouwmaterialen, het werk der vereenigingen bemoeilijken. Tengevolge van een en ander kan de exploitatierekening voor nieuw te bouwen woningen niet sluitend worden gemaakt, tenzij de huren belangrijk worden verhoogd. Reeds bij een stijging van 25 pct. der bouwkosten van woningen, die normaal f 1500 tot f 2400 zouden hebben gekost, en bij handhaving van den nieuwen rentestandaard zou de huur f 0.50 à f 0.80 per week meer moeten bedragen dan twee jaar geleden. Het is hoogst onwaarschijnlijk, dat de vereenigingen in deze omstandigheden tot bouw zullen overgaan. Doen zij het, dan moeten zij ook de huren van gelijke bestaande woningen verhoogen en stellig zullen de particuliere eigenaars niet achter blijven, maar van de gelegenheid gebruik maken om ook van hun huizen veel meer huur te vragen. Het gevolg hiervan zou een achteruitgang in den woningstandaard wezen; de energie van vele woningbouwvereenigingen zou verlamd worden en de dikwijls met groote moeite bij gemeentebesturen en particulieren opgewekte bereidwilligheid om tot verbetering der volkshuisvesting mede te werken verloren gaan. Uit het vorige moge blijken, dat dringend hulp noodig is.

Wij beginnen met het verzoek, dat de rente teruggebracht wordt op 3½ pct. Wij kennen de argumenten der Regeering voor de ingevoerde verhooging niet. Het is echter opmerkelijk, dat, toen de Staat een leening tegen 5 pct. sloot, Uwe Excellenties aanleiding vonden om de rente der voorschotten te berekenen naar den koers der 3 pct. obligaties N.W. Schuld op 29 Juli 1914, om haar aldus naar de laagte te houden. En hoewel nu een leening tegen een *lager* rentetype, nl. 4½ pct. geplaatst is, wordt voor de voorschotten van de woningbouwvereenigingen een *hooger* rente geëischt dan vroeger het geval was.

Ook kunnen wij niet nalaten te vragen, dat de maatregel vanwege Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken getroffen, n.l. dat geen Belgische steen mag worden gebruikt bij gebouwen, waarbij van wege Zijn Departement gelden worden verstrekt, wordt ingetrokken. Immers afgezien van het feit, dat de Belgische steen goedkooper is, staat te vreezen, dat de prijs van den Nederlandschen baksteen, die tot nu toe niet noemenswaardig gestegen is, thans zal worden opgedreven.

Voorts dringen wij voor de bouwvereenigingen aan op financieelen steun van overheidswege ter tegemoet koming in de hoogere bouwkosten. Dit zou kunnen geschieden door een voorschot te verleenen overeenkomstig de werkelijke bouwkosten, en, ter compenseering van het meerdere bedrag der annuïteit tengevolge van het verschil tusschen den bouwprijs en de raming der kosten op den voet der materialenprijzen van vóór den oorlog, een evenredige bijdrage te verstrekken in die annuïteit, voorloopig tenminste voor vijf jaar. Daarna zou kunnen worden uitgemaakt, of er aanleiding bestond deze bijdrage te verlagen, wat b.v. bij een algemeene stijging van den huurstandaard mogelijk zou worden. Immers het mag van te voren niet worden buitengesloten, dat de vereenigingen werkelijk eenmaal bij machte zijn de annuïteit ten volle te dragen.

Wij verzoeken Uwe Excellenties beleefdelijk dezen weg te willen inslaan om aan de bouwvereenigingen hulp te verschaffen, maar nemen tevens de vrijheid er op aan te dringen, dat zij er toe mogen besluiten deze bijdragen alleen ten laste van het Rijk te doen komen en niet ten laste van Rijk en Gemeente, elk voor de helft. Waar het dikwijls de grootst mogelijke moeite kost, om in gewone tijden de gemeenten tot het dragen van de helft der kosten van een bijdrage te bewegen, daar is het onwaarschijnlijk, althans wat de kleinere gemeenten betreft, dat zij in staat, laat staan bereid, zouden zijn een dergelijken financieelen last thans op zich te nemen. Met zekerheid kan voorspeld worden, dat deze maatregel in dat geval slechts in zeer weinig gemeenten den aanbouw van arbeiderswoningen ten gevolge zou hebben.

Het spreekt vanzelf, dat voor de Regeering de vraag rijst of zij ook het particulier bouwbedrijf wil helpen, welke vraag echter buiten onze competentie ligt, verder of zij daarom maatregelen wil nemen, zooals nu reeds op ander gebied met succes zijn genomen: het vaststellen van maximumprijzen, het verstrekken van regeeringsmaterialen. Wij kunnen ons voorstellen dat met name het laatste ook voor de woningbouwvereenigingen van belang kan wezen, vooral waar het geldt materialen, waarvan de voorraad dreigt uitgeput te geraken, maar dat neemt niet weg, dat er toch voor bovengenoemden bijzonderen steun aan de bouwvereenigingen plaats is, omdat door zoo juist aangegeven maatregelen de prijzen toch niet op die van vóór den oorlog zullen terug vallen.

Ten slotte zij het ons Bestuur vergund Uwe Excellenties er op te wijzen, dat elke maatregel, die genomen wordt, niet alleen in het belang van den woningbouw is, maar tevens strekt tot bestrijding van de werkloosheid in het bouwbedrijf, die zonder dat maatregelen genomen worden, niet kan uitblijven.

Het Bestuur van den Nationalen Woningraad,

w.g. BLOEMERS, *Voorzitter.*

w.g. M. J. A. MOLTZER, *Secretaris.*

Wegens plaatsgebrek konden vele artikelen niet worden opgenomen.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. B. VAN LOGHEM, B. J. OUËNDAG en G. VERSTEEG.
Redacteur: J. GRATAMA.
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

37STE JAARGANG. = 8 JULI 1916. = No. 10.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. Agenda Alg. Vergadering. Jaarverslag der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. 1 Mei 1915—1916. — A. A. V. Oude Architectenteekeningen.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Alg. Vergadering op 12 Juli a.s. ten 10½ uur v.m. te Amsterdam in het gebouw der M. B. V. A.

De agenda is vastgesteld als volgt:

1. Notulen.
2. Verslag van het Bestuur omtrent al wat in het afgeloopen jaar in en met de Vakvereeniging is voorgevallen, met eventueele bespreking van dit verslag.
3. Mededeeling v. d. uitslag der verkiezingen v. bestuursleden.
4. Verslag Plaatselijke Commissie te Arnhem.
5. Verslag Plaatselijke Commissie te Rotterdam.
6. Benoeming door den Voorzitter van eene Commissie voor stemopneming (-Stembureau) van drie Leden of Aspirantleden ter vergadering aanwezig.
7. Verkiezing van een Voorzitter.
8. Rapport van de Commissie tot nazien van de rekening en verantwoording over het afgeloopen jaar.
9. Verslag van de Commissie voor Financiën over den financieelen toestand der vakvereeniging.
10. Uitloting van aandeelen in de geldleeningen der Mij.
11. Behandeling en vaststelling der begrooting over het loopende jaar en van den eventueelen hoofdelijken omslag.
12. Verkiezing van één lid der Commissie van Onderzoek.
    " " twee leden " " " Redactie.
    " " " " " " " Onderwijs.
13. Voorstel tot Statutenwijziging. (Eereraad).
14. Voorstellen van het Bestuur en de Plaatselijke Commissie van Rotterdam betreffende het in één persoon vereenigen van de functies van redacteur en van Algemeen Secretaris der M. B. V. A. (Zie B. W. 6 Mei 1916).
15. Bespreking der nieuwe redactie van art. 24 der A. A. V.
16. Rondvraag.

J. WESSELIUS, Alg. Secretaris.

Na afloop der Vergadering zal een excursie worden gehouden ter bezichtiging van eenige complexen arbeiderswoningen, gebouwd door Berlage, de Bazel, v. Epen, van der Pek en andere architecten, in verschillende stadsgedeelten van Amsterdam.

Jaarverslag der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst 1 Mei 1915—Mei 1916. Het Bestuur der M.B.V.A. biedt hierbij aan een overzicht omtrent hetgeen in het afgeloopen jaar in de Vakvereeniging is voorgevallen.

Met voldoening mag worden geconstateerd, dat de belangstelling der leden in hun nog jeugdige Vakvereeniging er niet op verminderde, zooals in de eerste plaats blijkt uit den zeer bevredigenden opkomst op de ledenvergaderingen, die, zooals de statuten bepalen thans regelmatig elke twee maanden plaats hebben. Toch doen de tijdsomstandigheden ook hier haar invloed gelden, wat merkbaar is in de vermindering der geregelde inkomsten der Maatschappij.

LEDEN. Op 1 Mei 1915 bestond de M.B.V.A. uit 26 Eereleden, 213 Leden, 15 Aspirantleden, 25 Medewerkers en 441 Abonne's, op 1 Mei 1916 telt de M.B.V.A. 25 Eereleden, 207 Leden, 13 Aspirantleden, 30 Medewerkers en 301 Abonne's op de periodieken, 87 Abonne's, op het B. Weekblad en 20 Abonne's, op het tweemaandelijksch tijdschrift „Bouwkunst".

Ter gelegenheid van zijn zestigste verjaardag werd Dr. Berlage het eerelidmaatschap der M.B.V.A. aangeboden.

De Mij. betreurt het verlies tengevolge van overlijden van twee leden, de heeren A. Salm G. Bzn., de Oud-Voorzitter der Mij. en D. A. N. Margadant.

LEDENLIJST. De ledenlijst kon definitief worden vastgesteld en werd den Leden, Aspirantleden en Medewerkers toegezonden.

BESTUUR en COMMISSIEN. Ingevolge het reorganisatie besluit der Alg. Vergadering op 22 December 1914, waarbij de nieuwe toestand der Mij. zou intreden op 1 Januari 1915, was het Bestuur, bestaande uit de heeren: A. Salm G. Bzn., voorzitter, S. de Clercq, A. W. C. Dwars, J. W. Hanrath, J. B. van Loghem, B. J. Ouëndag, F. W. M. Poggenbeek, J. H. de Roos en Jan Stuyt na 1 Januari 1915 demissionair. De heer Jan Stuyt bedankte inmiddels als lid van het Bestuur.

Na het overlijden van den heer Salm werden de vergaderingen van het Bestuur gepresideerd door den Vice-Voorzitter den heer S. de Clercq. Het tegenwoordig bestuur bestaande uit de heeren S. de Clercq, A. Broese van Groenou, J. W. Hanrath, J. B. v. Loghem, J. Herman de Roos, D. F. Slothouwer en G. Versteeg trad op den dag der Alg. Vergadering (22 September 1915) in functie.

COMMISSIE VAN DAGELIJKSCHE LEIDING. De commissie bestaat uit de heeren J. W. Hanrath, J. B. van Loghem en D. F. Slothouwer,

waaraan is toegevoegd de Alg. Secretaris J. Wesselius. Daar twee der Commissieleden buiten Amsterdam wonen, konden de vergaderingen niet steeds regelmatig plaats vinden.

COMMISSIE VAN ONDERZOEK. De Commissie van Onderzoek, gekozen op de Alg. Vergadering van 22 September 1915 bestaat uit de heeren C. Muysken, voorzitter, C. B. Posthumus Meyes, secretaris, C. G. Bremer, C. N. van Goor en B. J. Ouëndag.

COMMISSIE VAN FINANCIËN. De heeren W. J. de Groot, J. W. Hanrath en L. Zwiers werden op de Alg. Vergadering tot leden der Commissie gekozen. De Alg. Secretaris is ambtshalve als Secretaris aan deze Commissie toegevoegd.

COMMISSIE VAN REDACTIE. Deze Commissie bestond uit de heeren J. B. van Lochem, B. J. Ouëndag en G. Versteeg. De redacteur is ambtshalve secretaris dezer Commissie. De heeren Ouëndag en Versteeg hebben bericht, dat zij op de Alg. Vergadering als lid der Commissie wenschen af te treden.

COMMISSIE VAN ONDERWIJS. De commissie bestaat uit de heeren B. J. Ouëndag, voorzitter, H. Bletz, J. Gratama, J. B. van Loghem en G. Versteeg.

COMMISSIE VAN GESCHILLEN TUSSCHEN LEDEN EN HUNNE WERKGEVERS. In deze Commissie hadden zitting de heeren C.B. Posthumus Meyjes, voorzitter, S. de Clercq, J. W. Hanrath, B. J. Ouëndag, J. Herman de Roos en J. Verheul Dzn.

COMMISSIE VOOR DE BIBLIOTHEEK. De Commissie bestaat uit de heeren: A. Broese van Groenou en J. Gratama. De Alg. Secretaris is ambtshalve lid en secretaris der Commissie.

SECRETARIAAT, REDACTIE EN ADMINISTRATIE. Op zijn verzoek werd den heer J. Gratama op 1 October eervol ontslag als secretaris der Maatschappij verleend. Tot Alg. Secretaris werd benoemd de heer J. Wesselius, die zijn functie 1 Juli aanvaardde, de heer Gratama bleef tot eerstgenoemden datum nog als secretaris aan de Maatschappij verbonden, ten einde den nieuwen functionaris in te wijden in zijn nieuwen werkkring.
Op de ledenvergadering te Utrecht verzocht de heer Gratama tegen 1 Juli zijn eervol ontslag als redacteur der periodieken, hiertoe genoopt door de eischen, welke zijn nieuwe werkkring hem stelt; in verband hiermede werd de wenschelijkheid uitgesproken om de functies van algemeen secretaris en redacteur der periodieken weder in één persoon te vereenigen.
Op de a.s. Alg.Vergadering van 12 Juli a.s. zal hieromtrent nader worden beslist. Tot dien datum zal op verzoek der Commissie van Redactie de Alg. Secretaris in afwachting van het besluit der ledenvergadering het redacteurschap waarnemen.
De administratie wordt gevoerd door den heer W. Penaat, bijgestaan door den kantoorbediende J. Kroese. Als accountant is aan de Maatschappij verbonden de heer L. G.Verburg L.G.zn.

Uitgaven. Zooals bekend mag worden verondersteld werd met het oog op de tijdsomstandigheden in September 1914 besloten het B. Weekblad van 12 pagina's tekst op 6 pagina's te brengen en het tijdschrift „Bouwkunst" voorloopig niet meer te doen verschijnen.
Aangezien in het afgeloopen jaar de advertentie opbrengst, waaruit grootendeels de unkosten van het B. Weekblad moeten worden bestreden belangrijk bleef beneden het cijfer van vorige jaren, moest ook dit jaar de tekst tot zes pagina's beperkt blijven. Intusschen wordt door vele leden er op aangedrongen om het Weekblad weder met 12 pagina's tekst uit te geven. Waar het B. Weekblad het orgaan der Vakvereeniging is en, zooals uit de toevoer van copy blijkt de leden steeds meer het Weekblad beschouwen als het blad, waarin zij vakonderwerpen en beschouwingen kunnen publiceeren, zou het te betreuren zijn indien het onmogelijk zou blijken aan dezen wensch gevolg te geven. Het Bestuur zal op de a.s. Algemeene Vergadering bij de behandeling der begrooting ook dit punt ter sprake brengen.
De Firma Mouton mag een woord van lof niet worden onthouden voor de wijze, waarop zij de periodieken der M.B.V.A. verzorgt en de coulante opvatting die zij, wat betreft de nakoming harer overeenkomsten met de M.B.V.A., toont te huldigen, niettegenstaande de tijdsomstandigheden, die ook voor het drukkersbedrijf verre van gunstig moeten worden genoemd.

MONOGRAFIE DER GRAFELIJKE ZALEN. De prijs voor een ingenaaid exemplaar van dit plaatwerk bedraagt voor Leden, Aspirant-leden en medewerkers der M.B.V.A. f 1.35 en gebonden f 4.35 in den boekhandel resp. f 15.— en f 18.— Ook in het voorgaande jaar werden vele exemplaren van dit werk verkocht.

OUD GRONINGEN EN OUD GRONINGERLAND. In het Bouwk. Tijdschrift 1907 en in Bouwkunst 1911 en 1912 werden beide bijdragen van den heer C. H. Peters opgenomen. In boekvorm zijn deze verkrijgbaar bij de firma Erven van der Kamp te Groningen à f 7.50 en f 5.—.

EXAMENVRAGEN. Een groot aantal exemplaren dezer boekjes bevattende de opgaven der examens, welke jaarlijks door de Maatschappij worden afgenomen, werd ook in het afgeloopen jaar verkocht.

HONORARIUMREGELEN EN HONORARIUMREGELEN-GEVEL-ONTWERPEN. De regelen voor de berekening en uitbetaling van het honorarium voor den architect werden herzien en opnieuw uitgegeven. Deze regelen werden in zulk een groot aantal verkocht dat voor kort de noodzakelijkheid bleek van een herdruk; ook de honorariumregelen voor gevelontwerpen werden meermalen verkocht. Zooals bekend is, werden deze laatste regelen voor Amsterdamsche toestanden opgesteld.

ARBEIDSCONTRACT. De Algemeene regelen voor arbeidscontract tusschen Architect en Ingenieur eenerzijds en Bouwkundig-Opzichter-Teekenaar of Opzichter-teekenaar anderzijds werden herhaaldelijk verkocht.

Vergaderingen. Met het oog op het groot aantal vergaderingen, welke in het afgeloopen jaar werden gehouden kan het overzicht der behandelde onderwerpen slechts in zeer beknopten vorm worden gegeven. Voor meerdere bijzonderheden moet worden verwezen naar de verslagen gepubliceerd in het Bouwkundig Weekblad.

LEDENVERGADERING OP WOENSDAG 12 MEI IN HET GEBOUW der M. B. V. A. Het onderwerp Architectuur Museum, dat aan de orde was gesteld, bracht de vraag naar voren of het wenschelijk is het architectuur museum te verbinden aan een inrichting van onderwijs. De vergadering meende die vraag bevestigend te moeten beantwoorden. Den afgevaardigden der M.B.V.A. in de Commissie van het architectuur museum werd dientengevolge opgedragen de meening der vergadering in genoemde commissie nader toe te lichten en de Commissie te verzoeken in studie te nemen, welke inrichting van onderwijs hiervoor de beste gelegenheid biedt ten einde hieromtrent een nader gemotiveerd voorstel te kunnen indienen.
Met betrekking tot de voorstellen tot herziening der regelen voor berekening en uitbetaling van het honorarium van Architecten ingediend door de Herzienings Commissie, werd in verband met een tweetal desbetreffende voorstellen van de heeren Van Goor en N.N., besloten de wijzigingsvoorstellen terug te zenden aan de Herzienings-Commissie, met verzoek ook de voorstellen van genoemde heeren in overweging te willen nemen.
De vergadering werd besloten met een voordracht met lichtbeelden van den heer J. M. van der Mey over het in aanbouw zijnde „Scheepvaarthuis".

ALGEMEENE VERGADERING EN LEDENVERGADERING OP 20 JUNI TE 'S GRAVENHAGE.
De Alg. vergadering was uitsluitend uitgeschreven ter benoeming van den nieuwen Alg. Secretaris. Benoemd werd de heer Wesselius. Als voorwaarde werd gesteld, dat het hoofdbestuur het recht heeft den functionaris bij onverhoopt gebleken ongeschiktheid, na 9 maanden ontslag te geven.

Op de levenvergadering, welke hierna plaats vond werden de nieuwe voorstellen tot herziening der honorarium regeling en tabel uitvoering besproken en met eenige wijziging aangenomen. Met een excursie naar het in aanbouw zijnde Administratiegebouw van de Ned. Indische Spoorweg Mij. aan den Wassenaarschenweg, onder leiding van den heer B. J. Ouëndag eindigde de bijeenkomst.

ALGEMEENE VERGADERING OP 28 SEPTEMBER TE ROTTERDAM.
Voor de afloopende verkiezingen van leden der verschillende Commissiën kan worden verwezen naar hetgeen hierboven reeds werd vermeld. Aan de voormalige afdeeling Amsterdam der Maatschappij en haar Bestuur werd de dank der vergadering betuigd, voor de schenking van het saldo der liquidatie dezer afdeeling. Een werkprogramma werd vervolgens vastgesteld en goedgekeurd.
Na de lunch werd een bezoek gebracht aan het St. Franciscus Gasthuis, onder leiding van den architect den heer P. G. Buskens, waarna de Rotterdamsche leden den deelnemers aan de Vergadering een automobieltocht aanboden door de nieuwe stadsgedeelten van Rotterdam. Ten slotte werd een tocht gemaakt per stoomboot langs de Maas en de Rotterdamsche havens met als einddoel de bezichtiging van het dorp „Heyplaat".

LEDENVERGADERING DER M. B. V. A. OP DINSDAG 23 NOVEMBER TEN 10½ URE IN HET GEBOUW DER M. B. V. A.

Een voornaam punt in deze vergadering vormde de bespreking van het ingekomen praeadvies inzake het aannemen of verwerpen der nieuwe A. A. V. De Commissie hiervoor benoemd bestond uit de heeren Versteeg, Van Loghem, van Heukelom en De Roos. Nadat de heer van Heukelom zijn opvatting omtrent art. 24 nader had uiteen gezet en verschillende opmerkingen in verband met het onderwerp waren gemaakt werd de volgende motie aangenomen.
De M. B. V. A. op haar vergadering van 23 Nov. '15 heeft besloten bij hare leden de toepassing aan te bevelen der „Algemeene Administratieve Voorschriften", met uitzondering van art. 24 van genoemde voorschriften waarvan een nadere redactie zal worden vastgesteld.
In dezelfde vergadering was aan de orde gesteld het vraagstuk „Eereraad". De verschillende besprekingen hieromtrent leidde tot de aanneming der volgende motie:
De M. B. V. A. op haar vergadering van 23 Nov. 1915 spreekt als haar meening uit, dat het „Instituut Eereraad" is vervat in art. 12 der statuten, terwijl de Bond bovendien wordt gemachtigd vermaningen en andere straffen, schorsing en royement toe te passen.
Indien een der partijen zulks wenscht zal de uitspraak van den Eereraad worden medegedeeld in de eerstvolgende Ledenvergadering. Discussie over deze uitspraak is niet toegelaten. Alleen bij Royement zal publicatie in het B. Weekblad plaats vinden.
Door de heeren Versteeg en Van Loghem werd ten slotte een korte beschouwing gehouden over het „Pro en Contra" van het verbindend verklaren in het algemeen.
Ter gelegenheid van deze vergadering waren in de tentoonstellingszaal teekeningen en aquarellen geexposeerd van den Oud-Voorzitter, wijlen den heer A. Salm G.Bzn.

LEDENVERGADERING DER M. B. V. A. OP DINSDAG 25 JANUARI L.L. IN HET GEBOUW DER M. B. V. A. Aan deze vergadering was verbonden eene tentoonstelling van de beide ontwerpen, welke naar aanleiding van een door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap uitgeschreven prijsvraag waren ingekomen.
Naar aanleiding van een bestuursvoorstel, betrekking hebbende op het bindendverklaren van bepaalde regelen besloot de vergadering, dat overgegaan zal worden tot de stichting van een op zich zelf staand Instituut Eereraad en werd het Bestuur opgedragen de noodige maatregelen te nemen opdat op de Alg. Vergadering een voorstel tot Statutenwijziging kan worden ingediend, die voor de tot standkoming van genoemd instituut noodzakelijk blijkt te zijn.
Door de heer Broese van Groenou wordt vervolgens uitgebracht het praeadvies der Commissie werkprogramma punt 4, openbare lezingen over Bouwkunst, daarna licht de heer Slothouwer het praeadvies der Commissie voor Propaganda der Bouwkunst bij het publiek nader toe. Beide adviezen zijn in het B. Weekblad van 5 Februari 1916 gepubliceerd.
Aangezien door verschillende leden er op wordt aangedrongen, dat het B. Weekblad met het begin van het nieuwe vereenigingsjaar weder op 12 pagina's zal worden gebracht, wordt besloten de Commissie van Redactie te verzoeken in samenwerking met de Commissie van financiën een voorstel dienaangaande te willen indienen.

LEDENVERGADERING OP DONDERDAG 30 MAART TE UTRECHT. Op deze vergadering deelde de Voorzitter mede, dat de heer Gratama in verband met zijn nieuwen werkkring met 1 Juli als redacteur der periodieken wenschte te bedanken.
De Voorzitter meende dit besluit van den heer Gratama te moeten billijken, maar stelde er prijs op de vergadering te kunnen mede deelen, dat de heer Gratama zich bereid had verklaard zijne medewerking aan het B. Weekblad te blijven verleenen. Aan de orde was de bespreking van het voorstel tot wijziging van art. 24 der A. A. V., zooals dat in het B. Weekblad van 25 Maart l.l. werd gepubliceerd. Nadat door de heeren van Goor en de Groot verschillende bezwaren tegen de redactie van genoemd artikel worden aangevoerd blijkt uit den verderen loop der besprekingen, dat het nog niet wenschelijk is een bepaald besluit in deze te nemen.
Bij de bespreking der periodieken wijzen de heeren de Groot en Posthumus Meyjes er op, dat het beter is voorstellen hieromtrent te doen, wanneer de staat van uitgaven en ontvangsten en de nieuwe begrooting is vastgesteld, met welke zienswijze ook de vergadering zich kan vereenigen.
Een ander belangrijk punt der agenda betreft de wijziging van art. 11 der statuten, waarin gesproken wordt over de „Commissie van geschillen tusschen leden en hunne werkgevers en werknemers." Uit deze redactie blijkt, dat nietleden der M. B. V. A. hunne geschillen dus niet kunnen brengen voor deze commissie. De heer Posthumus Meyjes stelt daarom een wijziging van genoemd artikel voor door het woord „leden" te vervangen in „architecten". In stemming gebracht, wordt dit voorstel aangenomen en de Commissie voor statuten wijziging opgedragen de statuten in dien zin te wijzigen.
Onder leiding van den heer A. W. C. Dwars werd na afloop der vergadering een bezoek gebracht aan de Middelbare Technische school, waar het werk van leerlingen dezer inrichting werd bezichtigd.

Handelingen, Tijdelijke Commissiën, STATUTEN. Zooals reeds in het vorig jaarverslag der Maatschappij werd medegedeeld werden Statuten en Huishoudelijk Reglement, opgesteld door de Fusie-Commissie door de Mij. overgenomen, behoudens enkele wijzigingen.
Nadat door Mr. Van Zeggelen nog eenige kleine wijzigingen werden aangebracht kon in het begin van dit vereenigingsjaar Statuten-Huishoudelijk Reglement worden afgedrukt en den leden worden toegezonden.

EXAMEN BOUWKUNDIG OPZICHTER EN TEEKENAAR. De examens der Maatschappij werden afgenomen in het begin van 1916. Daar ook dit jaar de Rijkssubsidie niet werd verhoogd, besloot de Commissie van onderwijs met het oog op de kosten het examen voor Uitvoerder van Burgerlijke Bouwwerken ook dit jaar niet af te nemen.
De schriftelijke examens voor Bouwkundig opzichter hadden dit jaar plaats te Amsterdam, Rotterdam, Arnhem en Zwolle, op 13, 14 en 15 Maart. Het examen werd voor het schriftelijk gedeelte afgenomen te Amsterdam van 10 April tot en met 13 April, het mondeling gedeelte eveneens te Amsterdam op 15 April.
76 Candidaten behaalden het diploma Bouwkundig opzichter, aan twee candidaten kon het diploma Bouwkundig Teekenaar worden uitgereikt. Opgegeven hadden zich 188 candidaten voor

Bouwkundig Opzichter en 5 candidaten voor het examen Bouwkundig Teekenaar.
De Examen-Commissie bestond dit jaar uit de heeren:
B. J. Ouëndag, Architect, Amsterdam, Voorzitter; H. Bletz, Architect, Weesp, Vice-Voorzitter; J. Wesselius, Alg. Secretaris der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Sloten, Secretaris; J. P. W. Bieling, Architect, Amsterdam; B. van Bilderbeek, Architect, Dordrecht; H. Bonda, Architect, Amsterdam; Jhr. M. J. de Bosch Kemper, Civ. Ingenieur, Assistent Technische Hoogeschool, Delft; H. van Dam, Leeraar in de Wiskunde, Amsterdam; A. W. C. Dwars, Civ. en Bouwk. Ingenieur, Directeur van de Middelbaar Technische School voor de Bouwk. te Utrecht; P. A. Frijling E.Mzn., Bouwkundige, Amsterdam; J. D. Gantvoort, Architect, Leeraar aan de Burger Avondschool te Deventer; Jac. van Gils, Architect, Rotterdam; J. Gratama, Bouwk.-Ing., Amsterdam; C. de Groot Jr., Architict, Hilversum; F. de Herder, Aann., Zwolle; H. van Hilten, Hoofdopz., Gemeentew., Utrecht; R. J. Hoogeveen, Architect, Rotterdam; W. de Jong, Bouwk. Eerste Klas der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, Utrecht; H. v. d. Kloot Meyburg, Architect, Voorburg, Hoofdleeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage; L. J. P. Kooken, Architect, Eindhoven; P. Kramer, Architect, Amsterdam; C. J. Kruisweg, Architect, Bussum; D. Kruyf Jun., Civ. Ingenieur, Inspecteur Bouw- en Woningtoezicht, Amsterdam; J. B. van Loghem, Bouwk. Ingenieur, Haarlem; Joh. D. Looyen, Architect, 's-Gravenhage; Dr. H. Loterijman, Arts, Amsterdam; P. Lijdsman, Architect, Utrecht; G. Meppelink Architect, Haarlem; W. F. Merhottein, Bouwkundige, 's-Gravenhage; E. P. Messer, Architect, Amsterdam; J. J. L. Moolenschot, Architect, Watergraafsmeer; W. Noorlander, Architect, Amsterdam; Maurits Plate, Architect, Haarlem; W. A. E. van der Pluym, Architect, Amsterdam; Marius A. Poel, Arch., Hilversum; Mr. E. H. P. Rosenboom, Architect, Advocaat en Procureur, Amsterdam; J. H. Schaad, Inspecteur Bouw- en Woningtoezicht, Zwolle; R. Schängel, Bouwkundig Ingenieur, Inspecteur bij de Volksgezondheid te 's Hertogenbosch; J. F. Staal Jr., Architect, Amsterdam; G. Stapenséa, Sneek; J. A. van der Sluys Veer, Architect, Leeraar aan de Industrieschool van de Maatschappij voor den Werkenden Stand, Amsterdam; G. J. Tak, Adjunct-Inspecteur Bouw- en Woningtoezicht, Amsterdam; P. A. Timmers, Architect, Amsterdam; F. W. M. Poggenbeek, Architect, Amsterdam; J. Verheul Dzn., Architect, Rotterdam; G. Versteeg, Architect, Arnhem; W. de Vrind Jr., Bouwk. Ingenieur, 's-Gravenhage, Assistent aan de Technische Hoogeschool te Delft; M. Vrijenhoek, Bouwkundige, 's-Gravenhage; H. van der Vijgh, Architect, Amsterdam; A. H. Wegerif, Architect, Apeldoorn; D. A. Willemsen, Directeur Bouw- en Woningtoezicht, Haarlem; I. van Esso, Arts, Amsterdam.

COMMISSIE TOT HERZIENING DER HONORARIUMTABEL. In het verslag over 1914—1915 is reeds vermeld, dat de Commissie op 24 April 1915 haar werk had voltooid. De tabel werd in het begin van dit vereenigingsjaar afgedrukt en verkrijgbaar gesteld. Uit het feit, dat reeds een herdruk in den loop van dit jaar noodzakelijk was, blijkt voldoende, hoezeer de tabel in een behoefte voorziet.

COMMISSIE TOT VASTSTELLING EENER HONORARIUMTABEL VOOR WONINGBOUW EN VOLKSHUISVESTING. De Commissie waarin gemachtigden door de M.B.V.A., de B.N.A. en de Nationale Woningraad zitting hebben, bestaat uit de heeren J. W. C. Tellegen c.i., burgemeester van Amsterdam, Oud-Directeur van Bouw- en Woningtoezicht aldaar; Mr. J. P. Fockema Andreae, burgemeester van Utrecht; J. H. Faber c. i., Oud-Inspecteur der Volksgezondheid, en uit de architecten: C. B. Posthumus Meijjes, Voorzitter; J. Limburg, b.i., J. Gratama b. i., Secretaris; B. J. Ouëndag, H. G. Jansen, Foeke Kuijpers, K. P. C. de Bazel en J. Herman de Roos.
Ook deze Commissie kwam 22 April l.l. met haar arbeid in zooverre gereed, dat een concept kon worden opgesteld dat in het B. Weekblad van 29 April 1916 werd gepubliceerd.

Een woord van hulde en waardeering voor den arbeid der Commissie, is hier zeker op zijn plaats.
Nog kan in dit verband worden medegedeeld, dat de Maatschappij op de ledenvergadering in Arnhem de Conceptregeling behandelde en behoudens enkele wijzigingen goedkeurde. Ook de Bond van Nederlandsche Architecten en de Nationale Woningraad verklaarde zich met het concept te kunnen vereenigen, zoodat ook deze honorariumtabel kon worden vastgesteld, thans wordt gedrukt en binnenkort tegen nader te bepalen prijs aan het bureau der Maatschappij kan worden verkrijgbaar gesteld.

NATIONALE PRIJSVRAAGREGELING. De permanente prijsvraagcommissie bestaat thans uit de heeren P. J. Houtzagers, Voorzitter, Herman van der Kloot Meijburg, Secretaris, en Paul J. de Jong, lid.
Naar aanleiding van een ingekomen schrijven aan de Commissie, waaruit bleek, dat van de Nationale Prijsvraagregelen werd afgeweken, diende het Bestuur op de ledenvergadering van 25 Januari 1916 te Amsterdam een voorstel in tot bindendverklaring van bepaalde regelen. Dit voorstel werd als zoodanig niet aanvaard, doch had tot gevolg, dat de wenschelijkheid werd uitgesproken, een op zich zelf staand instituut „de Eereraad" te stichten, dat uitspraak zou doen in gevallen, waarin door de leden der M.B.V.A. Van vastgestelde regelen zou worden afgeweken. Een voorstel tot statutenwijziging, hetgeen hiervoor noodzakelijk was, zal door de desbetreffende Commissie op de Alg. Vergadering der M. B. V. A. worden ingediend.

SCHOONHEIDS-COMMISSIE. De Amsterdamsche Schoonheidscommissie bestaat uit afgevaardigden van de M. B. V. A., Architectura en den Bond. Voor de M.B.V.A. hebben zitting als leden de heeren Ouëndag en Poggenbeek en als plaatsvervangers de heeren Hanrath en Gratama.
In de Commissie voor Stadsschoon heeft voor de Mij. zitting de heer B. J. Ouëndag.
In de Haagsche Schoonheidscommissie is de Mij. vertegenwoordigd door den heer S. de Clercq.
De Larensche Schoonheids-commissie bestond uit de heeren W. Hanrath, J. B. van Loghem en Ouëndag. Daar de heer Ouëndag wegens drukke werkzaamheden voor het lidmaatschap moest bedanken, werd op voordracht van het Hoofdbestuur door B. en W. der gemeente Laren benoemd de heer Kruisweg.
De Schoonheidscommissie van Haarlemmerliede, waarin voor de Mij. de heer van Loghem zitting had, is sedert kort op opgeheven.

VERBOND VOOR NEDERLANDSCHE KUNSTENAARSVEREENIGINGEN. Voor de Mij. is afgevaardigd in het Alg. Bestuur van het Verbond de heer J. Gratama; afgevaardigden op de Alg. Vergadering zijn de heeren B. Van Bilderbeek; A. R. Freem, Jac. van Gils, J. W. Hanrath, Joh. G. Robbers en G. Versteeg.

HEEMSCHUT. Naar de Jaarvergadering van Heemschut werd als afgevaardigde gezonden de heer J. Gratama.

ARCHITECTUUR MUSEUM. De Commissie voor het Architectuurmuseum heeft als zijn meening te kennen te geven, dat bij een eventueele oprichting dit museum althans voorloopig behoort te worden verbonden aan de Rijksacademie voor Beeldende Kunsten te Amsterdam. Bij een eventueele uitbreiding acht de Commissie het wenschelijk het museum geheel onafhankelijk te maken van een inrichting van onderwijs.
Aan de regeering is verzocht hare medewerking aan de totstandkoming van het museum te willen verleenen.

DR. BERLAGE. Het Eerelidmaatschap der M. B. V. A. werd Dr. Berlage ter gelegenheid van zijn zestigsten verjaardag aangeboden en gaarne door hem aanvaard.

Gebouw. Het gebouw werd ook dit jaar in gebruik genomen voor de examens voor Bouwk. Opzichter en voor Bouwk. Teekenaar.

Verder wordt de vergaderzaal gebruikt voor vergaderingen der Mij. en voor verschillende Commissiën, en geëxploiteerd door haar te verhuren voor vergaderingen o.a. aan den Raad van Arbitrage in de Bouwbedrijven, voor de bijeenkomsten der Christian Science Society, voor aanbestedingen van architecten, enz.
In de tentoonstellingzaal exposeerde de kunstschilder Fauconier gedurende eenige weken zijne werken.
De beneden achterzaal van het gebouw werd verhuurd aan de N. V. Bellevue.
De permanente tentoonstelling van bouwmaterialen werd opgeheven en de vrij gekomen ruimte verbouwd en verhuurd aan de Amerikaansche Handelsmaatschappij. Met beide huurders was bedongen, dat ingeval van verkoop van het gebouw de Maatschappij het recht heeft de huur ten allen tijde op te zeggen.

Bibliotheek. De Commissie voor de bibliotheek besloot het Bestuur te adviseeren verschillende standaardwerken op Bouwkundig gebied aan te schaffen. Besteld zullen worden o.a. het Handboek der Architectuur. De onkosten hiervoor zullen worden bestreden uit de reserven op de balans vermeld onder No. 24 en 25.
De catalogus is thans afgedrukt en zal binnenkort verkrijgbaar worden gesteld.

De Alg. Secretaris,
J. WESSELIUS.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

NOG EENS ART. 24 A.A.V.

Waar op de Alg. Ledenvergadering van 12 Juli a.s. de huidige redactie der z.g. werkstakingsen uitsluitingsclausule van art. 24 der A.A.V. zal worden besproken, schijnt het gewenscht eenigszins uitvoerig de gronden uiteen te zetten, die het Bestuur er toe hebben geleid weder een wijziging aan te brengen.
Bedoelde clausule, zooals deze oorspronkelijk door de Commissie uit de Vereeniging van Delftsche Ingenieurs, de „Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst" en de „Nederlandsche Aannemersbond" werd ontworpen luidde aldus:
„Een in het bestek genoemde termijn, binnen welke door „den aannemer aan een bepaald omschreven verplich„ting moet worden voldaan, wordt vanzelf verlengd met „het aantal dagen, gedurende welke, door omstandig„heden onafhankelijk van den wil der aannemers, geen „uitvoering kan worden gegeven aan hetgeen tot diens „verplichtingen behoort.
„Als zoodanige omstandigheden zullen o.m. worden „aangemerkt partieële en algemeene werkstakingen en „uitsluitingen, uitgaande van behoorlijk georganiseerde „vakvereenigingen.
In deze redactie, waarin de belangen van den aannemer blijkbaar het meest werden gediend, zegt de werkgever dus: indien op mijn werk staking uitbreekt, kan door mijn lastgever geen schadevergoeding worden gevraagd wegens het verschuiven van den opleveringstermijn, indien ik slechts de staking of uitsluiting kan bewijzen en den invloed daarvan op het werk. Mochten partijen het hieromtrent niet eens zijn en wordt dientengevolge het ontstane geschil gebracht voor den Raad van Arbitrage (§ 54 sub 1 is hier van toepassing), dan moeten arbiters in hun uitspraak het recht op termijnsverlenging van den aannemer erkennen. Overwegingen omtrent den aard der staking zouden op deze uitspraak niet van eenigen invloed mogen zijn.
Duidelijker nog treedt de strekking van een dergelijke clausule naar voren, wanneer we eens veronderstellen, dat deze *niet* in het bestek is opgenomen, staking de opleveringstermijn verschuift en de Raad van Arbitrage heeft uit te maken of de aannemer àl of niet recht op termijnsverlenging kan doen gelden. De aannemer zal dan voor elk voorkomend geval de redenen hebben uit een te zetten, die tot de staking hebben geleid, zijn houding tegenover de eischen der arbeiders voor de arbiters hebben te verdedigen en geheel afhangen van het billijkheidsgevoel der scheidsmannen. Elke willekeurige staking zal hem voor de keuze stellen óf toegeven aan de eischen, die de werklieden stellen óf de risico loopen van een somtijds groote finantieele schade; steeds toch blijft voor hem den kans bestaan, zelfs indien hij overtuigd is, dat de staking niet voldoende was gemotiveerd, door de arbiters in het ongelijk te worden gesteld. Deze risico wenscht de N. A. B. zijn leden niet te laten loopen, „staking" zegt hij, „is overmacht, finantieele schade moet voor den aannemer hieraan niet zijn verbonden of ten minste aanzienlijk worden beperkt, recht op termijnsverlenging is dus geen onbillijke eisch".
Deze redeneering mocht eene voor de N.A.B. zeer verstandige „real-politik" inhouden, er waren intusschen nog andere belanghebbenden, die de zaak eenigszins anders beschouwden. Het zou toch te naief zijn te denken, dat door een bepaling in de A.A.V. de werkliedenorganisaties gedwongen zouden kunnen worden hun machtigste strijdmiddel, de werkstaking, uit te schakelen; meer direct, dan vroeger zal den opdrachtgever de door de staking uitgeoefende druk gevoelen, aangezien de werkgever bij bedreiging met een staking, waaraan voor hem geen finantieele nadeelen zijn verbonden, minder geneigd zal zijn ook aan gerechtvaardigde, billijke eischen van zijn werklieden toe te geven. Het is dus zeer de vraag of door een dergelijke clausule het aantal stakingen niet zal worden uitgebreid.
De tweede redactie van bedoelde clausule, samengesteld door voorzitters en secretarissen van de reeds genoemde vereenigingen sluit dan ook het recht op termijnsverlenging in bepaald omschreven gevallen uit, waardoor de werkgever *schijnbaar* wordt gedwongen ten minste met gerechtvaardigde eischen zijner werklieden rekening te houden. Volledigheidshalve laten wij deze redactie, zooals deze op de ledenvergadering in Utrecht der M. B. V. A. ter sprake werd gebracht nog eens hier volgen.
„Partieele en algemeene werkstakingen en uitsluitingen „geven den aannemer recht op termijnsverlenging in„dien en voor zoover de duur van het werk daardoor is „verlengd, tenzij de werkstaking of de uitsluiting:
„*a.* het gevolg is van eene handeling des aannemers in „strijd met:
„1°. eene wettelijke bepaling in zake den arbeid,
„2°. eene ter plaatse geldende arbeidsovereenkomst.

„3°. eene bepaling in het bestek betreffende loon of ar-
„beidsduur;
„*b.* op eenigerlei wijze door den aannemer is uitgelokt."
Zooals werd aangemerkt wordt door bovenstaande toevoeging de werkgever slechts schijnbaar gedwongen de eischen zijner arbeiders onder de oogen te zien. De aaneenkoppeling der begrippen staking en uitsluiting wijzen op een onzuiverheid in de samenstelling van het artikel, die tot zonderlinge consequenties zou kunnen voeren. Het is niet denkbaar, dat de aannemer zou toegeven, dat een bepaalde uitsluiting het gevolg is van zijn *eigen handeling*, steeds en met recht zal hij volhouden, dat de uitsluiting, uitgeschreven door zijn vakorganisatie het gevolg is van de *staking* een handeling van den *arbeider*, waardoor hij zich beroepend op het besproken artikel, bij zoo goed als elke uitsuiting termijnsverlenging kan bedingen. Breekt nu een *staking* uit, waarbij de aannemers het recht op termijnsverlenging niet kunnen doen gelden, dan hangt het slechts af van de bereidwilligheid van hun vakvereeniging tot het uitschrijven eener *partieele uitsluiting* om het beroep op termijnsverlenging mogelijk te maken, waardoor de schade aan te late oplevering verbonden, grootendeels op den bouwheer wordt afgewenteld. De aangebrachte wijzigingen der clausule, zooals deze in de tweede redactie is vastgesteld, zullen in de praktijk dus slechts van weinig waarde blijken, daar de strekking der nieuwe bepaling ten slotte slechts zeer weinig van die der eerste redactie verschilt.
Het zal dan ook zeker nimmer de bedoeling van de samenstellers van het artikel zijn geweest om voor elke ongemotiveerde uitsluiting termijnsverlenging toe te staan; de fout in de redactie van het artikel is gemakkelijk te verklaren uit de omstandigheid, dat de aandacht der samenstellers er in hoofdzaak op gevestigd was om verschillende gevallen, waarin de staking voldoende gemotiveerd was, naar voren te brengen en hiervoor het recht op termijnsverlenging uit te zonderen. Door echter in dit verband het woord „uitsluiting" te laten staan werd hetgeen aan de ééne zijde werd bereikt tegelijkertijd aan de andere kant weder te niet gedaan.
Uit het bovenstaande volgt, dat slechts in die gevallen aan uitsluiting termijnsverlenging mag zijn verbonden, wanneer deze als tegenmaatregel dient voor een staking, die aan de uitsluiting vooraf ging en waarvoor termijnsverlenging was toegestaan.
De noodzakelijke nieuwe wijziging van het artikel bood tevens de gelegenheid nog eenige veranderingen aan te brengen, waarvan de wenschelijkheid van verschillende zijden was betoogd. Overeenkomstig de wensch der arbeiders werd onder de uitzonderingsbepalingen nog opgenomen, dat een staking, die het gevolg is van den wensch om een arbeidersovereenkomst te verkrijgen, ter plaatse waar deze nog niet bestaat, geen recht geeft op termijnsverlenging. Waar indertijd ook door den Aannemersbond werd aangedrongen om het tot standkomen dezer arbeidsovereenkomsten te bevorderen, meent het Bestuur der M. B. V. A. dat tegen de opname van bedoelde bepaling van deze zijde geen bezwaren zullen worden ingebracht.
Ten slotte werd naar aanleiding van de opmerking van den heer Van Goor op de ledenvergadering te Utrecht de uitzondering sub *b* eenigszins gewijzigd door naast den aannemer ook zijn organisatie te noemen.
Een en ander leidde thans tot de onderstaande redactie:
„Partieele en Algemeene werkstakingen geven den aan-
„nemer recht op termijnsverlenging, indien en voor zoo-
„ver de duur van het werk daardoor is verlengd, tenzij:
de Werkstaking
„*a.* het gevolg is van een handeling in strijd met:
„1°. eene wettelijke bepaling in zake den arbeid;
„2°. eene ter plaatse geldende arbeidsovereenkomst;
„3°. eene bepaling in het bestek betreffende loon en ar-
„beidsduur.
„*b.* op eenige lei wijze door den aannemer of zijn organi-
„satie is uitgelokt.
„*c.* een gevolg is van den wensch om een arbeidsover-
„eenkomst te verkrijgen, ter plaatse, waar deze nog niet
„bestaat.
„Partieele en algemeene uitsluitingen geven den aanne-
„mer slechts dan recht op termijnsverlenging, indien ze
„zijn uitgeschreven door den Nederlandschen Aanne-
„mersbond of zijne afdeelingen en slechts in die gevallen,
„waarin ook bij de werkstaking, die aan de uitsluiting
„voorafging, termijnsverlenging zou worden toegestaan.

Reeds veel en van verschillende zijden werd over art. 24 der A. A. V. geschreven. Het Bestuur hoopt, dat met bovenstaande redactie een compromis werd gevonden, waarmede alle belanghebbenden zich kunnen vereenigen.

J. W.

OUDE ARCHITECTENTEEKENINGEN.

Het stukje onder bovenstaanden titel in no. 4 van dezen jaargang geplaatst, is oorzaak, dat de Maatschappij in de gelegenheid is een oude eereschuld af te doen.
Het Bestuur mocht o.l. een schrijven ontvangen van Dr. J. Olie Jr. te Utrecht, waarin hij verzocht deze teekeningen, als zijnde zijn rechtmatig eigendom, terug te mogen ontvangen. Door zijn vader waren deze teekeningen in bruikleen afgestaan aan de Mij., doch toen de Heer Dr. Olie ze na den dood van zijn vader terug verzocht, kreeg hij nul op het request.
Nu was de Heer Rieber, die als secretaris de collectie ontvangen had, weliswaar overleden, maar het is toch vrij onbegrijpelijk, dat niemand verder iets van deze teekeningen wist.
De heer Dr. Olie heeft toenmaals de zaak laten rusten, wetende dat zijn vader steeds veel voor de Mij. gevoeld had, zoodat hij liever geen moeielijkheden maakte.
Men kan zich echter zijn verbazing voorstellen, toen hij toevallig te lezen kreeg, dat de Mij. zoozeer prijs stelde op het bezit van deze collectie.
Dit bezit is dus helaas onrechtmatig gebleken, 't geen ons zeer spijt, omdat het een fraaie verzameling is. Maar het is ons een aangename taak een vroegere fout te mogen herstellen en de heer Olie, onder dankzegging voor zijn groote vriendelijkheid en zijn jarenlang geduldig wachten, de teekeningen terug te zenden.
Eén quaestie moet intusschen nog opgelost worden en het is daarom dat we eerlijkheidshalve de vraag stellen: behooren de overeenkomende teekeningen bij Architectura wellicht ook niet tot deze verzameling?

S.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. Gratama, C. J. Kruisweg en J. B. van Loghem.
Redacteur: J. Wesselius.
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: Mouton & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij voorsitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — Advertentiën: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

37ste JAARGANG. = 15 JULI 1916. = No. 11.

INHOUD: Officieel Gedeelte. Jaarverslag 1 Mei 1915—1 Mei 1916. — Concept-Statutenwijziging. — Redactioneel Gedeelte. Een toepassing van het Raamspant, op een houten bekapping, door A. W. C. Dwars c.b.i. — Berichten.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Jaarverslag 1 Mei 1915 — 1 Mei 1916.
Het volgende ter aanvulling van het jaarverslag, gepubliceerd in het jongst verschenen nummer van het B. Weekblad.

Schoonheids-Commissie van Schiedam. In deze commissie hebben zitting voor de M.B.V.A. de heeren A. van der Lee en Alb. Otten.

Schoonheids-Commissie Laren. De M.B.V.A. is in genoemde commissie vertegenwoordigd door den heer C. J. Kruisweg.

Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland. In dezen raad hebben de volgende leden der M.B.V.A. zitting: P. G. Buskens, N. A. C. Hartman, E. G. Wentink Jr., D. E. C. Knuttel, J. Limburg, D. C. Metzelaar, J. A. Mulock Houwer, C. Muysken, A. Otten, B. J. Ouëndag, C. B. Posthumus Meyjes, J. Verheul Dzn., G. Versteeg, J. H. de Roos, C. J. Kruisweg.

Concept-Statutenwijziging ingevolge het besluit der ledenvergadering van Dinsdag 25 Januari l.l.
Voor deze Statutenwijziging werd door het Bestuur een Commissie benoemd bestaande uit de heeren: S. de Clercq, P. G. Buskens, C. N. van Goor, C. J. Kruisweg en B. J. Ouëndag. De Alg. Secretaris J. Wesselius was ambtshalve Secretaris der Commissie.
Aangezien de Commissie voor Statutenwijziging het wenschelijk achtte in het reeds gepubliceerde concept eenige veranderingen aan te brengen, laten wij hier een verbeterd exemplaar der concept-statutenwijziging volgen.

Statuten art. 5 par. 12.
Wanneer een der leden van meening is, dat een lid, aspirant-lid of medewerker zich schuldig maakt aan handelingen in strijd met de waardigheid van den architectenstand, het vak of de Vereeniging, of dat hij afwijkt van vastgestelde regelen of besluiten, dan kan hij schriftelijk onder duidelijke vermelding der feiten dit ter kennis brengen van het Bestuur. De schriftelijke mededeeling wordt door het Bestuur aan den Eereraad doorgezonden, die beslist of er termen aanwezig zijn, den geincrimeerde ter verantwoording te roepen.
Art. 6 par. 13 alinea 1.
Een lid of aspirant-lid, wiens werkkring zich zoodanig wijzigt, dat hij naar het oordeel van het Bestuur, niet meer voldoet aan de voorwaarden in par. 4 genoemd, kan worden overgeschreven als medewerker.
Art. 7 par. 17 alinea 1.
Alle leden en aspirant-leden zijn door het aanvaarden van het lidmaatschap verplicht de bepalingen van Statuten en Alg. Huish. Reglement na te leven en hunne handelingen naar die regelen te bepalen, welke omtrent beroepsaangelegenheden door de ledenvergadering worden vastgesteld.
Art. 11 par. 24.
De Eereraad.
De Eereraad bestaat uit 3 leden en 3 reserveleden, allen lid der M.B.V.A., die den leeftijd van ten minste 35 jaren bereikt hebben, en door de Algemeene Vergadering worden benoemd.
Jaarlijk treedt een lid af, is niet herkiesbaar en wordt vervangen door een reservelid, een en ander volgens door loting vast te stellen roosters te regelen.
In verband hiermede wordt jaarlijks op de Algemeene Vergadering een reservelid van den Eereraad gekozen.
Indien de Eereraad de in art. 5 par. 12 genoemde mededeeling ontvangt, roept de Voorzitter zoo spoedig mogelijk, in ieder geval binnen een maand na ontvangst, de leden van den Raad bijeen.
Is de Eereraad van oordeel, dat de in de mededeeling aangevoerde feiten grondige redenen bevatten om het lid ter verantwoording te roepen, dan zendt hij hem bij aangeteekenden brief een afschrift van wat tegen den geincrimineerde is aangevoerd. De naam van den aanklager wordt daarbij niet genoemd. Bij dezen brief wordt tevens een uitnoodiging gevoegd om op een door den Eereraad te bepalen datum door dezen Raad te worden gehoord. Verschijnt het lid op dien datum niet, wordt zulk een brief niet binnen veertien dagen beantwoord of wel acht de Eereraad hetgeen mondeling of schriftelijk ter rechtvaardiging werd aangevoerd onbevredigend en meent de Raad derhalve tot berisping, schorsing of royement te moeten besluiten, dan zendt hij zijn uitspraak met volledig gemotiveerd rapport naar het Bestuur, dat van de uitspraak op de eerstvolgende ledenvergadering kennis geeft. Het legt daarna het rapport voor de leden vertrouwelijk ter visie. Van den uitspraak en het rapport wordt het lid bij aangeteekenden brief, geteekend door het

Bestuur en Voorzitter en Secretaris van den Eereraad kennis gegeven, ingeval van schorsing met vermelding van den tijd, gedurende welke de schorsing zal gelden.
Bij ziekte of afwezigheid van dit lid kunnen de hierboven genoemde maatregelen buiten werking gesteld worden totdat hij hersteld of teruggekeerd is. Bij verblijf van langeren duur buitenslands *kan*, ter beoordeeling van den Eereraad, het mondeling verhoor vervallen en de behandeling der aanklacht schriftelijk geschieden.
Wordt na uitspraak van den Eereraad het lid geroyeerd, dan zal in het B. Weekblad worden medegedeeld, dat het lid van de ledenlijst werd afgevoerd.
Na 5 jaar kan een door de uitspraak van den Eereraad geroyeerd lid weder op aanvrage als lid der M.B.V.A. worden toegelaten, behoudens een nieuw onderzoek volgens art. 4 der Statuten.
Art 11. Commissiën, wordt *art. 11a Commissiën.*
Art. 11 par. 24, wordt *art 11a par 24a.*
Art. 11 par. 25.
Behalve de bij par. 24a genoemde Commissiën, worden nog als vaste Commissiën ingesteld: (het vervolg van het artikel blijft onveranderd).
Art. 11 par. 25e (art. 11a par. 25e) te wijzigen als volgt:
De Commissie van geschillen tusschen architecten en hunne werkgevers en werknemers.
Art. 13. Besluiten, Stemmingen. (Het woord referendum vervalt, Alinea 2.
Art. 13 § 30. De laatste regel vervalt en wordt vervangen door:
Voorstellen omtrent beroepsaangelegenheid moeten worden gedaan door het Bestuur of door ten minste 15 leden bij het Bestuur schriftelijk ingediend worden en door de ledenvergadering bekrachtigd.
Voorstellen van het Bestuur hierop betrekking hebbend moeten 14 dagen vóór de ledenvergadering in het B. Weekblad worden gepubliceerd. In de eerst daarop volgende vergadering kunnen amendementen worden ingediend. De stemming omtrent het voorstel geschiedt op de daaropvolgende ledenvergadering. In deze vergadering kan over dit voorstel niet meer gediscuseerd worden.
De definitieve tekst van het voorstel moet 14 dagen voor de vergadering, waarin het gestemd wordt, worden gepubliceerd.
Art. 15 par. 32b vervalt.
Art. 18 par. 35.
Het Vereenigingsjaar begint den 1en Januari en eindigt den 31en December.
Alg. Huishoudelijk Reglement.
Art. 6. Eereraad.
Par. 20.
De in art. 11 par. 24 der Statuten genoemde Eereraad bestaat uit 3 leden en 3 reserve-leden allen lid der M. B. V. A. die den leeftijd van ten minste 35 jaren bereikt hebben en door de Algemeene Vergadering worden benoemd.
Jaarlijks treedt een lid af, is niet herkiesbaar en wordt vervangen door een reservelid, een en ander volgens door loting vast te stellen rooster te regelen.
In verband hiermede wordt jaarlijks op de Algemeene Vergadering een reservelid van den Eereraad gekozen.
De werkzaamheden van den Eereraad bestaan in:
1°. Het onderzoek van ingekomen klachten omtrent handelingen door leden in strijd met de waardigheid van den architectenstand.
2°. Het onderzoek van klachten omtrent afwijking van vastgestelde regelen of besluiten, of handelingen in strijd met de waardigheid van het vak of de vereeniging.
3°. Het geven van uitspraak ter zake van berisping, schorsing of royement op gemotiveerd verslag van onderzoek der ingekomen klachten.
Van deze uitspraak bestaat geen beroep.
Als grondslag voor het onderzoek genoemd onder 2o en de voorstellen tot het nemen van maatregelen, genoemd onder 3o dienen art. 5 par. 12 der Statuten en art. 7. par. 17 der Statuten (Nieuwe Redactie).
De eereraad behandelt deze zaken volgens de omschrijving in art. 5 par. 12 der Statuten.
De eereraad kiest uit haar midden een voorzitter en een secretaris-penningmeester, van hare beraadslaging wordt nauwkeurig aanteekenig gehouden.
De onkosten der Commissie worden bestreden uit eene jaarlijks op de begrooting te regelen post, en worden door haar jaarlijks aan het Bestuur verantwoord.
Zij vergadert met inachtneming van het bij par. 24 der Statuten bepaalde zoo dikwijls zij dat noodig oordeelt, doch tenminste eenmaal per jaar voor het vaststellen van een jaarverslag en rekening en verantwoording, die vóór de algemeene vergadering bij het Bestuur moeten zijn ingediend.
Voor het nemen van een besluit moet de Eereraad voltallig bijeen zijn.
Besluiten worden bij meerderheid van stemmen genomen. Indien een der leden van den Raad verhinderd is eene vergadering bij te wonen, wijst de Voorzitter een der reserveleden aan om diens plaats te vervullen, waarbij anciënniteit ten aanzien der benoeming de rangorde voor de aanwijzing aangeeft.
Art. 6 Commissiën wordt *Art. 6a Commissiën.*
Art. 6 par. 20 wordt par. 20a.
Art 6 par. 32 sub 2o. vervalt.
Art. 6 sub 3o. wordt sub 2o.
Art. 6 sub 4o. wordt sub 3o.
Art. 6 par. 34 vervalt.
Art. 6 par. 35a.
Wanneer ingevolge art 4 der Statuten een Commissie ad hoc wordt benoemd treden Voorzitter en Secretaris-Penningmeester van de Commissie van Onderzoek ook als zoodanig voor de gezamenlijke Commissiën op en zijn de bepalingen van par. 29, 30, 31, 33 en 35 van het Huish. Reglement van toepassing.
Art. 6 Par. 36 wordt gewijzigd als volgt:
Het Bestuur wordt bijgestaan door de verschillende Commissiën in *Art. 11 par. 25* der Statuten genoemd, welker samenstelling, benoeming, aftreding, bevoegdheden en verplichtingen in de hiervolgende §§ zijn omschreven.
Par. 46 wordt gewijzigd als volgt:
De benoeming der leden van de in de §§ 36 tot 44 genoemde Commissiën heeft plaats in de Algemeene Vergadering bij vrije stemming, respectievelijk herstemming, der leden. Die van de Commissie genoemd in § 45 kan plaats hebben in elke vergadering.
(Het vervolg van het artikel blijft onveranderd).

Voor de Commissie tot Statutenwijziging:
J. WESSELIUS, *Secretaris.*

Wegens plaatsgebrek kon het Verslag der Alg. Vergadering niet worden opgenomen. In het volgend nummer van het B. Weekblad zal het worden gepubliceerd.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

EEN TOEPASSING VAN HET RAAMSPANT OP EEN HOUTEN BEKAPPING.

DOOR A. W. C. DWARS c.b.i.

In aansluiting op een algemeene inleiding in zake het constructie-element „het raamspant", door mij in de Nos. 1-2-3 van dezen jaargang gegeven, wordt een studie aangeboden, betreffende een toepassing van het raamspant in hout ten behoeve van een bekapping over een groote ruimte van aanzienlijke spanwijdte.
De bedoeling dezer studie is na te gaan of een groote overspanning *zonder tusschensteunpunten* behoorlijk uit-

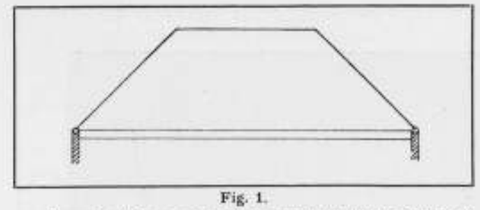

Fig. 1.

voerbaar is (d.w.z. zonder het karakter van het hout geweld aan te doen), zonder een niet te verdedigen hoog houtverbruik, zonder te hooge eischen te stellen aan den timmerman — en verder om na te gaan of het samenstel den voor bekappingen zeer voornamen eisch van voldoende stijfheid bezit en voorts of aesthetisch een bevredigend geheel kan worden verkregen, want juist in dit laatste ligt veelal het zwakke punt van de gebruikelijke bekappingswijzen.
Het bovenbint en de beenen van een raamspant, dat als kapspant over een wijde ruimte dienst zal moeten doen en waarvan de algemeene lijnen in fig. 1 zijn gegeven, zullen een aanzienlijke hoogte moeten bezitten voor het verkrijgen van de noodige sterkte en stijfheid — en dan zoekt men onwillekeurig de oplossing van het vraagstuk in de richting van het vakwerk, een samenstel van twee randen, stijlen en diagonalen, zooals bij ijzerconstructie gebruikelijk is.
De bruggen over onze groote rivieren geven dikwijls een aesthetisch onbevredigend effect wegens het warnet van lijnen dat zij te zien geven, vooral als het standpunt van den beschouwer zoodanig is dat de netwerken van twee brugwanden door elkaar loopen en de dwarsverbanden de verwarring nog helpen verhoogen. In de laatste jaren is er gelukkig van ingenieurszijde meer aandacht geschonken aan de aesthetische zijde van het vraagstuk en zijn zeer bevredigende oplossingen bereikt met het vakwerksysteem met stijgende en vallende diagonalen, onder vermijding van elkaar kruisende staven.

Fig. 2a.

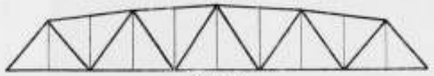

Fig. 2b.

In fig. 2a wordt het oudere, in fig. 2b het nieuwere stelsel gegeven. Ook in het dwarsverband van onze jongste bruggen zijn gelukkige lijnen te ontdekken, terwijl door voor het bovenwindverband het z.g. K-verband toe te passen een fraai en rustig doorzicht volgens de as van de brug is bereikt.
Bij de constructie van het kapspant in raamvorm was het dus allereerst de vraag hoe de ligger van groote hoogte moest worden samengesteld zonder te vervallen in een ouderwetsch, onrustig vakwerksysteem van elkaar op allerlei wijzen ontmoetende of zelfs kruisende elementen — iets, hetwelk hier zeer zeker moet worden vermeden, omdat kapspanten gemeenlijk in vrij groot aantal achter elkaar worden geplaatst, zoodat een rustig lijnenspel in elk spant zeer gewenscht kan worden genoemd.
Nadat verschillende berekeningen waren gemaakt ten einde het terrein te verkennen en verschillende statische eigenaardigheden van het samenstel te begrijpen om daaraan de constructie zoo goed mogelijk aan te passen, werd een proefspant gemaakt op een schaal 1 à 5, voorgesteld in fig. 3, en door middel van een stel-

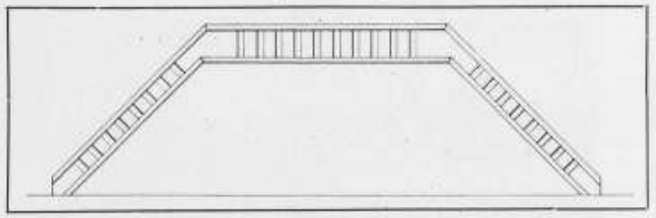

Fig. 3.

sel hefboomen in het midden van den bovenligger in twee punten, dicht bij elkaar gelegen, belast. De bedoeling van deze proef was na te gaan in hoeverre een verbinding van de randen met de tusschenschotten door middel van houtschroeven (dus zonder eenige houtverbinding) betrouwbaar is. Uit de waarnemingen in verband met de berekeningen bleek, dat op sommige punten naar een meer stijve constructiewijze moest worden omgezien. Op een voorstel van den Heer T. J. Hanskamp, leeraar M.O. aan de M.T.S. te Utrecht, werd deze gezocht in de richting van een spanwerk tusschen de randen aangebracht, waartegen bij mij geen bezwaren bestonden, omdat daarmede een aesthetisch rustig geheel kan worden verkregen. Aldus ontstond het tweede proefstuk, voorgesteld in fig. 4, eveneens op een schaal van 1 à 5 uitgevoerd.
Ten einde nu de werkelijkheid zoo goed mogelijk nabij te komen, werd dit proefspant niet alleen op den bovenbalk belast, maar ook op de kapbeenen: ook deze belastingen werden door middel van hefboomen aangebracht om niet overmatig veel belastingsmateriaal noodig te hebben. In fig. 5 is de proefbelasting waar te nemen, terwijl ook een indruk van de doorbuiging kan worden verkregen; nabij de onderrand van den bovenligger is nl. een zwarte draad gespannen, welke op de foto goed waarneembaar is.
Het effect van deze belasting is dat de bovenbalk op twee punten dicht bij elkaar gelegen, een druk ondervindt van 1200 K.G. (2 × 600 K.G.), terwijl elk kapbeen is belast met 400 K.G., zoodat de totale belasting bedroeg 2000 K.G. in vier punten geconcentreerd aangebracht. Op ware grootte uitgevoerd zou dus het proefpant belast zijn geweest met 5 × 5 × 2000 = 50.000 K.G. eveneens in vier punten geconcentreerd aangebracht,

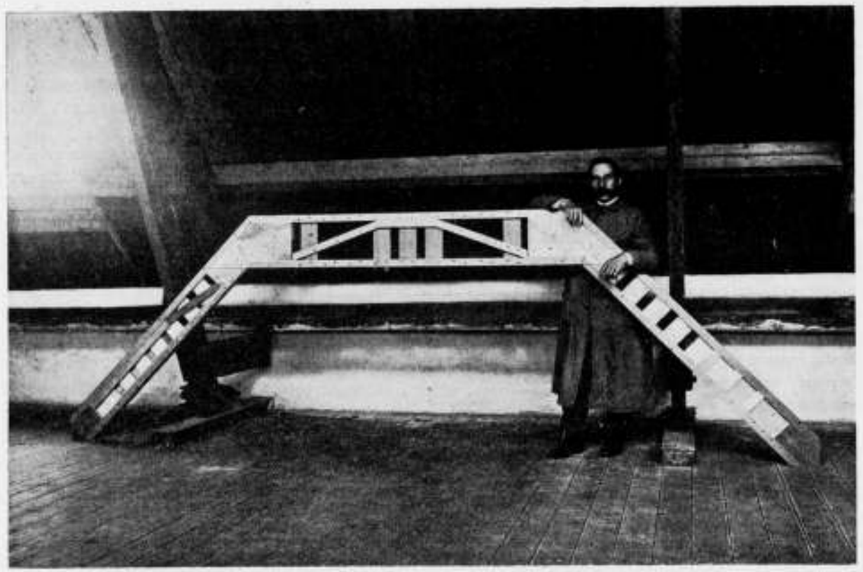

Fig. 4.

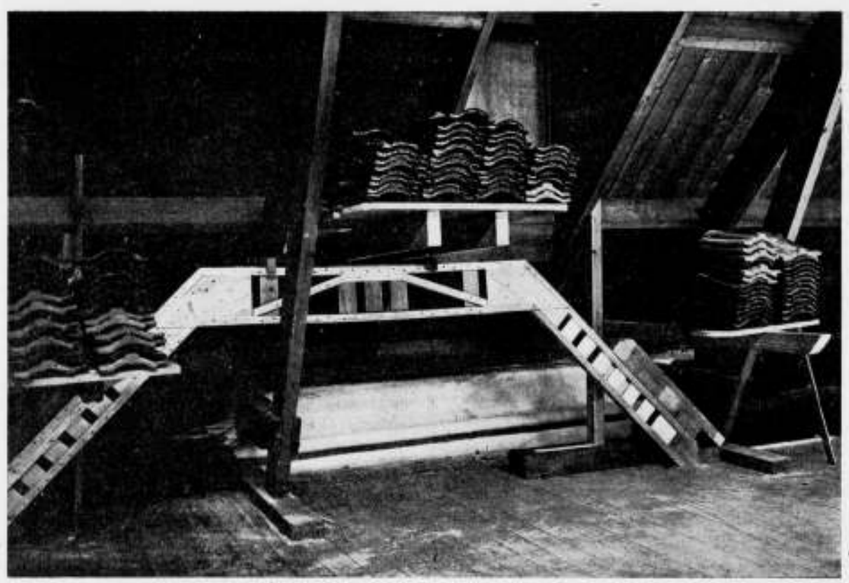

Fig. 5.

terwijl een bedekking der schilden met pannen op dakbeschot en van het platte dak met mastiek een gelijkmatig verdeeld gewicht vertegenwoordigt van slechts 14000 K.G. (incl. sneeuw op het platte dak).

De grootste doorbuigende momenten in het proefobject ten gevolge van de belasting met 2000 K.G. optredend zijn dan ook ongeveer 7 maal zoo groot als die, welke zouden optreden, wanneer het was belast overeenkomstig de werkelijkheid; toch waren de vormveranderingen op geen enkel punt van dien aard, hoewel de belasting gedurende *vier* etmalen gehandhaafd bleef, dat een ernstige verschuiving of verdraaiing van een of meer onderdeelen bij eenige belastingsvermeerdering was te verwachten of wel de breuk zou intreden. Daar waarde werd gehecht aan het behoud van het spant als leermiddel, werd van een belasten tot de breuk afgezien, omdat toch een overbelasting als hier werd doorgevoerd, als meer dan voldoende kan worden aangemerkt.

In fig. 6 is een voorstelling gegeven van de momenten, die bij de proefbelasting zijn opgetreden (getrokken lijn), terwijl de gestippelde lijn aangeeft het verloop der doorbuigende momenten, dat zou optreden, als het proefspant overeenkomstig de werkelijkheid zou zijn belast.

Tenslotte zij medegedeeld, dat de doorbuiging in het midden van den bovenbalk 17 m.M. heeft bedragen, welke doorbuiging gedeeltelijk zijn ontstaan te danken heeft aan het zich zetten en knijpen van verbindingen en opleggingen, terwijl het overige deel de eigenlijke elastische doorbuiging voorstelt. Zeer zeker kan een dergelijke doorbuiging, bij een zoo krasse overbelasting optredend, gering werden genoemd en voldoet dus het proefspant aan den eisch van voldoende stijfheid.

Een spantvorm als deze kan dus voor een bekapping uit een constructief oogpunt alleszins geschikt worden geacht.

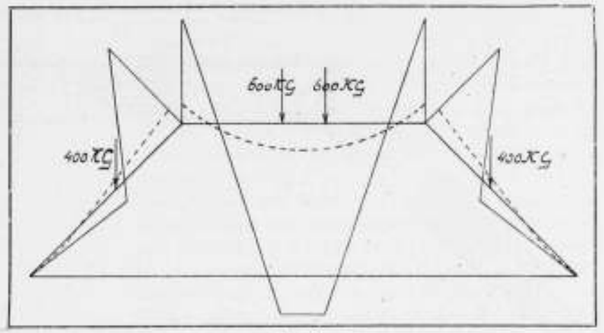

Fig. 6.

Echter dient te worden uitgemaakt of het houtverbruik van het spant *zonder* tusschensteunpunten volgens het boven omschreven model zich soms op een buitengewoon ongunstige wijze onderscheidt van de meer gebruikelijke oplossing *met* tusschensteunspunten.

Om nu deze vergelijking te kunnen maken zijn twee kapspanten ontworpen, elk van 21.50 M. tusschen de borstweringen en wel het eerste volgens fig. 7 met twee tusschenstijlen op twee gangmuren geplaatst en het tweede volgens het proefspantstelsel, waarbij de overspanning in eens wordt genomen (fig. 8).

De houtmaten van fig. 7 zijn ongeveer gelijk genomen aan die van een kap van 19 M. tusschen de borstweringen gemeten, en welke schrijver dezes ongeveer zes jaar geleden bouwde en die hij voordurend gelegenheid had te controleeren. Bij dit toezicht bleek hem dat de kap niets te wenschen overlaat, ofschoon het gebouw, waarvoor ze als afdekking dient, ruim 22 M. hoog is en door zijn vrije ligging in een groot open terrein aan den rand van een stad buitengewoon aan wind is blootge-

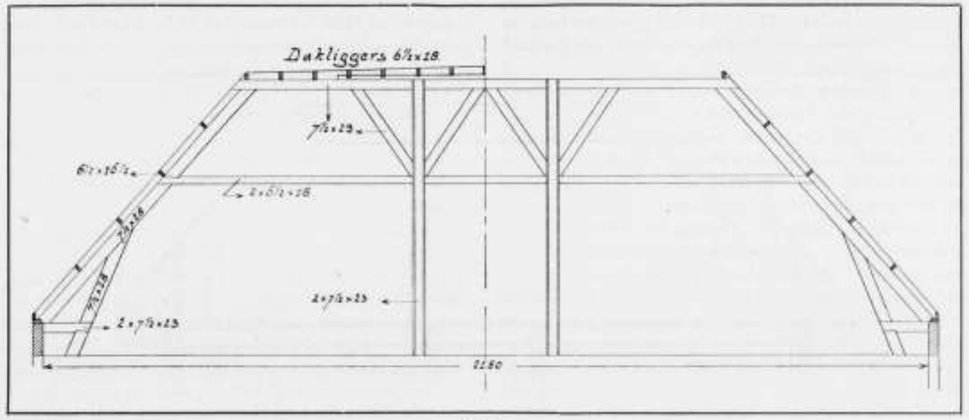

Fig. 7.

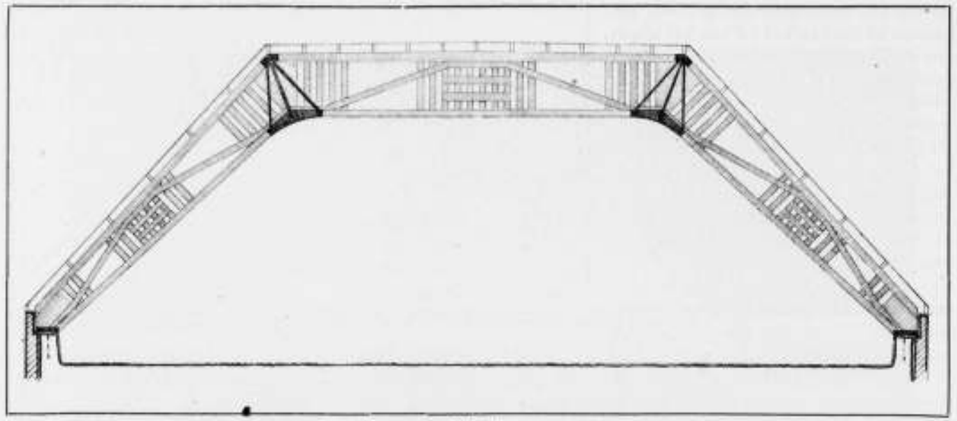

Fig. 8.

steld, terwijl bovendien het vlak van het kapspant in de richting Z.W.—N.O. loopt, zoodat spant- en stormrichting samenvallen. Deze eenigszins uitvoerige mededeeling wordt hier gedaan, omdat de schrijver meermalen te hooren kreeg, dat de kap wel wat licht was — 't is mogelijk, maar dan toch zeker niet te licht.

Het spant van fig. 7 is gedacht op afstanden van 3 M. hart op hart; in verband met dezen afstand zijn de afmetingen der gordingen op 6,5 × 16,5 c.M.

Ook deze gording-afmetingen worden nog al eens aangevochten en toch zijn ze m.i. zwaar genoeg als de spantafstand niet boven 3 M. wordt opgevoerd, zooals uit de navolgende berekening kan blijken.

Afstand der gordingen 1.50 M. hart op hart. Veldoppervlak per gording = 3 × 1.50 = 4.50 M². Gewicht per M². dakvlak, als pannen als bedekkingsmateriaal worden gekozen = rond 110 K.G. met inbegrip van sneeuw; dus de belasting van de gording door eigengewicht en sneeuw = rond 500 K.G. Brengt men voor winddruk in rekening 100 K.G. per M². (horizontaal gericht), een bedrag dat hoogst zelden met ten hoogste 20 à 25 % wordt overtroffen, dan heeft de gording aan winddruk op te nemen 3 × 1.15 × 100 = rond 350 K.G.; hierbij wordt de dakhelling op 45° gesteld.

De som der ontbondenen loodrecht op het dakvlak, dus in de richting, waarin de gording vrij kan buigen, bedraagt in ons geval 590 K.G.

$$M\ max = \frac{Ql}{10} = \frac{590 \times 300}{10} = 17700\ K.G./c.M. \quad -$$

$$W = \frac{1}{6} \cdot bh^2 = 16^2 = 256\ c.M^3.$$

Dus σ max = 70 K.G./c.M². — een zeker toelaatbare waarde, (vooral als men in aanmerking neemt dat de meest ongunstige omstandigheden hier zijn samengesteld) maar dan alleen uit een oogpunt van sterkte. De berekening van de doorbuiging moet evenwel uitmaken of de gording voldoet aan den eisch van voldoend stijfheid. Berekent men de max. doorbuiging bij een ongunstige onderstelling omtrent de bevestiging van de over 6 M. doorloopende gording, dan vindt men daarvan slechts 4 m.M., zijnde $\frac{1}{750}$ van de overspanning.

Een gording derhalve van 6.5 × 16.5 c.M. onder bovenvermelde omstandigheden dienst doende, moet dus niet

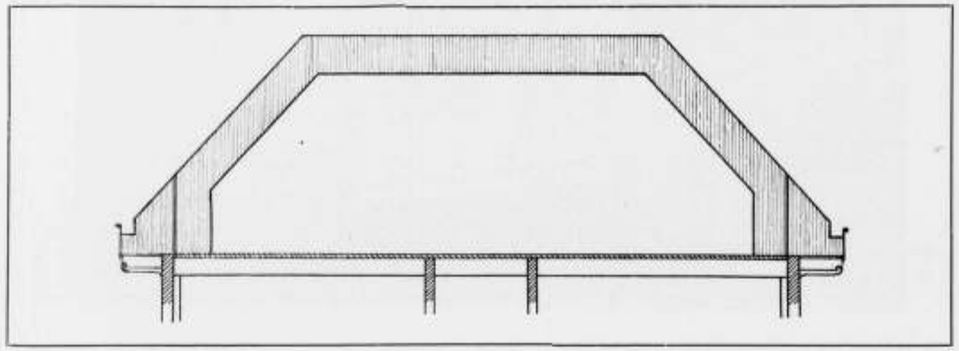

Fig. 9.

alleen worden geacht voldoende sterk te zijn, maar tevens voldoend stijf en daarmede is voldaan aan al hetgeen men van een goede gording mag eischen.

De houtrekening voor het spant van fig. 7 opmakend, komen we tot het volgende:

Kapbeenen	2 × 7.90 × 0.075 × 0.28	
Kapstijlen	2 × 3.60 × 0.075 × 0.28	
Blokkeels	4 × 1.50 × 0.075 × 0.23	
Bovenbint	1 × 13.00 × 0.075 × 0.23	
Trekplaten	2 × 17.00 × 0.065 × 0.18	= 2.10 M³.
Stijlen	4 × 6.80 × 0.075 × 0.23	
	2 × 0.75 × 0.075 × 0.23	
Schoren	4 × 2.90 × 0.75 × 0.023	
Bekokering der stijlen	4 × 6.50 × 0.25 × 0.022	
Verdikstuk op bovenbint	1 × 7.00 × 0.075 × 0.13	
Gordingen:	10 × 3.00 × 0.065 × 0.165	= 0.85 „
Dakliggers:	15 × 3.00 × 0.065 × 0.18	
	Samen . . .	= 2.95 M³.

Daar het spant zonder tusschensteunpunten volgens fig. 8 op afstanden van 4 M. hart op hart wordt geplaatst, moeten we ter vergelijking bovenstaand bedrag van 2.95 M³. vermenigvuldigen met $\frac{4}{3}$, zoodat in een vak van 4 M. aan hout wordt verbruikt met spant volgens fig. 7 een hoeveelheid van 3.93 of rond 4 M³.

De houtstaat voor een spant volgens fig. 8 wordt als volgt:

Randen van den bovenligger:	2 × 10.20 × 0.275 × 0.25	
	2 × 9.10 × 0.065 × 0.165	
Randen der kapbeenen:	4 × 8.50 × 0.065 × 0.165	
	4 × 7.90 × 0.065 × 0.165	
Schoorwerken:	4 × 3.20 × 0.05 × 0.15	
	2 × 1.50 × 0.05 × 0.15	
	4 × 3.15 × 0.05 × 0.15	
	4 × 2.40 × 0.05 × 0.15	= 2.13 M³.
	4 × 1.00 × 0.05 × 0.15	
	4 × 0.90 × 0.065 × 9.165	
	8 × 0.80 × 0.05 × 0.08	
Planken:	90 × 0.03 × 0.15	
	6.6 × 0.025 × 0.20	
	8,0 × 0.025 × 0.15	
Gordingen:	12 × 4.00 × 0.075 × 0.20	= 1.50 M³.
Dakliggers:	13 × 4.00 × 0.075 × 0.20	
	Samen rond	= 3.70 M³.

We zien hieruit, dat de kap, welke de overspanning in eens maakt ten opzichte van het houtverbruik voordeeliger is dan die met de tusschensteunpunten. Daarbij kan nog worden opgemerkt, dat verschillende planken tusschen de randen om aesthetische redenen zijn aangebracht, zoodat als men het spant zuiver constructief opbouwt, zooals zulks is geschied met het type met tusschensteunpunten van fig. 7, bovenstaand bedrag van 3.70 M³. kan worden teruggebracht tot 3.50 M³.; een winst van 0.5 M³. hout valt dus te boeken. Hierbij zij opgemerkt, dat de verschillende onderdeelen z.g. stomp tegen elkaar worden gezaagd en er verder bijna geen houtverbindingen in het heele spant voorkomen. De lasschen in de randen kunnen overal daar gemaakt worden, waar druk heerscht of waar slechts kleine trekkrachten optreden, zoodat enkele bouten voldoende zijn. Legt men verder onder elke schroefbout een veerring en wordt de moer dan stevig aangedraaid, dan zal, daar de heele samenstelling bijna uitsluitend van battings en delen wordt opgebouwd, het krimpen van het hout van weinig invloed zijn.

De grootste primaire spanning overschrijdt nergens in het heele samenstel een bedrag van 60 K.G. c.M².; deze max. spanningen, welke op slechts twee punten voorkomen en zijwaarts van deze punten snel verminderen, zijn drukspanningen, zoodat toevallig op de meest belaste punten in het hout aanwezige noesten geen bedenkelijke gevolgen kunnen hebben. Op slechts een paar punten, die dicht in de buurt zijn gelegen van plekken, waar andere vrij groote primaire spanningen van ± 40 K.G./c.M². optreden, behalen de secundaire spanningen een grootste waarde van bijna 30 K.G./c.M². daaruit volgt dat nergens de toelaatbare waarde van 70 K.G./cM². drukspanning wordt bereikt — en zulks in de buitengewoon ongunstige onderstelling dat het dak met sneeuw is belast en door een zwaren wind wordt getroffen, een combinatie, welke zelden zal voorkomen.

Als men de max-spanningen nagaat in sommige knooppunten van de kap met tusschensteunpunten (fig. 7), dan vindt men bedragen, die niet veel afwijken van de maxima, die in de kap van fig. 8 slechts sporadisch voorkomen. De reden daarvan moet worden gezocht in de gebruikelijke, maar buitengewoon ondoordachte houtverbindingen, die op hoofdknooppunten de doorsnede sterk verzwakken.

Omtrent de berekening van het spanttype van fig. 8 zullen we weinig opmerken; alleen dit, dat de spanningen, evenals bij de meeste samenstellingen van eenigszins ingewikkelden aard, ook in dit geval niet volkomen nauwkeurig zijn te bepalen, vooral omdat het hier een houtconstructie betreft, waarbij de stijfheid der elementen bovenbalk en kapbeen tot zekere hoogte afhankelijk is van de meerdere of mindere mate van nauwkeurigheid der bewerking. Echter kan men het geval tusschen voldoend nauwe grenzen opsluiten, zoodat in de primaire spanningen een onzekerheid van ten hoogste 10 à 15 % aanwezig is, hetgeen een bevredigend resultaat is te noemen.

Het zal den lezer wellicht belang inboezemen te weten, welken zijdelingschen druk deze kap uitoefent; deze bedraagt per spant, wanneer een zware wind de kap treft, in ronde cijfers 7000 K.G., zoodat een ijzeren staaf van 1,5 Eng. duim doorsnede voldoende geacht kan worden om den zijdelingschen druk te weerstaan — een bintlaag neemt deze kracht ook gemakkelijk op.

Bij de constructie van de kap volgens fig. 8 moet evenwel goede zorg worden besteed aan het ijzerwerk, dat op verschillende punten moet worden aangebracht en dat slechts voor een gedeelte op de figuur zichtbaar is. Niet op de teekening is aangegeven o.a. het ijzerwerk dat dient tot bestendiging der schaakbordvormige gedeelten, welke in de constructie zijn opgenomen op daartoe geschikte plaatsen om een contrastwerking te verkrijgen met de meer open gedeelten, waarin de schoren voorkomen. Al dit ijzerwerk moet aan een berekening worden onderworpen, terwijl op een juiste boutplaatsing acht moet worden gegeven. Het ijzer-

werk, dat op de beide bovenhoeken is ontworpen, heeft deze gedaante gekregen als gevolg van den wensch om deze knooppunten zoo eenvoudig en zoo goedkoop mogelijk te bestendigen; het draagt het karakter van een vakwerk van ijzeren strippen. Het is echter zeer wel mogelijk aan deze hoekversterking een anderen vorm te geven, b.v. dien van een ijzeren raam bestaand uit randen van hoekijzer en tusschenstijlen van strippen, dat gevat is tusschen de houten randen van het raamspant — echter zal deze oplossing meer ijzer vragen en dus duurder zijn, maar het uiterlijk kan er mede winnen.

Ter vergelijking van de totale kosten der beide spantvormen dient nog voor beide de ijzerrekening te worden opgemaakt, die natuurlijk in het nadeel zal uitvallen van de kap zonder de tusschensteunpunten.

Aan de kap met de tusschensteunpunten wordt per spant verwerkt 35 à 40 K.G. ijzerwerk aan strippen, beugels en bouten; berekent men deze hoeveelheid per 4 M. spantafstand, dan heeft men rond 50 K.G. noodig.

Het spant zonder de tusschensteunpunten vraagt 200 K.G. constructiewerk van zeer eenvoudigen aard en ongeveer 150 K.G. aan bouten met volgplaatjes en veerringen en houtdraadbouten.

Zetten we dus tenslotte de beide rekeningen naast elkaar, dan komt men tot het volgende.

Kap met tusschensteunpunten.

Hout, waarbij verscheidene boutverbindingen moetenworden gemaakt	4 M³.
IJzerwerk aan strippen, beugels en bouten .	50 K.G.

Kap zonder tusschensteunpunten.

Hout, waarbij zoo goed als geen houtverbindingen behoeven te worden gemaakt . . .	3.50 M³.
IJzerwerk aan schroef- en houtdraadbouten .	150 K.G.
Constructiewerk	200 „

Bij normale prijzen zal het tweede spanttype ongeveer 15 à 20% duurder worden dan het eerste, waarmede men evenwel een volkomen vrije ruimte verkrijgt.

Het spanttype zonder tusschensteunpunten kan op verschillende wijze worden toegepast. Men kan het tusschen de borstweringen onmiddellijk op de bintlaag plaatsen. Bestaat de vloerconstructie uit gewapend beton, dan kan men zonder bezwaren doen, zooals in fig. 8 is gedaan, n.l. de gewapend betonbalk aan de einden loodrecht omzetten, zoodat onder de kapbeenen stijlen ontstaan. Ook kan men de houten kapbeenen onderaan omknikken zoodat zij verticaal komen te staan en deze dan op de bintlaag plaatsen; de berekening van het spant wordt dan eenigszins anders. Gebruik makend van een trekstang, die ook hooger dan de voetpunten kan worden aangebracht, leent zich het spant ook voor een open kap. Ten slotte kan het ook worden verwerkt in verbinding met een overstekend dak, zooals is voorgesteld in fig. 9; de voetpunten zijn dan min of meer ingeklemd, waarmede in statisch opzicht rekening moet worden gehouden.

Eindelijk zij nog opgemerkt dat de vorm in fig. 8 gegeven volstrekt niet de eenig mogelijke is. Zoo kan b.v. de hoogte van bovenbalk of kapbeen worden verminderd, mits men de randen van zwaarder hout construeert.

Eveneens kan men aan de schoren andere hellingen geven en daarna de afmetingen met het oog op knik bepalen; de schaakborden in het midden van bovenbalk en kapbeenen kan men desgewenscht vervangen door kruizen enz. Ten opzichte van de vormgeving bestaat zeer stellig een zekere vrijheid, hetgeen een architectonisch voordeel is.

BERICHTEN.

Het Coolsingel—Hofplein vraagstuk. De heeren Jac. van Gils, architect te Rotterdam, en L. Klawer, redacteur van het weekblad „Ons Eigendom", hebben in een brochure een poging gedaan „tot omzetting van dit stadsgedeelte te Rotterdam in een wereldboulevard".

Aan de inleiding tot de brochure, welke een reeks van plattegronden en ontwerpen van gebouwen bevat, ontleenen wij, dat eenigszins rekening is gehouden met het thans aanhangige voorstel van B. en W., terwijl er tevens naar gestreefd is, kostbare onteigeningen zooveel mogelijk te voorkomen. Volgens dit ontwerp komt de Delftsche Poort geheel vrij te staan op een plein, aan de zijde van den Coolsingel verkregen door ruimere afbraak van den hoek tusschen Diergaardesingel en Coolsingel dan B. en W. voorstellen, terwijl op de bocht van de Coolvest en nieuwe Doele een monumentaal gebouw is ontworpen.

Binnenkort hopen wij nader op den inhoud van deze brochure terug te komen.

Prijsvraag Gebouw Heerlensche Openb. Leeszaal en Bibliotheek. Van bovenstaaande prijsvraag werd ons een programma toegezonden, dat in het volgend nummer van het B. Weekblad zal worden opgenomen.

Uitvoer van hout. Aan de Frankforter Zeitung wordt uit Berlijn bericht, dat aan Duitsche houthandelaren toestemming werd verleend tot uitvoer van hout voor Nederland.

Als voorwaarden werd echter gesteld, dat dubbel zooveel hout als werd uitgevoerd, ter beschikking van de autoriteiten moest worden gesteld voor het leger.

In hoofdzaak geldt het hier eikenhout, doch ook andere houtsoorten.

Aan verschillende firma's in West- en Noord-Duitschland is reeds toestemming tot uitvoer gegeven.

Restauratie R. C. Kerktoren te Zutphen. De Gemeenteraad van Zutphen verklaarde zich in November 1914 bereid een deel der kosten van de noodzakelijke restauratie en vernieuwing van den toren der R. C. kerk voor rekening der gemeente te brengen. Op een verzoek om Rijkssubsidie ter bestrijding van die kosten welke op f 27100.— zijn geraamd, heeft de Minister bericht, dat voorloopig geen gelden voor restauratie van monumenten zullen worden uitgetrokken, doch dat, zoodra dit weder het geval zal zijn, de toren van bovenbedoelde kerk niet zal worden vergeten. In overleg met het kerkbestuur wil men thans de uitvoering van dit werk *in haar geheel* doen plaats hebben, daar nu zekerheid is verkregen, dat het Rijk mettertijd een derde deel der kosten zal vergoeden, en mitsdien vragen B. en W. aan den Raad een crediet van f 13550.— voor haar aandeel in de meergenoemde kosten. Het kerkbestuur verleent zijn medewerking onder de voorwaarde, dat de toren wordt gerestaureerd volgens de plannen van den architect te Riele te Deventer, terwijl hij daarna in eigendom aan de R. C. gemeente wordt afgestaan, onder verplichting van die gemeente om voor den geregelden gang van het uurwerk te zorgen. De toren is uit het begin der 17e eeuw, wat o.a. blijkt uit een gedenksteen uit dien tijd, waarop staat, dat Bernard van der Werk „deeze toorn en kerk heeft gemaakt".

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. Gratama, C. J. Kruisweg en J. B. van Loghem. Redacteur: J. Wesselius. Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam. Uitgevers en Bureau van Adminstratie: Mouton & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs: voor Nederl. fr. p. p. f 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. f 9.50. Afz. Nos f 0.15. fr. p.p. f 0.16 — Advertentiën: v. 1—5 regels f 1.—, elke regel meer f 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen f 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

37ste JAARGANG. = 22 JULI 1916. = No. 12.

INHOUD: Officieel Gedeelte. Bestuursvergadering der M.B.V.A. op Dinsdag 4 Juli in het geb. d. M.B.V.A. — Versl. d. Alg. Verg. op Woensdag 12 Juli ll. — Redactioneel Gedeelte. Rotterdam Wereldstad? door L. H. E. v. Hylckema Vlieg, arch. M.B.V.A. — Prijsvr. Heerlen. — Versl. Schoonheidscomm. — Inh. tijdschr.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Bestuursvergadering der M.B.V.A. op Dinsdag 4 Juli ll. in het gebouw der M.B.V.A.

Aanwezig waren de heeren S. de Clercq, Voorzitter, D. F. Slothouwer, A. Broese van Groenou en J. Herman de Roos; benevens de Alg. Secretaris J. Wesselius, de heeren Hanrath, v. Loghem en Versteeg hadden bericht, dat zij verhinderd waren de vergadering bij te wonen.

Ingekomen stukken.

De Permanente Prijsvraagcommissie brengt onder verwijzing naar haar jongste jaarverslag in herinnering, dat indertijd het programma van de door de Vereeniging Lindelaan te Maarsen, uit te schrijven prijsvraag voor een tuinwijk niet werd goedgekeurd. Het blijkt thans, dat deze prijsvraag als een besloten prijsvraag toch is doorgegaan en er dus een vergrijp heeft plaats gehad tegen de Algemeene Regelen.

In verband hiermede verzoekt de Commissie nogmaals het Bestuur maatregelen te willen nemen om de A. R. voor de leden bindend te doen verklaren of wel de wijze bekend te maken, waarop het correct naleven der A. R. kan worden gewaarborgd, aangezien het aan de P. P. C. vrijwel onmogelijk wordt op die wijze voort te gaan.

Ook met betrekking tot dit schrijven wenscht het Bestuur de aandacht te vestigen op de voorstellen tot statutenwijziging. In deze statutenwijziging is de instelling van den Eereraad vervat, waardoor, indien deze op de ledenvergadering wordt aangenomen, dwang kan worden uitgeoefend tot nakoming der vastgestelde bepalingen en besluiten.

Bovendien acht het Bestuur het wenschelijk de meening der Commissie te vernemen wat betreft de vraag of de prijsvraagregeling wel overeenkomt met de Maatschappelijke opvattingen. Het Bestuur der M.B.V.A., gezien de verschillende kwesties, die zich in verband met deze regelen voordoen, is vrijwel overtuigd, dat een grondige herziening der regelen noodzakelijk moet worden geacht.

Oude Architectuurteekeningen. Naar aanleiding van het door den heer Slothouwer gepubliceerde artikel over Oude Architectuurteekeningen wijst de heer Dr. Olie er op in een brief gericht aan het Bestuur der M.B.V.A., dat de verzameling teekeningen, waarvan in dit artikel wordt gesproken, hem toebehooren. Indertijd zijn deze teekeningen door zijn vader tijdens het Secretariaat van den heer Rieber aan de Maatschappij geleend. De heer Slothouwer deelt in dit verband mede, dat na onderzoek en bespreking gebleken is, dat de teekeningen het rechtmatig eigendom van Dr. Olie zijn en stelt het Bestuur voor deze, in portefeuille, met begeleidend schrijven ten spoedigste aan den eigenaar terug te zenden.

Bovendien zal de heer Slothouwer zich in verbinding stellen met den heer Staal, om te onderzoeken of het misschien mogelijk is, dat een dergelijke collectie teekeningen, thans in het bezit van Architectura et Amicitia, tot dezelfde verzameling behooren.

Tentoonstelling Berlage. Dr. Berlage heeft bericht, dat hij om verschillende redenen, reeds in het B. Weekblad vermeld, het minder wenschelijk acht nog dit jaar een tentoonstelling van zijn werken te houden. Einde 1917 acht hij den tijd hiervoor het beste geschikt.

Aangezien het Bestuur het wenschelijk acht, dat de Commissie, die zich met de regeling dezer tentoonstelling heeft belast, ook in 1917 deze taak op zich neemt, wordt besloten de Commissie niet te ontbinden, doch te verzoeken zich t.z.t. voor dat doel weder beschikbaar te willen stellen.

Prijsvraag Karenhuizen Alkmaar. In de plaats van den heer Limburg, die voor het jurylidmaatschap dezer Commissie heeft bedankt, is thans benoemd de heer A. Broese van Groenou. Verder bestaat de jury uit de heeren J. B. van Loghem en D. F. Slothouwer.

Bibliotheek. Uit de hiervoor beschikbare gelden zullen op voorstel der Commissie voor de Bibliotheek verschillende belangrijke boekwerken worden aangeschaft, waaronder „Handbuch der Architectur", Der Städtebau, en dergelijke.

Catalogus. Het bestuur besluit 300 exemplaren van de Catalogus te doen drukken.

Hoofd B. Weekblad.

Van de Commissie van Redactie werd het volgende schrijven ontvangen gericht tot het bestuur der M. B. V. A.

„De Commissie van Redactie, tevens Jury in den prijsvraag voor een nieuw omslag en hoofd voor het B. Weekblad, heeft de eer U mede te deelen, dat zij kennis heeft genomen van de opmerkingen, gemaakt op de j.l. gehouden Ledenvergadering der M. B.

V. A. betreffende genoemde omslag en genoemd hoofd. Deze opmerkingen overwegende, is de Jury tot de slotsom gekomen, dat er voor haar geen reden is op haar oordeel terug te komen, aangezien zij zich met de afkeurende meening betreffende den omslag niet kan vereenigen.
Mocht uw Bestuur het wenschelijk achten over te gaan tot wijziging van hoofd en omslag, dan stelt de Commissie van Redactie U voor een nieuwe prijsvraag uit te schrijven en een nieuwe Jury te benoemen.
Met betrekking tot dit onderwerp besluit het Bestuur met het oog op de kosten geen nieuwe prijsvraag uit te schrijven, doch aan de Alg. Vergadering voor te stellen uit de ingekomen antwoorden der prijsvraag het Bestuur een nieuwe keus te laten doen.
UITGAVEN DER MAATSCHAPPIJ. Het Bestuur acht het gewenscht de uitgaven der Maatschappij, als honorariumtabel en dergelijke voor niet leden der verschillende vereenigingen, die aan de tot standkoming hebben medegewerkt voor verhoogden prijs verkrijgbaar te stellen. Hierover zal ook met den Bond worden onderhandeld.
Niets meer aan de orde zijnde sluit de Voorzitter na rondvraag de vergadering.

J. WESSELIUS,
Alg. Secretaris.

Verslag der Algemeene Vergadering op Woensdag 12 Juli l.l. in het Gebouw der M. B. V. A.

Van het Bestuur waren aanwezig de Voorzitter, de heer S. de Clercq en de heeren D. F. Slothouwer, J. Herman de Roos en G. Versteeg, benevens de Alg. Secretaris J. Wesselius.
De presentielijst vermeldde de volgende namen: Wouter Bettink, G. C. Bremer, Willem C. Brouwer, P. G. Buskens, S. de Clercq, A. W. C. Dwars, W. Fontein, A. R. Freem, C. N. van Goor, J. J. Gort Jr., J. Gratama, W. J. de Groot, A. J. Hekker Czn., R. J. Hoogeveen, W. de Jong, C. J. Kruisweg, R. C. Mauve, J. J. L. Moolenschot, B. J. Ouëndag, Maurits Plate, C. B. Posthumus Meyjes, J. Herman de Roos, A. van de Sandt, D. F. Slothouwer, G. Versteeg, W. de Vrind Jr., A. H. Wegerif Gzn., H. J. Wigman, L. Zwiers.
Met een kort inleidend woord opent de Voorzitter ten 10½ ure de vergadering. Spreker wijst erop, dat niet tegenstaande de ongunstige tijdsomstandigheden, die niet het minst ook het bouwvak beinvloeden, de belangstelling der leden in hun vakvereeniging nog steeds groeiende is. Dit geeft hoop voor de toekomst.
Waar de agenda belangrijke punten vermeldt en het de bedoeling is na afloop der vergadering nog eenige woningcomplexen te bezichtigen, ziet spreker zich genoodzaakt zijn inleiding zoo beknopt mogelijk te houden. Toch wenscht hij te wijzen op eenige belangrijke werkzaamheden der Maatschappij, die in het afgeloopen jaar afgewikkeld konden worden. Zoo werd de honorariumtabel herzien, opnieuw uitgegeven en verkrijgbaar gesteld.
Ook de commissie der honorariumtabel voor Woningbouw en Volkshuisvesting kwam met haar arbeid gereed. De commmissie bestaande uit de heeren J. W. C. Tellegen c.i., burgemeester van Amsterdam, Mr. J. P. Fockema Andreae, burgemeester van Utrecht, J. H. Faber c.i., oud-inspecteur der volksgezondheid, H. C. A. Henny, voorzitter van den Nationalen Woningraad, en uit de architecten C. B. Posthumus Meyjes, voorzitter, J. Limburg b.i., J. Gratama, b.i. secretaris, B. J. Ouëndag, H. G. Jansen, Focke Kuipers, K. P. C. de Bazel en J. Herman de Roos, verdient den dank der maatschappij voor het voleindigen van haar moeilijken taak. De tabel is door de maatschappij uitgegeven en verkrijgbaar gesteld.
Ook andere uitgaven, statuten, ledenlijst, catalogus kwamen dit jaar gereed en werden afgedrukt.
De onderhandelingen betreffende art. 24 der A.A.V. leidden nog tot geen definitief resultaat. Een nieuwe redactie van genoemd artikel werd door het bestuur ontworpen, waaromtrent met den Nederlandschen Aannemersbond nadere besprekingen zullen worden gevoerd.
Thans wordt overgegaan tot behandeling der agenda.
Het jaarverslag gaf geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.
Alleen wenschte de heer Versteeg in het B. Weekblad te zien opgenomen den stand van afwikkeling van het Werkprogramma.
De voorzitter deelt thans mede, dat dit jaar aan de beurt van aftreding waren de heeren J. W. Hanrath en J. Herman de Roos.
De heer Hanrath had zich niet herkiesbaar gesteld. Gekozen werd de heer B. J. Ouëndag en herkozen den heer J. Herman de Roos. Na een woord van hulde aan het aftredende bestuurslid heet de voorzitter den heer Ouëndag weder welkom in het Bestuur, en spreekt de overtuiging uit, dat ook de vergadering en de leden der Maatschappij het ten zeerste zullen waardeeren, dat de heer Ouëndag, ondanks zijn drukke en veel omvattenden werkkring toch nog heeft besloten het Bestuurs-lidmaatschap der M.B.V.A. te aanvaarden.
De heer Posthumus Meyjes stelt thans voor, dat de heer de Clercq ook voor het nieuwe vereenigingsjaar weder tot voorzitter der Maatschappij wordt aangewezen. Het voorstel wordt door de vergadering bij acclamatie aangenomen. De heer de Clercq, dankbaar voor de betoonde waardeering, verklaart zich nu de vergadering zich aldus heeft uitgesproken, nog dit jaar gaarne bereid het voorzitterschap der M. B V. A. te aanvaarden, doch wenscht er op te wijzen, dat het zijn steilig voornemen is het volgend jaar met de Mei-vergadering het voorzitterschap der Maatschappij, waaraan voor hem velerlei bezwaren zijn verbonden, neer te leggen.
Tot leden van het Stembureau worden door de voorzitter aangewezen de heeren Gratama, Mauve en Wegerif.
Als lid der commissie van onderzoek worden gekozen de heeren P. G. Buskens en A. R. Freem. Voor de commissie van redactie werden benoemd de heeren J. Gratama en C. J. Kruisweg, voor de commissie van onderwijs de heeren W. de Vrind Jr.
Als leden der Geschillen Commissie der Honorariumtabel voor Woningbouw en Volkshuisvesting worden aangewezen de heeren B. J. Ouëndag en C. B. Posthumus Meyjes.
Vervolgens worden balans, rekening en verantwoording en de begrooting goedgekeurd.
Van de hypothecaire geldleening der Maatschappij werden uitgeloot de volgende obligaties No. 141, 222, 286, 199 en 163.
Bij de behandeling der begrooting wijst de voorzitter in verband met het geraamd te kort op het verslag der Commissie van Finantiën. De voorzitter vraagt de heer de Groot of deze nog iets aan het verslag heeft toe te voegen. De heer de Groot kan slechts verwijzen naar begrooting en het verslag. Het eenige waar hij nog eens op wil wijzen is, dat bij een vereenigingsjaar van 12 maanden het tekort misschien kleiner was geweest.
Eenigszins pessimistisch omtrent de finantiën der Maatschappij is de heer Posthumus Meyjes. De eenige weg om het vereenigingsjaar zonder defecit te eindigen is betalen. Komen wij er niet met f 10, zoo zegt spreker, dan maar met f 20 of f 30. De finantieele kracht der vakvereeniging is de contributie en het bedrag daarvan is beduidend achteruitgegaan. De eenige weg om dit tekort te dekken is dat de leden het gezamenlijk bijpassen. Dat zeggen ook de statuten der Vakvereeniging.
De heer Buskens ziet de zaak minder somber in, tegenover de schuld staan de eigendommen der Maatschappij. Bovendien de contributie is feitelijk te laag. Wat de werklieden voor hun vakvereeniging betalen is naar verhouding veel meer dan hetgeen de architecten voor hun organisatie bijdragen.
Ook de heer Gratama verwijst naar de statuten, die een hoofdelijken omslag thans mogelijk maken.
De heer Kruisweg acht een hoofdelijken omslag van f 15 gewenscht.
Verschillende opmerkingen worden met betrekking tot het onderwerp nog gedaan, waaruit blijkt, dat een hoofdelijke omslag van ± f 20 per lid noodig wordt geacht om in het tekort te voorzien.
Besloten wordt het Bestuur te machtigen een hoofdelijken omslag te heffen van minstens f 10 per lid.
Met het oog echter op de ongunstige tijdsomstandigheden zal het dwingend karakter van den hoofdelijken omslag eenigszins worden verzacht. In een circulaire welke aan de leden wordt rondgezonden zal een en ander nader worden uiteengezet.
Verder zal voorloopig het B. Weekblad op denzelfden inhoud

blijven en het Tweemaandelijksch tijdschrift nog voorloopig zal worden uitgegeven.

Statutenwijziging. Naar aanleiding van dit punt der agenda deelt de Voorzitter de Vergadering mede, dat ingekomen is een schrijven van de Permanente Prijsvraagcommissie, waarin nogmaals wordt aangedrongen om de A. R. zonder eenig voorbehoud bindend te verklaren, aangezien de Commissie van oordeel is, dat de voorgestelde Statutenwijziging niet het middel kon zijn om van een loyale naleving der prijsvraagregelen verzekerd te zijn. Ook de B.N.A. en het Gen. A. et A. heeft thans de prijsvraagregelen aanvaard.
Op voorstel van den Voorzitter wordt echter besloten, dat de M. B. V. A. haar eenmaal ingeslagen weg zal volgen, daar zij overtuigd is, dat deze leidt naar het voorgestelde doel en zich niet zal richten naar de handelwijze van andere vereenigingen.
Verder worden geen uitvoerige besprekingen over dit punt gehouden. Op voorstel van de heer De Groot wordt besloten, dat nog zal worden opgenomen een bepaling, waarbij het Bestuur machtiging wordt verleend om, zoolang de nieuwe begrooting niet is vastgesteld, voor elke maand, van het nieuwe vereenigingsjaar 1/12 der gelden uit te geven, welke in de voorgaande begrooting voor de verschillende posten zijn aangewezen.
Behoudens eenige kleine wijzigingen wordt vervolgens de Statutenwijziging aangenomen.

BESPREKING ART. 24 A. A. V. De heer Posthumus Meyjes betreurt het, dat door het Bestuur weder een nieuwe redactie van § 24 werd ontworpen en niet werd medegegaan met de redactie die voor kort ook door de Delftsche Ingenieurs werd aangenomen. De heer De Groot meent echter, dat het moet worden betreurt, dat de Delftsche Ingenieurs deze redactie hebben aangenomen. In die redactie toch schuilt een fout, zooals in het artikel van den heer Wesselius in het B. Weekblad duidelijk is aangetoond; hier zijn twee geheel tegenover elkaar staande begrippen aan elkaar gekoppeld. Niemand toch zal er voor zijn een onlogische redactie, ter wille van een snelleren gang van zaken te aanvaarden.
De heer Van Goor kan zich met de opvatting van den heer De Groot vereenigen, doch vreest, dat de aannemers van deze nieuwe redactie niets willen weten.
Nog wenscht de heer De Groot er op te wijzen, dat de belangen der Delftsche Ingenieurs over het algemeen niet dezelfde zijn als die der architecten. De bindende besluiten der Aannemersbond gelden niet voor de groote werken van Rijk en Provincie. Maar de architecten staan geheel anders tegenover den aannemer; hier komen de belangen van architect en bouwheer in het gedrang.
Nadat nog de heer Kruisweg en Van de Sandt er op hebben gewezen, dat het in hoofdzaak hier gaat om aan te toonen, dat de bedoeling van de Delftsche Ingenieurs dezelfde is als de onze, doch, dat wij de fouten in deze redactie wenschen te vermijden, waarbij ook de Aannemers hun goeden wil kunnen toonen, wordt besloten op voorstel van den voorzitter, dat stappen zullen worden gedaan om met den Aannemersbond de laatste redactie te bespreken.

HOOFD BOUWK. WEEKBLAD. Het Bestuur stelt voor, dat uit de ingekomen antwoorden der prijsvraag „Hoofd B. Weekblad", een nieuwe keuze zal worden gedaan; de vergadering kan zich hiermede vereenigen.

VOORSTELLEN VAN HET BESTUUR EN DE PLAATSELIJKE COMMISSIE TE ROTTERDAM BETREFFENDE HET IN EEN PERSOON VEREENIGEN VAN DE FUNCTIES VAN REDACTEUR EN ALG. SECRETARIS. (Zie B. Weekblad 6 Mei 1916).
Het voorstel der afdeeling Rotterdam wordt door den heer Buskens nader toegelicht en verdedigd.
De heer Gratama wijst er op dat het niet noodzakelijk is, dat als redacteur een vakman wordt benoemd. De redacteur heeft er in hoofdzaak voor te zorgen, dat er voldoende stof in voorraad is en de inhoud van het Weekblad actueel blijft. De heer Slothouwer daarentegen wenscht een meer technisch mensch; door den heer Posthumus Meyjes wordt de wenschelijkheid bepleit om den secretaris een proeftijd toe te staan van één jaar; ook de voorzitter merkt op, dat dit ook de wensch is van den secretaris. Als eenige leden nog hebben opgemerkt, dat zij geen heil in een proeftijd zien, wordt het Bestuursvoorstel in stemming gebracht en aangenomen.

RONDVRAAG. Bij de rondvraag vestigt de heer W. Bettink de aandacht van het Bestuur op de wenschelijkheid, dat door de M.B.V.A. het initiatief wordt genomen tot het tot stand komen van een Rijksproefstation.

EXCURSIE. Na afloop der vergadering werden onder leiding van den heer Mels Meyjes, inspecteur van den Gemeentelijken Woningdienst te Amsterdam, die zich hiertoe welwillend bereid had verklaard, verschillende woningcomplexen bezichtigd, gebouwd door dr. Berlage, De Bazel, Van Epen, Van der Pek en andere architecten.

Bouwkundig Teekenaar.
Een Belgisch onderdaan, Bouwkundig Teekenaar, die in 1914 uit Antwerpen naar Holland kwam, roept de bemiddeling in der Maatschappij om in Holland bij een der Architectenbureaux als teekenaar te worden geplaatst.
Belangstellenden kunnen zich richten tot de heer François Verbert, Fonteinstraat 3, 's Hertogenbosch.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

ROTTERDAM WERELDSTAD?

Door L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, Arch. M.B.V.A.

Tot een der allereerste eischen welke aan een wereldstad gesteld worden, behoort deze, dat men er zich te voet, per rijtuig of per tram, gemakkelijk en aangenaam *bewegen* kan.
Meer nog dan voor een residentiestad is deze eisch van 't *verkeer* hoofdzaak voor een koopstad. Tracht men deze tevens de genietingen van een woonstad te geven, zoodat zij, die handel en industrie beheerschen niet hun avonden, kortom een groot gedeelte van hun bestaan, elders doorbrengen, dan klemt die eisch van *gemakkelijk verkeer* in nog sterker mate.
De enorme uitbreiding van Rotterdam naar Noord en West, en de verplaatsing der centra Raadhuis, Post, Beurs in diezelfde richting maakt, dat meer nog dan thans, met elk jaar het verkeer over Slagveld-Hofplein zal toenemen. Dat ook de aanwezigheid van het Centraal-Station daartoe bijdraagt spreekt van zelf.
Ieder, die dit wetende, rustig het krioelen van voetgangers, rijtuigen, trams, auto's enz. ter hoogte van de brug over de Schie, tegenover het Station van den electr. Spoorweg naar den Haag, heeft waargenomen, zal 't verwonderen, dat niet reeds jaren geleden een afdoende verbetering van dat stadsgedeelte is ter hand genomen. En te meer zal 't hem verheugen, dat *nu* althans door Burgemeester en Wethouders een voorstel is aanhangig gemaakt waardoor een stap in de goede richting is gedaan.
Maar meer dan een stap mag het niet heeten, — een oplossing geeft het voorstel geenszins.
Uit den tegenwoordigen toestand blijkt, dat speciaal tegenover de Hotel-Restaurants „De Kroon" en Loos, en *op* de brug de verkeerslijnen zich *ophoopen*. En feite-

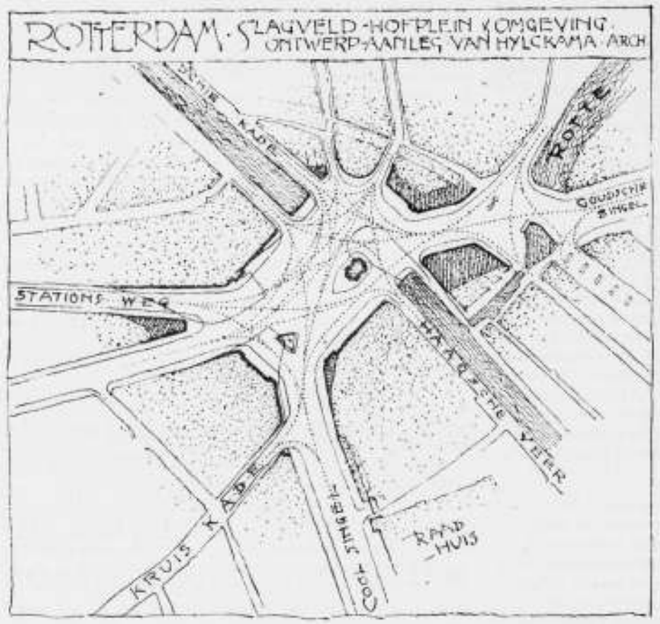

lijk is het nog ongunstiger dan de teekening aanwijst, aangezien de boomen van het Hofplein verwijderd gedacht zijn. Thans immers komen de hierover geteekende lijnen nog meer samen bij de genoemde gebouwen, en ontstaan dus nog meer gedrongen knooppunten.

Een allereerste eisch dus is, dat dit verkeer verbeterd wordt, waarbij men echter bij het ontwerpen van dit stadsgedeelte moet bedenken, dat dit bij tijdgenoot en nakomeling ons willen en kunnen op aesthetisch gebied der architectuur zal moeten aantoonen.

Het eenige belangrijke gebouw in de geheele omgeving is de monumentale *Delftsche Poort*. Het station der H. IJ. S. M. is een veelszins geslaagde proeve van niet traditioneele architectuur, dat steeds door kleur en lijn een aangenamen indruk maakt.

Uit bijgaand kaartje blijkt, hoe het *verkeer* zonder stoornissen of scherpe bochten te regelen is zoo, dat voertuigen of personen zoo veel mogelijk over geheel de beschikbare ruimte zich verdeelen, en zóó dat elk zoowel te voet als per as, toch steeds den kortsten weg naar het doel kan gaan. Daarbij moet opgemerkt worden dat niet alle verkeerslijnen even belangrijk zijn, dat b.v. over den Stationsweg zich zeer veel meer beweegt dan naar de Diergaardelaan. Uit deze teekening blijkt tevens welken *vorm* men aan het plein moet geven wil er aan de verkeerseischen op juiste wijze worden voldaan. Het is nu maar de vraag of die vorm tevens aan aesthetische eischen voldoet, en of het monument van de Swart, in de nieuwe omgeving geplaatst, niet al te zeer wordt verwaarloosd.

Ik wil daartoe in 't kort herinneren welke eischen aan een plein, en welke aan een monument gesteld worden.

Een stadsplein moet in de allereerste plaats zooveel mogelijk het karakter van verkeerscentrum hebben, en in de tweede plaats zoo veel mogelijk *omsloten* (gesloten) zijn door de aanliggende *gebouwen*. De stedenbouwer heeft dus tot taak deze beide eischen, die schijnbaar tegengesteld zijn te vereenigen. Voorts moet het *midden* van een plein zoo veel mogelijk vrij gehouden worden, en niet door versiering met masten, lantaarns of andere hoogopgaande voorwerpen de aandacht van de ombouwing afleiden.

Wil men een monument op een dergelijk plein een juiste plaats geven dan moet het niet los, niet op zich zelf staan, maar door een achtergrond van zoo veel mogelijk harmonieerende eenheidsmaten en grondvormen, daarmede een geheel uitmaken.

Een monument, met welke benaming men langzamerhand, oneigenlijk, alle „Einheitliche" bouw- of kunstwerken noemt, kan op velerlei wijze gesitueerd zijn.

Aan 't eind van een straat, op de kruising van vele bij elkaar komende wegen (zoogenaamd sterplein), aan den ingang van een park enzoovoorts, kan een monument een aangenaam rustpunt voor 't oog geven. Op een plein echter zal het alleen voldoen, indien het de ombouwing tot achtergrond heeft en indien aan één der zijden, als de vóórzijde ook werkelijk de vóórruimte, de grootste ruimte van het plein is gegeven.

Echter zijn hiermede niet alle eischen, welke uit architectonisch oogpunt aan een plein gesteld worden, opgesomd. Immers hangt van de aesthetische werking van dit motief in een stadsgeheel, zeer veel af van de bebouwing zelf. Wel is waar kan de meest gunstige vorm der gebouwen een slechte situatie, een onoordeelkundige groepeering niet goed maken, maar ook kan een onschoone architectuur een goed gekozen pleinvorm geheel bederven.

Te dikwijls wordt verzuimd aandacht te geven aan de twee hoofdelementen, die alle werken der bouwkust in alle tijden beheerschen, namelijk de horizontale en de vertikale lijn.

Als de horizontale lijn domineert ontstaat breedte, ruimte, rust. Het overheerschen van de verticale geeft hoogte, trekt de aandacht op. Kortom zóó als de horizontale lijn de massa's in de *breedte* verbindt, zoo trekt de vertikaal de dingen in hoogterichting tot elkander. Bij elk plein nu zal, naar mate van de situatie der gebouwengroepen of de ééne of de andere factor moeten overwegen. Bij een plein, waar de straten slechts uit 3

of 4 richtingen te samenkomen en dan nog in gunstigen vorm zooals b.v. op de Schranner Platz in München, mag zonder bezwaar de verticale lijn domineeren, vooral als de bebouwing tot 2 à 3 verdiepingen van normale hoogte beperkt blijft. Hoe minder echter het plein door breede bouwblokken omsloten is, hoe meer openingen er zijn en van hoe grooter afmetingen, des te sterker moet de bouwmeester de *horizontale lijn* eerbiedigen.

Voor zoover de situatie betreft, heb ik nu overeenkomstig deze beginselen, die men in de lectuur over stedenbouw met name bij Cam. Sitte en A. E. Brinckmann kan vinden, op het kaartje de plaats van de „Delftsche Poort" aangegeven. In de as, die dit bouwwerk met den westelijken pleinwand verbindt, zijn de noodige vluchtheuvels voor trams enz. te maken.

Het aldus ontworpen plein is tusschen de uiterste wanden groot 190 × 95 Meter. (Ter vergelijking herinner ik dat in Parijs de Place de la République 270 × 110, de Place de l'Hotel de Ville 210 × 100, de Place de Notre Dame 180 × 100, de Place d'Armes de Versailles ± 280 × ± 300 Meter zijn, en dat het Damplein te Amsterdam, dat na de verbouwing, ten opzichte der hoogte van de gebouwen veel te klein zal blijken, ± 120 × 90 Meter is).

Wat de mogelijkheid van uitvoering betreft, wil ik opmerken dat door dit ontwerp een terreinverlies zal ontstaan van ± 3390 M. en een terreinwinst (mede door het verplaatsen van de rooilijn langs de Galery, langs „de Kroon" en aan de punt tusschen Stationsweg en Diergaardelaan) van 2130 M. Er zal dus een verlies zijn van 960 Meter. (Bij het plan door B. en W. voorgesteld een verlies van 905 Meter.)

De Gemeenteraad staat weer voor een belangrijk vraagstuk. Ten opzichte der situatie voor Raadhuis en Postkantoor is geen gelukkige beslissing genomen, letterlijk géén der stuurlui aan den wal, die intusschen meermalen blijk gaven zelf ook de zee te kunnen bevaren, heeft gejubeld over 't resultaat. Moge het de Vroedschap van de tweede, zoo niet de eerste koopstad des Rijks gegeven zijn thans een goed en kloek besluit te nemen.

VL., 4 Juli 1916.

PRIJSVRAAG HEERLEN.

De Permanente Prijsvraag-Commissie kwam in het bezit van een programma betreffende een uitgeschreven prijsvraag voor een gebouw ten dienste van de Vereeniging „Heerlensche Openbare Leeszaal en Bibliotheek".

Deze prijsvraag is uitgeschreven zonder voorkennis van de P.P.C.; het programma is onvolledig, en in meer dan een opzicht in strijd met de Algemeene Regelen voor nationale bouwkundige Prijsvragen; o.m. is de regeling der prijzen en der schadeloosstelling zeer onvoldoende, terwijl de wijze waarop de toepassing der A.R. in dit programma is verwerkt ten zeerste moet worden afgekeurd.

De P.P.C. moet daarom op grond van Art. 42 der A.R. de medewerking aan deze prijsvraag, zooals die nu is uitgeschreven, *met beslistheid ontraden*.

19 Juli 1916. De Permanente Prijsvraag-Commissie
P. J. HOUTZAGERS, *Voorzitter*.
H. V. D. KLOOT MEIJBURG, *Secretaris*.
PAUL J. DE JONGH.

JAARVERSLAG OVER 1915 VAN DE HANDELINGEN DER COMMISSIE VOOR STADSSCHOON TE AMSTERDAM.

Door de Commissie voor het stadsschoon wordt ons haar jaarverslag toegezonden. Plaatsgebrek is de oorzaak, dat wij dit verslag slechts in beknopten vorm kunnen opnemen.

De Commissie is thans als volgt samengesteld.

Het Dagelijksch Bestuur:

C. W. H. Baard, Voorzitter, Ed. Karsen, Onder-Voorzitter, Jan de Meijer, Secretaris-Penningmeester, D. F. Tersteeg, Gedelegeerd Lid.

Leden van de Commissie zijn:

G. van Arkel, K. P. C. de Bazel, J. C. van Epen, C. M. Garms, J. W. Hanrath, A. J. Joling, B. J. Ouëndag, L. H. Bours Lzn., assistent.

Werkzaamheden der Commissie.

De werkkring der Commissie is tweeledig:

a. op archaeologisch gebied;

b. op het gebied van den nieuwbouw.

Onder *a* behoort: het zooveel mogelijk er tegen waken, dat merkwaardige gebouwen of stadsschoon verloren gaan, of wordt geschonden. Blijkt het door de omstandigheden niet mogelijk het oude schoon te behouden, dan tracht zij door opmeting of minstens photographie (of beide) het beeld van het te verdwijnen schoon te bewaren. Hierbij aansluitend heeft zij een begin gemaakt met de inventariseering (ook door middel van photo's) van datgene, wat Amsterdam aan uiterlijk schoon bezit. Het is vanzelfsprekend, dat dit zeer omvangrijk werk (feitelijk een zeer uitgebreide taak op zichzelf) gezien de geringe hulpmiddelen van de Commissie, langzaam voortgaat.

Bij haar omvangrijke arbeid wordt de medewerking van den Directeur van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht, den heer J. van der Woerden en zijne ambtenaren zeer op prijs gesteld. Van H. M. de Koningin werd toestemming verkregen tot het opnemen van een groot aantal photo's van alle belangrijke onderdeelen van het Koninklijk Paleis op den Dam te Amsterdam.

Uit het verslag blijkt verder, dat de Commissie in 13 gevallen poogde het vernietigen of verknoeien van mooie oude gevels te voorkomen. In enkele dier gevallen gelukte het den eigenaar van afbraak te weerhouden of hem een geheel nieuw verbouwingsplan, waarbij de oude gevel behouden of gedeeltelijk gewijzigd werd, te doen aanvaarden.

Maar al te vaak echter ging stadsschoon onherroepelijk verloren, hetzij doordat uitbreiding van naastgelegen winkelgebouwen bijtrekking van een mooi oud huis vergde, hetzij doordat verbouwing aan een volstrekt onbekwamen „deskundige", in plaats van aan een behoorlijk architect werd opgedragen.

Bijgaande afbeeldingen illustreeren een geval, waarbij de eigenaar door de Commissie op zijn eigenbelang, dat medebracht om den gevel niet te vertimmeren werd gewezen. De Commissie had het succes dat de 17e eeuwsche gevel behouden bleef.

In den tekst, die aan de afbeeldingen (uitslaande platen) vooraf gaat zegt de heer Jan de Meijer, de secretaris der Commissie over dit geval het volgende:

„'t Lijkt onbestaanbaar, doch 't was werkelijk de bedoeling het linksche — het fraaiste — van de hooge huizen, No. 59 aan de Heerengracht (afb. 10) te sloopen, en er een bouwkundig monster — afbeelding 11 is een photo van de optwerpteekening — voor in de plaats te stellen. Gelukkig is de eigenaar overtuigd kunnen worden, hoe zeer hij tegen zijn eigen belang zou handelen, indien hij tot een dergelijke verbouwing zou overgaan, en zich zou

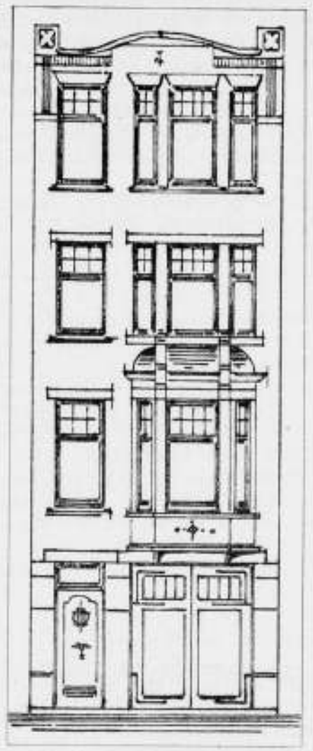

Afb. 10 en 11 uit het jaarverslag der Commissie voor stadsschoon te Amsterdam.

overgeven in de handen van een zulk een bouwkunstig onbevoegde. Het perceel is dus voor vernietiging bewaard gebleven; en is in andere handen overgegaan. Voorloopig blijft zij bestaan".
Aan het einde van haar verslag wijst de Commissie er op, dat zij geen dusdanig standpunt inneemt, dat ze bevelend kan optreden. Alleen door minnelijk overleg kan ze iets bereiken; voor zij op groote resultaten kan wijzen, moet zij het vertrouwen hebben van het publiek.
Men moet gaan inzien, dat haar optreden gericht is tegen het onnoodig vernietigen van het bestaande schoon in onze stad, en tegen het verknoeien van opgaven op architectonisch gebied door onbevoegden; dat haar optreden niet gericht is tegen de burgerij, doch de burgerij zelve ten goede komt. Naast het samenwerken met de Gemeente, hopen zij dus in de toekomst op een inniger verband met de Buurtvereenigingen.
Ten slotte brengt de Commissie „een woord van dank" aan haar assistent den heer L. H. Bours en „een woord van bijzonderen dank" aan den heer E. J. H. van Eeghen, die het mogelijk maakte het jaarverslag in boekvorm uit te geven.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

De Aannemer, 18 Juli 1916. Zooals blijkt uit het Verslag der Een en twintigste Jaarlijksche Algemeene Vergadering van de Nederlandsche Aannemersbond, gehouden te Delft op Dinsdag 11 en Woensdag 12 Juli 1916, werd op voorstel van het Hoofdbestuur het volgende besluit genomen:
A. *de leden van den Bond zijn verplicht zich te onthouden van inschrijving naar werken,* **indien niet een der navolgende bepalingen woordelijk daarop van toepassing is verklaard:**
I. partieele en algemeene werkstakingen en uitsluitingen geven den aannemer recht op termijnsverlenging, indien en voor zoover de duur van het werk daardoor is verlengd, tenzij de werkstaking of de uitsluiting:
a. het gevolg is van eene handeling des aannemers in strijd met:
1°. eene wettelijke bepaling inzake den arbeid,
2°. een ter plaatse geldende arbeidersovereenkomst,
3°. eene bepaling in het bestek betreffende loon of arbeidsduur;
b. op eenigerlei wijze door den aannemer is uitgelokt.

II. Partieele en algemeene werkstakingen en uitsluitingen, uitgaande van behoorlijk georganiseerde vakvereenigingen, zullen worden beschouwd als overmacht en geven recht op termijnsverlenging.

III. Geheel stilliggen van het werk wegens werkstakingen of uitsluitingen, uitgaande van behoorlijk georganiseerde vakvereenigingen, zal worden beschouwd als overmacht en geeft recht op termijnsverlenging.
In hoeverre gedeeltelijk stilliggen van het werk wegens bovengenoemde oorzaken recht geeft op termijnsverlenging, zal indien partijen daaromtrent niet tot overeenstemming kunnen geraken, worden uitgemaakt overeenkomstig de voorschriften betreffende geschillen.

B. ingeval van niet-nakoming van het sub a bedoelde besluit, zal van toepassing zijn het bepaalde bij de artt. 10, 2de lid en 11, 2de lid sub b der statuten.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. Gratama, C. J. Kruisweg en J. B. van Loghem. Redacteur: J. Wesselius. Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam. Uitgevers en Bureau van Adminstratie: Mouton & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — Advertentiën: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

37STE JAARGANG. = 29 JULI 1916. = No. 13.

INHOUD: Redactioneel Gedeelte. Rotterdam Wereldstad? door L. H. E. v. Hylckama Vlieg. arch. M. B. V. A. — Ontwerp voor een complex etagewoningen eener groote stad. — J. J. Helleman, arch. — Ingezonden. — Programma eener Prijsvraag voor een Kerkgebouw der Ned. Hervormde Gemeente. — Inhoud Tijdschriften. — Berichten.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

ROTTERDAM WERELDSTAD?

Door L. H. E. van Hylckama Vlieg, Arch. M.B.V.A.

(Vervolg en Slot van pag. 105).

„Nicht die Unregelmässigkeit der Grundrisses ist das Charakteristische an dem Platz aus Mittelalters, sondern der Mangel einer raumlichen Vorstellung bei seiner Entstehung."

In zijn Werk „Sechs Bücher vom Bauen", 1e Band, geeft de, helaas te vroeg als een der slachtoffers van den wereldoorlog gevallen *Fr. Ossendorf* enkele juiste opmerkingen en aanwijzingen omtrent stedenbouw. Ik dacht aan de hierboven aangehaalde karakteristiek van een middeneeuwsch plein, bij de beschouwing der, in de N.R.Ct. verschenen ontwerpen voor verbetering van Slagveld-Hofplein te Rotterdam. Vooral de ontwerpen van de Directie der Gemeentewerken (Dec. 1915 en April 1916) en het ontwerp van Gils—Klawer schijnen onder invloed van min- of meer verouderde denkbeelden omtrent Stadsaanleg te zijn ontstaan. Het plan van de Commissie voor Plaatselijke werken streeft wel naar meer eenheid in den aanleg van 't geheel, doch heeft, zooals uit de hierbij afgebeelde teekening blijken kan, onvoldoende rekening gehouden met de eischen van 't verkeer.
Toch is er, vooral in het eerste ontwerp. Dec. '15, veel, dat bij *algemeenen bloei* der bouwkunst tot een goed geheel zou kunnen leiden.

De ontwerper heeft blijkbaar de hoofdweg: Kruiskade en Coolsingel—Goudsche Singel, als een doorgaande breede straat gedacht waarin de „Delftsche poort" een hoofdmoment zou zijn, en daartoe ook de openingen tusschen dit bouwwerk en de Oost- en West aansluitende bouwblokken zoo klein mogelijk gemaakt. En ten noorden van het monument heeft hij een plein ontworpen dat min- of meer een vijfhoek vormt en, onder invloed van algemeen erkende beginselen van bouwkunst, d.i. dus op de wijze der middeneeuwen of der Renaissance bebouwd, architectonisch een schoon geheel zou kunnen vormen. Zelfs de plaatsing van de „Delftsche poort" in den hoek tusschen 2 pleinwanden zou nog tot een goede oplossing kunnen medewerken . . . . indien, ja indien we met een algemeene kunstcultuur mochten rekenen.
Dit is echter nu niet, en waarschijnlijk in afzienbaren tijd nog niet het geval.
Maar bovendien is dit ontwerp en m.i. ook dat der Com-

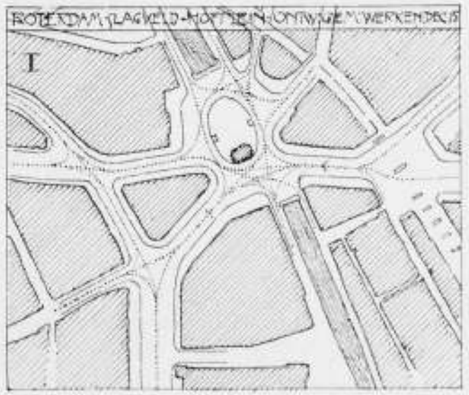

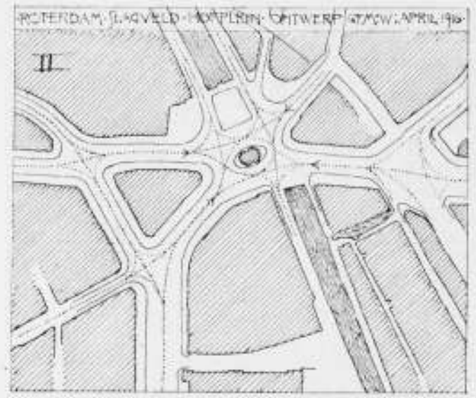

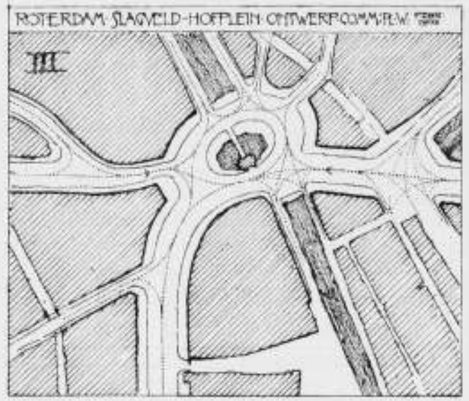

missie voor plaatselijke werken, te weinig beheerscht door de eischen, die het *verkeer* stelt. Ik tracht dit met enkele voorbeelden aan te toonen:

De chauffeur, koetsier, fietser, wandelaar, die van Kruiskade —Coolsingel komende, het Station der H. E. S. of de Oost-Schiekade moet bereiken, ziet het doel van zijn tocht òf links — òf juist achter het monument. Hij zal echter rechts (moeten?) houden, onmiddelijk daarna scherp links moeten wenden en, indien hij 't genoemde station wil bereiken nogmaals rechts. Ook allen, die van den Goudschen Singel komen en b.v. de West-Schiekade willen bereiken, staan telkens voor de keuze uit een of meer slingerbochten. Een en ander is op de hierbij gevoegde teekening, waarbij de verkeerslijnen zijn aangegeven duidelijk te zien.

Het ontwerp van April 1916 schijnt onder invloed van besprekingen of aanmerkingen, niet anders als een wijziging en — behoudens een verbetering door breedere toegang van de station D. P.-zijde, verslechtering van het eerstgenoemde. De doorgangen tusschen 't monument en de Westelijk en Oostelijk aansluitende bouwblokken zijn ruimer geworden, maar *de groote lijn*, die Coolsingel Goudsche Singel verbond, is er hier geheel uit, — elk stuk staat los van 't andere en van een plein kan men aan de zijde van de Schie, niet meer spreken. Het verkeer krijgt hier nog minder dan bij 't eerste ontwerp zijn deel, — van welke richting men ook komt — telkens ontmoet het oog dit monument en stuit het verkeer daartegen aan en niet lang na eene ombouw volgens dit ontwerp zou dan ook algemeen gevraagd, neén, maar wel verlangd worden naar verwijdering van wat in letterlijken zin een sta-in-den-weg zou blijken.

Het plan der Commissie voor plaatselijke werken beoogt blijkbaar, het water ter weerszijden van de poort te behouden. Voorts koos het voor de omsluitende bebouwing den grondvorm van een ovaal en geeft dus eenige meerdere kans op rustige omsluiting van het plein. Indien 't niet zoo in 't oog springend duidelijk uit de teekening bleek, zou men willen opmerken, dat door deze *omsluitende* grondlijnen, de veel te groote *openingen* naar Coolsingel en Goudsche singel al zeer onaesthetisch gekozen zijn. Het is als een contradictio in terminis — eerst maakte men een zoo veel mogelijk sluitend geheel en dan ontzag men zich

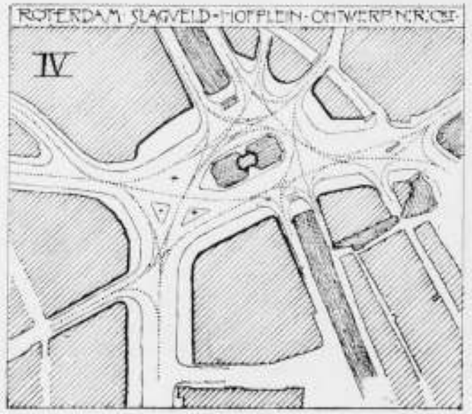

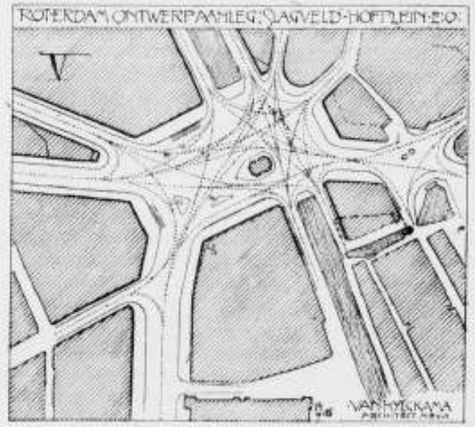

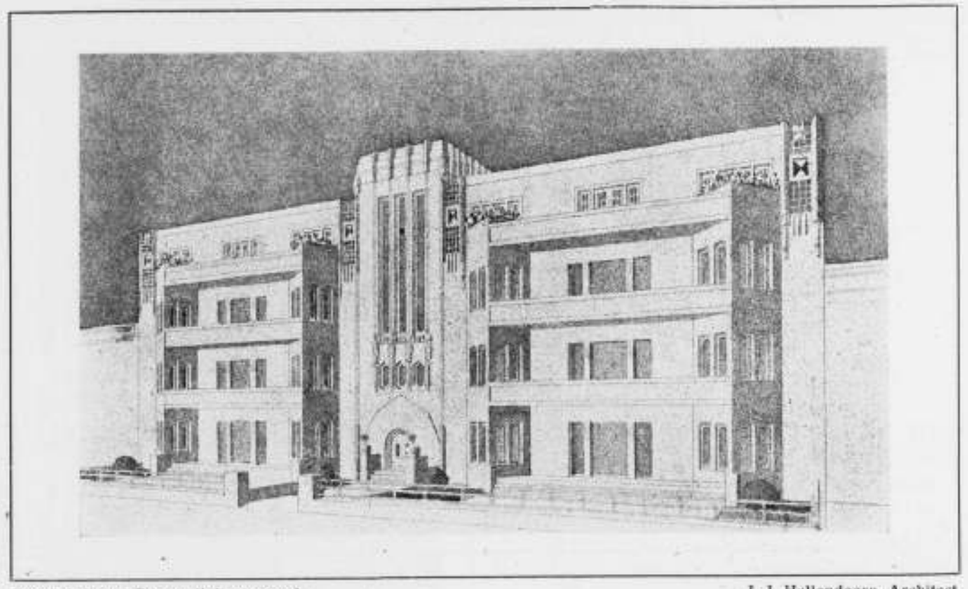

Etagewoningen. Perspectief voorgevel. J. J. Hellendoorn, Architect.

niet dat geheel zoo zeer te verbreken dat, gegeven de reeds wijde gapingen naar Schie en Delftsche vaart, er van die omsluitende lijn al te weinig overbleef.

De doorgang van Stationsweg — over Gravelaan naar Coolsingel — Goudsche Singel blijft even gebrekkig als die nu is. Men schijnt naar 't mij voorkomt, al te zeer van de teekening en te weinig van den verkeerstoestand ter plaatse te zijn uitgegaan, zoodat dan ook èn van 't station D.P. èn van Goudsche Singel af, de doorgang als 't ware belemmerd wordt, alweer door die sta-in-den-weg — de toch zoo belangrijke monumentale „Delftsche poort".

De schrijver van de brieven over bouwkunst in de *N. R. Crt.* gaf in een drietal lezenswaardige stukken zijn afkeuring over de voorstellen van B. en W. onverholen te kennen. Terwijl de hierboven besproken afbeeldingen bekend werden, beter gezegd nog vóór dien datum, publiceerde hij een plan, dat ofschoon het m. i. nog bezwaren heeft een groote en goede stap nader tot het doel komt. De grootste bezwaren tegen het plan zijn: 1°. dat de toegang van den Stationsweg af te nauw en dus te veel belast zal blijven, en 2°. dat de „Poort" als op een presenteerblaadje ('t woord is niet van mij) zal gesitueerd zijn. Door de grootere ruimte heeft echter op het plein zelf het verkeer veel meer dan bij een der vorige plannen zijn eisch gekregen. Maar toch is aan den *hoofdeisch voor een modern plein* in een stad, dat dit verkeer zich zooveel mogelijk over de geheele oppervlakte moet (en kan en zal) verspreiden, niet voldaan. Als men de kaart slechts beziet, blijkt het duidelijker dan met vele woorden, dat er meerdere doode plekken — stille gedeelten ontstaan, die aan het plein dat leege en holle geven, waarmee pleinen in doode steden ons zoo kunnen ontstemmen. Nu weet ik wel, dat de menschen en de voertuigen ook wel eens andere dan de afgebakende verkeersrichtingen kiezen en dat ook overigens het plein in de voornaamste koopstad niet leeg zal zijn of schijnen, maar toch mag er nadruk op gevestigd worden, dat hier niet is bereikt, wat uit verkeers- en aesthetisch oogpunt bereikt kon worden.

Ik betwijfel niet of er zijn meerdere oplossingen van het vraagstuk mogelijk, maar voorloopig meen ik het ten slotte afgebeelde ontwerp, waarbij ik de D. Poort meer ter zijde heb gedacht, en met de verkeerseischen in alle richtingen rekening hield, bescheidenlijk in overweging te mogen geven aan allen, die op de beslissing invloed kunnen uitoefenen.

Vl. 20 Juli 1916.

ONTWERP VOOR EEN COMPLEX ÉTAGE-WONINGEN EENER GROOTE STAD.

Bijgaand geven we het ontwerp voor een blok étagewoningen eener groote stad.

Grondplan 1e en 2e etage zijn allen gelijk, met dit verschil, dat voor de 1e en 2e etage, balcons in de plaats komen der terrassen van het plan gelijkvloers.

Elke étage bevat twee woningen door een ruime hal geheel gescheiden, terwijl elke woning een kelder heeft en op zolder twee slaap- of logeerkamers.

Alle vertrekken worden centraal verwarmd, en de bad-,

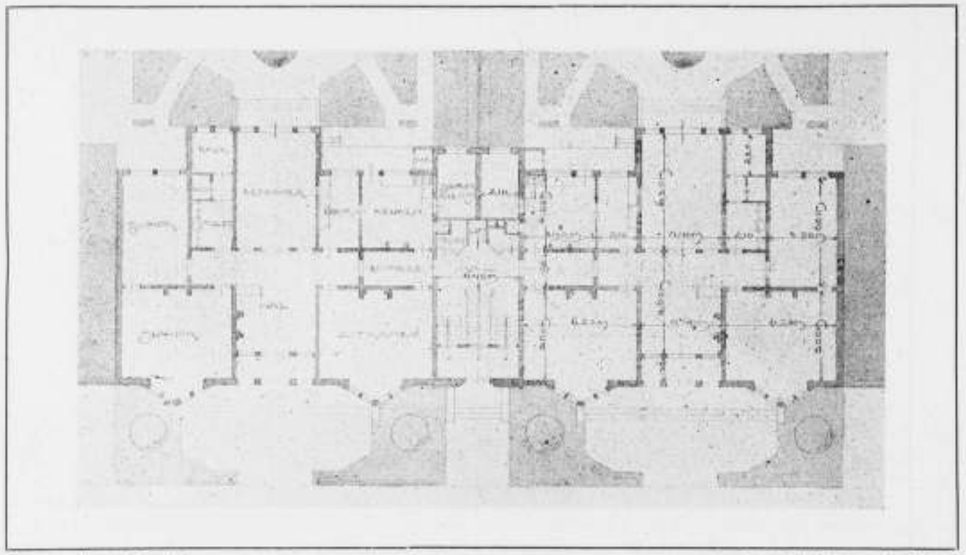

Etagewoningen, Grondplan. J. J. Hellendoorn, Architect.

toilet- en slaapkamers van warm en koud water voorzien. Naast de trap kan men gebruik maken van de lift, terwijl elke keuken tevens een boodschappenlift ter beschikking heeft.
In de hal is een portiersloge met telefooncel enz.
De gevels worden opgetrokken, geheel van miskleurig geelgrijze klinkers met als enkele versiering, terra-cotta in dezelfde kleur.
De balcons rusten op gew. beton, plat afgedekt met tegels.
Het trappenhuis wordt inwendig geheel van beton uitgevoerd met als vloeren en lambriseering een marmer bekleeding.
De trapverlichtingsramen worden bezet met glas in lood.
Alle kamers worden van houten vloeren voorzien, de hal en eetkamer belegd met parquet; de keukens, dienkamers, toilet, bad en W. C. krijgen een sanitaire vloer.
De inrichting spreekt voldoende voor zich zelf.
Hal en zitkamer krijgen naast de centrale verwarming een open vuur.

den Haag, Juni 1916. J. J. HELLENDOORN, *arch.*

INGEZONDEN.

We hebben nu een nieuwen of althans in een nieuw pakje gestoken secretaris-redakteur, d.w.z. we hebben weer iemand, waartegen we kunnen uitvaren, als iets niet in orde is; of, als wezelf iets verzuimden, kunnen we toch hem daarvoor aanpakken, als de oerverzuimer, — kortom we hebben een nieuwen wrijfpaal. — Mijnheer Wesselius, mijn gelukwensch hiermee, waarbij ik de hoop uitspreek dat ge van hard en veerkrachtig hout moogt wezen, want anders hebt U niet de kwaliteiten, die een wrijfpaal behoort te bezitten. Laat mij thans de eerste zijn, die voor een kleine geprikkeldheid lafenis komt zoeken door een kleine wrijving met uw persoon. Ter zake Mijnheer Wesselius, U vermeldt in uw convocatie voor de Alg. Vergadering, dat na afloop een excursie zal gehouden worden ter bezichtiging van eenige complexen arbeiderswoningen, gebouwd door Berlage, de Bazel, v. Epe, van der Pek en andere architecten. Ik las dit met eenige verbazing, en dacht, nu ja onze nieuwe functionaris is geen technicus, hij kent dus waarschijnlijk die andere architecten nog niet, maar hij zal in het verslag over de excursie wel zijn excuses maken en dan wel de namen vermelden. Maar neen, dezelfde heeren komen in het verslag voor, benevens „andere architecten". Gewoonlijk spreekt men in zoo'n geval van „Anonymi" en trekt dan „even", heel even zijn neus op, als men dit uitspreekt. Aangezien de secretaris uit den aard der zaak niet spreekt, maar schrijft, zal nooit te constateeren zijn, of hij zijn neus „even" opgetrokken heeft, toen hij schreef „andere architecten". Intusschen vind ik een zekere vrijheid, een eigen meening, een niet te onderschatten eigenschap ook voor een secretaris, dus zeker voor een secretaris-redacteur.
Maar meneer Wesselius, vindt u toch niet, vooral nadat u van zooveel kanten is ingeblazen op de vergadering, dat gij geen technicus zijt, dat gij uw oordeel over mindere of meerdere capaciteit der architecten nog eenigen tijd moet opschorten, en in ons orgaan ten allen tijde zult „moeten" opschorten.
In de vakvereeniging heeft ieder een naam, men kent daar niet meneer A. B. C. D. en anderen. Denk u goed in in het gevoel van dengeen, wiens werk ook bezichtigd is geworden, en die na die bezichtiging in uw verslag ziet, dat hij behoort tot „en anderen", een „anonymus" is, wiens werk men terloops ook wel even heeft willen bekijken.
Zou dit in het belang der vakvereeniging zijn? Meneer Wesselius mijn jeuk is over.
Ik weet, dat u mij niet van zwartgalligheid zult beschuldigen, en dat u mijn kritischen aard wel wilt dulden, en niet zult ophouden uw lenig houten lijf beschikbaar te houden voor de aanvallen van allen, die belast en beladen zijn. Mijn beste groeten.
Heemstede 23 Juli. Ir J. B. VAN LOGHEM.

Vergun mij, geachte heer Ir. van Loghem, uw ingezonden schrijven in beknopten vorm te beantwoorden.
Gelukwensch. Hartelijk dank, ook voor uw goeden raad.

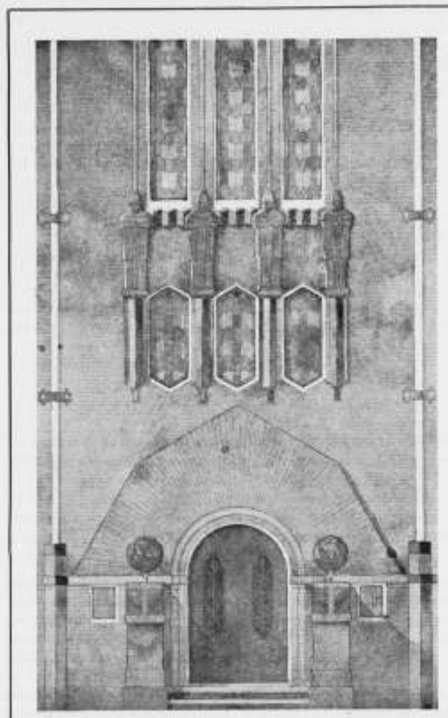

Etagewoningen, Detail ingang. J. J. Hellendoorn, Architect.

Kwalificatie van de positie secretaris-redacteur, wrijfpaal. Uw opmerking, waarde heer Ir. van Loghem, dat U een eigen meening van den Secretaris-redacteur een niet te onderschatten eigenschap vindt, geeft mij den moed om te verklaren, dat ik het met Uw opvatting van de positie van den Secretaris-Redacteur, wrijfpaal voor de leden der M. B. V. A., niet eens ben. Ik heb van het Bestuur en de leden der M.B.V.A. nog een gunstiger opinie.
Maar ik kan me vergissen, ben zelfs door uw woorden aan het twijfelen gebracht en daar ik me toch een nieuwe uniform moet aanschaffen, zal ik, voorzichtig heidshalve, me hullen in een moderne mantel van prikkeldraad; gevoelen dan de leden behoefte den Secretaris-Redacteur als wrijfpaal te gebruiken, dan zal hij ook deze functie naar behooren kunnen vervullen, de werking van de wrijfpaal is meer afdoende, jeuk en eventueel andere aandoeningen zullen subiet genezen en . . . . de bast en het hout van de „paal" blijven ongeschonden.
Aanmerking verslag excursie ledenvergadering. U ziet gevaren, waar ze niet dreigen. Mijn oordeel over het werk van architecten behoef ik niet op te schorten, want ik heb in het orgaan der M. B. V. A. dit niet uitgesproken en ben ook niet van plan mij ooit op dit terrein te wagen. Men behoeft mij niet in te blazen, noch toe te schreeuwen, dat ik geen technicus ben, ik zelf vertel het aan een ieder, die er belang in stelt. Ik wil het nog wel eens openlijk ter geruststelling verklaren en het hier doen afdrukken: Ik ben geen architect of technicus, maar acht dit ook niet noodzakelijk om een goed secretaris redacteur te zijn.
Wat het verslag betreft, ik moet bekennen hierin iets te veel te hebben gezegd, aangezien geen andere complexen van arbeiderswoningen werden bezichtigd dan die van Dr. Berlage en De Bazel. Daar de tijd ontbrak om meerdere woninghlokken in andere stadsgedeelten te gaan zien, werd de excursie besloten met een vluchtig bezoek aan het huizencomplex van den architect De Klerk, een bezoek, dat niet op de agenda vermeld werd, aangezien het de bedoeling was alleen arbeiderswoningen, door vereenigingen gebouwd, te bezichtigen.
De uitdrukking „en andere architecten", was dus een „slip of the pen", een overbodig ornament.
„Tout savoir, c'est tout pardonner", ik maak excuses aan allen, die zich na bovenstaande uiteenzetting mochten rekenen onder deze „andere architecten", zie, ik ontdoe me van mijn prikkeldraad-omhulsel en trek het boetekleed aan (waarachtig ik gevoel me thans „wrijfpaal"), sla mij op de „houten" borst en het wonder geschiedt „de wrijfpaal" stamelt de classieke woorden „mea culpa", . . . mea culpa".

Is uw jeuk thans geheel over geachte heer v. Loghem?

Met beleefde groeten
J. WESSELIUS.

PROGRAMMA EENER PRIJSVRAAG VOOR EEN KERKGEBOUW DER NED. HERVORMDE GEMEENTE TE NIEUW-LEKKERLAND.

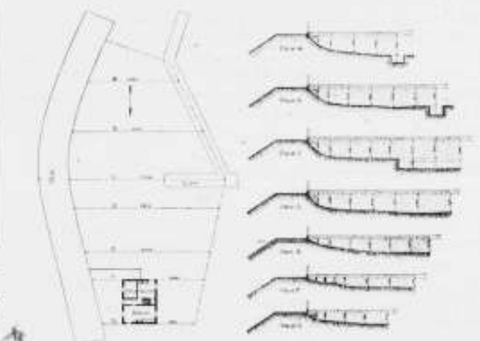

Teekening behoorend bij bovenstaande prijsvraag.
Schaal 1 : 1000.

ARTIEEL 1. Het Kerkbestuur der Ned. Hervormde Gemeente te Nieuw-Lekkerland schrijft een prijsvraag uit voor het maken van een ontwerp met kostenbegrooting voor een Kerkgebouw te Elshout, gemeente Nieuw-Lekkerland, waarvoor de mededinging is opengesteld voor alle in Nederland gevestigde Ned. Hervormde bouwkundigen.

ART. 2. Het terrein van het te stichten kerkgebouw is volgens bijgaande situatieteekening gelegen te Elshout, gemeente Nieuw-Lekkerland.
Het terrein ligt gemiddeld op 0.77 M. + A.P., de gemiddelde grondwaterstand is 0.14 M. + A.P. en de kruin van den dijk ligt op 4,17 M. + A. P., doch zal verhoogd worden tot op 4,67 + A. P.
Het terrein zal worden opgehoogd met een talud van 1 op 1 tot op 4.67 M. + P.A., beginnende op het hart van de sloot. De fundeering kan van betonpalen worden uitgevoerd; indien echter een houten paalfundeering wordt gekozen zal de bovenkant der palen op 0.25 M. — A.P. moeten komen; de lengte der palen kan op 18 M. worden gesteld.
De vloer van de kerk moet komen op 5,17 M. + A.P.

ART. 3. Het gebouw zal minstens 2.50 M. van de kruinlijn (rooilijn aan de dijkzijde) en 1 M. van de bovenzijde van het talud verwijderd moeten blijven.

Het terrein moet door een ijzeren hek met steenen voet op beton fundeering van den openbaren weg (den dijk) worden afgesloten. Dit hek, ter hoogte van minstens 1.50 M., moet worden doorgetrokken tot voor het later tot pastorie in te richten woonhuis en aan de buitenzijde voorzien zijn van een voetgoot van gestampt beton. De vaste grondslag waarop de fundeering van het hek moet worden aangelegd ligt op ± 3.30 M. + A.P.
Dit hek zal minstens 0.30 M. uit de kruinlijn van den dijk moeten worden geplaatst.
Op het terrein moet ter geschikter plaatse een twee-persoons ijzeren urinoir worden geplaatst, die op de nader te noemen beerput moet worden aangesloten.

Art. 4. Het kerkgebouw moet ± 500 zitplaatsen bevatten, elk groot 0.55 × 0.80 M. waarvan een gedeelte op een galerij mag worden ontworpen.
De plaatsing van het orgel is vrijgelaten; het kan echter met de preekstoel tot een architectonisch geheel worden vereenigd. Het orgel zal een breedte verkrijgen van 4 M. bij een diepte van 2.50 M.; aan zij en achterkanten moet bovendien nog een vrije ruimte zijn van 1 M., zoodat de plattegrond van het oksaal een breedte vereischt van ± 6 M. bij een diepte van ± 3.50 M. De hoogte van het orgel zal minstens 4.75 M. bedragen.
De kerkruimte moet ten minste een tochtvrije hoofdingang en twee nooduitgangen bezitten; deze laatste kunnen tevens dienst doen als dienstingangen; b. v. voor de consistoriekamer en het oksaal.
Bij de kerkruimte moet aansluiten een consistoriekamer van ± 20 M², voorzien van kasten en schoorsteen en voorafgegaan door een portaal met kleine garderobe en privaat; dit portaal moet van buiten af toegankelijk zijn.
Onder een gedeelte van het gebouw moet een waterdichte ruimte voor de centrale verwarming en brandstoffenbergplaats worden ontworpen, terwijl ook op een schoorsteen voor de centrale verwarming moet worden gerekend.
Het kerkgebouw moet voorzien zijn van een toren, waarin gelegenheid voor het aanbrengen van een lui-klok en een uurwerk met wijzerplaten.
In den achtergevel van het kerkgebouw moet op een zichtbare plaats een gedenksteen worden aangebracht met het opschrift: „Gesticht door de Erven van wijlen de echtelieden JAN POT en JOHANNA CORNELIA VAN DEN WIEL, overleden te Elshout, gemeente Nieuw-Lekkerland, met bijvoeging van het jaartal waarin de kerk zal worden gebouwd.
In het kerkgebouw moet boven elke deur worden gesteld: „Gedenk de armen in dit Bedehuis".
Het privaat moet aansluiten op een waterdichte beerput; het regenwater kan geleid worden naar de sloot.

Art. 5. De bouwkosten mogen het bedrag van f 32.000.— niet te boven gaan. Onder de bouwkosten zijn begrepen die der banken en der preekstoel alsmede die van het afsluithek en het urinoir en alles wat tot een complete aflevering van het gebouw behoort met uitzondering van de terreinophooging, de verlichting, waterleiding, centrale verwarming, de luiklok, het uurwerk met wijzerplaten en het orgel.
Het aan het terrein grenzende woonhuis zal kosteloos ter beschikking zijn om bij den bouw voor verblijf van de Directie en Aannemer te dienen.

Art. 6. Verlangd worden:
a. De planteekeningen van de fundeering met kelder, begane grond met aanduiding der zitplaatsen en van de galerij en het oksaal. Schaal 1 à 100.
Op de teekening van den beganen grond moeten de omtreklijnen van het terrein worden aangegeven.
b. De drie voornaamste gevels en twee doorsneden van het kerkgebouw, waaruit voldoende de algemeene constructie van den bouw is te onderkennen. Schaal 1 à 50.
c Een gedeelte van den hoofdgevel en voornaamste doorsnede, alsmede een fragment van het afsluithek op een schaal van 1à20.
d Een perspectief-teekening van het kerkgebouw van de zuidzijde gezien vanaf den dijk, opgehaald uit den platten grond 1 à 50.
e Een gespecificeerde begrooting van kosten, opgemaakt volgens de bij dit programma gevoegde lijst van eenheidsprijzen.
f Een beknopte memorie van toelichting, voornamelijk met het oog op de te gebruiken bouwstoffen.
De teekeningen sub a en b worden verlangd in zwarte inktlijnen die sub c en d genoemd, kunnen in potloodlijnen worden uitgevoerd. De lichtopeningen met een vlakke tint in te vullen. Het opwerken der teekeningen is uitgesloten.
Ingezonden teekeningen, modellen of andere stukken die niet door het programma voorgeschreven zijn, zullen buiten beschouwing blijven en niet worden tentoongesteld.
Plannen, die naar het oordeel der jury de bouwsom overschrijden, zullen niet in aanmerking komen voor beoordeeling.

Art. 7. De mededingers onderwerpen zich door de inzending van hun ontwerp onvoorwaardelijk aan de uitspraak der jury.
Uitgeloofd worden:
een eerste prijs groot f 400.—
„ tweede „ „ „ 300.—
„ derde „ „ „ 200.—
„ vierde „ „ „ 100.—
Wanneer de jury oordeelt, dat geen der ingekomen plannen voor den eersten prijs in aanmerking komt, heeft zij het recht het bedrag der drie overige prijzen onder de vervaardigers der drie best geoordeelde plannen als premiën te verdeelen.
Het eerst bekroonde ontwerp wordt het eigendom van het Kerkbestuur.

Art. 8. Het ligt in de bedoeling aan den eerst-bekroonde de leiding der uitvoering van den bouw op te dragen onder de voorwaarden van de honorariumtabel, opgemaakt door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten en den Bond van Nederlandsche Architecten, met dien verstande dat de uitgeloofde prijs niet in mindering gebracht zal worden.
Het werk zal daartoe in de tweede klasse worden gerangschikt.
Het is de bedoeling het werk eerst dan uit te voeren, wanneer de prijzen der materialen eenigermate in overeenstemming zijn gekomen met de in het tarief opgenomen eenheidsprijzen, omdat aan bouw op grondslag van de tegenwoordig geldende prijzen niet gedacht kan worden.
De schadeloosstelling bedoeld in art. 16 der „Algemeene regelen" wordt bepaald op f 1000.—.

Art. 9. De ontwerpen worden vrachtvrij ingewacht vóór of op den 1en November 1916 aan het adres van den Heer J. Kleijburg, Pres. Kerkvoogd der Ned. Hervormde Gemeente te Nieuw-Lekkerland of uiterlijk op dien datum als aangeteekend per post of als verzekerd pakket per spoor of boot afgezonden (reçus voor eventueel bewijs op aanvrage over te leggen).
Elke inzending die niet op het gestelde tijdstip is ingekomen, zal buiten beschouwing blijven en onmiddellijk aan het correspondentie-adres worden teruggezonden.
Binnen een week na den datum van inlevering worden de motto's der ingezonden ontwerpen gepubliceerd.
De ontwerpen moeten anoniem zijn en worden ingezonden onder een kenteeken of motto.
Op straffe van uitsluiting is het aan inzenders verboden op de een of andere wijze de anonimiteit vóór de uitspraak der jury te verbreken.
Bij elke inzending zal in *twee* afzonderlijke behoorlijk gesloten omslagen, waarop aan de buitenzijde het motto is gesteld, moeten worden gevoegd:
in den eenen, met opschrift „naambrief": een door den ontwerper onderteekende verklaring, luidende:
Ondergeteekende, inzender van het ontwerp motto ..... verklaart, dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is;
in den anderen, met opschrift „Correspondentie-adres": een correspondentie-adres.

De laatstgenoemde omslag zal voor de uitspraak der jury door haar mogen worden geopend, om zoo noodig, door tusschenkomst van den correspondent met den ontwerper in briefwisseling te treden.
Het schrift op de teekeningen, van bijbehoorende stukken en eventueele correspondentie, mag niet zijn het handschrift van den ontwerper.
Buiten op de emballage moet vermeld worden dat de inhoud een ontwerp op den prijsvraag voor het Kerkgebouw is en moet het motto van het ontwerp voorkomen.
De ontwerpen mogen op niet te zwaar carton opgezet, doch niet in lijsten gespannen worden.

Art. 10. Alle ontwerpen met bijbehoorende stukken zullen na de uitspraak der jury gedurende twee dagen te Nieuw-Lekkerland en minstens een week te Amsterdam in het gebouw der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten, Marnixstraat 402, kosteloos worden tentoongesteld, op nader aan te kondigen tijd.
Het jury-rapport zal daarbij ter lezing liggen.
Het Kerkbestuur behoudt zich het recht voor gedurende 2 maanden na de uitspraak der jury alle of een gedeelte der ontwerpen ter tentoonstelling af te staan aan bouwkundige vereenigingen, die daarop prijs mochten stellen.
Binnen een maand na het verstrijken van dien tijd zullen de ontwerpen, die niet het eigendom van het Kerkbestuur zijn geworden, aan de correspondentie-adressen worden teruggezonden.
De ontwerpen zullen van den dag van ontvangst tot dien van terugzending tegen alle schade worden verzekerd voor een bedrag van f 250.— elk.

Art. 11. De jury voor deze prijsvraag bestaat uit de Heeren: J. Kleijburg, Voorzitter van het Kerkbestuur; C. N. van Goor, Architect te Rotterdam, Herm. v. d. Kloot Meijburg, Architect te Voorburg, Rapporteur, die zich blijkens de onderteekening van dit programma met de bepalingen ervan hebben vereenigd.
De jury zal haar uitspraak in een rapport motiveeren en zooveel mogelijk over alle, doch in elk geval over de ontwerpen der laatste schitting gedetailleerde beschouwingen leveren. Het jury-rapport zal zoo mogelijk tegelijk met de jury uitspraak, doch in elk geval vóór de opening der tentoonstelling verschijnen en ter lezing liggen.
Voor het vaststellen der eindconclusie zal de jury voltallig moeten aanwezig zijn.
Bij ontstentenis van een lid der jury van zoodanigen duur, dat daardoor de afwikkeling der prijsvraag aanzienlijk zou worden vertraagd, kan een plaatsvervangend lid door het Kerkbestuur in overleg met de permanente prijsvraagcommissie worden benoemd.
De jury neemt al hare besluiten met gewone meerderheid van stemmen. Na de uitspraak zal de naambrief, behoorende bij het eerstbekroonde ontwerp door of namens het Kerkbestuur in tegenwoordigheid van de jury worden geopend. Voor het openen der naambrieven van de gepremieerde ontwerpen wordt de toestemming van de inzenders vereischt.
Het bureau van inlichtingen wordt gevormd door de jury.
De inlichtingen worden slechts schriftelijk gevraagd en met de antwoorden gepubliceerd in het Bouwkundig Weekblad en Architectura.
Alle correspondentie moet gericht worden tot den rapporteur der jury, den Heer Herm. v. d. Kloot Meijburg, Architect te Voorburg, Laan van Oostenburg 40. Na den 1en September 1916 zullen geen inlichtingen meer worden verstrekt.

Art. 12. Voor zoover in dit programma niet anders is bepaald, zullen op deze prijsvraag van toepassing zijn de Algemeene Regelen voor nationale bouwkundige prijsvragen.

Art. 13. Het programma met situatie teekening zal op franco aanvrage, zoolang de voorraad strekt, kosteloos verkrijgbaar zijn aan het adres van den heer Herm. v. d. Kloot Meijburg, Architect te Voorburg, Laan van Oostenburg 40.

Art. 14. *Eenheidsprijzen:*

Voor 1 M.		Heipaal	f 1.—
„ 1 M³.		grond ontgraven en invullen over een band	„ 0.45
		voor elke hand meer	„ 0.90
„ 1	„	rivierzand geleverd en verwerkt, in het werk gemeten	„ 0.90
„ 1	„	beton aan fundeeringen	„ 10.—
„ 1	„	metselwerk van boerengrauw in slappe basterd-specie	„ 15.—
„ 1	„	gevelplint-metselwerk van vlakke kleurige klinkers met achterwerkers van vlakke miskleurige klinkers in sterke specie	„ 22.—
„ 1	„	metselwerk van vlakke, miskleurige klinkers in sterke specie	„ 20.—
„ 1	„	gevel-metselwerk van kleurige gevelklinkers met miskleurige klinkers als achterwerkers in basterd-specie	„ 20.50
„ 1 M².		voegwerk	„ 0.40
„ 1 M².		beton aan vloeren	„ 13.—
„ 1 M².		klinkerbestrating in zand	„ 2.—
„ 1 M².		hardsteen (bewerkt en gesteld)	„ 200.—
„ 1	„	kalksteen (Morley e.d.)	„ 135.—
„ 1	„	zandsteen (Oberkirchner e.d.)	„ 150.—
„ 1	„	dennen of vuren balkhout	„ 60.—
„ 1 M².		dennen of vuren bevloering dik 32 mM.	„ 2.—
„ 1 M³.		dennen of vuren kaphout	„ 75.—
„ 1	„	dennen of vuren dakbeschieting, dik 28 m.M., met tengels en latten	„ 1.80
„ 1 M².		dennen of vuren platbeschieting, dik 32 m.M.	„ 1.85
„ 1 M².		grenenhout aan kozijnen	„ 85.—
„ 1	„	grenenhout aan ramen, deuren en lijsten	„ 110.—
„ 1 K.G.		getrokken balkijzer	„ 0.10
„ 1	„	ijzer voor ankers	„ 0.16
„ 1	„	gietijzer	„ 0.18
„ 1	„	zink met bewerking	„ 0.55
„ 1	„	lood met bewerking	„ 0.35
„ 1 M².		mastiekdak met grintbedekking	„ 1.50
„ 1	„	pannenbedekking	„ 1.—
„ 1 M².		raapwerk in p. c. specie	„ 0.70
„ 1	„	raapwerk in basterdspecie afgewerkt in duinzandmortel	„ 0.35
„ 1	„	vlak plafond met plint	„ 0.80
„ 1	„	enkel, vlak, helder-wit glas	„ 2.—
„ 1	„	dubbel, „ „ „	„ 3.—
„ 1	„	draadglas dik ongeveer 6 mM.	„ 5.—
„ 1	„	matglas enkele dikte	„ 4.50
„ 1	„	buiten- of binnenverfwerk met plamuren, schuren, enz.	„ 0.55
„ 1	uur	werkens van een arbeider	„ 0.30
„ 1	„	werkens van een metselaar, timmerman, smid, loodgieter, stucadoor of schilder	„ 0.35

In deze prijzen zijn begrepen alle arbeidsloonen voor gereedmaking, aanbrengen en alle hulpwerkzaamheden, winst, risico, verzekering, enz.

De Jury:
J. KLEIJBURG.
C. N. v. GOOR.
HERM. V. D. KLOOT MEIJBURG.

Het Kerkbestuur der Ned. Hervormde Gemeente te Nieuw Lekkerland.
J. KLEIJBURG, *Voorzitter.*
C. A. PUNT, *Secretaris.*

Gezien en goedgekeurd door de P. P. C.:
P. J. HOUTZAGERS, *Voorzitter.*
HERM. V. D. KLOOT MEIJBURG, *Secretaris.*

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWWEREELD 12 JULI 1916. De redactie bespreekt in een hoofdartikel de brochure van Jac van Gils, architect te Rotterdam en L. Klawer redacteur van het weekblad „Ons Eigendom".
De schrijver van het artikel acht het een verdienste van het vlugschrift, dat het nog eens tracht „warme intense belangstelling" te wekken voor het besef, dat hier iets groots te doen valt. Het schiet het doel voorbij en maakt zich schichtig door reeds in zijn titel de gedachte op te wekken aan een wereld-boulevard, een element, dat zich in het algemeen niet in een gunstigen aesthetischen roep mag verheugen.
De bedoeling om de molen aan de Coolsingel te behouden schijnt een te ver gaande uiting van Heemschut. Molen noch stadsgezicht zullen erbij winnen, wanneer de molen, die toch niet meer zou malen tot een koffiehuis zal zijn vervormd door ombouwing met een terras van drie verdiepingen, waarboven het bovendeel met omgang en wieken een vreemd figuur zal maken.
Waar er reeds kans bestaat op een overmaat van monumentaliteit aan een zijde van de boulevard acht de schrijver het een bezwaar in het plan van Gils-Klamer, dat tusschen het Raadhuis en Hofplein een vierde monumentaal bouwwerk zal verrijzen."
Voorts bevat het Weekblad nog een interessante beschouwing „De Sint Bavokerk te Haarlem van A. W. Weissman.

BOUWWEREELD 19 Juli 1916. In 't kort wordt hier besproken het verslag der Commissie van Stadsschoon te Amsterdam. In verband hiermede wordt gewezen op de wenschelijkheid dat in de verordening een bepaling wordt opgenomen, welke het stellen van schoonheidseischen erkent, zoodat niet langer den onwil en de onverschilligheid van den eerste de beste alle pogingen ten goede kunnen afstuiten. Voorts mag in verband met de z.g. „Wandelweg" langs den Amstel, en waar de lichtreclames gevraagd worden of van stadswege niet soms met de eene hand wordt afgebroken, wat met de andere is opgebouwd.
A. W. Weissman vervolgt zijn artikel „De St. Bavokerk te Haarlem".

ARCHITECTURA 15 Juli 1916. „Een nieuw Stadhuis te Amsterdam" is het opschrift van een artikel, waarin P. J. de J. wijst op het streven, om voor zoover het de gevels betreft, bij de verbouwingen van het huizencomplex door de Amsterdammers „Stadhuis", genoemd, de architectuur van Palladio-Vingboons met bedrieglijk nagebootste frontons, pilasters en guirlandes, geregeld voort te zetten.
En dan zoo gaat de schrijver voort zal zeker uit het aldus ontstane surrogaat-zeventiende eeuwsche complex nog moeten uitschieten een toren naar Vingboonschen trant, en Amsterdam zal hebben een Raadhuis zijner . . . . onwaardig!
Tenzij de blijkbaar nog heerschende antiquarische neigingen op het juiste moment worden geremd, en het bureau P. W., dat toch een meerderheid van moderne allures openbaart, of wel de modern-voelende particuliere architecten in de gelegenheid worden gesteld aan dit hoogst belangrijk, en hoogst aantrekkelijk vraagstuk hunne krachten te wijden, en, rekening houdende met de mogelijkheid, dat binnen niet te langen tijd het Paleis op den Dam zal kunnen worden het representatiegebouw onzer stad, plannen te ontwerpen voor een *geheel nieuw* (geleidelijk te bouwen) *stadhuis*, dat, in tegenstelling met den nu dreigenden brokkenbouw, door zijn buitenordonnantie zal zijn de weergave van het *kunnen* onzer hedendaagsche Bouwkunst, tevens getuigende van de energie en den kunstzin van het huidig Amsterdamsch Gemeentebestuur.
In hetzelfde nummer geeft P. J. de J. in een artikel getiteld „Oosterhout" een beschrijving van een tweetal kerken aldaar de „St. Paulus abdij en „De groote kerk."

ARCHITECTURA 22 Juli 1916. De architect C. J. de Haas beschrijft de door hem gebouwden school te Soest.
Verder bevat deze aflevering een artikel over Jacob van Campen door A. W. Weissman.

BERICHTEN.

De verbreeding van de Vijzelstraat. Eerlang zal een begin worden gemaakt met de slooping van de eerste perceelen, die verdwijnen zullen ten behoeve van de verbreeding van de Vijzelstraat. Men vangt aan met het gedeelte tusschen Singel en Heerengracht.
In dit verband heeft het gemeentebestuur overwogen, hoe bij de nieuwe bebouwing de architectonische schoonheid het best zal kunnen worden gediend. De Raad heeft, met betrekking tot dit onderwerp, drie adressen van architectonische vereenigingen ontvangen: van het Genootschap Architectura et Amicitia, den Bond van Nederlandsche Architecten en de Mpij. tot Bevordering der Bouwkunst.
Het eerste genootschap is van meening, dat men geen harmonische bebouwing van de Vijzelstraat kan bereiken, alvorens er een geheel volledig plan, ook in verband met de te bouwen bruggen, bestaat en dat men ook dient te overwegen, hoe de niet-onteigende kant van de straat zich harmonisch zal kunnen aanpassen aan de te verbouwen zijde Het adres beveelt daartoe het uitschrijven van een prijsvraag aan.
Van hetzelfde oordeel getuigen de andere twee adressen. De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst wenscht alleen de uitvoering van de bebouwing over te laten aan het onderling overleg der bekroonde architecten.
B. en W. zijn echter van meening, dat de bruggen behooren in het architectonisch gedachtencomplex van de grachten en niet in dat van de straten, welke de grachten hier en daar doorsnijden.
Ook ten aanzien van de gedachte eener prijsvraag, denken B. en W. anders, omdat in het algemeen over het resultaat van prijsvragen in de kringen van deskundigen nogal sceptisch wordt gedacht, terwijl de moeilijkheid om een algemeen als bevoegd erkende jury samen te stellen, zonder in die jury personen te benoemen, die in aanmerking zouden komen om zelf aan de beantwoording der prijsvraag deel te nemen, vrijwel onoverkomelijk is.
Een plan, dat algemeene instemming vindt, zou bij de tegenwoordig zoo uiteenloopende inzichten op architectonisch gebied toch niet worden verkregen.
Er zijn trouwens nog andere bezwaren, meenen B. en W. Daarom stellen zij den Raad voor, hun een crediet te verleenen opdat zij zich bij het nemen van besluiten betreffende de te stichten gebouwen, zullen kunnen laten adviseeren door een bouwmeester van erkend gezag Bij dien architect zal dan ook de beoordeeling der gevels berusten. Deze bouwmeester zal voor de architecten van gegadigden een algemeenen gedachtengang kunnen ontvouwen, waarnaar zij hun plannen hebben te richten of wel de architecten zullen den bouwmeester hun zelfstandige plannen kunnen kenbaar maken, welke dan door hem tot een harmonisch geheel moeten worden saamgebracht. Om te slagen zal echter een bouwmeester moeten worden uitgenoodigd, niet alleen — gelijk gezegd — van erkende bekwaamheid, doch ook een, die in staat en bereid is, tot het saamvatten van tegenstellingen. En ook zal van de particuliere architecten moeten vaststaan, dat zij bereid zijn hun talenten ondergeschikt te maken aan het beoogde doel.
B. en W. stellen prijs op de voorlichting van de hier bestaande bouwkundige vereenigingen; daarom zal door hen alvorens tot de benoeming van zulk een bouwmeester over te gaan, van die vereenigingen advies worden gevraagd.
Door deze oplossing wordt afgeweken van den gewonen gang van zaken, waarbij ingevolge art. 1, sub a, van het reglement voor de schoonheidscommissie, het advies dezer commissie, wordt ingewonnen. Deze afwijking komt B. en W. in dit geval gerechtvaardigd voor.
B. en W. vragen den Raad voor salarieering van den bouwkundigen adviseur een crediet van *f* 15.000

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. GRATAMA, C. J. KRUISWEG en J. B. VAN LOGHEM : : :

Ontwerp van het Hotel der N. V. Rotterdamsche Hotel-Maatschappij. Alb. Otten, Architect.

zijgevels. Dit verleent aan het ontwerp een enigzins tweeslachtig karakter; het is vermoeiend, de gehele zijgevel achter de topgevel is een te veel geworden. Deze toren is ook niet door den plattegrond geboden; de hoofdingang is ter zijde en onder de toren bevinden zich zalen, er is in de gevel geen aanduiding, dat er een toren boven op staat. De ligging van het gebouw tussen twee openingen van geheel verschillende waarde vraagt ook juist niet naar een uitgesproken as.

Om al die redenen komt het mij voor, dat het ontwerp zou winnen, wanneer de toren verviel, en wanneer er naar werd gestreefd de middengedeelten juist naar beneden te drukken ten opzichte van de hoek risalieten, zooals dat in het andere ontwerp is gedaan.

Afgezien van deze kwestie zou ik aan het ontwerp met de kappen de voorkeur willen geven; het is meer tot een eenheid gegroeid, en de daken-architectuur, voor de Coolsingel eenmaal aangenomen, is ook reeds daarom meer aangewezen.

De ernstige bestudering van een ontwerp leidt in het algemeen tot steeds grooter soberheid en meerder klaarheid, wanneer het hier eveneens gaat, kan worden verwacht, dat Rotterdam in zijn centrum wordt verrijkt met een goed specimen van hetgeen deze stad vermag.

M. J. G. M.

De Commissie voor de afwikkeling van punt 11 van het werkprogramma „Het bevorderen van de eenheid bij het Middelbaar Technisch Onderwijs, bestaande uit de heeren A. W. C. Dwars, C.B.I., Voorzitter, Herm. v. d. Kloot Meyburg, J. J. van Noppen, B. W. Wierink, M. Vrijenhoek en J. Wesselius, Secretaris, heeft in een rapport, een schema, opgesteld door den Voorzitter der Commissie, vastgelegd, op welke wijze, naar hare meening de eenheid bij het Middelbaar Technisch Onderwijs zou kunnen worden bereikt.

Op een der ledenvergaderingen zal dit Schema nader worden behandeld en daarna wellicht in meer of minder gewijzigden vorm onder de aandacht der regeering worden gebracht.

Voor grondige opmerkingen, op dit onderwerp betrekking hebbende, van allen, die belangstelling gevoelen voor het Middelbaar Technisch Onderwijs, houdt de Commissie zich ten zeerste aanbevolen.

SCHEMA VOOR DE REGELING VAN MIDDELBAAR TECHNISCH ONDERWIJS.

M. T. A. Middelbaar Technisch Avondonderwijs.

Winteravondcursus van 5 jaren, opleidende tot bouw-

Ontwerp van het Hotel der N. V. Rotterdamsche Hotel Maatschappij. Alb. Otten, Architect.

en waterbouwkundig opzichter met een kennis, ongeveer gelijkstaande met hetgeen wordt vereischt voor het examen voor bouwkundig opzichter ingesteld door de M. B. V. A. en voor een examen voor waterbouwkundig opzichter, b.v. in te stellen door het Kon. Instituut van Ingenieurs, waarvan het plan reeds door dit lichaam is ontworpen.

Eischen van toelating: Diploma Ambachtsschool (of gelijkwaardige kennis) en een ruim voldoende *behouden* kennis van het lager onderwijs.

V. M. T. A. Voortgezet Middelbaar Technisch Avondonderwijs.

Voor de beste leerlingen van den cursus M. T. A. moet gelegenheid bestaan tot verdere ontwikkeling, mede om zich de noodige teekenvaardigheid eigen te maken. Daarom is een cursus voor voortgezet middelbaar technisch avondonderwijs gewenscht.

Winteravondcursus van 2 jaren voor onderwijs in: Architectonisch teekenen om te komen tot het ontwerpen van eenvoudige bouwwerken, of het teekenen van constructies in ijzer, gewapend beton enz. beide met de bijbehoorende theorie.

M. T. B. Middelbaar Technisch Dagonderwijs.

Dagcursus van 2 jaren, met voorbereidenden cursus van 1 jaar, opleidend tot meer algemeen ontwikkelde middelbare technici, die in staat zijn naar gegeven ontwerpen deze uit te werken en deze te berekenen.

Het Diploma van dezen cursus wordt alleen aan die leerlingen uitgereikt, die gedurende 2 jaar na afloop van hun theoretische studie zijn werkzaam geweest in den opbouw van een of meer bouwwerken en daarvan de deugdelijke bewijzen kunnen overleggen.

Eischen van toelating. Diploma 3-j. cursus H. B. S. of bewijs van toelating tot de 4e kl. H. B. S. of wel gelijkwaardige kennis. Deze leerlingen worden op den voorbereidende cursus M.T.S. geoefend in het timmervak. Diploma Ambachtsschool in het timmervak of gelijkwaardige vakkennis, terwijl de kennis op het gebied van wis- en natuurkunde, Nederlandsche taal en aardrijkskunde ongeveer de hoogte moet hebben bereikt van die van een H. B. S. leerling, welke de derde klasse van die onderwijs-inrichting met goed gevolg heeft doorloopen.

Deze leerlingen worden in den voorbereidenden cursus gedurende de uren, waarop de leerlingen herkomstig van een H. B. S. timmeren, geoefend in algemeen ontwikkelende vakken als Nederlandsche taal, een vreemde taal, wis- en natuurkunde enz., voornamelijk om de reeds verkregen algemeene kennis *vast te leggen.*

V. M.T.B. Voortgezet Middelbaar Technisch Dagonderw.

Ook voor de beste leerlingen van den cursus M. T. B.

moet gelegenheid bestaan tot verdere ontwikkeling; daarom is ook een cursus voor voortgezet middelbaar technisch dagonderwijs gewenscht. Alleen zij, die zich door bijzonderen aanleg bij het volgen van den cursus M. T. B. hebben onderscheiden, kunnen dezen cursus volgen in onmiddellijke aansluiting aan den cursus M. T. B.

Het diploma V. M. T. B. wordt slechts uitgereikt, wanneer de jongelui zich na het doorloopen van dezen cursus twee jaar in de practijk van het werkelijk bouwen hebben begeven en daarvan de deugdelijke bewijzen kunnen overleggen.

Dagcursus van 2 jaren voor voortgezet bouwkunstonderwijs, waartoe ook gerekend wordt hoogere begrippen omtrent constructie, algemeene beschouwingen omtrent stedenbouw enz. Voorts teekenen en boetseeren van ornamenten uit de bouwkunst en schetsen uit de hand in perspectief van bouwwerken of gedeelten daarvan, beeldteekenen, anatomie enz.

De bij deze regeling behoorende toelichting wordt in het volgend nummer van het Bouwk. Weekblad opgenomen.

ADRES B. N. A. INZAKE HOFPLEIN.

Rotterdam is zoo gelukkig, met het stellen van het Hofplein-vraagstuk weer eens algemeen in bouwkundige kringen de aandacht te trekken. B. en W. hebben het héél voorzichtig ingeleid: zoo weinig mogelijk opvallend en niet zonder bedachtzaam vooruitzien naar de nog komende stedebouwkundige vraagstukken: Groote Doorbraak en Blaak-oplossing, waarbij de inmenging van buitenstaanders de leiding van het Dagelijksch Bestuur nog bedreigen.

Hoe eenvoudig ook voorgedragen, de heeren architecten bleken echter op hunne quivive en rukten onmiddellijk in statigen stoet aan. Voorop de „briefschrijver" van de N. R. C., die het gewicht der te nemen beslissing signaleerde en gelijktijdig met een ander voorstel gereed was; daaropvolgend de schoone apotheose van de brochure Klauser-Van Gils; eindelijk, bescheiden in het Bouwk. Weekblad, verscholen, de heer van Hylckama Vlieg, eveneens uitvoerig toelichtende zijn ontwerp.

Bij zooveel pralend vertrouwen in Rotterdam's bloei stak het voorstel van B. en W. wel heel gereserveerd en aarzelend af; zoodat daarnaast nu ook de aanvankelijk achter gehouden totaalplannen van den Directeur der Gemeentewerken en van de commissie der Plaatselijke werken ter algemeene kennis werden gebracht. Wel geteld dus een half dozijn ontwerpen, al is het voorstel van B. en W. ook van veel minder verre strekking dan de overige plannen.

Deze stand van zaken is alleszins normaal. Stedebouwkundige problemen verheugen zich in een overmaat van belangstelling en een dienovereenkomstig tekort aan inzicht; er wordt hoogst primitief mee gesold. Architecten en leeken vinden er een onschadelijke en onderhoudende rubriek: „puzzles en rebussen" in terug; sterker geboeiden stallen er hun stokpaardjes. Toch kan men met een beetje goeden wil hieruit nog wel schoone beloften voor de toekomst aflezen. Maar bedenkelijk wordt het, wanneer een lichaam als de Bond van Nederlandsche Architecten, die tegenover het leekenpubliek eene groote mate van verantwoordelijkheid heeft of behoort te hebben, zich overhaast of ondoordacht uitspreekt, wat naar mijne meening bij het adres van adhaesie met des briefschrijvers plan, is geschied.

Mogelijke bijzondere redenen voor dit adres zijn mij onthouden, in het B. W. noch in Architectura vind ik iets naders toegelicht. Ik moet dus aannemen, dat, waar de Bond partij kiest in de woeling der meeningen, dit niet geschiedt om demonstratief belangstelling te toonen, maar dat dit wel degelijk op een zorgvuldig overwogen voorkeur berust. En, al of niet met terzijdestelling van de weliswaar zeer ingrijpende quaesties over meer beperkte of wel ruimere onteigening en het al of niet behouden der scheepvaart verbinding Schie — Delftsche vaart (waardoor de niveau-verschillen worden beheerscht) zullen toch bij de beoordeeling door den Bond de architectonische en aesthetische argumenten het zwaarst hebben gewogen.

Maar dan is het mij ook volkomen onbegrijpelijk, hoe juist een plan kan worden aanbevolen, dat, meer dan een der anderen, een compromis van locale en kleinzakelijke gegevens is!

Waarin bestaat de stedebouwkundige waarde? De vorm van het plein (zie de illustraties bij het artikel van de vorige week) blijft verward en onbehouwen; het verkeer van de uitstralende hoofdstraten dwarrelt plotseling over eene wijde vlakte zonder richtsnoer, inplaats van langs georganiseerde banen te worden geleid, waardoor de voetgangers over de voor hen gereserveerde gedeelten van het plein zonder levensgevaar kunnen oversteken (n'en déplaise de heer Van Hijlckama Vlieg, die er anders over denkt). Maar vooral — de situatie in het totale stadsplan is onduidelijk: de oriëntatie van den top van den ouden stadsdriehoek (waarvan de rivier de basis is) ten opzichte van de omringende stadswijken; de overgang van city naar de verdere stad, wordt hier gemist; als een logge, afgeknabbelde rechthoek ligt de kostbare (maar dat is tot daaraantoe) ruimte in het stadsplan; vaag en willekeurig, waar juist klaarheid en orde moesten worden geëischt.

Ik kan niet nalaten hierbij even te vermelden, dat ik als oud-ambtenaar bij het ontwerpen van het oorspronkelijk plan van den Directeur der Gemeentewerken betrokken was, en dus min of meer als partij in het geding kan worden beschouwd. Dit is tevens de reden, waarom ik mij tot dusver uit het tournooi heb gehouden; tegenover de m.i. te lichtvaardig aangenomen houding van den Bond kwam mij echter een protest noodzakelijk genoeg voor om allen schroom in dezen te overwinnen.

P. VERHAGEN LZN.

INGEZONDEN.

PENSIOENFONDS VOOR HET PERSONEEL VAN ARCHITECTEN.

Toen ik het stukje las van den heer Kruisweg, drongen zich allerhande vragen aan mij op. En daar een openbare bespreking van twee zijden den heer Kruisweg van belang voorkomt, zoo meende ik (al neem ik betrekkelijk een bescheiden plaats in in het corps van teekenaars en opzichters) toch van mijne gedachten te moeten doen blijken.

De hoofdzaak voor mij, na lezing, was: Wat heeft deze beweging tot ondergrond? Wat is de kern, wat de drijfveer?

En dan kan ik slechts komen tot de volgende beantwoording.

Wil men komen tot een pensioenfonds voor opzichters en teekenaars uit overwegingen van billijkheid, uit reëel menschelijke overwegingen of is het tegenovergesteld en is het om zich in zekeren zin te waarborgen voor de toekomst, door 't gros van het corps, te weten, hen, die geen vooruitzichten hebben om eens zelfstandig op te treden nog meer te binden in den zin van afhankelijk maken? Moet hier dus een politieke zet in gezien worden?

In het eerste geval niets dan lof natuurlijk al zal door meerdere opzichters en teekenaars een dergelijk fonds, aldus opgezet, niet gewenscht althans *nog* niet gewenscht worden.

En in het tweede geval?

Laat ons een en ander wat nader beschouwen.

Een feit is het, dat een groot deel van opzichters en teekenaars een positie bekleedt, die niet evenredig is aan de salarieëring. Feit is, dat ongeveer 50 à 60 pCt. (boven de 25 jaar) minder verdienen dan de gemiddelde bouwvakarbeiders; minder dan f 1200 per jaar. Toch moeten zij in alle opzichten boven de arbeiders staan, moeten ten allen tijde hun plicht kennen zonder beïnvloeding van buiten, zonder overwegingen van welken aard ook; dus ook financieele overwegingen, terwijl hun positie ook nog meebrengt, dat zij „gehoed en beboord" zijn . . . . Velen leiden een werk, terwijl zij zelf dikwijls lijden aan financieële zorgen. En dit betreft vooral de ouderen, getrouwd, met huisgezin, die toch vele malen met f 80.— of f 100.— per maand te vreden moeten zijn.

Hoe komt dit?

Veelal toch is de gang van zaken, dat een opzichter ten laste komt van den principaal, ja dikwijls zijn salaris rechtstreeks van den principaal in ontvangst te nemen heeft. En nu zou men zoo op 't oog meenen, dat, daar waar van verschillende zijden met kracht en klem betoogd en erkend is, dat het salaris van den opzichter onvoldoende is, het salaris toch gemakkelijk verhoogd zou kunnen worden, daar dit toch steeds in *overleg met den architect* bepaald wordt. Toch is het tegendeel waar. Als men collega's er over spreekt, hoort men steeds van stelselmatig verzet en juist van de zijde van den architect. En nu is er m. i. maar eene verklaarbare reden: Indien den principaal in overweging gegeven zou worden den opzichter f 140.— tot f 180.— uit te betalen (wat een man van capaciteiten in zijn positie toch zeker moest verdienen) dan zou daar uit volgen dat de teekenaars ook bij den architect zouden aankloppen *). En daar „zijn 2e geestelijk compagnon" niet achter gesteld zou kunnen worden en dit weer in haast alle gevallen rechtstreeks de portemonnaie van den architect raakt, volgt hier dus uit dat de opzichter en de teekenaar, nauw verband met elkander houdend, geldelijk niet omhoog mogen gaan en daardoor het salaris hunner onwaardig is.

Zooals de Heer Kruisweg dan ook zoo juist aangeeft verkeeren dus de opzichters en teekenaars in een positie, die niet rooskleurig is. „Het werk is het product van gemeenschappelijken arbeid met ideëel samen gaan"; de geldzorgen echter zijn voor het personeel. Men leeft algemeen steeds in vreeze de betrekking te zullen verliezen (een vrijgezel denkt er nog wel eens anders over!) en acht zich tamelijk gelukkig z.g. in vasten dienst bij een architect te zijn.

Heeft nu 't pensioenfonds tot ondergrond, zich te beveiligen voor de toekomst; is het een politieke zet, in de hoop den mond te snoeren voor komende actie? (al leest men dit niet direkt uit het artikel van den Heer Kruisweg.)

Ziedaar eene vraag, die zeker onder 't oog gezien mag worden, temeer daar 't architecten belang nog al op den voorgrond wordt geschoven. Want als ooit de kans schoon is, als er ooit een tijd is (en nog komen gaat) om tot algemeene verbetering te geraken dan is 't nu en na den oorlog. Alles motiveert het en rechtvaardigt het, meér dan een eventueel pensioenfonds. Eerst een salaris in evenredigheid aan de positie, die men inneemt en dan in verband daarmee een pensioenfonds. Ik ga verder. Ik acht het van iederen opzichter en teekenaar een plicht een pensioenfonds, uitgaande van de architecten, te weigeren *alvorens een standaardverhooging is tot stand gebracht.*

Wanneer zullen we zoover zijn, dat menschen, met erkende bekwaamheid, zich niet meer tevreden stellen met f 100.— p.m. of minder; zich bewust worden van hun eigen kracht?

Ik hoop, dat ik in m'n uitingen, niet al te schril ben geworden. Verontschuldig mij; 't leven van velen onder ons geeft dikwijls zooveel nuchtere proza; zooveel dat schril aandoet.

En ik kan mij begrijpen, dat vele jong gezellen, die geen vooruitzichten hebben om zelf eens als architect te kunnen optreden omdat ze niet kapitaalkrachtig zijn, met bezorgdheid de toekomst tegemoet gaan en dankbaar zijn een bestaanszekerheid te kunnen vinden in Gemeente- of Rijksdienst, niet stroekend met hunnen aanleg „en die 't hart van den bouwkundige niet heeft en alzoo verloren gaan voor de bouwkunst".

„Het moet kunnen, dat men als bouwkundige de bouwkunst „dient en daarmede bereikt die bestaanszekerheid waaropieder „mensch aanspraak heeft. Een van de middelen om tot de hier„boven besproken positieverbetering te geraken is een pen„sioenfonds, aan het hoofd van deze beschouwing vermeld."

Zeker; maar in de eerste plaats:

Geeft den opzichters en teekenaars eene bestaanszekerheid door de verhooging van den loonstandaard, dan komt eigen verzekering vanzelf in orde.

En een van de middelen tot verbetering zal zijn een *staats*examen, afgenomen na het volgen van een leercursus op erkende inrichtingen, dat recht geeft op 't voeren van den titel bouwkundig opzichter of bouwkundig teekenaar, zooals die van Bouwkundig Ingenieur na het doorloopen der Hoogeschool, althans zooals eene akte M. O. recht geeft op den titel van leeraar.

M. J. MUYLAERT.

Haarlem, 9 Juli 1916.

Het Bestuur der Alg. Ned. Opzichters- en Teekenaarsbond verzoekt ons opname van het volgende.

VACANTIE.

Aan alle werkgevers, die opzichters, teekenaars en met hen gelijk te stellen technici in hun dienst hebben.

L.S.

Alle technici in Nederland — zoowel de werkgevers in de technische vakken als de opzichters en teekenaars — weten bij ervaring, dat de Algemeene Nederlandsche Opzichters- en Teekenaarsbond vanaf zijn oprichting de vacantie-idee onafgebroken heeft gepropageerd en zonder uitzondering elk jaar weder opnieuw zich wendde tot de werkgevers met het dringende verzoek de in hun dienst werkzaam zijnde technici in het genot van een langeren of korteren vacantie-tijd te stellen.

Alleen in den zomer van 1915, toen tengevolge van den oorlogstoestand het geheele economische- en bedrijfsleven ontwricht was; toen groote werkloosheid vooral de bouwvakken en een gedeelte van de nijverheid teisterde, toen honderden opzichters

*) En dan worden er nog gevonden, teekenaars, wier prestaties met 200 tot 250 gulden p. m. nog niet beloond zouden zijn, en zich tevreden moeten stellen met de helft

en teekenaars gedurende langen tijd werkloos waren geweest, werkloos waren of vreesden het te zullen worden; toen staat, provinciën, gemeenten, waterschappen, spoorwegmaatschappijen, woningvereenigingen vervroegd verschillende werken deden uitvoeren om daardoor vooral de bouwbedrijven zooveel mogelijk in gang te houden, alleen in den zomer van 1915 vond ons bondsbestuur geen vrijheid op vacantie aan te dringen.

Dit is dan ook niet zonder uitwerking gebleven; van het totaal aantal in ons Plaatsing-bureau ingeschreven sollicitanten — opzichters en teekenaars tezamen — genoot in 1913 47 pct. 372 dagen vacantie; in 1914 46 pct. totaal 368 dagen en in 1915 slechts 22 pct. totaal 242 dagen vacantie; het verschil zou nog grooter zijn, als niet juist midden in den vacantietijd van 1914 de oorlog was uitgebroken en vele voorgenomen vacanties had onmogelijk gemaakt. Thans echter, nu in ons land de bedrijfsverhoudingen weder langzamerhand normaal worden; alleen nog te weinig waarborgen bieden, dat ook duurzaam te zullen blijven om de personeelen aan te vullen; nu er dus in tal van bedrijven en op tal van bureaux ingespannen, intensief moet worden gearbeid, meent het bondsbestuur van den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond weder te mogen aandringen op het verleenen van eenige dagen vacantie aan alle opzichters, teekenaars en met hen gelijk te stellen technici.

Want wat is ten slotte het doel van den vacantietijd ?.. Ontspanning, niet waar? En van een ontspanning, die evenzeer in het belang van den werkgever als van den vacantie-genietenden werknemer is. Wij zouden hier toch kunnen aanhalen uitingen van tal van hygiënisten en economen van naam, die alle hierin overeenstemmen, dat 's menschen zenuwkracht niet altijd gespannen kan zijn en waar dat al geschiedt, na langeren of korteren tijd een zekere verslapping en verzwakking intreedt, welke niet nalaat een zeer ongunstigen invloed uit te oefenen op het arbeidsvermogen en vanzelf op de arbeidsprestatie. De Bond van Handels- en Kantoorbedienden heeft dan ook alle bekende Nederlandsche medici het oordeel gevraagd over de wenschelijkheid eener jaarlijksche vacantie en zonder een enkele uitzondering hebben onze doktoren in hun antwoord voor een zoodanige vacantie gepleit.

Door een in vrijheid en ontspanning doorgebrachte vacantie wordt het zenuwstel van den werknemer zoodanig versterkt, dat het daarvan 't gevolg zijnde intensievere arbeidsvermogen de niet aangewende arbeidskracht gedurende den vacantietijd, vrij spoedig inhaalt. De vacantie verjongt den werker, vernieuwt en herstelt zijn krachten, staalt zijn geest. En welk een genot verschaft zij hem na een jaar van voortdurend en ingespannen werken. Hoe geheel kan hij zich wijden aan de met de beschikbare middelen bereikbare liefhebberijen; hoe kan hij genieten van natuur en kunst. Het teekengereedschap is opgeborgen, de steiger wordt niet betreden; de vacantie brengt hem in bosch en duin, op de heide en aan de zee, waar lichaam en geest kunnen rusten en ontspannen.

En straks, als verjongd en gehard in zijn werkkring teruggekeerd, vangt hij met nieuwen moed en nieuwe krachten den tijdelijk onderbroken arbeid weder aan.

Duizenden opzichters en teekenaars hebben het verheven genot van een jaarlijkschen vacantietijd nimmer gesmaakt; duizenden hebben na het uitbreken van den oorlog geen vacantie meer genoten en het is daarom, dat het bondsbestuur van den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond allen technische werkgevers beleefd, doch dringend verzoekt om daar, waar de bedrijfsverhoudingen het ook maar even toelaten, alle opzichters, teekenaars en met hen gelijk te stellen technici — ook in dezen zomer — in het genot te stellen van **14 dagen vacantie met behoud van salaris!**

Het Bondsbestuur van den Algemeenen
Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond.
J. L. B. KEURSCHOT, *Voorzitter.*
M. VRIJENHOEK, *Secretaris.*

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

ARCHITECTURA 29 JULI 1916. De heer Jos. Ingenohl plaatst met betrekking tot de prijsvraag Heerlen het volgende bericht:

In verband met de prijsvraag te Heerlen, stel ik er prijs op te verklaren, dat deze is uitgeschreven zonder definitieve goedkeuring mijnerzijds van het programma, waarvan ik de publicatie vernam door het bekende protest der P.P.C. — en dat ik in elk geval geen zitting zal nemen in een Commissie van beoordeeling, wanneer het programma van de prijsvraag niet in alle deelen door P.P.C. is goedgekeurd. — Weshalve ik mij, als lid der jury voor Heerlen, tot zoolang heb teruggetrokken.

De „bijzondere verslaggever" van Architectura bespreekt in een pikant en vlot geschreven artikel een drietal boekwerken uitgegeven door Dr. Gustav Schueler te Bussum, bevattende het leven, gevoelens en daden van Nederlandsche Architecten. „Ieder boek" aldus de bijzondere verslaggever „bevat het zieleleven van één architect".

Het op deze wijze oprichten van papieren monumenten voor alle hedendaagsch-beroemde vaderlandsche bouwmeesters vereischt 'n paar honderd jaar, en gelukkig kan Dr. Schueler dat niet volhouden. Ik heb gehoord dat J. Mutters, J. Verheul en Foeke Kuipers reeds gemobiliseerd zijn, en gereed met Dr. Schueler op te rukken om voor de vaderlandsche architectuur te sneven.

Onder medewerking van gerenommeerde aannemers en leveranciers van bouwmaterialen, die in gulle deelneming hun visitekaartjes in de advertentiekolommen zonden, kwamen deze boeken ter wereld, werden onder allervervelendste inleidingspredicaties gedoopt, en benauwend ingebakerd met afbeeldingen.

Het zijn prospecti der bouwbureaux v. Straaten, Jacot en Van Gendt, die zich minzaam aanbevelen voor de leverantie van bouwkundige ontwerpen, (als Thomson's pudding in 10 verschillende smaken) en zich mooi-maken met het goedige vertrouwen der hoog-geachte begunstigers.

Het is allemaal heel vriendelijk, maar wie heeft er wat aan? De bedoeling van Dr. Schueler is niet duidelijk. Hij begint zijn „*Bibliotheek v. d. Moderne Hollandsche Architectuur*" met drie fraaie prentenboeken, bedriegelijk Koch's uitgaven nabootsend, maar op de prenten staat geen moderne Hollandsche architectuur.

Ik voel er niets voor, dat Dr. Schueler voortgaat zijn mooi papier te vermorsen. Even nutteloos kan hij een boekje uitgeven met afbeeldingen van Nederlandsche architecten, staande vóór of liggende op hun teekenwerk, peinzende over of gapende tegen hun schrijfwerk; de Architectuur wordt daarmede niet gebaat.

Dr. Schueler gaat te werk als 'n historicus, die een beeld wenscht te geven van een bepaald tijdperk en daartoe portretjes vertoont van de milioenen mannetjes en vrouwtjes, levende in dat tijdperk. — De door hem behandelde architecten hebben in de architectuur een even gering aandeel als ieder exemplaar der onafzienbare menigte levende individuen heeft in de wereldgebeurtenissen.

Soortgelijke heeren bezitten het hoofd van een ouderwetschen gaper, de ruggegraat van een peluw en het gemoed van een gesteven overhemd. Dr. Schueler zag ze voor menschen aan, voor groote mannen, voor wegbereiders der Moderne Hollandsche Architectuur, hij kleedde ze in keurige Duitsche confectie en stuurde ze toen de wereld in".

A. W. Weissman vervolgt zijn artikel over Jacob van Campen.

DE BOUWWERELD 26 JULI 1916. A. W. Weissman zet zijn beschouwing over de St. Bavo voort. Voorts bevat het Weekblad afbeeldingen van het ontwerp voor een Scholenpark bij een groote gemeente, ontworpen door C. de Graaf, Architect te Utrecht.

DE AANNEMER 25 JULI 1916. Besproken wordt de „Wijziging der bepalingen omtrent loon en arbitrage in de bestekken der Gemeente Amsterdam.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE
MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. GRATAMA, C. J. KRUISWEG en J. B. VAN LOGHEM.
Redacteur: J. WESSELIUS.
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

37STE JAARGANG. = 12 AUG. 1916. = No. 15.

INHOUD: REDACTIONEEL GEDEELTE. Schema voor de Regeling van Middelbaar Technisch Onderwijs. — Nederl. Ind. Bouwkunst in Ned. Indië door R. Rijksen Gzn. Arch. M.B.V.A. — Berichten.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

SCHEMA VOOR DE REGELING VAN MIDDELBAAR TECHNISCH ONDERWIJS.

Zie het Bouwk. Weekblad van 5 Aug. l.l.

TOELICHTING.

Om verschillende redenen is het niet mogelijk in enkele woorden een scherpe omlijning te geven van het begrip Middelbaar Technisch Onderwijs (M.T.O.). Een daarvan is wel deze, dat de groep, waarvan men de leden met den algemeenen naam: „middelbaar technicus" kan aanduiden, een groote uitgebreidheid vertoont, omdat ze eenerzijds wordt begrensd door de groep der ambachtslieden en anderzijds door die der ontwikkelde ingenieurs en architecten. Een gevolg van hare groote uitgebreidheid is tevens, dat de groep niet geheel homogeen is en daarin duidelijk een laagvorming is aan te wijzen; de dikte der lagen neemt van beneden naar boven af, d.w.z. de onderste laag, het meest nabij den werkman staande, omvat het grootste aantal eenheden.

Wil men nu aan deze verschillende lagen technisch onderwijs verschaffen, dan heeft men niet alleen te ontwerpen een goed omlijnd plan van onderwijs, dat het noodige en voldoende omvat voor elke laag, maar tevens heeft men er rekening mede te houden, dat er ook in maatschappelijken zin een sterke laagvorming is, d.w.z. men moet het M.T.O. toegankelijk maken voor verschillende maatschappelijke lagen.

Het heele geval komt dan hierop neer, dat men het M.T.O. indeelt in twee hoofdafdeelingen, n.l.:

A. Middelbaar Technisch Avondonderwijs (M.T.A.)
B. „ „ Dagonderwijs (M.T.B.)

De gedachtegang bij deze hoofdindeeling is de volgende.

Voor de groote massa der ouders is het eenvoudig noodzakelijk, dat hunne kinderen na het doorloopen van een school voor lager onderwijs en daarna van een ambachtsschool, niet langer geld kosten, maar geld gaan verdienen. Middelbaar Technisch Dagonderwijs is dus voor de groote massa om financiëele redenen onmogelijk, omdat het dagonderwijs voor die ouders beteekent een *dubbele* geldelijke opoffering. Men is derhalve voor een groote groep menschen uitsluitend aangewezen op Middelbaar Technisch Avondonderwijs — maar men behoeft daarom dit uitsluitend aangewezen zijn volstrekt niet op te vatten als een noodzakelijk kwaad, dat niet kan worden ontgaan — daarvoor zijn er nog voordeelen aan het avondonderwijs verbonden, die het dagonderwijs moet missen.

Deze voordeelen kan men als volgt samenvatten.

Omdat het M.T.A. toegankelijk is voor een breede schaar en elk onderwijs, volgend op algemeen ontwikkelend lager onderwijs en technisch lager onderwijs (ambachtsschool-onderwijs) een ziftende werking behoort te hebben, zoo heeft men het voordeel van veel menschenmateriaal op de zeef te kunnen brengen. Men wordt daardoor in staat gesteld onderwijs te verschaffen aan een behoorlijk aantal leerlingen, waarvan men de redelijke verwachting mag koesteren, dat de daaraan bestede gelden der gemeenschap later een behoorlijk rendement zullen geven.

Deze avondscholen, welke worden bezocht door leerlingen van ten minste 15 à 16 jarigen leeftijd, welke zich des daags in de practijk bewegen, zullen vooral in hoogere studiejaren percentsgewijze een vrij groot aan-

tal leerlingen bevatten met een ernstigen wil, die beseffen, waarvoor ze de school bezoeken — zijnde het gevolg van de zeefwerking en het spreekt vanzelf, dat met dit eenigszins uitgezochte materiaal meer is te bereiken dan met een gemengde schoolbevolking.
Het theoretisch onderricht naast een dagelijksche uitoefening van het vak heeft natuurlijk zijn groote voordeelen — het zou zelfs ideaal zijn, als er niet aan avondonderwijs eenige bezwaren waren verbonden, die als men den invloed daarvan niet door degelijke maatregelen zoo ver mogelijk terugdringt, het rendement van het onderwijs tot een gering bedrag kunnen reduceeren.
Deze bezwaren zijn de volgende:
a. Het avondonderwijs wordt des zomers onderbroken.
b. Het avondonderwijs volgt op een dagtaak.
c. De leerlingen hebben gebrek aan tijd tot het maken van huiswerk.
Aan deze bezwaren moet men tegemoet komen door 1o. de leerstof niet hooger op te voeren, dan noodzakelijk is (beperking is hier zeer zeker een grooter deugd dan uitbreiding) 2o. door den duur van den volledigen cursus vrij lang te nemen (5 jaar, waartegen geen bezwaar kan bestaan, omdat de leerlingen des daags geld verdienen) en ten slotte 3o. door te zorgen voor een groot aantal leerkrachten, waardoor de klassen niet overbevolkt behoeven te worden.
Dit laatste punt dient nader te worden toegelicht. Ook voor de leerkrachten volgt het avondwerk gewoonlijk op een dagtaak en als men nu die menschen een groot gedeelte van het jaar bijna de geheele week des avonds laat les geven, daardoor tevens hun huiselijk en maatschappelijk leven te niet doende — dan is het toch zeker niet verbazingwekkend, als het karakter van het gegeven onderwijs niet altijd de zoo volstrekt noodzakelijken factor van opgewektheid vertoont — vooral bij avondonderwijs moet er een opwekkende kracht van den leeraar uitgaan.
Twee à drie avonden per week gedurende een geheelen cursus of vijf avonden wekelijks gedurende een gedeelte daarvan, moet het maximum zijn, dat men aan een leerkracht opdraagt. Daarbij moet de salarieering worden beschouwd uit een oogpunt van *overwerk*, zoodat daarvoor niet langer wordt gerekend met den dikwijls karigen maatstaf, als tegenwoordig veelal gebruikelijk is. Betaalt men leerkrachten voor avondonderwijs karig, dan zal men hen, die wegens hunne technische capaciteiten des daags een behoorlijk salaris verdienen, weinig geneigd vinden het overgroote deel hunner winteravonden geheel op te offeren aan onderwijs en zal men zich dikwijls tevreden moeten stellen met hen, die een matig salaris bij een ander matig salaris moeten verdienen om aan een bestaan te komen — het is zeer de vraag of dit type leerkrachten het meest wenschelijke is.
Voldoet men nu aan de bovenstaande drie voorwaarden, dan zal men met M.T.A. jongelieden kunnen opleiden, die ter gelegener tijd voldoen aan het examen voor bouwkundig opzichter, ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten — mits alleen tot de cursus M.T.A. worden toegelaten, zij, die tijdens hun ambachtsschoolleertijd hun kennis op de lagere school opgedaan, behoorlijk hebben onderhouden — de cursus M.T.A. kan niet beginnen met op dat gebied vervlogen wetenschap weer bij te werken.
Zooals reeds werd opgemerkt moet de leerstof op den cursus voor M.T.A. tot het noodzakelijke worden beperkt.
Allereerst dient zulks te worden gedaan op wiskundig gebied — daar gaat men gewoonlijk veel verder dan voor een bouwkundig opzichter of daarmede gelijkgestelde noodig is, zulks verdedigende met de opmerking, dat men daarmede hersenontwikkeling bevordert, denkvermogen scherpt. Dit kan men eenvoudiger, nuttiger en voor de meerderheid aangenamer bereiken door goedgegeven lessen in Hollandsche taal en lessen, die inzicht geven in het begrip administratie. Zoowel het zich behoorlijk kunnen bewegen in de eigen taal, als het doordrongen zijn van het volstrekt noodzakelijke van een behoorlijke administratie, is voor iedereen noodig en stellig voor den bouwkundig opzichter.
Men dient een behoorlijk verschil te maken tusschen de wiskunde voor den middelbaar technicus uit de onderste laag en de wiskunde, die men ter algemeene ontwikkeling geeft aan hen, die verder moeten studeeren, en dus breeder moet worden opgezet.
Ook lessen in de beginselen der natuurkunde dienen in redelijk evenwicht te zijn met de bedoeling van het M.T.A. — dit vak toch dient geheel als hulpvak te worden opgevat, zoodat *inzicht* wordt verkregen in de werking van krachten, in den gang van de lichtstralen in een instrument voor landmeten of waterpassen. Het onderwijs in wis- en natuurkunde dient zooveel mogelijk in technische handen te worden gegeven.
Onnoodig op te merken, dat het onderwijs in bouwkunde het voornaamste deel moet vormen, terwijl daarnaast aan beschrijvende meetkunde en handteekenen de noodige ruimte moet worden gegeven — aan het eerstgenoemde vak om het bouwkundig onderwijs wetenschappelijk te steunen, aan het laatstgenoemde om dit te verfijnen, te veredelen en de teekenvaardigheid en vormkennis te vermeerderen.
Voor deze drie vakken geldt, dat men op verschillende punten zal moeten breken met de heerschende opvattingen en verschillende in sleur doorgaande methoden, leergangen, tot nu toe onvermijdelijk geachte teekeningen (dikwijls meer *prenten*), grondig zal moeten herzien of vervangen door meer juiste. Komt men voor een nieuwen vorm van technisch onderwijs te staan, dan zal het gebiedend zijn, daarmede rekening te houden, door af te wijken van de bestaande leergangen en zich na een grondig ingesteld onderzoek geheel aan te passen aan de bestaande behoeften.
Het is hier niet de plaats dit alles in details uit te werken — hoofdzaak is, dat men inziet, dat men te doen heeft met een onderwijsvorm, gelegen tusschen dien van ambachtsschool en burgeravondschool eenerzijds en het Hooger Technisch onderwijs anderzijds — welke

onderwijsvorm het meest de beide eerstgenoemde vormen nabijkomt, maar toch daarmede een duidelijk verschil moet vertoonen, evenals de behoorlijk opgeleide opzichter zich dient te onderscheiden van den ontwikkelden werkman.

Waar bouw- en waterbouwkunde constructief nauw aan elkaar verwant zijn en het vooral uit een onderwijsoogpunt wenschelijk, zoo niet noodzakelijk is, elken aanstaanden waterbouwkundige te laten beginnen met bouwkunde, omdat ditvak in constructieven zin buitengewoon opvoedend werkt — zoo heeft onze Commissie gemeend in haar regeling van het M. T. O. voor bouwkunde toch ook die voor waterbouwkunde te moeten begrijpen.
De bedoeling is gedurende de eerste drie jaren het onderwijs voor beide categorieën gelijk te houden om daarna een scheiding te brengen in bouwkundigen en waterbouwkundigen.
Men kan zelfs nog verder gaan met de splitsing, indien de behoefte daaraan blijkt te bestaan, en een cursus gaan inrichten voor ijzer- en gewapendbetonconstructeurs. Daar dit laatste type technici evenwel degelijk onderwijs in statische berekeningen noodig heeft, zoo zal men voor hen waarschijnlijk den cursusduur met een jaar moeten verlengen.

Voortgezet Middelbaar Technisch Avondonderwijs (V. M. T. A.).
Ongetwijfeld heeft men het geval M. T. A. niet geheel opgelost, als men voor de beste leerlingen daarvan niet de gelegenheid opent na het behalen van het diploma M. T. A. te kunnen doorwerken door de instelling van een cursus V. M. T. A. niet alleen om hen in bouwkundigen zin een breedere opleiding te geven, maar vooral ook om hun opvoeding in bouwkunstigen zin te leiden. Ook kan men overwegen om voor hen, die geen voldoenden aanleg bezitten in bouwkunstigen zin, de verdere opleiding geheel in constructieven zin te leiden b.v. in de richting ijzer — en gewapend betonconstructie; men kan dit onderwijs dan uit het M. T. A. uitschakelen.
Zooals duidelijk zal zijn heeft met de leerlingen, die tot het V. M. T. A. worden toegelaten, een tweede zifting plaats gehad, welke zeker ten voordeele van dezen vorm van onderwijs zal strekken.

Middelbaar Technisch Dagonderwijs (M. T. B.).
Een cursus voor middelbaar technisch dagonderwijs (M. T. B.) ontleent zijn recht van bestaan geheel aan de behoefte aan middelbare technici met een breedere algemeene en breedere vakontwikkeling, dan die, welke met het M. T. A. en zelfs met het V. M. T. A. kan worden bereikt. In dit verband wordt nog eens herinnerd aan de vroeger gedane uitspraak, dat de leerstof op den cursus voor M. T. A, *beperkt* moet zijn, indien de avondcursus behoorlijk zal slagen en dat men op dien cursus toelaat leerlingen, die alleen lager onderwijs hebben genoten.
Maar zal nu het M. T. B. opleveren, wat men er zich redelijkerwijze van mag voorstellen, dan zijn vrij strenge toelatingseischen gebiedend noodzakelijk, omdat men anders gevaar loopt de curcussen voor M.T.B. te zien bevolken met wetenschappelijk minderwaardigen (komende van de Hoogere Burgerschool) of onvoldoend algemeen ontwikkelden (komende van de Ambachtsschool.)
Met dergelijke leerlingen kan het M. T. B. (dat vergeleken met het M. T. A. een dure vorm van onderwijs is zoowel voor de gemeenschap als voor de ouders) onmogelijk een behoorlijk rendement geven. Men dient zich steeds te herinneren, dat geld-uitgeven in dit geval alleen dan kan worden verantwoord als de resultaten in goede verhouding daartegen staan.
Het is daarom ook volstrekt noodzakelijk, dat de leerlingen komende van de Ambachtsschool zich gedurende den leertijd op die inrichting of gedurende een zekeren tijd daarna in algemeenen zin meer ontwikkelen en eerst daarna tot het M. T. B. worden toegelaten.
Men moet zich bij deze leerlingen niet tevreden stellen met een kennis, die in korten tijd ten behoeve van een toelatings-examen, dat voor hen misschien nog verlicht is, wordt samengeraapt — maar zich overtuigen of een zekere kennis blijvend eigendom van het individu is geworden.
Het M. T. B. moet beginnen met behoorlijk onderlegde en ontwikkelde leerlingen; het kan en mag zich niet bemoeien met een tekort aan algemeene ontwikkeling aan te vullen, terwijl als dit te kort aanwezig is, het M. T. B. groot gevaar loopt menschen af te leveren, waarbij geen redelijk evenwicht is te bespeuren tusschen hun technisch kunnen en het zich in maatschappelijken zin weten te bewegen. Bovendien is voor dergelijke minder goed voorbereide leerlingen het onderwijs van het M. T. B. niet zoo vruchtdragend als het wel kan zijn. Verder bestaat er kans, dat, wanneer het aantal dezer leerlingen op een cursus M. T. B. in verhouding tot de beter onderlegden groot is, men het onderwijs naar de minste soort leerlingen gaat aanpassen — en dan gaat zeer zeker veel van de beteekenis van het M. T. B. verloren.
Een cursusduur van drie jaar kan voldoende worden geacht om een afgerond geheel te vormen voor bouw- en waterbouwkundigen. Voor de bouwkundigen wordt het onderwijs hoofdzakelijk geleid in constructieve richting, zonder evenwel het architectonisch gedeelte te verwaarloozen; op een dagcursus van drie jaren kan, wat dit laatste betreft, betrekkelijk veel worden bereikt mits men het ontwerpen geheel uitschakelt. Voor de waterbouwkundigen beweegt zich het onderwijs natuurlijk geheel in constructieven zin en wel op het gebied van bouwkunde, waterbouwkunde, wegenbouw, ijzer- en gewapend-betonconstructie — de naam waterbouwkundige is dus niet geheel juist, maar een betere uitdrukking voor het hier bedoelde type middelbaar technicus met een breede opleiding in constructieven zin is voorhands niet te vinden.
Ten einde het bezwaar te ondervangen, dat men kan inbrengen tegen gediplomeerden der M. T. S. zonder

dractijk, is het gewenscht aan de jongelieden den eisch op te leggen, zich na het doorloopen van de school, twee jaar in de practijk van het werkelijk bouwen te begeven, alvorens het diploma wordt uitgereikt.
Onder de practijk van het werkelijk bouwen wordt hier verstaan, niet het voortdurend werkzaam zijn op een teekenbureau, maar wel een gezonde combinatie van het meemaken der voorbereidende werkzaamheden en van den opbouw van het werk.
Overwogen is op welke wijze de practische opleiding het beste aan de opleiding in de theorie kan worden verbonden.
Onderbreking van den studietijd, teneinde in de practijk werkzaam te zijn, moet worden afgeraden, omdat deze onderbreking zeer storend werkt op den ontwikkelingsgang der leerlingen — men stoort een proces van *wording*, van *ontkieming* en het gevaar is niet denkbeeldig, dat men door een jaar practijk den loop van dit proces geheel stuit.
Vervanging van een jaarcursus door een semestercursus, ten einde het mogelijk te maken een half jaar in de practijk te gaan heeft in dat opzicht schijnbare voordeelen, maar overigens niets dan nadeelen (grootere kosten, tijdverkwisting door verdubbeling van het aantal overgangsexamens, die voor deze soort leerlingen, welke eigenlijk geen zuiver begrip hebben van studeeren, volstrekt noodzakelijk zijn).
Onderbreekt men de studie met een half jaar, dan doet een leerling alleen dan een ervaring op, welke kan opwegen tegen een noodzakelijk theoretisch verlies, als het oogenblik van onderbreking juist wordt gekozen, nl. nadat de leerling voldoende theorie heeft genoten om de practijk te kunnen *zien* en *begrijpen*, maar op dit punt aangekomen, is hij vrij dicht genaderd tot de afsluiting zijner studie en dan is er veel voor te zeggen deze eerst volledig te voltooien en daarna in de practijk te gaan met het gevoel dat men nu eerst goed begint.
Men kan zich nog de vraag stellen of het niet wenschelijk is den aanstaanden leerling van een cursus M. T. B. in de practijk te sturen vóór hij deze gaat volgen — deze vraag moet ontkennend worden beantwoord. De jeugdige leeftijd van het individu in verband met een volslagen gebrek aan theoretische kennis, waardoor hij niet weet, waarnaar hij moet kijken, zijn oorzaak, dat het nuttig effect van een dergelijke practijk gering zal zijn. De tijd aan een dergelijke opleiding in de practijk besteed zal over het algemeen als verloren moeten worden beschouwd.

De opleiding op een cursus van drie jaar M. T. B. waarborgt een behoorlijk ontwikkeld *technisch denkvermogen* en een behoorlijke beheersching van het constructief detail, zoodat bij het meerendeel der bezitters van een diploma M. T. B. de practijk spoedig zal aanslaan en het tekort aan practijk spoedig zal zijn ingehaald.

Voortgezet Middelbaar Technisch Dagonderwijs. (V.M.T.B.).

Het middelbaar technisch dagonderwijs voor bouwkunde hiermede geregeld zijnde, kan men dit vraagstuk niet volledig opgelost beschouwen, als men het voor de bezitters van een diploma M.T.B. niet mogelijk maakt hunne studies in Bouwkunst, indien zij daarvoor den noodigen aanleg vertoonen, voort te zetten. Daarvoor dient een cursus V.M.T.B. te worden ingesteld — maar deze niet aan elke Middelb. Techn. School, doch b.v. aan enkele Academies, waar dit onderwijs geheel tot zijn recht kan komen. Het aantal dezer studeerenden zal niet bijzonder groot zijn, zoodat het ook al om financiëele redenen wenschelijk zal zijn, dit onderwijs op enkele punten met een volledige uitrusting te concentreeren.
Op deze cursussen voor V. M. T. B. wordt de hoogste vorm van middelbaar technicus opgeleid, die het begrip architect, in den besten zin van het woord, benadert.
Ten behoeve van dit onderwijs V. M. T. B. moeten in ieder geval een ruim aantal studiebeurzen (maar met strenge voorwaarden) worden ingesteld.
Verder zal het geen bezwaar opleveren de bezitters van een diploma M. T. B. toe te laten tot de cursussen voor Voortgezet Middelbaar Technisch Avondonderwijs (V. M. T. A.) welke aan elke Middelb. Techn. School kunnen worden verbonden. Zij, die aldus hun opleiding wenschen te volmaken, hebben het voordeel daags in de practijk te kunnen blijven (voor hen een dubbel voordeel) terwijl zij gelijktijdig hun studiën kunnen voltooien. Het nadeel van deze regeling is, dat men met een avondcursus niet zoo ver kan komen als met een dagcursus.

In het algemeen moeten in den lande de verschillende cursussen zoodanig worden geregeld, dat het geen bijzondere moeilijkheden oplevert voor een leerling om van de eene onderwijsinrichting naar de andere over te gaan, want middelbaar technici hebben dikwijls een eenigszins zwervend bestaan.

De Commissie voor het bevorderen der eenheid in het Middelbaar Technisch Onderwijs

A. W. C. DWARS, C. B. I. *Voorzitter.*
HERM. V. D. KLOOT MEIJBURG.
J. J. VAN NOPPEN.
B. W. WIERING.
M. VRIJENHOEK.
J. WESSELIUS, *Secretaris.*

NEDERLANDSCHE BOUWKUNST IN NED.-INDIË.

Zie B.-Weekblad van 27 Mei 1916.

De Inlandsche werkman staat in vergelijking tot zijn Europeeschen collega op een zeer laag peil. Metselen en timmeren, zooals men dat b.v. in Holland verstaat, kan hij niet. Het metselen heeft meer van stapelen, waarna de voegen tusschen de steenen worden dicht gesmeerd met specie. Stucadoors bestaan niet, het berapen der muren geschiedt door den metselaar, (toekang batoe)

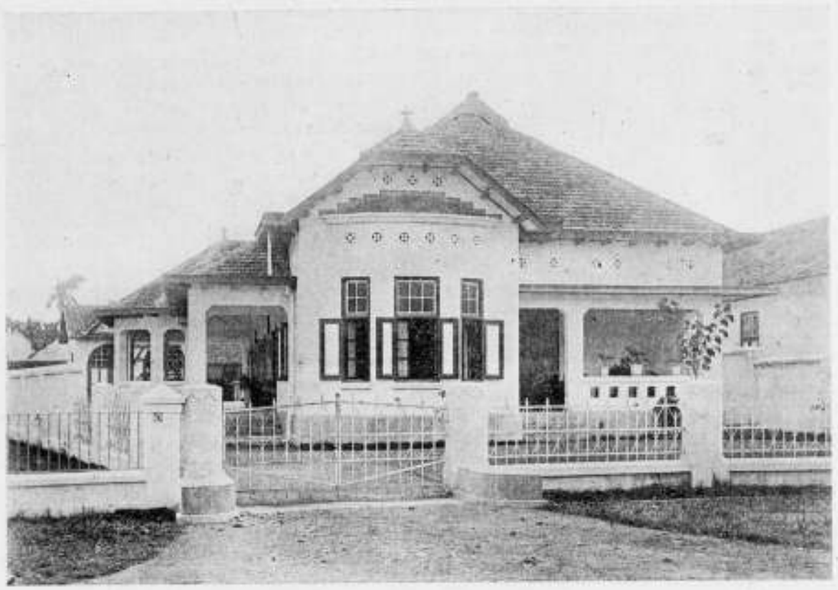

Woonhuis te Soerabaia. R. RIJKSEN Gzn., Architect.

men noemt dit pleisteren, het is echter niet anders dan het muurwerk met een laag kalk besmeren, alles met den troffel. Een muurvlak flink onder den rij afwerken, krijgt men niet gedaan. Ze voelen ook niets voor hun werk, ze breken het met net zooveel plezier (als ik het zoo noemen mag) weer af, als ze het hebben opgebouwd: het is hun totaal hetzelfde wat ze doen, het gemakkelijkste en minst vermoeiende werk doen ze het liefst.
Voor horizontaal, verticaal en haaksch werk hebben ze geen oog, evenmin voelen ze iets voor profileering en goede afwerking.
Evenzoo is het gesteld met de timmerlieden (toekang kajoe). Voor ruw werk zijn ze te gebruiken, maar verlang geen stukje vlak en strak werk, dat krijgt men niet gedaan. Hiervoor zijn b.v. de Chineezen veel beter, maar ook dezen zijn niet bij den Europeeschen werkman te vergelijken.
Met de schilders (toekang tjet) is het zoo mogelijk nog treuriger gesteld. In Europa kan een schilder een slordig stuk timmerwerk nog heel wat opknappen, hier bederven ze in den regel wat er nog goeds aan is.
Zoo is het, pro rata, met alle vakken gesteld. De uitzonderingen bevestigen ook in dezen den regel.
Nu de materialen. De baksteen meestal in het formaat 27 : 12 : 4½ c.M. aangemaakt, is slecht. De beste, welke te verkrijgen zijn, komen in kwaliteit, de „bleek" in Holland het dichtst nabij, behalve in den klank.
Een goed materiaal voor fundeeringen is de kali-steen, een soort keien, welke met de banjirs uit de bergen worden meegevoerd, en de karangsteen, een soort breuksteen van het eiland Madoera, welke veel overeenkomst heeft met zandsteen, doch in den regel wat harder is. (Koraalsteen.)
Met de pannen is het hetzelfde gesteld, als met de baksteen, hoewel den laatsten tijd pogingen worden aangewend hierin verbetering aan te brengen.
De kalk is over het algemeen nog al goed, en komt het meest overeen met de Holl. stuifkalk. Ook komen er goede trassoorten op Java voor, welke de concurrentie met de Europeesche soorten glansrijk kunnen doorstaan. Een goede Portland-cement wordt gefabriceerd te Padang; verder worden diverse merken van elders ingevoerd. Het zand is te gebruiken, doch haalt niet bij het Holl. Lekzand, het is donkergrijs of grijsbruin van kleur.
Van de houtsoorten is „djatti" het aangewezen materiaal. Het beste wordt echter uitgevoerd naar Europa en elders. Verder heeft Indië tal van houtsoorten, welke bij goede behandeling, vóór men ze in den handel bracht, zeer geschikt zouden zijn voor timmerhout, doch nu onbruikbaar blijven. Een enkele soort is nog te bezigen voor ruw werk, doch dan is het ook uit.
Verder worden tal van materialen uit Europa en elders ingevoerd, doch die hebben in den regel het gebrek, dat ze voor bescheiden beurzen te duur zijn.
Nu het klimaat. Het klimaat kenmerkt zich door groote hitte, en daardoor verzengende droogte aan de eene, en zwaren regenval gepaard met groote vochtigheid aan de andere zijde. In den Oost-moesson (drogen tijd) van April tot November, waarin soms geen druppel regen valt, en het zonnetje van 's morgens 6 tot des avonds 6 uur brandt, bereikt de thermometer een hoogte van 90 tot 100 graden Fahrenheit in den schaduw (in de zon

Woonhuis in aanbouw te Soerabaia. R. RIJKSEN Gzn., Architect.

haalt dit soms 125 graden). Gevolg hiervan is, dat alles als het ware verzengt. In den West-moesson(regentijd) van November tot April, regent het bijna dagelijks, en kunnen in korten tijd enorme hoeveelheden water vallen, welke wegen en terreinen en laag gelegen erven als het ware in meren veranderen.

Rest nog de bodemgesteldheid. De hoofdplaatsen, welke aan zee gelegen zijn, liggen laag. De bodem is er drassig, en in den regel met een zeer vette klei of liever leemachtige laag afgedekt. Deze laag varieert in dikte van 0,50 tot 3.— en soms meerdere meters dikte. In den regentijd is deze laag doorweekt, en somtijds zoo slap, dat men er met gemak een bamboe eenige meters kan insteken, om dan aan te landen in een drassige massa, ofwel op een soort zandlaag van slap zand, vermengd met allerlei andere bestanddeelen.

In den drogen tijd wordt deze leemlaag keihard door de krimping ontstaan scheuren, soms van een hand breedte, en meters diep. Persoonlijk constateerde schrijver dezes eens zoo'n scheur van ruim 5 M. diepte. Deze scheuren zijn zeer gevaarlijk voor bouwwerken, omdat ze zich kunnen uitstrekken tot ver onder de gebouwen, en onder de fundamenten door loopen.

Gelet op hetgeen hier in het kort is opgesomd van de werkkrachten, de materialen, het klimaat en den bodem, is m.i. de conclusie, hoe men in Indië bouwen moet, gemakkelijk vast te stellen.

In de eerste plaats, men bouwe eenvoudig, en zoeke het in hoofdzaak in de massa-verdeeling, niet in de détails. (ongeschoolde werkkrachten).

In de tweede plaats moet voor timmerwerken gebezigd worden, tijdig gezaagd en op stapel gedroogd hout; men gebruike in al de metsel- en pleisterspecie, portlandcement of tras, om de slechte metselsteen aan te vullen.

In de derde plaats moeten de muren voor de directe invloeden van zon en regen beschermd worden, en aan doelmatige ventilatie veel zorg worden besteed.

Ten slotte, men zorge voor een goed fundament (bodemgesteldheid).

Zoomin men in de tropen Europeesche kleederen kan dragen, kan men daar huizen bewonen welke niet op het klimaat berekend zijn, zonder er de minder aangename gevolgen van te ondervinden.

De bouwtrant van een Indisch gebouw ontwikkele zich, dus als overal elders, uit de behoeften, toestanden en eigenschappen van het land, men passe er geen stijl toe, welke elders thuis behoort. Indië hebbe zijn eigen bouwtrant, zijn „eigen stijl".

Het publiek moet goede eerlijke bouwkunst van slechte oneerlijke leeren onderscheiden. Men zij waar in zijn uitingen en toone zich wars van materiaal verkrachting; men late hout als hout, pleisterwerk als pleisterwerk, ijzer als ijzer spreken.

Deze regel, eerlijk in practijk gebracht, zal op het publiek werken als een opvoedende kracht, en binnen afzienbaren tijd zal waardeering in de plaats van miskenning komen. Men zal leeren inzien, dat een Architectonisch goed verzorgd gebouw, bij al de voordeelen, geen nadeelen heeft te boeken, dat men, én om practische en economische, zoowel als om technische en architectonische redenen, het beste doet, zijn bouwwerken toe te vertrouwen en in handen te geven van die bouwmeesters, welke het er in de allereerste plaats om te doen is, de Bouwkunst in Indië te verheffen, welke strijden met eerlijke mid'elen, n.l. hunne prestaties, hun kunnen.

Hiermede ben ik gekomen aan het einde van mijn pleidooi voor de Ned. Bouwkunst in Ned.-Indië; gaarne had ik over een en ander wat meer gezegd, en was wat dieper op de zaken ingegaan, doch bang zijnde een te ruim gebruik te zullen maken van de gastvrijheid van het Bouwkundig Weekblad, ben ik zeer kort geweest, — ik hoop echter niet te kort en daardoor onduidelijk.

Soerabaia, April 1916. R. RIJKSEN GZN.
Architect M.B.V.A.

BERICHTEN.

Restauratie. Het bekende mooie geveltje van het huis „De Hope", bewoond door den binnen-havenmeester te Goes, dateerend van 1651, is thans op initiatief en onder leiding van den gemeente-bouwmeester geheel gerestaureerd.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. GRATAMA, C. J. KRUISWEG en J. B. VAN LOGHEM
Redacteur: J. WESSELIUS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. ƒ 9.50. Afz. Nos ƒ 0.15. fr. p.p. ƒ 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.—, elke regel meer ƒ 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen ƒ 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

37STE JAARGANG. = 19 AUG. 1916. = No. 16.

INHOUD: REDACTIONEEL GEDEELTE. De Nieuwe Emma-Kliniek te Utrecht, door H. J. Kolk, Architect M.B.V.A. — Prijsvragen. — Inhoud van Tijdschriften. — Berichten. — OFFICIEEL GEDEELTE.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

DE NIEUWE „EMMA-KLINIEK" TE UTRECHT.

Architecten G. C. B. VAN DIJK en H. J. KOLK.

In het najaar van 1914 werd door de N. V. „Emma-Kliniek" te Utrecht opdracht gegeven tot het maken van een plan voor een nieuwe kliniek met een vrijstaande directeurswoning op een terrein, begrensd door de Koningslaan, de Louise de Colignystraat en de Waldeck Pyrmontkade, aan het Wilhelminapark te Utrecht.

Na indiening der plannen werd besloten, dat voorloopig het gebouw voor de kliniek voor slechts de helft (middengedeelte en linkervleugel) zou worden gebouwd en dat later tot aanbouw van den rechtervleugel en de directeurswoning zou worden overgegaan. De directeur zou dan tijdelijk eenige vertrekken in het gebouw als woning in gebruik nemen.

Het behoeft zeker niet te worden gezegd, dat bij het samenstellen der plannen voor eene inrichting als hierboven bedoeld verschillende eischen moeten worden in acht genomen. Het is geenszins de bedoeling al deze eischen hier nader uiteen te zetten, slechts eenige belangrijke punten dienen te worden toegelicht, daar zij zoowel voor de in- als de uitwendige samenstelling van het gebouw van invloed zijn geweest.

De voornaamste eisch was, dat het gebouw meer het aanzien moest geven van een hotel of groot pension dan van een eigenlijk ziekenhuis. Vervolgens diende het gebouw te worden voorzien van een gelegenheid waar de patienten zon- en luchtbaden kunnen nemen, welke gelegenheid op het dak zou moeten worden aangebracht. En ten slotte, dat het gebouw, behalve in eenige groote ruimten als: de operatiezaal, de eetkamer

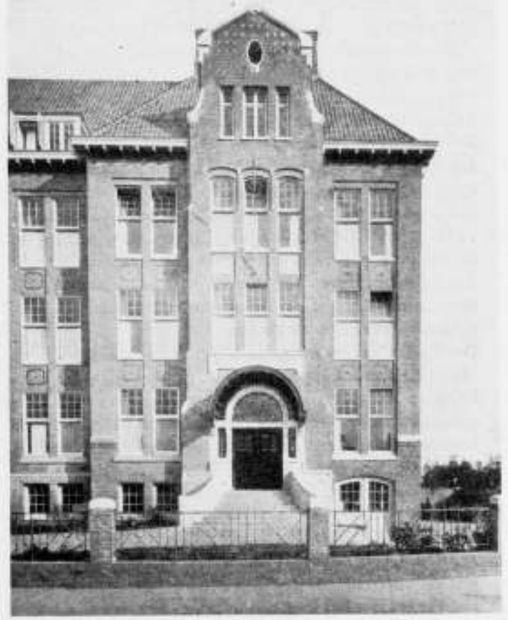

De nieuwe Emma-kliniek te Utrecht. Voorgevel.
Architecten G. C. B. van Dijk en H. J. Kolk.

De nieuwe Emma-kliniek te Utrecht. Detail voorgevel.
Architecten G. C. B. van Dijk en H. J. Kolk.

voor de zusters (thans woonkamer van den directeur) en de centrale keuken, in hoofdzaak moest worden ingedeeld in vertrekken (ziekenkamers) van nagenoeg gelijke afmetingen en vorm.

Het eerste punt gaf aanleiding om de belangrijkste gedeelten van het intérieur als: de entrée, de hal, het trappenhuis, enz.: een eenigszins huiselijker voorkomen te geven, dan datgene wat men van dergelijke ordonnanties in ziekenhuizen dikwijls maakt.

Een lastig vraagstuk was een goede oplossing te vinden voor de plaats van het luchtbad. De meest eenvoudige oplossing zoude geweest zijn, het geheele gebouw van een plat dak met omheining te voorzien. Hoewel eenvoudig, bleek deze oplossing niet geschikt, ten eerste omdat men van het park uit de patienten op het dak zou kunnen zien en ten tweede zou een plat-dak met balustrade of hekwerk, het aesthetisch aanzien van het gebouw niet ten goede komen.

Om beide bovengenoemde klippen te ontzeilen is het platte-dak zoodanig ontworpen, dat het ongeveer 2 M. beneden den bovenkant van de nok van het dak is aangebracht. Door het hooger opgaan der dakschilden is tevens een beschutting gevonden tegen den Noorden-, Noord-Oosten- en Noord-westen wind. Aan den achtergevel (Zuid-zijde) is het plat door een hekwerk afgesloten.

De hoofdindeeling met gelijkvor nige vertrekken is oorzaak, dat ook de gevels van ramen van gelijke afmetingen en vormen moesten worden voorzien. Om hieraan het eentonige, het kazerne-achtige karakter eenigszins te ontnemen en een groote verdeeling in den gevel te krijgen, zijn voor elke ziekenkamer de ramen tot een groep van twee vereenigd en zijn deze groepen over de verschillende verdiepingen door lisenen gekoppeld.

De ziekenkamers boven den ingang zijn breeder dan de overige kamers, vandaar dat de ramen voor deze vertrekken tot een groep van drie zijn samengevat, waardoor de partij, waarin zich de hoofdingang bevindt, eenige afwisseling met het overige gedeelte van den gevel vertoont.

De dakramen aan den voet der dakschilden dienen tot verlichting der kamers voor het personeel.

Van de schoorsteenen zijn twee bestemd tot afvoer van rook van de centrale-verwarming en de keuken en de overigen tot afvoer der gassen uit de ventilatiekanalen.

Het gebouw bestaat uit: een sousterrein, drie verdiepingen, een zolder en een vliering waar boven een plat dak.

In het sousterrein bevinden zich: de centrale-keuken, een garage voor de zieken-auto, de ruimten voor de centrale-verwarming, een vertrek voor hydrotherapie, de conciergewoning en verschillende dienstvertrekken.

De eerste verdieping is verdeeld in: de noodige woon- en slaapvertrekken voor den directeur, een tochtportaal, een hal, een eetkamer voor de zusters, een wachtkamer, een Röntgenkamer, ziekenkamers, badkamer, W.C. enz.

De tweede en derde verdieping zijn van indeeling nagenoeg gelijk, d.w.z., dat de meeste ruimten tot ziekenkamers zijn bestemd; op de tweede verdieping bevinden zich behalve de reeds genoemde ziekenkamers nog een groote- en kleine operatiezaal, een sterilisatiekamer, een docters- en een directeurskamer.

Op de zolderverdieping zijn: een laboratorium, een linnenzolder, kamers voor het personeel en bergruimten. Het gebouw is opgetrokken van Brabantschen steen met een sokkel van Utrechtsche grijze klinkers, voor traptreden en wangen, sokkelafdekking, raamdorpels, topafdekking, enz. is gebezigd Musschelkalksteen en voor de omlijsting van den hoofdingang Oberkirchener zandsteen. De jaarsteentjes en het wapen der Gemeente Utrecht zijn van terra-cotta uit de fabriek van Willem Brouwer te Leiderdorp.

De nieuwe Emma-kliniek te Utrecht. Achtergevel.
Architecten G. C. B. van Dijk en H. J. Kolk.

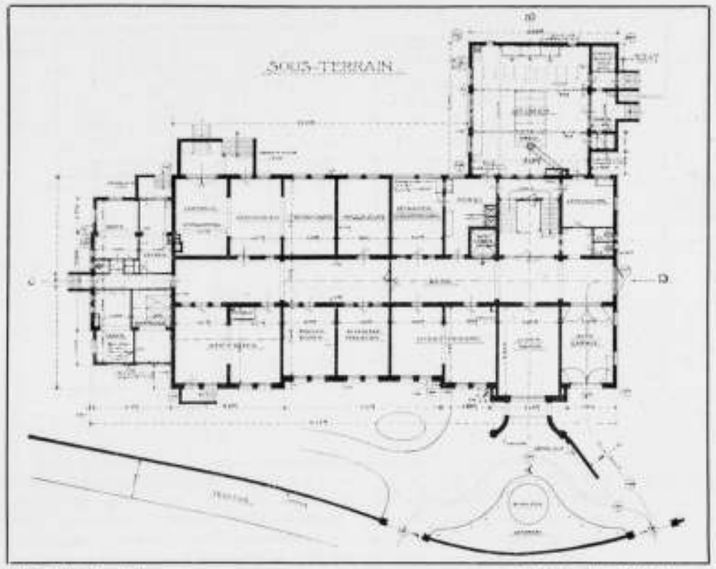

De nieuwe Emma-Kliniek te Utrecht. Architecten G. C. B. van Dijk en H. J. Kolk.

De borstweringen tusschen de ramen, het bovengedeelte van den topgevel en de uitbouw voor de operatiezaal zijn door geteerde steenen versierd.

Het dak is gedekt met blauwe verbeterde Hollandsche pannen.

Behalve de voordeuren, die als blank teakhout zijn behandeld, is het houtwerk aan ramen, goten, enz: gebroken wit geschilderd.

Het tochtportaal is voorzien van een marmeren trap en dito muurbekleeding. De vloeren in de hal en de gang op de eerste verdieping zijn bedekt met granito, op de tweede en derde verdieping met linoleum op kurkonderlaag.

De vloeren in de badkamers en de traptreden zijn bedekt met houtgraniet.

De wanden in de gangen en de kamers zijn in fijne schuurspecie in tint afgewerkt, terwijl de muren der gangen op de eerste verdieping en langs de trappen ter hoogte van ± 1.60 M. met tegels zijn bekleed.

De zolderingen zijn als vlak gepleisterde plafonds bewerkt.

Het binnenwerk is in hoofdzaak in eene blauw-groene kleur geverfd.

Het gebouw is voorzien van electrisch licht, centrale verwarming, enz.

Door een electr: werkende lift, welke van het sousterrein af tot het platte dak voert, worden de verschillende verdiepingen onderling verbonden.

De afbeeldingen, welke in dit nummer zijn opgenomen, zullen deze beschrijving waarnoodig verduidelijken.

Op 1 Mei 1916 is het gebouw officieel geopend en in gebruik genomen.

Utrecht, Juni 1916.

H. J. KOLK,
architect M. B. V. A.

PRIJSVRAGEN

door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" uitgeschreven in 1916.

1e PRIJSVRAAG.

Ontwerp voor een dubbel Schoolgebouw met Gymnastieklokaal.

Het Schoolgebouw is gedacht in het centrum van een volkswijk eener groote stad. Het terrein, op bijgaande schets aangegeven, is gedacht op den hoek van twee straten tegenover een klein plein. Aan het plein moet een ruime speelplaats worden geprojecteerd, welke door een hek van de straat wordt afgesloten. De scholen zijn bedoeld voor gewoon lager onderwijs en moeten voldoen aan de algemeene regelen omtrent den bouw en de inrichting van schoollokalen voor openbaar lager onderwijs. (Kon. besluit van 25 Juni 1912, Stbl. No. 192).

De verschillende lokalen moeten aan strenge eischen van verlichting en ventilatie beantwoorden en worden centraal verwarmd.

Het gebouw zal bevatten:

Souterrain:

Ruimte voor de stookinrichting der centrale verwarming, brandstoffen-bergplaats en trap naar den beganegrond.

Verder zal elke school bevatten:

Beganegrond.

Entree, spreekkamer ca. 15 M², kamer voor het hoofd der school ca. 20 M², 4 schoollokalen voor hoogstens 40 leerlingen, leer-

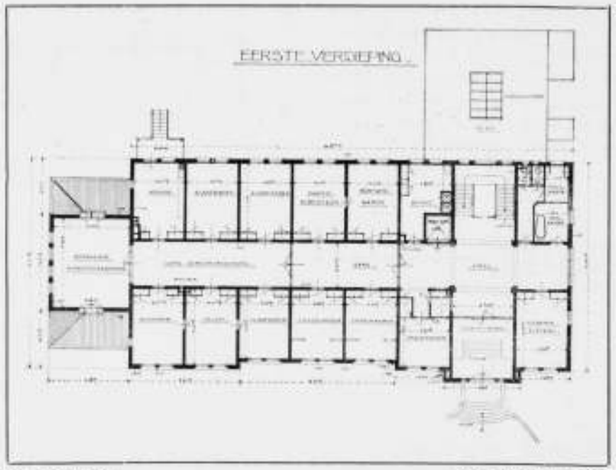

De nieuwe Emma-Kliniek te Utrecht. Architecten G. C. B. van Dijk en H. J. Kolk.

middelenkamer ca. 12 M²., goed geventileerde kleedlokalen, ruime gangen, W.C.'s, uninoirs, spoel- en bergkasten en trappen naar de verdiepingen.
Verder ten dienste der beide schoolgebouwen een gymnastieklokaal ter grootte van ca. 9 × 18 M. met bijbehoorend kleedlokaal van voldoende afmeting.
Eerste en tweede verdieping:
Elk 4 schoollokalen als voor den beganegrond beschreven, zitkamer voor het onderwijzend personeel ca. 20 M²., leermiddelenkamer ca. 12 M²., ruime gangen, trappen, goed geventileerde kleedlokalen, W.C.'s, urinoirs, spoel- en bergkasten.
De beide scholen moeten elk een afzonderlijken ingang en afzonderlijke trappen hebben, doch op elke verdieping met elkaar in verbinding staan.
Het gymnastieklokaal moet ook vanaf de speelplaats toegankelijk zijn.
Verlangd worden:
1o. De plattegronden der verschillende verdiepingen op een schaal 1 à 100.

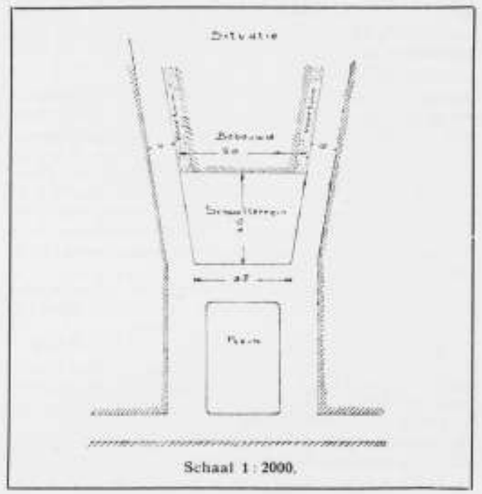

Schaal 1 : 2000.

2o. De voor een juisi begrip van het gebouw gevorderde gevels en ten minste 2 doorsneden, allen op een schaal van 1 à 100.
3o Een perspectiefteekening opgehaald uit een plan op een schaal van 1 à 100.
4o. Een travée van den voornaamsten gevel op een schaal van 1 à 20.
5o. Situatieteekening 1 à 200.

Uitgeloofd worden:

Een eerste prijs: Zilveren medalje met getuigschrift en f 100.—.
Een tweede prijs: Bronzen medalje met getuigschrift en f 50.—.
Een derde prijs: Eervolle vermelding met getuigschrift en f 25.—.

IIe PRIJSVRAAG.

Ontwerp voor een Veilinggebouwtje.
Het gebouwtje bestemd voor groenteveiling is gedacht aan een vaarwater in een landelijke omgeving.
Verondersteld wordt, dat de groente uit den omtrek per schuit wordt aangevoerd.
Voor de veilingzaal moeten de schuiten door een luifel of overbouwing tegen regen beschut zijn.
Het gebouwtje zal bevatten een veilingzaal met oploopende zitplaatsen voor ca. 100 personen. In deze zaal 4 telefooncellen ten dienste der koopers en op een goed zichtbare plaats een electrisch afmijntoestel met zitplaats voor den afslager.
De lange wand der veilingzaal langs de waterzijde moet gemakkelijk geheel wegneembaar en op eenvoudige wijze af te sluiten zijn.
Verder zal het gebouwtje bevatten een wachtkamer met buffet en bergruimte, een kantoor voor administratie van ca. 25 M²., een kamer voor het bestuur van ca. 30 M²., een bergplaats voor 40 rijwielen en de noodige W.C.'s en urinoirs.
Verlangd wordt een plattegrond met twee gevels en twee doorsneden op een schaal van 1 à 100 en een gevel-détail op een schaal van 1 à 20.
Keuze van materiaal wordt vrijgelaten.
Uitgeloofd worden:
Een eerste prijs: Zilveren medalje met getuigschrift en f 35.—.
Een tweede prijs: Bronzen medalje met getuigschrift en f 20.—.
Een derde prijs: Eervolle vermelding met getuigschrift.

IIIe PRIJSVRAAG.

Ontwerp voor een Brievenhoofd.
Het hoofd is gedacht voor het briefpapier der Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam. De afmeting van het papier is 22 × 28 cM.

Het hoofd zal bevatten de woorden: „Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap", Rotterdam en verder de woorden Secretariaat: Rotterdam, 19 .
Gewenscht is, dat het ontwerp op verkleinde schaal levens zal kunnen dienen als hoofd voor de convocatiebiljetten. De afmeting dezer convocatiebiljetten is 14 × 21 cM.
Het al of niet toepassen van een randversiering om het papier en de grootte van het hoofd wordt aan den ontwerper overgelaten.
De teekeningen moeten op dubbele ware grootte in zwart worden uitgevoerd.
Uitgeloofd worden:
Een eerste prijs: Bronzen medalje met getuigschrift en *f* 20.—.
Een tweede prijs: Eervolle vermelding met getuigschrift en *f* 10.—.
Een derde prijs: Eervolle vermelding.

De „Algemeene Bepalingen" dezer prijsvraag worden in het volgend nummer opgenomen.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

ARCHITECTURA 5 AUG. 1916. In zijn artikel „Bindend verklaring van de Algemeene Regelen van Nationale Bouwkundige prijsvragen" wijst Paul de Jongh op het gebrek aan samenwerking der verschillende architecten vereenigingen, waardoor z. i. de handhaving der prijsvraagregelen zoo goed als onmogelijk wordt.
Voor de leden van *twee* der vier bouwkundige vereenigingen, aldus de heer de Jongh, zijn de A. R. bindend verklaard; van één vereeniging weten we niets, en de vierde, de M. B. V. A., heeft een weinig doeltreffenden maatregel ingevoerd, *ver* van de op ervaring steunende inzichten der P. P. C.
De zoozeer gewenschte eenheid dus, die heeft voorgezeten bij de samenstelling der A. R., en de benoeming van de P. P. C. door de bouwkundige vereenigingen, is jammerlijk verbroken. Die eenheid toch behoorde te worden doorgevoerd ook in de maatregelen welke dringend noodig zijn om de herhaalde opzettelijke schending van de A. R. op afdoende wijze te keeren.
Eenheid in wetgeving brengt mede de noodzakelijkheid van eenheid in de middelen om de wet te doen eerbiedigen; wordt die eenheid verbroken, dan moet dit onvermijdelijk tot conflicten leiden. De mogelijkheid toch moet zijn uitgesloten dat tegen een in overtreding zijnd lid in een der C. V. disciplinaire maatregelen genomen worden, terwijl een ander lid ten aanzien van geheel dezelfde overtreding, in een andere der C. V. absoluut ongemoeid gelaten wordt.
Uit deze scheeve situatie moet volgen dat voor de twee vereenigingen, B. N. A. en A. et A., die volkomen correct volgens de A. R. de Permanente Prijsvraagcommissie tegemoet kwamen door die Regelen voor hare leden bindend te verklaren, met strafbepaling bij overtreding, toepassing van dezen maatregel zeer moeilijk zooal niet onmogelijk wordt gemaakt, indien niet beide andere vereenigingen, die ten aanzien der Prijsvraagregelen gelijke verplichtingen hebben, zich alsnog in gelijken zin zullen hebben verbonden.
Geschiedt dat niet, dan gaat gebeuren waarop de P. P. C. reeds heeft gewezen: een vruchtbaar werken der Commissie, hare handhaving dus, wordt vrijwel onmogelijk, waaruit volgt verwaarloozing der Prijsvraagregelen, waaruit volgt terugkeer tot den vroegeren toestand van ergerlijk misbruiken van het prijsvragenstelsel, ter bestrijding waarvan juist de A. R. zijn ingesteld geworden, in de verwachting, dat die instelling als een algemeen vakbelang zou worden erkend en gewaardeerd door de architecten en van wie dus op de eerste plaats oprechte medewerking zou mogen worden verwacht.

DE BONDSTEM 4 AUG. 1916. De redactie toont aan, hoe de salarisactie na voorbereiding en onder leiding van het bondsbestuur in bijna alle afdeelingen ingezet, thans dreigt te verloopen.
Alleen de Haagsche afdeeling houdt vol en heeft in samenwerking met den B. v. T. een missive tot de werkgevers gericht, waarin zij ook bij de architecten aandringt op salarisverhooging voor de opzichters, teekenaars en andere technici.
Aan de hand van de jaarverslagen van 1913, 1914 1915 wordt dan aangetoond, dat door nog geen 8.2 pCt. van hen, die den 25 jarigen leeftijd zijn gepasseerd een salaris van f 1200 of meer per jaar wordt verdiend.
Het artikel eindigt met een opwekking aan alle afdeelingen om den bond weder voor een salarisstrijd te mobiliseeren.

Naar aanleiding van een ontvangen prospectus van den heer Wouter Bettink van een door hem op te richten leerinstelling voor voortgezet bouwkunstonderwijs merkt de redactie op: „Vele onderwijsmelkkoetjes „doen" allemaal in „lager"; de heer W. B. zal nu de technische jongelingschap ondeelelijk aan zich verplichten door te zorgen voor het „pilsner" op het gebied der technische opleiding."
En vooral de Haagsche jongelingschap kan zich bizonder gelukkig achten 's heeren Wouter Bettink's gunsteling te zijn, aangezien vooral juist in den Haag elke gelegenheid tot technische opleiding ontbreekt. Nu ja, er is daar wel de „Academie van beeldende kunsten", van welke het prospectus van het jaar 1915 een boekwerkje, kwarto-formaat, van 40 bladzijden is, doch die verzinkt natuurlijk in 't niet bij een vergelijking met de „Pilsner-urquelle" van den heer Bettink. Aan de „Academie" zijn niet minder dan 52 leeraren verbonden en gedurende 1915 werden in de afdeeling bouwkunst alleen 40 vakken gedoceerd in dag- en avondcursussen, terwijl de cursussen waren ingericht voor het volgen van lager-, voorbereidend- en middelbaar technisch onderwijs, voor onderwijs in de schoone bouwkunst en in tuinbouwkunst, zoodat wij maar zeggen willen, dat de inrichting van den heer Wouter Bettink in een ..... lang gevoelde behoefte zal voorzien, vooral ook, wijl het volgen der verschillende cursussen slechts f 102.— per jaar kost en teekenoefeningen over dag kunnen plaats hebben tegen..... nader overeen te komen condities!
Wij zullen steeds gaarne het stichten van industrieën bevorderen, zelfs al is het — geheelonthouders, laat ten onzen aanzien genade voor recht gelden! — drankindustrie, maar het oprichten van brouwerijen van „lager"-, zoowel als die van „pilsner-technisch-onderwijs", waarin niet de staats- of gemeente-exploitatie wordt toegepast, zal in ons steeds krachtige bestrijders vinden.

BERICHTEN.

Houtaanvoer. Indertijd heeft de Kamer van Arbeid in de Bouwbedrijven zich met een gedokumenteerd adres tot den Minister van Landbouw gewend, waarin o. m. werd gevraagd de bezwaren op te heffen, die den aanvoer van hout in den weg staan, waaronder het uitvaardigen van een uitvoerverbod van voor den bouw bruikbaar hout en het verleenen van tusschenkomst, om zooveel neutrale scheepsruimte ter beschikking te krijgen, dat althans een voor den eersten tijd voldoende hoeveelheid hout van Archangel naar ons land kan worden vervoerd.
Met dit adres is door den Amsterdamschen Bestuurdersbond adhaesie betuigd en op het groote belang gewezen, dat hierin voor het bouwbedrijf en het groot aantal bouwvakarbeiders in de hoofdstad gelegen was.
Door den minister is op genoemd adres den Bestuurdersbond het volgende geantwoord.
„Naar aanleiding van uw nevensvermeld schrijven heb ik de eer u mede te deelen, dat er door de regeering maatregelen worden genomen, ten einde zooveel mogelijk den houtaanvoer hier te lande te bevorderen."
Intusschen heeft het bestuur van den A.B.B. zich tot zijn aangesloten bouwvakarbeidersvereenigingen gewend, om te vernemen, of de maatregelen van den minister ten opzichte van den houtaanvoer in het bedrijf reeds merkbaar waren.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Verslag der Bestuursvergadering op Dinsdag 1 Aug. l.l. in het gebouw der M.B.V.A. Aanwezig waren de heeren S. de Clercq, Voorzitter, D. F. Slothouwer, A. Broese van Groenou, J. B. van Loghem en G. Versteeg, benevens de Alg. Secretaris J. Wesselius. De heeren Herman de Roos en B. J. Ouëndag hadden bericht, dat zij verhinderd waren de vergadering bij te wonen.

INGEKOMEN STUKKEN.

SCHOONHEIDSCOMMISSIE, APELDOORN. Een der leden der M.B.V.A. wijst er op in een schrijven aan het Bestuur, dat door den Gemeenteraad van Apeldoorn een nieuwe bouwverordening is vastgesteld, waarin B. en W. gemachtigd worden eischen te stellen aan het uiterlijk van gebouwen, hetgeen de instelling eener schoonheidscommissie noodzakelijk maakt.
In verband hiermede acht de schrijver het wenschelijk aan B. en W. het verzoek te richten om de M.B.V.A. hetzij alleen of in combinatie met andere architectenvereenigingen op te dragen een, of meer leden dezer Commissie aan te wijzen.
Het Bestuur besluit een schrijven in dien zin tot B. en W. der gemeente Apeldoorn te richten.

SCHOONHEIDSCOMMISSIE LEEUWARDEN. — Van B. en W. der Gemeente Leeuwarden werd het volgend schrijven ontvangen:
In de bouwverordening staat sedert 25 Juli 1914 de volgende bepaling (artikel 12bis):
„Het uiterlijk van een gebouw, met al wat daartoe behoort, hekken, muren en dergelijke, moet zoodanig zijn dat het noch op „zich zelf, noch in verband met de omgeving uit een oogpunt „van welstand aanstoot kan geven.
„Burgemeester en Wethouders zijn bevoegd te dien aanzien nadere eischen te stellen".
Ter uitvoering van deze bepaling plegen Burgemeester en Wethouders bij bouwvergunningen en uitvoering van openbare werken de voorlichting te vragen van een zoogenaamde Schoonheidscommissie, samengesteld uit personen, in Leeuwarden en de omgeving gevestigd.
Legt de aanvrager van bouwvergunning zich niet bij de beslissing van Burgemeester en Wethouders neder, dan heeft hij beroep op den Gemeenteraad. Uit overweging dat het voor hem zeer moeilijk is te beslissen, waar het om welstandseischen gaat, aan welke zijde het gelijk is, besloot de Raad op voorstel van de Commissie voor het ontwerpen van strafverordeningen de volgende bepaling in de bouwverordening op te nemen:
„Wordt het beroep ingesteld op grond van weigering, of van het „stellen van nadere eischen krachtens artikel 12bis, dan kan de „Raad zich doen voorlichten door een permanente commissie „van drie leden, bij voorkeur buiten Leeuwarden woonachtig, „waarvan drie door den Raad aan te wijzen vereenigingen ieder „een benoemen."
De strekking van deze bepaling is dus een soort van beroep van het advies der plaatselijke Schoonheidscommissie op een hoogere Schoonheidscommissie. Voor de samenstelling dezer Commissie zou een beroep worden gedaan, door hen te verzoeken ieder één lid aan te wijzen, op de medewerking van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Heemschut en den Bond van Nederlandsche architecten, alle te Amsterdam.
Zal deze regeling de gewenschte uitwerking hebben, dan moet de laatstbedoelde commissie zijn samengesteld uit personen met een gevestigden naam, die een zeker gewicht in de schaal legt bij den Raad.
Door de Commissie te maken onkosten zouden natuurlijk worden vergoed.
Sedert artikel 12bis bestaat, is slechts eenmaal een beroep ingesteld. Ofschoon de mogelijkheid niet is buitengesloten dat het voortaan meer voorkomt, is toch niet waarschijnlijk dat er een veelvuldig gebruik van wordt gemaakt. De taak der beroepscommissie stellen wij ons aldus voor, dat de stukken bij de drie leden worden rondgezonden en één hunner het advies schriftelijk uitbrengt. Alleen wanneer zich eens een bijzonder belangrijk geval mocht voordoen, zou een samenkomst te Leeuwarden noodzakelijk kunnen blijken.
Wij hebben de eer naar aanleiding van het bovenstaande uw Bestuur te verzoeken ons wel te willen berichten of het genegen is één der drie leden van de Commissie aan te wijzen en, zoo ja, tot die aanwijzing, kon het zijn spoedig, te willen overgaan.
Aangenomen, dat de eigenlijke Schoonheidscommissie uit deskundigen bestaat, acht het Bestuur in het algemeen een dergelijke Hooger Beroep Commissie minder wenschelijk, aangezien de Schoonheidscommissie zich allicht door deze instelling eenigszins achtergesteld zal gevoelen.
Bovendien zijn er bezwaren aan verbonden om leden aan te wijzen voor een commissie, die zeer waarschijnlijk slechts zelden in functie treedt. In verband met deze overwegingen zal aan B. en W. van Leeuwarden worden bericht, dat het bestuur der M.B.V.A. thans geen lid dezer commissie zal aanwijzen maar gaarne bereid is bij elk voorkomend geval een lid voor de commissie te benoemen.
Een afschrift van het schrijven zal aan de B.N.A. en den bond Heemschut worden toegezonden.

PRIJSSTIJGING EN SCHAARSCHTE DER BOUWMATERIALEN.
Een der leden der M.B.V.A. spreekt in een schrijven aan het Bestuur der M.B.V.A. de wenschelijkheid uit, dat „Het Hoofdbestuur der M.B.V.A. ten snelste beginne aan een actie tot het tegemoet komen aan de tegenwoordige onrustbarende prijsstijging en schaarschte der bouwmaterialen".
Aangezien reeds van verschillende zijden aan de regeering adressen werden gericht waarin op het nemen van maatregelen werd aangedrongen om den houtaanvoer te bevorderen acht het Bestuur een adhaesie betuiging met deze adressen voldoende.
Indien echter bovenbedoeld lid der M. B. V. A. in een duidelijk en uitgewerkt plan aangeeft op welke wijze hij zich voorstelt, dat deze actie moet worden gevoerd, zal zijn voorstel door het Bestuur in nadere overweging worden genomen.

PENSIOENFONDS PERSONEEL VAN ARCHITECTEN. Naar aanleiding van het plan van den heer Kruisweg, uiteengezet in een tweetal artikelen in het B. Weekblad besluit het Bestuur aan de Algemeenen Opzichters en Teekenaarsbond en den Bond van Technici te verzoeken ieder een lid te willen aanwijzen, die in de Commissie voor het pensioenfonds zal zitting nemen. Ook den heer Kruisweg zal worden verzocht het lidmaatschap der Commissie te willen aanvaarden.

HOOFD B. WEEKBLAD. Uit de verschillende ingekomen antwoorden op de uitgeschreven prijsvraag voor het hoofd van het B. Weekblad, die nog op de Maatschappij aanwezig waren, werd naar aanleiding van het op de ledenvergadering te Arnhem genomen besluit thans door het bestuur een keus gedaan. Gekozen werden de antwoorden ingezonden onder het motto „Vanitas". Den inzender zal worden verzocht toestemming te willen geven om tegen nader te bepalen honorarium zijn ontwerpen voor het hoofd van den omslag van het B. Weekblad en van het briefpapier te mogen gebruiken.

BRIEF AAN DE LEDEN DER M. B. V. A. BETREFFENDE DEN HOOFDELIJKEN OMSLAG. De inhoud van dezen brief wordt nader besproken. De brief zal den leden zoo spoedig mogelijk worden toegezonden.

RONDVRAAG. Bij den rondvraag vestigen de heeren Broese van Groenou en Versteeg de aandacht van het bestuur op de wenschelijkheid om aan B. en W. der gemeenten Lochem en Wassenaar te verzoeken in verband met de aanhangige uitbreidingsplannen dier gemeenten het initiatief te willen nemen tot het instellen van een schoonheidscommissie.

Niets meer aan de orde zijnde sluit de voorzitter thans de vergadering.

J. WESSELIUS, *Alg. Secr.*

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. GRATAMA, C. J. KRUISWEG en J. B. VAN LOGHEM
Redacteur: J. WESSELIUS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

37STE JAARGANG. = 26 AUG. 1916. = No. 17.

INHOUD: REDACTIONEEL GEDEELTE. Bouwkunst in Denemarken, door Jac. van Gils. — Reisschetsen door J. Gratama. — Prijsvragen, „Bouwkunst en Vriendschap" — Prijsvraag voor een kerkgebouw der Nederl. Hervormde Gemeente te Nieuw Lekkerland. — Ingezonden. — Officieel gedeelte.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

BOUWKUNST IN DENEMARKEN.

Nu in verband met de reis van den architect Dr. Berlage naar Denemarken, de bouwkunst en kunstnijverheid van dat land meer uitvoerig in onze bouwk. bladen werd besproken is het wel „in de lijn", in dit tijdschrift eene afbeelding te plaatsen van het kerkje, dat ondergeteekende in 1913, in de nabijheid van Kopenhagen, te Roskilde, heeft gebouwd. Bij de verscheidene bezoeken, die ik naar aanleiding daarvan aan het land gebracht heb, is mij ééne zaak bizonder opgevallen, dat namelijk de bouwk. werken uit den laatsten tijd aldaar, onderling veel grootere overeenkomst in opvatting vertoonen, dan hier te lande, het geval is, ten minste bij stadsgebouwen, kerken en utiliteitsgebouwen.
Het type landhuis maakt echter hierop eene uitzonde-

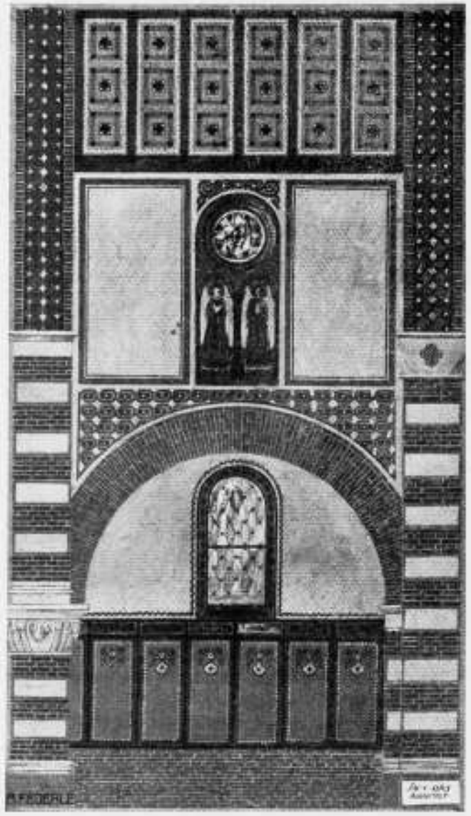

Travée van de R. K. Kerk te Roskilde.
Jac. van Gils, Architect.

ring, en tot in de kleinste dorpen vindt men tegenwoordig ook hier daarvan de goede voorbeelden en is een zekere eenheid van stijluitdrukking gelukkig toegepast. Die eenheid van opvatting ook bij grootere gebouwen aldaar, schijnt mij bij herhaald bezoek aan Denemarken het gevolg te zijn van 1°. Het hechten aan de traditie, zonder slaafsche navolging, 2°. de meerdere afgeslotenheid van het land zelve, 3°, de grootere eenheid in architectuur der oude gebouwen.

De stad Kopenhagen en een paar kleinere steden uitgezonderd, heerscht overal in het land eene zelfs voor ons ongekende rust en kalmte.

Als men bijwijlen in die groote eenzame vlakten of bergen en dalen vertoeft, en de dorpjes met hunne lage huisjes doorkruist, of dan weer op een heuvelrug de groote door groene bosschen omzoomde uitgestrekte meeren beschouwt, die zich in de verre kronkelingen verschuilen, en waarop zich slechts enkele zeilscheepjes bewegen, vervalt men tot mijmering en begrijpt, dat deze Noordelijke landen, tot mythen en sagen den kunstenaars inspireerden. En als men dan in die ongekende rust van het landschap. van de dorpjes evenzoo, zoo'n oud Romaansche kerk als b.v. te Sorö, te Ringstedt, te Roskilde binnentreedt, en de grootheid van de groote eenvoudige Romaansche lijnen dier gebouwen, de prachtkleur van den lichtrooden baksteen, den zoogen. „monnikensteen" voor zich ziet, de oude schildering in grijs-blauw, bruin en geelachtige kleuren, den witten muur-fond, of het gewelf ziet verlevendigen, dan is den indruk toch zóó machtig, ondanks het vele dat van te vroegere schoonheid verloren ging, dat men als in verrukking alles wat daarbuiten staat vergeet, en bij die mysterieuze stilte de beelden uit vroegere eeuwen voor zich ziet verrijzen, het leven uit dien tijd in zijne verbeelding opdoemt en ten slotte voor den zooveelsten maal overtuigd wordt, dat de religieuze kunst dier tijden eene schoonheid en harmonie heeft voortgebracht, die in haren aard in deze tijden nergens meer te vinden is.

Men komt buiten, neemt afscheid als van een doode en beseft, dat deze oude kunst wel tot inspiratie kan dienen, maar voor het moderne leven op geheel andere wijze zal te voorschijn moeten treden en worden opgelost, er zich niet meer bij aanpast.

Voor ons, die in het meer drukke gedoe van de stad verkeeren, in het teeken van de machine, de electriciteit, het verkeer, de fabriek, het moderne gewirwar, dat ons allen eenigszins agiteert, is het niet te verwonderen, dat de nieuwere architectuur niet die majesteit der rust kenmerkt, die den oude gebouwen eigen is, maar allerlei uitingen en strevingen (men denke b.v. aan eene dambebouwing, de pleinen en straten der groote steden), openbaart, wat op zich zelf beschouwd, geniale scheppingen kan ten goede komen, maar de gewenschte algemeene harmonie doet ontbreken.

In Denemarken, in Kopenhagen, zoowel als op het land, zag ik op gebied van kerkelijke architectuur, (meest kerken van den Herv. Godsdienst), soms gebouwen, die geinspireerd op die groote oude tempels, prachtig waren van samenstelling en een groot beheerschen van den vorm verraadden. Het stadhuis te Kopenhagen, zoo geroemd, kon mij uitwendig vooral, veel minder voldoen, was veel onvaster van vorm en detail, en te dezen opzichte won het m. i. het „Palast-hotel" aan de overzijde, wat eenigzins het type van den modernen Deenschen profaanbouw kenmerkt. Ik zag er ook een Katholieke stichting, een klooster, van den Protestantschen architect Jorgensen, een gebouw zooals ik, wat de gelukkige samenstelling betreft, hier te lande, waar honderden dergelijke gebouwen verrijzen, nog niet gezien heb.

Daar het volk, èn in aard en wezen, èn in uiting der architectuur veel overeenkomst heeft met het Hollandsche, ofschoon het wat meer democratisch, geëmancipeerd en meer belezen schijnt, was het een goed denkbeeld van eenige Ned. architecten om door een bezoek aldaar en het aanbieden van de naar ik vernam meest uiteenloopenste uitingen op gebied van architectuur en kunstnijverheid in afbeelding, met de Deensche architecten meer voeling te krijgen.

Interieur van de R.-K. kerk te Roskilde.
Jac. v. Gils, Architect.

Daar wij lazen, dat nog zelden zoo'n geslaagde verzameling van Nederlandsche bouwkunstafbeeldingen gezien was, valt het wel te betreuren dat niet meer publiciteit aan het geval gegeven is.

Onderget. vernam zulks eerst, toen de tentoonstelling daarvan reeds was afgeloopen en zoo ging het velen, o.a. ook mijn stadgenoot den heer Verheul, die even als onderget. er ook gebouwd en veel gereisd heeft.

Dat de commissie volgens het verslag in dit blad, nog meerdere medewerking gaarne gezien had, valt moeilijk samen te rijmen met het feit, dat slechts enkelen gevraagd werden, doch als het om eene keurcollectie te doen is, was dit misschien wel de beste methode, daar anders de voorbereiding te veel tijd zoude vragen. Doch ik dwaal af, ik zou over iets anders schrijven.

Het afgebeelde kerkje is van zeer eenvoudigen opzet en vertoont hier en daar den Deenschen trant, om aan te sluiten bij de bouwwijze, die daar veel toepassing vindt. De topgevel, zoogen. trapjesgevel, wordt er veel toegepast, maar anders gedetailleerd dan hier te lande het geval is, en met pannetjes afgedekt, zooals ook veel in Noord-Duitschland wordt aangetroffen.

Naar iets nieuws is voorzeker bij dit kerkje niet gezocht. Trouwens, aangezien de kerk in hoofdzaak moest dienen voor de Poolsche arbeiders, die daar bij duizenden werkzaam zijn, en de geldmiddelen schaars waren, moest alles van soberen eenvoud getuigen.

Het geheel kostte *60.000* kronen, en de loonen zijn er hooger dan hier. Kleine granietblokken als „moëllon" gebruikt voor het plint, geeft bij den prachtbaksteen eene mooie afwisseling; die kleine stukken graniet uit de bergen zijn er zeer billijk.

De meubileering door mij ontworpen is ook meest door Nederlanders vervaardigd. De hier afgebeelde haan komt uit de werkplaats van den heer Duchateau alhier, wiens arbeid de bewondering der Deensche vaklieden gaande maakte. Gelegen dicht bij de oude Domkerk op een heuvelachtig punt, geeft het kerkje door zijn roode tint eenige meerdere verlevendiging aan het landschap.

De pastorie naast het kerkje zichtbaar, is ontworpen in 1905 en gebouwd door een Deensch aannemer.

De opzichter belast met het dagelijks toezicht bij den bouw van het kerkje was een jong Deensch architect, die veel belang stelde in de Nederlandsche bouwkunst. Trouwens, tijdens den bouw ondervond onderget. veel sympathie bij vele Deensche architecten, waarmede hij bekend werd; in verschillende tijdschriften is deze kerk, welk soort werk sinds eeuwen niet door Nederl. architecten geleid was, besproken en afgebeeld.

Het werk is uitbesteed aan een aldaar wonend aannemer.

Rotterdam, Meimaand 1916. JAC. VAN GILS.

Torenhaan van de R. K. Kerk te Roskilde.

Boerderij in Leuvenheim bij Brummen.

Reisschets (potlood) van J. Gratama.

REISSCHETSEN.

Ondertijd is in het B. Weekblad de aandacht gevestigd op de waarde van reisschetsen en heeft de Redactie de wensch uitgesproken, dat de architecten hun portefeuille eens zouden nakijken, en schetsen voor het B. Weekblad zouden willen afstaan.

In verband hiermede heeft de Redacteur verzocht een drietal schetsen van mij te mogen opnemen, waartoe ik gaarne bereid ben.

Het schetsen maken is niet alleen een genoegen, het is ook in hooge mate leerzaam. Veel beter toch dan door het photografeeren, geeft men zich bij het teekenen goed rekenschap van het geheel en van de details, moet men lijn om lijn, kleur tegen kleur nagaan, zoodat men de waarde van het mooie, dat bij eersten indruk frappeert veel beter en veel inniger gaat begrijpen.

Bijgaande schetsen zijn uit de buurt van Brummen. Die met de twee huisjes achter elkaar heeft zijn ontstaan te danken aan de omstandigheid, dat de ongelijke, schilderachtige ligging aan den zandweg, namelijk de een zonder en de ander met een voortuintje, mij bekoorde. Trouwens, in het algemeen liggen de boerenhuizen verschillend aan denzelfden weg, waardoor op natuurlijke wijze vaak een aardige situatie ontstaat, een situatie waartoe men als ontwerpend architect zelf niet licht zou komen.

De andere stelt voor een wit huisje pikant uitkomend tegen het groen der boomen, daarvoor een moestuin met bij het huisje rijen kleurige bonte bloemen. Een alleraardigst geheel. Als een groote stulp verrijst het boerderijtje uit den grond; hoogst eenvoudig van lijn, zijn toch geenszins de contourlijnen haaks en stug, maar schijnen zij veel eer door een gevoelige hand gezet te zijn.

Aardig staan ook de randen en het deurtje in het groote witte vlak.

De derde schets stelt een mooie oude boerderij voor, met een groot verweerd rood pannen dak, waarop dik het mos hier en daar is gegroeid. De muren zijn van oude roode steen.

Treffend is de massale geslotenheid van het geheel; in den linker gevel een drietal poorten, onderling goed van tegenstelling, terwijl de 2 kleine ruitvormige raampjes, gesierd met blokjes natuursteen, geestig er in staan.

In den rechtergevel een deur en een paar kleine ramen. Bijzonder mooi, men zou zeggen „levend", is de noklijn.

De waarde van alle drie wordt gekenmerkt door het groote, door geen dakramen doorbroken dak, een dak dus, dat geheel beschut, en dat, niet ver van den grond verwijderd, volop tot het landelijke, het breed uit-liggende van deze boerderijen meewerkt.

Van deze bouwkunst valt veel te leeren, juist omdat de gegevens zeer eenvoudig en daardoor beter te begrijpen zijn. De elementaire waarde van de muur, het dak de deur en het raam kan hieruit goed worden geleerd; een waarde, die maar al te vaak bij de meer ingewikkelde en mooier-gemaakte villa-bouw verloren gaat.

Ik hoop, dat nog meer dan tot heden het geval is, de collega's de zoo karakteristieke en veelsoortige uitingen van den Nederlandschen boerderij-bouw zullen bestudeeren, en dat het B. Weekblad de reisschetsen daarvan mag opnemen.

J. G.

PRIJSVRAGEN

door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" uitgeschreven in 1916.

(Vervolg van bladz. 131.)

Algemeene Bepalingen. De deelname aan deze prijsvragen is behalve voor alle Nederlandsche bouwkundigen, ook opengesteld voor de geïnterneerde krijgsgevangenen der verschillende natiën.

De behandeling der teekeningen is vrij, doch moet duidelijk en nauwkeurig zijn.

Zij mogen op carton gezet, doch niet in houten lijst gespannen zijn.

De teekeningen moeten met een motto gemerkt zijn en vergezeld gaan van twee gesloten brieven, waarvan de eene den naam, kwaliteit en woonplaats van den ontwerper, en de andere een correspondentie-adres bevat. Op de brieven aan de buitenzijde moeten respectievelijk de woorden: „naambrief" en „correspondentie-adres" voorkomen, en tevens het motto van het ontwerp; welk motto ook op de buitenzijde der emballage moet geplaatst zijn.

De ontwerper van eenig antwoord mag zich niet als zoodanig bekend maken vóór de uitspraak der jury.

De jury voor deze prijsvragen bestaat uit de heeren:

1. A. Broese van Groenou, b. i. Architect te Wassenaar. 2. J. J. Gort, Architect te 's-Gravenhage. 3. P. J. Houtzagers, Architect te Utrecht. 4. C. J. Hemmes, Architect te Rotterdam, bestuurslid 5. A. A. van Nieuwenhuijzen, Architect te Rotterdam, bestuurslid.

Wanneer geen antwoord ter volle bekroning kan worden voorgedragen, heeft de jury het recht om het bestuur van „Bouwkunst en Vriendschap" voor te stellen de uitgeloofde prijzen op andere dan de aangegeven wijze te verdeelen.

De uitspraak der Jury zal door het Bestuur van „Bouwkunst en Vriendschap" door middel van twee Rotterdamsche dagbladen en de bouwkundige bladen bekend gemaakt en de antwoorden publiek tentoongesteld worden, nadat het jury-rapport in de bouwkundige bladen zal zijn gepubliceerd.

De uitreiking der bekroningen zal geschieden in de algemeene vergadering der Vereeniging, die in Januari 1917 zal worden gehouden.

Alle stukken ter beantwoording dezer prijsvragen worden vóór of op den 15en November 1916 vrachtvrij ingewacht aan het adres van den Heer C. J. Hemmes, Linker Rottekade 145 b.

Ontwerpen na dien datum ingezonden, tenzij aan het Bestuur afdoend kan worden aangetoond, dat dit buiten de schuld van den afzender mocht zijn geschied, blijven buiten beoordeeling.

De Vereeniging behoudt zich het recht voor, gedurende 3 maanden na de publicatie van het jury-rapport, alle of een gedeelte der antwoorden ter expositie af te staan aan andere Vereenigingen in ons land. Gedurende dien tijd mag geen der ontwerpen gereproduceerd worden zonder toestemming van „Bouwkunst en Vriendschap".

De Vereeniging heeft echter het recht de bekroonde antwoorden ter reproductie aan te bieden aan de redactie van eenig plaatwerk, zonder dat zij gehouden zal zijn den bekroonden eenig honorarium daarvoor te betalen.

De ontwerpen zullen na het verstrijken van bovengenoemde 3 maanden binnen een maand aan de correspondentie-adressen franco worden teruggezonden.

Namens het Bestuur,
P. G. Buskens, *Voorzitter.*
G. Diehl, *le Secretaris.*

ROTTERDAM, Augustus 1916.

Prijsvraag voor een kerkgebouw der Nederl. Hervormde Gemeente te Nieuw-Lekkerland.

Vraag 1. Hoe is de directe omgeving van het te stichten kerkgebouw?

vraag 2. In welke richting van het terrein bevindt zich de dorpskom; moet de ontwerper zich den grootsten toeloop naar het kerkgebouw denken langs den dijk uit de Noordelijke richting of wel van de tegenovergestelde zijde?

antwoord. De directe omgeving van het te stichten kerkgebouw is landelijk; de dijk is op onregelmatige afstanden bebouwd met eenvoudige woonhuizen, meerendeels voor arbeiders, die geen aaneengesloten geheel vormen. Een dorpskom ontbreekt hier vrijwel, zoodat zich ook niet laat aangeven uit welke richting de grootste toeloop naar het kerkgebouw zal zijn.

vraag 3. Is het talud bedoeld beginnende op het hart van de sloot en op de hoogte van het terrein, dus op gem. 0.77 M. + A.P. met toepassing van eene schoeiing, óf moet het talud beginnen op het hart en op den bodem van de sloot?

antwoord. Het talud is bedoeld beginnende op het hart van de sloot en op de hoogte van het terrein.

vraag 4. Moet het talud, voorbij de sloot, in de richting van de bestaande woning worden doorgetrokken, beginnende op de grenslijn?

antwoord. Ja.

vraag 5. Zou het niet mogelijk zijn den datum van inlevering te stellen op 15 December 1916?

vraag 6. Is het mogelijk, om den tijd, waarbinnen de teekeningen moeten worden ingeleverd, met b.v. twee maanden te verlengen?

Boerderij in Leuvenheim bij Brummen.

Reisschets (inkt) van J. Gratama.

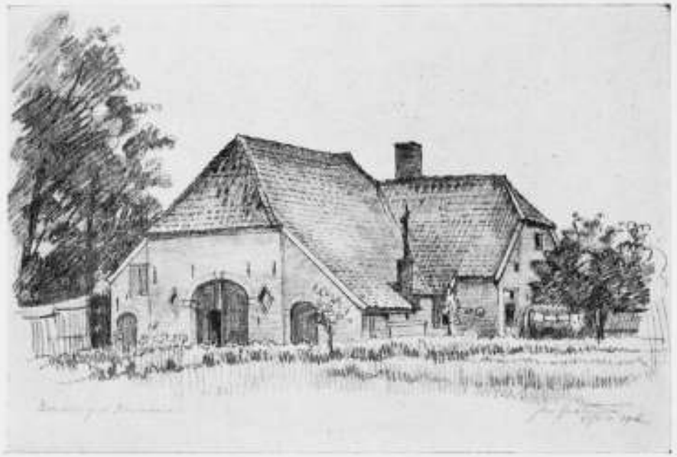

Boerderij in Brummen.

Reisschets (potlood) van J. Gratama.

antwoord. Neen, verlenging is niet mogelijk.

vraag 7. Moet in het plan gerekend worden op een podium?

vraag 8. Moeten op dit podium plaatsen gereserveerd worden voor den Kerkeraad en Kerkvoogden en Collectanten? Zoo ja, op hoeveel personen moet er dan gerekend worden?

antwoord. Een podium wordt niet verlangd; voor den Kerkeraad enz. kunnen eenige banken worden aangewezen nabij den preekstoel.

Namens de Jury:
HERM. V. D. KLOOT MEYBURG.

INGEZONDEN.

Amsterdam, 15 Augustus 1916.

Prijsvraag Openbare Leeszaal en Bibliotheek te Heerlen.

Van de navolgende mededeelingen gelieven de belangstellende lezers kennis te nemen.

Geheel tegen de bedoelingen van het Bestuur, waren in het programma door een aaneenschakeling van misverstanden, onbestelde (hoewel goed geadresseerde teruggezonden correspondentie) voorwaarden opgenomen, die niet in overeenstemming zijn met de Prijsvraag Regelen.

Een nadere verklaring acht ik hier niet op haar plaats.

Het Bestuur heeft onmiddellijk contact gezocht met de P. P. C. en de Besturen der Bwk. C. Ver. voortgaande in die lijn mij gemachtigd in overleg met P. P. C. de noodige wijzigingen aan te brengen. Aldus is geschied door het overnemen van voorwaarden met medewerking van de P. P. C. opgesteld.

De gewijzigde artikelen volgen hieronder.

Ik vestig er de aandacht op dat de inlevering der plannen, twee weken later is gesteld, teneinde de nadeelige gevolgen der ontstane verwarring voor de mededingers, zooveel mogelijk op te heffen. De ontwerpen zullen telkens gedurende minstens een week te Heerlen en Amsterdam tentoongesteld worden.

Gaarne neem ik deze gelegenheid te baat om mijne instemming te betuigen met de strekking van het artikel van den Architect Paul J. de Jongh in No. 32 van „Architecture" over bindend verklaring der A. R.

Ik ben ook overtuigd dat handhaving der voorschriften omtrent de zoogenaamde meervoudige opdrachten in het welbegrepen belang is van gezonde verhoudingen in onze vakwereld.

JOSEPH TH. KUIJPERS.

Het programma van deze prijsvraag hoopt de Redactie in het volgend nummer van het B. Weekblad te kunnen publiceeren.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Ledenvergadering. De eerstvolgende ledenvergadering is bepaald op Donderdag 14 September a.s. te Apeldoorn.

De Agenda zal in het volgend nummer van het B. Weekblad worden gepubliceerd.

Het Bestuur der M.B.V.A. ontving van B. en W. van Amsterdam onderstaand schrijven:

Aan het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, Alhier.

Zooals U uit de bijgevoegde voordracht aan den Gemeenteraad, d.d. 18 Juli 1916, No. 820, moge blijken, heeft het denkbeeld om voor de bebouwing van de verbreede Vijzelstraat een prijsvraag uit te schrijven, bij ons College geen voldoende instemming gevonden om den Gemeenteraad in overweging te geven dit denkbeeld tot uitvoering te brengen.

Wel waren wij het met U eens, dat in dit geval centrale leiding noodzakelijk is om een goed architectonisch geheel te verkrijgen, doch wij meenden, dat het benoemen van een bouwmeester, die ons bij het nemen van besluiten, betreffende de bedoelde bebouwing, als adviseur zal dienen, de voorkeur verdiende boven het uitschrijven eener prijsvraag.

De Gemeenteraad heeft in zijne vergadering van 26 Juli j.l. zich met deze, onze, zienswijze vereenigd en de voordracht ongewijzigd aangenomen.

Het ligt in ons voornemen thans zoo spoedig mogelijk tot de benoeming van den bouwmeester over te gaan.

Bij de gemelde voordracht deden wij de toezegging, dat wij, alvorens de keuze te doen, het advies van de hier ter stede bestaande bouwkundige vereenigingen zouden vragen.

Gevolg gevende aan die toezegging en U de verzekering gevende, dat wij Uwe voorlichting op hoogen prijs stellen, hebben wij de eer U te verzoeken ons, vóór 15 September a.s. te willen mededeelen, welke bouwmeester, naar Uwe meening, voor de benoeming in aanmerking zou kunnen komen. Mocht eventueel de stemming in Uwe vereeniging blijk geven van belangrijk meeningsverschil, dan zal het ons aangenaam zijn daarvan tevens mededeeling te erlangen.

Wegens gebrek aan plaatsruimte moest de „Inhoud van Tijdschriften" en reproducties van de bekroonde antwoorden van de prijsvraag, uitgeschreven door de Ver. tot Bevordering der Bouwkunst (ontwerp voor een gebouwtje bij het postkantoor) tot het volgend nummer blijven liggen.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. GRATAMA, C. J. KRUISWEG en J. B. VAN LOGHEM. Redacteur: J. WESSELIUS. Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam. Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

37STE JAARGANG. = 2 SEPT. 1916. = No. 18.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. Agenda a.s. Leden-vergad. REDACTIONEEL GEDEELTE. Feestgebouw Amersfoort, door J. C. van Epen. — Cliche's, ontwerp voor Gebouwtje bij een postkantoor. — Prijsvraag Heerl. Openbare Leeszaal en Bibliotheek. — Prijsvraag voor een kerkgebouw der Nederl. Herv. Gemeente te Nieuw-Lekkerland. — Inhoud van Tijdschriften.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Ledenvergadering op Donderdag 14 September a.s. ten 10 ure v.m. in het Leesmuseum, Regentesselaan te Apeldoorn.

Agenda:

1°. Notulen.
2°. Voorstel tot vaststelling der Algemeene Administratieve voorwaarden (inclusief art. 24).
3°. Benoeming der leden van den Eereraad.
4°. Rondvraag.
5°. **Excursie.**
11 uur v.m. Wandeling naar het „Oude Loo".
11.30 uur v.m. Bezichtiging van het „Oude Loo" onder leiding van den heer Dr. P. J. H. Cuypers, Architect.
12.30 uur n.m. Bezichtiging van het Kon. Paleis onder leiding van den Intendant van het Kon. Paleis.
1.30 n.m. Lunch Hotel „De Nieuwe Kroon" (f 1.25 per persoon).
2.30 n.m. Wandeling door Apeldoorn; Theedrinken „Huis de Pasch".
3.30 n.m. Rijtoer naar Hoog Soeren.
5.30 n.m. Gemeenschappelijke maaltijd Hotel „Eik en Dal", Hoog Soeren f 1.60 per persoon
De kosten voor de rijtoer bedragen f 2.50 per persoon.

Den leden, die aan de vergadering en excursie wenschen deel te nemen, wordt dringend verzocht hiervan uiterlijk 10 September a.s. mededeeling te doen aan het Secretariaat der M.B.V.A., Marnixstraat 402, Amsterdam en een postwissel van f 2.50 voor de kosten van den rijtoer aan genoemd adres te willen toezenden.

J. WESSELIUS.
Alg. Secretaris.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

FEESTGEBOUW AMERSFOORT

Door een Commissie te Amersfoort werd mij opgedragen een ontwerp te maken van een gebouw bevattende:

1. Schouwburg.
2. Hotel.
3. Café-Restaurant.
4. Lunchroom.
5. Societeit (met danszaal).
6. Kegelbanen.
7. Tentoonstelling- en vergaderzalen.
8. Woningen voor de Directeuren.
9. Muziektent in den tuin.

Iedereen begrijpt, dat dit geen gemakkelijke opgaaf was, daar ook de verschillende dienstvertrekken een practische ligging vereischten. Reeds bij 't opzetten van 't plan kwam bij mij de gedachte zooveel mogelijk de hoofdvertrekken en de veranda's rondom den tuin te plaatsen en de beek, die daar ter plaatse stroomt, te overkluizen om dan in 't midden van 't gebouw boven de beek de muziektent te plaatsen.

Bij de verlichting der muziektent en 't muurtje langs de beek, zal 't geheel door de weerkaatsing van 't licht in 't water een mooi effect maken; de oude groote boomen wilde ik zooveel mogelijk sparen. De lunchroom werd geplaatst aan den druksten verkeersweg, waarachter de biljardzaal van 't café, 't buffet werd zooveel mogelijk naar 't midden gebracht in verbinding met de dienstvertrekken. De hotelingang kwam aan den weg die langs de beek loopt. De restaurant van 't hotel is en suite gelegen met de foyer van den schouwburg, waartusschen de dienkamer, die wederom met de keuken en koffiekeuken in

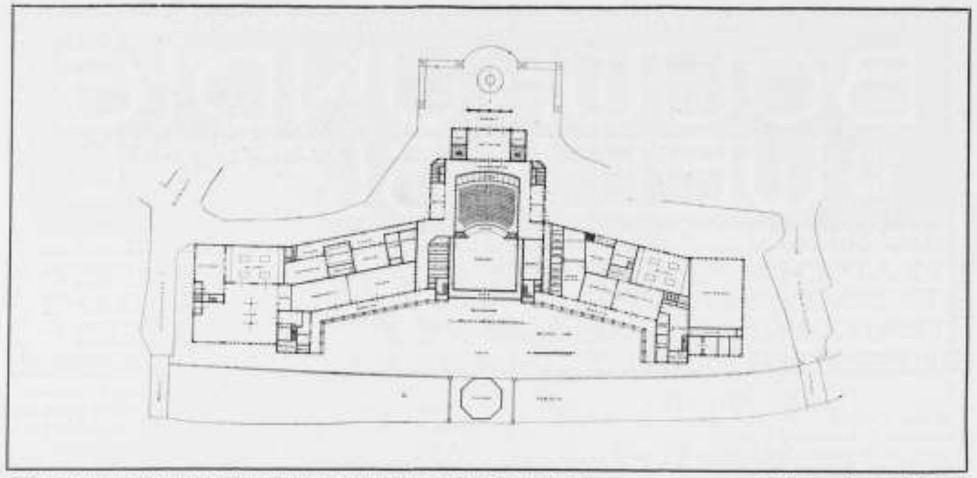

Schets voor een Algemeen Feestgebouw te Amersfoort. Plan Beganegrond. J. C. van Epen, Architect.

verbinding staat. In 't midden ontwierp ik den schouwburg, waarvan de ingang aan 't pleintje aan de achterzijde is gedacht.

Bij dezen schouwburg werd ook ontworpen een foyer voor de artisten, hetgeen zoo vaak als overbodig wordt beschouwd. Deze foyer staat in verbinding met de dienstvertrekken en keuken van de societeit. Van tooneelspelers vernam ik, dat een goede foyer voor artisten veel invloed uitoefent op hun spel, dikwijls toch is er achter de schermen slechts een sombere, droevige gelegenheid, waar de artisten gedurende hun spel moeten verblijf houden. Aan de andere zijde van den schouwburg is de societeit met danszaal en woning van den directeur ontworpen.

Onder de societeit zijn drie kegelbanen gedacht.

Verder is boven 't café-restaurant, 't hotel ontworpen, boven de societeit zijn de vergader- en tentoonstellingzalen.

Bij 't ontwerpen van de gevels kwam de platbouw mij 't meest gewenscht voor. Alle teekeningen zijn nog schetsmatig, doch de hoofdgedachte is wel bestudeerd. In aanmerking nemende de groote vooruitgang, van Amersfoort, meen ik gegronde redenen te hebben om te verwachten, dat binnen kort tot de verwezenlijking van dit plan zal worden overgegaan.

Baarn '16. J. C. VAN EPEN,
Architect B.N.A.

PRIJSVRAGEN

Voor het ontwerp van een gebouw ten dienste van de Vereeniging „Heerlensche Openb. Leeszaal en Bibliotheek"

I. De vereeniging „Heerlensche Openbare Leeszaal en Bibliotheek" te Heerlen (goedgekeurd bij Kon. Besluit van 10 Jan. 1914, no. 24), is voornemens eene openbare prijsvraag uit te schrijven ter verkrijging van een ontwerp voor een gebouw hetwelk omvat:

A. *Begane grond.*
1. Ingang tevens trapportaal.

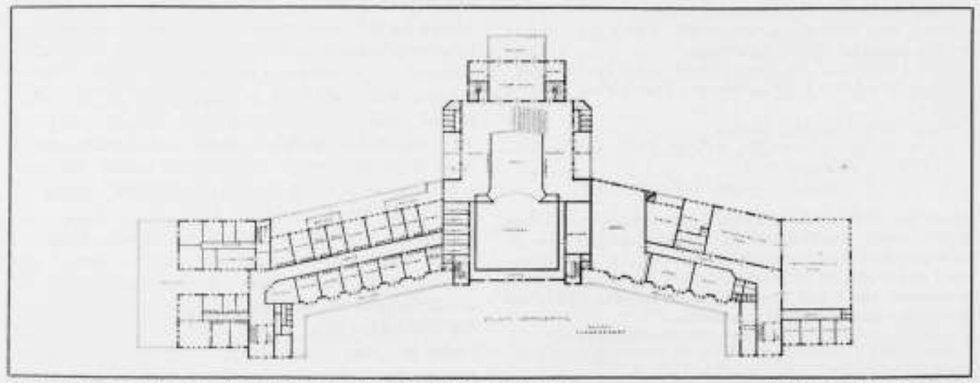

Schets voor een Algemeen Feestgebouw te Amersfoort. Plan Verdieping. J. C. van Epen, Architect.

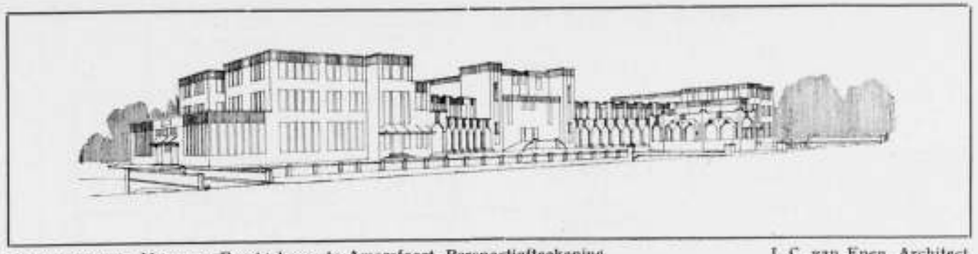

Schets voor een Algemeen Feestgebouw te Amersfoort. Perspectiefteekening. J. C. van Epen, Architect.

2. Leeszaal ± 60 personen.
3. Bibliotheek ± 30 M².
4. Studiezaal ± 30 M².
5. Garderobe.
6. Gelegenheid tot uitgifte van boeken.
7. W. C., Toilet, enz.

NOTA. De uitgifte van boeken moet vanuit de Bibliotheek kunnen geschieden, naar de Leeszaal, Studiezaal en Ingang. Vanuit de Bibliotheek moet men een overzicht hebben over de Leeszaal, Studiezaal en Garderobe.

B. *Verdieping.*
1. Eene Portierswoning bevattende Kamer en Keuken.
2. Eene Huurwoning bevattende Salon, Kamer en Keuken.
3. Een Vergaderlokaal van ± 30 M² oppervlakte.

NOTA. De Huurwoning moet geheel op zich zelf staan en niet in verbinding staan met de Portierswoning of vergaderlokaal, echter moeten beide woningen over dezelfde trap door den hoofdingang van het gebouw bereikbaar zijn.

Met het oog op een eventueele uitbreiding, moet men bij de planindeeling van de verdieping ervoor zorg dragen, dat de huurwoning gemakkelijk en met weinig kosten, kan omgebouwd worden, ter verkrijging van een tweede Leeszaal.

C. *Zolderverdieping.*

De Zolderverdieping moet bevatten 3 slaapvertrekken voor den portier en 3 slaapvertrekken voor de huurwoning, de rest kan als bergplaats gebruikt worden.

D. *Kelder of Sousterrein.*

Het Sousterrein moet omvatten:
1. Boekbinderskamer met magazijn.
2. Verwarmingskelder.
3. Kolenkelder.
4. Bergruimte voor de woningen.

NOTA. De vloer tusschen begane grond en verdieping moet geheel geluidwerend geconstrueerd worden.

II. *Het Terrein.*

Het terrein is gelegen te Heerlen op den hoek van het Temsplein en eene van uit het Oosten op dat plein mondende straat. De vorm en de afmetingen van het terrein zijn op de situatieteekening aangegeven.

Alhoewel het plein en de aangrenzende straten reeds zijn aangelegd, zijn de terreinen voorkomende op de bijgevoegde Situatieteekening nog onbebouwd.

Het terrein is een horizontaal vlak. Het maaiveld = bovenkant, kruin der aangrenzende straten.

Het gedeelte van het terrein, gelegen aan het plein moet over eene frontbreedte van 9 Meter onbebouwd blijven, zoodat de gevels, grenzende aan het plein, aan de straat, en aan het onbebouwde terreingedeelte kunnen dienen tot toevoer van licht en lucht.

Het onbebouwde terreingedeelte moet aan de straatzijde van eene afsluiting worden voorzien.

III. *De inzendingen moeten omvatten:*
1. Kelderplan.
2. Plan begane grond.
3. „ Verdieping.
4. „ Zolderverdieping.
5. Doorsneden volgens de lijn A — B (zie Situatieteekening).
6. Gevel aan het Plein.
7. „ „ de straat.
8. „ „ de tuinzijde.
9. Detail van den Hoofdingang.
10. Perspectiefteekening.

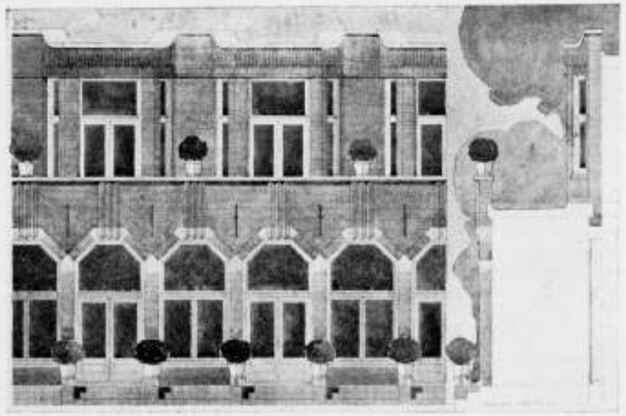

Schets voor een Algemeen Feestgebouw te Amersfoort. Geveldetail. J. C. van Epen, Architect.

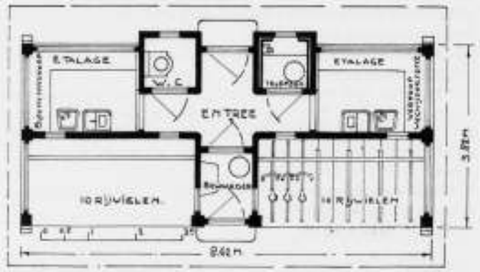

PLAN.

Prijsvraag voor de Vereeniging tot Bevordering der Bouwkunst te Utrecht 1916.
Ontwerp voor een gebouwtje bij een postkantoor.
Eerste Prijs: Ant. Pet te Utrecht. Motto „Lente 1916".

11. Eene beschrijving van de te gebruiken materialen en eene opgave van den kubieken inhoud van het gebouw gerekend van bovenkant keldervloer tot den nok van het dak.
De plattegronden en doorsneden, op schaal van 1 à 50 in zwarten inkt. De gevelteekeningen, op schaal van 1 à 50 in potlood en kleur.
De detailteekening van den hoofdingang op schaal 1 à 20 in potlood en kleur.
De perspectiefteekening in potlood en kleur, te nemen vanaf punt P, op situatieteekening aangegeven.
Ingezonden teekeningen, modellen of andere stukken die niet door het programma voorgeschreven zijn, zullen buiten beschouwing blijven, en niet worden tentoongesteld.
NOTA. 1. Uit de onder 11 genoemde gegevens zal de jury de bouwkosten per M² in verband met de huidige hoge prijzen der materialen vaststellen.
2. Het Bestuur der Vereeniging stelt zich voor de bouwkosten met een bedrag van **twintig duizend gulden** te kunnen bestrijden.

IV. *Bekroningen.*
Art. IV*a*. De mededingers onderwerpen zich door de inzending van hun ontwerp onvoorwaardelijk aan de uitspraak der jury.
Uitgeloofd worden:
een eerste prijs groot fl 300
„ tweede „ „ „ 200
„ derde „ „ „ 100

Wanneer de jury oordeelt, dat geen der ingekomen plannen voor den eersten prijs in aanmerking komt, heeft zij het recht het bedrag der twee overige prijzen onder de vervaardigers der twee best geoordeelde plannen als premiën te verdeelen.
Het eerst bekroonde ontwerp wordt het eigendom der Vereeniging.

ART. IV*b*. Het ligt in de bedoeling aan den eerst bekroonde de leiding der uitvoering van den bouw op te dragen onder de voorwaarden van de honoratiumtabel, opgemaakt door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten en van den Bond van Nederlandsche Architecten, met dien verstande dat de uitgeloofde prijs niet in mindering gebracht zal worden.
Het werk zal daartoe in de tweede klasse worden gerangschikt.
Deschadeloosstelling bedoeld in Art. 16 der „Algemeene Regelen" wordt bepaald op f 600.

V. *Inzendingen.*
De ontwerpen worden vrachtvrij ingewacht voor of op den 10en October 1916, aan het adres van den heer Fr. J. Weyers, Postbus 27, Heerlen, of uiterlijk op dien datum als aangeteekend per post of als verzekerd pakket per spoor of boot afgezonden (reçu's voor eventueel bewijs op aanvraag over te leggen).
Elke inzending, die niet op het gestelde tijdstip is ingekomen, zal buiten beschouwing blijven en onmiddellijk aan het correspondentie-adres worden teruggezonden.
Binnen een week na den datum van inlevering worden de motto's der ingezonden ontwerpen gepubliceerd.
De ontwerpen moeten anoniem zijn en worden ingezonden onder een kenteeken of motto.
Op straffe van uitsluiting is het aan inzenders verboden op de een of andere wijze de anonimiteit voor de uitspraak der jury te verbreken.
Bij elke inzending zal in *twee* afzonderlijke behoorlijk gesloten omslagen, waarop aan de buitenzijde het motto is gesteld, moeten worden gevoegd:
In den eenen, met opschrift „naambrief" een door den ontwerper onderteekende verklaring luidende:

„Ondergeteekende, inzender van het ontwerp motto ..... verklaart dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is."

In den anderen: met opschrift „Correspondentie-adres" een correspondentie-adres.
De laatstgenoemde omslag zal voor de uitspraak der jury door haar mogen worden geopend, om zoo noodig, door tusschenkomst van den correspondent met den ontwerper in briefwisseling te treden.

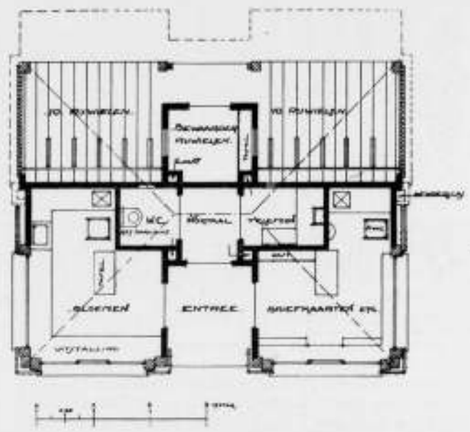

Prijsvraag-vereeniging tot Bev. der Bouwkunst. Ontwerp voor gebouwtje bij een postkantoor. Tweede prijs K. van den Berg te Utrecht. Motto „Voilà".

Het schrift op de teekeningen, van bijbehoorende stukken en eventueele correspondentie, mag niet zijn het handschrift van den ontwerper.
Buiten op de emballage moet vermeld worden, dat de inhoud een ontwerp op de prijsvraag voor een Openbare Leeszaal is en moet het motto van het ontwerp voorkomen.
De ontwerpen mogen op niet te zwaar carton worden opgezet, doch niet in lijsten gespannen worden.
De ontwerpen zullen van den dag van ontvangst tot dien van terugzending tegen alle schade worden verzekerd voor een bedrag van f 200 elk.

VI. *De Prijsvraag-Commissie.*
De Jury bestaat uit:
A. De Architecten:
1. Jos. Th. Cuypers, Architect Civ.-Ing. Amsterdam-Roermond; 2. J. Ingenohl, Architect te Amsterdam; 3. Th. J. H. Stroucken, Architect te Heerlen.
B. De Heeren:
4. Mr. W. Hingst te Hilversum; 5. Fr. J. Weyers te Heerlen, Voorzitter Op. Leeszaal, Heerlen.

VIII. *Inlichtingen.*
Het Bureau van Inlichtingen wordt gevormd door de Jury.
De Inlichtingen worden slechts schriftelijk gevraagd en met de antwoorden gepubliceerd in het Bouwkundig Weekblad en Architectura.
Alle correspondentie moet gericht worden aan Fr. Jos. Weyers, Postbus 27, Heerlen.
Na den 15en September zullen geen inlichtingen meer worden verstrekt.

VII. *Tentoonstelling.*
De ontwerpen zullen telkens gedurende minstens een week te Heerlen en Amsterdam worden tentoongesteld, op nader aan te geven plaats en tijd.
Het juryrapport zal daarbij ter lezing liggen.
Binnen een maand na het verstrijken van dien tijd, zullen de ontwerpen, die niet het eigendom van de Vereeniging zijn geworden aan de correspondentie-adressen worden teruggezonden.

IX. Voor zoover in dit programma niet anders is bepaald, zullen op deze prijsvraag van toepassing zijn de Algemeene Regelen voor Nationale bouwkundige prijsvragen.

X. Het programma met situatieteekening zal op franco aanvrage zoolang de voorraad strekt kosteloos verkrijgbaar zijn aan het adres van: Frans Jos. Weyers, postbus 27, Heerlen.

Heerlen, 25 Juni 1916.

De Jury:
TH. J. H. STROUCKEN. Mr. W. HINGST. JOS. TH. CUIJPERS.
J. INGENOHL. FR. J. WEYERS
Gezien en goedgekeurd door de P. P. C.
P. J. HOUTZAGERS,
Voorzitter.
HERM. V. D. KLOOT MEIJBURG, *Secretaris.*

Het Bestuur der Vereeniging „Heerl. Openbare Leeszaal en Bibliotheek".

Prijsvraag voor een kerkgebouw der Nederlandsche Hervormde Gemeente te Nieuw-Lekkerland.

Vraag 9. Is de aangegeven lengte van 18 M. voor de palen voor het geval, dat de paalfundeering van hout wordt?
Antwoord. Ja.

Vraag 10. Wordt de luiklok ook gebruikt als uurwerkklok of moet op ruimte voor een tweede klok voor het uurwerk gerekend worden?
Antwoord. Er moet op ruimte voor een tweede klok worden gerekend.

Vraag 11. Mag de toren op het dak staan of moet hij van af den beganen grond worden opgebouwd?
Antwoord. Hierin wordt de ontwerper vrij gelaten.

Vraag 12. In art. 6 staat „die sub c en d genoemd; kunnen in potloodlijnen worden uitgevoerd, mogen ze dus ook in inktlijnen worden uitgevoerd.
Verder staat „het opwerken der teekeningen is uitgesloten", wordt daarmede bedoeld, dat geen arceeringen, voegen, schaduwen, boomen, enz. mogen worden aangebracht; mag er geen aquarel van gemaakt worden?
Mogen de teekeningen op gekleurd papier worden uitgevoerd?
Antwoord. De sub c en d genoemde teekeningen kunnen ook in inktlijnen worden uitgevoerd; schaduwen als anderen, kortom het maken van aquarellen, is uitgesloten. Gekleurd papier is veroorloofd.

Namens de Jury:
HERM. V. D. KLOOT MEYBURG.

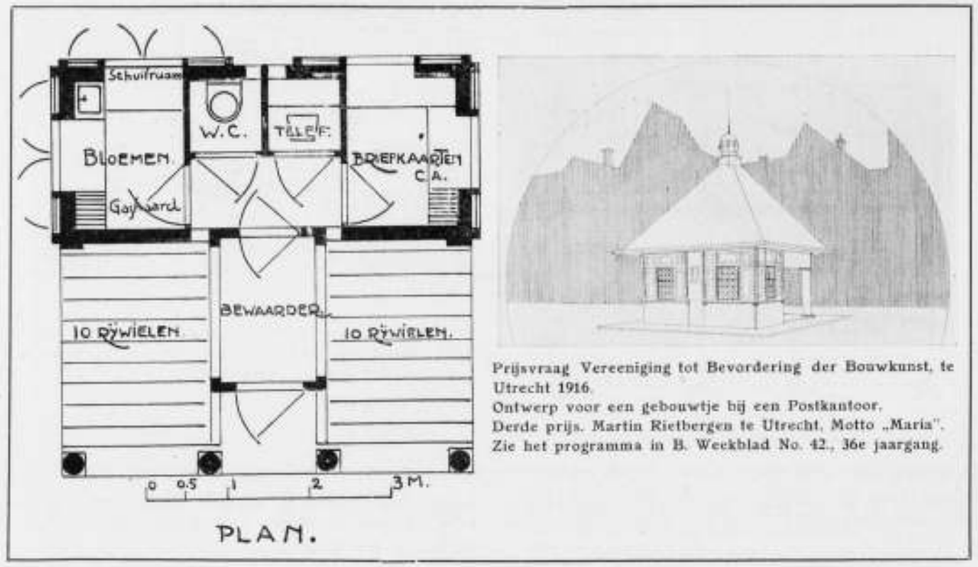

Prijsvraag Vereeniging tot Bevordering der Bouwkunst, te Utrecht 1916.
Ontwerp voor een gebouwtje bij een Postkantoor.
Derde prijs. Martin Rietbergen te Utrecht, Motto „Maria".
Zie het programma in B. Weekblad No. 42., 36e jaargang.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

De Bouwwereld 9 Augustus 1916.
Overgenomen uit het maandblad „Het Ziekenhuis" geeft de bouwwereld een beschrijving van de psychiatrisch-neurologische kliniek te Groningen, die 1 Januari l.l. gedeeltelijk in gebruik werd genomen.
A. W. Weissman vervolgt en besluit zijn beschouwing over de Sint Bavokerk te Haarlem.

De Bouwwereld 16 Augustus 1916.
Onder den titel „Groningen met stad en woningverbetering" wordt besproken het onlangs verschenen boek van George Cadbury, Town planning. De redactie zegt hiervan het volgende:
Dit boek getuigt in zijn beknopten vorm van den praktischen engelschen zin. Geen bespiegelingen — zelfs niet in het beginhoofdstuk dat de noodzakelijkheid van „Town Planning" en de zorg voor goede volkshuisvesting betoogt —, maar wenken met een praktischen kant. Dat in het eerste gedeelte van het boek in het bijzonder de aandacht is gewijd aan een enkele stad, Birmingham, welks lotgevallen wij volgen, verhoogt den samenhang van het betoog. Wij zien nu aan een konkreet voorbeeld wat geschiedde en hoe het veel beter en mooier had kunnen gebeuren.
Uit binnen- en buitenland worden eenige voorbeelden van geslaagden stadsuitleg besproken, terwijl afzonderlijke hoofdstukken de woonwijken en de beperking van het aantal huizen in verband met de kosten, en voorts de openbare gezondheid en de sociale overwegingen bespreken. Het laatstbedoelde vooral is merkwaardig door de statistische cijfers die in het licht stellen den heilzamen invloed van goede woningtoestanden.
Een hoofdstuk dat hier te lande velen autoriteiten bijzonderlijk mag worden aanbevolen, is dat over de wegen, al ware het slechts wijl het aantoont hoe bij den aanleg of de verbreeding van wegen het bestaande geboomte kan worden gespaard.

Architectura 19 Augustus 1916.
W. J. de Groot, secretaris der Raadhuis-Damcommissie maakt naar aanleiding van het artikel van P. J. de J. in „Architectura" van 15 Juli l.l. eenige opmerkingen, waaraan wij het volgende ontleenen:
Wat de architectuur betreft, toegepast bij de laatste belangrijke uitbreiding van het Stadhuis, langs de Agnietenstraat, welke geschiedde naar aanleiding van 's Raadsbesluit van 11 December 1901. Zij is geen vinding van den Dienst der Publieke Werken, integendeel, die dienst heeft zich daar tegen verzet, omdat de bureau-vertrekken van een dienstgebouw der 20ste eeuw zich, naar zijn inzicht, bezwaarlijk er toe leenden om te worden ondergebracht in dienovereenkomstige slaapkamerverdiepingen der koopman's woonhuizen van „Vingboons" aan de O.Z. Voorburgwal.
Die meening van P. W. had te wijken voor die des heeren v. Arkel, destijds Gemeenteraadslid, en als particulier architect in de betrokken commissie met hooger gezag dan de gemeenteambtenaren bekleed, waarbij hij de toenmalige eischen der kunst zijne mede raadsleden deed verstaan en bij hen ingang deed vinden.
Ik spreek opzettelijk van de „toenmalige" eischen, want wij weten, dat de inzichten op bouwkunstig gebied, speciaal in de laatste jaren, niet die stabiliteit bezitten als men wel meer in het bijzonder van dit constructieve kunst-vak zou verwachten en dat toonaangevende architecten meermalen in hun arbeid, bij hunne evolutie's hebben doen blijken van hun gewijzigd, en „verruimd" of „verhelderd" genoemd, inzicht.

De Bondstem 18 Augustus 1916 geeft een uiteenzetting van de nieuwe wijze van werkloozenverzekering.
Voorts bespreekt de redactie de bestuurscrisis in den A. N. D. B.

Technisch Gemeenteblad Augustus 1916.
W. J. de Groot geeft eenige opmerkingen bij het voorstel van Burgemeester en Wethouders van Tilburg, tot instelling van een grondbedrijf.
J. Schulte Nordholt schrijft over de organisatie van de brandweer in de kleinere en middelgroote steden; W. F. Detinger geeft een opstel over arbeidsbeurzen.

Het Huis, Oud en Nieuw. Juni 1916.
C. van der Ven geeft een beschouwing over „De voormalige rijksgieterij van bronzen geschut te 's Gravenhage." Over „De oudste tempels" schrijft J. R. Teekeningen een beschrijving van Oud-Amsterdamsche huizen geeft C. J. Gimpelt.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. Gratama, C. J. Kruisweg en J. B. van Loghem.
Redacteur: J. Wesselius.
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: Mouton & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs: voor Nederl. fr. p. p. f 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. f 9.50. Afz. Nos f 0.15. fr. p.p. f 0.16 — Advertentiën: v. 1—5 regels f 1.—, elke regel meer f 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen f 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

37ste JAARGANG. = 9 SEPT. 1916. = No. 19.

INHOUD: Officieel Gedeelte. Leden-vergadering Redactioneel Gedeelte. De toepassing van het raamspant op een houten bekapping, door A. W. C. Dwars c. b. i. — Art. 24 A.A.V. — Ingezonden. — Berichten.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Ledenvergadering op Donderdag 14 September a.s. ten 10½ ure v.m. in het Leesmuseum, Regentesselaan te Apeldoorn.

Agenda:

1°. Notulen.
2°. Voorstel tot vaststelling der Algemeene Administratieve voorwaarden (inclusief art. 24).
3°. Benoeming der leden van den Eereraad.
4°. Rondvraag.
5°. **Excursie.**
11 uur v.m. Wandeling naar het „Oude Loo".
11.30 uur v.m. Bezichtiging van het „Oude Loo" onder leiding van den heer Dr. P. J. H. Cuypers, Architect.
12.30 uur n.m. Bezichtiging van het Kon. Paleis onder leiding van den Intendant van het Kon. Paleis.
1.30 n.m. Lunch Hotel „De Nieuwe Kroon".
2.30 n.m. Wandeling door Apeldoorn; Theedrinken „Huis de Pasch".
3.30 n.m. Rijtoer naar Hoog Soeren.
5.30 n.m. Gemeenschappelijke maaltijd Hotel „Eik en Dal", Hoog Soeren.
De kosten voor de rijtoer bedragen f 2.50 per persoon.

Den leden, die aan de vergadering en excursie wenschen deel te nemen, wordt dringend verzocht hiervan uiterlijk 10 September a.s. mededeeling te doen aan het Secretariaat der M.B.V.A., Marnixstraat 402, Amsterdam en een postwissel van f 2.50 voor de kosten van den rijtoer aan genoemd adres te willen toezenden.

J. Wesselius,
Alg. Secretaris.

Hoofd Bouwkundig Weekblad.
Het eerstvolgend nummer van het Bouwk. Weekblad zal verschijnen met een nieuw hoofd op den omslag, ontworpen door den heer L. Zwiers, architect te Amsterdam.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

DE TOEPASSING VAN HET RAAMSPANT OP EEN HOUTEN BEKAPPING.

door A. W. C. Dwars c. b. i.

Een zestal jaren geleden verscheen in een onzer bouwkundige bladen een studie over een kap van groote spanwijdte, eenvoudig bestaande uit twee kapbeenen schuin tegen elkaar gesteld, boven scharnierend verbonden, terwijl de voetpunten door een trekbint waren gekoppeld. De kapbeenen werden gevormd van houten tralieliggers, waarvan de constructie ongetwijfeld vernuftig was gevonden — maar toch maakte het heele samenstel een onbevredigenden indruk, omdat ondanks een vrij aanzienlijke bewerkelijkheid een geheel van weinig stijfheid werd verkregen. Zeker is een voordeel van dezen kapvorm dat hij statisch bepaald is, maar een statisch onbepaalde

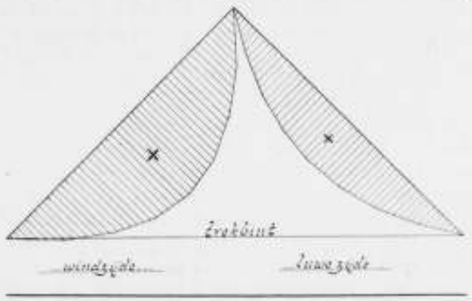

Fig. 1.

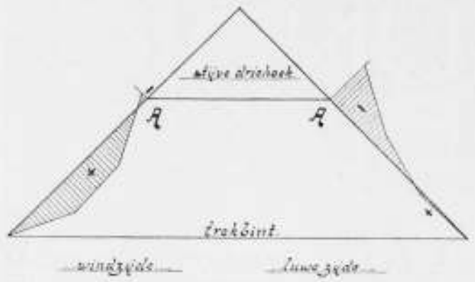

Fig. 2.

constructie is zoo noodig met voor de praktijk voldoende nauwkeurigheid te berekenen en heeft op haar beurt het groote voordeel dat een aanzienlijke stijfheid kan worden verkregen — en stijfheid is iets waarop het bij kappenbouw in de eerste plaats aankomt.

Om een overzicht te geven van den invloed van een stijve topverbinding worden hier de figuren 1 en 2 gegeven.

In fig. 1 zijn de kapbeenen onderling en met het trekbint scharnierend verbonden (zoodat een kap ontstaat van de meest eenvoudige samenstelling, die men zich kan denken) en geven de gearceerde vlakken de doorbuigende momenten aan ten gevolge van eigengewicht en wind. In fig. 2 is de topverbinding stijf gedacht (hetgeen op de bekende wijze met makelaar, hanebalk en spruiten (of iets dergelijks) ten koste van weinig hout kan worden verkregen) terwijl ook daar de gearceerde vlakken de doorbuigende momenten als boven voorstellen. Duidelijk blijkt uit beide grafische voorstellingen, dat het maximum moment in fig. 2, slechts ongeveer 50 % bedraagt van dat in fig. 1, terwijl de momentenverdeeling over het kapbeen in 2 veel voordeeliger is dan in 1. Verstijft men nu nog de hoeken A door middel van een karbeel, dus ter plaatse waar de grootste negatieve momenten kunnen optreden, dan kan het kapbeen licht worden geconstrueerd, zooals uit de momentenfiguur volgt.

Door de stijve topverbinding bereikt men dat de buigende werking van den wind door de beide kapbeenen wordt weerstaan, terwijl bij de scharnierende topverbinding het kapbeen aan de luwe zijde tengevolge van wind alleen druk krijgt.

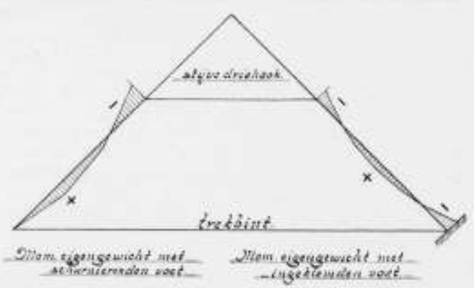

Fig. 3.

De kap van fig. 2 is derhalve in alle opzichten de meerdere van die van fig. 1 en zulks is geheel aan haar grootere stijfheid te danken.

Gaat men nu in deze richting een stap verder en klemt men de voetpunten van fig. 2 in (vermeerdering van stijfheid) dan loont het de moeite den invloed van die inklemming na te gaan. In fig. 3 is links een halve kap model 2 voorgesteld met een scharnierend voetpunt en rechts een halve kap met ingeklemd voetpunt; beide zijn alleen belast met het eigengewicht. De gearceerde vlakken stellen weer voor de doorbuigende momenten, welke bij die belasting zullen optreden. Duidelijk blijkt ook hier weer hoe de momentenverdeeling rechts voordeeliger is dan links als gevolg van de inklemming der voetpunten, terwijl verder het grootste moment rechts slechts ongeveer 60 % bedraagt van het maximum moment links. Het groote voordeel eener stijve top-oplossing gecombineerd met een vaste inklemming nabij de oplegpunten blijkt duidelijk uit een vergelijking van de gearceerde momenten-figuren van fig. 1 rechts en fig. 3 rechts.

Het kaptype met een stijve topverbinding en met een inklemming aan den voet (fig. 3 rechterhelft), wordt vrij goed benaderd door onze gewone Hollandsche kap, voor zoover het 't gedeelte betreft dat is gelegen boven de kapstijlen. Uit het bovenstaande kan eenigermate blijken welk een merkwaardig juiste constructie dit kaptype vormt en met welke lichte houtafmetingen men daarbij zonder eenig bezwaar kan volstaan, mits op de gevaarlijke punten niet ondoelmatig wordt gekeept of op andere wijze hout wordt weggenomen, dat men juist daar noodig heeft. In verband met genomen proeven hoopt schrijver dezes binnenkort op de Hollandsche kap en haar meest doelmatige oplossing terug te komen.

Voorloopig dient het bovenstaand alleen om een inzicht te krijgen omtrent de grootte van den invloed eener verstijving en van een inklemming.

Daar deze invloed aanzienlijk is te noemen, gaf zulks aan ondergeteekende aanleiding het kaptype, op het raamspant berustend, door hem in N°. 11 van het Bouwkundig Weekblad behandeld, en dat aan de voetpunten niet is ingeklemd, eens te gaan doorrekenen met ingeklemde voetpunten — een stijvere constructie dus.

Zooals te verwachten was, bleek ook hier zeer duidelijk de invloed der verstijving en werd de zeer vermeerderde hoeveelheid rekenwerk tengevolge van het grootere aantal onbekende reacties ruimschoots vergoed door de verkregen resultaten. Dit rekenwerk zou men kunnen aanvoeren als een nadeel van het raamspantkaptype — toch is het dit niet, omdat een berekening, als hier bedoeld, alleen dient om een inzicht te krijgen in het krachtenspel, dus om de meer of minder gevaarlijke plaatsen op te sporen, geschikte punten van lassching te vinden, doelmatige vormen voor het ijzerwerk op te versterken punten te kunnen ontwerpen enz. —

Om bruikbare afmetingen vast te stellen moet voorloopig wel worden gerekend, maar aanzienlijk minder.

Vergelijken we nu de momentenlijnen van de beide typen, voorgesteld in fig. 4 en 5, dan komen we tot het resultaat, dat de verdeeling der doorbuigende momenten door het eigengewicht + sneeuwbelasting veroorzaakt, eenigszins voordeeliger is bij de kap met ingeklemde voetpunten (fig. 5) dan in fig. 4 (kap met scharnierende voetpunten) — maar het voornaamste dat we uit beide grafische lijnen opmaken is wel, dat fig. 5 veel ongevoeliger blijkt te zijn voor wind dan fig. 4. Men vergelijke daartoe in beide figuren de getrokken lijnen voor het eigen gewicht + sneeuw met de streep-punt-lijnen, geteekend voor eigengewicht + sneeuw + wind. In fig. 4 loopen deze lijnen op sommige plaatsen ver uit elkaar, zoodat met wind degelijk rekening moet worden gehouden, terwijl in fig. 5 de onderlinge afwijking van diezelfde lijnen over het algemeen gering is te noemen, waaruit volgt dat de wind hier een bijkomstige factor is bij de berekening.

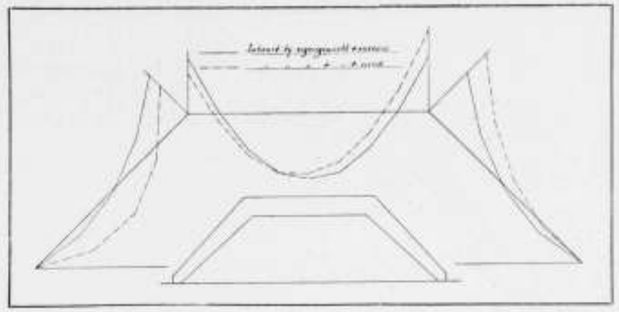

Fig. 4.

In fig. 4 wordt het grootste negatieve moment ten gevolge van het eigengewicht + sneeuwbelasting optredend, door den invloed van den wind met ongeveer 50 % vergroot, terwijl zulks in fig. 5 geschiedt met nog geen 10 % — daaruit blijkt wederom ten duidelijkste het groote voordeel van de stijve kapformatie.

We komen nu tot een bespreking van de wijze waarop de kap met ingeklemde voetpunten kan worden geconstrueerd; ter vergelijking geven we hier tevens de kap van hetzelfde type uit No. 11 van het Bouwkundig Weekblad (fig. 6 en 7).

In hoofdzaak kan voor beide spanten dezelfde constructiewijze worden gevolgd — toch wordt de kap met ingeklemde voetpunten eenvoudiger van lijn. De onderste schoren in de kapbeenen van fig. 6 zijn vervallen in fig. 7, terwijl de schaakborden van de kapbeenen van de eerste figuur zijn verhuisd naar de inklemmingspunten van fig. 7. Deze moeten begrijpelijkerwijze stevig worden geconstrueerd, zoodat in ons geval een kracht van 4000 K.G. (druk) volgens de diagonaal van den inklemmingsvierhoek kan worden weerstaan; een goed doortimmerd schaakbordvormige figuur, zooals hier is aan gegeven, kan daaraan stellig voldoen — tevens heeft men dan een motief dat in het spant op regelmatige wijze voorkomt.

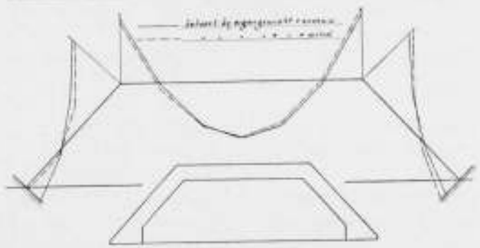

Fig. 5.

Ter vergelijking van het houtverbruik volge hier de houtstaat voor het spant met ingeklemde voetpunten (fig. 7). Werd fig. 6 hoofdzakelijk van battinghout gevormd — fig. 7 wordt voor de hoofdconstructiedeelen samengesteld van twee-duimshout.

Bovenbint.

Randen.	2 × 10.50 × 0.05 × 0.25	= 0.26 M³.
	2 × 9.50 × 0.05 × 0.15	
Schoren met toebehooren.	4 × 3.30 × 0.05 × 0.15	
	2 × 1.50 × 0.05 × 0.15	
	4 × 0.90 × 0.05 × 0.15	

Kapbeenen.

Randen.	4 × 8.20 × 0.05 × 0.15	= 0.97 „
	4 × 5.10 × 0.05 × 0.15	
	4 × 1.30 × 0.05 × 0.15	
Schoren met toebehooren.	4 × 4.40 × 0.05 × 0.15	
	4 × 0.90 × 0.05 × 0.15	
	4 × 2.60 × 0.05 × 0.15	
Vullingstaven: rond 46 × 0.15 × 0.03 (planken) 4 × 1.70 × 0.15 × 0.02		= 0.27 „
Planken voor de voetingen		= 0.25 „
	Samen	1.75 M³.
Aan gordingen en dakliggers		1.50 „
	Totaal	3.25 M³.

In het artikel van No. 11, Bouwkundig Weekblad zijn de houtstaten gegeven voor een kap van oud model (4.00 M³.) en van een kap van nieuw model met scharnierende voetpunten (3.50 M³). We zien hieruit dat de raamspant-kap met ingeklemde voetpunten een besparing van 0.75 M³. hout geeft vergeleken met de gebruikelijke oplossing; wat betreft het ijzerwerk, dat voor dezen laatsten kapvorm noodig is, kunnen de cijfers van No. 11 Bouwkundig Weekblad worden aangehouden — dus 200 K.G. constructiewerk van zeer eenvoudigen aard en 150 K.G. aan schroef-, houtdraadbouten enz.

Ook de kapvorm in dit artikel uitgewerkt zal weinig duurder behoeven uit te vallen dan de constructie met

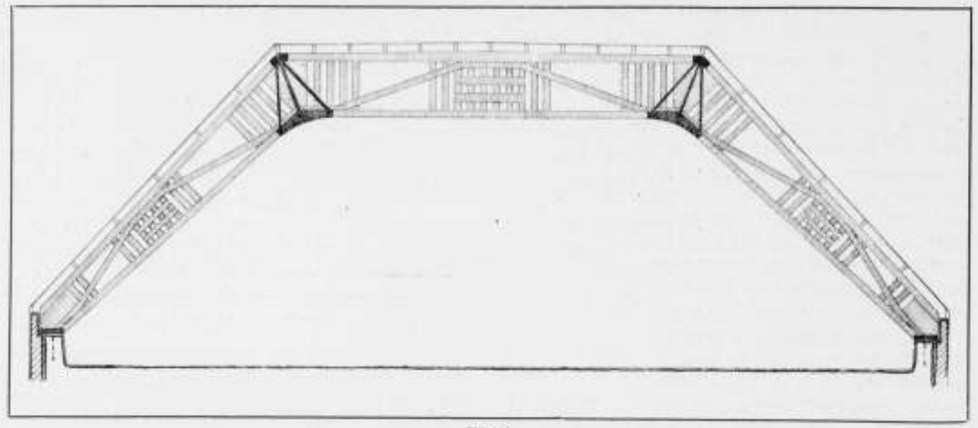

Fig. 6.

de tusschensteunpunten; in ieder geval kan een betrekkelijk geringe vermeerdering van kosten volkomen gerechtvaardigd zijn als men prijs stelt op een geheel vrije ruimte en op een meer verzorgd uiterlijk.

Eindelijk dient nog te worden nagegaan of de zolderbintlaag, waarop het spant wordt gesteld, niet zwaarder moet worden geconstrueerd, omdat de breede voetpunten daarop drukkingen uitoefenen. Brengt men nu de excentrische werking, die de horizontale druk van de kap op den balk uitoefent, in rekening, dan blijkt daaruit dat deze lichter geconstrueerd zou kunnen worden dan in het geval dat de balk alleen de zolderbelasting heeft te dragen — het spant heeft derhalve geen nadeeligen invloed op het materiaal verbruik van de binten, waarop ze wordt gesteld.

Ten slotte kan deze studie niet afgesloten worden geacht, wanneer nog niet aan het eind een ontwerp wordt gegeven van een overspanning zonder tusschensteunpunten en welk ontwerp steunt op de constructieve lijnen van de Hollandsche kap. Dit project is voorgesteld in fig. 8 — de stippellijn daarin geeft aan de binnenlijn van het spant volgens fig. 7, zoodat het profiel van vrije ruimte van fig. 8 gunstiger blijkt te zijn dan dat van fig. 7.

Vergelijkt men nu de figuren 6, 7 en 8 onderling, dan ziet men dezelfde constructi ve lijnen in alle drie optreden.

Om nu bij dit spant, steunend op het gewone Hollandsche type, zonder een groot houtverbruik *bij een geheel vrij profiel* goede resultaten te verkrijgen, zal men op enkele punten van de gebruikelijke oplossing moeten afwijken. Deze punten zijn de volgende:

1°. De punten P zullen door de zware belasting van het plat willen uitwijken en wel naar *buiten*, in tegenstelling met de gewone Hollandsche kap met nok of klein vlak gedeelte of met groot vlak gedeelte *met* tusschensteunpunten, waarbij de punten P naar *binnen* worden gedrukt. Een verbinding der punten P, die trek kan opnemen, neemt echter de vrije ruimte gedeeltelijk weg en moet dus worden vermeden, zoo men op die vrije ruimte prijs stelt. Nu kan men die verbinding missen als P tevens de top vormt van een solied opgestelden ondersteunings- en verstijvingsdriehoek, die men kan construeeren, zooals in fig. 8 is aangegeven — dus *doorvoeren* van het kapbeen tot op de bintlaag boven den muur. Wil men in dit geval toch een borstwering aanbrengen, dan moet men overgaan tot het maken van een aan de benedenzijde geknikt dakvlak.

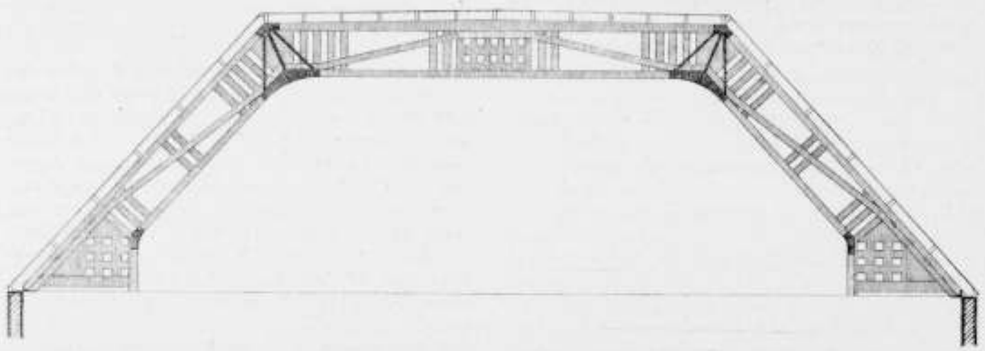

Fig. 7.

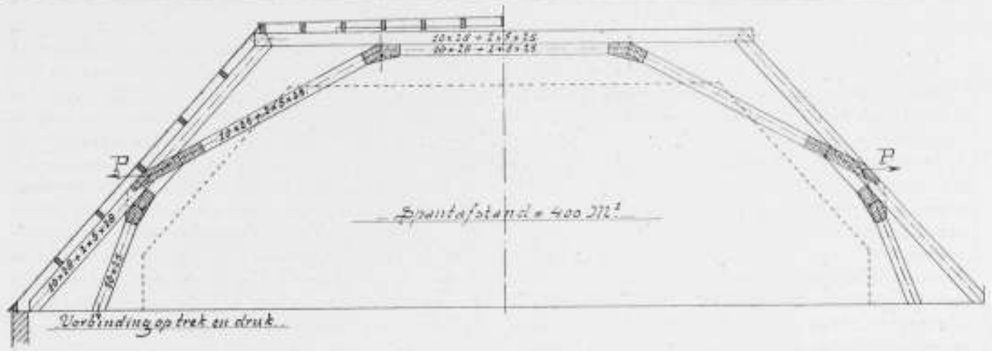

Fig. 8.

2°. Druk van kops- op langshout moet worden vermeden, evenals het maken van verzwakkende houtverbindingen.

3°. De kapstijl moet aan de bintlaag zoodanig worden verbonden, dat de verbinding ook tegen trek bestand is om het spatten der punten P tegen te gaan.

4°. Van ijzerwerk in den vorm van verbindingsmiddelen moet een gepast ruim gebruik worden gemaakt.

5°. De plaats der stuiknaden van de samenstellende deelen van elk constructielid moet goed worden nagegaan. Daar de meeste constructieleden uit drie-dik bestaan, kan men elke houtlasch vermijden, indien de stuiknaden op doelmatige plaatsen worden aangebracht.

De houtstaat van fig. 8 is nu de volgende:

Bovenbint		10.50 × 0.10 × 0.28	
	2 ×	11.00 × 0.05 × 0.28	
Spanbalk		5.50 × 0.10 × 0.25	
	2 ×	5.50 × 0.05 × 0.25	
Schoren	2 ×	5.10 × 0.10 × 0.25	
	4 ×	5.90 × 0.05 × 0.25	= 2.53 M³.
Kapbeen	2 ×	8.10 × 0.10 × 0.28	
	4 ×	8.00 × 0.05 × 0.28	
Kapstijlen	2 ×	2.50 × 0.10 × 0.25	
	2 ×	1.50 × 0.10 × 0.25	
Gordingen, dakliggers en verdikstuk			= 1.58 M³.
		Samen rond	4.10 M³.

Benoodigd ijzerwerk voor platen, bouten, houtdraadbouten, eenvoudig constructiewerk voor de bevestiging der kapstijlen op de bintlaag, enz. 300 K.G.

Uit de gegeven getallen voor het hout- en ijzerverbruik van fig. 8 ziet men hoe het kapspant van het van ouds gebruikelijke Hollandsche model mits bevrijd van de houtverbindingen van den ouderwetschen timmerman of van de moderne ambachtsschool, zich uitstekend weet te handhaven in constructief opzicht — als men dus geen eischen stelt in æsthetischen zin.

Wil men de binnenlijn van dit spant veranderen om daaraan een aangenamer beloop te geven, dan is het niet onmogelijk dat het houtverbruik vrij aanzienlijk stijgt, omdat op ongewenschte punten door die verandering betrekkelijk groote doorbuigende momenten kunnen optreden, die alleen ten koste van meer materiaal kunnen worden weerstaan.

Wordt de overspanning echter grooter dan in de behandelde gevallen is aangenomen (21.50 M.) dan komt men met de spanten volgens fig. 6 en 7 gemakkelijker verder dan met dat van fig. 8.

VOOR HET LAATST ART. 24 A. A. V.

Eenigszins voorbarig, noem ik dit opstel „Voor het laatst art. 24 A. A. V.". Wat ik met dezen titel zeggen wilde is duidelijk; het Bestuur hoopt, dat thans art. 24 A. A. V. door de Ledenvergadering zal worden aangenomen, waardoor ook de Algemeene Voorwaarden in zijn geheel kunnen worden aanvaard.

Naar aanleiding van de laatst ontworpen redactie van art. 24 der A. A. V. werd nogmaals een bespreking gehouden tusschen den Voorzitter der M.B.V.A., den heer de Clercq, het bestuurslid, den heer Versteeg en den secretaris der M. B. V. A. eenerzijds, en de heeren Hendriks en de Vlugt, respectievelijk Voorzitter en Secretaris der N. A. B. anderzijds. In deze vergadering werd ten slotte een tekst vastgesteld, waarmede alle aanwezigen zich konden vereenigen. Het is wellicht wenschelijk de redenen uiteen te zetten, die tot de aangebrachte wijzigingen en ten slotte tot de eindredactie van genoemd artikel hebben geleid.

Zooals reeds in het vorig artikel over genoemd onderwerp werd vermeld luidde de door het bestuur ontworpen redactie als volgt:

„Partieele en Algemeene werkstakingen geven den aan-
„nemer recht op termijnsverlenging, indien en voor zoo-

„ver de duur van het werk daardoor is verlengd, tenzij „de werkstaking

„*a.* het gevolg is van een handeling in strijd met:

„1°. eene wettelijke bepaling in zake den arbeid;

„2°. eene ter plaatse geldende arbeidsovereenkomst;

„3°. eene bepaling in het bestek betreffende loon en ar„beidsduur;

„*b.* op eenigerlei wijze door den aannemer of zijn orga„nisatie is uitgelokt;

„*c.* een gevolg is van den wensch om een arbeidsover„eenkomst te verkrijgen, ter plaatse waar deze nog niet „bestaat.

„Partieele en algemeene uitsluitingen geven den aanne„mer slechts dan recht op termijnsverlenging, indien ze „zijn uitgeschreven door den Nederlandschen Aanne„mersbond of zijne afdeelingen en slechts in die geval„len, waarin ook bij de werkstaking, die aan de uitslui„ting voorafging, termijnsverlenging zou worden toe„gestaan."

Hieronder plaatsen we de redactie, zooals deze ten slotte door de bestuursleden van beide organisaties, zij het dan ook na belangrijke concessies, werd vastgesteld.

„Partieele en algemeene werkstakingen geven den aan„nemer recht op termijnsverlenging indien en voor zoo„ver de duur van het werk daardoor is verlengd, tenzij „de werkstaking:

„*a.* het gevolg is van eene handeling des aannemers in „strijd met:

„1°. eene wettelijke bepaling in zake den arbeid;

„2°. eene ter plaatse geldende arbeidsovereenkomst;

„3°. eene bepaling in het bestek betreffende loon of ar„beidsduur;

„*b.* op eenigerlei wijze door den aannemer is uitgelokt."

Partieele en algemeene uitsluitingen geven den aannemer slechts dan recht op termijnsverlenging, indien bij de werkstaking, die aan de uitsluiting voorafging, termijnsverlenging zal worden toegestaan.

De woorden „of zijn organisatie", onder 3° sub *b* zijn dus vervallen. Hoofdzakelijk om redenen van ethischen aard meende de afgevaardigden van den Aannemersbond er niet aan te mogen medewerken om deze clausule in het artikel op te nemen. Het is dan ook zeker beneden de waardigheid van een grooten vakbond om in een bepaling, die met zijn medewerking tot stand komt een dergelijke clausule te aanvaarden, waardoor, als het ware de organisatie de mogelijkheid erkent, dat zij zich er toe zou kunnen leenen om een staking *uit te lokken*.

Men stelle zich het vreemde geval voor, dat de Aannemersbond ter wille van een van zijn leden een staking zou wenschen te provoceeren. Slechts door bepaalde maatregelen, die met opzet ten doel zouden hebben een staking uit te lokken, bij bindend besluit aan al zijn leden voor te schrijven zouden misschien de arbeidersorganisaties er min of meer toe kunnen worden gedwongen een staking uit te schrijven. Daar het niet goed denkbaar is, dat een Bestuur van een vakbond van werkgevers om één lid ter wille te zijn hiervoor de verantwoording zou wenschen te dragen, schijnt het mij toe, dat door het schrappen van deze woorden in het artikel geen belangrijke wijziging wordt gebracht. Ingrijpender verandering ondergaat het artikel doordat ook de clausule genoemd onder c moest komen te vervallen. Gaarne had het Bestuur der M.B.V.A. gezien, dat het stakingsrecht van den arbeider, die hier in zeker opzicht ook partij genoemd mag worden, men moge over zijn recht tot medezeggingschap denken zoo men wil, ook voor dit geval was vastgelegd. De afgevaardigden van den Aannemersbond achtten ook echter deze clausule overbodig, aangezien reeds in de statuten van den Bond een bepaling werd opgenomen, waarin de wenschelijkheid werd uitgesproken, dat de leden zullen medewerken, dat zooveel mogelijk plaatselijk de arbeidsvoorwaarden worden vastgesteld. Bovendien en het schijnt van belang hierop nog eens nadrukkelijk te wijzen, kunnen de architecten door in hunne bestekken gebruik te maken van de bepaling genoemd onder 3o. eenigen invloed uitoefenen op loon en arbeidsduur.

Tenslotte werd de eindclausule van het artikel nog verkort, zonder dat deze hierdoor een belangrijke wijziging onderging.

Schijnbaar moesten dus door het Bestuur der M.B.V.A. belangrijke concessies worden gedaan. Waar echter de concept redactie slechts door één partij, de M.B.V.A. werd vastgesteld en hierin dus alleen haar wenschen tot uiting kwamen, zou het zeker van al te veel optimisme getuigd hebben, indien verwacht werd, dat beide partijen zonder eenige opoffering van weerszijden tot overeenstemming zoude zijn gekomen.

Met voldoening mag echter worden geconstateerd, dat de voornaamste wijziging van het concept-artikel, de scheiding der begrippen staking en uitsluiting bij de afgevaardigden der N. A. B. geen principieele bestrijding heeft gevonden en zij zich bereid verklaarden de redactie in haar laatsten vorm bij het bestuur der N. A. B. te ondersteunen, een bewijs van den wil tot samenwerking, die ook bij de Maatschappij waardeering zal vinden.

Met eenigen grond meen ik te mogen veronderstellen, dat dit artikel thans bij de bestuursleden van den Aannemersbond op geene bezwaren zal stuiten.

In zijn laatsten vorm is de werkstakings en uitsluitingsclausule het resultaat der besprekingen van alle partijen.

Alle partijen werden gehoord; het Bestuur acht thans het mogelijke te hebben bereikt. WESSELIUS.

INGEZONDEN.

In het Bk. Wkbl. n°. 16 komt onder het hoofd „Inhoud van Tijdschriften" voor, een verslagje van n°. 16 van de Bondstem, orgaan der algemeene opzichters- en teekenaarsbond, waarin vooral treft een aanhaling uit een niet-onderteekend (dus redactioneel?) stukje getiteld: „Het onderwijs-melkkoetje", in welk stukje op een „alcoholisch-komiekerige" wijze getracht wordt een loopje te nemen met een leerinstelling van voortgezet-bouwkunst-onderwijs opgericht door den heer Bettink.

Daar opzichters en teekenaars ook ditzelfde koetje veelvuldig melken is het begrijpelijk, dat er een zekere animositeit kan ont-

Tweede Gevelwedstrijd te Leiden. Auto-Garage Steenstraat 55 te Leiden. Zilveren Medaille. (Zie B. Weekblad No. 5, 1916). H. J. Jesse, Architect.

Tweede Gevelwedstrijd te Leiden. Elf Heerenhuizen Oegstgeesterlaan. Bronzen Medaille. (Zie B. Weekblad No. 5, 1916). H. J. Jesse. Architect.

staan, wanneer door leeraren, met het technisch onderwijs vertrouwd, zulk een leerinstelling wordt opgericht; — minder begrijpelijk is het dat, waar in de kolommen van het Bk. Wkbl. steeds plaatsgebrek heerscht, juist aan dit stukje eenige aandacht is gewijd.

Nu dit echter niet valt te veranderen dienen eenige onjuistheden ervan te worden verbeterd, onjuistheden, die de opsteller zich had kunnen besparen, indien hij zijn journalistiek op eenig peil had willen houden.

Informaties mijnerzijds brachten aan 't licht:

1. dat er geen sprake is van concurrentie met de Academie van Beeldende Kunsten, omdat o. m. de afdeeling Schoone Bouwkunst aldaar is opgeheven en deze school zich meer en meer tot een zuivere Midd. Techn. School vervormt;

2. dat er geen sprake is van Middelbaar- of Hooger-technisch onderwijs bij den cursus van den heer Bettink, doch wèl van voortgezet, aanvullend technisch onderwijs, hetgeen de prospectus aangeeft;

3. dat de bedoeling van den heer Bettink uithoofde van zijn opleiding en werkzaamheid meer vertrouwen waard is dan menig obscuur cursusje, waaraan zich nu de toekomstige opzichters en teekenaars dikwijls toevertrouwen; — terwijl bovendien voor enkele vakken nog medewerkers van bekendheid op 't gebied van het technisch onderwijs aan de instelling zijn verbonden.

Noode miste ik in het Bk. Weekblad in de aanhaling uit bovengenoemd stukje echter het slot luidende:

„Den heer Wouter Bettink geven wij bovendien nog in overweging de letters „M.B.V.A." in het vervolg achter zijn naam weg te laten, aangezien anders de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst hem o.i. — evenals den heer Baanders — wegens het vervullen van een nevenbetrekking zou moeten veroordeelen tot vervallenverklaring van het lidmaatschap van de M.B.V.A."

Daargelaten dat ook hier de inhoud van het bovenstaande volkomen onjuist is, zoowel ten opzichte van den heer Bettink als den heer Baanders, — blijkt, dat de schrijver zich bevoegd en geroepen acht uit te maken wie of er lid van andermans vakvereeniging mogen zijn! Arme man! wat al roeping, wat al plichten, wat al zorgen; — geen wonder, dat er tot het voeren van oprechte journalistiek weinig tijd overschiet!

DE CLERCQ.

De heer W. Penaat, voorzitter der V.A.N.K. verzoekt ons opname van onderstaand schrijven door hem gericht tot den heer Dijkstal opdat de architecten zich kunnen uitspreken en hunne bezwaren kunnen aanvoeren, die zij hebben tegen de methode der V.A.N.K. om de belangen der kunstnijveren voor te staan.

Blaricum, 27 Mei 1916.

Den WelEd.geb. Heer H. A. Dijkstal te Rotterdam.

WelEd.geb. Heer.

Naar wij uit de bladen lezen, werd door U een plan opgemaakt voor den bouw van een klein gezellig theater in het centrum van Rotterdam, hetwelk o.m. aan hooggestelde eischen van kunstvolle inrichting en intimiteit zou moeten beantwoorden. Wanneer deze plannen tot uitvoering komen, zou hierdoor aan de Hollandsche interieur-kunst een aantrekkelijk, zich zelden voordoende gelegenheid geboden kunnen worden voor het tot stand brengen van een zuiver modern en typisch Hollandsch schouwburg-interieur.

Het is duidelijk, dat zulk een speciale verzorging van het inwendige der zaal door een apart in de interieur-kunst geschoolden ontwerper, in overleg en in samenwerking met den eventueel aan te wijzen architekt voor het gebouw zou moeten geschieden. Als echter de opdrachtgever zelf overtuigd is, dat op deze wijze iets buitengemeens kan verkregen worden, zou een dergelijke samenwerking van architekt en interieur-kunstenaar gemakkelijk tot stand kunnen worden gebracht.

Zooals U misschien bekend is worden tot nu toe in Holland, in tegenstelling met bijv. Duitschland, soortgelijke belangrijke opdrachten, (ten onrechte) schier nimmer aan Nijverheids-kunstenaars toevertrouwd. Het is óf de architekt óf zeer vaak de fabrikant of décorateur, die uitsluitend daarvoor in aanmerking komt.

Toch moest het bekend zijn, dat in dezen tijd van specialisatie ook op het gebied der architektuur, de interieur-kunst zich als een zelfstandig kunstvak ontwikkeld heeft. Zoodat — (indien althans aan de inwendige verzorging van het interieur uit aesthetisch oogpunt strenge eischen worden gesteld) — het werkelijk ernstige overweging verdient om van deze nieuwe kunstkrachten ook voor uw plan gebruik te maken.

Onze Vereeniging, die alle vooraanstaande Sier- en Nijverheidskunstenaars omvat, doet sedert de laatste jaren ernstige pogingen om groote opdrachtgevers, zooals Rijk, Gemeenten en particuliere lichamen, van deze waarheden te overtuigen, en tracht belangstellenden te vinden buiten de bijzondere belangen der kunstenaars staande, welke uit sympathie voor dit streven bereid zijn deze wenschen en inzichten te ondersteunen en bij hen, die over de opdracht beslissen, ingang te doen vinden.

Om hierbij alle persoonlijke belangen van bepaalde kunstenaars buiten spel te houden, werd door de Ned. Vereen. v. Ambachts- en Nijverheidskunst een *College van Advies voor Opdrachten* ingesteld, aldus samengesteld: K. P. C. de Bazel; Ir. Jan Kalf; C. W. Nijhoff; R. N. Roland Holst en Mr. J. F. van Royen.

Het Bestuur heeft zich afgevraagd of het mogelijk zou zijn om dit College van Advies te betrekken bij een te verstrekken opdracht van het Schouwburg-Interieur, of een deel daarvan, aan een door dit College voor te stellen kunstenaar, in overleg bijv. met den voor den bouw aangewezen architekt. Het wendt zich daarom in de eerste plaats tot U, met het verzoek te overwegen of een dergelijk voorstel, ook in het belang van uw plan, bij u steun zou kunnen vinden; en mocht dit het geval zijn, ons te melden, welke stappen dan verder door het Bestuur gedaan moeten worden.

Uw antwoord met belangstelling te gemoet ziende,

Hoogachtend,

(*w.g.*) W. PENAAT, (*Voorzitter v/d V.A.N.K.*)

BERICHTEN.

Prentbriefkaarten weergevende het Amsterdamsche Stadsschoon. Zooals onlangs in het jaarverslag van de werkzaamheden der Commissie voor het Stadsschoon is vermeld, zijn in 1915 ongeveer 385 photografische opnemingen van Amsterdamsche stadsgezichten gemaakt. Uit dezen voorraad, die in de toekomst nog vermeerdert, zullen de meest geschikte worden gekozen voor het uitgeven van prentbriefkaarten, welke tegen billijken prijs verkrijgbaar zullen zijn. Op deze wijze raakt een ieder bekend met hetgeen onze karakteristieke stad aan schoon thans bezit, of nog kort geleden heeft bezeten. Tevens is het een gelegenheid voor elk, die belang stelt in stadsschoon, eene verzameling aan te leggen van fraai uitgevoerde kaarten van merkwaardige stadsbeelden; want de Commissie heeft het voornemen, telkens bij serie van 20 stuks, de verzameling uit te breiden.

De 1ste serie van 20 stuks is nu verschenen.

Het daarmede door de Commissie beoogde doel ligt voor de hand, n.l., iedereen het Stadsschoon meer te doen leeren kennen en waardeeren, opdat zoodoende elk helpe waken tegen het noodeloos verloren gaan of schenden van merkwaardige bouwwerken; te verijdelen dat, indien eigenaars genoodzaakt zijn hun eigendommen te laten verbouwen, ten einde die voor een of ander doeleinde meer geschikt te maken, zulks dan niet gepaard ga met noodeloos opofferen van het oorspronkelijk schoon van dat eigendom; zich te beijveren, dat bij verandering of afbraak van merkwaardige gebouwen de nieuwe toestand zoodanig wordt, dat deze zich aanpast aan, of althans niet storend werkt in het bestaande stadsbeeld.

Door de Commissie is een map ontworpen, welke deze 1ste serie insluit.

Bij de firma A. J. Nuss, Reguliersbreestraat 30—32 en Paleisstraat 17, is deze eerste uitgave verschenen en verkrijgbaar voor den prijs van de geheele serie in map à f 0.70.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. GRATAMA, C. J. KRUISWEG en J. B. VAN LOGHEM.
Redacteur: J. WESSELIUS.
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. Ir. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. Ir. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

37STE JAARGANG. = 16 SEPT. 1916. = No. 20.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. Bestuursvergadering der M. B. V. A. op Dinsdag 5 September 1916. — REDACTIONEEL GEDEELTE. Over plannen van Stadsaanleg en uitbreiding, door L. H. E. Hylckama Vlieg. — Over Cubisme, Futurisme. Moderne Bouwkunst, door P. Oud. — Nieuwe brug van Woustraat. — Prijsvragen. — Berichten.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Bestuursvergadering der M.B.V.A. op Dinsdag 5 September 1916 ten 10½ ure in het Gebouw der M.B.V.A.

Aanwezig waren de heeren S. de Clercq, Voorzitter, D. F. Slothouwer, J. B. van Loghem, B. J. Oudendag en G. Versteeg, benevens de Alg. Secretaris J. Wesselius.

Ingekomen stukken.

Burgemeester en Wethouders van Leeuwarden berichten het Bestuur der Maatschappij, dat zij kennis hebben genomen van de redenen, welke het Bestuur er toe hebben gebracht om geen lid der z.g. hoogere schoonheidscommissie aan te wijzen, doch bij elk voorkomend geval een lid voor deze commissie te benoemen. Hiertegenover meent het college van B. en W. te moeten opmerken, dat wanneer de aanwijzing van een lid der commissie incidenteel plaats vindt, de afwikkeling van de beroepen groote vertraging zal ondervinden, aangezien dan bij elk voorkomend geval een briefwisseling over de samenstelling der commissie moet plaats hebben, terwijl het juist van groot belang is om bij elk ingekomen appèl de stukken onmiddellijk naar de beroepscommissie te kunnen zenden. Tegemoetkomend aan de bezwaren van het Bestuur stelt het college aan B. en W. voor om een lid der Commissie voor een tijdperk van één jaar te benoemen.

Het bestuur meent thans, in verband met de uiteenzetting van B. en W. aan het verzoek gevolg te moeten geven en verzocht de heer de Clercq het lidmaatschap der commissie te willen aanvaarden, waartegen deze geene bezwaren heeft.

Aan den B. N. A. en den Bond Heemschut zal van dit besluit mededeeling worden gedaan.

HOOFD VOOR DEN OMSLAG VAN HET B. WEEKBLAD EN VOOR HET BRIEFPAPIER. Zooals in het B. Weekblad No. 19 Augustus l.l. werd vermeld, werd uit de ingekomen antwoorden op de uitgeschreven prijsvraag voor het Hoofd van het B. Weekblad door het Bestuur een keus gedaan, gekozen werd de inzending onder het motto „Vanitas".

Als antwoord op een schrijven aan het opgegeven correspondentie adres, deelt de heer L. Zwiers, architect M. B. V. A. te Amsterdam ons mede, dat het ontwerp: Hoofd-omslag door hem is ontworpen en geteekend; het is gezet en gedrukt door den heer Groen te Leiden.

Het hoofd van het briefpapier werd door de heeren Zwiers en Groen ontworpen. De heer Zwiers deelt verder mede dat hij bereid is, een en ander (ook de bij behoorende cliché's) tegen een bepaald honorarium aan de M. B. V. A. af te staan.

Het bestuur besluit op het voorstel van den heer Zwiers in te gaan en draagt den redacteur op er voor te zorgen, dat het B. Weekblad zoo spoedig mogelijk met het nieuwe hoofd verschijnt. Ook voor het briefpapier zal het ontwerp van den heer Zwiers worden gebruikt, behoudens eenige kleine wijzigingen, die in overleg met den ontwerper, zullen worden aangebracht.

EXAMENS DER MAATSCHAPPIJ.

Ingekomen is een schrijven van den Minister van Binnenlandsche Zaken, waarin wordt medegedeeld, dat de ingezonden rekening en verantwoording betreffende de in 1916 gehouden examens is goedgekeurd en de toekenning der rijksubsidie over dit jaar zal worden bevorderd.

Het verzoek om verhooging van het Rijksubsidie, zal indien dit voor 1 Mei 1917 met overlegging van een begrooting van inkomsten wordt herhaald, bij het ontwerpen van Hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1911 in verband met andere aanvragen worden overwogen.

Dit schrijven zal ter behandeling worden doorgezonden naar de Commissie van Onderwijs.

REFERENDUM.

Naar aanleiding van een ingekomen schrijven van Burgemeester en Wethouders van Amsterdam, waarin verzocht wordt voor 15 September a.s. te willen mededeelen, welke bouwmeester naar de meening der Maatschappij in aanmerking behoort te komen om als adviseur bij de bebouwing der verbreede Vijzelstraat op te treden, besluit het Bestuur ter beantwoording dezer vraag een referendum onder de leden der M.B.V.A. uit te schrijven.

REDACTIE DER WERKSTAKINGS- EN UITSLUITINGSCLAUSULE VAN ART. 24 DER A. A. V.

De Voorzitter doet mededeeling van een bespreking, die heeft plaats gehad tusschen bestuursleden van de M.B.V.A. de heeren

De Clerq, Versteeg en den secretaris J. Wesselius in zake de laatst ontworpen redactie der z.g. werkstakings- en uitsluitingsclausule van art. 24 der A. A. V.
Van beide zijden werden belangrijke concessies gedaan met het gevolg, dat tusschen de afgevaardigden onderling overeenstemming werd verkregen. De splitsing der begrippen werkstaking en uitsluiting blijft in deze redactie gehandhaafd. De heeren Hendriks en De Vlugt zullen thans ook de overige bestuursleden der N. A. B. verzoeken zich omtrent deze redactie te willen uitspreken; hiervan zal den secretaris ten spoedigste bericht worden gezonden.
Indien ook door de ledenvergadering der N. A. B. deze redactie wordt aangenomen, zal, op voorstel van den heer Versteeg, overleg worden gepleegd met het Bestuur der Delftsche Ingenieurs ten einde deze clausule in de nieuwe A. A. V. op te nemen en af te drukken naast die, welke door de vergadering der Delftsche Ingenieurs werd aangenomen.

Rondvraag. De Heer Slothouwer deelt mede, dat hij zijn functie als Vice-Voorzitter der M.B.V.A. wenscht neer te leggen aangezien hij het wenschelijker acht, dat de heer Ouendag, die thans weder in het Bestuur zitting heeft, het vice-voorzitterschap waarneemt. Op verzoek van het Bestuur verklaart hij zich echter bereid tot 1 Mei a.s. Vice-Voorzitter te willen blijven.

BIBLIOTHEEK. De heer Slothouwer verzoekt de Commissie van Redactie het Bestuur voorstellen te doen om de leden in de gelegenheid te stellen een keuze te kunnen doen uit de verschillende doubletten, welke in de bibliotheek aanwezig zijn.

BOUWVEILIGHEIDWET. De heer Versteeg vestigt de aandacht van het Bestuur erop, dat door de Regeering aan verschillende corporaties exemplaren zijn toegezonden van de bouw-veiligheid wet. De Sociaal Technische Vereeniging van Democratische Ingenieurs en Architecten heeft ter bespreking van dit onderwerp een vergadering uitgeschreven en de heeren Versteeg en v. Loghem uitgenoodigd dit onderwerp nader te bestudeeren.
De heer De Clercq zal bij den directeur van den Raad van arbeid een exemplaar der concept veiligheidswet voor de Maatschappij aanvragen. Bovengenoemde heeren verklaren zich bereid ook voor de M.B.V.A. rapport over deze concept wet uit te brengen.
De Voorzitter sluit thans de vergadering.

J. WESSELIUS.
Alg. Secretaris.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

OVER PLANNEN VAN STADSAANLEG EN UITBREIDING

DOOR L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG,
Arch. M. B. V. A.

(Naar aanleiding van het ter visie liggend ontwerp voor de gemeente Dordrecht.)

Het gemis van een plan van aanleg eener stad — deze moge groot of klein zijn — zal altijd zich wreken, en wel ten nadeele van de eischen, welke door 't *verkeer*, de *gezondheid* en de *schoonheid* gesteld worden.
Wat het tegenwoordige betreft, is zulk een gemis zoowel *nadeelig voor de eigenaars* der bouwgronden of gebouwen, als voor de Gemeente als geheel, die immers voor straten, openbare gebouwen of parken en dergelijke, de beschikking moet hebben over de *daarvoor* noodige terreinen.
Reeds in de oudheid was elke stad van beteekenis er op uit den aanleg en de uitbreiding naar een goed *plan* te doen geschieden. Vitruvius verhaalt van het stadsplan voor Alexandrië. Reeds toen werd nadruk gelegd op de saamhoorigheid van *openbare gebouwen* en *pleinen*, en is er op gewezen, dat een plein een gesloten geheel moet vormen, dat door de omliggende gebouwen, waarvan bij voorkeur één of meer van monumentalen aard, wordt bepaald.
De ontaarding van een mooie stad, de verwording eener woonplaats voor menschen naar hun verschillenden aard en staat, tot opstapeling van huizen, meest van één soort, waarbij van schoonheid noch gezondheid sprake is, kon eerst ontstaan in het ons onmiddellijk voorafgaande tijdperk, toen door allerlei sociale toestanden het *organisch verband* tusschen de onderscheiden deelen der maatschappij zoek raakte.
Waar zich vroeger tuinen, wateren of groene weiden, nabij en rondom de woningen bevonden, is later alle beschikbare open ruimte met arbeiderswoningen volbouwd, zoodat dikwijls niet meer dan de gemeenschappelijke uitgang, de straat met zijn steenen plaveisel, als openluchtruimte overbleef.
Men heeft dan ook reeds voor eeuwen beperking van bebouwing bij verordening voorgeschreven. Een van de bekendste verordeningen is die van 1663 voor Amsterdam, waarbij minimum-afstanden tusschen de achtergevels van gebouwen zijn bepaald en waarin ook omtrent de hoogte van de, in tuinen op te richten ondergeschikte vertrekken, beperkende bepalingen voorkomen.
Het eigenaardige is, dat deze bepalingen zich de eeuwen door gehandhaafd hebben en dat ze dan ook in de nieuwste bouwverordening weer haar plaats vinden.
Ware van die goede denkbeelden ook bij de massa-uitbreiding in de 19e eeuw gebruik gemaakt, menige stad zou zich *enorme kosten* hebben bespaard wegens terreinen, welke nu voor verkeer en straataanleg in bebouwde kommen onteigend moeten worden en bovendien zou een schrijnende leelijkheid, als nu vele moderne stadsgedeelten kenmerkt, voorkomen zijn.
Een der factoren, die van deze leelijke en onhygiënische toestanden oorzaak waren, is te vinden in de zucht van eigenaars en daardoor of daarna dikwijls van gemeenteraden, om hun eigendom zoo duur mogelijk te verkoopen. Men begreep zeer goed en bemerkte aan de beurs, dat bij smalle straten, ondiepe bouwblokken en onbeperkte hoogte — of wel stapelbouw — de terreinen veel meer opbrachten dan bij stelselmatige voorschriften omtrent licht en lucht, straatbreedte, hoogte der gebouwen enz. Men ga slechts de, terecht zoo gewraakte straten en woonkazernen in onze grootere steden na, om te zien hoe treurige resultaten een onbeperkte beschikking over bouwgronden hebben kan.
Het is dan ook geen wonder, dat eindelijk de Woningwet tot stand kwam, die althans aan de grootste uitbuiting van den grond ten koste der bewoners een einde maakte. Toch zal men met de bepalingen hiervan nog niet tot goede woontoestanden komen. Immers zoolang de stapelbouw, van de massabouw haast onafscheidelijk, ongehinderd mag plaats hebben, zal alle in of bij een vooruitgaande stad gelegen grond een waarde bekomen, welke in geen verhouding staat tot den arbeid of de moeite, die er aan ten koste gelegd is. Deze waarde ontstaat alleen door de *gelegenheid*, die de bouwer heeft om op het kleinst mogelijk stukje grond het grootst mogelijk aantal woningen te zetten, en omdat nu door de Woningwet met haar voorschriften omtrent licht en lucht, de uitbreiding in de *oppervlakte* eenigszins beperkt is, gaat men hoe langer zoo meer de uitbreiding in de hoogte zoeken en ontstaat de stapelbouw met alle miséres en gevaren, die daaraan verbonden zijn. Eerst als ook aan de uitbreiding der bebouwing in de *hoogte* zoowel als in de oppervlakte een grens gesteld is, zal de speculatie in bouwgronden minder worden, omdat dan aan de productiviteit van den grond een *natuurlijke limiet* gesteld is. Immers is er deze wisselwerking: 1. Men moet hoog bouwen omdat de grond zoo duur is en 2., de grond is of wordt zoo duur, omdat men hoog kan bouwen.

Was er dus eerstens een reden van materieelen aard voor het ontbreken van een goed stadsplan, er was in de tweede plaats gebrek aan inzicht ten opzichte van het verkeer.
In het midden der vorige eeuw, de periode van lauwheid en slapheid in alle opzichten, ontstond de groei naar een zeer levendig verkeer door de toepassing van stoom op vervoermiddelen en industrie en men begreep toen niet, dat, om de snel vermeerderende productie ook spoedig en te allen tijde te kunnen afleveren, vervoer van- en naar verschillende deelen der stad en naar buiten, noodzakelijk was. Ook was men er niet op verdacht, dat de nieuwe techniek het vervoer op betrekkelijk korten afstand zoo zou vergemakkelijken, dat voor paarden- of stoomtram en dergelijke een verbreeding en wijziging der rijwegen zou noodig worden. En ten slotte voorzag niemand, dat die toepassing van stoom, gas, enz. op de industrie en het vervoer, fabrieks-centra zou vormen en de platteland-bewoners naar die centra en naar de steden zou lokken en dat al dezen in de steden woning zouden erlangen.
Ook als men dit had voorzien, ware veel in de stedenaanleg der laatste 50 jaren anders geworden en zou men op de noodige plaatsen voor straat- en pleinaanleg zich van terrein verzekerd en de bebouwing van zulke punten voorkomen hebben.
Ten derde was er — en is er dikwijls nog — een *gebrek aan aesthetisch inzicht*, waardoor die schuwleelijke nieuwe stadswijken ontstaan zijn, die behalve een verhindering voor gezond en goedkoop wonen en voor gemakkelijk en aangenaam verkeer, nog een aanklacht zijn tegen den schoonheidszin van het geslacht, dat aan het onze voorafging. Nog zou er veel te herstellen zijn geweest en nóg zouden voor totstandkoming van breede en juiste straten *schatten minder* uitgegeven behoeven te worden, indien destijds een hooger *schoonheidsgevoel leiding gegeven* had aan de ontwerpers van straten en pleinen.

Reactie op dit een en ander is natuurlijk niet uitgebleven.

In de plaats van de vroeger te smalle straten ziet men de laatste jaren op onderscheidene plaatsen de wegen *veel te breed* aanleggen. Bouwde men vroeger vrijelijk huis tegen huis met nauwelijks een steeg om lucht toe te laten, thans ziet men bouwblokken van zoo groote diepte, dat, zonder schade voor de gezondheid en het aangenaam aanzien, dikwijls nog een rij woningen in de tuinen gezet kon worden.
En zoo is er gebrek aan evenwicht, zoowel naar de eene als naar de andere zijde. Door *overmatige* diepte is de grond als bouwgrond niet voldoende productief te maken en door *te* groote straatoppervlakten drukt er te groote last op de aanliggende terreinen. Al deze factoren nu te laten gelden, aan elke overweging recht te laten wedervaren is de opgave aan hem, die een stadsplan heeft te ontwerpen.
Geheel in dezen geest wordt door erkende vakmannen geschreven: Elk deel op de juiste plaats en elke stad haar eigenaardig karakter. Dit staat steeds als eerste eisch voorop. Geen liniaal-systeem of legkaart van rechthoekige, gelijke blokken. En bovenal geen gelijkheid voor alle deelen der samenleving, maar *elk stuk van het organisme* zijn eigen plaats. Zoo maakt Theodor Fischer, de schrijver van een werkje over stedenaanleg, in 't bijzonder voor een der Duitsche steden o.a. deze juiste opmerking:
„Velen achten gelijkheid in 't maatschappelijk leven voor een goed beginsel. In de kunst van stedenaanleg is ze een der ontzettendste fouten, ... onze moderne stadsuitbreidingen, bewijzen dit."
In tegenstelling daarmee zegt hij:
„Wat hoog staat make men nog hooger. Op heuvels en hooggelegen wegen bouwe men hooge én monumentale bouwwerken, met sprekend silhouet. Maar in de dalen bouwe men géén kerken of hooge huizen."
En van het stadsplan in 't algemeen:
„Het moet niet alleen voorzien in *doelmatige verkaveling* der terreinen, goede *verkeersmogelijkheid* en aangenaam wonen, even belangrijk is het *vooraf te overleggen* waar openbare gebouwen, kerken, scholen, etc. geplaatst zullen worden, en het blijft het beleid eener verstandige stadsregering aanbevolen zich intijds van de terreinen daarvoor *te verzekeren*."
In deze overtuiging stemmen allen overeen. Men kan dan ook in de betere stadsontwerpen telkens de goede beginselen speuren, welke vooral door den baanbreker op dit gebied, den architect Camillo Sitte zijn gepropageerd. Deze idealist heeft het voorrecht gehad reeds spoedig resultaten van zijn streven te zien. Maar hij w s dan ook even *practisch* als *aesthetisch* aangelegd. Niet alleen was hij overtuigd, dat het goede en schoone ook heden ten dage nog verwezenlijkt kunnen worden en dat men er dan ook in gelooven moet en ervoor in geestdrift komen, maar ook meent hij dat, wat uit *hygienische* en *verkeersgronden* noodzakelijk blijkt *moet* geschieden, al zouden ook nog zooveel kunstoverwegingen daarvoor moeten wijken.
En ten aanzien van pleinen zegt hij:
„Het plein is in goede tijden steeds het middelpunt

eener stad of van een stadsgedeelte van beteekenis. Het is dan de belichaming van de wereldbeschouwing van een volk en steeds een gesloten geheel. De gebouwen moeten zijn in *overeenstemming* met de *afmetingen* daarvan en de middens der pleinen moeten *vrij* gehouden worden, opdat het geheel, als ruimteomsluiting tot uitdrukking zal komen".

Erkend moet worden dat, wat die symbolische beteekenis van een plein betreft, het ideaal van dezen schrijver wel bezwaarlijk bereikt zal worden. Daarvoor zijn de geestelijke stroomingen tegenwoordig wel wat àl te zeer uiteenloopend! Er blijft echter stellig de eisch, dat voor het karakter „plein" allereerst afgeslotenheid en centrumvrijheid noodig zijn. Men moet dan ook bij het bespreken van open ruimten in een stadsplan onderscheiden tusschen: *pleinen, parken of singels* en *plantsoenen*. Een plein wordt, als gezegd, beheerscht door de beslotenheid en door den aard der omstaande *gebouwen*. Een park is een aanleg van groen en boomen en, eventueel, beeldwerken en waterpartijen en een plantsoen is in 't algemeen een aanleg op kleiner schaal van groen en heesters, te midden van gebouwen of in aansluiting met straten en wegen.

Hieraan moet nu nog worden toegevoegd dat de *hoofdwegen* in een stadsplan worden beheerscht: 1e door het *intercommunaal verkeer* en 2e in verband met de plaatselijke hoofdindustrieën, door *het verkeer tusschen de voornaamste deelen* eener stad.

Ook moet worden herinnerd, dat voor een stad met veel omliggend natuurschoon slechts noode, b.v. in arbeiderswijken van groote uitgestrektheid, kunstmatig parken en plantsoenen worden aangelegd, terwijl daarentegen in steden waar gebrek aan natuurschoon is, de aanleg van singels en parken *een der eerste eischen* wordt. En ten slotte behoeft het ook geen betoog dat, waar mogelijk, in breede straten en wegen voor boomaanplanting gezorgd en de aanleg van groen, ook aan straatzijde der woningen bevorderd moet worden.

In een volgend stuk hoop ik het dezer dagen ter visie gelegd ontwerp voor de gemeente Dordrecht aan de bovengenoemde beginselen te toetsen, en tevens eenige opmerkingen te maken over de wijze waarop reeds eenige nieuwere bebouwingen tot stand kwamen. Er zal daarbij wellicht kunnen blijken dat de ontwerpers of niet berekend waren voor hun taak, of — indien wèl, — door andere invloeden tot een aanleg kwamen die in velerlei opzicht in strijd is met de eischen welke heden ten dage aan een stad van Dordrechts beteekenis gesteld worden.

OVER CUBISME, FUTURISME, MODERNE BOUWKUNST, ENZ.

Het wordt meer en meer duidelijk, dat de nieuwe beweging in de schilderkunst zich gaat ontwikkelen in de richting van een hooge en monumentale schilderkunst, waarop thans — nu allerwege het moderne streven, dat tot stilstand scheen gekomen, zich weer openbaart — de aandacht der architecten wel eens gevestigd mag worden, omdat deze schilderkunst meer dan in de voorgaande periode het geval was, voor hen van belang gaat worden.

Er voltrekt zich in de moderne schilderkunst een evolutie die nu in een stadium gekomen is, waarin zij groote geestelijke verwantschap vertoont met de architectuur en waarin een nauwere aanraking der beide kunsten zeer aanstaande schijnt. In de „Nieuwe Groene' vestigde Just. Havelaar bij een bespreking van het werk van Tielens daarop reeds terloops de aandacht en ik wensch hier thans nader aan te toonen, waarom deze schilderkunst zoozeer de belangstelling der architecten verdient.

Het is bekend genoeg, dat zich als reactie op het naturalisme, realisme, impressionisme enz. kortom op die schilderkunst, welke de natuur volgde om zich te manifesteeren (en nadat reeds door enkele schilders op eigen gelegenheid pogingen gedaan waren om de natuur minder als doel, dan wel als middel te gebruiken) een beweging openbaarde, bekend als het *Cubisme* waarin getracht werd tot een stijl-voller uitbeelding der werkelijkheid te geraken.

Al spoedig ging men verder op den weg, die meer en meer zou leiden tot het verbreken van den band tusschen kunst en werkelijkheid. Het *futurisme* vergenoegde zich niet meer met het beeld eener geconstrueerde werkelijkheid, maar poogde verschillende beeldindrukken in één beeld samen te vatten — „de samenvattende weergave eener snelle beweging (door de vereeniging in één beeld van verschillende aanzichten en toestanden met hun onderling verband)" —.

Zoo klaar en duidelijk, als de hier omschreven richtingen zijn niet alle en vele tusschen- en overgangsphasen doen zich voor, waarvan de grenzen niet steeds nauwkeurig zijn te bepalen en die slechts belangrijk zijn als onmisbare schakels in den keten der ontwikkeling [1]).

Steeds duidelijker openbaart zich evenwel de bedoeling om *sensaties van werkelijkheden* te geven zonder de uiterlijke realiteit zelf af te beelden en de logische en uiterste consequentie van dit streven moest dan ook leiden tot een schilderkunst, waarbij deze sensaties *direct* d.w.z. louter door schilderkunstige middelen: door vorm en kleur worden weergegeven. Deze consequentie is aanvaard door de z.g.n. „abstracten" en met een eenvoudig voorbeeld, dat ik ontleen aan een interessant artikel, dat een hunner, Theo van Doesburg, in „De Beweging" schreef, wil ik deze opvatting duidelijker toelichten.

Hij zegt daarin dit: „Kunst ontstaat zoodra de *verandering* begint. Wanneer een schilder een appeltje schildert en dit appeltje begint te veranderen in de geesteshouding van den kunstenaar dan ontstaat Kunst. Het appeltje bekomt de hoedanigheden van den kunstenaarsgeest en deze verandering maakt, dat het begrip „appel" in natuurlijken zin verdrongen wordt door het begrip „appel" in symbolischen zin. Dat gedeelte dus

[1]) Voor die ontwikkeling zie men de artikelen van E. Wichman, Theo van Doesburg, e.a. waaraan een en ander is ontleend.

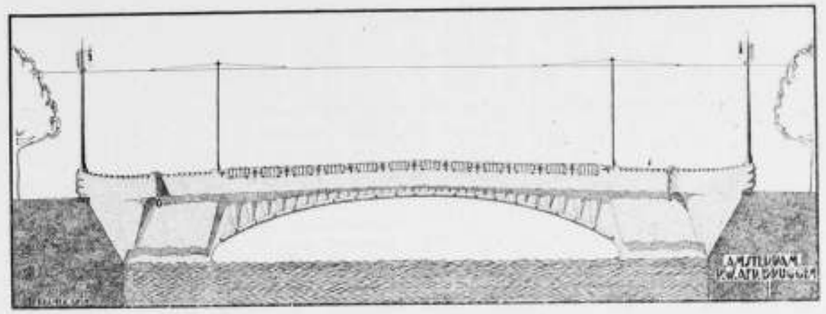

Nieuwe brug in Amsterdam-Zuid (v. Woustraat) te Amsterdam. Ontworpen door P. Kramer, Architect.

van den symbolischen appel, dat afwijkt van den natuurlijken appel, is de eenigste kunstwaarde van de schilderij. Het is de kunstwaarde, omdat het de ontroeringswaarde, de inhoud, is. De appel doet slechts dienst als vorm niet als inhoud. Wanneer een beschouwer alleen den appel — in natuurlijken zin — ziet, neemt hij slechts den vorm waar, niet den inhoud der schilderij — Het spreekt dus vanzelf dat de kunstwaarde zal winnen met het afnemen der natuurwaarde, het begrip: appel".

Deze directe weergave der ontroering zonder intermédiaire elementen, noemt hij dan de „beeldende" en hij stelt haar tegenover de „optische" d.w.z. die weergave, waarbij historie, allegorie of natuur deel hebben aan de kunstuiting. De schilderkunst treedt dus zelfstandig op en abstract en wordt van een *programma-kunst* een *absolute kunst*. Zij wordt *symbolisch*, omdat zij geen bepaalde werkelijkheden geeft, maar slechts sensaties van werkelijkheden en de woorden, die Bolland schreef over de Bouwkunst, zijn ook op haar toepasselijk, n.l.: „dat door haar niet rechtstreeksch geest tot geest vermag te spreken".

Haar eigenlijk arbeidsveld wordt het *vlak*, omdat de perspectivische afbeelding hier onbestaanbaar is. Het vlak is het stramien, waarop de schilderij gebouwd wordt en de schilder kan zich hierop uiten in eindelooze variaties van vorm en kleur, zooals de musicus zijn ontroering op zijn instrument weergeeft in klank en maat. Als „staffelei-malerei" zal deze kunst minder optreden; architectonisch gesproken is zij de „toegepaste schilderkunst" bij uitnemendheid.

De vlakken waarmede wij, als ruimtekunstenaars, onze ontroeringen realiseeren, zal zij kunnen „bezielen" en tot een wezenlijk bestanddeel der ruimte maken, dat haar inniger en ontroerender kan doen zijn. In de gewijde ruimte zullen de gouden en blauwe verbeeldingen samenstemmen met de verheven choraalgezangen; in de feestzaal zullen de fel-kleurige visioenen den dollen roes der feestenden opvoeren.

Zoo zal deze schilderkunst voor de architectuur grooter en heviger ontroerings-mogelijkheden openen, maar wederkeerig zal de bouwkunst voor haar een sfeer scheppen, waarin de geest ontvankelijk wordt om deze schilderkunst te ondergaan en er zal een wisselwerking zijn: grooter of minder groot, naar gelang der overeenkomst tusschen de geesteshouding van architect en schilder.

Een ontwikkeling laat zich niet voorspellen en in hoeverre deze uiterste consequentie der schilderkunst de alleen-zaligmakende zal zijn, vermag ik niet te zeggen. Theoretisch schijnt veel daarvoor te pleiten, maar praktisch zal moeten blijken, dat de tegenstanders ongelijk hebben als zij beweren, dat de schilderkunst in 't algemeen door de algeheele terzijdestelling van het nabootsende element tè onbelangrijk wordt en te zeer vergeestelijkt.

Men dient evenwel te beseffen, dat de beoordeeling van deze abstracte schilderkunst op tentoonstellingen, zooals die voor impressionistische schilderijen worden ingericht, onzuiver is. Slechts een stijlvolle wijze van tentoonstellen kan aan deze kunst recht doen wedervaren!

En dan zal blijken, dat de schilderkunst, toen zij zich ontworstelde aan de natuurnabootsing om te komen tot een stijlbewuste schilderkunst, een phase intrad, die — moge zij in een volgend stadium minder réactionnair zijn — van het grootste belang is voor de bouwkunst, omdat de moderne schilders en de moderne architecten streven naar éénzelfde doel, n.l. De weergave der ontroering in zuiverheid van middelen zonder afleidende elementen.

In dit streven ontmoeten zij elkaar en vullen zij elkaar aan! En thans — nu allerwege de behoefte gevoeld wordt aan een nauwere aansluiting der kunsten onderling — mogen de architecten dit symptoon in het juiste verband zien en door daadwerkelijke belangstelling ons verder leiden op den weg naar een samengaan der kunsten, waarbij de ontroering gelijktijdig zal worden weergegeven in rhythmische verhouding van steen tot ruimte, in vorm en kleur en in klank en maat.

Leiden 4. 6. 16. J. J. P. OUD.

NIEUWE BRUG VAN WOUSTRAAT.

Ten Stadhuize afd. P. W. ligt ter visie voor belangstellenden het ontwerp van een brug in de van Woustraat over de te graven verbindingsgracht in plan-Zuid.

De brug wordt vervaardigd uit gewapend beton en zal waarschijnlijk gemetaliseerd worden volgens het procedé-Sanders, in eene diep brons groene kleur.

De brug wordt 30 Meter lang en 30 M. breed, en heeft eene vrije overspanning van landhoofd tot landhoofd van ± 22 Meter. Boven de doorvaart wordt door het beweeglijke smeedijzerwerk het masiefe en geslotene der betonleuning eenigszins opgeheven.

Van af de draagmast der tramleiding begint de betonleuning welke hier met een vloeiend knoopmotief afgewerkt is, en in de electr. lichtmast eindigt.

Het ontwerp is van den architect P. Kramer.

Ingenieur W. A. de Graaf, hoofd afd. bruggen, onder wiens leiding de brug zal worden uitgevoerd, verstrekte de technische gegevens.

In verband met den bouw der nieuwe tramremise aan de Amsteldijk is de bedoeling de brug einde 1917 in gebruik te nemen.

PRIJSVRAGEN

Prijsvraag voor een kerkgebouw te Nieuw-Lekkerland.

Vraag 13. Moeten voor *alle* 500 zitplaatsen banken gerekend worden?

Antwoord. Ja.

Vraag 14 Kan over het geheele terrein volgens de ingeschreven maten beschikt worden of moet daar nog het talud aan de slootzijde worden afgetrokken?

Antwoord. Zie art. 2 al. 3 van het program en het antwoord op vraag 3.

Vraag 15. Worden in vlakke tinten opgewerkte teekeningen buiten beschouwing gelaten?

Antwoord. Ja, opgewerkte teekeningen blijven buiten beschouwing.

Vraag 16. Hoeveel bedraagt de eenheidsprijs voor bewapend beton als hoofdbouwmateriaal.

Antwoord. De eenheidsprijs voor gewapend beton voor binten, kolommen en vloeren kan dooreengenomen op f 40. — per M³. gesteld worden.

Naar aanleiding van eenige ingekomen vragen heeft de Jury besloten dat, om moeilijkheden bij de beoordeeling te voorkomen, bij de twee in het programma vereischte brieven nog een derde, gesloten brief moet gevoegd worden, inhoudende een verklaring dat de ontwerper lid is van de Ned. Hervormde Kerk in Nederland.

Namens de Jury:
HERM. V. D. KLOOT MEIJBURG.

BERICHTEN.

Hotelbouw te Rotterdam. Aangaande het nieuw te bouwen Hotel aan het v. Hogendorpsplein te Rotterdam, wordt ons bericht, dat in nader overleg met het Bestuur der Heidemaatschappij eenstemmig is besloten het plan met de vlakke daken uit te voeren. [Zie het artikel van G. M. „Hotelbouw te Rotterdam", in het B. Weekblad van 5 Augustus.]

Betonfundeeringen. Het systeem betonpalen, uitgevonden door den heer De Waal, blijkt van zeer veel belang voor den bouw in onzen drassigen bodem en biedt in vele gevallen voordeelen boven het gewone fundeeringssysteem met houten palen. Langzamerhand drong het gebruik dezer betonpalen reeds door en het zou ook in toepassing worden gebracht bij meerdere woningcomplexen aan de De Lairessestraat.

Voor een dezer complexen had men de benoodigde palen van dit systeem, in dit geval naar men meende, nog verbeterd, door een aangebrachten platten voet aan het benedeneind der palen, reeds ingespoten, toen bij de belastingsproef, die vóór met den bouw wordt begonnen geregeld wordt genomen, bleek, dat de palen verzakten, sommige tot meer dan een halven meter. Op last van het gemeentelijk bouwtoezicht werd een paal uitgetrokken en daarbij bleek, dat van een voetvorming geen sprake was. Daar men de palen, met het oog op deze voetvorming, tot op een halven meter of meer van het vaste had ingedreven, ligt het voor de hand, dat de geheele fundeering onbetrouwbaar was en werd besloten alsnog een gewone houten paalfundeering aan te brengen.

Hierover ontstond natuurlijk een conflict met den aannemer der betonfundeering, zoodat nu waarschijnlijk de rechter over deze bij uitstek technische aangelegenheid uitspraak heeft te doen.

HOOFD BOUWKUNDIG WEEKBLAD,

gekozen door de Commissie van Redactie uit de ingekomen prijsvraagantwoorden.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

Daar het Bouwkundig Weekblad voortaan met een nieuw hoofd op den omslag zal verschijnen is het wenschelijk het andere hoofd, de keuze der Commissie van Redactie, in het weekblad af te drukken en aldus vast te leggen, aangezien de omslagen van het Weekblad bij het inbinden verloren gaan.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. GRAYAMA, C. J. KRUISWEG en J. B. VAN LOGHEM.
Redacteur: J. WESSELIUS.
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

37STE JAARGANG. = 23 SEPT. 1916. = No. 21.

INHOUD: REDACTIONEEL GEDEELTE. Over plannen van stadsuitbreiding, door L. H. C. van Hylckama Vlieg, arch. M.B.V.A. — Reisschetsen, door A. J. Westerman. — De voorgenomen verbouwing van het huizen-complex (zoogen. Stadhuis) aan de O. Z. Voorburgwal te Amsterdam. — Een nieuw gebouw voor de Rijks-Academie van Beeldende Kunsten. — Prijsvragen. — Ingezonden. — Stand der kas. — Berichten. — OFFICIEEL GEDEELTE. Verslag der Ledenvergadering op Donderdag 14 September ll.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

OVER PLANNEN VAN STADSAANLEG EN UITBREIDING *)

door L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, Arch. M. B. V. A.

(Naar aanleiding van het ter visie gelegd ontwerp voor de Gemeente Dordrecht).

Toen in 1915 het Gemeentebestuur van Dordrecht haar ontwerp van uitbreiding voor den Stadsaanleg ter visie had gelegd, is dit door de publieke opinie in die Gemeente zeer ongunstig beoordeeld.

Wel is waar staat de algemeene kunstontwikkeling in die stad niet op zoo veel hooger peil dan elders, maar er is toch een kern, die zich voor de *Schoonheid* bijzonder veel moeite geeft, en die alleszins een grootere waardeering verdient, dan haar thans nog geschonken wordt.

Deze kern, die min of meer georganiseerd is in de *Commissie tot bevordering van den Kunstzin* heeft in December 1915 een uitvoerig schrijven gericht tot het Dagelijksch Bestuur van Dordt en daarin eenige zeer steekhoudende bezwaren tegen het plan opgesomd.

Achtereenvolgens werden aan kritiek onderworpen:

1. De ligging der hoofdverkeerswegen.
2. De *overzichtelijkheid* van 't wegen*complex*.
3. De bouwblokvormen.
4. De pleinen.
5. Het *karakter*, de overeenstemming van de nieuwe met de oude stad.
6. De *aansluiting* met de oude stad.
7. De economisch ongunstige ligging van dwarsstraten
8. De ligging van ontworpen park- of plantsoenaanleg en van vóórtuinen.
9. De *richting* van 't meerendeel der straten ten opzichte der *windstreken* en
10. 't Ontbreken van sport- of speelterreinen.

In de conclusie van het uitvoerige betoog zegt de Commissie:

„Het is volgens onze meening den ontwerper niet gelukt een plan samen te stellen, dat beantwoordt aan de betere begrippen, die bij den tegenwoordigen stand van de stedebouw-wetenschap als primair gelden. De belangrijke aesthetische, hygiënische en economische gebreken, die het plan kenmerken, zijn door enkele wijzigingen niet weg te nemen. Het is daarom, dat onze Commissie zich heeft onthouden van 't doen van voorstellen in die richting. Elke wijziging brengt andere met zich, die ten slotte het geheele plan omvatten. Een geheel nieuwe opzet zou hiervan 't gevolg zijn — iets wat zeker van onze Commissie niet kan worden verlangd."

„Waar tot het samenstellen van een uitbreidingsplan in ons land slechts weinige inderdaad bevoegde personen te vinden zijn, is de Commissie van oordeel, dat aan één van die weinigen die taak behoort te worden opgedragen".

Dit advies der Commissie, van welke de heer B. van Bilderbeek, Arch. M. B. V. A. de ijverige secretaris is, schijnt op Burgemeester en Wethouders niet den indruk gemaakt te hebben dien men zou verwachten. Immers is, blijkens het nu opnieuw ter visie liggend ontwerp aan de vele en gegronde bezwaren die werden opge-

*) Zie het artikel over dit zelfde onderwerp in het B. Weekblad van 16 September l.l.

somd, niet- of in zeer onvoldoende mate tegemoet gekomen. En dit niet alleen; de commissie ontving ook zeer weinig waardeering in haar, toch uitsluitend *'t algemeen belang dienend* streven. Dat dit te betreuren is, zal ieder, die iets voor een hoogere cultuur voelt, erkennen. Immers worden door deze averechtsche, afwijzende houding van de gezaghebbende corporaties, de, in de burgerij levende krachten niet benut. Zij worden in tegendeel waar ze op zoo belanglooze wijze tot uiting kwamen, geknot en het weinige, dat er aan streven naar aesthetische ontwikkeling over, of groeiende is, komt hopeloos in 't gedrang.

Ten einde den lezers eenig denkbeeld te geven van de wijze waarop het plan wordt ontworpen, heb ik, wat er gedeeltelijk van bekend werd, op eene kaart van Dordrecht aangegeven.

Men ziet op deze kaart, met A gemerkt, in het Zuiden en Zuidoosten 2 complexen van straten en bouwblokken aangegeven, die vrijwel een beeld vormen van wat ook in het nieuwe plan tot uiting komt. De *ontworpen* gedeelten zijn gestipt, de reeds aanwezige blokken gekleurd aangegeven. Reeds blijkt uit den gebrekkigen aanleg van dat bebouwde gedeelte, gelegen tusschen den Reeweg (R) en den spoorweg naar Elst (E), dat de Kromme Dijk (D) niet als een verkeersweg is gezien. Ten zuiden van dien spoorweg is dit wel het geval, hij heeft daar althans een grootere breedte, maar de bouwblokken, die grootendeels met de korte zijden en dan nog scheef op dien weg uitmonden, zullen nimmer dien weg het karakter van hoofdverkeersweg kunnen geven en zijn ook uit aesthetisch oogpunt af te keuren.

Verder ziet men tot aan den Dubbeldamschen weg, (D-W.) *bijna geen* regelmatig blok, loopen de meeste straten Oost-West, en is het eenige *moment* in het geheele complex, een driehoekig overschot, dat men den naam van plantsoen kan geven.

Tegen de spoorwegen, naar Elst zoowel als naar Lage Zwaluwe, zijn paralelstraten ontworpen, die aesthetisch zoowel als hygienisch en economisch zijn af te keuren. Aesthetisch zijn ze altijd „dood" er is geen of nagenoeg geen verkeer, er is altijd absolute afwezigheid van evenwicht tusschen de huizenrij eenerzijds en den spoorweg aan den anderen kant. Een dergelijke weg of straat is nooit een *ruimte omsluiting*.

Hygienisch zijn de vertrekken, welke aan de straatzijde uitkomen dag en nacht aan rook en smook en stof van de voortwarrelende treinen blootgesteld. Grenst de achterzijde aan dien spoorweg dan kan de bewoner door groen en boomen die stof en smook althans zooveel mogelijk afsluiten.

En economisch drukt de volle last van *aanleg* rioleering, verlichting, politie, reiniging, op één zijde — dus op de helft van 't aantal burgers, dat in andere gevallen die kosten zou dragen.

Het gedeelte, dat op de kaart ten Westen en Oosten van den spoorweg (S—S) is aangegeven draagt eveneens kenmerken van niet geheel doordacht te zijn.

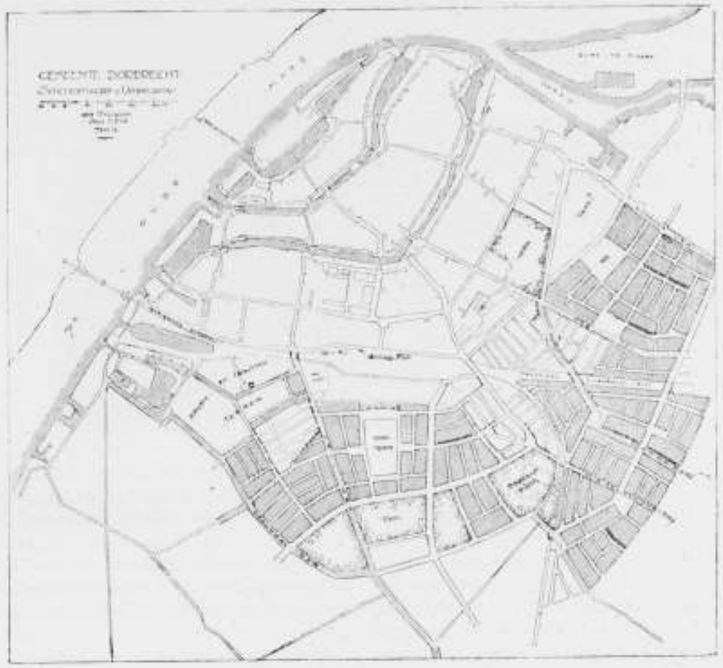

Bij eersten oogopslag is geenerlei verband met de oude stad als type, als karakteristiek Hollandsch en Dordt'sch te onderkennen. Evenmin als bij het Oostelijk gedeelte, is de halve maanvorm van Oud Dordt, die eenigszins aan den aanleg van de Hoofdstad herinnert, te herkennen, — 't zijn straat- en bouwblok-vormen, die men evengoed in elke andere stad zou kunnen overbrengen. Een groote fout acht ik bovendien in dit gedeelte, dat de breede hoofdweg, die van Noord-Oost naar Zuid-West gaande, den spuiweg snijdt, het tegendeel zal worden van wat de ontwerper misschien heeft gedacht. In het ontwerp ten raadhuize te zien, zijn namelijk vóór de bouwblokken B, dus aan de westzijde van dien weg, waterpartijen en voortuintjes geteekend! Nu vraag ik elk, die eenig voorstellingsvermogen bezit, hoe tegenover de woningen in die *smalle* scheefhoekige bouwblokken, die toch elk een toegang van uit de straat moeten hebben, een voortuin met waterpartij is aan te leggen, die aan een dergelijke breede verkeersweg zal voldoen. *Hoe wil men die blokken parcelleeren?* Is daarvan wel eens een détail gemaakt?

Zoo is in velerlei opzicht dus te zeggen, hoe het plan *niet* moet zijn. In mijn eerste artikel naar aanleiding van deze kwestie heb ik getracht uiteen te zetten hoe een plan wèl moet zijn, en waarom het zóó moet ontworpen worden. Het is echter duidelijk, dat men zonder voldoende gegevens omtrent plaatselijke toestanden, eigendomsgrenzen, behoefte aan industrie- of handelsterreinen, spoorwegplannen, en vooral omtrent de toeneming der bevolking in haar onderscheidene klassen, geen afdoend bevredigend plan kan maken.

Ten einde echter aan te toonen hoe in 't algemeen, het plan voor Dordrecht kan worden, zóó, dat het zoowel naar de radiale als naar de concentrische richtingen bij de stad goed aansluit en in de voornaamste eischen van een modern stadsplan voorziet, heb ik een tweede kaartje B bijgevoegd waarop de bestaande bebouwing wit gelaten en de nieuw ontworpen gedeelten gearceerd zijn.

Men mag hartgrondig wenschen, dat de veelszins heerlijke aloude stad Dordrecht, zal worden uitgebreid overeenkomstig de glorie, die zij had en reeds in zoo vele opzichten herkrijgt.

Vl. 12 Sept. 1916.

REISSCHETSEN.

Nevenstaande schetsen zijn gemaakt in de omgeving van Zwolle.

Beide boerenhuizen behooren tot een type dat men vooral in Overijsel nog veel aantreft, n.l. met een „dwarshuis", hetwelk de overgang van de stal tot de woonruimte zeer mooi naar buiten doet uitkomen. Van de eerste is het geheele dak met riet gedekt, waarop later nieuwe vorsten van stroo zijn aangebracht. Opmerkelijk is, dat het achtergedeelte van dit huis met de helling van het terrein afloopt, zoodat dus ook de nok geen waterpasse lijn vormt.

Hofstede „de Ramhorst". Reisschets (potlood) van A. J. Westerman.

Van de tweede schets, welke een hoekje van de hofstede „de Ramhorst" voorstelt, is het voorhuis met pannen gedekt, het achtergedeelte met riet. Dit zeer oude huis is vroeger reeds bewoond geweest door den bekenden schilder Ter Borch, doch heeft sedert dien tijd belangrijke wijzigingen ondergaan; o.a. is de verdieping van het voorhuis afgebroken, terwijl ook de lage zijdeur met raam later is aangebracht. Een boerentimmerman heeft dit klaargespeeld zonder het karakter van het huis noemenswaard, te schaden.

Beide huizen sluiten zich, ook mede door het dichtbijstaande geboomte, volkomen bij de omgeving aan

A. J. WESTERMAN.

DE VOORGENOMEN VERBOUWING VAN HET HUIZEN-COMPLEX (ZOOGEN. STADHUIS) AAN DEN O.Z. VOORBURGWAL TE AMSTERDAM.*)

De Raadhuis-Damcommissie waarschuwt er tegen.

In de *N. Rott. Courant* van 26 Aug. '16 komt een stuk voor, getiteld: „Het Nieuwe Stadhuis", geschreven door haren correspondent te Amsterdam, naar aanleiding van de voorgenomen verbouwing van de oude panden aan den O.Z. Voorburgwal, tot betere huisvesting van den gemeentedienst, waarvan ik met belangstelling kennis nam.

De correspondent eindigt zijn helder geschreven betoog als volgt:

„Wat nu gebouwd wordt, mag niet het uitgangspunt „zijn voor den definitieven stadhuisbouw! Dit is prut„sen en knoeien! Amsterdam moet met twee handen „blijven vasthouden aan haar aloud stadhuis op den „Dam, haar rechtmatig bezit, en mocht te eeniger tijd „blijken, dat het inderdaad onmogelijk is hierover we„der het vrije gebruik te erlangen, dan moet een nieuw, „modern stadhuis worden gebouwd, — zooals Rotter„dam er nu ook een krijgt, — desnoods aan Doelen„straat en O.Z. Voorburgwal, maar met afbraak van „alles wat daar nu staat — uitgezonderd dan het Admi„nistratiegebouw aan het Prinsenhof. De Raadhuis„Damcommissie heeft indertijd een plan hiertoe opge„maakt. Men vindt het bij haar bekend rapport van 1910.

. . . . . .

„Wie weigert ons een huis, een stadhuis, overeenkom„stig den rang van Amsterdam als hoofdstad des rijks „en haar groot verleden?"

Dat ik als lid der Raadhuis-Damcommissie het met deze conclusie geheel eens ben (en vermoedelijk de geheele commissie) behoef ik wel niet te verzekeren.

Ook ik zie in den voorgenomen bouw een gevaar voor de goede oplossing van het Raadhuis-Dam-vraagstuk in den geest van het rapport der commissie, niettegenstaande de verklaring van den Wethouder „dat al datgene wat gebeuren moet in de eerste twee stadia eigenlijk met de Paleis-Raadhuis-kwestie niets te maken heeft en hierdoor niets wordt gepraejudiceerd."

Bij deze zienswijze is het zeer verklaarbaar dat voor deze verbouwing het advies der commissie niet is gevraagd; ook spreekt het vanzelf dat in dezen benarden tijd het Gemeentebestuur er niet ernstig aan kan denken om de Raadhuis-Dam-kwestie overeenkomstig het rapport der commissie tot uitvoering te brengen en iedereen daarin moet berusten.

Maar iets anders is het wanneer men maatregelen gaat nemen om in den bestaanden ruimte-nood te voorzien op eene wijze die de bedoeling heeft (of althans schijnt te hebben) om voetje voor voetje van de oude panden een meer monumentaal en architectonisch geheel te maken.

Het voortbouwen in aansluiting aan het voor 15 jaar gestichte gebouw in de Agnietenstraat en in denzelfden zoogenaamden stijl van Vingbooms, wekt immers en terecht dit vermoeden.

Zonder hier in nadere beschouwingen te treden over het min of meer wenschelijke van de toepassing der historische stijlen bij de oplossing der hedendaagsche bouwkunstige vraagstukken, is het toepassen van den Vingboomstijl bij deze voorgenomen verbouwing beslist te verwerpen.

Deze gebouwen moeten een zoo tijdelijk mogelijk karakter dragen, met de minst mogelijke kosten worden opgetrokken en in den geest onzer moderne Bouwkunst. Het streven naar een architectonisch geheel moet zooveel mogelijk worden vermeden om duidelijk te laten spreken dat bij (laat ons hopen niet te zeer verwijderde) betere tijden den ernstigen wil bestaat de Paleis-Raadhuis-kwestie tot een goede oplossing te brengen.

C. MUYSKEN.

*) Overgenomen uit „De Amsterdammer", Weekblad voor Nederland van Zaterdag 16 September ll.

Reisschets (potlood) van A. J. Westerman.

EEN NIEUW GEBOUW VOOR DE RIJKSACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN.

In Hoofdstuk V van de Staatsbegrooting voor 1917, afdeeling Kunsten en Wetenschappen deelt de minister mede, dat het hem is gebleken, dat het tegenwoordige gebouw der Rijks-Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam niet meer aan de noodige eischen voldoet. Het komt mitsdien wenschelijk voor tot stichting van een nieuw gebouw over teigaan. Onderhandelingen met het gemeentebestuur van Amsterdam hebben er toe geleid, dat de gemeente Amsterdam een terrein aan het Rijk ten geschenke aanbiedt, mits de gevelteekening van het te stichten gebouw wordt goedgekeurd, tenzij de bouwmeester door den uitslag eener prijsvraag wordt aangewezen.

Na gevoerde besprekingen is de voorkeur gegeven aan het uitschrijven van een open prijsvraag.

Mitsdien zal door den Minister een jury worden benoemd, door welke de in te dienen antwoorden zullen worden beoordeeld. Voor honorarium, reis- en verblijfkosten en verdere uitgaven dezer jury, evenals voor de uit te loven prijzen, zal op den dienst van het jaar 1917 een som beschikbaar moeten worden gesteld. Op het oogenblik is nog niet te ramen, hoe groot die som zal moeten zijn, zoodat voorloopig een memoriepost is uitgetrokken.

In meer dan één opzicht is deze mededeeling van gewicht niet alleen voor de architecten, maar voor allen, die met belangstelling de bloei en de ontwikkeling van Amsterdam en het beleid van zijn gemeentebestuur volgen.

Bovendien wordt de wijze van doen in bepaalde gevallen aan het Bestuur van de hoofdstad door vele andere gemeentebesturen bij analoge gevallen gevolgd.

Het Gemeentebestuur van Amsterdam heeft begrepen den bouw van een nieuwe academie voor beeldende kunsten te moeten bevorderen wil de hoofdstad blijven het punt, waar het Nederlandsche kunstleven concentreert, de bron, waaraan het nieuw leven ontspringt.

In het uitbreidingsplan-Zuid heeft Berlage de nieuwe Academie gedacht op een terrein aan het water achter de De Lairessestraat, tusschen de verlengde Cornelis Schuijtstraat en Emmastraat. Het terrein aan weerzijden van het academiegebouw was voor villabouw bestemd.

Thans, nu het blijkt, dat deze plaats voor de nieuwe academie nog te klein is gedacht, stelt de gemeente het geheele terrein beschikbaar, een geschenk ter waarde van een half miljoen gulden; voor zeker een bewijs van verstandige gemeente-politiek, die de welvaart en de bloei der gemeente ten goede zal komen.

Aan deze gift verbindt de Gemeente de voorwaarde, dat de gevelteekening van het te stichten gebouw moet worden goedgekeurd, tenzij de bouwmeester door de uitslag eener prijsvraag wordt aangewezen. Het Amsterdamsche Gemeedtebestuur geeft dus hiermede als zijn meening te kennen, dat slechts de uitslag eener prijsvraag voldoende waarborg biedt, dat het gebouw aan de eischen van goede architectuur zal voldoen. Geschiedt de keuze van een bouwmeester op andere wijze, het gemeentebestuur behoudt zich het recht voor de gevelteekening af te keuren.

Een woord van waardeering voor het Amsterdamsche Gemeentebestuur, dat door het gestelde alternatief toont zijn eenmaal ingenomen standpunt te handhaven, om nl. het oordeel over architectuur in hoofdzaak aan deskundigen, de architecten, over te laten. Het instituut der Schoonheidscommissie, het verzoek gericht tot de Vereenigingen van bouwkundigen betreffende de benoeming van een bouwkundig adviseur voor de bebouwing der verbreede Vijzelstraat, bewijst dat ons gemeentebestuur zich in de eerste plaats wenscht te doen voorlichten door hen, die daartoe het meest bevoegd zijn, de Nederlandsche architecten.

Door deze regeling is het mogelijk, dat de nieuwe Academie, die in Amsterdam Zuid zal verrijzen, kan worden een bouwwerk getuigend van Nederlandsche kunst, dragend den stempel van onzen tijd. W.

PRIJSVRAGEN

PRIJSVRAGEN UITGESCHREVEN DOOR DE VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP IN 1916.

Vraag 1. Is het de bedoeling, dat er een schoolhoofd voor de heele inrichting staat?

Antwoord: Voor elke school is een schoolhoofd.

Vraag 2. Wordt er op den beganen grond voor *iedere* school 4 lokalen 1 leermiddelenkamer enz. gevraagd of totaal op den beganen grond 4 lokalen? Eveneens op elke verdieping 4 of 8 lokalen?

Antwoord: Voor iedere school worden de opgegeven lokalen verlangd.

Vraag 3. De groente per schuit aangevoerd zijnde, wordt deze in het gebouw geveild en daarna per wagen weggevoerd, of wordt deze dan per schuit weggevoerd, zonder daarvan te zijn afgeladen?

Antwoord: De schuit met groente wordt voor de veilingzaal gevoerd, waarin dan eenige monsters ter bezichtiging worden gesteld. Na de veiling vaart de schuit met groente door, om plaats te maken voor een volgende. Voor de verdere expeditie zorgt de kooper.

Vraag 4. De lange wand der veilingzaal, langs de waterzijde moet gemakkelijk geheel wegneembaar zijn enz. Is het de bedoeling dat er zelfs geen stijl zal mogen blijven staan?

Antwoord: Enkele stijlen mogen blijven staan.

Vraag 5. Is het de bedoeling dat de fietsenbergplaatsen geheel afgesloten zijn of dat de fietsen daarin alleen beschut zijn voor regen?

Antwoord: De fietsenbergplaats moet tot de indeeling van het gebouw behooren. Het is niet voldoende dat de fietsen alleen beschut zijn tegen regen.

Vraag 6. Moet van den geheelen voorgevel van het veilinggebouwtje een detail op een schaal van 1 à 20 geteekend worden, of is een gedeelte voldoende.

Antwoord: Een detail van een gedeelte van den gevel, dat een goed overzicht van het geheel mogelijk maakt is voldoende.

Vraag 7. Op de situatie-teekening ontbreekt Noordpijl, is het terrein noordelijk van het plein gelegen?

Antwoord: Ja.

Vraag 8. Wanneer is de gelegenheid tot het stellen van vragen gesloten?

Antwoord: 15 October.

Vraag 9. Moeten de gevels der te bouwen school vallen in het verlengde van de reeds bebouwde belendende perceelen, zoodat de trapeziumvorm blijft behouden, of mag daarvan worden afgeweken? Mag misschien met den voorkant der tuintjes opgebouwd worden (dus onmiddelijk aan de straat?)

Antwoord: De ontwerper wordt hierin vrij gelaten.

Vraag 10. Mag ik een spreekkamer gelijk stellen aan een wachtkamer.

Antwoord: Een wachtkamer wordt niet gevraagd.

Vraag 11. Moeten er *lokalen* zijn geprojecteerd ten dienste van de kleeren der kinderen?

Antwoord: Goed geventileerde kleedlokalen worden verlangd.

Vraag 12. Mag de verbinding van beide scholen voor den beganen grond door het gymnastieklokaal geschieden?

Antwoord: Neen.

STAND DER KAS VAN HET VOORSCHOTFONDS DER ARCHITECTEN.

SECRETARIAAT MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.

ONTVANGSTEN.		
Storting bijdragen	f	2300.00
Credietvereeniging, rente over 1915	„	68.05
Credietvereeniging, rente 1ste halfjaar 1916	„	14.42
	f	2362.47

UITGAVEN.		
Duwaer & van Ginkel, drukwerk voor de enquête	f	32.87
Mouton & Co., „ „ „ „	„	6.50
Duwaer & van Ginkel, „ „ „ „	„	13.50
C. Piekart, enveloppen en papier „ „ „	„	4.75
C. Piekart, „ „ „ „	„	0.55
Schrijfloon	„	14.12
Tram	„	1.20
Telegrammen voor vergaderingen	„	2.35
Plakzegels	„	0.30
Postwisselformulieren	„	0.50
Voorschot aan den heer X 24/ 8/15	„	60.—
2e „ „ „ „ X 6/10/15	„	60.—
3e „ „ „ „ X 18/11/15	„	60.—
4e „ „ „ „ X 26/ 1/16	„	60.—
„ „ „ „ Y 10/ 6/16	„	500.—
Chequeboekje	„	1.50
Porti tot 1 Juli 1916 voor de enquête, enz.	„	68.63
Saldo Credietvereeniging (1464.42) en kas (31.26)	„	1495.68
	f	2382.47

Toegezegd, nog te storten door een 4tal heeren, tot een Totaalbedrag van . . . . . f 850.—

AMSTERDAM, 1 Juli 1916.

J. GRATAMA.

Secretaris-Penningmeester van het Voorschotfonds der Architecten.

Vraag 13. Moet er een rijwielbergplaats ontworpen worden, zij het alleen voor het personeel?

Antwoord: Is geen programma-eisch.

Vraag 14. Hoe diep is de bebouwing in de beide straten?

Antwoord: Is niet vastgesteld.

Namens de Jury:
C. J. HEMMES.

PRIJSVRAAG VOOR EEN KERKGEBOUW TE NIEUW-LEKKERLAND.

Daar de jongste mededeeling dat bij de stukken een derde gesloten brief moet worden gevoegd, inhoudende een verklaring dat de ontwerper lid is van de Ned. Hervormde Kerk in Nederland, niet voldoende duidelijk schijnt te zijn, kan hieraan nog worden toegevoegd, dat volgens art. 1 en 2 Alg. Regl. op de Herv. Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden, lid van dit Kerkgenootschap zijn, de in de Herv. Kerk gedoopten of uit Herv. ouders geborenen en zij, die als Herv. zijn ingeschreven op een plaats waar geen Herv. Gemeente is, benevens Walen, Presbyt., Engelschen en de Schotten. Op bedoelde gesloten brief moet aan de buitenzijde het opschrift gesteld worden:

Verklaring, dat de onderwerper van motto . . . . behoort tot de Herv. Kerk in Nederland.

Namens de Jury:
HERM. V. D. KLOOT MEIJBURG.

INGEZONDEN.

De Bondsstem behandelt, onder 't motto onderwijs is* regeeringszaak, nogeens de kwestie leerinstelling Bettink. Zij stelt daarbij vast dat het niet haar pogen is de Heer Bettink af te maken, doch zijn leerinstelling „buil-en-schram" te doen oploopen, evenals dit getracht werd met de onderwijsinrichtingen Jacob v. Campen, Nederland, Medemblik; — ook „geeselde" zij reeds lang hare opzichters en teekenaars te dien opzichte.

De resultaten dier opvoedkundige werkzaamheid worden niet nader belicht.

De alcoholische Urquell- „grapjes" bleven ditmaal achterwege, — toch kunnen wij beide stukjes den belangstellenden ter lezing aanbevelen. d. Cl.

*Waarschijnlijk zal bedoeld zijn: alle onderwijs zij uitsluitend regeeringszaak.

BERICHTEN.

De ramp aan den Westervoortschen dijk te Arnhem. In de groote bladen circuleerde dezer dagen het bericht, dat naar aanleiding van het justitieel onderzoek in zake de noodlottige instorting van de in aanbouw zijnde melkinrichting van de Arbeids-Coöperatie te Arnhem een strafvervolging werd ingesteld tegen den architect, den heer G. Versteeg te Arnhem en tegen den heer Bourdrez, directeur der N. V. Beton Mij. v/h Bourdrez te 's-Gravenhage.

Volgens de bladen zal deze zaak 10 October a.s. voor de Arnhemsche rechtbank dienen.

Naar aanleiding van dit bericht hebben wij ons in verbinding gesteld met den heer Versteeg, die antwoordde, (dit was Donderdag l.l.) dat hij nog geen enkele mededeeling op het bovenstaande betrekking hebbend had ontvangen. Is het bericht juist, dan is het zeker vreemd, dat de heer Versteeg deze tijding uit de dagbladen moest vernemen en eenigen tijd na de publicatie nog geen zekerheid had.

Anatomische teekeningen van Leonardo Da Vinci. Naast de Fransche uitgave (bewerkt door Sabaschinkoff, met inleiding van den beroemden Franschen anatoom Mathias Duval) van de anatomische teekeningen van Leonardo da Vinci, het grootsche genie, is nu een Noorweegsche uitgave voltooit, bestaande uit 6 deelen. Het vijfde deel behandelt de bloedvaten, de spieren en het zenuwstelsel, de topographische en vergelijkende anatomie, terwijl in het laatste deel het resultaat van een reeks onderzoekingen over de proportieleer wordt medegedeeld.

Over Leonardo als anatoom heeft C. J. van Nieuwenburg eenige jaren geleden in de „Vragen des Tijds" o.a. geschreven:

„Voor zijne beeldhouwkunst en zijne schilderstukken achtte hij de kennis van het menschelijk lichaam onontbeerlijk, maar hij is ontzaglijk veel verder gegaan, dan daarvoor noodig was. Bestudeerde hij als kunstenaar den bouw van het menschelijk lichaam, als geleerde interesseerden hem ook de functies van de verschillende organen.

In de scherpste tegenstelling met de hoogst gebrekkige en malle anatomische atlassen van zijn tijd, heeft hij eene serie platen gegeven, welke zoowel uit artistiek als uit ontleedkundig oogpunt meesterlijk zijn. Hierin zijn tallooze kleinigheden opgenomen, die pas eeuwen later, vele zelfs eerst in de twintigste eeuw, opnieuw „ontdekt" zijn. Alle maten, alle krommingen van de kleinste beentjes zijn volmaakt natuurgetrouw weergegeven, zóó, dat nog in 1905 prof. M. Holl in het Archiv f. Anat. u. Physiol. kon schrijven, dat menige teekening van Leonardo „auch heute noch nicht erreicht worden ist."

Dat da Vinci de eerste is geweest die zich ook met vergelijkende anatomie heeft beziggehouden, dat hij het gemeenschappelijke in het lichaam van den mensch en vele diersoorten naar voren heeft gebracht, dat hij in den mensch slechts een bijzonder hoog ontwikkeld dier ziet, en dit direct boven de apen plaatst, dat hij begrijpt, dat de functies in het lichaam en de beweging der ledematen aan de wetten der mechanica onderworpen zijn, dat zijn slechts even zoovele bijdragen, welke dit overweldigend genie van eene nieuwe zijde doen zien."

OFFICIEEL GEDEELTE.

Verslag der Ledenvergadering op Donderdag 14 September l.l. ten 10½ ure in de Openbare Leeszaal te Apeldoorn.

Bij de opening der vergadering waren aanwezig de Voorzitter S. de Clercq en de heeren B. J. Ouendag, J. Herman de Roos en G. Versteeg, benevens de Alg. Secretaris J. Wesselins. Even later kwamen ook de andere bestuursleden.

De presentielijst vermeldde de volgende namen: B. van Bolderbeek, P. G. Buskens, S. de Clercq, W. Fontein, J. Gratama, J. W. Hanrath, J. Herman de Roos, A. J. Hekker, R. J. Hoogeveen, L. J. P. Kooken, A. A. Kok, Herman van der Kloot Meyburg, C. J. Kruisweg, M. E. Kuiler, Tjeert Kuipers, E. H. Luxemburg, M. M. Meyerink, W. C. Mulder, B. J. Ouendag, Hugo A. C. Poortman, Marius A. Poel, C. B. Posthumus Meijjes, P. A. Timmers, G. Versteeg, E. G. Wentink, A. H. Wegerif Gzn., W. R. de Wijs, en G. de Zeeuw.

Bij de opening zegt de Voorzitter, dat het in de Maatschappij langzamerhand gewoonte is geworden de dag der Septembervergadering grootendeels buiten de vergaderzaal door te brengen. Ook thans staat een uitgebreide excursie op de agenda. Spreker hoopt, dat de behandeling der verschillende punten niet te veel tijd zal vragen. Tegen half twaalf verwacht Dr. Cuypers de deelnemers ter bezichtiging van Het Oude Loo.

De voorzitter deelt thans mede den uitslag van de vraag aan de leden naar aanleiding van het verzoek van Burgemeester en Wethouders van Amsterdam aan de M.B.V.A. om inzake het benoemen van een adviseur voor de bebouwing van de verbreede Vijzelstraat advies te willen uitbrengen. Bedoelde brief werd in het B. Weekblad gepubliceerd.

Daar het grootste deel der leden, die op de vraag hebben geantwoord van oordeel was, dat Dr. Berlage voor deze benoeming in aanmerking behoort te komen, stelt de voorzitter de vergadering voor Burgemeester en Wethouders van Amsterdam te adviseeren om Dr Berlage voor boven omschreven functie te benoemen.

De heer Buskens is het met dit voorstel niet eens. De plaatselijke Commissie van Rotterdam heeft ter bespreking van het voorstel van Burgemeester en Wethouders van Amsterdam een vergadering uitgeschreven. Deze vergadering was echter te

slecht bezocht om een besluit te kunnen nemen. Toch meent de heer Buskens er op te moeten wijzen, dat nu Burgemeester en Wethouders niet wenschen in te gaan op het voorstel der Bouwkundige Vereenigingen om een prijsvraag uit te schrijven het niet op den weg der Maatschappij ligt om Burgemeester en Wethouders van advies te dienen inzake het benoemen van een adviseur. Hoewel de benoeming door het Amsterdamsche Gemeentebestuur geschiedt, zouden door het uitbrengen van advies de Bouwk. Vereenigingen hiervoor in zekere mate de verantwoording dragen, althans indien B. en W. zich aan den gegeven raad zullen houden. Bovendien zal het allicht kunnen gebeuren, dat de Maatschappij iemand moet aanwijzen, die geen lid der vakvereeniging is. Ook dit acht de heer Buskens een reden om op het verzoek van B. en W. niet in te gaan. Aan B. en W. zal dus moeten worden geantwoord, dat de Maatschappij de meening van B. en W. niet deelt en derhalve bij de benoeming van een adviseur voor de bebouwing der verbreede Vijzelstraat geen raad kan geven.

De heer Versteeg zal het aan den Voorzitter overlaten den heer Buskens te beantwoorden. Ook hij wenschte naar aanleiding van het voorstel van den Voorzitter een opmerking te maken.

Het schijnt hem toe, dat het noemen van eén naam de keuze van B. en W. niet zal vergemakkelijken. Ook tot andere Vereenigingen van bouwkundigen werd het verzoek aan B. en W. gericht. Wordt door deze Vereenigingen ook slechts één architect aangewezen, dan zal het voor B. en W. moeilijk vallen zich aan de hand van de uitgebrachte adviezen een oordeel te vormen. Hij stelt daarom voor aan B. en W. eenige architecten, die het hoogst aantal stemmen op zich vereenigden, aan te wijzen en het College te verzoeken voor de benoeming van den adviseur uit deze architecten een keuze te doen.

De Voorzitter allereerst den heer Buskens beantwoordend merkte op, dat voor het voorstel van den heer Buskens, dat de Maatschappij zich van het uitbrengen van advies zal onthouden zeker veel valt te zeggen. Toch acht hij dit een houding, die van een te starre consequentie getuigt, en tegenover het verzoek van B. en W. niet de juiste. Wat toch zou er gebeuren? B. en W. zijn toch niet gebonden aan de adviezen der Bouwk. Vereenigingen; zij meenden een hiervan afwijkend besluit te moeten nemen, maar stellen thans deze Vereenigingen in de gelegenheid invloed op de keuze van B en W. uit te oefenen. Gaat de Maatschappij dus op het verzoek van het College van B. en W. niet in, dan gaat dit zijn eigen gang en zal den adviseur benoemen, zonder de Maatschappij hierin te kennen. Daarom ook zal de Voorzitter het voorstel Versteeg ondersteunen en stelt voor aan B. en W. het drietal heeren op te geven, waarop het grootst aantal stemmen zijn uitgebracht.

De heer de Roos vreest, dat wanneer door de gemeente-besturen bij verschillende andere gelegenheden een dergelijke vraag wordt gedaan, steeds hetzelfde drietal op den voorgrond zal treden, waardoor bij het publiek de meening zou worden gevestigd, dat er maar drie architecten in Nederland zijn. Ook de heer Posthumus Meyjes acht de door het Bestuur der M.B.V.A. gevolgden weg niet de juiste. De Maatschappij sanctioneert als het ware de handelwijze van het gemeentebestuur, waardoor de reeds benoemde adviseur, de heer van der Mey wordt ter zijde gesteld en de schoonheidscommissie wordt uitgeschakeld. De Maatschappij moet, meent de heer Posthumus Meyjes, hiertoe haar medewerking niet verleenen.

De Voorzitter antwoordt dat er maar twee wegen zijn om de meening der leden te weten nl. door middel der ledenvergadering of door het referendum. Het bestuur achtte een referendum de beste weg; thans moeten wij ons ook aan den uitslag van dit referendum houden.

Door de statutenwijziging is de wettelijke kracht van het referendum vervallen, verklaart de heer Posthumus Meyjes. De secretaris wiens meening hieromtrent wordt gevraagd, meent, dat door de statutenwijziging de bindende kracht van het referendum is vervallen; wel kan het bestuur ten allen tijde per rondzendbrief een vraag tot de leden richten. Toch zal over de uitkomst door de ledenvergadering moeten worden gestemd.

De voorzitter brengt thans in stemming het voorstel om aan B. en W. te adviseeren een der drie bouwmeesters te benoemen, op welke het hoogste aantal stemmen werd uitgebracht. Het voorstel wordt met 11 stemmen tegen aangenomen.

De voorzitter schorst thans de vergadering. Na de lunch wordt de behandeling der agenda voortgezet. Aan de orde is de vaststelling van de gewijzigde redactie der zg. werkstakings en uitsluitingsclausule van art. 24, waarmede ook het Bestuur der N. A. B. zich kon vereenigen. Zonder veel debat wordt deze redactie door de vergadering aanvaard. De bedoelde clausule luidt thans als volgt.

Partiëele en algemeene werkstakingen geven den aannemer recht op termijnsverlenging, indien en voor zoover de duur van het werk daardoor is verlengd, tenzij de werkstaking.

a. het gevolg is van een handeling in strijd met:

1. eene wettelijke bepaling inzake den arbeid;
2. eene ter plaatse geldende arbeidsovereenkomst;
3. eene bepaling in het bestek betreffende loon en arbeidsduur.

b. op eenigerlei wijze door den aannemer is uitgelokt.

Partiëele en algemeene uitsluitingen geven den aannemer slechts dan recht op termijnsverlenging, indien bij de werkstaking, die aan de uitsluiting voorafging, termijnsverlenging zou worden toegestaan.

De voorzitter wijst er op, dat met de aanneming van art. 24 de geheele A.A.V. is vastgesteld en deze den leden in hun geheel worden aanbevolen zoodra ook de Nederlandsche Aannemersbond verklaard heeft zich met de laatste redactie van art. 24 te kunnen vereenigen.

Excursie. Om elf uur wordt gewandeld naar het Oude Loo, waar Dr. P. J. H. Cuijpers de heeren wacht. Zooals bekend mag worden verondersteld liet de Koningin onder leiding van Dr. Cuijpers in 1904 een begin maken met herstellingswerken aan het oude Loo. Aan de hand van teekeningen, die bij het paleis waren opgesteld, werden deze herstellingswerken door Dr. Cuypers nader toegelicht, besproken en bezichtigd. Daar Dr. Cuypers verhinderd is om bij het bezoek aan het Koninklijk paleis tegenwoordig te zijn, richtte thans de voorzitter eenige woorden van waardeering tot Dr. Cuypers, die niettegenstaande zijn hoogen leeftijd nog zijn medewerking verleende om deze vergadering te doen slagen.

Na een korte wandeling door het park wordt vervolgens onder leiding van den heer Intendant van het Koninklijk Paleis den heer van Stein een bezoek gebracht aan het Koninklijk Paleis 't Loo, waar verschillende zalen en vertrekken werden bezichtigd en vele merkwaardigheden den aandacht der bezoekers tot zich trokken.

Tijdens de lunch, die gebruikt werd in Hotel „de Nieuwe Kroon", wordt op voorstel van den Voorzitter Hare Majesteit de Koningin telegrafisch den dank der Maatschappij betuigd voor de geschonken gelegenheid om 't Oude Loo en het Koninklijk Paleis te mogen bezichtigen.

Na de wandeling door Apeldoorn werd een bezoek gebracht aan het huis „de Parel", waar de vriendelijke gastvrouw, Mevrouw Wegerif, de heeren reeds wachtte voor de thee. Onder leiding van den Architect, den heer Wegerif werd vervolgens het huis bezichtigd.

Na een woord van dank aan den heer Wegerif en een „hoera" op de gastvrouw werd afscheid genomen.

Dan stonden de rijtuigen reeds te wachten, die de deelnemers, na een, ondanks den regen, tóch gezelligen rijtoer bracht naar Hoog Soeren, waar tot besluit der Vergadering in Hotel „Eik en Dal" de gemeenschappelijken maaltijd werd gebruikt.

Ten slotte zij nog medegedeeld, dat den Voorzitter der Maatschappij van den adjudant van Hare Majesteit de Koningin een antwoord ontving op het gezonden telegram, waarin den dank werd betuigd voor de betoonde hulde.

J. Wesselius,
Alg. Secretaris.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST **M·B·V·A** VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. Gratama, C. J. Kruisweg en J. B. van Loghem
Redacteur: J. Wesselius
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: Mouton & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — Advertentiën: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

37ste JAARGANG. = 30 SEPT. 1916. = No. 22.

INHOUD: Redactioneel Gedeelte. Restauratie van het huis „Hoope" te Goes, door F. G. C. Rothuizen, Arch. M. B. V. A. — Batavia op den Tweesprong. — Reisschetsen, door Albert H. van Rood. — Berichten. — Officieel Gedeelte.

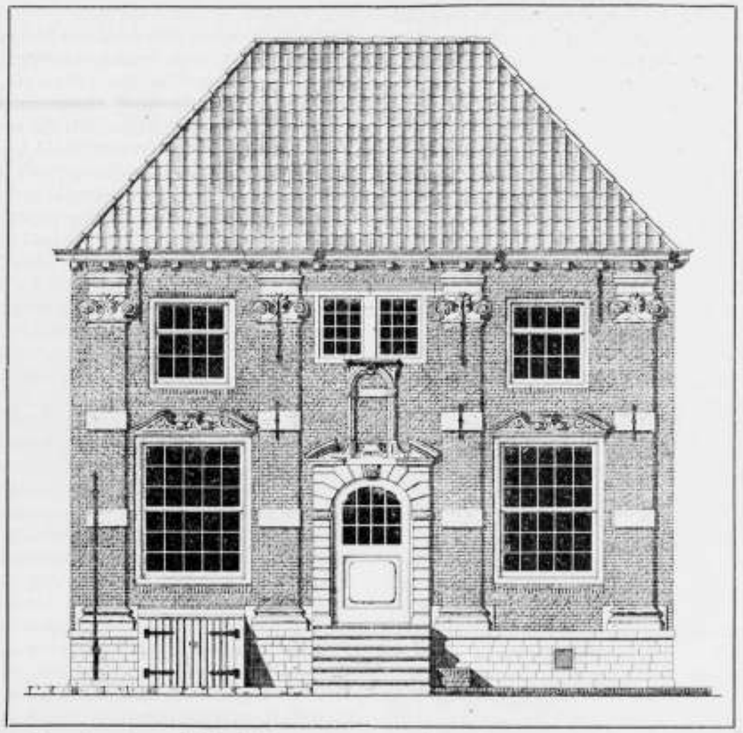

Huis „Hoope" te Goes, Gerestaureerd 1915—1916. Teekening van F. G. C. Rothuizen, Architect. M.B.V.A.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

RESTAURATIE VAN HET HUIS „HOOPE" TE GOES.

Enkele weken geleden kwam in meerdere dagbladen en ook in het Bouwk. Weekblad het bericht voor, dat de tegenwoordige Brugwachterswoning te Goes (het huis „Hoope") was gerestaureerd. Bijgaande teekening geeft den gerestaureerden voorgevel van dit gebouw te zien.

De restauratie was niet zoo bijzonder belangrijk. Immers, deze voorgevel in zijn geheel genomen, was tamelijk goed bewaard gebleven. De ramen der benedenverdieping waren wel van groote ruiten voorzien; het zandsteenwerk was in den loop der jaren tallooze keeren „netjes" geverfd; een onmogelijke ijzeren goot was onder de dakbedekking aangebracht en ontbrekende of vergane zandsteenen blokken uit het plint waren door metselwerk vervangen, doch de hoofdzaak, de mooie gemetselde gevel met pilasters en zandsteenen kapiteelen was intact gebleven.

De restauratie bestond dan ook slechts in het aanbrengen van nieuwe ramen (de oude waren bovendien toch slecht); in het aanbrengen van nieuwe zandsteen en blokken in het plint; het verwijderen van de verflaag op het zandsteenwerk en het aanbrengen van eenige nieuwe blokken; het aanbrengen van een nieuwe goot en het uitvoeren van eenige kleine herstellingen aan het metselwerk, benevens eenige vernieuwing van de hardsteenen stoep.

Van het gebouw bestond tot dusver geen teekening. Na de restauratie werd de voorgevel geheel opgemeten en in teekening gebracht door den opzichter-teekenaar A. van der Weele, alhier.

In het archief ten stadhuize alhier is de stichtingsbrief, dateerende uit 1651 nog te vinden. In dat jaar kwam bij het toenmalige stadsbestuur het verzoek in, een huis te mogen bouwen bij de stadspoort aan de haven. Door de stadsdirecteuren (bouwcommissie uit den Raad) en de stadsfabriek (toenmalige gemeente-bouwmeester) werd dit verzoek breedvoerig besproken met den dijkgraaf, daar het huis zou gebouwd worden tegen een waterkeerenden dijk en het gevolg van dit overleg was, dat zeer preciese voorschriften werden gegeven omtrent zwaarte van muren, fundeeringen, steensoorten, balklagen, enz. terwijl in 't bijzonder de afmetingen en indeeling van den voorgevel werd aangegeven.

Uit bijgaande teekening moge blijken, dat de toenmalige stadsoverheid, voorgelicht door één mijner onbekende voorgangers, een open oog heeft gehad voor fraaie architectuur, toen zij, door de omstandigheden blijkbaar de macht had, dienaangaande eischen te stellen.

De Gemeente-architect van Goes,
F. G. C. ROTHUIZEN,
Architect M. B. V. A.

BATAVIA OP DEN TWEESPRONG.

door F. J. KUBATZ, b. i., Architect M. B. V. A.

Batavia heeft „das gefährliche Alter" bereikt. In het leven van een stad zijn twee merkwaardige perioden te onderscheiden: het tijdperk, waarin de stad haar oude dorpskarakter verliest en dat, waarin zij zich van stad tot wereldstad vervormt.

Men zou kunnen zeggen, dat die perioden veel overeenkomst met de overgangsleeftijden van de vrouw vertoonen en wel wanneer deze hare bakvisch alluretjes aflegt, van meisje tot jonge vrouw en wanneer zij in haar bloeitijd haar tweede jeugd beleeft.

Batavia verkeert thans in de laatste der twee perioden, in de kentering; zij heeft „das gefährliche Alter" bereikt. Gevaarlijk, omdat de stad dan de meest domme dingen pleegt te doen, waarvan de heillooze gevolgen zich ver in de toekomst zullen uitstrekken en waarvan de noodlottige invloed nog duidelijk merkbaar zal zijn als hare fouten reeds lang vergeven en vergeten zijn.

Het is begrijpelijk, dat vooral in dit levensstadium een nauwkeurige observatie en bestudeering van de stad en hare veelvuldige, lastig te doorgronden eigenschappen, het kennen van haar handel en wandel geëischt mag worden.

De methode, welke men daarbij in hoofdzaak kan volgen is de statistische, waartoe de stad, en hier laat de vergelijking met de vrouw ons in den steek, zich gewillig leent. Alhoewel de lijdelijke houding van het object het statistisch experiment begunstigt, zijn er weer andere factoren, namelijk de omvangrijkheid en de kostbaarheid van het onderzoek welke dermate belemmerend werken, dat het slechts aan iemand met onbuigbaren wil en onverstoorbaar doorzettingsvermogen zal gelukken dit onderzoek in al zijn volledigheid door te voeren. Daar de in de eerste jaren te verwachten resultaten uiteraard maar weinig bevredigend kunnen zijn is degene, die het initiatief tot de oprichting van een gemeentelijk statistisch bureau genomen heeft meest niet in de gelegenheid zelf de vruchten van zijn arbeid te plukken. De kans op een persoonlijk succes wordt hem slechts hoogst zelden geboden.

Wanneer voorkomende stedebouwkundige kwesties daartoe aanleiding geven, zooals bijvoorbeeld, bij het projecteeren van een nieuwe stadswijk of bij het verbreeden van een bestaande straat, beperkt een directeur van gemeentewerken zich dan ook gewoonlijk tot het afzonderlijk in studie nemen van dat betreffende kleine onderdeel van het groote algemeene stadsvraagstuk, hetwelk toevallig zijn aandacht gevraagd heeft en behandelt het alsof het een op zich staande, organische eenheid was. Met behulp van verzamelde plaatselijke gegevens wordt een detailplan ontworpen, dat ondanks alle denkbare loffelijke eigenschappen, die het wellicht moge bezitten, door het gemis aan saamhorigheid met de overige stadsdeelen niet zal voldoen, ja, a priori niet voldoen kan.

Een geordende volledige verzameling verkeers-statistieken voor *alle* wegen en straten zal voor zulke fouten behoeden. Zij zijn het, die het rechte inzicht geven in het verkeerswezen van de *geheele* stad en in het verband, dat tusschen de verschillende samenstellende stadswijken onderling bestaat. Van belang is het voorts, door middel van deze statistieken na te gaan of er normale verhoudingen bestaan tusschen het verkeer en de straatbreedten en de straatprofielen of dat deze verhoudingen te wenschen overlaten. In 't bijzonder interesseeren ons de ongunstige verhoudingen, welke verbetering behoeven. Mocht blijken, dat het verkeer nu of later niet meer geleidelijk zal kunnen stroomen, dat er herhaalde opstoppingen te vreezen zijn, dan hebben we verkeersongesteldheden en — ziekten der stad ontdekt, welke om genezing vragen.

Daar het, zooals wel bekend zal zijn, niet eenvoudig is uit cijferstatistieken onmiddellijk een goed overzicht van het geheel te verkrijgen, is men ertoe overgegaan die te verwerken in graphische of aanverwante voorstellingen.

Een van de werkwijzen, die men voor het onderhavige geval gevolgd heeft, is deze:

Men brengt op een groote stadkaart gelijke strookjes hout of carton aan naast of langs elkaar, die het verloop van de straten nauwkeurig volgen. Ieder strookje stelt een aangenomen eenheid van verkeersdichtheid voor — een bepaald aantal personen of voertuigen per uur. Wil men nu weten, hoe groot het verkeer ergens is dan behoeft men slechts, daar ter plaatse op de kaart de breedte of dikte van de opgeplakte strookjes te meten al naar gelang ze naast of op elkaar geplakt zijn. Stellen we, dat een strookje 250 voorbijgangers per uur voorstelt, dan zal een straat, waar het verkeer gemiddeld 1500 voorbijgangers per uur bedraagt met een strook ter dikte of breedte van zes eenheidsstrookjes beplakt zijn. Daar de verkeersdichtheid naar het centrum toeneemt en naar de buitenwijken afneemt, ontstaan op die wijze spinachtige figuren op de kaart: „de verkeersspinnen." Iedere stad heeft haar eigen typische verkeersspin. Aan de gedaante van zulke spinnen kan een verkeersspecialist even goed de verkeers-organisatie beoordeelen als een natuurhistoricus uit afbeeldingen van werkelijke spinnen naam, familie, soort en anatomische eigenaardigheden kan afleiden. Dat nu toevallig het verkeersbeeld van Batavia op bovenomschreven manier verkregen meer van een duizendpoot met spinachtige vergroeiingen heeft, doet aan de algemeenheid van deze beschouwingen weinig afbreuk.

Zoo ontwikkelt zich langzaam uit de dorre nietszeggende cijferreeksen de levende en levendige voorstelling van het stadsverkeer met al haar verschijnselen en talrijke schakeeringen, zoo teekenen zich allengs de „stroomgebieden" steeds scherper af, indien ik hier dit woord eens gebruiken mag om verkeersverwante gebieden aan te duiden.

Door vergelijking van statistieken over opeenvolgende jaren kan men zich voorts een idee vormen van den groei van het verkeer en van de snelheid van dien groei. Als een gevoelig instrument registreeren de verkeersstatistieken alle veranderingen in de verschillende stroomgebieden, waardoor de waarde van sommige omstandigheden, die het verkeer beïnvloed hebben, gemeten kan worden. Het groote voordeel — het spreekt haast van zelf — is echter niet de theoretische kennis maar het praktische nut dat uit deze studie te trekken valt. Er is nu een logische basis gevormd waarop de toekomstige ontwikkeling voorspeld kan worden en een middel gevonden om den invloed van toekomstige verkeersmaatregelen met eenigen goeden grond te schatten bijvoorbeeld de veranderingen in het straat-vrachtgoederen-verkeer, dat een nieuw spoorwegplan zal teweeg brengen.

Men mag aan den anderen kant natuurlijk de waarde van de feiten-kennis ook niet overdrijven. Het proces om uit de gegevens de te nemen maatregelen af te leiden is niet zuiver mechanisch, geschiedt niet met de zekerheid der wiskunde. Integendeel er blijft een belangrijke plaats over voor het persoonlijk inzicht. Een schaker kan doorkneed zijn in de leer der openingen, in de theorieën van het middenspel, in de trucs en knepen van het eindspel zonder nog een goed schaker te zijn. Stedebouw is een wetenschap en een kunst tegelijk.

Waar nu, het vorige samenvattend, uiteengezet is, dat het verkeer verduidelijkt wordt door statistieken en deze weer door verkeersspinnen en dat de quintessens niet is de toestand op een gegeven oogenblik, maar veeleer de wijze waarop het verkeer, de statistiek, de spin verandert en zich ontwikkelt, ligt het voor de hand, dat men bij moeielijke vraagstukken zal trachten den *groei dezer spinnen* te leeren kennen. Dat zou met behulp van de bioscoop kunnen geschieden!!

De vraag wordt wel geopperd of het ten slotte beslist noodig is de, oppervlakkig beschouwd, eenvoudige stedebouwkundige kwesties met zooveel franje van geleerdheid te versieren, waar het gezond verstand reeds voldoende lijkt om een aannemelijke oplossing te vinden. Vroeger heeft men toch ook goede straten ontworpen zonder zich erg druk te maken met verkeer, stroomgebieden, spinnen en wat dus meer zij!

Hierop kan geantwoord worden, dat men goed zal doen aan enkele toevallige gelukkige vondsten niet te veel waarde te hechten, want er zijn — nog daargelaten de vele mislukkingen der gemeentelijke verkeerspolitiek — talrijke aanwijzingen, die het recht geven leekenmeeningen over dit onderwerp sterk te wantrouwen. Wil men hier iets meer van weten, dan kan men niet beter doen dan in oude Hollandsche kranten ingezonden stukken over stadsverbetering of het verhandelde in een gemeenteraadszitting, waar wijzigingen in het stratenplan van het oude stadsgedeelte aan de orde kwamen, eens na te lezen. Vooral de gemeenteraadsverslagen bieden dankbaar materiaal om de waarde van leekenmeeningen over stedebouw te toetsen. Verdedigde het ééne gemeenteraadslid met klem van redenen een bepaalde straatbreedte dan waren er anderen,

Boerderij te Scharn bij Maastricht. Reisschets (potlood) van Albert H. van Rood, Architect M. B. V. A.

die de dubbele breedte nog te smal vonden. Ook was het geen vreemd verschijnsel, wanneer een lid een vroeger door hem gedaan voorstel te niet deed door een nieuw van geheel andere strekking in te dienen. Ons respect voor hun oordeel gaat er niet op vooruit, als we bemerkten, dat dit niet verkregen werd door adviezen van architecten, die als stedebouwkundigen naam hadden gemaakt (o. a. Berlage en Schaap in Nederland) tegen elkaar te wikken en te wegen, maar dat ze berusten op gevoelens en vermoedens van neringdoenden en huurkoetsiers. Dezelfde achtbare vroede vaderen zouden zich schamen, indien ze moesten bekennen, dat ze hun politieke inzichten in den scheerwinkel hadden opgedaan! *(Slot volgt).*

REISSCHETSEN.

Het meest treffende van de Zuid-Limburgsche boerderijen is wel de groote beslotenheid van het uitwendige. De gebouwen worden meestal om de vier, soms slechts om de drie zijden van een rechthoekigen hof gezet en toonen naar den wegkant slechts kleine ramen in de dichte muren, behalve dan de groote belangrijke poort, die toegang moet geven tot het inwendige. Daarbinnen speelt het boerderij-leven zich af: in het midden van den hof ligt de groote mesthoop, meestal bewaakt door een paar bizonder groote honden aan steenen honden-hokken vastgelegd en daaromheen waggelen de witte ganzen en groezelige boerenkindertjes door de bruine uitziepelende beekjes in de daardoor gevormde poelen.

Die poort nu drukt door haar bewerking het karakter uit van het geheele complex.

Zooals op de Hoeve Lichtenberg, boven op den Pietersberg bij Maastricht is zij van een zekere statigheid, met fraai-gehouwen hardsteenen voor omlijsting en kantstijlen, bekroond door een toren-kamertje waarop een leien dak van zeer fraai silhouet; de lijsten en banden zijn evenals de toog zelf van duidelijk geprofileerde hardsteen, de muren van zachte mergel.

Tegen dit kasteel-achtig gedeelte van den bouw sluiten de lage aangrenzende stallen met hun simpele scheefverzakte pannendaken bescheiden en zelfs ietwat sjovel aan; door het contrast spreekt des te beter het voorname van het hoofd-moment.

In Scharn, een klein gehucht ten Oosten van Maastricht, is een boerderij met een poort van grooten eenvoud en evenals de overige muren gebouwd van afwisselende lagen groot-formaat veldoven-steenen en mergelblokken; het geheel door dikke lagen witkalk bedekt.

Hoewel de uitvoering weinig zorgvuldig is, de materialen minderwaardig zijn en „de staat van onderhoud beslist onvoldoende" is te noemen, gaat van het werk onweerspreekbaar een karakter van macht en grootscheid uit. Dit trof me zoo bizonder, dat ik besloot het wat nader te bestudeeren, dat wil zeggen het te teekenen. En nu meen ik gevonden te hebben, dat de verklaring is te zoeken in de eigenaardige domineerende situatie en in het „overtuigde" van den opzet. De gebouwen zijn hoog gelegen ten opzichte van den hollen weg en de ramen staan hoog boven den muurvoet; vandaar dat de beschouwer zich wat nietig voelt.

Verder is de massa-verdeeling en de dak-oplossing wel bizonder „direct" en zakelijk; de pannen zadel-dakschilden loopen aan tegen de iets hooger opgehaalde topgevels, die slechts enkele zware uitstekende mergelsteenen op regelmatige afstanden, bij wijze van trap, aanwijzen als versterkend motief.

In de boerderij van Bemelen is de poort-oplossing allereenvoudigst; zij is teruggebracht tot twee baksteenen pijlers, waartusschen de houten deuren draaien, in de hof-omsluiting.

Het hoofd-gedeelte van den bouw toont naar den weer laag-gelegen weg zooals gewoonlijk zijn achterzijde, met

Boerderij te Bemelen. Reisschets (potlood) van Albert H. van Rood, Architect M. B. V. A.

weinig en dan nog kleine ramen. Het bizonder fraaie van de compositie is vooral te danken aan den reusachtigen perenboom, uiterst gelukkig geplaatst in den hoek der twee gebouw-vleugels.

Maastricht, Juni '16. ALBERT H. VAN ROOD.

BERICHTEN.

Adres in zake het Coolvest-Hofplein-vraagstuk.

No. 14 van het B. Weekblad bevat een artikel van den heer Verhagen, waarin wordt besproken een adres in zake het Coolvest-Hofplein-vraagstuk, gericht tot den Raad der gemeente Rotterdam.

In het Weekblad Architectura van Zaterdag 23 September werd dit adres gepubliceerd. Het luidt als volgt:

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen het Bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten, goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 19 Juni 1909, No. 69, dat het, kennis genomen hebbende van de Voordracht van B. en W. dato 10 Juni, vervat in de Verzameling van 1916, volgn. 104, Onteigening Coolvest-Hofplein, zich veroorlooft UEd. Achtbaren mede te deelen, dat aan 't oordeel van genoemd Bestuur bedoelde voordracht geen voldoende rekening houdt met

a. het groote verkeer, dat over het Hofplein en het Delftsche Poortplein plaats heeft en dat in de toekomst, vooral tengevolge van de uitbreiding van het Noordwestelijk stadsgedeelte, nog aanmerkelijk zal toenemen, en de eischen, die een goed geregeld tramverkeer weldra aan drie pleinen zullen stellen.

b. de eischen, die een doelmatige doortrekking van de Kruiskade naar de Pompenbrugsingel stelt.

c. een fraaie en doelmatige verbinding van den Coolsingel met den Stationsweg, die de amoveering van meer perceelen onvermijdelijk maakt,

d. de Delftsche poort als middelpunt van het plein.

Redenen waarom het Bestuur UEd. Achtb. in overweging geeft aan de voordracht van B. en W. zoodanige uitbreiding te geven, dat in de onteigening de perceelen aan de Coolvest vanaf het in aanbouw zijnde Raadhuis tot aan het Haagscheveer worden betrokken,

dat een grooter deel van de perceelen op den hoek van den Stationsweg en den Coolsingel worden geamoveerd, opdat de verbinding tusschen den Stationsweg en den Coolsingel meer geleidelijk en zonder uitbuiging naar het plein plaats vinde,

dat de Schie voor een deel worde omkluisd,

dat het als verhoogd ontworpen gedeelte van het plein in verband kan worden gelegd met de Delftsche Poort, zoodat deze laatste als eenig Centrum van het plein kome, een en ander zooals ongeveer in het door de „Nieuwe Rotterdamsche Courant" aanbevolen plan is aangegeven, welk plan als het beste, uit praktisch en aesthetisch oogpunt naar het oordeel van het Bestuur moet worden beschouwd.

't Welk doende, enz.

Het Verslag van den Bond van Nederlandsche architecten, opgenomen in Architectura van 23 September Ll. bevat onder meer de volgende mededeelingen.

In den, door den Raad der gemeente Leeuwarden, in te stellen Raad van Beroep op adviezen der plaatselijke Schoonheidscommissie, werd op uitnoodiging van het College van B. en W. dier Gemeente hiertoe een lid aan te wijzen, gekozen de heer J. Ingenohl.

Tot lid in de Commissie van Geschillen der Tabel voor Honorarium-regeling van Woningbouw en Volkshuisvesting werd gekozen de heer Foeke Kuipers.

Daarna kwam aan de orde het antwoord aan B. en W. van Amsterdam op hun verzoek om advies, betreffende den te benoemen adviseur voor den nieuwbouw (als gevolg der verbreeding) van de Vijzelstraat.

Na ernstige bespreking van het geval als zoodanig, werd de heer K. P. C. de Bazel aangewezen als degene, die als mensch en kunstenaar het meest geschikt werd geacht. Zijn naam is aan het college van B. en W. opgegeven, daarbij is de wenschelijkheid uitgesproken, dat de te benoemen adviseur worde gekend in de samenstelling van de hem te geven instructie.

Museum Rodin. Men herinnert zich dat Rodin den Franschen Staat de belangrijke schenking maakte van de beelden en andere kunstwerken, die zijn drie ateliers bevatten en die zullen vereenigd worden tot een Rodin-museum. Bij de voorbereiding van een wetsontwerp tot aanvaarding dezer rijke gift werd er een rapport opgemaakt, waarin zes-en-vijftig beeldhouwwerken in marmer, vijftig bronzen en honderd-drie-en-negentig gipsafgietsels der verzameling staan vermeld. Onder deze bevinden zich verschillende beelden en portretbusten van beroemde personen als Balzac, Victor Hugo, Clemenceau, Puvis de Chavannes, e. a.

Hoeve Lichtenberg op den Pietersberg bij Maastricht. Reisschets (potlood) van Albert H. van Rood, Architect M. B. V. A.

Er is ook een schitterende collectie antieke kunst en moderne schilderijen, waaronden zeven van Carrière, verder werken van Renoor, Zuloaga, Monet, Menard, Collet, Zien, Roll, Van Gogh, Raffaelli, Blanche en Aman Jean. Alles bijeen een verzameling van buitengewone artistieke waarde.

George Coffey. † George Coffey, de conservator van Iersche antiquiteiten in het Nationaal Museum te Dublin, is dezer dagen overleden. Hij heeft de studie van de Iersche oudheid op een hoog peil gebracht: o.a. publiceerde hij standaardwerken over Iersche grafheuvels, over het bronzen tijdperk in Ierland en over vroeg-Christelijke Keltische oudheden.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Naar verluidt komen er in den laatsten tijd uitgaven van de werken van architecten tot stand, welke alléén mogelijk zijn door hooge bijdragen in advertentievorm van de leveranciers bij die werken annex.

Het al of niet oirbare om uitsluitend op zulk een voet een uitgave te bezorgen zal op de eerstkomende bestuurs- en leden-vergaderingen ter sprake worden gebracht; — doch nu reeds wordt den leden verzocht, zich niet tot medewerking daartoe te leenen alvorens te dezer zake door de M. B. V. A. een beslissing is genomen.

Nieuwbouw Vijzelstraat.

Aan Burgemeester en Wethouders van Amsterdam werd in antwoord op het tot de M. B. V. A. gerichte verzoek en in aansluiting aan het door de leden verzonden telegram onderstaand schrijven verzonden.

Namens het Bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten, hebben wij de eer U, in aansluiting aan het telegram door de Vergadering van bovengenoemde Maatschappij op Donderdag 14 September aan Uw College verzonden, het volgende mede te deelen.

Naar aanleiding van Uw verzoek dd. 7 Augustus l.l. heeft het Bestuur der Maatschappij voornoemd den leden verzocht te willen berichten, welke bouwmeester naar hunne meening voor de benoeming tot adviseur bij de bebouwing der verbreede Vijzelstraat in aanmerking zou kunnen komen.

Daar uit de wijze waarop Uwe vraag werd ingekleed blijkt, dat Uw College de onderscheiden opinies van onze leden wenscht te weten, willen we er op wijzen, dat meerdere leden ter vergadering er op aandrongen Uwe vraag te beantwoorden door een verwijzing naar de in Uwe Gemeente bestaande Schoonheidscommissie en naar den Gemeentelijken adviseur voor dit soort onderwerpen, den heer J. M. van der Meij, architect, omdat zij niet gaarne een antecedent zouden scheppen, waardoor in Uwe Gemeente voor allerlei met elkaar verband houdende onderwerpen steeds weer andere adviseurs zouden kunnen worden aangewezen.

De meerderheid echter wenschte niet ongedaan te zien gemaakt het resultaat van een referendum, door het Bestuur uitgeschreven, dat tot grondslag had deze door Uw College te nemen proeve niet te belemmeren, en tevens alle leden der M. B. V. A. in de gelegenheid te stellen zich ter zake uit te spreken. De uitslag daarvan mochten zij U reeds telegrafisch mededeelen. Daarbij werd op de heeren Dr. H. P. Berlage, K. P. C. de Bazel en J. Gratama het hoogst aantal stemmen uitgebracht.

Verreweg de meeste stemmen waren uitgebracht op Dr. Berlage, dan volgden de heeren K. P. de Bazel en J. Gratama.

Vertrouwend ons telegram met dit schrijven voldoende te hebben toegelicht.

Rectificatie.

Bladz. 163, 2e kolom regel 11 van boven staat: aan, lees: van.
Bladz. 166, 2e kolom regel 14 van onderen staat: huis „de Parel" lees: huis „de Pasch".

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. Gratama, C. J. Kruisweg en J. B. van Loghem. Redacteur: J. Wesselius. Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam. Uitgevers en Bureau van Administratie: Mouton & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij voorutbet. ƒ 9.50. Afz. Nos ƒ 0.15. fr. p.p. ƒ 0.16 — Advertentiën: v. 1—5 regels ƒ 1.—, elke regel meer ƒ 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen ƒ 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

37ste JAARGANG. = 7 OCT. 1916. = No. 23.

INHOUD: Redactioneel Gedeelte. Batavia op den Tweesprong, door F. J. Kubatz, b. i. Architect H. B. V. A. (slot). — Schema van den Alg. Maatregel van Bestuur, bedoeld in art 2. Bouwveiligheidswet. — Ingezonden. — Officieel Gedeelte. — Rapport Voor-Ontwerp Bouwveiligheidswet. — Examens voor Bouwkundig Opzichter en Teekenaar.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

BATAVIA OP DEN TWEESPRONG.

door F. J. Kubatz, b. i., Architect M. B. V. A.

(Vervolg en Slot van pag. 170).

Een andere opmerking, welke wel steek houdt is de volgende: Voor iedere stad afzonderlijk moet worden nagegaan, hoe men de statistieken dient in te richten en zoo in het algemeen is maar niet te zeggen hoever men het onderzoek dient uit te strekken. Een vertooning van de film: „Uit het leven der verkeersspinnen" zou in dit opzicht leerrijk kunnen zijn. Zoo'n film zou demonstreeren, hoe in het eerst de stad gestadig in omvang toeneemt, terwijl de kleine verkeersspin weinig verandering ondergaat; maar ook hoe dan, vrij plotseling, de spin, gevoed als 't ware door het hartebloed van de stad, begint te groeien, hoe haar grijppooten zich in eens sterk gaan ontwikkelen, waarmee ze de stad tracht te omklemmen. Wanneer de strijd tusschen de stad, die zich uit de omklemming wil ontworstelen en de spin, die de stad wil beheerschen ten gunste van de spin dreigt te verloopen, zijn we het kritieke moment genaderd ..... „das gefährliche Alter". In dit précaire stadium gekomen, waarbij de groeisnelheid van het verkeer verre de groeisnelheid van de stad zelf overtreft, zijn tegelijkertijd de groote verkeersvraagstukken urgent geworden en kunnen de gemaakte statistische studies overvloedig nut afwerpen. Daarom, mocht men inzien, dat een stad niet de potentie bezit zich tot een verkeersgevaarlijke grootte op te werken, dan kan alle statistische ballast gevoegelijk achterwege blijven, maar mocht een stad wel de neiging hebben groote-stad te worden, waarvan de symptomen reeds vroegtijdig zichtbaar kunnen zijn, dan is het zaak met verkeersopmetingen ts beginnen en gaandeweg het aantal opnamen uit te breiden.

Velen zullen voorts het nut van het kennen der tegenwoordige en toekomstige verkeerstoestanden twijfelachtig vinden zoolang er geen bepaalde regelen bestaan omtrent de grootte van het tijdperk, waarover onze zorgen zich behooren uittestrekken. Moet men het verkeer na 10 jaar, 20 jaar of het verkeer na 50 of 100 jaar in aanmerking nemen? En zoo dit niet te zeggen is, wat helpen dan alle zorgvuldige waarnemingen? Deze moeilijkheid schijnt ernstiger dan zij inderdaad is, want bij ieder verkeersprobleem zijn er gelukkig bovendien nog zooveel bijkomstige omstandigheden (economische belangen bijv.), dat de steun van het tijdperk vrij spoedig beslist is.

Door den saamgestelden aard van het verkeer in Batavia kan men met eenvoudige opmetingen niet meer volstaan, men zal voor auto's, sado's, fietsen enz. afzonderlijke lijsten hebben aan te leggen en bij te houden. Batavia eischt al een zeer uitgebreid statistisch onderzoek. Wanneer nog gewezen is op de sterke schommelingen, die het verkeer in den loop van den dag van uur tot uur ondergaat en waardoor een gemiddelde van het totale verkeer per dag genomen, een veel te laag cijfer zou aangeven en waardoor men beter het verkeer gedurende de drukste uren en gedurende eenige dagen kan opnemen is misschien het wezenlijke verteld wat er van een onderzoek naar Bataviasche verkeerstoestanden te vertellen valt.

Behalve het verkeer zijn er andere onderwerpen, die met het wel en wee van de stad wellicht even nauw verband houden als het verkeer, waaronder ik noem: de

bevolkingsdichtheid, de grond- en woninghuurprijzen en de woonwijzen van de bevolking. Bij een bespreking van deze onderwerpen zou op gelijksoortige wijze aan het licht komen, dat er in de ontwikkeling der prijzen, in het verloop van de bevolkingsdichtheid in de veranderingen der woonwijzen bepaalde kritieke perioden bestaan. Een plotselinge stijging in de prijzen, het in zwang raken van verdiepingbouw, het ontstaan van huurkazernes en dergelijke verschijnselen kenmerken — het zal wel geen verwondering baren — denzelfden tijd uit het leven der stad — de *metamorphose van stad tot groote-stad*

De door bestudeering opgedane kennis zal ons in staat stellen die maatregelen te nemen, welke den groei van de stad bevorderen en daarvoor de meest geschikte tijdstippen te vinden. Dat beteekent, dat we de economische belangen op een financieel gezonde basis kunnen behartigen; dat beteekent dus dat tegenover de groote kosten van het vervaardigen der statistieken een enorme besparing op de gemeentelijke begrooting staat. De gemeente bespaart het hooge leergeld, waarmee anders de ondervinding gekocht moet worden.

De grondige kennis van het stedelijke samenstel levert nog een ander voordeel op dat, hoewel schijnbaar gering, niet onderschat mag worden.

De grootstad-tendenzen zullen eerder begrepen worden, ongemerkt zal de lust en het verlangen ontstaan die tendenzen op te kweeken en in kracht te doen toenemen. Het gemeentebestuur zal niet langer passief toeschouwer willen zijn bij de natuurlijke ontwikkeling der stad, maar doelbewust het ontwikkelingsproces gaan verhaasten. De groote-stad-geest zal gewekt worden niet alleen bij het gemeentebestuur maar ook bij de inwoners. De groote-stad mag niet meer het onvermijdelijke kwaad zijn, maar moet het begeerde goed worden en daartoe is het begrijpen van het wezen der stad noodzakelijk.

Slechts wanneer we positief de groote-stad willen en dit moet toch het einddoel wezen, kunnen we tot een mooie stad geraken. Zijn onze materiëele wenschen eenmaal vervuld, is Batavia gezond welvarend, geschikt om er te wonen en handel te drijven, dan blijft nog een ideale wensch over:

„Batavia moet een grootsche, waarlijke prachtstad worden, de schoonste smaragd." Maar wat is zij nog heel ver verwijderd van de wereldstad heerlijkheden. Een Decaparkje op 't Koningsplein, een „weidsch" villapark als het Nieuw-Condangdia zijn — laten we het erkennen — ideaaltjes van een heel klein landstadje. De hooge aristocratie, die men van de voornaamste plaats uit Insulinde mag verwachten is nauwelijks in kiem aanwezig.

Wat deert het? De stad is nog niet zooals zoovele steden in Europa door onverstandig beleid verknoeid. De mogelijkheid bestaat nog, dat ze in de toekomst schitterend te voorschijn zal treden. Dat dit vooruitzicht dan een prikkel zij om alle middelen toe te passen, die tot dit doel kunnen voeren.

VOORONTWERP-BOUWVEILIGHEIDSWET.

Bepalingen in het belang van de veiligheid en gezondheid van arbeiders bij het verrichten van bouwarbeid.

Wij Wilhelmina, bij de gratie Gods, Koningin der Nederlanden, Prinses van Oranje-Nassau, enz., enz., enz.

Allen, die deze zullen zien of hooren lezen, salut! doen te weten: Alzoo wij in overweging genomen hebben, dat het noodzakelijk is, bepalingen vast te stellen in het belang van de veiligheid en de gezondheid van arbeiders bij het verrichten van bouwarbeid;

Zoo is het, dat Wij, den Raad van State gehoord, en met gemeen overleg der Staten-Generaal, hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan bij deze:

Artikel 1.

In deze wet wordt verstaan onder:

a. „*bouwarbeid*": alle werkzaamheden bestaande in:

I. het vervaardigen, opstellen, uitbreiden, veranderen, onderhouden, herstellen, vernieuwen, versieren, reinigen, afwerken en geheel of gedeeltelijk sloopen van:

A. gebouwen, hieronder begrepen loodsen, tenten en getimmerten;

B. schoorsteenen, torens, muren en dergelijke bouwwerken;

C. bruggen, kranen, steigers, stellingen, gasbouders, reservoirs en dergelijke constructiën:

D. tunnels en putten;

II. het uitvoeren van een aard- of graafwerk;

III. het aanbrengen of wegnemen aan de buitenzijde van gebouwen, bouwwerken en constructiën als onder I bedoeld, van voorwerpen zooals luiken, geleidingen en reclamemiddelen;

IV. het ter plaatse van den onder I, II of III bedoelden arbeid verrichten van werkzaamheden, die daarmede rechtstreeks verband houden;

b. „*Onze Minister*": Onze Minister, met de uitvoering van deze wet belast;

c. „*werkgever*": het hoofd of de bestuurder van de onderneming, waarin de bouwarbeid wordt verricht, of, indien de bouwarbeid niet in eene onderneming wordt verricht, hij, die den bouwarbeid doet verrichten.

Artikel 2.

1. In het belang van hen, die bouwarbeid verrichten, worden bij algemeenen maatregel van bestuur bepalingen vastgesteld:

a. omtrent de aanwezigheid, het opstellen, de samenstelling, de inrichting en het gebruik van steigers, stellingen, ladders en andere hulpmiddelen bij den arbeid;

b. omtrent het opstapelen en het verplaatsen van constructiedeelen, bouwstoffen en andere materialen;

c. tot het voorkomen van ongevallen door hef- en andere werktuigen, met uitzondering van krachtwerktuigen en van door een krachtwerktuig gedreven werktuig, door vervoermiddelen, gereedschappen, spijkers of andere scherpe voorwerpen, door electrische toestellen of geleidingen, door vallen, of door vallende voorwerpen of stoffen;

d. tot het voorkomen van brand en ongevallen bij brand;

e. tot het beschutten van personen tegen nadeelige weers-invloeden en hinderlijken tocht;

f. omtrent de wijze, waarop bepaalde werkzaamheden of werkzaamheden onder bepaalde omstandigheden moeten worden verricht;

g. omtrent de verlichting;

h. tot het bevorderen van zindelijkheid;

i. omtrent het verstrekken van drinkwater;

j. omtrent het beschikbaarstellen en de inrichting van privaten, urinoirs en schaftlokalen;

k. omtrent het verstrekken van hulp bij ongevallen;

l. tot het tegengaan van het ontstaan of de verspreiding, of tot het verwijderen van schadelijke of hinderlijke dampen of gassen of van stof;

m. omtrent het omgaan met giftige, heete of bijtende stoffen en sterke zuren en tot het tegengaan van de daaraan verbonden gevaren;

n. omtrent het tegengaan van alcoholgebruik bij den arbeid en het weren van beschonken personen.

2. De toepasselijkheid van bepalingen, als bedoeld in het eerste lid, kan bij den algemeenen maatregel van bestuur worden beperkt tot bouwarbeid, die kennelijk langer dan een daarbij bepaalden tijd ter zelfder plaatse zal worden verricht.

Artikel 3.

1. Indien het districtshoofd der arbeidsinspectie of een onder zijne bevelen werkzame ambtenaar, niet beneden den rang van opzichter van den arbeid, op grond van een onderzoek op eene plaats, waar bouwarbeid wordt verricht, van oordeel is, dat aldaar tengevolge van de niet-naleving van een bij of krachtens deze wet gegeven voorschrift onmiddellijk gevaar bestaat voor de veiligheid van personen, kan hij, bij een schriftelijk, gedagteekend en met redenen omkleed bevel gelasten de werkzaamheden, waaraan het gevaar verbonden is, onmiddellijk te staken, of de plaats, waar het gevaar dreigt, onmiddellijk geheel of gedeeltelijk te ontruimen.

2. Zoodanig bevel is uitvoerbaar, niettegenstaande de termijn voor het instellen van het in de artikelen 4 of 6 bedoelde beroep nog niet is verstreken of zoodanig beroep is ingesteld.

3. Ten behoeve van de uitvoering van zulk een bevel kan de hulp worden ingeroepen van den sterken arm.

Artikel 4.

1. De werkgever kan tegen een in het vorige artikel bedoeld bevel, dat door een onder de bevelen van het districtshoofd der arbeidinspectie werkzamen ambtenaar is gegeven, binnen vier dagen na de dagteekening van het bevel in beroep komen bij het districtshoofd; deze beslist binnen twee dagen na ontvangst van het beroepschrift.

2. Tegen een bevel van het districtshoofd of tegen diens beslissing in beroep kan de werkgever binnen gelijken termijn na de dagteekening van het bevel of van de beslissing in beroep komen bij Onzen Minister. Het beroep kan worden ingediend bij den directeur-generaal van den arbeid. Onze Minister beslist zoo spoedig mogelijk na de indiening van het beroep.

3. De indiening van het beroep, in het eerste en het tweede lid bedoeld, kan ook mondeling, per telegraaf of per telefoon geschieden. In dat geval behoort het binnen den beroepstermijn schriftelijk te worden bevestigd, indien het niet tevoren is afgedaan.

Artikel 5.

De werkzaamheden, die bij een bevel, als in artikel 3 bedoeld, zijn aangewezen, mogen niet worden hervat en op de plaats, waarvan de geheele of gedeeltelijke ontruiming bij zulk een bevel is gelast, mogen in strijd met dat bevel geen personen verblijven, aan wie de bevoegdheid daartoe niet uit anderen hoofde toekomt, dan nadat het districtshoofd der arbeidsinspectie of hij, die het bevel gaf, daartoe schriftelijk verlof heeft gegeven of nadat het bevel in beroep is vernietigd. Dit verlof moet, ook hangende een beroep, gegeven worden onmiddellijk nadat aan hem, die het bevel gaf, gebleken is, dat het gevaar is geweken.

Artikel 6.

1. Bij algemeenen maatregel van bestuur kan worden bepaald, dat in een of meer, in dien algemeenen maatregel van bestuur genoemde gemeenten de bevoegdheden, in de artikelen 3 en 5 toegekend aan het districtshoofd der arbeidsinspectie en aan onder zijne bevelen werkzame ambtenaren, daartoe door den gemeenteraad aangewezen bij eene door Ons goedgekeurde plaatselijke verordening, die tevens regelt bij welk gezag en op welke wijze beroep kan worden ingesteld van de door dien ambtenaar of die ambtenaren krachtens artikel 3 gegeven bevelen. Deze verordening wordt op de in de gemeente gebruikelijke wijze afgekondigd en daarbij worden de dagteekening en het nummer van het Koninklijk besluit, waarbij zij is goedgekeurd, vermeld.

2. Zoolang de in het vorige lid bedoe'de verordening niet is goedgekeurd, blijven in de gemeente uitsluitend de in artikel 3 en 5 genoemde ambtenaren de daar bedoelde bevoegdheden uitoefenen.

Artikel 7.

Het bestuur eener gemeente, ten aanzien waarvan artikel 6 niet is toegepast, geeft volgens door Onzen Minister gestelde regelen aan het bevoegde districtshoofd der arbeidsinspectie kennis van ingevolge de Woningwet of eene plaatselijke verordening verleende vergunningen tot het verrichten van bouwarbeid.

Artikel 8.

Het bestuur eener gemeente, ten aanzien waarvan artikel 6 is toegepast, brengt jaarlijks aan Onzen Minister volgens door hem gestelde regelen verslag uit over hetgeen in de gemeente is verricht en voorgevallen met betrekking tot het onderwerp van deze wet.

Artikel 9.

1. De werkgever is verplicht te zorgen, dat bij het verrichten van bouwarbeid in zijne onderneming of op zijnen last worden nageleefd de bepalingen, welke krachtens deze wet bij algemeenen maatregel van bestuur zijn vastgesteld.

2. Mede is hij verplicht te zorgen, dat niet in strijd worde gehandeld met een op grond van deze wet gegeven bevel tot staking van werkzaamheden of tot geheele of gedeeltelijke ontruiming van eene plaats, zoolang dat bevel van kracht is.

3. Gelijke verplichtingen, als in het eerste en het tweede lid aan den werkgever zijn opgelegd, rusten op zijn opzicht houdend personeel, voorzoover dit met de zorg voor de nakoming dier verplichtingen is belast.

4. Aan eene verplichting, als in het eerste en het tweede lid bedoeld, wordt geacht door den werkgever en zijn opzichthoudend personeel te zijn voldaan, wanneer zij aantoonen, dat door hen de noodige bevelen zijn gegeven, de noodige middelen zijn verschaft en het toezicht is gehouden, dat redelijkerwijs van hen kan worden gevorderd, om de naleving te verzekeren van de bepaling, voor de naleving waarvan zij verplicht waren te zorgen.

5. De in het eerste en het tweede lid bedoelde verplichtingen rusten niet op den werkgever ten aanzien van arbeid, in zijne onderneming verricht door een persoon in dienst van een anderen werkgever.

Artikel 10.

De werkgever en de personen, die in zijne onderneming of op zijn last bouwarbeid verrichten, zijn verplicht, aan het bevoegde gezag of den bevoegden ambtenaar de verlangde inlichtingen te geven omtrent zaken en feiten, de naleving van deze wet betreffende.

Artikel 11.

1. Met hechtenis van ten hoogste een maand of geldboete van ten hoogste honderd gulden wordt gestraft overtreding van artikel 9, eerste lid, van artikel 10 en van artikel 19, eerste lid. Met hechtenis van ten hoogste drie maanden of geldboete van ten hoogste driehonderd gulden wordt gestraft overtreding van artikel 9, tweede lid.

2. Niet nakoming van de verplichtingen, bedoeld in het derde lid van artikel 9, wordt gestraft met:

a. hechtenis van ten hoogste een maand of geldboete van ten hoogste honderd gulden, voor zoover het niet eene overtreding betreft, die bestaat in nalatigheid om te zorgen, dat niet in strijd gehandeld wordt met een op grond van deze wet gegeven bevel tot staking van werkzaamheden of tot ge-

heele of gedeeltelijke ontruiming van eene plaats, zoolang dat bevel van kracht is;

b. hechtenis van ten hoogste drie maanden of geldboete van ten hoogste driehonderd gulden, indien de overtreding bestaat in nalatigheid om te zorgen, dat niet in strijd gehandeld wordt met een op grond van deze wet gegeven bevel tot staking van werkzaamheden of tot geheele of gedeeltelijke ontruiming van eene plaats, zoolang dat bevel van kracht is.

3. Indien tijdens het plegen van het feit nog geen twee jaar zijn verloopen sedert eene vroegere veroordeeling van den schuldige wegens eene overtreding, in het eerste of het tweede lid bedoeld, onherroepelijk is geworden of de hem wegens zulk eene overtreding opgelegde boete is, betaald, kan straf worden opgelegd tot het dubbele van het in het eerste of tweede lid gestelde maximum.

4. Een afzonderlijke straf wordt opgelegd voor iederen dag, in den loop, waarvan de overtreding is gepleegd en, bij eene veroordeeling ter zake, dat niet is gezorgd, dat niet in strijd wordt gehandeld met een op grond van deze wet gegeven bevel tot staking van werkzaamheden of tot geheele of gedeeltelijke ontruiming van eene plaats, zoolang dat bevel van kracht was, eene afzonderlijke straf ten opzichte van elken persoon, in den loop waarvan het strafbare feit is gepleegd. Echter wordt bij één rechterlijke uitspraak nimmer meer dan zestien maanden hechtenis opgelegd.

Artikel 12.

Met het opsporen van de bij artikel 11 strafbaar gestelde feiten zijn, behalve de bij artikel 8 van het Wetboek van Strafvordering aangewezen personen, belast de marechaussee alle ambtenaren van Rijks- en gemeentepolitie, en voorts:

a. in de gemeenten, ten aanzien waarvan artikel 6 is toegepast, de ambtenaar of de ambtenaren, genoemd in de in artikel 6 bedoelde verordening, zoomede de andere daartoe door het gemeentebestuur aangewezen ambtenaren in dienst der gemeente;

b. in de overige gemeenten de ambtenaren, bedoeld in artikel 17 der Arbeidswet 1911 (Staatsblad n°. 319).

Artikel 13.

1. De in het vorige artikel bedoelde personen hebben toegang tot alle plaatsen, waar bouwarbeid wordt verricht of redelijkerwijs kan worden vermoed verricht te worden, voorzoover zij met het opsporen van strafbaar gestelde feiten met betrekking tot dien bouwarbeid zijn belast.

2. Bovendien hebben toegang tot alle plaatsen, waar bouwarbeid wordt verricht of redelijkerwijs kan worden vermoed verricht te worden,

in de gemeenten, ten aanzien waarvan artikel 6 is toegepast: de ambtenaren, bedoeld in artikel 17 der Arbeidswet 1911 (Staatsblad n°. 319);

in de overige gemeenten: de daartoe door het gemeentebestuur aangewezen ambtenaren in dienst der gemeente.

3. De veld- en boschwachters, de beambten der marechaussee, niet zijnde hulp-officier van justitie, en de ambtenaren van Rijks- en gemeentepolitie beneden den rang van inspecteur der Rijksveldwacht en van commissaris van politie, behoeven daartoe, voorzoover hun de toegang niet uit anderen hoofde vrijstaat, een schriftelijken bijzonderen last van den burgemeester of van den kantonrechter. Aan de in voorgaande zinsnede bedoelde beambten der marechaussee en ambtenaren van Rijks- en gemeentepolitie kan, voor zoover hun de toegang niet uit anderen hoofde vrijstaat, een algemeene schriftelijke last worden verstrekt, die, behoudens intrekking tusschentijds van kracht is voor den tijd van drie maanden. Deze last wordt verstrekt aan beambten der marechaussee en aan ambtenaren van Rijkspolitie door den kantonrechter onder goedkeuring van den procureur-generaal, fungeerend directeur van politie, aan die van gemeentepolitie door den burgemeester, onder goedkeuring van den Commissaris der Koningin.

4. In plaatsen, als in het eerste lid bedoeld, die tevens woningen of alleen door eene woning toegankelijk zijn, wordt tegen den wil van een bewoner niet binnengetreden dan op vertoon van een schriftelijken bijzonderen last van den burgemeester of van den kantonrechter. Van het binnentreden wordt door den ambtenaar proces-verbaal opgemaakt en binnen tweemaal vier en twintig uren aan dengene, in wiens woning is binnengetreden, in afschrift medegedeeld.

5. Wordt aan een ambtenaar de toegang geweigerd tot eene plaats, waartoe hem ingevolge dit artikel de toegang toekomt, dan verschaft hij zich dien, desnoodig met inroeping van den sterken arm.

Artikel 14.

1. De bij het vorige artikel bedoelde personen zijn verplicht tot geheimhouding van hetgeen hun in plaatsen, waar zij op grond van deze wet binnentreden, omtrent een aldaar uitgeoefend wordend bedrijf is bekend geworden, voor zoover deze geheimhouding niet in strijd is met de bepalingen van deze of eene andere wet. Zij zijn, behoudens tegenover hen, aan wier bevelen zij uit kracht van hun ambt zijn onderworpen, verplicht tot geheimhouding van de namen van personen, door wie aangifte is gedaan van eene overtreding van het bij of krachtens deze wet bepaalde, behoudens wanneer deze personen hun uiterukkelijk hebben verklaard, tegen de mededeeling hunner namen geen bezwaar te hebben.

2. Hij, die opzettelijk de bij het vorige lid opgelegde geheimhouding schendt, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste zes maanden of geldboete van ten hoogste zeshonderd gulden, met of zonder ontzetting van het recht om ambten of bepaalde ambten te bekleeden.

3. Hij, aan wiens schuld schending van die geheimhouding te wijten is, wordt gestraft met hechtenis van ten hoogste drie maanden of geldboete van ten hoogste driehonderd gulden.

4. Geene vervolging heeft plaats dan op klachte:

a. van het hoofd of den bestuurder van de onderneming, ter zake van overtreding van het bepaalde bij den eersten volzin van het eerste lid;

b. van hem, wiens naam is medegedeeld, ter zake van overtreding van het bepaalde bij den tweeden volzin van het eerste lid.

Artikel 15.

De bij deze wet strafbaar gestelde feiten worden beschouwd als overtredingen, behalve de feiten strafbaar gesteld in den tweeden volzin van het eerste lid van artikel 11, in het tweede lid onder *b* van artikel 11 en in artikel 14, die als misdrijven worden beschouwd.

Artikel 16.

Alle stukken, verzoekschriften en beschikkingen, tengevolge van deze wet opgemaakt, zijn vrij van het recht van zegel en van de formaliteit van registratie en worden kosteloos uitgereikt.

Artikel 17.

Bij een algemeenen maatregel van bestuur, als bedoeld in artikel 2, kan worden bepaald, dat de maatregel op een tijdstip na den twintigsten dag na de afkondiging zal in werking treden.

Artikel 18.

Ten aanzien van plaatsen, waar bouwarbeid wordt verricht, is, voor zooveel betreft punten bij of krachtens deze wet geregeld, de Veiligheidswet niet van toepassing.

Artikel 19.

1. Indien twee of meer personen voor gezamenlijken rekening of als leden eener coöperatieve vereeniging ter bereiking van haar doel bouwarbeid verrichten, deelen die personen of de bestuurders der vereeniging aan den burgemeester der gemeente, waar de werkzaamheden worden verricht, zoomede aan het ter plaatse bevoegde districtshoofd der arbeidsinspectie den naam en de woonplaats mede van één der bouwarbeid verrichtende

personen of van één der leden van de coöperatieve vereeniging, dien zij wenschen te zien aangemerkt als werkgever.

2. Bij niet-voldoening aan deze verplichting wordt door den burgemeester één dier personen of één der leden als werkgever aangewezen.

Artikel 20.

Indien een persoon in dienst van een publiekrechtelijk lichaam, voor dat lichaam bouwarbeid verricht, wordt die arbeid geacht in een onderneming van dat lichaam te worden verricht en wordt als werknemer aangemerkt het hoofd van den tak van dienst, waarin die arbeid wordt verricht.

Artikel 21.

Indien bijzondere omstandigheden van plaatselijken aard in eene gemeente voorschriften betreffende het onderwerp, in deze wet geregeld, noodig maken, die niet bij algemeenen maatregel van bestuur zijn gegeven, kunnen deze voorschriften door den gemeenteraad onder Onze goedkeuring worden vastgesteld. Artikel 161 der gemeentewet is op deze plaatselijke verordening van toepassing.

Deze plaatselijke verordening wordt afgekondigd op de wijze, bedoeld in de artikelen 172 en 173 van die wet, met dien verstande, dat in het formulier van afkondiging in plaats van de inzending aan en het ontvangstbericht van Gedeputeerde Staten, worden vermeld de dagteekening en het nummer van het Koninklijk besluit, waarbij de verordening is goedgekeurd.

Artikel 22.

Deze wet is niet van toepassing op huiselijke diensten noch op werkzaamheden verricht:

a. door militairen in dienst;

b. in of aan ondergrondsche werken van een mijn en in, aan of op andere rechtstreeks tot eene mijnontginning dienende werken en inrichtingen;

c aan steigers en stellingen voor het bouwen van schepen;

d. aan constructiën, die in fabrieken of werkplaatsen in bewerking zijn en bestemd zijn om elders te worden opgesteld;

e. door een werkgever in zijne onderneming.

Artikel 23.

Bij een algemeenen maatregel van bestuur, als bedoeld in artikel 2, en eene plaatselijke verordening, als bedoeld in artikel 21, kan worden bepaald, dat alle of sommige daarin voorkomende bepalingen, hetzij onvoorwaardelijk, hetzij met inachtneming van bij den algemeenen maatregel van bestuur of de verordening gestelde voorwaarden niet van toepassing zijn op bouwarbeid, die reeds was aangevangen op het tijdstip van de afkondiging van den algemeenen maatregel van bestuur of van de verordening en die na dat tijdstip wordt voortgezet.

Artikel 24.

1. Deze wet kan worden aangehaald als „Bouwveiligheidswet".

2. Zij treedt in werking op een door Ons te bepalen tijdstip.

SCHEMA VAN DEN ALGEMEENEN MAATREGEL VAN BESTUUR, BEDOELD IN ARTIKEL 2 VAN HET VOORONTWERP-BOUWVEILIGHEIDSWET.

§ 1. *Bepalingen omtrent de aanwezigheid, het opstellen, de samenstelling, de inrichting en het gebruik van steigers, stellingen, ladders en andere hulpmiddelen bij den arbeid.*

In dezen paragraaf zullen voorkomen:

a. Algemeene voorschriften betreffende de aanwezigheid, de sterkte en het onderhoud van steigermateriaal.

b. Eischen, waaraan *vaste steigers* moeten voldoen. Hierbij zullen worden aangegeven de minimum-dikte van verschiltende onderdeelen, de maximum-afstanden van palen en kortelingen, de maatregelen, die genomen moeten worden tegen verschuiven en verzakken van de stelgers, de voorzorgen in acht te nemen bij de bevestiging van de deelen onderling en aan het gebouw, zoomede te nemen veiligheidsmaatregelen als het aanbrengen als het aanbrengen van leuningon, voetplanken en schriksteigers.

c. Eischen, waaraan *vliegende of schietsteigers* moeten voldoen, wat betreft hun samenstelling, de bevestiging aan het gebouw en de beveiliging tegen het gevaar van er af te vallen.

d. Eischen, waaraan *hangsteigers* moeten voldoen, alsmede voorschriften tot beperking van het gebruik ervan.

e. Bepalingen omtrent samenstelling, onderhoud en plaatsen van *ladders.*

§ 2. *Bepalingen omtrent het opstapelen en het verplaatsen van constructiedeelen, bouwstoffen en andere materialen.*

Deze bepalingen zullen aangeven, welke der hier bedoelde werkzaamheden alleen onder bevoegd toezicht mogen worden verricht en verder voorschrijven, dat touwen, enz. voldoende sterk moeten zijn en dat er gewaakt moet worden tegen het werken van personen onder een ophijschplaats.

§ 3. *Bepalingen tot het voorkomen van ongevallen door hef- en andere werktuigen, met uitzondering van krachtwerktuigen en door een krachtwerktuig gedreven werktuigen, door vervoermiddelen, gereedschappen, spijkers of andere scherpe voorwerpen, door electrische toestellen of geleidingen, door vallen, of door vallende voorwerpen of stoffen.*

Hiertoe zullen behooren:

a. Algemeene voorschriften betreffende inrichting en onderhoud van gereedschappen en werktuigen, tot het voorkomen van het trappen in spijkers, en van vallen bij gladheid.

b. Bijzondere voorschriften van toepassing bij *gebouwen in aanbouw* ter voorkoming van gevaren, veroorzaakt door ontgravingen, door niet afgedekte kelders en putten, door open balklagen, vloer- en wandopeningen en voorts betreffende de zorg voor behoorlijk verband door verankering en samenkoppeling van balklagen, kapspanten enz. en het niet-ontijdig wegnemen van mallen en formeelen.

c. Bijzondere voorschriften van toepassing bij *aardwerken* met het oog op de gevaren, veroorzaakt door te steile afgravingen, door hellend spoor, door kipkarren, door kranen.

d. Bijzondere voorschriften van toepassing bij *hetwerk* betreffende inrichting, opstelling en gebruik van heistellingen met toebehooren, benevens een verbod om personen jonger dan 18 jaar of ongeoefenden te werk te stellen.

e. Voorschriften betreffende *electrische toestellen en geleidingen,* vast te stellen in overleg met de speciale commissie voor de Veiligheidsvoorschriften uit de Vakafdeeling Electrotechniek van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs. De bepalingen zullen rekening houden met den tijdelijken aard der installaties.

f. Veiligheidsvoorschriften betreffende vloer- en wandopeningen, trappen, liften en andere hijschtoestellen, zoomede betreffende spoorwagens.

§ 4. *Bepalingen tot het voorkomen van brand en ongevallen bij brand.*

Deze zullen bevatten voorschriften betreffende het gebruik van veldsmidsen en andere verplaatsbare vuren benevens omtrent het beschikbaar zijn van brandbluschmiddelen bij bouwarbeid van eenigen duur.

§ 5. *Bepalingen tot het beschutten van personen tegen nadeelige weersinvloeden en hinderlijken tocht.*

Deze bepalingen zullen betrekking hebben op werkloodsen en wachtlokalen bij bouwarbeid van eenigen duur en verder voorschriften inhouden tot het dichtmaken van raam- en deuropeningen in in aanbouw zijnde huizen, wanneer daarin gewerkt wordt.

§ 6. *Bepalingen omtrent de wijze, waarop bepaalde werkzaamheden of werkzaamheden onder bepaalde omstandigheden moeten worden verricht.*

Opgenomen zullen worden:

a. Veiligheidsvoorschriften bij het werken op torens en steile daken, boven glazen daken of lantaarns en, zonder steigers, aan kappen, plafonds, ijzerconstructies, enz.

b. Bijzondere voorschriften van toepassing bij het *sloopen* van gebouwen, betreffende het toezicht bij bijzonder gevaarlijk

werk als het omwerpen van muren, schoorsteenen, enz., voorts betreffende het voorkomen van onverwachte instortingen, van het vallen van puin, enz. en van verwondingen door in het hout achtergebleven spijkers.

§ 7. *Bepalingen omtrent de verlichting.*

Bepaald zal moeten worden welke deelen van het werk verlicht behooren te zijn, wanneer bij kunstlicht gewerkt wordt.

§ 8. *Bepalingen tot het bevorderen van zindelijkheid.*

De verplichting zal zijn op te leggen tot het zindelijk houden van schatlokalen, privaten, verblijven en werklokalen, tot het droog houden van de vloeren en tot het verwijderen van afval.

§ 9. *Bepalingen omtrent het verstrekken van drinkwater.*

Evenals in art. 41 van het Steenhouwersbesluit (Koninklijk besluit van 20 Januari 1913, *Staatsblad* no. 38) zal bepaald moeten worden, dat goed drinkwater op doelmatige wijze en in voldoende hoeveelheid aan de arbeiders behoort te worden verstrekt.

§ 10. *Bepalingen omtrent het beschikbaar stellen en de inrichting van privaten, urinoirs en schaftlokalen.*

Voorschriften zullen worden opgenomen:

a. omtrent aantal, plaatsing en inrichting van privaten bij werken van eenigen duur;

b. omtrent het beschikbaar stellen van een schaftlokaal bij bouwwerken van eenigen duur in den geest van art. 9 van het Steenhouwersbesluit.

§ 11. *Bepalingen omtrent het verstrekken van hulp bij ongevallen.*

Voorschriften betreffende den inhoud van de verbandtrommels en de aanwezigheid bij het werk van een met het verleenen van eerste hulp vertrouwd persoon, zullen worden ontworpen in overleg met de Commissie voor het onderwijs in Eerste Hulp bij Ongevallen. De toepasselijkheid van de voorschriften zal afhankelijk zijn te stellen van aard en omvang van het werk.

§ 12. *Bepalingen tot het tegengaan van het ontstaan of de verspreiding of tot het verwijderen van schadelijke of hindertijke dampen of gassen of van stof.*

Deze zullen bevatten:

a. Voorschriften ter beveiliging van personen, die werken in putten, kelders, gashouders enz., waarin kans op bedwelming bestaat.

b. Eene bepaling betreffende de toelaatbaarheid van open cokesvuren voor het droogstoken.

c. Eene bepaling betreffende den arbeid, waarbij de arbeiders zijn blootgesteld aan damp of stof van pek en teer.

d. Voorschriften tot het tegengaan van stofverspreiding.

§ 13. *Bepalingen omtrent het omgaan met giftige, heete en bijtende stoffen en sterke zuren en tot het tegengaan van de daaraan verbonden gevaren.*

Tot deze zullen behooren:

a. Voorschriften, welke verplichten flesschen, kannen, kruiken, bussen, enz. waarin zich gevaarlijke stoffen bevinden, te voorzien van een kenteeken, dat de inhoud giftig is of uit anderen hoofde gevaar oplevert.

b. Voorschriften, welke verplichten om voor het vervoeren of bewaren van sterke zuren en dergelijke gevaarlijke vloeistoffen alleen bemande of op andere wijze doelmatig beschutte flesschen of kruiken te bezigen.

c. Voorschriften ter voorkoming van morsen en spatten bij het uitschenken van gevaarlijke vloeistoffen.

d. Voorschriften tot het beschikbaar stellen van waschgelegenheden, schaftlokalen en overkleeren voor arbeiders, die met giftige verf omgaan. De bepalingen omtrent waschgelegenheden en schaftlokalen zullen slechts van toepassing zijn bij bouwwerken van eenigen duur.

§ 14. *Bepalingen omtrent het tegengaan van alcoholgebruik bij den arbeid en het weren van beschonken personen.*

De aanwezigheid van sterken drank op een bouwwerk zal zijn te verbieden, terwijl een voorschrift zal worden opgenomen tot het weren van beschonken personen van het werk.

INGEZONDEN.

Ter genoegdoening van den schrijver, verzoek ik de redactie van het Bouwkundig Weekblad, trots plaatsgebrek, te willen afdrukken de „veel-zeggende" replieken van de Bondsstem, inzake een 3-tal onjuistheden, — door mij als particulier gesignaleerd, — voorkomende in haar stuk over de leerinstelling Bettink.

Wij moeten de beantwoording van voorgaand stukje aanvangen met een uiting van oprechte teleurstelling; is dit nu een stukje, den heer de Clercq, den voorzitter van de Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten, den opperbevelhebber van ons werkgeversleger, waardig? Uit welke zin uit zijn philippica spreekt den vakvereenigingsstrateeg? Aan anderen het oordeel! Maar als de heer de Clercq ons met een gestrengheid, een betere zaak waardig, het recht ontzegt een oordeel te hebben en dat uit te spreken over een aangelegenheid uit de Architectenvereeniging — in casu de niet-toelating *tot* of vervallenverklaring *van* het lidmaatschap dier vereeniging van den heer Baanders — waaraan ontleent de heer de Clercq dan het recht zich een oordeel aan te matigen over een aangelegenheid van den Opzichters- en Teekenaarsbond — in casu, over de wijze waarop die bond de opzichters en teekenaars opgeleid wil zien!

In dit opzicht zal toch wel gelden: gelijke monniken, gelijke kappen; we staan als vakbondsleiders toch niet bij den heer de Clercq op de teekenzaal?

Doch dit is niet het ergste in het optreden van den heer de Clercq; erger is zijn totale onkunde op het gebied van onzen strijd voor goed middelbaar technisch onderwijs. Als onze werkgevers-voorzitter denkt, dat onze aanval op het melkkoetje van den heer Bettink een gevolg is van „een zekere animositeit", omdat „opzichters en teekenaars ditzelfde koetje ook veelvuldig melken", dan bewijst dit alleen, dat hij niet bekend is met de felle actie welke wij reeds jarenlang tegen de door opzichters en teekenaars geexploiteerde onderwijsinrichtingen hebben gevoerd. Wij mogen hem daarom wellicht in overweging geven eens op informatie uit te gaan bij de onderwijsinrichtingen „Jacob van Campen", „Nederland", „Medemblik", enz. Of mogen wij den heer de Clercq eens een exemplaar van ons „adres met memorie van toelichting" aan den Minister van Binnenlandsche Zaken — verzonden in 1914 — doen toekomen? Hij zal dan ontdekken, dat wij de „melkerij" door opzichters en teekenaars minstens evenzeer geeselen als die van den heer Bettink.

We hadden werkelijk verwacht, dat de opperbevelhebber van ons werkgeversleger beter op de hoogte was van hetgeen er op het terrein van de actie voor M. T. O. voorvalt en in elk geval, dat hij — alvorens met ons in het strijdperk te treden — zich behoorlijk op de hoogte had gesteld, al was het alleen maar geweest om den flater van de „animositeit", dien hij nu maakt, te voorkomen.

De heer de Clercq had dus in dit opzicht geen „roeping" en geen „plichten" te vervullen en maakte zich daarover geen „zorgen" en ondanks dat, schiet er ook bij hem weinig tijd over voor „oprechte journalistiek", want anders zou hij zich wachten ons stukje „*alcoholisch*-komiekerig" te noemen. Zij die ons van nabij kennen weten, dat al mogen wij dan eens een enkele maal „komiekerig" zijn, aan „*alcoholische*" komiekerigheid hebben wij ons nimmer bezondigd.

Over wat de informaties van den heer de Clercq aan het licht brachten, vindt men op een andere plaats onze meening.

Het Onderwijs-melkkoetje.

Wij ontvingen van den heer Wouter Bettink een brief, waarin met betrekking tot ons entrefiletje met bovenstaanden titel in ons blad van 4 Augustus j.l. bij herhaling wordt beweerd, dat wij in dat stukje allerlei slechts met den heer Bettink in den zin hadden: we zouden hem als een beunhaas, als een geldopjager te kijk gezet en in zijn positie en als mensch gediskwalificeerd hebben. Dit is voorzeker niet gering, maar evenmin onze bedoeling als het resultaat van onze publicaties geweest; hetgeen den heer Bettink zal blijken, als hij ons stukje nog eens kalm overleest.

En dan zonder de hulp van bevriende, doch ter zake zoo slecht op de hoogte zijnde mogendheden, welker opgewonden onkunde op een andere plaats in dit nummer wordt aangetoond.

Wat toch was de kern van ons stukje van 4 Augustus? Niets anders als de stellingen, vervat in de volgende aanhaling:

„De A. N. O. en T. B. is voorstander van de stichting van staats- of gemeentelijke technische scholen, omdat daar de deugdelijkheid van het onderwijs de eerste en hoogste zorg is en tegenstander van alle particuliere inrichtingen, omdat daar winst-maken het eerste en hoogste gebod moet zijn. Wij geven dus alle exploitanten van particuliere technisch-onderwijsinstellingen en hun, die het nog zullen worden, in ernstige overweging, ons niet meer te verrassen met hun prospecti; wij zien in hen het hoog geprezen? „particulier initiatief", waarachter de overheid zich verschuilt, als wij om afdoende oplossing van het M. T. O. vraagstuk vragen en kunnen hun dus onmogelijk een goed hart toedragen. De beoordeeling van dergelijke prospecti in ons blad zal daarom het welslagen der „ondernemingen" vermoedelijk niet bevorderen."

Dit was de kern van ons betoog, de rest diende om de instelling van den heer Bettink — die wij — omdat zij der overheid een wapen in handen geeft werkeloos te blijven — beslist uit den booze achten en blijven achten — als zoodanig den volke bekend te maken. En wij doen zooiets liever met een grapje, dan met een streng zuur gezicht. De persoon van den heer Bettink is dus even smetteloos en ongeschonden *uit* het strijdperk getreden als hij er — onbewust *in* is gegaan; alleen zijn instelling zal wel hier en daar een buil en een schram hebben opgeloopen. Dat betreuren wij allerminst; integendeel het was juist het doel van onzen aanval.

Niemand gaat het onderwijskoetje melken uit pure liefde voor de studeerende jongelingschap; ook de heer Bettink niet. Niemand verwacht of verlangt dat van hem en noch zijn positie, noch zijn menschenwaarde kunnen dus zijn geschaad. Maar juist omdat de particuliere instellingen *niet* uit pure liefde voor bedoelde jongelingschap *kunnen* worden geëxploiteerd en toch de overheid het recht geven te zeggen: „waartoe ons druk gemaakt, er wordt allerwege voor M. T. O. gezorgd", juist *daarom* treden wij zoo scherp tegen *alle* particuliere instellingen op, zelfs als zij worden geëxploiteerd door bevoegden.

In tegenstelling met hetgeen Thorbecke over de kunst heeft gezegd, zeggen wij:

Onderwijs is regeeringszaak!

En — *geen* melkkoe.

Mijn overzicht van deze beide stukken in het vorige Bouwk. Weekblad was, men kan het nagaan, voor zoo ver betrekkelijk de zaak B, volledig en beknopt. De Bondsstem vervolgt echter in haar jongste nummer:

Van „oprechte" journalistiek gesproken.

De voorzitter van de „Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten" de heer S. de Clercq antwoordt in het Bouwkundig Weekblad van 23 Sept. 1916 op ons stukje in het vorig nummer van De Bondsstem inzake het „onderwijs-melkkoetje", met het volgende ingezonden . . . stuk!

„De Bondsstem behandelt, onder 't motto onderwijs is *) regeeringszaak, nog eens de kwestie leerinstelling Bettink. Zij stelt daarbij vast dat het niet haar pogen is de heer Bettink af te maken, doch zijn leerstelling „buil-en-schram" te doen oploopen, evenals dit getracht werd met de onderwijsinrichtingen Jacob v. Campen, Nederland, Medemblik; — ook „geeselde" zij reeds lang hare opzichters en teekenaars te dien opzichte.

De resultaten dier opvoedkundige werkzaamheid worden niet nader belicht.

De alcoholische Urquell-„grapjes" bleven ditmaal achterwege, — toch kunnen wij beide stukjes den belangstellenden ter lezing aanbevelen".

*) Waarschijnlijk zal bedoeld zijn: alle onderwijs zij uitsluitend regeeringszaak.

d. Cl.

In zijn vorig stukje in het Bouwkundig Weekblad verweet de heer de Clercq ons „onoprechtheid" in onze journalistiek, doch wij vragen: geeft de heer de Clercq niet het meest duidelijke bewijs van een zoodanige onoprechtheid, als hij niet eens de journalistieke oprechtheid betracht, ons antwoord voor zijn lezers af te drukken?

Wij willen wedden, dat die lezers zelfs met eenige belangstelling onze dronkemanspraat aan het adres van hunnen veldheer zouden hebben gelezen. Maar juist van die belangstelling zal de heer de Clercq — en wij begrijpen zulks — niets moeten hebben. De figuur ziet u, de droevige figuur!

Toen wij het hiervoren afgedrukte ingezonden stukje in het Bouwkundig Weekblad hadden gelezen, dachten wij aan het aan Punch ontleende prentje in de Wereldkroniek van j.l. Zaterdag, waarop Napoleon een grenadier den ransel laat uitpakken en als het geheele zoodje dan over den grond verspreid ligt met gestrengheid hem vraagt: „En waar is je maarschalkstaf?" Ook wij vragen den heer de Clercq — niet met gestrengheid maar zeer beleefdelijk — nu zijn uitgepakte ransel daar voor ons ligt: *En — waar is nu uw maarschalkstaf?*

Ik echter bestrijd ten sterkste dat het in de journalistiek gewoonte is bij debatjes van dezen aard, steeds elkanders stukken ten volle over te nemen: — vooral niet wanneer vele zinsneden niet ter zake dienen.

Het debat kan ik dan ook niet voortzetten.

Ook de ietwat persoonlijke insinuatie, dat ik een en ander niet overnam *omdat ik van eenige belangstelling in de dronkemanspraat van de Bondsstem* *) *niets moet hebben*, is mij een aansporing te meer er het zwijgen toe te doen.

Ik verzoek echter de Redactie van het Bouwkundig Weekblad, onder aanbieding van mijn verontschuldigingen, bij wijze van uitzondering ditmaal bovenstaande pennevruchten te willen opnemen, als waarschuwing aan haar en de collegas: beter onjuistheden in de artikels van de Bondsstem gelaten, dan aanleiding te scheppen haar replieken hier compleet te mogen opnemen!

De Bondsstem zal zich, vergis ik mij niet, het laatste woord wel niet laten ontgaan, aan onze Redactie, niet aan mij het oordeel dit al of niet in het Bouwkundig Weekblad af te drukken.

d. Cl.

SCHEMA VOOR MIDDELBAAR TECHNISCH ONDERWIJS.

Met bizondere belangstelling nam ik kennis van het rapport van uwe commissie over organisatie en over het tot stand komen van eenheid bij het M. T. O.

Reeds sinds 1905 houd ik met spanning het oog gevestigd op alles wat op het door u behandelde gebied hier te lande voorvalt.

Zelf bewerkte ik, dat aan de Academie Minerva werd verbonden eene afdeeling, die ik van het begin af (in 1904) trachtte te voeren in de richting van het door mij ontworpen schema voor het M. T. O., in aanmerking nemende de lokale toestanden.

Veroorloof mij daarom, als belangstellende, u te verzoeken de volgende vragen bij de daartoe geschikte gelegenheid onder de aandacht van uwe commissie te brengen. Over sommige ervan meen ik, dat het mogelijk is een afgerond oordeel te hebben, van andere schijnt het mij noodig, dat zij in studie worden genomen. Met den geest, die uit uwe voorstellen spreekt, kan ik mij in die mate vereenigen, dat ik geloof, dat uwe commissie, wanneer zij

*) De kwalificatie is geheel voor haar eigen rekening.

overweging dezer vragen noodig vindt, met de beantwoording er van de goede zaak eene belangrijke stap vooruit zal hebben gebracht.

Die vragen zijn:

1. Hoevele M. T. S. type M. T. B. en hoevele van het type M. T. A. zijn hier te lande noodig en in welke gemeenten dienen zij gevestigd te zijn?
2. Is het in het algemeen wenschelijk om beide typen in eene instelling te combineeren onder een directeur en geheel of gedeeltelijk onder dezelfde leeraren?
3. Is het wenschelijk in eenige gemeenten behalve een avondschool voor M. T. O. (M. T. A.) ook een dagschool van een type met dezelfde bedoeling als het type M. T. A. in te richten?
4. Is het wenschelijk om aan Academies en gelijksoortige instellingen behalve M. T. A. ook V. M. T. A. of behalve M. T. B. ook V. M. T. B. op te richten?
5. Is het aan te bevelen, dat aan instellingen met M. T. A. 's winters overdag voor de avondleerlingen gelegenheid bestaat uitgebreider teekenoefeningen te maken dan de zeer beperkte tijd van de avondlessen toelaat?

En is het ook wenschelijk dat voor leerlingen M. T. B. 's wintersavonds, bijvoorbeeld 3 maal per week, gelegenheid bestaat hunne teeken-ervaring te vergrooten?

6. Kan de commissie zich ook uitspreken over de vraag, of combinatie van de M. T. S. voor machinevakken met de M. T. S. voor bouwvakken voor beide of voor een van beide voordeelig of nadeelig zal werken?
7. Kan de commissie zich ook uitspreken over de vraag, of, en zoo ja op welke wijze, er verband moet en kan zijn tusschen het kunstnijverheidsonderwijs en het technisch onderwijs in de bouwkunde?
8. Kan de commissie zich ook uitspreken over de vraag, of, en zoo ja op welke wijze, het gewone M. T. O. voor de bouwkunde in staat zal zijn den leerlingen een juist begrip te geven van het schoone in de bouwkunst?

Moeten bij het opmaken van het leerplan met deze vraag verband houdende opvattingen in het oog gehouden worden, bijvoorbeeld leervakken als: schoone bouwkunde, geschiedenis der bouwkunde, vormteekenen, aesthetiek der bouwkunde daarbij worden opgenomen, en zoo ja op welke wijze?

Moet bij het kiezen der leerkrachten, voor de daartoe in aanmerking komende vakken, gezocht worden naar bekwaamheid en techniek in constructie of wel naar artistiek kunnen en ontwikkeling in aesthetischen zin; kan omtrent die keuze ook eenig systeem worden ontworpen?

D. DE VRIES LAM.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Rapport Voor-ontwerp Bouwveiligheidswet.

Door den rapporteur uit het Bestuur der M. B. V. A. werd een rapport uitgebracht betreffende bovenstaand Voorontwerp der Bouwveiligheidswet in dit nummer afgedrukt, dat wij hier laten volgen.

In het Voorontwerp Bouwveiligheidswet wordt gemist:

Art. 1 bij D Rioleeringswerken.

Art. 2 onder A Hulpmiddelen bij den arbeid;

Bekistingen en stutten bij de uitvoering van gewapend betonwerken.

Opstellingen, montage van groote ijzerconstructies.

Hulpstukken, waarop komen te rusten binten als b.v. bij den opbouw een gevel nog niet gereed is.

Zwiepingen voor het stellen van kozijnen of ramen.

E. Hinderlijke tocht.

Art. 6. Deze bepaling zal in het bouwbedrijf onmogelijk nagekomen kunnen worden met het oog op de kosten, men denke b.v. aan arbeiderswoningbouw.

Bovendien zou het niet goed zijn indien uitsluitend in de bij Algemeene Maatregel van het Bestuur te noemen Gemeenten de door de Gemeenteraad aan te wijzen ambtenaren het toezicht zouden uitoefenen. Daarnaast zouden ook de in art. 3 en 5 genoemde ambtenaren de bedoelde bevoegdheid moeten blijven uitoefenen.

Toelichting.

Art. 2 F. Bij rioleeringsarbeid worden vaak damwanden en z.g. bekistingen toegepast, zoodat alleen bepalingen over de taluds niet voldoende zijn.

Allen, die eenige opmerkingen betreffende dit wetsontwerp wenschen te maken, worden verzocht vóór 21 October deze in te sturen bij het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402 Amsterdam. Deze opmerkingen zullen dan, vereenigd met bovenstaand rapport worden ingediend bij het departement van den Minister van Binnenlandsche Zaken.

DE EXAMENS VOOR BOUWKUNDIG OPZICHTER EN VOOR BOUWKUNDIG TEEKENAAR, AF TE NEMEN IN 1917 EN INGESTELD DOOR DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

In de Programma's van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Opzichter, idem voor Bouwkundig Teekenaar en idem voor Onderbaas wordt aan de bestaande bepalingen omtrent vrijstelling van vakken bij het examen, toegevoegd de bepaling, dat hij, die het desbetreffende examen voor de 2de of 3de maal doet, **vrijstelling heeft van elk vak, waarvoor hij bij het laatst afgelegd examen het waardecijfer voor „goed" vastgesteld heeft behaald.**

De bepaling, vermeld in art. 16 van het Programma van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Opzichter, af te nemen in 1917, luidende: De candidaat moet de schriftelijke bewijzen leveren, dat hij vóór 1 Maart 1917 gedurende minstens twee jaar bij bouwwerken opzicht heeft gehouden", **vervalt,** aangezien door de mobilisatie verschillende personen verhinderd zijn geworden aan deze bepaling te voldoen. De oude bepaling is daardoor weer van kracht geworden; in verband echter met de mobilisatie is de daarin genoemde termijn van twee jaar teruggebracht tot anderhalf jaar, zoodat de bepaling voor het examen af te nemen in 1917 luidt: **„De candidaat moet de schriftelijke bewijzen leveren, dat hij gedurende minstens anderhalf jaar met vrucht op bouwwerken practisch werkzaam is geweest".**

Om dezelfde redenen is de termijn van twee jaar, genoemd in art. 14 van het Programma van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Teekenaar teruggebracht tot anderhalf jaar, zoodat art. 14 nu luidt:

„De candidaat moet de schriftelijke bewijzen overleggen, dat hij gedurende minstens één jaar op een bouwwerk en anderhalf jaar op een of meer teekenbureaux werkzaam is geweest; bekwaamheid in het timmervak zal tot aanbeveling strekken."

Waar de bepaling in de programma's dat een candidaat niet meer dan **drie keer aan hetzelfde Examen** mag deelnemen, tot eenige verwarring heeft aanleiding gegeven, heeft de Commissie van Onderwijs, die de leiding over de Examens der Maatschappij heeft, besloten deze bepaling als volgt te lezen:

„Ten einde deze bepaling niet van terugwerkende kracht te doen zijn, is vastgesteld, dat aan het examen, af te nemen in 1915, nog kunnen deelnemen zij, die reeds drie of meer keer het examen hebben gedaan, en verder voldoen aan de eischen van dit programma; tot de daaropvolgende examens zullen echter niet meer toegelaten worden zij, die reeds drie of meer keer het examen hebben gedaan."

In 1917 worden dus niet meer toegelaten zij, die reeds drie keer aan hetzelfde examen hebben deelgenomen.

Verder wordt nogmaals het volgende in herinnering gebracht: De **Programma's van Eischen** voor bovengenoemde examens zijn kosteloos op aanvraag verkrijgbaar bij het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Voor de Commissie van Onderwijs,
De Secretaris, J. WESSELIUS.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. GRATAMA, C. J. KRUISWEG en J. B. VAN LOGHEM
Redacteur: J. WESSELIUS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

37STE JAARGANG. = 14 OCT. 1916. = No. 24.

INHOUD: REDACTIONEEL GEDEELTE. Werkt mee, draagt bij naar de mate uwer krachten, door C. J. Kruisweg. — Electrische Centrale voor het Landgoed „Twickel" te Delden, door J. van der Goot. — Het ongeluk aan den Westerfoortschen dijk. — Ingezonden. — Prijsvragen. — Berichten.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

WERKT MEE, DRAAGT BIJ NAAR DE MATE UWER KRACHTEN.

Bovenstaande is zeker niet nieuw en in verschillende toonaarden ons toegezongen, al naar gelang van de plaats, die wij in het geestelijk en maatschappelijk leven innemen of innamen.

Maar nooit is ons de juistheid daarvan met meer donderend geweld onder het oog gebracht, nooit heeft de toepassing ervan een ruimere ontplooiing gevonden dan in het groot wereld gebeuren van heden.

Zonder dat het direct persoonlijk belang er om vroeg geven wij het best van wat wij hebben voor het opgedrongen denkbeeld, dat het voortbestaan wordt aangerand van dàt, waarvan wij een deel uitmaken en nog wel zonder dat wij zelf het juiste begrip hiervan kunnen omvatten.

Voor de idealen van anderen, maar die wij tot de onze maken ook zonder de innerlijke beroering te hebben ondergaan, waaraan zoo vaak de kracht wordt ontleend die tot het bereiken noodig is. Is het instinct, dat spreekt, of het gevoel van saamhoorigheid?

Ik weet het niet, maar vraag mij af, kan een dergelijk ontplooien van de schoonste eigenschap in den mensch, het willen meewerken en bijdragen naar de mate zijner krachten, neen gaande tot het *uiterste* zijner krachten dan enkel verkregen worden voor die dingen, die liggen buiten de gewone gedachtensfeer van het individu.

Wij komen tot die vragen, wanneer wij om ons heen zien en tot de gewone dingen teruggaan tot het oogenschijnlijk meer begrijpelijke en daar dan aanschouwen het verrichtte werk, dat in zoo groote tegenstelling is met het hierboven genoemde.

Wat heeft het maar weinig gescheeld, of een onzer beste vakorganisaties, had zelfmoord gepleegd, juist doordat het besef „werkt mee, draagt bij naar de mate uwer krachten" haar fundamenteele kracht, bij vele der leden was verslapt of verloren gegaan en toch ging het hier om dingen *die zij zelf omvatten konden,* om *eigen idealen,* om de organisatie, waarin zij zelf belichaamd zijn. Die hun bijbrengen het juiste begrip van hun deel tot het geheel, de goedgevormde schakel in den keten en mede de waarheid doet verstaan, dat het leven waard is, geleefd te worden.

Laten wij thans dat veel voor ons omvattende deel en behoorende tot de noodigste dingen „de vakvereeniging" eens nader bekijken. Ik wil thans niet in den breede hierover uitweiden, maar meer in het bizonder nagaan de toetreding van leden en hunne verplichtingen.

De toetreding van leden dan wordt enkel beheerscht door de vraag *hoe dienen zij het vak* en niet hoe staan zij er *financiëel* voor. Ieder vakman kan dus lid zijner organisatie worden, zonder dat financieele redenen hem daartoe in den weg staan. Bij de vakvereeniging betrekken wij dus de massa en daarin zult gij dus hen vinden, die in het *een* of het *ander* het tekort aan draagkracht van anderen kunnen dekken. *Daardoor* ontstaat dan dat juiste *geheel* dat de *kracht* der *organisatie* is, waardoor ze wordt een levensader in de maatschappij, de ruggegraat van het volksbestaan.

Sluit ge dus de mogelijke dekking van een tekort van een lid door een ander lid uit, wat al gebeurt bij een uniforme contributieheffing, dan ontneemt ge haar de fundamenteele kracht, noodig voor haar voortbe-

staan en gij maakt van de vakvereeniging een gewone societeit, welke een nutteloos en beperkt leven beschoren is en blijft daardoor beneden de eerzame geitenfokkersvereeniging, die haar plaats kennende, daardoor zal groeien en bloeien.

Het groot beginsel „werkt mee, draagt bij naar de mate Uwer krachten" is een *levensbeginsel*, wordt in de vakvereeniging in engeren zin begrensd en staat dus buiten eenig *politiek* verband.

„En waarom nu dit alles?" hoor ik reeds vragen, want bij referendum heeft de vakvereeniging van Nederlandsche architekten de M. B. V. A. beslist, dat de contributie voor alle leden gelijk zal zijn en een eventueel tekort gedekt wordt door een hoofdelijken omslag; zie art. 8 par. 18 der statuten. 't Is juist daarom, want de tijd heeft veel spoediger dan de vurigste voorstanders van contributie naar draagkracht hadden kunnen verwachten — zie hiervoor het financiëel verslag en de vertrouwlijke circulaire in zake het geraamd tekort ad f 4000.— hen in het gelijk gesteld, die hun waarschuwende stem bij art. 8 par. 18 der statuten lieten hooren, om af te houden van een uniforme contributie.

Onder meer werd toch ook genoemd, dat de financieële eischen voor een vakvereeniging *„wil zij werk verrichten,* beslist hooger zijn dan van welke andere vereeniging ook en niet te dekken zijn door een gelijke bijdrage van ieder lid in het licht beschouwd van de wijze van ledenwerving. Hierbij dient verondersteld dat het principe in de contributieheffing neergelegd het geheele werk der organisatie zal doortrekken en, dat het werk, haar de plaats zal aanwijzen, die de vakvereeniging in de Maatschappij inneemt.

Voelt ge dat dit al plaats vindt en vele plannen om financieële redenen achterwege moeten blijven. Voelt ge wat dat zeggen wil vakvereenigingsmannen met uw ouderwetsch revolutionnair gedoe van „allen gelijk". Voelt ge, dat ge hierdoor de M.B.V.A. niet royaal den nek omdraait, maar langzaam laat dood bloeden?

En revolutionnair zijt gij toch niet, want gij met aardsche goederen ruim gezegend wilt wel meer geven dan het lid A of B maar door den drang van een blijmoedige *vrij*-gevigheid.

En het zou u nog liever zijn als het tekort in een onder onsje werd besproken, waardoor de rechterhand niet zou weten, wat de linker doet en daardoor het vakblad de mededeeling bereikte: „Ontvangen van N. N. *f* 2000 tot dekking van het tekort." 't Is voor liefdadigheid naar vermogen, om van te watertanden!

Maar waar zit hij met de tweeduizend pop? Weet ge wat mogelijk is? Dat de *f* 2000 uitblijft en velen zeggen, ofschoon ik het betalen kan, houd ik mij strikt aan het referendum, handel conscientieus in den geest van art. 8 par. 18 en zeg 4000 gedeeld door 248 is rond 16.5; dus, hier een postwissel met een bedrag, groot f 16,50 dienende als hoofdelijken omslag voor het tekort. Maar die daarbij met de hand op het hart voor zich zelf verklaart, was het gegaan naar draagkracht dan had het mij allicht f 100 gekost. Met liefde zou ik het gegeven hebben, maar nu? neen, dank je! (*Ik vraag: hoe velen zouden daardoor ontlast zijn geworden*). Maar nu die anderen, die dat 248ste deel van 4000 gulden òf moeilijk òf beslist niet betalen kunnen omdat het boven hun financieële draagkracht gaat! Zij worden door dat onzalig ouderwetsch revolutionaire gedoe van „Allen gelijk" uit hun vakvereeniging gedreven en de vakvereeniging wordt beroofd van een groot kapitaal aan intellectuëelen kracht, welke tevens de woestijn wordt ingestuurd. Zij worden door niet ingewijden nagewezen met het onverdiend verwijt: „Bij hen zit het beginsel ook in de portemonnaie" en toch hadden diezelfde mannen ernstige blijken gegeven van georganiseerd te willen zijn.

En *gij* „die het principe huldigt „Allen gelijk" beoogt *dit* toch niet, óok het lapmiddel niet, dat de vertrouwelijke circulaire aan de hand doet overeenkomstig een vergaderingsbesluit; daarvoor zijt gij een te fijnvoelend mensch een te serieus werker, daarom roep ik U toe overzie het resultaat van art. 8 par. 18 het art., dat u steeds een financieël tekort bezorgt, ook zonder de bizondere tijdsomstandigheden, dat een vermeerdering van het ledenaantal in den weg staat en bijgevolg uw streven in hooge mate belemmert, keer toch terug van dat heillooze pad. Onthoud de M.B.V.A. haar beste levenssappen niet.

Wanneer ik in mijn geheugen terugbreng de debatten gehouden inzake de contributiebepaling, dan geloof ik juist te oordeelen, wanneer ik zeg: de tegenstand van een contributie naar draagkracht werd het meest beheerscht door de onvoorbereide bespreking over de technische uitvoerbaarheid van een dergelijk voorstel. Wat werd er niet in den breede over uitgeweid, of het moest zijn een draagkracht naar het aanslagbiljet der bedrijfsbelasting na aftrek van het bedrag ontvangen uit anderen hoofde; of eigen vermogen of dat der vrouw mee moest geteld worden, of kinderaftrek gewenscht, en ook billijk was. Over de zaak der geheimhouding en de zaak der eigen bekentenis over het inkomen met allen aankleve van dien, als naar waarheid, enz.

Allemaal bezwaren, ik geef het grif toe, die niet te *onderschatten* zijn, maar ook niet *overschat* mogen worden en zeker te *ondervangen* zijn, zoo bij ieder vaststaat de eigen erkenning van te zijn een gemeenschapswezen en dit bewijst niet enkel door het lidmaatschap eener vakvereeniging, maar door beoefening van de consekwente doorvoering van daden, die het onmiddellijk gevolg zijn van het lidmaatschap.

De technische kant dezer materie zou ik als volgt geregeld willen zien: de financieële draagkracht van een lid wordt vastgesteld naar het inkomen, verkregen uit het beroep. Daar dit voor ieder lid bij lange na niet gelijk is, maakt men verschillende klassen, aangevende de respectieve inkomens, als voor klasse I gaande tot *f* 2500, voor klasse II van *f* 2500 tot *f* 3500 en zoo vervolgende tot men 10 klassen of meer krijgt. Waarbij nog de bepaling kan worden gemaakt, dat zij, die blijven beneden een zeker inkomen, uit hun beroep en inkomsten uit anderen hoofde missen idem zooveel voor kinderaftrek kunnen toepassen.

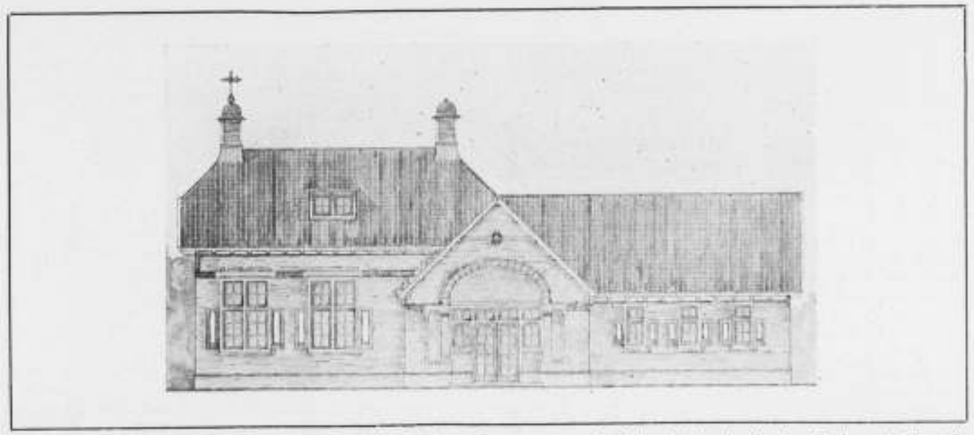

Electrische Centrale voor het Landgoed „Twickel" te Hengelo. Voorgevel. Schaal 1 à 200.

Architecten Van der Goot en Kruisweg te Hengelo.

De contributie dan wordt geregeld naar een opklimmende schaal, beginnende bijvoorbeeld voor I^e klasse met 10 ‰ als minimum en 15 ‰ als maximum.

De aangifte geschiedt als volgt:

Telken jare op een bepaalden tijd vult ieder lid het hem verstrekte formulier in, waarin hij verklaart, dat overeenkomstig het gemiddeld cijfer van zijn inkomen gerekend over de laatste drie jaar, *hij* zich plaatst in de zooveelste klasse. Niets meer en ook niets minder wordt van hem verlangd. De goede trouw van ieder lid wordt ook hierin onaantastbaar gehouden, zoolang de Eereraad niet het tegendeel aantoont.

Waar, zooals reeds is gezegd, ik stellig geloof, dat iemand, die lid is van een vakvereeniging zich niet onttrekken zal aan zijn eersten plicht, de vakvereeniging te dienen, naar de mate zijner krachten, zoowel op stoffelijk als geestelijk gebied, daar kan het „allen gelijk" in den zin van *geven* niet bestaan, maar moet in den zin van *ontvangen* muurvaste zekerheid wezen.

Verlaat dan den weg, die ons gebracht heeft tot de redactie van art. 8 par. 18 — maar tracht te verkrijgen een *contributie naar draagkracht.*

Bussum, Oct. C. J. KRUISWEG.

ELECTRISCHE CENTRALE VOOR HET LANDGOED „TWICKEL" TE DELDEN.

Het gebouw werd in 1911 gesticht op het bekende landgoed „Twickel" te Delden. De opgave dat het gebouw zich moest aanpassen aan de omgeving en toch het karakter van utiliteitsgebouw niet mocht verliezen, bracht de noodzakelijkheid mede niet het direct oeconomische belang op den voorgrond te stellen. Daarom werd door de groepeering der verschillende ruimten en in de kapoplossing het silhouet gezocht.

Hengelo, October 1916. J. VAN DER GOOT.

HET ONGELUK AAN DEN WESTERFOORTSCHEN DIJK TE ARNHEM.

Den 10en October is door de Arnhemsche rechtbank in behandeling genomen de zaak betreffende het ongeluk in de in aanbouw zijnde melkinrichting van de Coöp. Vereeniging „De Vooruitgang" aan den Westerfoortschen dijk te Arnhem, op 17 Januari jl. Beklaagden zijn de heeren G. Versteeg, architect te Arnhem, en J. J. L. Bourdres, ingenieur te 's-Gravenhage.

In de dagvaarding, die door de dagbladen reeds in haar geheel werd afgedrukt wordt beide beklaagden ten laste gelegd, dat zij te zamen en in vereeniging den 17 Januari 1916 te Arnhem door hunne schuld den dood hebben voroorzaakt van twee werklieden, die werkzaam waren bij de in aanbouw zijnde melkinrichting, en wel door in de tweede helft van 1915 en in het begin van 1916 op hoogst roekelooze en van gebrek aan voldoende voorzorg getuigende wijze het bedoelde gebouw onder hunne verantwoordelijkheid, de eerste als architect, de tweede als ontwerper en uitvoerder van betonwerk, op te richten en te bouwen, althans te doen oprichten en te doen bouwen.

Als verdediger van den heer Versteeg treedt op mr. dr. R. J. de Visser; voor den heer Bourdrez mr. B. F. Everts.

Door de verdedigers zijn gedagvaard deskundigen en getuigen. Als deskundigen waren door de rechter-commissaris benoemd de heeren W. J. M. van de Wijnperse, majoor der genie te Utrecht, G. Slim, inspecteur bij publieke werken te Amsterdam en D. A. Roskam, bouwmeester te Arnhem.

Rapport van deskundigen.

Bovengenoemde deskundigen hebben een rapport ingediend, omvattende: 1e. het onderzoek naar de gebreken in de constructie, die de rechtstreeksche oorzaak van het ongeval zijn geweest; 2e. het onderzoek naar het ontstaan van de gebreken; 3e. conclusies; 4e. ondervraging.

Elk dezer punten is in het rapport uitvoerig uiteengezet. Wij meenen meteen eenigszins beknoptoverzicht te kunnen volstaan.

Als oorzaak van het ongeval worden in het rapport twee gebrekkige constructies aangewezen, de hoofdbalken in gewapend beton en de gemetselde steunpunten van den oostelijken hoofdbalk.

Betreffende de gewapend betonfirma zijn de deskundigen van meening, dat deze niet t^en volle voor haar taak berekend is geweest; de gebrekkige statische berekening en de daaruit voortvloeiende onvoldoende bewapening, de onjuiste indeeling der afgebogen staven in de hoofdbalken, de onvoldoende tusschenruimte tusschen de staven, en het aanbrengen en de gebrekkige

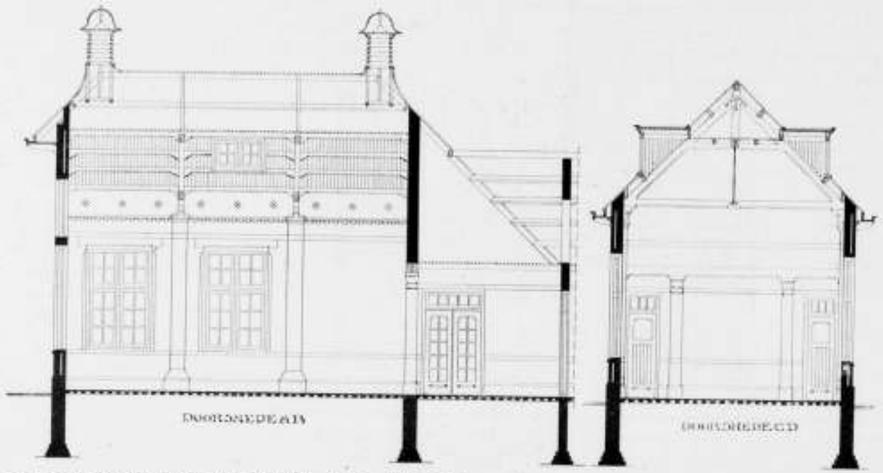

Electrische Centrale voor het Landgoed „Twickel" te Delden. Schaal 1 à 150.

Architecten Van der Goot en Kruisweg te Hengelo.

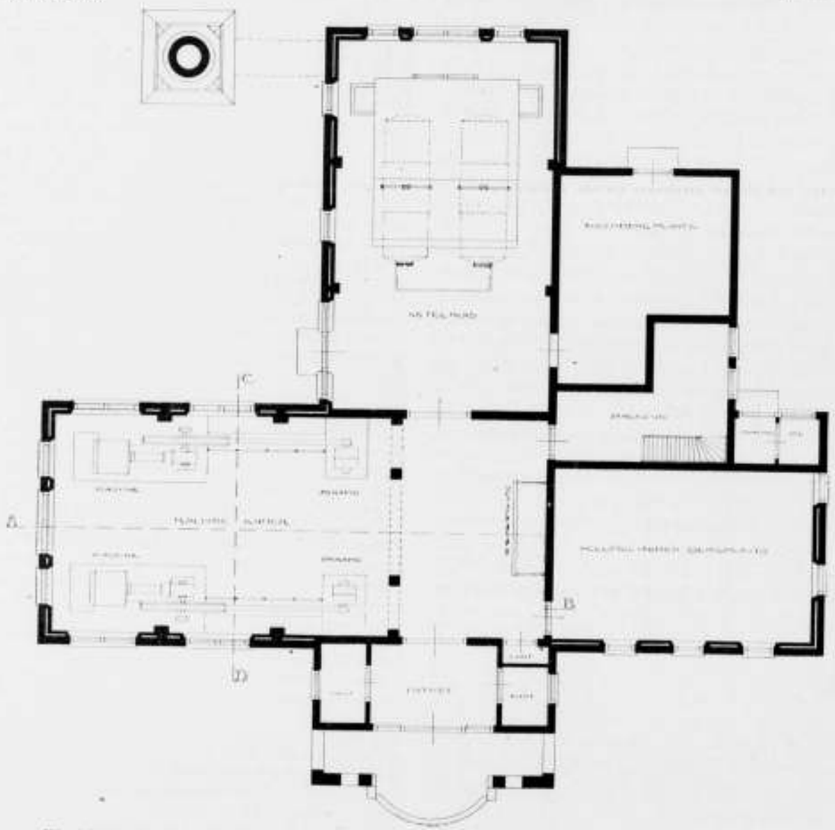

Electrische Centrale voor het Landgoed „Twickel" te Hengelo.
Plan Begane Grond. Schaal 1 à 150.

Architecten Van der Goot en Kruisweg te Hengelo.

uitvoering zijn fouten, die vermoedelijk niet te verontschuldigen zijn.

Wat den architect betreft, moet worden medegedeeld, dat het metselwerk wijst op een betreurenswaardig gemis aan constructieve kennis. Ook het weglaten van de verbeteringen, die door de betonfirma in haar project waren aangegeven, moet hem als een ernstige fout worden ten laste gelegd.

Hij moet voorts onder zeker voorbehoud mede aansprakelijk worden gesteld voor het werk in gewapend beton, op grond van het feit, dat hij voor dit werk evenzeer gehonoreerd is als voor het overige werk. De uitvoerder Van der Geest heeft weliswaar fouten gemaakt, maar deze spruiten hoofdzakelijk voort uit onvoldoende voorbereiding voor de taak, waarvoor hij gesteld was. Dat hij zulks zelf niet inzag, is hem echter niet te verwijten; vermoedelijk is hij niet minder dan de meerderheid van het personeel waaraan de uitvoering van gewapend betonwerk wordt toevertrouwd.

De aannemer Van der Linden is vermoedelijk te weinig ontwikkeld en van te geringe maatschappelijke positie om als verantwoordelijk persoon te worden aangemerkt. Ware dit werk toevertrouwd geweest aan een aannemer, die beter zijn positie als medecontractant had begrepen, en zich minder den onderschikte van den architect had gevoeld, dan zou het project van den architect vermoedelijk tot wrijving tusschen beide partijen hebben aanleiding gegeven en de waaghalzerij wellicht zijn voorkomen. Dat dit werk niet door een aannemer van meer beteekenis werd aangenomen, is te wijten aan sommige bepalingen door den architect in het bestek gebracht, waarmede door de gewone aannemers geen genoegen werd genomen.

Het rapport geeft ten slotte in overweging de volgende punten door ondervraging van de betrokkenen nader toe te lichten.

1°. Was de aannemer Van der Linden aansprakelijk te stellen, hetzij tengevolge art. 1645 B. W. of volgens het Wetboek van strafrecht.

De samenstellers van het rapport vermoeden, dat de functie Van der Linden zich slechts uitstrekte tot die van leverancier van materialen en arbeidskrachten, zoodat hij slechts opvolgde als werktuigelijk uitvoerder de aanwijzingen van den architect. In het rapport wordt deze opvatting verdedigd door o.a. te wijzen op de maatschappelijke positie en de ontwikkeling van Van der Linden.

2°. In welke volgorde, met welk tijdsverschil, op welk tijdstip zijn de stutten weggenomen.

Kreeft is de eenige overlevende, die zulks heeft gezien, de twee met dat werk belaste arbeiders zijn overleden.

3°. Getuige H. van Maanen bevond zich tijdens het ongeluk boven op het dak. Kan deze iets mededeelen omtrent de zijde van de betonconst. uctie, die het eerste omlaag gegaan is?

4. Uitvoerder Van der Linden schijnt vóór het ongeval te kennen te hebben gegeven, dat hij de constructie van gewapend beton niet vertrouwde. Geschiedde zulks op grond van zorgeloos werk der arbeiders, dus onvoldoend toezicht van de zijde der betonfirma?

5. Zijn den architect ook voorbeelden bekend van muren, dik één steen, samengesteld uit 2 halvesteensmuren tegen elkaar die voor draagmuren van eenigszins zware balken worden gebezigd? Indien deze elders bestaan en voldoen, wat van de zijde der deskundigen ten sterkste betwijfeld wordt, zou zulks tot verontschuldiging kunnen strekken. Desbetreffende proeven hebben juist het gevaar van vertikaal doorloopende voegen aangetoond.

6. Waren ook in den westelijken hoofdbalk openingen aanwezig naast de muren en boven de staven der onderwapening?

7 In hoeverre heeft de betonfirma medegewerkt aan — of zich verzet tegen de verminking van haar oorspronkelijk project ten gevolge van de desbetreffende bemoeiingen van den architect?

8. Om welke redenen is Van der Geest afgeweken van de teekeningen?

Het is van belang te weten of dit feit aan zorgeloosheid of onkunde van Van der Geest dan wel aan een lastgeving van de betonfirma moet worden toegeschreven. Dit punt is zeer belangrijk. In architectenkringen is het een actueele vraag in hoeverre een architect aansprakelijk zal worden gesteld voor de werken in gewapend beton. Deze vraag vindt daarin haar ontstaan, dat de architecten nopens dit materiaal de noodige kennis niet bezitten. Naar de meening der deskundigen had de architect de plannen van de betonfirma moeten onderwerpen aan het oordeel van een zaakkundig ingenieur en daartoe een gedeelte van zijn honorarium moeten bestemmen. Is zulks niet geschied, dan valt de volle verantwoordelijkheid ook op hem. Is zulks wel geschied, en heeft hij tevens het toezicht bij de uitvoering doen controleeren, dan heeft hij naar de meening van de deskundigen alles gedaan, wat nopens het b.b. werk redelijkerwijze van hem kan worden gevorderd. Maar dan gaat de verantwoordelijkheid over op dien ingenieur en is deze ernstig in gebreke gebleven, aangezien de voornaamste gebreken van het gewapend betonwerk in de teekeningen zichtbaar waren en dus door dien ingenieur hadden moeten worden opgemerkt.

Het verhoor.

De heer Versteeg verklaarde, dat de firma Bourdrez het betonwerk had aangenomen. Deze firma werd uitbetaald door den aannemer Van der Linde, die het hiervoor benoodigde bedrag in zijn aannemingssom moest opnemen. Op een vraag van den president erkent beklaagde, dat de firma Bourdrez had voorgesteld om kolommen onder de beide hoofdbalken te plaatsen, doch geen reden had gevonden om op dit voorstel in te gaan. Bij nader overleg kon de heer Bourdrez zich vereenigen met het aanbrengen van z.g. sloven.

De President wijst er bekl. Versteeg op, dat de oostelijke hoofdbalk ook rustte op een dun muurtje niet sterk genoeg om den balk te dragen. Bekl. geeft dit toe, maar het was geen draagmuur doch een afscheidsmuurtje voor een kantoortje. Hij meent, dat de oorzaak van het ongeluk moet gezocht worden in het breken van den westelijken balk.

De heer Bourdrez, die daarna wordt gehoord, erkent als directeur der Maatschappij aansprakelijk te zijn voor de betonteekeningen, doch hij heeft die teekeningen zelf niet gemaakt. Dit deed zijn ingenieur, die ze ook teekende. Beklaagde wijst er op, dat het betonwerk in het bestek vaag was omschreven.

Als de president de heer Bourdrez er opmerkzaam opmaakt, dat, zooals uit het rapport der deskundigen blijkt, er nog al wat haperde aan de indeeling der staven en de verdeeling daarvan, geeft de beklaagde toe, dat dit een fout was.

In het uiteinde van beide balken is een gat aangebracht voor de waterleiding.

Spr. wist niet wat men daaromtrent van plan was. Maar hij heeft ook niet nadrukkelijk gewaarschuwd het niet te doen. Beklaagde wijst er op, dat hij, wat het toezicht betreft, waar hij 12 werken tegelijk uitvoerde, niet overal tegelijk kon zijn. De fouten in de uitvoering zijn door den opzichter gemaakt. Voorts houdt beklaagde pertinent vol, dat de voorschriften van het Kon. Instituut van Ingenieurs niet verbindend waren voor dit werk. Voorts merkt bekl. op, dat een sloof aangegeven op de teekening niet is aangebracht. Op een vraag van den president verklaart de heer Versteeg, dat hij niet weet, waarom die sloof niet werd aangebracht. Hij schijnt er niet van in kennis te zijn gesteld.

Na voorlezing van het rapport der deskundigen wordt gehoord als deskundige majoor van de Wijnperse. Op een vraag van den president welke reden hij had om het breken van den westelijken balk als de oorzaak van het ongeluk te beschouwen zegt deskundige, dat de westelijke balk onmiddellijk na het wegnemen der steunpunten is ingestort. In dezen balk waren de ijzeren staven onjuist ingedeeld. Ook was de geheele constructie van den westelijken balk zwak. De aanwezigheid van het zwaste wandje heeft ongunstig gewerkt, dit is doorgeknikt. De aanwezigheid van dergelijke toevallige steunpunten werkt ongunstig.

De verdediger van den heer Versteeg Mr. de Visser wijst er op, dat wel de toestand van de ruine door de deskundigen wordt verklaard, wanneer de westelijke balk het eerst bezweek, maar niet wanneer de oostelijke het eerst is bezweken.

Majoor Van de Wijnperse verwijst naar het rapport, en merkt

op, dat de toestand ook bij een eerste bezwijken van den oostelijken balk is te verklaren, doch dit is onwaarschijnlijk.
De deskundigen, C. Slim, ingenieur te Bussum en D. A. Roskam, aannemer te Arnhem wijken in hunne verklaringen over het algemeen niet van het uitgebrachte rapport af. De laatstgenoemde verklaart nog naar aanleiding van een vraag van Mr. Visser, dat de onderbouw niet voldoende sterk was om den bovenbouw te dragen. Behalve de spouwmuren, heeft de deskundige echter bijna geen fouten gevonden, behalve het onvoldoende aansmeren van een stuk muur, doch dit was niet van invloed.
Het hieropvolgend verhoor van getuigen heeft in hoofdzaak ten doel den tijd te bepalen tusschen het begin van het ontcenteren en de instorting, ook tracht de rechtbank na te gaan, hoeveel stutten er nog stonden toen de instorting plaats had. Ook de architect Versteeg wordt hieromtrent nader ondervraagt.
Vervolgens werd gehoord de deskundige à decharge, de heer D. Mehrens, luit.-kolonel der genie O.-I. L., te 's-Gravenhage, die o.a. verklaart, dat hij de constructie voor de betondraagbalken geheel voor zijn rekening durft nemen. Naar aanleiding van een vraag van mr. Everts, deelt getuige mede, dat hij ondervinding heeft, dat de firma Bourdrez op zeer solide wijze werken uitvoert.
De getuige is voorts van meening, dat het metselwerk door de betonverkapping niet overbelast is, mits dit metselwerk goed is uitgevoerd. Dit heeft getuige niet onderzocht.
Daarna werd gehoord de heer A. W. C. Dwars, ingenieur te Utrecht. Zijns inziens is de oorzaak van het ongeluk niet gelegen in het metselwerk doch moet gezocht worden in het beton. Getuige is van meening, dat de versteening van het beton uiterst langzaam heeft plaats gehad en eerst later, toen de temperatuur steeg, sneller.
Dan is bij het werk een buitengewoon groot gedeelte van de overkapping tot een gewicht van misschien 100 ton tegelijkertijd „gelost"; en dat op een moment, dat de beton niet voldoende was verhard. De lossing kan zeer goed een oorzaak zijn van het ongeluk in verband met de temperatuur, welke voor beton fataal was. Het vroor in die dagen niet. Men kon dus beton maken, maar de verharding geschiedde zeer langzaam.
Getuige v. d. Geest verklaart, in verband met deze mededeelingen dat het beton reeds een week te voren volkomen verhard was, zoo hard als glas doch voor alle zekerheid is nog een week met de lossing gewacht.
De heer Dwars is tot de conclusie gekomen, dat het metselwerk een buitengewoon weerstandsvermogen heeft getoond. In ieder geval was de uitvoering, wat behoorlijke specie enz. betreft, uitstekend. De spouwmuren hebben met het geheele geval niets te maken.
De heer G. Kuyper ingenieur te Rotterdam, deskundige à decharge, geeft een uiteenzetting van de oorzaken van het ongeluk. Op een plaats in den omtrek van de noordelijke oplegging van den westelijken hoofdbalk in het zuidelijk deel van het gebouw was een gat van 13 bij 15 cM., volgens mededeelingen eenigen tijd nadat de beton was aangebracht „uitgekrabbeld". Indien de eerste scheur of verbrijzeling hier mocht zijn opgetreden, lijkt het dezen deskundige toe, dat er meer kans is dat deze in het gewapend betonwerk dan in het metselwerk is voorgekomen.
In de tweede plaats was in den oostelijken hoofdbalk op het oogenblik van het ongeval een metselaar bezig met gaten te hakken in het gewapend betonraam. Mogelijk is, dat op een kritiek oogenblik door een zwaren hamerslag veroorzaakte trillingen het ongeval veroorzaakt hebben. Indien de eerste scheur of verbrijzeling bij dit punt mocht zijn opgetreden lijkt het dezen deskundige toe, dat deze in het metselwerk zou moeten zijn voorgekomen.
Op welke der beide plaatsen de eerste scheur is ontstaan, is niet met zekerheid uit te maken, evenmin of niet op een derde plaats de primaire breuk is ontstaan. De conclusie van den deskundige is, dat niet gebleken is van eenige fout in de berekening noch van eenige afwijking bij het maken van het gewapend betonwerk van de teekeningen, die de oorzaak geweest is van de instorting, zij het dan ook dat z. i. eventueel de manipulaties na het storten aan de oplegging van den w. balk de oorzaak geweest kan zijn van de instorting. Eveneens kan de oorzaak hiervan te zoeken zijn in het hakken door een metselaar op het oogenblik van het ontkisten, of in het metselwerk.
De heeren J. H. de Roos, Architect te Rotterdam, J. B. van Loghem, Bouwkundig Ingenieur te Haarlem, B. J. Ouendag, Architect te Amsterdam worden als deskundigen gehoord omtrent het metselwerk. Alle drie deskundigen meenen dat het metselwerk goed, minstens voldoende was, dat spouwmuren, wanneer zij goed zijn uitgevoerd evengoed zijn als massieve muren; hier waren deze muren goed gemetseld.
Thans kreeg de substituut-officier van Justitie Mr. Roeters van Lennep het woord. Na nog eens de noodlottige gebeurtenis van 17 Januari in herinnering te hebben gebracht, wijst spr. op de aansprakelijkheid der personen, die dit ongeluk hadden kunnen voorkomen. Spr. meent, dat beide beklaagden zich niet kunnen onttrekken aan de verantwoordelijkheid. De indruk door het lezen der stukken van de deskundigen gewekt, is niet te niet gedaan door de verklaringen van de deskundigen à décharge. In de nog niet verharde beton is een gat gemaakt en het zou spr. niet verwonderen, dat ook daarin een oorzaak van het ongeval moet worden gezocht. Het was beklaagde Versteeg, die de lakens uitgaf. Bekl. Bourdrez gaf toe aan den aandrang, die van den architect uitging. Van dat oogenblik af stelde hij zich onder Versteeg en kan niet meer worden gesproken van eigen werk, waarvoor ieder verantwoordelijk is, maar van een samenstel van twee werken, waardoor beide beklaagden de verantwoordelijkheid te dragen hebben. Spr. eischt tegen ieder der beklaagden terzake van het veroorzaken van dood door schuld een hechtenisstraf van twee maanden.
De verdediger Mr. Dr. R. J. de Visser is van oordeel, dat hier vrijspraak moet volgen. Zijn er fouten gemaakt bij het bouwen, dan is niet de architect, wel de aannemer hiervan aansprakelijk, tenzij vast staat, dat deze zoowel als zijn ondergeschikten geen schuld hebben. De deskundigen hebben dat onderzocht op hunne wijze, maar met zijdestelling van elk elementair beginsel van rechtspraak. De aansprakelijkheid van den aannemer wordt uitgeschakeld. Maar zulks blijkt niet te zijn onderzocht. Men heeft ten laste gelegd een culpoos delict (art. 307 Wetb. van Str.) Pl. verwijst hierbij naar Simons, die ontkent dat bij culpoze delicten mededaderschap kon bestaan. In aanmerking nemend het groote verschil van meening der deskundigen, vraagt pl. of men dan kan zeggen, dat bekl. niet de noodige voorzorgen heeft genomen. Aan bekl. Versteeg wordt ten laste gelegd door gemis aan constructieve kennis het metselwerk gebrekkig uitgevoerd te hebben. Pl. wijst er op, hoe tal van gebouwen door den heer Versteeg zijn opgericht. Men moge hem zorgeloosheid, roekeloosheid verwijten, gebrek aan constructieve kennis toch zeker niet.
Pleiter acht de uitdrukking „gebrek aan constructieve kennis" niet gelukkig gekozen. De taak van beklaagde Versteeg was in de eerste plaats het ontwerpen van gebouw, bestek en teekeningen. Pl. heeft drie ter goeder naam en faam bekende deskundigen doen verschijnen, die allen verklaard hebben, dat bestek en teekeningen goed waren. In het rapport der deskundigen van de rechtbank heeft pl. geen enkel punt gevonden waaruit bleek, dat de oorzaak van de ramp te zoeken was in bestek en teekeningen. Wanneer daarvan bij de uitvoering is afgeweken, wie is daarvoor dan verantwoordelijk? Bij een werk als dit wordt door den architect een opzichter aangesteld, om het werk van den aannemer na te zien. De architect is alleen dan aansprakelijk wanneer hij op het werk komende bepaalde fouten die gemaakt waren had *moeten* zien. Wat de toedracht der zaak betreft, gelooft pl. dat de deskundigen à charge een fout hebben gemaakt, die gelukkig aan het licht is gekomen. Het O. M. heeft reeds toegegeven, dat waarschijnlijk is geworden dat de westelijke balk zich het eerst heeft begeven. Het belangrijkste punt, dat de kwestie beheerscht, is misschien een gebrek aan voorzorg, maar toch niet zoo ernstig dat deze strafbaar was. De westelijke balk is kort na de ontcentering gebroken Abbenhuis heeft in de omkisting van den balk een gat gemaakt en daarna heeft hij het beton er uitgehaald. Dit heeft een funest gevolg gehad, want daardoor is de balk bezweken. Treft nu de beide beklaagden schuld? Wie de opdracht aan Abbenhuis gaf is niet gebleken. Verzuimt is, toezicht te houden bij het maken van de opening, maar dat is aan bekl. niet ten laste gelegd. Hadden de deskundigen deze omstandigheid geweten, dan was er vermoedelijk een ander deskundig rapport gekomen. Het metselwerk is slecht genoemd, maar — de steenen zullen het uitbrengen — de steenen muren die een zoo groot gewicht te dragen hadden zijn blijven staan. Pleiter concludeert tot vrijspraak voor den bekl. Versteeg.
De verdediger van den heer Bourdrez, Mr. B. F. Evers wijst er op, dat de vraag of in deze zaak schuld is, alleen is na te gaan uit het oordeel der deskundigen, die in hun rapport zoo onduidelijk, zoo vaag en zoo onzeker zijn, dat de deskundigen zelf er niet uit kunnen komen.
Pl. heeft geen bezwaren tegen de deskundigen, maar wel tegen het feit, dat het lot van een beklaagde afhangt van de meening van een deskundige. Pleiter komt daarna tot de voorschriften van het Kon. Instituut van Ingenieurs. Het is algemeen bekend, dat die voorschriften een overdadige zekerheid geven. In het buitenland zijn die voorschriften niet. Zou nu overschrijding er van bij ons wel en in het buitenland niet een ramp vercoorzaken? Wat aangaat het maken van een gat in den betonbalk, daarvoor kan onmogelijk de beklaagde aansprakelijk worden gesteld. Het werd verricht door een totaal onbevoegde.
Omtrent het weglaten van den sloof zijn tal van onzekere verklaringen afgelegd, waardoor men niet weet hoe het met den sloof gesteld was. Nergens is gebleken, dat de gebouwde spouwmuren te zwak waren om het betonwerk te dragen. Wat de oorzaak van de ramp betreft: alles is gebleven bij onderstellingen. Geen twee der deskundigen zijn het met elkaar eens. Het geheele rapport der deskundigen loopt op niets uit. Pl. is vast overtuigd, dat de rechtbank zal oordeelen: op 7 Januari is het gebouw ingestort, maar heden is de dagvaarding ingestort, niet door gebrek aan constructieve kennis, maar door gebrek aan materiaal en solide specie.
Pl. ziet met groot vertrouwen de uitspraak der rechtbank tegemoet.
De uitspraak wordt bepaald op 24 October.

Hoewel in de dagbladen een uitvoerig verslag van deze terechtzitting is gepubliceerd, scheen het, gezien de belangrijkheid van het geval, toch gewenscht ook in het orgaan der M.B.V.A. een, zij het dan ook meer beknopt, overzicht te geven.
Vele en groote vraagstukken zijn door dit proces aan de orde gesteld. De verhoudingen tusschen architect en aannemer, architect en opzichter, architect en betonconstructeur blijken wat betreft de verantwoordelijkheid bij den bouw nog niet scherp omlijnd. Vooral waar in den laatsten tijd de arbeidsverdeeling, de specialitatie meer en meer wordt doorgevoerd is het zaak de verdeeling der aansprakelijkheid te regelen en waar mogelijk contractueel vast te leggen. Wel heeft dit proces deze vraagstukken naar voren gebracht, maar opgelost allerminst. Hier ligt voor de Vakvereeniging een uitgebreid terrein voor practische werkzaamheid.

INGEZONDEN.

OPMERKINGEN TER ZAKE „SCHEMA VOOR DE REGELING VAN HET MIDDELBAAR TECHNISCH ONDERWIJS."

Is het de ironie van het noodlot oftewel toeval, dat ongeveer terzelfder tijd, dat de Commissie voor het bevorderen der eenheid in het Middelbaar Technisch Onderwijs" publiciteit geeft aan het schema van haren voorzitter voor de regeling van dat onderwijs, waarin de opzet van de Middelbaar Technische School te Leeuwarden aan een vernietigende critiek onderworpen wordt, een door ondergeteekende opgesteld artikel in de „Ingenieur" juist hoopvolle verwachtingen uitspreekt voor de toekomst van de ingeslagen richting? Zie de „Ingenieur" van 19 Augustus 1916. Wellicht zal de Commissie mij willen tegenwerpen, dat zij *in 't algemeen* hare opinie gegeven heeft, en dus geen speciale inrichting op 't oog heeft gehad, doch dan zij het mij vergund op te merken, dat de Commissie op de hoogte moest zijn van den bestaanden toestand en diende te weten, dat de Middelbare Technische School te Leeuwarden *de eenige bestaande inrichting in den lande als zoodanig is*, welke rechtstreeks door de Commissie in hare grondvesten aangetast wordt. In hoeverre zulks gewenscht is voor een dergelijke Commissie, laat ik aan het oordeel van den lezer over.
De Commissie meent het volgende als hare opinie aan de vergetelheid te moeten ontrukken:
„*Onderbreking van den studietijd*", ten einde in de practijk werkzaam te zijn, *moet worden afgeraden*, omdat deze onderbreking zeer storend werkt op den ontwikkelingsgang der leerlingen. Men stoort een proces van wording, van ontkieming, en het gevaar is niet denkbaar, dat men door een jaar praktijk den loop van dit proces geheel stuit. Vervanging van een jaarcursus door *een semester cursus, ten einde het mogelijk te maken, een half jaar in de praktijk te gaan*, heeft in dat opzicht schijnbare voordeelen, maar overigens niets dan nadeelen (*grootere kosten, tijdsverkwisting door verdubbeling van het aantal overgangs-examens die voor deze soort leerlingen, welke eigenlijk geen zuiver begrip hebben van studeeren volstrekt noodzakelijk zijn.*)
Onderbreekt men de studie met een half jaar, dan doet de leerling alleen dan een ervaring op, welke kan opwegen tegen een noodzakelijk theoretisch verlies, als het oogenblik van onderbreking juist wordt gekozen, nl. nadat de leerling voldoende theorie heeft genoten om de praktijk te kunnen zien en begrijpen; maar op dit punt aangekomen, is hij vrij dicht genaderd tot de afsluiting zijner studie en dan is er veel voor te zeggen, deze eerst volledig te voltooien en daarna in de praktijk te gaan met het gevoel, dat men nu eerst goed begint".
Nu is de Middelbare Technische School te Leeuwarden juist ingericht op basis van een „*semester-cursus, teneinde het mogelijk te maken, 's zomers een half jaar de praktijk in te gaan.*"
Afdoende resultaten kunnen nog niet gegeven worden, toch gat de gevolgde richting van het onderwijs mij aanleiding daaromtrent o. m. het navolgende te publiceeren.
„In hoeverre het onmogelijk zou zijn opzichters, welke onmiddellijk eenigzins practisch bruikbaar zijn, op een school op te leiden, zal de ervaring nog moeten leeren. De waterbouwkundige leerlingen, welke de Middelbare-Technische school te Leeuwarden zullen verlaten, hebben minstens twee jaar praktijk achter den rug. In het Zomer semester werken zij buiten, gedurende zes maanden — welke praktijk zooveel mogelijk aansluit aan de theorie. — In dien tijd zijn zij in de gelegenheid geld te verdienen en over te sparen, waardoor de studiekosten belangrijk verlicht worden, terwijl middels correspondentie-onderwijs een algemeene repetitie gehouden wordt van de behandelde leerstof in het wintersemester en tevens het voordeel verkregen wordt, *dat de leerling zelfstandig leert werken.*
Tot heden kunnen de resultaten bevredigend geacht worden en zijn de verwachtingen hoopvol.

Ziet hier bespiegelende theorie tegenover praktische ervaring! En daar wij het toch van de ervaring hebben moeten en er reeds gelegenheid is eenige ervaring op te doen, ware theorie gebaseerd op „meenen en gelooven" beter achterwege gebleven.

De praktijk zal en moet in deze uitspraak doen en dus is afwachten voorloopig wel de verstandigste weg. Wat betreft de tusschen accoladen aangeduide nadeelen, daaromtrent verwacht ik van de Commissie nog een nadere uiteenzetting omdat de genoemde nadeelen voor mij nog eenigszins raadselachtig zijn.

Het is mij verder niet recht duidelijk, dat een leerling, waarmede men behandeld heeft in al zijn details voorbereidende werkzaamheden, grondverzet, afdamming, bemaling, fundeeringen, bekleedingsmuren enz., bestek, begrooting, materialenstaat, geen voldoende ervaring van een dergelijke werkzaamheid zou kunnen opdoen in de praktijk.

Gelukkig ook alweder, dat de ervaring anders leert!

Een zomerpraktijk, aansluitende zooveel mogelijk aan de wintertheorie, werpt integendeel zeer belangrijke vruchten af. Het verdere theoretische onderwijs wordt er veel beter en gemakkelijker door begrepen, een niet genoeg te waardeeren voordeel voor semester onderwijs, met onderbreking van de studietijd, teneinde in de praktijk werkzaam te zijn.

Overigens komt het geheele schema van de commissie mij niet in allen deele logisch voor, omdat de techniek n.m.m. geen behoefte heeft aan de verschillende lagen van technici welke de commissie zich voorstelt te vormen.

Eén examen met algemeene vastgestelde eischen waaraan een bouwkundige, een waterbouwkundige moet volstaan en daarop moet de opleiding worden gericht; in dit verband noem ik de tegenwoordige examens van de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst en die van 's Rijkswaterstaat.

P. BINKHORST VAN OUDCARSPEL, c. i.
Onder-dir. M. T. S., Leeuwarden.

PRIJSVRAGEN

PRIJSVRAGEN UITGESCHREVEN DOOR DE VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" IN 1916.

Vraag 15. Moeten de hooldingangen der scholen aan de straat zijn, of moeten ze allen op de speelplaats uitkomen?
Antwoord. Wordt vrij gelaten.
Vraag 16. Mogen de teekeningen gemaakt worden op calqueerpapier?
Antwoord. Ja.
Vraag 17. Hoe is de bebouwing in de straten van 10 Meter breedte?
Moet met de omgeving rekening gehouden worden?
Antwoord. De bebouwing is gedacht voor volkswoning en hiermede moet rekening gehouden worden.
Vraag 18. Moet de school een plat dak of een kap hebben?
Antwoord. Wordt vrij gelaten.
Vraag 19. Hoeveel privaten en urinoirs worden per lokaal verlangd?
Dit staat niet in de Algemeene regelen omtrent den bouw van schoollokalen.
Antwoord. Een privaat en een urinoir per lokaal is voldoende.
Vraag 20. Is de bedoeling ook op de 1ste en 2de verdieping spreekkamers te maken?
Antwoord. Neen.
Vraag 21. Welke verwarming wordt bedoeld, lucht of waterverwarming?
Antwoord. Heetwater of stoomverwarming.
Vraag 22. Wat is de bedoeling van kleedkamers? Zijn deze bestemd voor het onderwijzend personeel of voor de leerlingen?
Antwoord. Voor onderwijzend personeel en voor leerlingen.
Vraag 23. Mag de 2de verdieping ook weggelaten worden, daar deze gelijk is aan de eerste?
Antwoord. Gevraagd wordt een schoolgebouw met twee verdiepingen.

Namens de Jury, C. J. HEMMES.

Prijsvraag voor een ontwerp, ten behoeve van een te bouwen Leeszaal.

Ingekomen motto's.
1. Tems; 2. L.H.B.N.; 3. Lux; 4. Duo; 5. Pax; 6. Saxa-Loquuntur; 7. Laat, schaad; 8. Vinces in hoc signo; 9. Waldo; 10. In een boekske met 'n boekske; 11. K. J. M.; 12. Herald; 13. Elk huisje heeft zijn kruisje; 14. Vesta; 15. Practisch No. 1; 16. Papyrus; 17. Scientia in Libris; 18. Holeb; 19 L. Jzn. C.; 20. Studie; 21. Ontwikkeling; 22. Arbeid Adeld; 23. Oom Paul; 24. Alziend oog (geteekend); 25. Een bouwsteen; 26. L. D.; 27. Heerlen; 28. Leset goed, dencket goed, so heb-di ter salighen leven spoed; 29. Germinal; 30. N.N.; 31. Vrede; 32. Vita Nuova; 33. Limburgia; 34. Hier leven de dooden, hier spreken de stommen; 35. Studie no. 1; 36. Heerlen no. 1; 37. Volksontwikkeling; 38. Aster; 39. Fik; 40. R.K.; 41. Nut; 42. L.; 43. Driehoek (geteekend); 44. Bloei; 45. Lees goede lectuur; 46. 'n zwart vierkant; 47. A; 48. L. G.; 49; Pax no 1; 50. Pax no. 2; 51. Limburg mijn vaderland; 52. Simplex sigilum veri; 53. K. L. G.; 54. Ora et labora; 55. A.B.C.; 56. Maria; 57. A.B.; 58. Limburg; 59. Limburg no. 1; 60. S.P.; 61. Zuid; 62 Con forza; 63. Holeb no. 1; 64. Jo; 65. Industrie; 66. Viat lux; 67. Rome; 68. Kennis; 69. O. I. I. Chr.; 70. „X"; 71. Venite Adme; 72. Lees; 73. Exelsior; 74. Kubiek; 75. Ontwikkeling; 76. Uil (geteekend); 77. × in ruit geteekend; 78. Sines Libres Vita Lacuna; 79. Kennis is macht; 80. Favoriet; 81. „H"; 82. Lexicon; 83. Volksontwikkeling I; 84. Oxalis; 85. Ad Hoc; 86. Heerlen Vooruit; 87 H. O. L. & B.; 88. Getjan; 89. Casa; 90. + in cirkel geteekend.

BERICHTEN.

Bond van Nederlandsch-Indische Kunstkringen. In het begin van dit jaar werd te Batavia opgericht een Bond van Nederlandsch-Indische Kunstkringen.

Reeds eenigen tijd werd het gewenscht geacht de tusschen de verschillende vereenigingen bestaande samenwerking op vaster grondslagen te vestigen en een goed werkende organisatie tot stand te brengen, die vooral aan het rondzenden van uit Europa meer bijzonder uit Nederland komende verzamelingen, ten goede moest komen. Met vereende krachten konden de financieele bezwaren verbonden aan zendingen uit Europa, beter worden bestreden en er werd verwacht, dat een dergelijke organisatie meer vertrouwen zou wekken bij kunstenaars en kunsthandelaren, dan wanneer iedere kring opzichzelf zich met dezen in verbinding, zou stellen. In de oprichtingsvergadering traden reeds vijf vereenigingen toe.

Op den 14en Augustus jl. had nu te Bandoeng de eerste jaar vergadering van dezen Bond plaats. Alle aangesloten vereenigingen, Batavia, Semarang, Soerabaja, Bandoeng en Buitenzorg, waren vertegenwoordigd, terwijl door Dedan en Djokjakarta afgevaardigden waren gezonden, die zich namens hunne vereenigingen gedurende de vergadering ook aansloten. Door den voorzitter werden stappen gedaan om ook te Padang een kunstkring op te richten.

Om de belangstelling voor den Bond op te wekken werd besloten tot het uitschrijven van eenige kleine prijsvragen onder de leden van de aangesloten vereenigingen. Verder werd aangenomen een voorstel om leden van kunstkringen, tijdelijk verblijf houdende op een andere plaats, het recht te geven tentoonstellingen en uitvoeringen, uitgaande van een bij den Bond aangesloten vereeniging, te bezoeken op dezelfde voorwaarden als voor de leden van de betreffende vereeniging zijn vastgesteld.

Het werkplan voor het jaar 1916—1917, omvat een tentoonstelling van Bataksche Kunstnijverheid en een van werk gemaakt door schilders in Indië aanwezig: uit Nederland komen een tentoonstelling van kunstnijverheid, een van olieverf schilderijen, een van aquarellen en twee van zwart en wit kunst.

Naast deze vastgestelde zijn nog andere in voorbereiding o. a. een tentoonstelling van Javaansche kunst.

Als voorzitter van den Bond treedi op de heer P. A. J. Noojen, voorzitter van den Nederlandsch Indischen kunstkring te Batavia.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. GRATAMA, C. J. KRUISWEG en J. B. VAN LOGHEM.
Redacteur: J. WESSELIUS.
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

37STE JAARGANG. = 21 OCT. 1916. = No. 25.

INHOUD: REDACTIONEEL GEDEELTE. Electrificatie en uitbreiding van het tramnet te Delft. — Een rapport van deskundigen. — Het Bureau van auteursrecht. — OFFICIEEL GEDEELTE Bestuursvergadering.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

ELECTRIFICATIE EN UITBREIDING VAN HET TRAMNET TE DELFT.

Aan
den Raad der Gemeente Delft.

Edelachtbare Heeren,

Ondergeteekenden, uitmakende het Bestuur der Verfraaiings-Vereeniging „Delfia" (goedgekeurd bij Kon. besluit van 24 December 1897, No. 11 en van 28 Juli 1910, No. 67), gevestigd te Delft,

gelet op de verschillende plannen, welke in voorbereiding zijn, om de stad Delft met Den Haag en ook met Rotterdam door middel van een electrische tram te verbinden, verwachten van Uw Raad, dat met het verleenen van concessie er wel rekening mede gehouden zal worden, dat deze plannen niet zullen leiden tot ontsiering van het historisch schoon onzer stad.

Waar ondergeteekenden omtrent de plannen der Rotterdamsche Combinatie nog geen voldoende gegevens bezitten, om daarover te kunnen oordeelen, zijn zij door welwillende medewerking van Uw Gemeentebestuur wel bekend met de plannen, ontworpen door de Haagsche Tramwegmaatschappij. Bij nadere beschouwing van dit plan, waardoor de thans bestaande bekende route Kalverbosch—Rotterdamsche poort zal worden doorgetrokken langs Geer, Koornmarkt, Wijnhaven, Hypolitusbuurt, Oude Kerkstraat, Oude Delft (O.Z.) Noordeinde en Kalverbosch, zijn ondergeteekenden ten zeerste teleurgesteld, omdat door deze ombuiging van de lijn, het rustige aanzien van Delft zal worden verstoord en het historisch schoon dreigt te worden geschaad.

Niet alleen, dat door eventueel noodige verlaging van bruggen en het noodzakelijk plaatsen van masten de mooiste grachten van onze beroemde stad worden ontsierd, vreezen zij ook, dat indien de thans voorgestelde lijn in exploitatie zal zijn genomen, in de practijk zal blijken, dat meerdere verandering moet worden aangebracht, waardoor ten slotte weinig meer zal overblijven van het Oud-Hollandsch karakter der stad, en in latere jaren het nageslacht ons met recht zou kunnen verwijten, dat het vandalisme, dat thans onze schoone stad bedreigt, niet door ons met alle ten dienste staande middelen is belet.

Waar ondergeteekenden overtuigd zijn, dat het hedendaagsch verkeer niet geheel en al kan opgeofferd worden aan het kunstschoon, beseffen zij volkomen, dat een verzoek aan Uw Raad, om de tram geheel uit onze stad te houden niet voor inwilliging vatbaar zou zijn, doch zij daarom met bescheidenheid, maar met den meest mogelijken ernst Uw College het voorstel, om de terugroute van de straks geëlectrificeerde stoomtram te doen plaats hebben langs Achterom, Zuiderstraat, Oranjeplantage, Oostplantsoen, Nieuwe Plantage en Kalverbosch.

De groote voordeelen, aan deze route verbonden en het minder gevaarlijke van de ligging, hopen zij U in bijgaande memorie van toelichting, waarnaar zij ook ter verdere motiveering van dit adres Uwen Raad beleefd verwijzen, uiteen te zetten.

Zij vertrouwen, dat door U het voorstel der Verfraaiings-Vereeniging „Delfia" ernstig zal worden overwogen en hopen, dat bij het besluit van Uw Raad de groote belangen, welke Delft heeft bij het behoud van het zoo vermaarde historisch schoon dier stad, zullen worden voorgestaan.

Tot nadere motiveering van het adres zijn wij zoo vrij, Uw Raad het volgende onder de aandacht te brengen:

Geprojecteerde weg.

Dat de thans geprojecteerde weg, door de Directie der Haagsche Tramweg-Maatschappij ontworpen, een stadsgedeelte doorloopt, waarvan enkele punten o. a. Koornmarkt, brug aan de Wijnhaven en Oude Kerkstraat zoo nauw zijn, dat zij vreezen, dat in de toekomst het verkeer daar groot gevaar zal doen ontstaan. Wanneer men zich alleen maar voorstelt den doorgang bij de Oude Kerk, langs den Boekhandelaar Vis, dan moet iedere Delftenaar terugschrikken bij de gedachte, dat door een dergelijke nauwe passage een motorwagen met een of twee aanhangwagens moeten passeeren.

Ditzelfde bezwaar geldt voor de Koornmarkt, gezien het drukke verkeer met het oog op de daar aanwezige scholen en het verder handelsverkeer; terwijl de bruggen aan de Koornmarkt en Wijnhaven, zeer groote moeilijkheden opleveren.

Ontsiering.

Wat ontsiering betreft, de op- en ombouw van den lijn, het verlagen van bruggen en in de toekomst wellicht het overkluizen

van enkele grachtgedeelten, zal onze mooie typische grachten zoodanig bederven, dat de roem van onze Oud-Hollandsche stad zeer zal tanen en het vreemdelingenverkeer daardoor ernstig zal worden geschaad, hetwelk tengevolge zal hebben: derving van een groot deel der inkomsten voor Delft's Handel en Industrie.

Uitbreiding tramnet.

Bij een onderhoud, hetwelk de Voorzitter der V.V. „Delfia" mocht hebben met de Directie der Haagsche Tramweg Maatschappij en den Ingenieur, waarbij door genoemde Directie op de meest welwillende wijze de verlangde inlichtingen werden verstrekt, bleek duidelijk, dat bij toename der bevolking in het Oostelijk stadsgedeelte, in de toekomst plannen bestaan, ook een voedingslijn te leggen van het Oosten op de bestaande lijn. In dat geval zal de ontsiering onzer stad nog verder gaan, eene ontsiering, welke wij op dit oogenblik, waar wij niet weten, op welke wijze deze lijn zal worden aangelegd, niet kunnen overzien.

Gewenschte route.

Het is daarom, dat ondergeteekenden U in hun adres hebben verzocht, de terugroute te nemen: Achterom, Zuiderstraat, Oranjeplantage, Oostplantsoen, Nieuwe Plantage en Kalverbosch.

Het voordeel dezer route springt onmiddellijk in het oog, allereerst door het vermijden van bruggen en het nemen, voor het grootste gedeelte dier route van rechte en breede stadsgedeelten, zoodat geen hinderpalen van beteekenis de tram in den weg komen.

Financiëele offers.

Het zal Uw Raad duidelijk zijn, dat bij het nemen dezer route ook geen groote finantiëele offers worden vereischt. De groote voordeelen verder van dezen weg zijn, behalve dat de lijn buiten om de stad loopt, zij door aanraking van het punt Rotterdamsche Poort en nabij de Oostpoort eene verbinding met de Wippolder heeft, waardoor ook de daar wonenden er ten zeerste mede zullen zijn gebaat, terwijl de bewoners van het Oostelijk stadsgedeelte door omlegging der lijn als door ons voorgesteld, groot gerief zullen hebben, en in de toekomst eveneens geen verbindingslijn van het Oosten, naar het Westen zal worden aangelegd. Ter verduidelijking onzer bedoeling voegen wij hierbij een plattegrond van Delft, waarop de door ons geprojecteerde lijn (in rood) is aangegeven.

Het onderwerp der actie door de Verfraaiings-Vereeniging Delfia op sympathieke en toch besliste wijze gevoerd, behoort voor een deel tot schoonheids- voor een deel tot technisch gebied. Terecht legt zij de nadruk op dat gedeelte van het vraagstuk, waarbij de historische schoonheidseischen in het gedrang dreigen te komen, — hoewel zij, als ontwikkelde leeke, toch een open oog houdt voor de eischen van modern verkeer en techniek. En, — omdat evenzeer de moderne technicus en verkeershoeder, welke zich met de uitwerking van opzet en detail bezig houdt als ontwikkelde leek toch een open oog zal hebben voor belangen van schoonheid en geschiedenis, — is het verkrijgen van overeenstemming niet uitgesloten, indien slechts de Raad de noodige belangstelling toont om de vertegenwoordigers van historische schoonheid en moderne techniek te doen samenwerken.

Wanneer men de kaart van Delft bestudeert en de (zij 't ook niet zeer fraaie) stadsuitbreidingen der aangrenzende gemeenten, zich ziet aanvleien tegen de oude, door singels omgeven, stad, — dan voelt men voor de toekomst de door Delfia aangegeven traceering aan, als in principe de juiste! Er is m.i. geen beter systeem denkbaar, dan de oude stadskern te omvatten, en daarbinnen weinig, daarbuiten veel van de moderne wegen en verkeerswegen en verkeersmiddelen te eischen.

Is reeds de huidige tram langs het Oude Delft geen verfraaiing, — wanneer straks om de 10 minuten de electr. trams met aanhangwagens door de binnenstad snellen, zal dit des te meer opvallen. Deze verkeerstoestand, vlak daarnaast, in 't leven te roepen langs de voor een deel zeer drukke en smalle verkeerswegen: Hypolitusbuurt, Wijnhaven, Koornmarkt, Geest, en drg. en langs Oude-Kerk, Synagoge, Ziekenhuis en School, verdient slechts dàn aanbeveling, wanneer daartegenover zeer groote voordeelen staan. Deze voordeelen kunnen slechts van financieelen aard zijn, en omvatten òf aanleg òf exploitatie. Wat betreft den aanleg noopt de nu aanhangige traceering tot vrij veel moeilijkheden in verband met brug-verlagingen en verbreedingen; welke onvermijdelijk gepaard moeten gaan met een ingrijpende karakterwijziging van het aspect der binnenstad. Deze bezwaren zijn nagenoeg opgeheven bij den weg langs de moderne breedere singelgrachten, waarin minder ingenieurs „kunstwerken" zijn vereischt, en zelfs eventueele doode sporen, wissels en drg zijn aan te brengen. Wat de exploitatie aangaat, dient er op te worden gewezen dat, behalve de steeds aangroeiende bevolking der buitenstadswijken, reeds tegenwoordig een deel van de bewoners van Delft van het gemakkelijk bereiken der tram is uitgesloten. Dit geldt niet in het minst den kleinen man en arbeider, die meer dan voorheen, van de Haagsch tram gebruik maken. Waar inderdaad, vooral in verband met de concurrentie, het gemakkelijk bereiken van een tram een uitnoodiging, dikwijls zelfs voorwaarde, voor het gebruik is, mag ook hier niet het hoofdbezwaar worden gezocht.

Blijft over het argument, dat de rit iets langer wordt (indien men aanneemt, dat de snelheid op en het aantal haltes van beide routes gelijk zijn) — een argument, dat ik niet in vollen omvang ontzenuw, doch waarvan ik de beteekenis niet overschat wil zien.

Een rondgang door Delft langs de beide getraceerde wegen heeft mij inderdaad overtuigd, dat het plan van de V.V. Delfia, zeer schoone verwachtingen in zich draagt, die door een welwillende medewerking van een ter zake technisch-vaardige hand, gemakkelijk zijn te verwezenlijken.

Het is te wenschen, dat de Raadsleden van Delft beide wandelingen binnen hare veste, ook eens met dit doel voor oogen zullen maken, — en dan tot het inzicht mogen komen, dat het hier om hooge belangen gaat. Aan onze groote steden zien we, dat het eenmaal prijs geven van belangrijke gedeelten van het erfdeel der historie leidt tot een voortdurend interen; hetgeen voor Delft niet te verontschuldigen zou zijn, waar deze stad nooit voor metropool in de wieg is gelegd.

Moge het den Raad gelukken de verscheiden belangen te samen te brengen, ten einde het intieme en innige wat wij in het historische en fraaie karakter van het Delftsche stadsbeeld liefhebben, — ten volle te behouden.

d. CL.

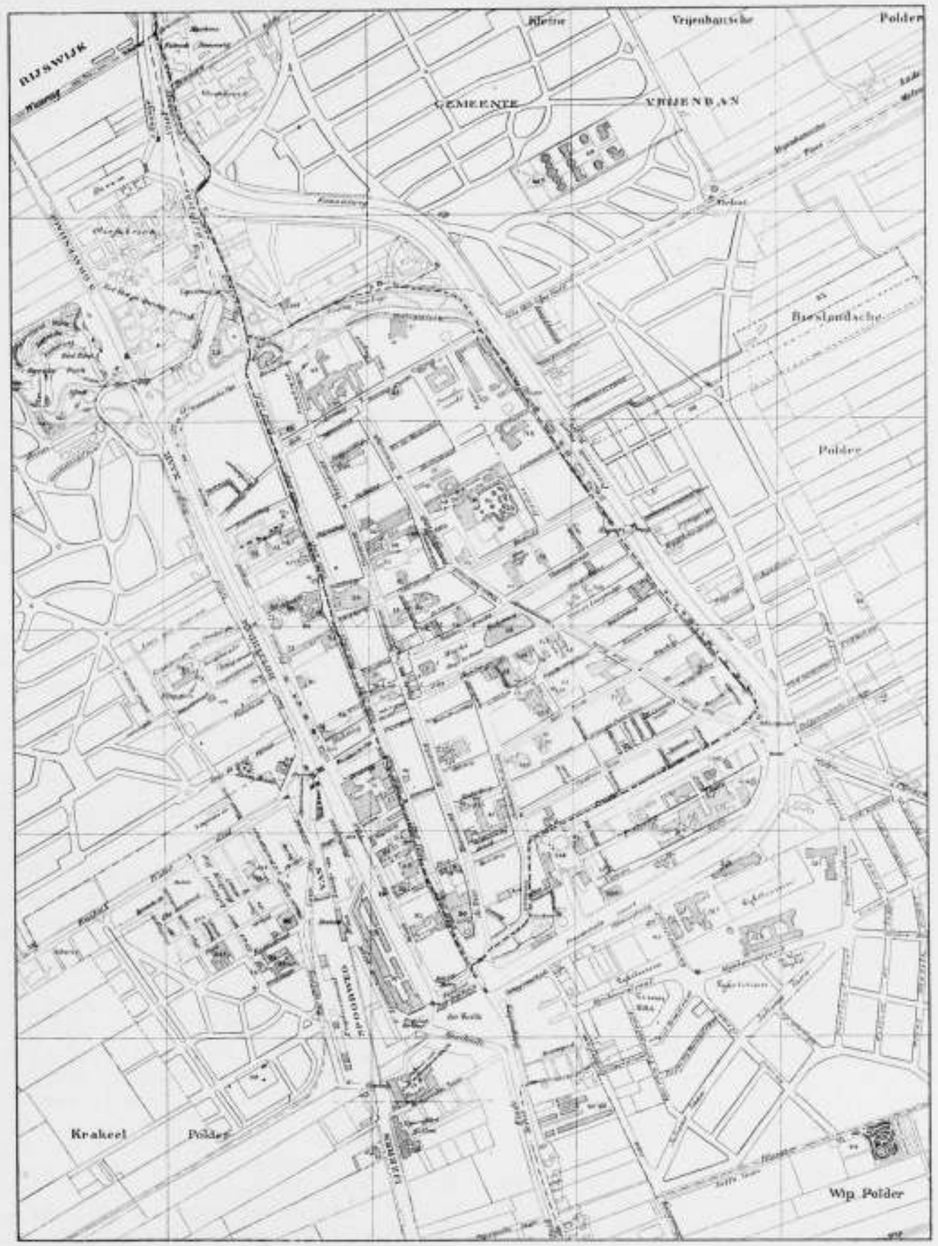

Traceering geelectrificeerde tram Delft—den Haag, volgens de verfraaiingsvereeniging „Delfia".

Schaal 1 à 10.000.

EEN RAPPORT VAN DESKUNDIGEN.

De deskundigen, de heeren W. J. M. van de Wijnperse, Majoor der Genie te Utrecht, C. Slim, Ingenieur bij Publieke Werken te Amsterdam en D. A. Roskam, Aannemer te Arnhem, benoemd door den rechter-commissaris der Arnhemsche Rechtbank tot het instellen van een onderzoek naar de oorzaken van het ongeluk aan den Westervoortschendijk, hebben in een uitvoerig rapport de resultaten van dit onderzoek en hunne meening omtrent de oorzaken van het ongeluk vastgelegd.

Dit rapport is een gewichtig stuk.

Het rapport spreekt een oordeel uit over het werk van den architect en betonconstructeur.

Waarschijnlijk gaf het rapport den stoot tot het instellen der strafvervolging tegen de heeren Versteeg en Bourdrez.

De meening in het rapport vastgelegd, vond in de dagvaarding een weerklank.

De Commissie, die het rapport opstelde, *moet* hebben begrepen, dat na het uitbrengen, een strafvervolging tegen den architect en den gewapend betonconstructeur zou kunnen worden ingesteld, een strafvervolging, die voor beide beklaagden de ernstigste gevolgen kan hebben.

Overbodig zou het zijn hierover verder uit te weiden.

De Commissie *moet* dus bij een diepgaand onderzoek hebben gestreefd naar objectiviteit en onpartijdigheid. Maar streven en bereiken zijn geen synoniemen.

Om het geheele rapport, dat in de dagbladen werd gepubliceerd, te bespreken, zou me te ver voeren. Ik zal me beperken tot de conclusies, die ook in het Bouwkundig Weekblad werden gepubliceerd. Het is waarschijnlijk de majoor der genie, de heer W. J. M. van de Wijnperse, die hierin constateert gebrekkige statische berekening, onvoldoende bewapening, onjuiste indeeling der afgebogen staven in de hoofdbalken, onvoldoende tusschenruimte tusschen de staven, aangebrachte openingen nabij de ondersteuningen en gebrekkige uitvoering. Hij zegt echter meer, concludeert uit zijn conclusie een tweede gevolg, dat eenigszins eigenaardig, in den aanhef der alinea, men zou bijna zeggen onderstreept naar voren wordt gebracht „betreffende de gewapend betonfirma zijn de deskundigen van meening, dat deze niet ten volle voor haar taak berekend is geweest". Hier verlaat het Commissielid zijn aangewezen plaats, en zet zich neer op den zetel van den rechter. Niet de deskundige toch heeft uit te maken in hoeverre de gewapend betonfirma niet voor haar taak was berekend. Het oordeel hierover komt alleen aan den rechter toe, die beklaagden ondervraagt, deskundigen en getuigen hoort en zich aldus een meening vormt over de schuld of onschuld van beklaagden.

„Wat den architect betreft" zoo gaat het rapport voort moet worden medegedeeld, dat het metselwerk wijst op een betreurenswaardig gemis aan constructieve kennis. Ook het weglaten van de verbeteringen, die door de betonfirma in haar project waren aangegeven, moet hem als een ernstige fout worden ten laste gelegd."

Toont ook hier deze deskundige een voldoend inzicht in de hem opgedragen taak, waar hij zich niet uitsluitend bepaalt tot de technische zijde van het vraagstuk, maar een oordeel uitspreekt over de schuld van de bij den bouw betrokken personen. Ook hier een conclusie met een daaraan voorafgaande en daardoor sterk naar voren gebrachte en sprekende tweede conclusie, die niet ter zake dienende mag worden genoemd. De deskundige, die het metselwerk had te onderzoeken, had zich tot dit onderzoek behooren te beperken, en zijn vooraan geplaatste tweede gevolgtrekking achterwege kunnen laten. Was het metselwerk volgens zijn inzicht onvoldoende, de architect, of hij die hiervoor aansprakelijk is, heeft zich daaromtrent bij de Rechtbank te verantwoorden. Of dit gebrek aan constructieve kennis (hetgeen de deskundige en met hem natuurlijk ieder ander zeer „betreurenswaardig" zou achten) of een andere oorzaak had, dit kon na verhoor van deskundigen en getuigen pas ter terechtzitting blijken.

Het oordeel over de schuld van den architect is aan de Rechtbank en niet aan den deskundige. Ook de bespreking van de vraag wie de verantwoordelijkheid heeft te dragen voor de uitvoering van het werk in gewapend beton, schijnt in een rapport van deskundigen niet op haar plaats. Thans komen we aan de laatste alinea van de conclusies in het rapport.

Het loont de moeite deze clausule nog eens nauwkeurig te herlezen. Ik laat ze hier volgen.

„De aannemer Van der Linden is vermoedelijk te weinig „ontwikkeld en van te geringe maatschappelijke positie „om als verantwoordelijk persoon te worden aange„merkt. Ware dit werk toevertrouwd geweest aan een „aannemer, die beter zijn positie als medecontractant „had begrepen, en zich minder den ondergeschikte van „den architect had gevoeld, dan zou het project van den „architect vermoedelijk tot wrijving tusschen beide „partijen hebben aanleiding gegeven en de waaghalzerij „wellicht zijn voorkomen. Dat dit werk niet door een „aannemer van meer beteekenis werd aangenomen, is „te wijten aan sommige bepalingen door den architect „in het bestek gebracht, waarmede door den gewonen „aannemer geen genoegen werd genomen".

Geeft hier wellicht de aannemer D. A. Roskam zijn meening weer?

Het Commissielid lost hier de kwestie der aansprakelijkheid al zeer eenvoudig op. Hij spreekt kort en bondig den aannemer van der Linden van alle verantwoordelijkheid vrij wegens gebrek aan ontwikkeling en geringe maatschappelijke positie. Ook hier evenals voor de beide andere heeren een weinig vleiend getuigschrift.

Maar wat wil het Commissielid toch zeggen met zijn verwijzing naar de weinige ontwikkeling van den heer Van der Linden? Het niet-berekend zijn voor zijn taak, als aan de gewapend betonfirma wordt ten laste gelegd? Dat waarschijnlijk toch niet, want dan zou het Commissielid ook den aannemer evenals den heer Bourdrez verantwoordelijk moeten achten. Gebrek aan constructieve kennis? Ook dat niet, want waar dit aan den heer Versteeg wordt verweten, schijnt hij deze wel verantwoordelijk te willen stellen.

Waarin onderscheidt zich dan de „buitengewone" aannemer Van der Linden dan wel van de „gewone aannemers", die naar wij hopen in bizondere mate zijn ontwikkeld en zich in een lang niet geringe maatschappelijke positie mogen verheugen. Het zal wel aan mij liggen, maar ik begrijp het niet.

Trouwens de laatste opmerking in de conclusie van het rapport is „allerbetreurenswaardigst" vaag en van een aarzelende degelijkheid.

De deskundige bedoelt met „gewone aannemers" de leden van den Aannemersbond, maar wil dit in het rapport liever niet zoo onomwonden zeggen. „Een goed verstaander, ..." niet waar?

Dit is zeker hooge politiek en geen gladderig slimmigheidje, maar in ieder geval een betreurenswaardig mislukte propaganda voor den Aannemersbond.

Eenige toelichting verdient dan ook de mededeeling, dat bepalingen in het bestek waren opgenomen, waardoor de „gewone aannemers" zich van inschrijving onthielden. Deze bepalingen toch waren van zuiver sociale aard, en het opnemen daarvan in het bestek staat dus in generlei verband met de oorzaak van het ongeluk.

Toen het bovenstaande geschreven was, werd door een der leden van de Maatschappij mijn aandacht gevestigd op een artikel in „Het Volk" van 14 Oct. l.l., dat getiteld was „Een deskundig rapport met een luchtje". Mijn reukorgaan is niet fijn genoeg om den geur van het hier bedoelde document te kunnen beoordeelen.

Echter schijnt het mij toe, dat de toon van dit rapport velen die er kennis van namen, niet geheel zuiver in de ooren zal klinken.

WESSELIUS.

VEREENIGING „BUREAU VOOR AUTEURSRECHT VAN BEELDENDE KUNSTEN".

Onlangs is de Koninklijke Goedkeuring aangevraagd op de statuten der Vereeniging „Bureau voor Auteursrecht van Beeldende Kunsten". De directeur van het Bureau, de heer C. Huidekoper, deelde mij mede, dat binnenkort een brochure, waarin doel, inrichting en werking van het bureau uiteen is gezet aan alle Nederlandsche Beeldende Kunstenaars zal worden toegezonden. Het schijnt mij toe, dat het zijn nut kan hebben reeds thans op dit geschrift de aandacht van belanghebbenden te vestigen.

Hoewel het auteursrecht als het ware direct gegrond is op het algemeen rechtvaardigheids- en billijkheidsgevoel, vond het nog pas sedert kort, door het tot stand komen en de invoering van de Wet van 23 September 1912, houdende nieuwe regeling van het auteursrecht, een meer volledige bescherming. Zooals over het algemeen in het Burgerlijk Recht het geval is, is deze bescherming afhankelijk van het initiatief der belanghebbende personen. Ook bij het auteursrecht toch controleert de Staat niet of door personen of ondernemingen inbreuk op het auteursrecht wordt gemaakt en zou daartoe ook niet bij machte zijn. Daar staat echter tegenover, dat de handhaving van het auteursrecht, vooral wat betreft de beeldende kunsten, dikwijls zooveel moeilijkheden, beslommeringen en kosten medebrengt, dat velen vaak in de schending van hun recht berusten of indien zij zich daar ook aanvankelijk tegen verzetten na korten tijd van alle verdere actie afzien, afgeschrikt door de lasten en kosten hieraan verbonden. Bovendien is de enkeling vaak niet opgewassen tegen de exploitatiegeest van sommige handelsondernemingen.

Het is dan ook allerminst bevreemdend, dat niettegenstaande de invoering van bovengenoemde wet op het gebied der beeldende kunsten nog steeds, wat betreft het auteursrecht een zekere berusting, om niet te zeggen onverschilligheid bij de belanghebbenden te constateeren valt, die weder tot gevolg heeft dat op verschillende wijzen nog wordt gesold met eens anders rechten.

Al is het nu in het algemeen juist, dat hij die zijn recht niet weet te verdedigen, niet waard is een recht te bezitten, er zijn vele gevallen denkbaar, dat de handhaving van het recht op groote bezwaren stuit, in hoofdzaak doordat de waarde van het te beschermen belang dikwijls buiten verhouding staat tot de bezwaren, aan een actie tot bescherming verbonden.

Moet nu voor de architecten en in het algemeen voor de beeldende kunstenaars de auteurswet van 1912 een doode letter worden?

De Vereeniging „Bureau voor auteursrecht van Beeldende Kunsten" heeft ten doel de belangen, verband houdende met het auteursrecht te behartigen, van allen, die werken van Beeldende Kunst scheppen. In de eerste plaats toch stelt zij zich tot taak een contrôle uit te oefenen op het reproduceeren in den ruimsten zin des woords. Het bureau zal zich op de hoogte stellen, waar en door wien werken van Beeldende Kunst wederrechtelijk, geheel of gedeeltelijk, hetzij in denzelfden geest of in gewijzigden vorm, gereproduceerd of nagebootst zijn of nog nagebootst zullen worden.

Een archief, een soort van Burgerlijke Stand van wat er in de Nederlandsche Kunstwereld wordt voortgebracht, zal door het Bureau worden aangelegd.

Hierbij wordt op de volgende wijze te werk gegaan.

De leden der Vereeniging zenden foto's van het werk, dat zij beschermd willen hebben, aan het bureau. Desgewenscht belast zich het bureau met het vervaardigen der foto's, waarvoor de kosten zoo gering mogelijk berekend zullen worden. Bovendien kan bij aanvragen voor auteursrechten het bureau als bemiddelaar optreden tusschen kunstenaar en reproducent. Wendt zich bijvoorbeeld een uitgever tot den architect met het verzoek om reproducties van teekeningen en foto's in een nieuw uit te geven werk te mogen opnemen, de architect verwijst hem naar de Vereeniging „Bureau voor Auteursrecht van Beeldende Kunsten", die na hiertoe volmacht van den architect te hebben ontvangen, de zaak verder voor hem afwikkelt.

Niet het minst voor de architecten kan het Bureau van Auteursrecht voor Beeldende Kunsten dus een nuttige

instelling blijken, die vele tijdroovende en daardoor kostbare conferenties en onderhandelingen (men denke, hoeveel moeite het kost om in een geval van vermoedelijk plagiaat tot een schikking te komen of een der partijen tot erkenning te dwingen zonder den rechter in het geval te halen) overbodig zal maken, en die er voor waakt, dat het talent van den kunstenaar niet wordt uitgebuit door sommige commercieele ondernemingen. De architect overwege dus ernstig of zijn belangen het medebrengen lid der vereeniging te worden; slechts een zeer geringe financieele opoffering (de contributie bedraagt f 2.50 's jaars) wordt hiervoor vereischt.

In de praktijk is gebleken, dat, waar elk auteursrecht in handen van den enkeling moeilijk gehandhaafd kon worden, groepeeringen en vereenigingen van rechthebbenden op eenzelfde soort auteursrecht uitnemend slagen in de behartiging der belangen van zijn leden. In dit verband zou kunnen worden verwezen naar het werk van het Syndicat de la propriété artistique, de Société des gens de lettres, de Société des auteurs, editeurs et compositeurs de musique.

Samenwerking is dus vereischt.

Hoemeer leden het bureau telt, met des te meer succes kan het werkzaam zijn.

Ik besluit dit artikel met te wijzen op de overgangsbepaling der wet, waarin aan den uitgever, die vóór 1 September 1912 de verveelvoudiging van een werk van kunst heeft uitgegeven, het recht wordt toegekend om deze veelvoudigingen te verspreiden en te verkoopen zonder toestemming van den gerechtigde op het auteursrecht.

Deze kan evenwel den rechter verzoeken die bevoegdheid van den uitgever geheel of gedeeltelijk op te heffen, maar moet dit verzoek doen — althans in de meeste gevallen — vóór 1 Januari 1917; na dien datum kan nog wel een schadeloosstelling worden gevraagd, maar een geheel onwaardige reproductie niet meer worden onderdrukt. Ook voor de Nederlandsche Architecten is het zaak de beteekenis van deze overgangsbepaling goed te begrijpen.

W.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Verslag der Bestuursvergadering op Dinsdag 3 October l.l. in het gebouw der Maatschappij.

Aanwezig waren de heeren S. de Clercq, Voorzitter, J. Herman de Roos, J. B. van Loghem en G. Versteeg.

INGEKOMEN STUKKEN.

Restauratie-regelen.

Een der leden maakt het Bestuur opmerkzaam op eenige gevallen, waaruit blijkt, dat bij restauraties van oude gevels de desbetreffende ambtenaar bij het „Bureau ter bewaring van en het toezicht op de monumenten van geschiedenis en kunst" geen rekening wenscht te houden met de door den „Oudheidkundige Bond" vastgestelde voorschriften voor restauratiën enz. Aangezien de regeering bij het vaststellen van deze regelen niet was gekend meende men hiermede ook geen rekening te moeten houden. Het bestuur besluit naar aanleiding van genoemd schrijven den „Oudheidkundige Bond" van dit geval op de hoogte te stellen. Tevens zal aan den „Oudheidkundige Bond" een schrijven worden gericht, waarin het Bestuur zijn adhaesie met de restauratievoorschriften betuigt.

Ontwerp uitbreidingsplan der gemeente Dordrecht. Van de Commissie ter bevordering van den Algemeenen Kunstzin te Dordrecht werd een schrijven ontvangen, waarin wordt medegedeeld, dat het vorig jaar een ontwerp-uitbreidingsplan der Gemeente Dordrecht ter visie werd gelegd, hetgeen voor de Commissie aanleiding was zich te wenden tot B. en W. van Dordrecht met het verzoek een geheel nieuw uitbreidingsplan door een ter zake kundige te doen ontwerpen.

Aangezien nu blijkbaar B. en W. van Dordrecht geen of weinig rekening meenden te moeten houden met de wenschen in het rapport der Commissie neergelegd heeft deze Commissie besloten zich per adres tot den Raad te wenden om het gewijzigd plan niet vast te stellen.

De Commissie verzoekt thans het Bestuur der M.B.V.A. eveneens een adres van dezelfde strekking als dat der Commissie te willen zenden, waardoor zij hoopt, dat een werkelijk slecht uitbreidingsplan niet door den Raad zal worden aangenomen. Een afschrift van het adres was bij het schrijven ingesloten.

Na bespreking van dit schrijven en in verband met de strekking van het artikel van den heer van Hylckama Vlieg, gepubliceerd in het B. Weekblad acht het bestuur het gewenscht aan het verlangen der Commissie gevolg te geven. Aan den Raad der gemeente Dordrecht zal namens het Bestuur der Maatschappij een adres worden verzonden in denzelfden geest als dat van de Commissie voor kunstzinbevordering te Dordrecht.

Verzekering opzichters en teekenaars. Zooals men weet werd onlangs door de M. B. V. A. naar aanleiding van een tweetal artikelen van den heer Kruisweg betrekking hebbend op verzekering van opzichters en teekenaars besloten een commissie te benoemen, die het vraagstuk der verzekering van opzichters en teekenaars nader in studie zou nemen. Van de Maatschappij zou in deze commissie de heer Kruisweg zitting nemen, terwijl ook de Besturen van den Opzichters- en Teekenaarsbond en den Bond van Technici werden verzocht ieder een lid aan te wijzen. Deze Commissieleden zouden dan tezamen een vierde lid benoemen, die speciaal van het verzekeringsbedrijf op de hoogte was.

Den dag volgend op de bestuursvergadering, waarin dit besluit was genomen werd van de Opzichters en Teekenaarsbond een schrijven ontvangen, waaruit bleek, dat ook bij dezen bond het plan bestond om een dergelijke commissie in te stellen en waarin het Bestuur der M. B. V. B. verzocht werd eenige leden voor deze Commissie aan te wijzen. Ook tot den B.N.A. was dit verzoek gericht.

Het blijkt thans, dat de B.N.A. voor deze commissie een tweetal zijner leden heeft aangewezen. Er zouden aldus thans twee commissiën voor hetzelfde doel worden gevormd. Ten einde dit te voorkomen acht het Bestuur het wenschelijk den Opzichters- en Teekenaarsbond in overweging te geven één commissie te benoemen, waarin zitting nemen één lid van bedoelden Bond, één lid van den Bond van Technici en één lid van ieder der beide Architecten vereenigingen.

ONGELUK TE ARNHEM. Voor eenige weken werd in de dagbladen de dagvaarding gepubliceerd, welke in verband met de ingestelde vervolging naar aanleiding van het ongeluk aan den Westerfoortschen dijk te Arnhem werd uitgebracht. In deze dagvaarding werden de namen der beklaagden voluit genoemd. Het Bestuur acht het gewenscht aan de directies van bedoelde dagbladen een schrijven te richten, waarin hun aandacht gevestigd wordt op deze handelwijze, waardoor beklaagden noodeloos worden gegrieefd en hunne belangen geschaad.

LEDENVERGADERING. De eerstvolgende ledenvergadering der M.B.V.A wordt vastgesteld op Donderdag 23 Nov. a.s. in het gebouw der M.B.V.A.

Ter gelegenheid van deze vergadering zal in het gebouw der Maatschappij een tentoonstelling worden gehouden van de werken van den heer J. W. Hanrath, Architect M.B.V.A. te Hilversum.

De voorzitter sluit thans de vergadering.

J. WESSELIUS, *Alg. Secretaris.*

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. GRATAMA, C. J. KRUISWEG en J. B. VAN LOGHEM. Redacteur: J. WESSELIUS. Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam. Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buiteni. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

37STE JAARGANG. = 28 OCT. 1916. = No. 26.

INHOUD: REDACTIONEEL GEDEELTE. Uitbreidingsplan Dordrecht. — Art. 24 der A. A. V. en de Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland. — Collegialiteit, door v. L. Het ongeluk aan den Westervoortschen Dijk. —

REDACTIONEEL GEDEELTE.

UITBREIDINGSPLAN DORDRECHT.

Afschrift.

Aan den Raad der Gemeente Dordrecht.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen, de Commissie ter bevordering van den algemeenen Kunstzin, ingesteld door den Gemeenteraad van Dordrecht, d.d. 30 September 1913,

dat zij, na bestudeering van het, het vorig jaar, ter visie gelegde ontwerp-uitbreidingsplan, met een uitvoerig en met feiten toegelicht rapport Burgemeester en Wethouders heeft aangetoond, dat dit plan niet beantwoordt aan de elementaire eischen, die uit stedenbouwkundig oogpunt daaraan moeten worden gesteld en zij daarom heeft geadviseerd een geheel nieuw plan, door een daartoe bevoegde te doen ontwerpen,

dat in Augustus van dit jaar een gewijzigd ontwerp-uitbreidingsplan ter visie is gelegd, welk plan, ondanks de enkele daarin aangebrachte veranderingen, in hoofdzaak nog de zelfde belangrijke gebreken heeft, als het, het vorig jaar, gepubliceerde ontwerp,

dat de ontwikkeling van onze stad en het algemeen belang vorderen, dat onze gemeente een plan van uitbreiding bezit, hetwelk aan de tegenwoordige eischen der stedenbouwkunde beantwoordt,

dat de nu reeds bebouwde wijken onzer stad, die als voorloopers van dit plan zijn te beschouwen, doen zien, dat het ten zeerste te betreuren zou zijn, indien dit plan verder tot uitvoering zou komen,

dat de Commissie daarom den Raad adviseert, het plan niet goed te keuren of te doen wijzigen, maar Burgemeester en Wethouders te verzoeken, een geheel nieuw plan te doen ontwerpen 't welk doende, enz.

Voor de Commissie voornoemd.
M. VAN ZANTEN, *Voorzitter.*
B. VAN BILDERBEEK, *Secretaris.*

Dordrecht 27 October 1916.

Aan het Advies van de Commissie voor Kunstzinbevordering aan Burgemeester en Wethouders van Dordrecht, in zake het ontwerp-uitbreidingsplan voor Dordrecht, dat in nevenstaand adres wordt aangehaald, ontleenen we het volgende.

Het ontwerpen en vaststellen van een uitbreidingsplan betreft een uit economisch, hygienisch en bijzonder uit aestetisch oogpunt buitengewoon belangrijke materie. Een dergelijk plan omvat de factoren, die in stedenbouwkundig opzicht het wezen der toekomstige stad zullen beheerschen.

Om een juist oordeel te kunnen vormen besloot de Commissie zich te dien opzichte te doen voorlichten door een deskundige in zake stedenbouw. Zij was zoo gelukkig hiertoe iemand bereid te vinden, die daarvan uitgebreide studiën heeft gemaakt en een erkend autoriteit is in het ontwerpen van uitbreidingen voor steden van middelbare grootte.

Deze deskundige heeft ons op de hoogte gebracht van de eischen, waaraan een plan van uitbreiding in 't algemeen en in details moet voldoen. Daarbij is in de eerste plaats duidelijk geworden, dat schoonheidseischen en hygienische eischen in een dergelijk plan hand aan hand moeten gaan, zoodat fouten begaan ten opzichte van het eene, ook fouten ten opzichte van het andere blijken te zijn.

Algemeene eischen te stellen aan een uitbreidingsplan.

De hoofdelementen van een plan van uitbreiding zijn de bouwblokken en de daarom heen aansluitende straten, pleinen, enz. Ten opzichte van de straten kan men onderscheiden de primaire, welke een verkeerskarakter dragen en de secundaire, welke meer voor woonstraten zijn bestemd. Het verschil in karakter tusschen beide straattypen moet duidelijk waarneembaar worden vastgesteld.

De verkeerswegen volgen veelal uit den vorm der oude stad en het beloop der daarop aansluitende buitenwegen. De woonstraten ontstaan gewoonlijk door parcelleering der terreinen gelegen tusschen de verschillende verkeerswegen, waarbij het gewenscht is aan elk dier terreinen een eigen karakter te geven en de straten om een kern te groepeeren. Hierdoor verkrijgt elke wijk een eigen cachet en wordt karakterlooze eenvormigheid in de verschillende stadsdeelen voorkomen.

Een plan van uitbreiding moet overzichtelijk zijn en bestaan uit logisch gevormde straten en pleinen, zoodat bouwblokken worden verkregen van zoo normaal mogelijken vorm, die een aestetische en hygienische bebouwing mogelijk maken. Er moet voor

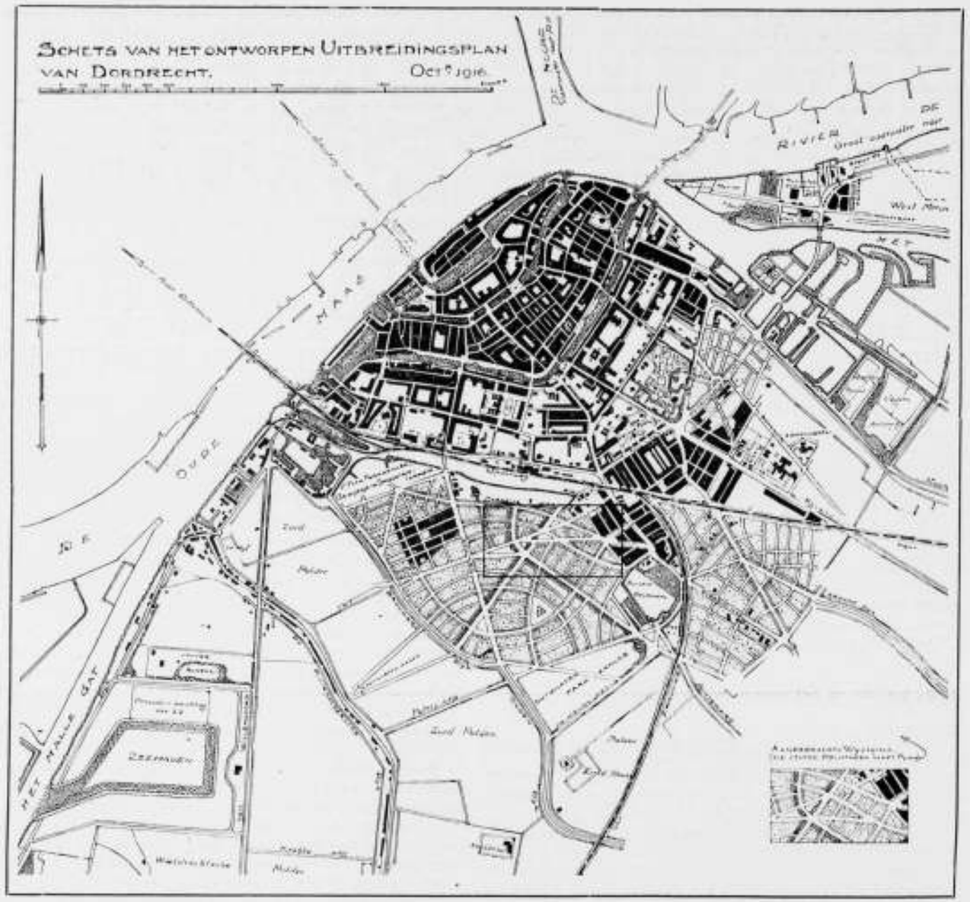

worden gezorgd, dat bij bebouwing een goede aansluiting tusschen de verschillende deelen mogelijk is en op ieder punt een fraai en rustig stadsbeeld kan worden verkregen.
Hieruit volgt, dat de maker van een uitbreidingsplan niet alleen planimetrisch mag ontwerpen, maar zich tegelijker tijd moet rekenschap geven van het aspect, dat zijn straten en pleinen zullen hebben, indien ze zijn bebouwd.
Vermeden moeten alzoo worden bouwblokvormen, waarbij een goede toetreding van licht en lucht aan de achterzijde der bebouwing niet mogelijk is, of met andere woorden, men trachte zooveel mogelijk scheefhoekige bouwblokvormen te vermijden, daar deze leiden tot oplossingen, die uit architectonische en hygiensche overwegingen zooveel mogelijk moeten worden vermeden.
Dikwerf wordt te dezen opzichte de opmerking gemaakt, dat de architect in staat moet zijn, om voor dergelijke scheefhoekige terreinen een goede oplossing te vinden. Men vergeet daarbij, dat helaas de bebouwing eener stad voor 80 à 90 % geschiedt door den bouwondernemer, wiens kennis van distributie gewoonlijk niet verder gaat dan het meest eenvoudige rijenhuis en die voor dergelijke scheefhoekige vormen zelfs geen dragelijke oplossing weet te geven. Doch ook de architect prefereert deze gevallen gewoonlijk niet, daar zulke oplossingen in stedenbouwkundig opzicht geen bevredigend en meestal een onrustig resultaat opleveren.
Bovendien echter moeten voor dergelijke hoekoplossingen allerlei concessies worden gedaan, welke meestal in strijd zijn met de bepalingen en zeker met den geest der bouwverordening.
Scheefvormige bouwblokken vinden hun oorzaak in het onder scheeve hoeken elkaar snijden van straten. Door de hierbij noodzakelijke afschuining der scherpe hoeken, ontstaan in de straatwanden groote gapingen, die een onrustigen aanblik veroorzaken.
Een ander element is het plein. Dit mag nimmer worden gevormd door een complex van overschotten, gevormd door elkaar snijdende straten of het niet bebouwen van een bouwblok, doch moet voor zich worden geprojecteerd. De vorm van een plein zij zooveel mogelijk gesloten, d. w. z. dat het wanden moet hebben en niet enkel moet bestaan uit straatopeningen, zoodat het oog rust vindt op gevelvlakken. Is dit niet altijd geheel te bereiken, men drage dan toch zorg voor een goede verhouding van de gevelvlakken tot de straatopeningen, welke laatste nimmer mogen overheerschen. Een z. g. gesloten plein is meer tochtvrij en dus ook hygienischer.
Ten slotte behooren op een plan van uitbreiding voor de te verwachten openbare gebouwen en gebouwen van algemeen nut,

de deze gebouwen toekomen plaatsen te worden aangewezen. Ze zijn een dankbaar element, waarvan in een stadsplan gebruik behoort te worden gemaakt. Schoolgebouwen in haar vele variaties, kerken, gestichten, enz. zijn de aangewezen hoofdmomenten voor pleinen. Goed geplaatst kunnen zij zoodoende een stadsdeel verfraaien en het karakter verleenen.

Wij hebben hierboven enkele der voornaamste eischen, waaraan volgens de thans daaromtrent algemeen erkende begrippen een plan van uitbreiding moet voldoen in 't kort vooropgesteld. Aan deze eischen hebben wij het ontwerp-uitbreidingsplan voor deze gemeente getoetst.

BEOORDEELINGPLAN.

Algemeene opmerkingen.
Het plan is in sommige gedeelten niet overzichtelijk en in enkele voorname deelen zelfs verward. Het beloop der hoofdverkeerswegen is in practisch opzicht goed te noemen, evenwel zijn de punten, waar deze wegen elkaar kruisen of ontmoeten onbevredigend opgelost. Het karakter der oude stad is in het nieuwe ontwerp niet terug te vinden en van het volgen van haren concentrischen aanleg is weinig te bespeuren. Volkomen in strijd hiermede is in ieder geval het meest zuidelijk gelegen complex tusschen Spuiweg en algemeene begraafplaats, waarvan de straten in juist omgekeerde richting gebogen zijn geprojecteerd. Het valt te betreuren, dat op dit plan niet tevens een verbetering van de aan dit plan aansluitende verkeerswegen der oude stad is uitgewerkt, daar dit van invloed kan zijn op het nieuwe plan. Zoo is om b.v. iets te noemen een voornaam punt als de spoorwegovergang aan den Dubbeldamschen weg niet opgelost.
Behalve de villaterreinen, blijkt uit het plan niet duidelijk welke terreinen voor meer gegoede wijken of voor arbeiderswijken zijn bestemd. Uit de toelichting blijkt, dat dit ten deele aan het toeval zal worden overgelaten, wat niet gewenscht is.

Straten, bouwblokken, pleinen, enz.
In de breedte en het beloop der secundaire straten is weinig afwisseling. Zij liggen meest alle in elkaars verlengde, waardoor een gesloten stadsbeeld, dat onze oude steden zoo fraai doet zijn en wat men tegenwoordig weer trachi te bereiken, niet wordt verkregen. Enkele gedeelten maken hierop een uitzondering.
Het stadsgedeelte tusschen Spuiweg en Brouwersdijk, aansluitende bij de bestaande bebouwing en het complex tusschen Krommedijk en de Spoorbaan Dordrecht—Elst, blijkbaar bestemd voor arbeiderswijken, is van een zoo monotone regelmatige indeeling, dat onwillekeurig de eentonige volkswijken uit de groote steden hierbij in gedachte komen. Een dergelijke gelijkvormige bouwblokgroepeering kent onze stad gelukkig nog niet en we zouden wenschen daarvoor gespaard te blijven. Van de nieuwere opvattingen omtrent arbeiderswijken is hier niets te bespeuren. Open ruimten, welke speciaal als speelpleinen voor de arbeiderskinderen noodig zijn, worden hier gemist. Voor de te verwachten lage bebouwing zijn straten van 8 à 10 meter voldoende en meer in verhouding tot de afmeting der bebouwing. Ook in economisch opzicht valt een onnoodige straatbreedte af te keuren.

Aan den vooropgestelden eisch van regelmatige bouwblokken, d. w. z. bouwblokken, waarbij scherpe hoeken worden vermeden, is niet voldaan. In ieder stadsdeel komen scheeve straatsnijdingen voor, waardoor of scheeve vierhoekige, of ten slotte driehoekige bouwblokken overblijven.
Dat dergelijke scheefhoekige bouwblokken werkelijk tot slechte bebouwing aanleiding geven, daarvan kan onze stad in de nieuwe wijken helaas al meerdere voorbeelden toonen. (Zie bijgaande foto's).
Zulke driehoekige terreinen vindt men in minder goede uitbreidingsplannen telkenmale terug. Zij hebben dan ook in de literatuur van den stedenbouw reeds lang den naam van „verlegenheidsdriehoek" gekregen. Deze verlegenheidsdriehoeken zijn op vele plaatsen in het plan aan te wijzen. Waar zij te klein waren voor een bouwblok worden zij tot plein of plantsoen gepromoveerd. Een dergelijke driehoek geeft geen goede pleinoplossing. Een aldus ontstaan plein mist de rust en het imponeerende karakter, dat een plein moet kenmerken.
In dit verband meenen wij U aandacht te moeten vestigen op het complex van overschotten, vier in getal, hetwelk ontstaan is uit de kruisingen van de voortgezette Maurits- en Emmastraat en de voortgezette Toulonsche laan. De verlegenheidsdriehoeken komen daar op afschrikwekkende wijze naar voren. Deze opvolging van plantsoenpleinen werkt zeer verwarrend en onrustig en een harmonisch geheel kan hier nimmer door worden bereikt, hetgeen bij uitvoering eerst goed zou blijken. Bovendien is deze ruimteverkwisting ook economisch sterk te veroordeelen. Met hetzelfde oppervlak zou een plein zijn te verkrijgen, dat tot sieraad en tevens als middelpunt van dit voorname stadsdeel zou kunnen strekken.

Het Rapport vestigt verder de aandacht op enkele belangrijke onderdeelen van het plan, waterpartijen, parkaanleg en sporttereinen. De Commissie eindigt haar rapport met onderstaande *conclusie*.

Na bovenstaande bemerkingen zal het U duidelijk zijn, dat het ontwerp-plan van uitbreiding niet de instemming onzer Commissie heeft.
Het is volgens onze meening den ontwerper niet gelukt een plan samen te stellen, dat beantwoordt aan de betere begrippen, die bij den tegenwoordigen stand van den stedenbouwwetenschap als primair gelden. De belangrijke aestetische, hygiensche en economische gebreken, die het plan kenmerken, zijn door enkele wijzigingen niet weg te nemen. Het is daarom, dat onze Commissie zich heeft onthouden van 't doen van voorstellen in die richting. Elke wijziging brengt andere met zich mede, wat zich over het geheele plan voorplant. Een geheel nieuwe opzet zou hiervan het gevolg zijn, iets wat zeker van onze Commissie niet kan worden verlangd.
Het bijzonder groote algemeen belang van een zoo goed mogelijk plan van uitbreiding voor onze stad behoeven wij U niet nader uiteen te zetten. Dit groote algemeen belang in casu de toekomstige schoonheid onzer nieuwe stad noopte onze Commissie U hare meening kenbaar te maken.
Wij hopen ten slotte, in verband met de door ons gemaakte opmerkingen, dat het plan van uitbreiding der gemeente niet zal worden vastgesteld, volgens het voorgedragen ontwerp.
Waar hier het samenstellen van een uitbreidingsplan in ons land slechts weinige, inderdaad bevoegde personen te vinden zijn, is de Commissie van oordeel, dat aan één van die weinigen, die taak behoort te worden opgedragen. Het groote belang der zaak, waarop wij in den aanvang van dit advies den nadruk hebben gelegd, is h. i. voldoende rechtvaardiging voor dezen ongevraagden raad; ook is dat groote belang een voldoende afwijzing van het bezwaar, dat de vaststelling van het uitbreidingsplan daardoor nog eenigen tijd zal worden vertraagd.

ART. 24 DER A.A.V. . . . . EN DE RAAD VAN ARBITRAGE VOOR DE BOUWBEDRIJVEN IN NEDERLAND.

In de ledenvergadering der M.B.V.A. van 14 September j.l. te Apeldoorn gehouden, werd bekrachtigd het bestuursvoorstel in zake de redactie van art. 24 der A.A.V. luidende als volgt:
Partiëele en algemeene werkstakingen geven den aannemer recht op termijnsverlenging, indien en voorzoo-

ver de duur van het werk daardoor is verlengd, tenzij de werkstaking:

a, het gevolg is van een handeling des aannemers in strijd met:

1e. eene wettelijke bepaling inzake den arbeid,

2e. eene ter plaatse geldende arbeidsovereenkomst,

3e. eene bepaling in het bestek betreffende loon of arbeidsduur:

b. op eenigerlei wijze door den aannemer is uitgelokt.

Partiëele en Algemeene uitsluitingen geven den aannemer slechts dan recht op termijnsverlenging, indien bij de werkstaking, die aan de uitsluiting voorafging, termijnverlenging zal worden toegestaan.

Volgens de toelichting, die wij ter vergadering bij monde van het bestuur ontvingen vervat in een artikel van de hand van onzen Redacteur, voorkomende in nummer 19 van het Bouwkundig Weekblad van dit jaar, is de redaktie van het artikel vastgesteld in gemeen overleg met het Bestuur van den Nederlandsche Aannemersbond en mogen wij dus verwachten, dat binnen niet te langen tijd door de leden van den N.A.B. het bestuursvoorstel wordt aanvaard, waardoor art. 24 der A.V.V. voor de M.B.V.A. en de N.A.B. kracht van wet krijgt. *)

Waar de samenstelling en aanvaarding der A.A.V. in haar geheel, uitgezonderd art. 24 is geschied door de Vereeniging van Delftsche Ingenieurs, de N.A.B. en de M.B.V.A., daar valt het te betreuren, dat nog ontbreekt de noodige eenstemmigheid tusschen de Ver. D.I. en de M.B.V.A. over art. 24, maar het wil mij voorkomen, dat voor de Ver. D.I. er geen principiëele bezwaren kunnen bestaan, om de redaktie door haar aanvaard, los te laten en daarvoor in de plaats te nemen de redaktie, zooals door de M.B.V.A. is vastgesteld en dit te meer, waar art. 24 zoo goed als voor *al* de leden der M.B.V.A. een belangrijk artikel is en dit niet gezegd kan worden ten aanzien der leden van de Ver. D.I. Maar ook ter wille der voorop gezette éénheid zich uitende in de begonnen samenwerking, kan deze verwachting m.i. niet te optimistisch zijn.

Spoediger dan misschien verwacht wordt, kan, daar het een zakelijk gevolg is der omstandigheden, aan den Raad van Arbitrage voor de bouwbedrijven in Nederland de vraag ter beslissing worden voorgelegd, of de werkstaking of uitsluiting die den aannemer recht geeft op termijnverlenging *niet* het gevolg is van handelingen als onder *a* 1, 2 en 3 en *b* is genoemd.

Een geschil dus, het sociaal economisch vraagstuk rakend en staande buiten de zuiver technische vraagstukken ofschoon de mogelijkheid, dat het sociaal-economische den technischen kant raakt, niet is uitgesloten, ik zou haast zeggen ondenkbaar is.

Raadplegen wij de statuten van den Raad van Arbitrage, dan zien wij onder art. 3, dat leden zijn: *Ingenieurs, Architecten* en *Aannemers*, dat overeenkomstig art. 8, de berechting van geschillen geschiedt door een scheidsgerecht, in gemeen overleg uit *de leden* van den Raad gekozen en dat in art. 17 het navolgende voorkomt: het scheidsgerecht is ambtshalve of op verzoek van partijen bevoegd, partijen of hare gemachtigden, zoomede getuigen te hooren en het advies van deskundigen in te winnen, alsmede al datgene te doen, wat het tot de goede beslissing van het geding nuttig oordeelt; dat art. 17 zegt voorts, dat het Bestuur en de Voorzitter ter zijde wordt gestaan door een rechtsgeleerde, die met het secretariaat en de administratie is belast, en art. 12, dat de Secretaris-Penningmeester ambtshalve aan het scheidsgerechts als Seeretaris toegevoegd wordt. Hij heeft daarin *slechts* een adviseerende stem.

Uit een en ander kunnen wij dus constateeren, dat, gezien de samenstelling van den Raad van Arbitrage, het de bedoeling is de berechting te doen geschieden door ter zake kundige menschen en de invloed van den rechtsgeleerde in beperkten zin wordt aanvaard. Volgens dit beginsel mag m.i. de rechtspraak in sociaal-economische vraagstukken niet berusten in handen van hen, die niet als *deskundigen* voor die vraagstukken zijn aangewezen, ook al kunnen zij, gebruik makende van art. 17 en 12 zich deskundige voorlichting verzekeren en al zou de plicht „om als goede mannen naar billijkheid recht te doen", hun de taak opleggen overeenkomstig de gevraagde deskundige voorlichting te handelen, zoo blijft dit toch aan het persoonlijk inzicht onderworpen.

Dit mag niet het geval zijn in op zich zelf staande vraagstukken van socialen aard, het zou een ingrijpen worden tegen het beginsel der arbitrage.

De rechtzoekende in die zaken zal zich dan in zijn rechten verkort achten. Daaraan mag geen voet worden gegeven ook al zouden zij gelijk hebben, die beweren, dat de uitzonderingsgevallen als onder *a*, 1, 2 en 3 en *b* genoemd, zoo eenvoudig zijn, dat elk mensch met normale hersenen daarover kan oordeelen. Zij, die tot de rechtzoekenden hebben behoord, weten maar al te goed hoe eerst de juistheid in het geschil hun duidelijk werd door de deskundige toelichting.

Het komt mij daarom gewenscht voor, dat ten behoeve van art. 24 der A.A.V. een zoodanige voorziening in de Statuten van den Raad van Arbitrage wordt getroffen, dat een berechting kan geschieden door deskundige personen. Achten zij, die in de samenstelling van den R. v. A. een stem hebben de uitzonderingsbepalingen onder art. 24 van weinig belang, omdat het h. i. zich enkel bepaalt tot een goed lezen van de desbetreffende wetten of contracten, dan zou reeds iets gewonnen zijn, indien bepaald werd, dat te dier zake de *adviseerende* stem van den secretaris een *gewone* stem werd.

Ook zou den Voorzitter van den R. v. A. het recht kunnen worden toegekend, om in zake geschillen, die òf geheel òf gedeeltelijk vallen onder art. 24, in het scheidsgerecht een sociaal-econoom als lid aan te wijzen.

Maar men zou ook verder kunnen gaan door uitbreiding te geven aan het ledental van den R. v. A. door opname van bijv. zes leden, die werden aangewezen door het Bureau voor sociale adviezen en dan geacht worden voor de sociaal economische vraagstukken „de deskundigen" te zijn en zoo men deze aanwijzing te eenzijdig vindt, dan zou het kunnen geschieden voor de helft door het Bureau voornoemd en voor de andere helft door het Nederlandsch Verbond van Vakvereenigingen; beide lichamen, bevoegd, om de juiste personen te kunnen voordragen. Dit laatste is voor mij het meest aanlokkende.

Want, dat wij deskundige personen moeten hebben, staat bij mij daarom zoo vast, omdat ik de zaak niet zoo eenvoudig vind en de zaak ook niet zoo eenvoudig kan zijn in het licht bezien van haar tot stand komen. Ik kan er mij indenken, dat het bij een werkstaking gebeurt, dat reeds bij den aanvang der staking moet worden uitgemaakt, of tijdverlenging gegeven moet worden met en zonder boete en welke voorzorgsmaatregelen men in dit verband dient te treffen en deze kwestie tot een onderzoek bij den R. v. A. aanhangig wordt en de Raad dus de deskundige daarvoor zal moeten aanwijzen. Het kan ook gebeuren, dat het rapport over het verloop van een plaats gehad hebbende staking ter beoordeeling wordt voorgelegd aan het scheidsgerecht in een geschil voortvloeiende uit die staking, en dat hij wel van deze uitspraak kennis neemt, zonder de juistheid te onderschrijven of overeenkomstig die uitspraak te handelen.

Deze mogelijkheden gaven mij aanleiding tot het plaatson van deze beschouwing in het blad, waar dit thuis behoort om daardoor de gelegenheid te doen ontstaan deskundige voorlichting te ontvangen.

Bussum Oct. C. J. KRUISWEG.

*) De ledenvergadering van den N.A.B. van 26 October l.l. heeft thans ook deze redactie van art. 24 A.A.V. aanvaard.

COLLEGIALITEIT.

Toen we eenige maanden geleden uit de raadsverslagen der gemeente Bloemendaal vernamen, dat een der raadsleden de heer Laan persoonlijk met een plan voor een complex arbeiderswoningen kwam, terwijl we wisten, dat de heeren Mulder en Van Asdonk hun plannen daarvoor ingediend hadden op verzoek en in overleg met de Woningbouwvereeniging, [1]) kwam de vraag op, welke architect zich geleend zou hebben tot het maken van een plan, terwijl reeds een ander daarvoor opdracht had. Het bleek de heer Stam te Wormerveer te zijn. Bij nader onderzoek echter bleek de heer Stam aannemer en geen architect te zijn, zoodat we in dezen niet met een collega te doen hadden.

Moeilijker werd het geval, toen in de Raadsvergadering van 30 Juni l.l. het raadslid de heer De Roo van Alderwerelt o.a. het volgende meedeelde:

„Men heeft de Raadscommissie slechts één bouwplan „ter inzage gegeven en nu wordt ons ineens een besluit „voorgelegd, en moet de Raad dat eene plan maar ineens goedkeuren".

Spreker vindt dat verkeerd, men had den Raad verschillende plannen moeten voorleggen.

Spreker vertoont daarna een plan van den architect Ed. Cuypers.

De heer Bornwater gelooft, dat het plan Mulder en Van Asdonk nu toch wel dubbel en dwars van alle kanten bekeken is. Er is indertijd een commissie benoemd, die het plan heeft goedgekeurd, het heeft de volle instemming der gezondheidscommissie en van den inspecteur van den woningbouw, waarom moet er nu weder een ander plan komen? Nemen we het in overweging, misschien duikt er dan intusschen wel weer een ander plan op. Zoo kunnen we wel aan den gang blijven en komen niets verder.

De heer de Roo van Alderwerelt:

„dat het plan algemeen is goedgekeurd komt eenvoudig „hierdoor, omdat er geen andere plannen zijn overge„legd. De kosten van het plan Cuypers zullen niet groo„ter zijn, de rioleering etc. wordt zeker goedkooper".

We meenen dit stuk uit het Raadsverslag woordelijk te moeten overnemen, daar, wanneer de toedracht der zaak is, zooals dit verslag aangeeft, er reden bestaat de handelwijze van den heer Ed. Cuypers n. b. lid der M. B. V. A. als niet overeenkomstig de gebruiken onder architecten aan te duiden. Ons bestuur heeft zich te dezer zake gewend tot den heer Cuypers om inlichtingen, en ontving de mededeeling, dat de heer de Roo van Alderwerelt ons wel volkomen zou inlichten. De heer de Roo zond het bestuur op zijn verzoek het volgende schrijven: (*)

Bloemendaal, 10 October 1916.

Aan de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam.

Mijne Heeren,

In het bezit van uw schrijven van gisteren neem ik gaarne de gelegenheid te baat om eene onjuiste voorstelling van zaken ten gevolge van eenzijdige inlichtingen en die aanleiding gaf tot het nemen van een besluit voor den Bond van N.A. en het zenden van een afschrift daarvan aan den Gemeenteraad van Bloemendaal te ontzenuwen.

De toedracht van de zaak is als volgt:

Door de Bouwvereeniging Bloemendaal was een bouwplan ingediend voor den bouw van een aantal arbeiderswoningen, dat tot onderzoek en uitbrenging van rapport daaromtrent aan eene raadscommissie was toegezonden. Bouwplan benevens het rapport van de Commissie werd zooals gebruikelijk is ter visie gelegd van de raadsleden en na kennisname daarvan kon het plan om verschillende redenen mijne goedkeuring niet wegdragen. Ook de raadscommissie blijkt niet unaniem met het bouwplan ingenomen te zijn geweest (zie het geval den heer Laan).

Op mijn verzoek en geheel ten mijnen genoegen heeft de heer Ed. Cuypers een schets gemaakt voor een mogelijk bouwplan hetgeen door mij aan mijne mede-raadsleden is getoond, en door velen aantrekkelijker gevonden werd dan het plan door de bouwvereeniging ingezonden.

Hiermede hield de zaak op. Tot een officieele beoordeeling of

[1]) Voor de duidelijkheid dient vermeld te worden, dat de gemeente Bloemendaal subsidie door den bouw zou verleenen, zoodat hier de Raad meer zeggingschap bij den bouw heeft dan in gewone gevallen.

(*) Dit schrijven is publiek, daar de heer de Roo het heeft voorgelezen in de vergadering van de gemeenteraad van Bloemendaal.

keuze der plannen bestond geen aanleiding daar officieel slechts één plan ter beoordeeling aangeboden was. Of deze wijze van doen practisch was behoeft hier niet beoordeeld te worden.
Zie hier de geheele toedracht der zaak en het is mij ten eenenmale onbegrijpelijk, hoe den heer Cuypers eenigen blaam kan treffen door ten genoege van iemand, waarmede hij toevallig in betrekking staat een advies te geven.
Het verwijt door den Bond van Architecten tot mij persoonlijk gericht, kan ik met stilzwijgen als langs mij heengaande laten rusten.
Het wil mij voorkomen, dat men hier gevoegelijk kan spreken van de bekende storm in een glas water.

Hoogachtend,
CH. DE ROO VAN ALDERWERELT.

Uit dit schrijven blijkt, dat de heer de Roo niet alleen zijn handelwijze heel gewoon vindt, maar ook die van den heer Ed. Cuypers. Dit mag den heer de Roo wellicht niet kwalijk te nemen zijn, maar den heer Cuypers is zijn handelwijze zeer zeker kwalijk te nemen.
De gemeente Bloemendaal en de heer de Roo waren voor den heer Cuypers geen onbekenden. De heer Cuypers ontmoet den heer de Roo geregeld in diens kwaliteit van directeur van Stoop's badinrichting, die door den heer Cuypers wordt gebouwd te Bloemendaal. Het is daarom geheel en al uitgesloten, dat de heer Cuypers onkundig was van de plannen van zijn collega's de heeren Mulder en van Asdonk. Hij is dus willens en wetens zeer oncollegiaal tegenover deze heeren opgetreden, en heeft hierdoor tevens de goede architectengebruiken aangetast. Het argument van den heer de Roo, dat er geen aanleiding tot *officieele* beoordeeling der verschillende plannen bestond, daar *officieel* slechts één plan (van de heeren M. en v. A.) bestond, kunnen we zonder commentaar overslaan. De heer Cuypers maakte een plan en stelde dit ter beschikking van den heer de Roo. Dit is voldoende. Ware het een niet te beteugelen drang van den heer Cuypers geweest, om zich louter om het interessante van het onderwerp, artistiek te uiten, dan had hij dit natuurlijk voor zich zelf kunnen doen, hij had zijn visies in zijn atelier in portefeuille kunnen houden, maar zoodra hij er een raadslid, in casu den heer de Roo mede in kennis stelde, maakte hij zich schuldig aan oncollegialiteit.
Dat hetgeen niet te beteugelen drang tot oplossen van het vraagstuk voor de heer Cuijpers is geweest, blijkt nog uit het schrijven van den heer de Roo, waar deze zegt: „Op mijn verzoek en geheel ten mijnen genoege heeft de heer Ed. Cuijpers een schets gemaakt voor een *mogelijk* bouwplan".
De heer Cuijpers stond hier niet tegenover een particulier, die er vreugde in schept schetsen van des heeren Cuypers bureau te bezitten, maar hij stond tegenover een raadslid, dat met die schetsen bedoelingen had. Of deze bedoelingen officieel of officieus waren, doet niet ter zake. De schuld draagt de heer Ed. Cuypers.
Had deze zich persoonlijk geuit tegenover het bestuur der B. V. A., op verzoek om inlichtingen, dan ware de Eereraad der M. B. V. A. aangewezen, om in deze zaak uitspraak te doen, maar nu de heer Cuijpers verwees naar den heer de Roo, en deze laatste aan het genoemde antwoord van het bestuur der M. B. V. A. volkomen publiciteit gaf, is deze zaak een publieke zaak geworden, en behoorde als zoodanig hier besproken te worden.

v. L.

HET ONGELUK AAN DEN WESTERVOORTSCHEN DIJK.

De Arnhemsche rechtbank heeft uitspraak gedaan in de zaak van de heeren G. Versteeg, architect te Arnhem en J. J. L. Bourdrez, ingenieur te 's Gravenhage, die op 10 October terecht hadden gestaan in verband met de bekende instorting van de melkinrichting van de Vereeniging „De Vooruitgang" aan den Westervoortschen Dijk.
De rechtbank overwoog o. a. dat de oorzaak van het ongeluk ligt in het maken van een opening in den westelijken balk toen het beton nog niet was verhard, een handeling, die geschiedde op last van den opzichter van het bouwwerk. De rechtbank heeft de beide beklaagden vrijgesproken.
De rechtbank grondde haar vrijsprekend vonnis op de volgende overwegingen:
Dat namens den eersten beklaagde (den architect G. Versteeg) is aangevoerd, dat aan beklaagden niet kan ten laste worden gelegd dat zij tezamen en in vereeniging door hunne schuld den dood hebben veroorzaakt van Espen en Kaspers, doch de rechtbank de dagvaarding zoo uitlegt, dat aan beklaagden is ten laste gelegd, dat zij tezamen en in vereeniging een gebouw hebben opgetrokken van zoodanige constructie, dat dit is ingestort met het bekende gevolg, bij welke constructie ieder de door hem geïmputeerde roekelooze fouten heeft begaan;
dat beklaagden, gesteld het aldus ten laste gelegde ware bewezen, terecht daarvoor tezamen verantwoordelijk zouden moeten worden gesteld;
wat dat bewijs betreft, dat ter terechtzitting is gebleken, dat de bovenbouw van de fabriek het eerst is gevallen aan de zijde van den westelijken hoofdbalk, en dat het metselwerk van de muren, ter plaatse, waar die balk oplag, niet is ontzet noch gescheurd, zoodat de oorzaak van het ongeval moet worden gezocht in dien westelijken hoofdbalk zelf;
dat wel is gebleken, dat fouten zijn gemaakt bij de constructie van den westelijken balk, over den ernst van welke fouten de gehoorde deskundigen van meening verschillen, doch niet is komen vast te staan, dat die fouten van zoo grooten invloed op de soliditeit van dien balk zijn geweest, dat daarin de oorzaak van dit ongeval moet worden gezien;
dat veeleer die oorzaak vermoedelijk moet worden gezocht in het in dien westelijken balk maken van een horizontale opening nadat de beton reeds was gestort, door in de bekisting van dien balk een opening uit te steken en daar doorheen de nog niet verstijfde beton tot een gat uit te krabben;
immers, dat deze zeer onoordeelkundige wijze van handelen van zeer nadeeligen invloed moet zijn geweest op de soliditeit van den balk;
gelet ook op 't feit, dat de oostelijke balk, die volgens dezelfde teekening was geconstrueerd, doch waarin een voor hetzelfde doel gewenschte opening vóór het storten van het beton in de bekisting was uitgespaard, in korteren of langeren tijd geheel ontcenterd heeft gelegen zonder te bezwijken, terwijl de westelijke balk reeds is bezweken, toen de werklieden nog met de ontcentering van deze bezig waren;
dat het aanbrengen van het gat als bovenomschreven in den westelijken balk is geschied op last van den opzichter van den bouw, doch niet op last of met medeweten van een der beklaagden;
dat dus niet is bewezen wat aan beklaagden bij dagvaarding is ten laste gelegd, zoodat zij daarvan moeten worden vrijgesproken.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE
MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. GRATAMA, C. J. KRUISWEG en J. B. VAN LOGHEM.
Redacteur: J. WESSELIUS.
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

37STE JAARGANG. = 11 NOV. 1916. = No. 28.

INHOUD: REDACTIONEEL GEDEELTE. Rapporten van deskundigen door de Rechtbank benoemd, door C. B. Posthumus Meyjes. — Vaststelling nieuwe rooilijn te Bloemendaal, door Ir. J. B. van Loghem. — De strijd van de afdeeling Enschede van den Nederl. Aannemersbond, door C. J. Kruisweg. — Volkshuisvesting, door Mels J. Meijers. — Prijsvragen. OFFICIEEL GEDEELTE.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

RAPPORTEN VAN DESKUNDIGEN, DOOR DE RECHTBANK BENOEMD.

Met bijzondere belangstelling is in architectenkringen gevolgd het rechtsgeding over het ongeluk aan den Westervoortschen dijk te Arnhem en met voldoening werd de uitspraak van de Rechtbank begroet, waarbij de beide beschuldigden, de architect en de fabrikant van de monierwerken, werden vrijgesproken van hetgeen hun bij dagvaarding was ten laste gelegd.
Die vrijspraak volgde, niettegenstaande het rapport van de drie door de Rechtbank benoemde deskundigen in zeer bezwarende termen voor de beide beschuldigden was opgesteld.
Dit rapport was blijkens de geheele strekking niet met de voor dergelijk werk vereischte objectiviteit opgemaakt, doch de deskundigen plaatsten zich daarbij op het standpunt van den Rechter en gaven een uitspraak en veroordeelden mannen van goede reputatie, terwijl zij zich uitsluitend hadden mogen en moeten bepalen tot het opsporen van de oorzaken van het ongeluk en van de constructieve gebreken, welke daartoe naar hunne meening aanleiding hadden kunnen geven. Zij hadden aan den Rechter behooren over te laten uit hunne technische beschouwingen de beoordeeling op te maken door wiens schuld het ongeluk was veroorzaakt of dat dit was geschied zooals thans de Rechtbank heeft uitgemaakt, door een samenloop van omstandigheden, waaraan geen bepaalde personen schuld hadden.
De deskundigen hadden zich moeten onthouden van het uitspreken van een niets ter zake doend oordeel over de persoonlijke bekwaamheden van de beklaagden; zij hadden zich behooren te onthouden van uitspraken als deze:
1°. „Betreffende de gewapend beton firma zijn de des„kundigen van meening, dat deze niet ten volle voor haar „taak berekend is.
2°. „Wat den architect betreft moet worden medegedeeld „dat het metselwerk wijst op een betreurenswaardig ge„mis aan constructieve kennis.
3°. „De aannemer van der Linden is vermoedelijk te „weinig ontwikkeld en van te geringe maatschappelijke „positie om als verantwoordelijk persoon te worden aan„gemerkt."
Zijn dit geen beoordeelingen en veroordeelingen in flagranten strijd met ieder begrip van objectiviteit bij het vaststellen van bepaalde feiten? Geven deze uitspraken niet zeer sterk den indruk, dat deze deskundigen met een zeker gevoel van vooringenomenheid hunne zeer moeilijke taak hebben vervuld? Zijn deze deskundigen niet veel verder gegaan, dan wat zuiver ter hunner competentie was?
Een gevoel van voldoening zal ieder onpartijdige hebben vervuld, bij het vernemen, dat de Rechtbank, die uit leeken op bouwkundig en vooral op constructief gebied bestond, zich niet heeft laten beïnvloeden door de ongepaste krachtstermen van deze deskundigen, doch dat zij slechts na een uiterst grondig onderzoek van alle gegevens, zoowel van getuigen à charge als à décharge haar vrijsprekend vonnis heeft uitgebracht.
De heer Wesselius heeft reeds in het Bouwkundig Weekblad van 21 October ll. critiek uitgesproken over het tendentieuze karakter van dit rapport van deskundigen.

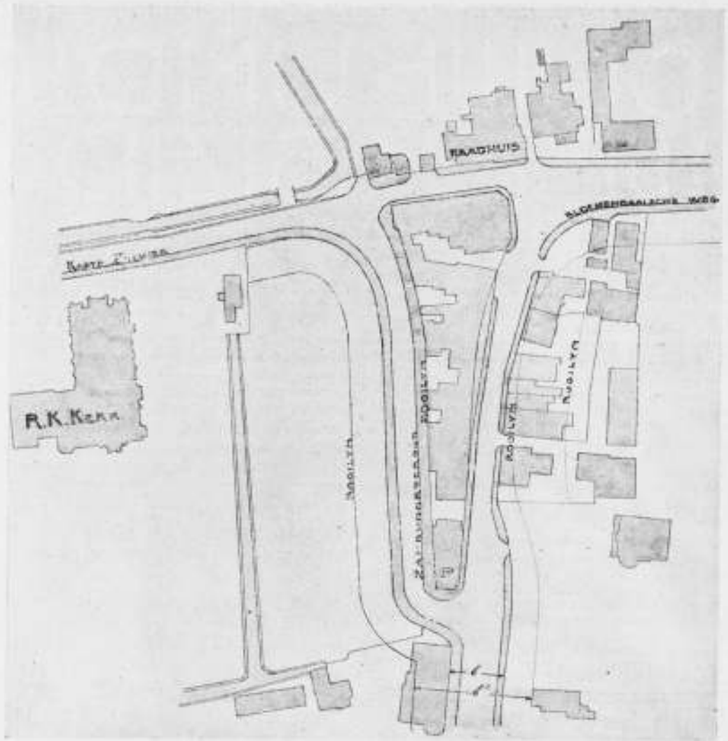

Kaartje, toelichtend het vaststellen van voorgevel- en achtergevelrooilijnen van den Zijlweg, gelegen in de kom van Overveen. Gewijzigd plan.

Hieraan moet een woord van protest van de architecten zelf worden toegevoegd, omdat het zeer te veroordeelen zoude zijn, indien bij onverhoopte dergelijke ongevallen, die bij de onder directie van architecten uitgevoerde werken gelukkig tot de groote zeldzaamheden behooren, de meening zoude post vatten, dat deskundigen door een Rechtbank benoemd, na de zakelijke uiteenzetting van de feiten en van de oorzaken en gevolgen van het ongeval, gerechtigd zouden zijn critiek te geven over de bekwaamheden van de beschuldigden en een veroordeeling van schuld of een advies tot vrijspraak in hun rapport uit te spreken.

In dergelijke gevallen zijn er behalve de zuiver technische vraagstukken, zoovele van juridischen aard, welke tot een veroordeeling of tot een vrijspraak moeten leiden, dat de deskundigen als leeken op juridisch gebied zich zuiver moeten houden bij hetgeen tot hunne competentie behoort.

De deskundigen, wien door de Rechtbank de uiterst moeilijke en gemeenlijk zeer pijnlijke taak wordt opgedragen, om hunne meening uit te spreken over de oorzaken van eenig ongeval zijn verplicht zich te bepalen, uitsluitend en alleen bij het objectief opsporen en onderzoeken van de constructieve gebreken, welke naar hunne opvatting kleefden aan het bouwwerk, waarmede het ongeval plaats vond en zij hebben zich absoluut te onthouden van iedere beoordeeling over schuld aan het ongeval en over het al of niet berekend zijn voor hunne taak van de technische mannen, dat zijn de ontwerpers en uitvoerders van het bouwwerk.

Dit nu, was blijkens hun rapport niet het standpunt waarop deze 3 deskundigen zich hebben geplaatst en het ware wenschelijk geweest, dat de Rechter openlijk de conclusie van het rapport van deze deskundigen, waar deze als Rechters en niet meer als technici optraden, hadde gelaakt en gewraakt, teneinde te voorkomen, dat in de toekomst het onderhavige rapport zoude kunnen worden beschouwd als een leiddraad, waaraan deskundigen zich in dergelijke gevallen hebben te houden.

Moge integendeel dit rapport een waarschuwend voorbeeld zijn hoe een dergelijk rapport niet behoort te worden opgesteld!

C. B. POSTHUMUS MEYJES.

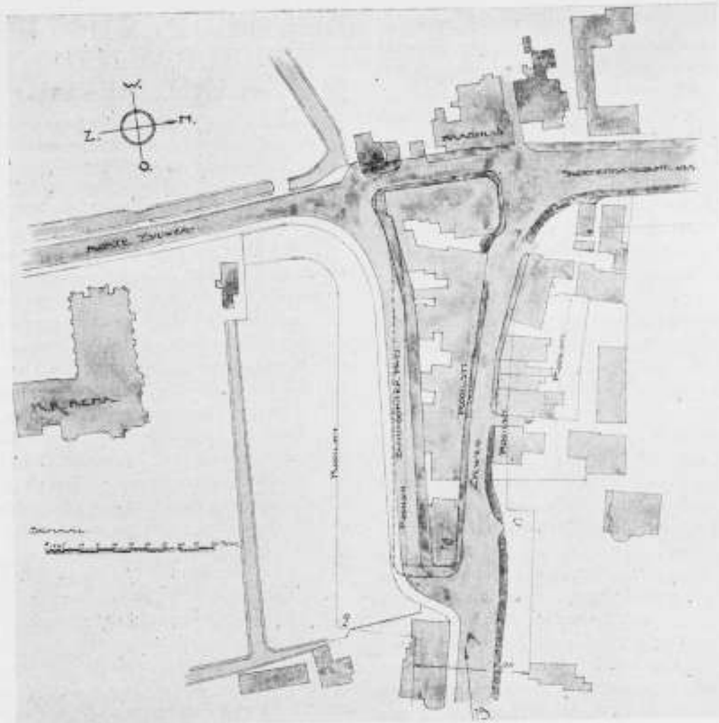

Kaartje, toelichtend het vaststellen van voorgevel- en achtergevelrooilijnen van den Zijlweg, gelegen in de kom van Overveen.

VASTSTELLING NIEUWE ROOILIJNEN TE BLOEMENDAAL.

Toevallig nam ik, als lid der gezondheidscommissie kennis, van de voorstellen tot rooilijnwijziging in de gemeente Bloemendaal. Uit gezondheidsoverweging waren geen bezwaren te opperen tegen het ingezonden ontwerp, maar daar het plan m.i. uit aesthetische overwegingen niet gunstig mag genoemd worden, meen ik onder architecten de aandacht hierop te moeten vestigen.

Daar het geldt de vervorming van het centrum van de kom der gemeente Bloemendaal in de toekomst, is het zeker de moeite waard aan de rooilijnwijziging een zeer nauwgezet onderzoek te doen voorafgaan; en het is zeker te betreuren, dat dergelijke plannen slechts bij toeval in handen van de architecten-vereenigingen komen.

Waar de M. B. V. A. steeds bereid is aan gemeenten, instellingen of particulieren advies te geven, en de te volgen richting aan te duiden, moet het aan onbekendheid met het streven der M. B. V. A. toegeschreven worden, dat het nog herhaaldelijk voorkomt, dat haar advies niet wordt ingewonnen; dikwijls zeer ten nadeele van de betrokkenen.

Mijn bedoeling in bijgaand „gewijzigd plan" uitgedrukt, is niet het geven van een plan, dat redelijkerwijze voldoet aan alle gestelde of te stellen eischen uit praktisch en aesthetisch oogpunt, daar mij hiervoor niet voldoende gegevens ten dienste staan. Het is slechts mijn bedoeling erop te wijzen, dat, welke de gestelde eischen ook mogen zijn, het plan door de gemeente Bloemendaal voorgesteld, niet aan redelijke eischen van stedenbouw voldoet. In het „gewijzigd plan" heb ik de meest belangrijke fouten aangegeven.

Het bouwblok P, dat zich bij de tegenwoordige wegbreedte (b) niet ongunstig voordoet, wanneer we uit de richting Haarlem naar het Raadhuis gaan, zal, wanneer de wegbreedte vergroot wordt van b tot b', geheel vrijkomen; en het smalle zijgevelfront zal geheel zichtbaar worden. Het zal in plaats van een aesthetisch bevredigende afsluiting van den Zijlweg als een wig aandoen. Het bouwblok P bezit veel te weinig massa, om de pleinvormige wegverbreeding te beheerschen. Het spreekt vanzelf, dat, al wordt de rooilijn volgens het „gewijzigd plan" verlegd, wellicht niet terstond tot afbraak van perceel P zal worden overgegaan, maar eenmaal zal dit toch geschieden, te meer, daar de gemeente behoefte zal hebben aan publieke gebouwen, en dit punt zich bij uitstek voor openbaar gebouw zou leenen.

Het komt mij voor, dat verlegging der rooilijnen van het Zandvoorterpad naar het zuiden geen overwegende bezwaren kan opleveren, daar slechts weiland wordt opgeofferd, en de bouwblokdiepte tot aan de zuidelijk van genoemden weg liggende sloot, groot genoeg is, om daarvan iets op te offeren.

Een financieel voordeel voor de gemeente zal zijn de vergrooting van het perceel P met de daarnaast liggende perceelen. Men zou zelfs verder kunnen gaan dan in het „gewijzigd plan" is aangegeven en de rooilijnen van het Zandvoorterpad nog meer Zuidelijk kunnen brengen, zoodat het bouwblok tusschen Zijlweg en Zandvoorter pad van beide zijden bebouwd kan worden, waardoor de onaangename achterzijden van de perceelen aan den Zijlweg vanaf het Zandvoorterpad uit het gezicht komen.

Zooals reeds gezegd eischt de pleinvormig verbreede weg tegenover perceel P, om een aesthetische afsluiting te verkrijgen, verbreeding van dit perceel P, maar er is meer, dat niet bevredigt. De slappe overgang van den breeden Zijlweg(b[1]) naar het smallere westelijke gedeelte zal nooit karakter krijgen bij bebouwing.

De vernauwing werkt als een slurf, die tastend uit het lichaam komt.

Wanneer het werkelijk zal blijken, dat die vernauwing naar de zijde van het Raadhuis toelaatbaar is, dan moet deze kernachtig aangeduid worden, door de rooilijn plotseling (C) te laten verspringen. Mocht eventueel bij bebouwing van den hoek C blijken, dat die hoek wat hard zich afteekent, dan kan een kleine kolonnade als voorbouw of onderbouw van dat hoekperceel de gewenschte verzachting geven.

De afschuining van perceel P bij de rooilijnvastlegging is eveneens een aesthetische fout. Daar de kom der gemeente in de toekomst zeker hoofdzakelijk gesloten bebouwing zal vertoonen, is evenzoo gewenscht kleine ronde inspringende hoeken door rechte te vervangen(Q).

Wanneer het mogelijk zou zijn de oostgrens van perceel P in westelijke richting te verleggen, zou dit tevens aan het karakter van het geheel ten goede komen. Er wordt dan een werkelijk plein gevormd, terwijl thans in „gewijzigd plan" nog iets dualistisch is te bespeuren.

Vooral, wanneer de rooilijnen van het Zandvoorterpad in zuidelijke richting nog meer dan op „gewijzigd plan" verlegd worden, is teruglegging van de oostelijken rooilijn van perceel P noodzakelijk.

Een groot bezwaar in de toekomst zal intusschen blijken te zijn de vernauwing van den Zijlweg naar de zijde van het Raadhuis. Welke practische overweging voorgezeten heeft bij het gemeentebestuur om tusschen den breeden Zijlweg en den breeden Bloemendaalschen weg die vernauwing te projecteeren is mij niet duidelijk geworden. Ik heb dit punt het laatst aangeroerd, omdat er wel een aesthetisch bevredigende oplossing (C.) voor die vernauwing denkbaar is, maar practisch komt die vernauwing mij niet voor.

IR. J. B. VAN LOGHEM. M. B. V. A.

DE STRIJD VAN DE AFDEELING ENSCHEDÉ VAN DEN NEDERL. AANNEMERSBOND.

„Strijd is de vader van alles, van den weg opwaarts en van den weg nederwaarts."

Dr. B. d. H.

„Strijd", hoe gemakkelijk laat zich dat woord schrijven en spreken en toch beteekent het ons gansche zijn. De strijd, die den demon oproept, maar ook, waaruit wij gelouterd te voorschijn komen; de strijd, die wegneemt, wat geesten en gemoederen verdeelt en ons brengt wat vereenigt. Zoo den strijd bezien, niet alleen in ons geestelijk, maar ook in ons economisch leven, wordt aan het mede optrekken ten strijde bezieling gegeven, en ontneemt hij zelfs aan den klassestrijd zijn scherpste kanten. Want zoo strijdt de vrije mensch. Maar dan verdwijnt de individualiteit, waarvoor bij goede leiding leiders noodig zijn. Leiders, die den economischen strijd met hun geestelijk wezen doortrekken, die hun volgelingen begrijpende, door hen begrepen worden en die voor een noodig ingrijpen niet terugdeinzen.

Zoo wordt het een strijd, die leiders en volgelingen siert. Van uit dit licht bezien doet hij toch wonder aan den strijd, dien thans de afdeeling Enschedé van den Nederl. Aannemersbond voert. Zonder mij partij te stellen in het geschil, wensch ik te vragen, of het toelaatbaar is, dat een strijd als daar gestreden wordt, met de scherpste wapenen als *boycot* en het *ingrijpen* in de *bestaanszekerheid* van *derden*, gevoerd mag worden door een afdeeling van een onzer grootste vakorganisaties en of die vakorganisatie dit aan haar mag overlaten in een geschil met het Gemeentebestuur van Enschedé.

Want de strijd, dien de afdeeling Enschedé voert, loopt over besteksvoorwaarden, vastgesteld door dat Gemeentebestuur.

Op 16 Oct. l.l. wenschte het Gemeentebestuur aan te besteden:

1e het bouwen van een lagere school.

2e „ „ „ „ paardenstal.

Die aanbesteding zou plaats vinden onder voorwaarden, als ook voor en na 1915 bij de Gemeente Enschedé gebruikelijk zijn.

Eenige dagen voor de aanbesteding meende de afdeeling Enschedé van den N. A. B. pogingen te moeten doen om in de voorwaarden van die aanbestedingen wijziging te krijgen en wel in hoofdzaak, wat de eigen leverantiën betreft, waarbij *niet* werd uitgesloten de aanbesteding onder „2" genoemd waarvoor aan eigen leverantiën was bepaald de *gewapende beton en de stalinrichting*.

Het resultaat van dat pogen is geweest, dat geen wijziging in de besteksvoorwaarden werd gebracht en dat het bestuur der afdeeling berichtte, dat hare leden niet zouden inschrijven.

De aanbesteding ging niettemin door, op beide kwam één inschrijver, n. l.: Voor de school de Firma Turin en Huckriede en voor den stal de Firma Harbrink en Zeevalk, beide Firma's gevestigd te Enschedé en niet aangesloten bij den N. A. B.

In het bijzonder wensch ik hier te doen uitkomen, dat de bepalingen, waarover de strijd loopt dezelfde zijn, als waaronder in 1915 bij den bouw der H. B. S. nog is ingeschreven en, nòch door de aannemers, nòch door de afdeeling Enschedé van den N. A. B. is daartegen officieel geprotesteerd of geageerd.

Thans bindt de afdeeling na haar betrekkelijke nederlaag bij de aanbesteding den strijd aan in groote lijn, wat duidelijk wordt door de advertentie, voorkomende in „De Aannemer" van 24 Oct. onder het hoofd „Waarschuwing" en onderteekend door het bestuur der afdeeling en de commissie van actie van bovengenoemde afdeeling. In die advertentie wordt aan leveranciers in het bouwvak en aanverwante vakken in ernstige overweging gegeven, vanaf heden, onder geen enkele voorwaarde, het zij direct of indirect materialen te leveren aan de heeren F. J. Turin en F. A. Huckriede te Enschedé; ([1]) ook in de plaatselijke bladen als de Tubantia van 17 Oct. en per circulaire data 16 Oct. gericht aan heeren Steenfabrikanten, Houthandelaren enz. met een inhoud van dezelfde strekking als de advertentien maar met een onderschrift luidende als volgt: Voor bovenstaanden inhoud is bereids de medewerking van alle afdeelingen van de N. A. B. gevraagd wordt tot deze boycot aangezet, en wat de bedoeling van die waarschuwing en circulaire beteekent, is genoeg bekend n.l.: „Levert gij aan hen, dan niet aan ons!" Hierdoor wordt tevens de bestaanszekerheid van *derden* in den strijd betrokken.

Deze handelingen hebben de bedoeling, die aanbestedingen tegen te houden waarbij de directie zelflevering bedingt en dit moet erkend te Enschedé nogal sterk naar voren treedt. Ik herhaal mijn vraag kan en mag een dergelijke strijd in groote lijn door een afdeeling gevoerd worden?

Hoe staat de N. A. B. met zijn hoofdbestuur daar zelf tegenover? In „De Aannemer" van 31 Oct. l.l. lezen wij in het verslag der buitengewone huishoudelijke vergadering van Donderdag 26 Oct. 1916 het volgende:

„De heer De Herder, Hoofdbestuur, brengt de actie ter „sprake, welke door de afdeeling Enschedé wordt ge„voerd tegen een van hare oud-leden, waarin feitelijk de „geheele Bond wordt gemoeid, zonder dat zelfs de pro„vinciale Commissaris daarin is gekend. Spr. wenscht „geen oordeel uit te spreken noch over de feiten en de „handelingen van de betrokken firma noch over het mid„del zelf waarmede de afdeeling Enschedé zich daarte„gen verweert, doch vraagt of het wenschelijk is, dat de „afdeelingen in het algemeen dergelijke maatregelen „nemen zonder het Hoofdbestuur of althans den provin„cialen Commissaris daaromtrent in te lichten.

([1]) Waarom worden de heeren Harbrink en Zeevalk hierin *niet* genoemd?

„Spr. voor zich meent, dat men dezen weg niet verder „uit moet gaan. [1])

„De afgevaardigden der afdeeling Enschedé lichten de „zaak nader toe.

„De personen in kwestie werken de afdeeling op alle „mogelijke wijzen tegen in hare actie om te Enschedé „voor de aannemers een beteren toestand in het leven te „roepen. En bovendien gold het hier een dringend geval, „waarin men met het nemen van maatregelen niet kon „wachten, zouden zij doel treffen.

„De voorzitter acht het standpunt door den Heer De „Herder ingenomen, in principe volkomen juist, afge„zien van het geval in kwestie, waarin snel handelen „mogelijk niet te vermijden is geweest. Spr. beveelt de „afdeelingen aan in deze en dergelijke gevallen zoo„veel mogelijk [2]) voeling te houden en overleg te „plegen met het Hoofdbestuur en den provincialen „Commissaris en deze in ieder geval met de feiten en „genomen maatregelen in kennis te stellen.

Ik vraag mij af, welke beteekenis moet aan de vraag van den heer De Herder hoe sympathiek die overigens ook is, toegekend worden; slaat hij op de zak en bedoelt hij den ezel? Waarom die angstvalligheid?

Welke beteekenis heeft het antwoord van den voorzitter. 't Is niet goed en 't is wel goed met het spoedeischende van het geval als kapstok.

Deze zaken als spoedeischende gevallen naar voren te brengen; is dat ernst of mooi gevonden? Ik vraag mij af: Is de actie van de afdeeling Enschedé dan een toevalligheid, zoo eens opgekomen, omdat er juist een aanbesteding was en 't nu eens geprobeerd kon worden. Is dat voorbereiding de N.A.B. waardig. Was men reeds, zoo zeker van de overwinning, dat geen inschrijving werd verwacht ook niet van die tegenwerkende oudleden en was het plan de Campagne daarom niet vergenoeg uitgewerkt.

Is dit een houding van leiders in een vak organisatie, waar toch ook voorzit het groote idée, van niet alleen een plaats, maar een *waardige* plaats te willen innemen, waaruit blijkt, dat men verlangt den economischen strijd te voeren met middelen doortrokken van het waarachtig begrip van „strijd", terwijl het blijkt dat men terug deinst voor een ingrijpen in eigen zaak, wat een goed lezen in vraag en antwoord van den heer De Herder en den Voorzitter aan het licht brengt. Wij kunnen niet onverschillig hier tegenoverstaan en wanneer de strijd, die thans te Enschedé wordt gevoerd de juiste afspiegeling is van de strijdwijze van den N.A. B. en de macht van zijn hoofdbestuur dan belooft dit voor de toekomst niet veel goeds.

Maar ik heb nog goeden moed! Ik wil nog gelooven, dat het Hoofdbestuur van den N. A. B. zijn plaats zal kennen ook ter dezer zake, en als het moet er niet tegen op zal zien zoo noodig ten koste van zijn tegenwoordige sterkte de actie der afdeeling Enschedé

[1]) Is het optreden van de afdeeling statuair gedekt?

[2]) Spatieering is van mij.

binnen de perken terug te brengen. Het recht der afdeelingen tot een „onderons spelletje" heeft tot het bovenstaande geleid, maar toont thans haar slechtste uitwassen, waarvan meerdere voorbeelden zijn aan te voeren; daarom trok de kwestie Enschedé onze aandacht.

Bussum, 5 Nov. C. J. KRUISWEG.

VOLKSHUISVESTING. *

DE ARCHITECTEN EN DE WONINGBOUW

door MELS J. MEIJERS.

II. *Omvang en algemeene beteekenis der Vereenigingswoningbouw onder de Woningwet.*

Het bedrag der voorschotten door het Rijk aan gemeenten verstrekt ten behoeve van arbeiderswoningbouw bedraagt reeds meer dan 50 millioen, heeft Mr. Dr. H. J. Romeyn, secretaris van de Rijkscommissie van toezicht ons medegedeeld in een artikel in „De Gemeentefinancien". Daarin zit dan voor ruim 90 pct. bouwkosten (aanneemsommen) en de rest wordt gevormd door opzichtersloon, architectenhonorarium, notariskosten, renteverlies tijdens den bouw en bestedingskosten.

Uit het jaarverslag der gemeente Amsterdam over 1915 blijkt, dat in de hoofdstad de eerste vereenigingswoningen gebouwd met Rijksgeld volgens de Woningwet gereed kwamen in 1909. Het zijn de 28 woningen in 7 perceelen aan de van Beuningenstraat, gebouwd door den architect van der Pek voor de vereeniging „Rochdale". In de daaropvolgende 6 jaren kwamen achtereenvolgens gereed resp. 48, 88, 148, 754, 463 en 1227 vereenigingswoningen; in totaal dus 2756 woningen. Ongerekend de 870 woningen gebouwd met spaarbankgeld onder garantie van de gemeente door de (oude) „Mij. tot verkrijging van eigen woningen" met een eigen bouwbureau, waarvoor de architect Weisman alleen de gevels teekende, en ongerekend ook de 228 woningen gebouwd met geleend gemeentegeld door de (oude) „Amsterdamsche vereeniging." De totale kostprijs dier 2756 woningen bedroeg, zonder den grond, ruim 6¾ millioen gulden, waarvan dus ongeveer 6¼ millioen bouwkosten. Het zijn een twaalftal corporaties van allerlei aard, die door 13 architecten deze woningen hebben doen bouwen, namelijk de heeren v. d. Pek, v. Epen, Leliman, Berlage, Rijnja, Greve (den Haag) Walenkamp, Tjeerd Kuipers en Ingwersen, Gulden en Geldmaker, Molenschot, Scholten en Lippits, Noorlander en de Bazel. Terwijl onder de architecten, die bouw in voorbereiding hebben nog zijn de heeren de Klerk, La Croix, Gratama en Versteeg. Behalve de woningwetvereenigingen en de vorengenoemde, die met Rijks- en Gemeentegeld werken, zijn er dan altijd nog andere, die met particulier kapitaal bouwden, namelijk de Coöp. vereeniging „Samenwerking" (hoofdambtenaren), architect Lippits, de Vereeniging „Huizenbouw benoorden het IJ" (een fabrikantencombinatie bouwend voor hun arbeiders) arch. W. Noorlander en een die nog beginnen moet (ook over het IJ): de Kon. Ned. Stoomboot Mij. c.s., architect Leliman.

De groeiende invloed van de architecten op den volkswoningbouw blijkt uit een-en-ander wel zeer duidelijk.

* * *

Welke is nu die invloed? Wat kan zij in steeds meerdere mate zijn? Brengt de vereenigingswoningbouw door architecten alleen verbetering in de uiterlijke verschijning der woningen?

We zullen zien, dat die invloed ook verder strekt.

Terwijl de speculatiebouwers, na het inwerking treden der Bouwverordening in 1905, nolens-volens zoo goed en kwaad als 't ging zich aanpasten aan de nieuwe eischen, deden velen hunner uit den aard der zaak menige poging om tusschen de mazen van het bepalingennet heen te kruipen en, met inachtneming van die bepalingen, toch ongeveer te maken wat feiteiijk verboden was. En dit gelukte natuurlijk in meerdere opzichten. Immers: nog nimmer was een wet of verordening in staat te dwingen tot de goede daad. Hoogstens kunnen zij verbieden, althans trachten te verbieden: de verkeerde daad. En omdat men eindeloos kan varieeren, zou het streven om het verkeerde te verbieden er toe kunnen voeren steeds maar weer, en telkens opnieuw verbodsbepalingen toe te voegen aan de bestaande. Of men komt er toe de bepalingen zoo rekbaar te maken, dat alles er onder te vangen is. Maar dan legt men in de handen der ambtenaren zoodanige macht dat zij feitelijk naar willekeur beslissen.

Het systeem der woningwet, neergelegd in de Artt. 1 en 6, voorschriften waarvan vrijstelling mogelijk is, geeft inderdaad de ruimst mogelijke gelegenheid in die richting te gaan. Verleidelijk is het wel, maar gevaarlijk tevens. In de Amsterdamsche verordening met haar 343 Artikelen, waarvan er een groot aantal op velerlei grond bevoegdheid tot vrijstelling geven, zoodat er zelfs geen voorschrift is, waarvan niet in eenig geval vrijstelling mogelijk is, daarin achtte het Raadslid Hendrix dit systeem in zoo ruime mate toegepast, dat bij de behandeling der ontwerpverordening, in den Gemeenteraad uitriep: „Men zou dan beter één artikel kunnen maken: Het is verboden te bouwen, behoudens vrijstelling." Dit is natuurlijk overdreven, maar als algemeene karakteristiek van het systeem ongetwijfeld juist. En met-dat-al kon het niet verhinderen, dat de bouwer allerlei bouwwijzen in praktijk wist te brengen die soms nog maar weinig beter waren dan de oude.

De eenige afdoende manier om zeker te zijn van goede hygiënisch doelmatige woningbouw is: die bouw te geven in handen van bekwame architecten, die de opdracht hebben, binnen zekere grenzen, zoo goed en doelmatig mogelijk te bouwen en die hoegenaamd geen belang hebben bij 't maken van minderwaardig werk. Integendeel. En zou dit kunnen zijn de éénige manier waarop woningbouw tot stand kwam, dan ware zelfs geen bouwverordening meer noodig en kon men volstaan met de opstelling van enkele algemeene regelen.

* Zie het B. Weekblad van 4 Nov. l.l.

Waaruit volgt, dat ik het geheel oneens ben met de gansche strekking van het boek des heeren Wenting, inspecteur van de volksgezondheid, over „De bouwverordening en het woningvraagstuk", in welk boek hij de meening verkondigt, dat de bouwverordeningen nog uitvoeriger en ingewikkelder en dan tevens nog meer rekbaar moeten worden dan zij reeds zijn. Dat zij eenerzijds nog veel meer in onderdeelen moeten voorschrijven hoe er gebouwd moet worden, en anderzijds aan de ambtenaren nog meer ruimte moeten laten te dwingen of toe te laten naar omstandigheden. Daartegenover meen ik, dat beperking wenschelijk en mogelijk is, en dat overigens het meeste heil is te verwachten van de vereenigingsbouw, mede door den invloed, die het goede voorbeeld daarvan zal hebben op de speculatiebouw. Waarmee ik natuurlijk nog niet zeggen wil, dat er in 't geheel geen particuliere bouw zou zijn die in zijn soort voorbeeldig is.

* * *

III. *De evolutie van den plattegrond der woning.*

Het uiterlijk van de woningen, ik bedoel natuurlijk: van het geheel der woningen-massa's, van de complexen, van het kwartier, en de verbetering, die het onder de handen der architecten ondergaat, is natuurlijk van ontzaggelijk belang. Daar zullen we het nog nader over hebben.

Van het allergrootste belang is en blijft echter de plattegrond en de inrichting van de woning. En het is zeer merkwaardig nategaan, niet alleen, welke verandering die heeft ondergaan, maar ook hoe de verschillende verlangens der onderscheidene groepen van belanghebbenden daarbij tot uiting komen, en binnen de grenzen der beschikbare middelen in praktijk worden gebracht. Onder de oude bouwverordening was het algemeene type van volkswoning: de alkoofwoning. Met dit type in zijn weinige variaties is bijna heel de nieuwe stad volgebouwd, zooals die in het laatste kwart der vorige eeuw is ontstaan: de Pijp, de Oosterparkbuurt, v. Swindenbuurt, v. Lennepbuurt, enz. Volledigheidshalve geven wij ze hier om te doen zien, waaraan we thans gelukkig ontgroeid zijn, zij het dan, dat het grootste aantal der Amsterdammers altijd nog in die woningen leeft. *A* is het minimumtype met voor- en achterwoningen en dus „blinde" alkoofjes, waarin veelal bedsteden boven elkaar; *B* is het smalste type, dat de geheele verdieping beslaat, meestal maar 4 Meter breed, maar zeer diep met 2 alkoofjes; en *C* is het ruimste type van dien aard hetzij met een of 2 opvolgende alkoofruimten. De alkoof is als slaapplaats, vooral wat de volkswoningen betreft natuurlijk ongezond omdat van ventileeren weinig sprake kan zijn. Maar deze woningen zijn bovendien meest zeer brandgevaarlijk omdat de binnenafscheidingen in den regel van hout zijn, zelfs die tusschen de voor- en achterwoningen van type A.

A. B. C.

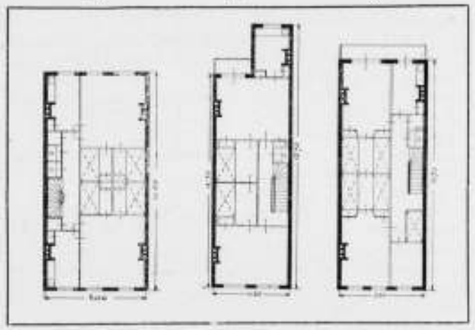

Aan het grondspeculanten-belang tot opdrijving van den grondprijs, danken we deze, zooals zoovele gruwelen van den woningbouw. Om op een stuk grond zooveel mogelijk woningen te plaatsen werden de perceelen zoo smal mogelijk gemaakt en zoo diep mogelijk uitgerekt, om in de diepte te winnen, wat ze in de breedte te kort kwamen. En wat de eigenlijke volkswoning betreft: dan nog liefst twee achter elkaar: „back-to-back". Bovendien werden ze dan in het grootst mogelijk aantal op elkaar gestapeld, te beginnen in den grond met de kelder- of souterrein woning en daarboven tot zoo hoog mogelijk in de lucht, tot zelfs zes boven elkaar. Ook daaraan heeft de Bouwverordening een eind gemaakt en grenzen gesteld. Aanvankelijk mochten nergens meer dan vier woningen boven elkaar worden gebouwd. Later werd voor het stadsdeel benoorden het IJ drie woningen boven elkaar als maximum gesteld. En voor vereenigingsbouw wordt daar zelfs niet meer dan twee woningen boven elkaar toegestaan.

Het Raadslid P. L. Tak, die den Raad wist te bewegen voor de nog aan te leggen stadsgedeelten de alkoven te verbieden, maakte bij die gelegenheid o.a. deze vergelijking: „Een terrein speculant doet mij altijd denken aan een vischboer met gerookten elft. Die snijdt zijn elft zoo dun mogelijk uit en evenzoo worden de bouwtereinen zoo dun mogelijk uitgesneden, aan de straat zoo dun mogelijk gemaakt".

Hoewel we nu juist niet bijzonder ingenomen zijn met de resultaten der (philantropische) vereenigingsbouw uit die dagen, ging hij toch in zooverre lijnrecht in tegen de bouwwijze van den speculatiebouwer, dat hij de alkoven vermeed en de omvang der woning weer meer in de breedte zocht uit te strekken.

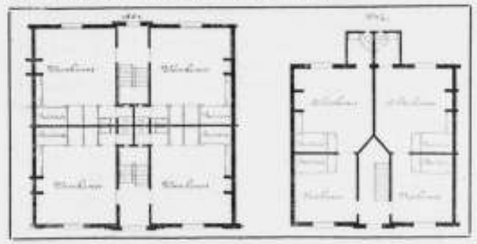

Woningen aan de Willemstraat te Amsterdam, gebouwd door de „Vereeniging ten behoeve der arbeidende klasse" opgericht 1852.

We geven enkele der meest toegepaste typen oude

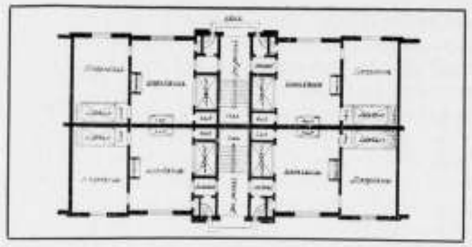

Woningen aan de Planciusstraat, gebouwd door de „Vereeniging ten behoeve der arbeidende klasse", opgericht 1852.

Vereenigingsbouw ter vergelijking. Zij zijn alle drie van de „Vereeniging ten behoeve der arbeidersklasse" opgericht in 1852. En 't zijn ook echte minimumwoningen. Van die in de Willemstraat zijn de oudste van 1861, eenkamerwoningen. De andere bestaan uit twee vertrekken, alle met bedsteden. Het andere type uit de Willemstraat heeft woninkjes die van voor- tot achtergevel strekken en dus „doorspuibaar" zijn. De andere hier vertoonde typen zijn „back-to-back's". Die aan de Planciusstraat zijn de beste in dit soort. Immers deze woningen hebben reeds toegangsportalen, waaraan het privaat ligt, met raam aan de buitenlucht uitkomend. Dit moet als een buitengewone weelde hebben gegolden in die dagen. Ik onderstel, dat men het bij nader beschouwing zelfs àl te luxieus heeft gevonden en misschien gevreesd heeft daarmee zijn tijd al te zeer vooruit te zijn, zoodat mogelijk een revolutionaire geest werd gekweekt bij de bewoners. Immers men is blijkbaar van die overdaad later teruggekomen. Soortgelijke perceelen gebouwd in 1872 aan de Lijnbaansgracht, zijn weer van de oude, meest primitieve inrichting.

Bij al deze typen is bijzonder opvallend: de betere inrichting en verlichting der trappen en trapportalen.

(Wordt vervolgd.)

PRIJSVRAGEN

PRIJSVRAAG VOOR EEN KERKGEBOUW TE NIEUW-LEKKERLAND.

Ingekomen zijn 51 ontwerpen onder de motto's: N.L.; Elshout; Caesar; Eshuis; Annie; Est; Cultus; Blijmoedig, J. A. Böhringer; a. d. Dijk; Agatha; Beth-El; Nieuw-Lekkerland 1883-1891; Aan den dijk; Dorpskerk; Leo Het brandend hart der Wereld; In de bocht; Job; Vrede I; Funda nos in Pace; Bede; Beta; S. D. G.; Broodhuis; Herfst; Gedenk de armen in dit bedehuis; Nelly; Ps. 127 : 1; P.P.P.; 1618—1619; Mara; O; Mathijs; Egocentrisch; B; Naeremje; Deo Optimo Maximo; Pastorale; Buiten; Urbi et Orbi; M; 't Middaguurtje; Steen; Kruis in dubbele cirkel (geteekend); Eenvoud; S.C.; Georgina; Co; Annetje; Verhouding; Vrede II; Zeshoek (geteekend).

Namens de Jury
HERM. V. D. KLOOT MEYBURG.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Art. 24. A. A. V.

Het Bestuur der M. B. V. A. ontving van den Ned. Aannemersbond het onderstaand schrijven:

„Wij hebben de eer U te berichten, dat in de Buitengewone Huishoudelijke Vergadering van onzen Bond, gehouden op 25 October j.l., met nagenoeg algemeene stemmen is aangenomen een „voorstel van het Hoofdbestuur, waarvan wij U inliggend een „afdruk doen toekomen. Ingevolge dit besluit is derhalve vol„daan aan de voorwaarde, waarop Uwe Maatschappij in hare „Algemeene Ledenvergadering te Apeldoorn, op 14 September „j.l., zich bereid heeft verklaard om de toepassing der nieuwe „A. A. V. in haar geheel aan te bevelen.

In verband met het bovenstaande laten wij het desbetreffende voorstel, gepubliceerd in het laatst verschenen nummer van het orgaan van den N. A. B. hier volgen.

Voorstel van het Hoofdbestuur.

De algemeene vergadering, gezien het „bindend besluit", vastgesteld in de Jaarlijksche Algemeene Vergadering, gehouden op 15 en 16 Juli 1914 te Amsterdam,

van oordeel, dat het noodzakelijk is de redactie vast te stellen van de in de bestekken op te nemen bepaling betreffende het recht van den aannemer op termijnsverlenging bij vertraging in de uitvoering van het werk tengevolge van werkstaking of uitsluiting, besluit:

het bindend besluit, aangenomen in de laarlijksche Algemeene Vergadering te Delft op 11 en 12 Juli 1916, aan te vullen met de volgende clausule:

Partieele en algemeene werkstakingen geven den aannemer recht op termijnsverlenging, indien en voor zoover de duur van het werk daardoor is verlengd, tenzij de werkstaking

a. *het gevolg is van een handeling in strijd met:*

1°. eene wettelijke bepaling inzake den arbeid;

2°. eene ter plaatse geldende arbeidsovereenkomst;

3°. eene bepaling in het bestek betreffende loon of arbeidsduur.

b. *op eenigerlei wijze door den aannemer is uitgelokt.*

Partieele en algemeene uitsluitingen geven den aannemer slechts dan recht op termijnsverlenging, indien bij de werkstaking, die aan de uitsluiting voorafging, termijnsverlenging zou worden toegestaan.

In zake de redactie van art. 24 der A. A. V. en de overige bepalingen der A. A. V. is dus tusschen den Aannemersbond en de M. B. V. A. overeenstemming verkregen. Den Voorzitter der A. A. V. commissie den heer Deking Dura zal hiervan mededeeling worden gedaan.

Uitbreidingsplan der Gemeente Dordrecht. Van het Gemeentebestuur van Dordrecht ontving de M.B.V.A. onderstaand schrijven betreffende het uitbreidingsplan van Dordrecht:

Naar aanleiding van uw aan den Gemeenteraad gericht adres, hebben wij de eer u mede te deelen, dat de Gemeenteraad in zijne vergadering van 31 October l.l. ons voorstel tot vaststelling van het door ons aangeboden Uitbreidingsplan dezer gemeente heeft verworpen en aangenomen een voorstel om ons uit te noodigen een geheel nieuw uitbreidingsplan door een deskundige te doen ontwerpen.

Ledenvergadering op Donderdag 23 November a.s. ten 10½ uur voorm. in het Gebouw der M. B. V. A.

AGENDA:

Voormiddag. Aanvang 10½ uur.

1. Notulen.
2. Ingekomen stukken.
3. Benoeming leden Eereraad.
4. Voorstel Commissie van Redactie om het Tweemaandelijksch Tijdschrift niet meer uit te geven en het Bouwkundig Weekblad op 12 pagina's te brengen.
5. Hoofdelijke omslag. Plaatsing der obligaties van het legaat SCHILL.
6. Uitgaven Dr. SCHÜLER.
7. Voorstel tot adhaesiebetuiging met de Restauratieregelen van den Oudheidkundigen Bond.

Namiddag. Aanvang 2 uur.

8. Rapport van de Commissie van het Middelbaar Technisch Onderwijs.
9. Rondvraag.

Ter gelegenheid van deze vergadering zal in het gebouw der Mij. een tentoonstelling worden gehouden van reproducties der werken van den heer Hanrath, Architect te Hilversum.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. GRATAMA, C. J. KRUISWEG en J. B. VAN LOGHEM :: :: :: :: :: :: :: :: :: :: :: :: :: :: :: ::
Redacteur: J. WESSELIUS :: :: :: :: :: :: :: :: :: :: :: :: :: ::
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam. :: :: :: :: :: ::
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage. :: :: :: :: :: :: :: :: :: :: :: ::

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

37STE JAARGANG. = 18 NOV. 1916. = No. 29.

INHOUD: REDACTIONEEL GEDEELTE. Nutsschool te Eindhoven, Landhuisje te Hilversum, door H. W. Hanrath. — Volkshuisvesting, door Mels J. Meijers. — Monument voor Willem Schürman. — Boek- en plaatwerken. — Berichten. OFFICIEEL GEDEELTE. Verslag Bestuursvergadering. — Met een losse plaat.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

NUTSSCHOOL TE EINDHOVEN; LANDHUISJE TE HILVERSUM.

Het schoolgebouw met woning voor het Hoofd en de conciergewoning is gebouwd in de jaren 1914/1915 op een terrein in het Villapark gelegen in de gemeenten Stratum en Tongelre bij Eindhoven, voor het Departement Eindhoven van de Mij. tot Nut van het Algemeen te Eindhoven. De plannen van den beganen grond en van de verdieping van het schoolgebouw zijn hierbij afgebeeld. Op den zolder onder de kap is ingericht een lokaliteit voor slöjdonderwijs. In den kelder ruimte voor de centrale verwarming met kolenberging.

De gevels aan de beide wegen zijn opgetrokken in Utrechtschen machinalen steen, terwijl de achtergevel en de 2de zijgevel in Brabantschen steen zijn gemetseld, dit laatste uit economisch oogpunt. De muren onder de houten onderdrempels der lichtkozijnen zijn op de verdieping afgedekt met koper, op den beganen grond, waar de kantelaaf dieper is, met zwarte U. J. tegels; aan den Hoofdingang is graniet verwerkt. Het dak is gedekt met Friesche blauwe golfpannen van J. v. Hulst uit Harlingen. Al het buitenhoutwerk is wit geschilderd.

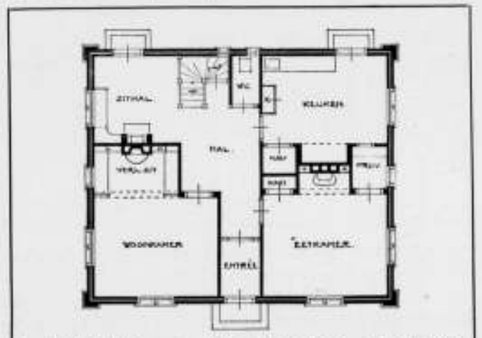

Landhuis te Hilversum. Plan begane grond. Schaal 1 à 200.

Landhuisje te Hilversum.

Het landhuisje hierbij afgebeeld, is door mij gebouwd in 't Diergaardepark te Hilversum in 't jaar 1906.

De gevels zijn gemetseld in Vechts-ondergrauw handvorm in Vlaamsch verband, met spaarzaam gebruik van Oberkirchner zandsteen. De dakvlakken zijn gedekt met blauwe onverglaasde Hollandsche handvorm-

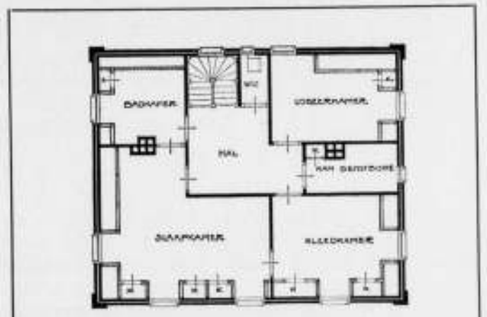

Landhuisje te Hilversum. Plan verdieping. Schaal 1 à 200.

Landhuisje te Hilversum. J. W. Hanrath Arch. M. B. V. A.

pannen. Het houtwerk is wit voor de kozijnen en lijst, donker groen voor ramen, deuren en luiken.

Hilversum, Nov. 1916. J. W. HANRATH, *Architect.*

VOLKSHUISVESTING.*

DE ARCHITECTEN EN DE WONINGBOUW

door MELS J. MEIJERS.

Sinds 1 September 1905 was het dus spoedig gedaan met de alkoofbouw en was ondermeer het maken van bedsteden verboden. Door een serie penkrabbels wil ik eerst doen zien, hoe de particuliere bouwer zich aanpaste aan den gewijzigden toestand.

Dat sommige bouwers niet zoo maar terstond den strijd zouden opgeven was wel te verwachten en hoe brutaal enkelen daarbij durfden te werk gaan moge blijken uit het hier in beeld gebrachte geval betreffende de benedenverdiepingen van reeksen perceelen in de Kanaalstraat, in 3 stadia: *1* geeft weer de teekening bij de aanvraag voor de bouwvergunning; *2* zooals het was bij de voltooiing, toen de bouwinspecteur voorgoed zijn afscheid nam, en *3* een dag of wat later toen men meende dat het terrein veilig was. Opmerkelijk is, hoe men getracht heeft bij de aanvraag den indruk te geven alsof werkelijk de bedoeling was de kamerruimte tusschen

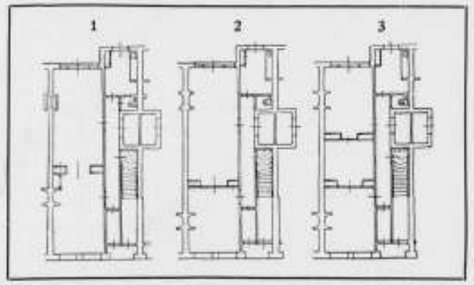

voor- en achtergevel slechts in tweeën te verdeelen door de separatie ongeveer in het midden te teekenen en ook een der schoorsteenen in die richting om te plaatsen. Zooals uit 2 blijkt, werd echter de inriching zoo gemaakt, dat men de tweede separatie, die kant en klaar stond, daags na het afscheid van den inspecteur maar

* Zie het B. Weekblad van 11 Nov. l.l.

J. W. Hanrath. Arch. M. B. V. A.

Nutsschool te Eindhoven.

Bijblad bij het Bouwkundig Weekblad van 29 Nov. 1916. No. 28.

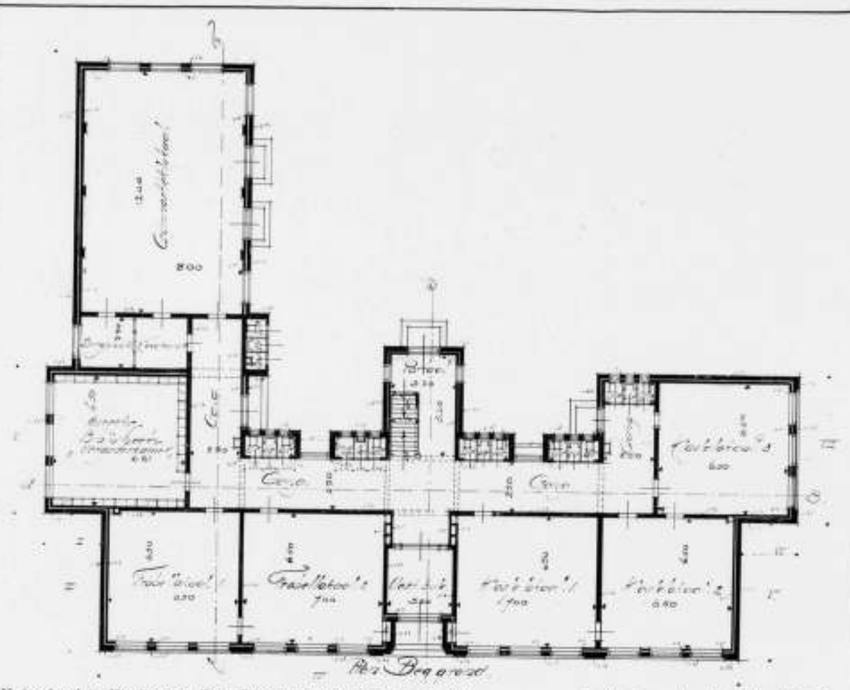

Nutsschool te Eindhoven. Plan Begane grond. Schaal 1 à 250. J. W. Hanrath. Arch. M. B. V. A.

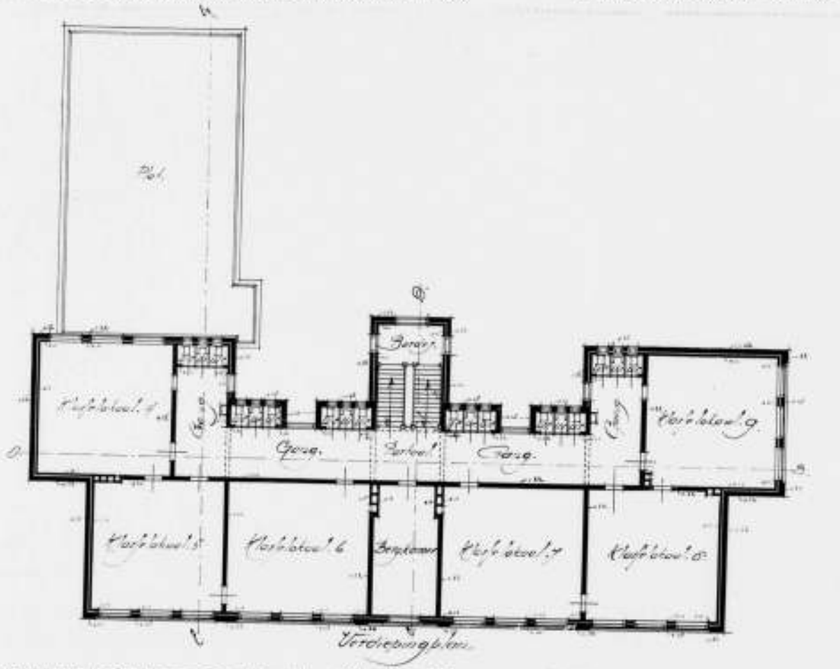

Nutsschool te Eindhoven. Verdiepingsplan. Schaal 1 à 250. J. W. Hanrath. Arch. M. B. V. A.

had bijteplaatsen en daarmee was de verboden alkoof er toch. En toen zelfs zonder de anders voorgeschreven luchtkoker.

Volstrekt verboden zijn de bedsteden. Terstond voerde men de slaapnis in. De verordening verbiedt immers dit niet, en kan ook moeilijk verbieden, de kamers een zoodanigen vorm te geven, dat terugliggende rechthoekige ruimten gevormd worden juist zoo groot, dat er een ledikant kan staan, met een gordijn afgescheiden. En weinig werk is het deze ruimte later interichten tot bedstede en aftesluiten met deuren, nadat de ambtenaar het perceel voltooid heeft verklaard en voorgoed is verdwenen.

Een dubbeltype van dien aard komt veel voor in de Spaarndammerbuurt te Amsterdam. Op de manier van type 4 is gebouwd in de v. Lennepbuurt. Men ziet bij dit type reeds terstond, hoe men zoo weinig mogelijk toegeeft op den eisch, dat een vertrek met ten minste de helft van een zijner wanden aan de buitenlucht moet grenzen. De lichttoetreding tot de achterkamers is door de keuken uitbouwen, natuurlijk zéér matig.

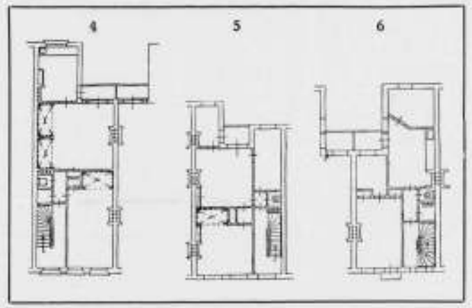

Bij 5 heeft men op geringe breedte twee groote kamers, met een wel smalle, maar diepe slaapkamer en een keuken weten in te deelen. Men ziet echter hoe hierbij de lichttoetreding tot de groote achterkamer letterlijk in de knel is geraakt. Echter nog juist voldoende aan de verordening: de achterwand grenst voor de helft aan de buitenlucht. De voorkamer van dit type heeft ook een slaapnis.

In 't nieuwste gedeelte der Staatsliedenbuurt vindt men type 6. Bij deze smalle perceeltjes, waarbij de keuken bijna geheel ingebouwd is met daarachter een uitgebouwd slaapkamertje, heeft men de keuken zooveel mogelijk licht trachten te geven door het schuin plaatsen van den scheidingswand tusschen keuken en kamertje in de richting van de lichtvalling.

Aan verschillende zijden der stad heeft men op de wijze als bij 7, vertrekjes aan den achtergevel uitgebouwd, die juist precies weer de halve kamerwand en de halve keukenwand ter weerszijden vrijlaten. Dat deze achterwoonkamers en keukens niet veel zon krijgen is duidelijk.

Bij 8 en 9 is de oplossing van de lastige vraag: bij geringe breedte zooveel mogelijk vertrekken aan de buitenlucht te brengen, in ongeveer tegengestelde richting

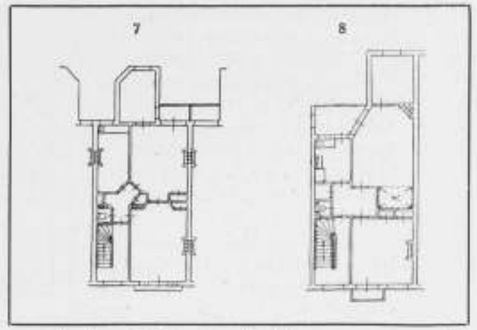

gezocht. Vooral 9 komt veelvuldig voor, voornamelijk in de dichtersbuurt. De achterkamer ligt voor de halve breedte aan de buitenlucht; maar hoe?

De eisch: trapruimten gemeenschappelijk voor meer dan twee gezinnen moeten op elke verdieping een raam hebben aan de buitenlucht, heeft ook al geleid tot allerlei merkwaardige vindingen en o.a. te voorschijn geroepen de „lichtgang". Wanneer deze niet al te lang is, gaat het wel. Maar wanneer die „lichtgang" een

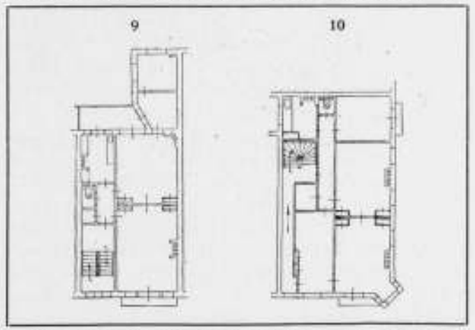

lengte krijgt als bij 10, een perceel aan de Amstelveensche weg, staat „het raam uitkomend aan de buitenlucht" in tamelijk ver verwijderd verband tot de trap.

Daar zijn nog velerlei praktijken, die men heeft toegepast om aan den dwang van de wet te ontkomen, zooals: het plaatsen van afscheidingen, niet opgaande tot het plafond, waarmee vertrekjes gevormd werden die anders niet zouden mogen bestaan; de blinde alkoof die men voorziet van afvoerleiding en dan „badkamer" noemt, hoewel er stellig nooit een bad inkomt, wijl toch de bedoelde woningen behalve deze „badkamer" slechts twee vertrekken en een keuken hebben. Verder sousterrains, die bestemd heeten voor bergplaats; terwijl tevoren vaststaat, dat men er in zal gaan slapen. Bergzolders, geheel of gedeeltelijk van latwerk, die spoedig beplakt zijn met linnen, met papier of bestuct. Eindelooze rijen zoogenaamde tuinhuizen, erop berekend om er in te gaan slapen. Enzoovoort.

Hoe zou de verordening moeten luiden die dat alles onmogelijk maakt, zonder tevens menige goede toepassing te verbieden?

Met de laatstgenoemde euvelen zijn we trouwens beland bij het gebruik van ruimten, tegen welke op zichzelf geen bezwaar kan zijn, als ze maar niet als slaapruimten worden gebezigd. Maar misbruik beletten is uitermate moeilijk, indien niet onmogelijk, vooral ook omdat het misbruik in de meeste gevallen gevolg is van tekort aan goede ruimte, in verband met onmacht om meer te betalen.
Natuurlijk zijn er door bouwers ook goede typen gemaakt. Zoo is het laatste gedeelte der Staatsliedenbuurt vóór de van Hallstraat geheel volgebouwd met een soort woningen overeenkomend met de hierna te noemen minimumwoningen van de „Algemeene" (zij het dan ook echte revolutiebouw), terwijl, wat betreft woningen van hoogeren huur, zulke als het enkele type van den A. C. O. B. op tal van plaatsen zijn gebouwd. Maar deze zijn dan al vrij duur.

Vereeniging „Amsterdamsch Bouwfonds".
Indische buurt — 1912. — Architect: J. E. v. d. Pek.

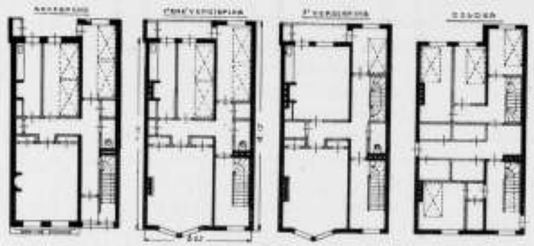

* * *

Het zoeken ging bij de vereenigingsbouw ook uit-den-aard-der-zaak over 't algemeen in een andere richting dan bij de speculatiebouw. Door de vereenigingen zijn wij o.a. weer gekomen tot wat wij noemen „laagbouw" voor arbeiderswoningen. En dat wil heel wat zeggen in Amsterdam, met zijn lagen veenbodem, waardoor kostbare zandophooging, paalfundeering en betonplaat voor bodemafsluiting noodzakelijk zijn. Door hen hebben we weer gekregen de mogelijkheid van goed onderhouden voortuinen en goed aangelegde gemeenschappelijke achtertuinen. En steeds wordt meer zorg besteed aan de binneninrichting der woning. De algemeen geldende wenschen der leden, de toekomstige bewoners, kunnen daarbij tot uiting komen. Zoo blijkt bijvoorbeeld bij de woningen van Patrimonum, ook wat betreft de hoogbouw, de opzet om de woningen zooveel mogelijk vrij te doen zijn van elkaar, d.w.z. met eigen vrije toegang vanaf den openbaren weg. Hetgeen dan evenwel bereikt wordt ten koste van ruimte en door middel van diep insnijdende open portieken en buitentrappen. Terwijl anderen, als bijv. de onderwijzers, weer liever een ruime, gemakkelijke binnentrap maken, waarnevens huishoudliftjes, en de daardoor gewonnen ruimte benutten voor woonruimte.
Zoo is ook bij die van de onderwijzers (A. C. O. B.) en de „Algemeene" (moderne arbeiders) duidelijk waarneembaar een streven om de woningen binnen de grenzen der beschikbare middelen meer aesthetisch in te richten, zoodat bijv. in de woningen over het IJ van laatstgenoemde vereeniging, die electrisch licht hebben, de woonkamer een behoorlijke electrische lamp heeft naar ontwerp van den architect.
Bij beschouwing van de platte gronden der vereenigingswoningen, valt terstond op, dat bij deze van uitbouwen aan de achterzijde der perceelen maar weinig sprake is. Sprongen van meer dan 1.50 M. komen bijna niet meer voor, zoodat de hygienische werking van het zonlicht (naar wij immers weten, zoo'n belangrijke factor tot voorkoming van ziekten) zoo min mogelijk belemmering ondervindt. Dit in sterke tegenstelling tot de meeste particuliere bouw.
Wij laten hier thans nog volgen de platte gronden van de meest gebruikelijke vereenigingstypen voor wat wij noemen „hoogbouw" (vier woonverdiepingen). Allereerst een van de Vereeniging „Amsterdamsch Bouwfonds" in de Indische buurt, met gelijkstraats, I en II-hoog woningen bestaande uit een woonvertrek, een keuken en twee slaapkamers. Wij geven hierbij alle verdiepingen om te doen zien, hoe hier voor de eerste maal de woning op de derde verdieping (Amsterdamsch: III hoog) is uitgebreid door die in onmiddelijke gemeenschap te brengen met de achterhelft van de zolderverdieping, door middel van een afzonderlijk trapje van af het eigen portaal. Hetwelk thans algemeen systeem gaat worden, nu de gezondheidscommissie bezwaar is gaan maken tegen de afzonderlijke slaapvertrekjes op de gemeenschappelijke zolders voor de onderscheidene woningen; alsook tegen groote afgesloten „zolders" waarvan het tevoren vast staat, dat ze toch herhaaldelijk als slaapruimte zullen worden gebruikt.

Amsterdamsche Coöp. Onderwijzers Bouwvereeniging.
Woningen aan de 2e Boerhaavestraat — gebouwd 1910.
Architect J. C. van Epen.

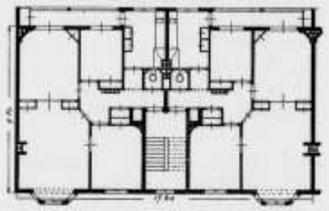

De woonhuizen van de Amst. Coöp. Onderwijzersbouwvereeniging bevatten de grootste étagewoningen met rijksgeld gebouwd. Zij zijn gebouwd als enkele en als dubbele perceelen. Vertrekken en keukens zijn ruimer van afmetingen dan bij de andere. Over 't algemeen voert bij de vereenigingsbouw het streven om voor 't geld een zoo groot mogelijk aantal vertrekken te geven er toe om ze zoo klein mogelijk te maken, en geven de woningen daardoor te vaak een hokkerigen indruk.

Niet aldus deze onderwijzerswoningen. Het zijn deze die, naast de gemeenschappelijke trapruimte welke voor gemeenschappelijke rekening wordt schoongehouden, de reeds genoemde huishoudliftjes hebben, zoodat de leveranciers niet naar boven en de huisvrouw in den regel ook niet naar beneden behoeft te komen.

„Algemeene Woningbouwvereeniging".
Woningen aan de Tolstraat en in de Transvaalbuurt.
Gebouwd 1913. — Architect: Dr. H. P. Berlage.

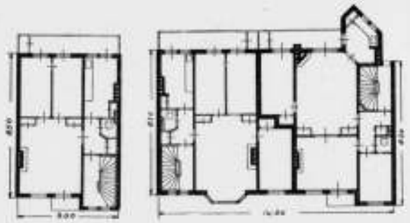

Van de Algemeene Woningbouwvereeniging: een minimumtype, met behalve woonkamer en keuken twee slaapvertrekjes; en één, waarbij twee perceelen in elkaar grijpen, omvattend woningen met één klein of groot vertrek meer. Een combinatie als deze komt bij de vereenigingsbouw veel voor.
Ten slotte de reeds zoo bekende woningen tegen lage huur voor groote gezinnen, van de Vereeniging „de Arbeiderswoning"; woningen bestaande uit een woonkamer en minstens drie slaapvertrekjes. Ze hebben geen keuken. Die aan de Zaagmolenstraat hebben bij de

Vereeniging „De arbeiderswoning".
Woningen aan de Zaagmolenstraat. — Gebouwd 1915.
Architect: Dr. H. P. Berlage.

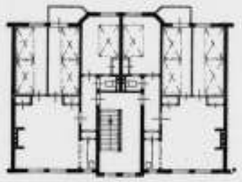

woonkamer een open ruimte waarin aanrecht, met gootsteen en vatenkast. Die aan het van Beuningen plein heb-

Vereeniging „De arbeiderswoning".
Woningen aan het van Beuningenplein. — Gebouwd 1915.
Architect: K. de Bazel.

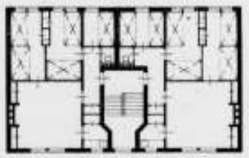

ben een afgesloten spoelhok. Andere verschillen zijn: bij de eerste: houten trappen met bordessen, alles bekleed met blank iepenhout; bij de laatste van gewapend beton. Daar is zelfs een proef genomen met kamervloeren van gewapend beton. Dan hebben de eerste aan de achterzijde kleine balkons; de laatste niet. Verder hebben de woningen III hoog van de Bazel binnendoor bereikbaar de halve zolderverdieping, waarop nog twee vertrekjes en zolderruimte.
Aangezien de eerste soort op een breedte van 12.50 M. h. o. h. per verdieping twee woningen heeft, met tezamen 10 bedden, en de andere op 13.75 M. breedte met 11 bedden, mag men besluiten, dat aldus, dank zij de goede hulp van de architecten dr. Berlage en de Bazel proefondervindelijk is vastgesteld, dat als minimum per bed en per verdieping 1.25 M. gevellengte noodig is, ongerekend afwijkingen voor zolderkamertjes en variaties bij hoekperceelen, e. d. Dat is, gerekend bij vier-verdieping-bouw en op 2 personen per bed (er liggen ook wel 3 kinderen in een bed) plm. 15 cm. per persoon. We kunnen dus haast de steenkoppen tellen om te weten hoeveel personen daarbinnen gehuisvest kunnen worden. Wie weet brengen we het nog zoover? Want tenzij onze „samenleving" ganschelijk van karakter verandert, blijft, ten spijt van alle philippica's de geest van den inhaligen vischboer, door wijlen het Raadslid Tak genoemd, nog immer rondwaren onder ons.
Echter, dat wij het in dat opzicht blijven afleggen tegen de hiervoor genoemde oude alkooftypen, spreekt van zelf. Maar daar zijn de bedsteden dan ook vaak nog onderverdeeld in verdiepingen als op de schepen. Het verschil in hygienisch opzicht kan dan ook voor niemand twijfelachtig zijn.

MONUMENT VOOR WILLEM SCHÜRMAN.

De bladen hebben al een en ander bericht over het monument ter gedachtenis van Willem Schürman; daarom behoef ik kortheidshalve slechts aan te stippen, dat het is ontworpen door Charles van Wijk, en zijn plaats heeft gevonden op de Parklaan te Rotterdam.
De Parklaan, moet ge weten, is een der sieraden van Rotterdam; ze is deftig en van onbevangen grootheid. Stel u in het midden een breed grasland voor, waarom aan de ene zijde twee rijen, aan de andere zijde drie rijen hoog opgaande iepe-bomen; tussen deze bomenrijen brede voetpaden, dan rijpaden en ruime voortuinen; er is bovendien aan ene kant open bebouwing uit de tijd toen in den Haag de omgeving van Plein 13 gebouwd werd. De laan loopt van een beboomd plein, dat zich opent naar de jachthaven, tot het Park; de gehele omgeving heeft ruimte en ingetogen rust. Een biezondere bekoring van de Parklaan is nog, dat ze zich naar de Parkzijde geleidelik verwijdt; het grasland heeft daardoor een gerekte trapeziumvorm en laat een ruim stuk park op de achtergrond vrij.

De iepen zijn wel, jaren geleden, gekandelaard, maar dat hindert hier niet zo veel. Het zij hier, in het voorbijgaan, opgemerkt, dat andere stadsdelen, wat dit aangaat, er slechter afgekomen zijn; hier denk ik vooral aan de Willemskade, waar de hoge wijdkruinige iepen, goedig gespreid over het slepers-gewriemel er onder, een kade profiel van zeldzame schoonheid gaven; dit is nu verstoord. Verstoord, omdat de Rotterdammers het niet laten kunnen, de bomen, als ze wat uitgroeien, kaal te snoeien tot bijna op de stam.

Maar als gezegd, bij de Parkhaven heeft dit niet zo zeer gehinderd: het bleef met het wijde effen grasland en de bomen-rijen er rondom een gaafheid en stille voornaamheid houden, als zelden worden bereikt.

Maar nu is dit anders geworden; eerst heeft men het grasveld — misschien, omdat het hier en daar wat werd afgetrapt — omrasterd; het hek bestaat uit ijzeren stijlen met kippengaas, en daarboven aan de krom gebogen einden van de stijlen twee rijen dik gevlochten ijzerdraad; verder de nodige schoren, en wat er meer bij hoort.

Bij deze gelegenheid is tevens ter weerszijden een meter of vier van het gras afgenomen voor ruiters; aan de smalle zijde bleef toen een punt over; het werd hier dus ingekort en halfrond afgewerkt. Een halfcirkel in kippengaas is niet gemakkelik; om deze vorm zo veel mogelik te benaderen moesten de stijlen hier dicht aan een komen, en voor de zijdelingse druk had hier ook elk stijltje zijn schoor nodig.

Nu verder: onlangs is in het midden van het gras-veld een „rond-point" aangelegd; ter afsluiting van het gras moesten daarbij wederom twee halfcirkels in rasterwerk worden uitgevoerd, en daarbij had men weer de bekende moeilikheden te bestrijden; voorts zijn achter het tralie-werk, en daarmee koncentries — ge hebt het immers al geraden — bloemperken aangelegd; de banken ontbreken ook niet en te midden van dit alles eindelik bevindt zich een gras-puddinkje, en daarboven op — het monumentje. Volledigheidshalve en ter wille van de eerlikheid moet ik toegeven, dat het gras-gebakje niet is afgerasterd.

Als ge dit alles nu ziet, dan krijgt ge kriebel in de vingers. Het zou vergeeflik geweest zijn, wanneer de omrastering dienen moest, om aan de deftige omwoners gelegenheid te bieden, er hun bokjes en geitjes te laten lopen, en wanneer het midden nu juist zo geschikt was gebleken voor een mest-putje. Maar dit is allemaal gebeurd om de schoonheid en de verering van een kunstenaar!

De houding van deze generatie tegenover de schoonheid is wel vreemd; ze gelijkt op die van een man, die, onverschillig voor zijn vrouw geworden, dit met sierlike geschenken voor zich en haar zoekt te verbloemen; maar elk geschenk treft de verlangende vrouw als een steek in het hart.

Ir. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE.

BOEK- EN PLAATWERKEN.

BOUWKUNDIG WOORDENBOEK.

Van Holkema en Warendorf, Uitgevers te Amsterdam hebben een bouwkundige encyclopaedie uitgegeven onder hoofdredactie van den architect L. Zwiers.

Naast den kapitein der genie P. W. Scharroo en den ingenieur G. Boldingh als redacteuren, hebben zij zich de medewerking verzekerd van een aantal deskundigen op verschillend gebied.

Het werk geeft in 25 afleveringen van 4 vel, een beknopte beschouwing van de belangrijkste technische woorden, vaktermen en uitdrukkingen uit de rubrieken: bouwkunst: burgerl. bouwkunde, w.o. ook gas- en watervoorziening en centrale verwarming; meubelkunst w.o. schilderen, behangen en stoffeeren; water- en spoorwegbouwkunde; bouwstoffen; gewapend beton; statica en hydraulica, vestingbouw met inundatiën, springstoffen; wetten en verordeningen, waarmede de bouwkundige te maken heeft. Tot heden bestond in de Ned. taal een dergelijke gids niet. Door den vooruitgang der techniek neemt ook het aantal vaktermen toe. In dat deel der bouwkunde en der aanverwante vakken, dat men niet speciaal beoefent, komen daardoor termen en uitdrukkingen voor, wier beteekenis ons niet altijd duidelijk voor oogen staat en waarvoor men een encyclopedie van noode heeft.

Ook niet-bouwtechnici, die met bouwkunde en bouwkundigen in aanraking komen, zullen nog meer voor vreemde vaktermen komen te staan, waarbij een woordenboek van grooten dienst kan zijn.

Verschenen is aflevering 1, behandelend van A tot Badkuip. De tot speciale onderdeelen behoorende artikelen zijn door den bewerker met zijn initialen gemerkt. Voor de meerdere beteekenissen van eenzelfde woord treffen wij daardoor ook meerdere bewerkers aan.

Bij onderwerpen, die zich daartoe leenen, staat een litteratuuropgave, wat zeer gemakkelijk is indien men meer de finesses van de betrokken zaak dient te kennen of wil naslaan.

Uit deze eerste aflevering blijkt dat de bewerkers hun taak zeer ruim hebben opgevat en men waarschijnlijk geen term uit een met de bouwkunde verwant gebied te vergeefs zal zoeken. Om hierover een juist oordeel te kunnen uitspreken zou men echter het geheele werk eenigen tijd moeten hebben gebruikt.

BERICHTEN.

Ingenieursbureau Dwars, Groothoff en Verhey. Door Irs. A. W. C. Dwars c. b. i., directeur der Middelbare Technische School te Utrecht, A. Groothoff c. i., oud-ingenieur van den Provincialen Waterstaat, te 's-Gravenhage, en B. A. Verhey c. i., ingenieur bij het Loodswezen, te 's-Gravenhage, is opgericht een gemeenschappelijk *adviesbureau voor bouwkundige, waterbouwkundige en cultuurtechnische werken* in binnen- en buitenland.

In verband hiermede heeft Ir. A. W. C. Dwars met ingang van 15 Februari 1917 zijn ontslag verzocht en werd reeds aan Ir. B. A. Verhey op zijn verzoek met ingang van 1 December 1916 eervol ontslag verleend (zie *De Ingenieur* van 26 Augustus 1916).

Ir. A. Groothoff zal aan het gestichte bureau medewerken tot het tijdstip zijner uitzending als hoofdingenieur, chef van de hydrotechnische afdeeling bij den nieuw in te stellen Gouvernementsdienst „Waterkracht- en Electriciteitswezen in Ned.-Indië".

Het bureau is gevestigd: te Utrecht Stadhouderslaan 39, adres Ir. A. W. C. Dwars; te 's-Gravenhage van Beverningkstraat 6, adres Ir. B. A. Verhey en tijdelijk aldaar, Van Hovestraat 28, adres Ir. A. Groothoff.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Schema Middelbaar Technisch Onderwijs.

In verband met het gepubliceerde rapport der Commissie voor het M. T. O. werd van den heer H. J. de Groot, Inspecteur van het M. T. O. een schrijven ontvangen, waaraan wij het volgende ontleenen:

Gaarne zal ik de ledenvergadering uwer Maatschappij op 23 November e.k. bijwonen en eveneens ben ik bereid, zeer in het kort, mijn meening over enkele punten reeds nu in het midden te brengen.

De vraag rijst, of het juist is, dat de examens voor bouwkundigopzichter, welke door de Maatschappij worden afgenomen, als maatstaf moeten gelden voor een deel van het Midd. Techn. Onderwijs. Deze examens zijn in het leven geroepen in een tijdperk van overgang en stellen zich, ook in verband daarmede, met een minimum eischen tevreden.

Moet niet veeleer gevraagd, wat in hoogste instantie in de praktijk van het leven wordt geeischt van oud-leerlingen der Midd. Techn. School om naar dien maatstaf te meten, hoe hoog ons M. T. O. dient te worden opgevoerd?

Dat is naar mijn bescheiden meening het eenig juiste standpunt, dat eveneens ingenomen wordt bij elke opleiding voor beroepen en ambten.

Het M. T. O. bedoelt toch den ingenieur, den grootwerkgever, den architect de krachten te leveren, die eenerzijds door algemeene technische en niet het minst voor de bouwkunst door aesthetische ontwikkeling zoo hoog staan, dat zij de plannen der eerstbedoelden weten uit te werken, te berekenen en te detailleeren en anderzijds de hand weten te reiken aan hen, die met de uitvoering zijn belast, in dit geval de werklieden en de patroons.

Wanneer nu blijkt, dat betrekkingen, waarvoor de opleiding geschiedde, ook kunnen worden waargenomen door anderen met minder ontwikkeling, dan moet die opleiding ondoelmatig worden geacht.

Anderzijds moet wie opleidt voor een werkkring den candidaat steeds die ontwikkeling verschaffen, die hem in staat stelt op het terrein van zijn arbeid het hoogste te bereiken.

De praktijk van het leven zal zeker schifting maken, waarbij wilskracht, aanpassingsvermogen, geschiktheid en zoovele andere factoren zeer zeker een belangrijken rol spelen, doch gebrek aan ontwikkeling en kennis mag niet oorzaak worden van achterblijven.

In verband daarmede geloof ik dan ook niet, dat de Commissie in haar rapport te hooge eischen stelt, doch daartegenover wachte men zich eveneens voor overdrijving. Wij leven nog in een tijd van proefnemingen, waarbij echter steeds gestreefd wordt naar zooveel mogelijk gelijke resultaten. Daarom moet men naar mijn meening in dit stadium van ontwikkeling bij het zoeken naar de beste oplossing niet al te dwingend optreden.

Het dient m. i. voorloopig te worden vrijgelaten, of men alleen door avondonderwijs, door semesterdagcursussen of door volledige dagcursussen het doel tracht te bereiken. Ook de quaestie der vooropleiding is nog niet opgelost. Voorhands acht ik het evenwel van hoog belang, dat de leerlingen van twee verschillende zijden blijven toestroomen.

In verband daarmede zal het voor de meer practisch als wel voor de uitsluitend theoretisch gevormden noodig zijn, dat voorbereidende cursussen aan het eigenlijke M. T. O. voorafgaan. Deze cursussen moeten m. i. niet verbonden worden aan de Midd. Techn. School, doch aan enkele ambachtsscholen. Er bestaan te dezen opzichte reeds enkele voorbeelden. Zoo zal, naar mijn meening, het M. T. O. de meest belovende leerlingen kunnen krijgen.

Om de organisatie te volmaken moet er bovendien gelegenheid komen aan de aestetisch 't meest ontwikkelden een voortgezette opleiding te verzekeren. Ik ga in dat opzicht volkomen accoord met de voorstellen der Commissie. Toch meen ik daarbij tevens te moeten waarschuwen om dit deel van het onderwijs, dat de artistieke ontwikkeling van de leerlingen bedoelt, op de eigenlijke middelbare technische scholen toch vooral niet te stiefmoederlijk te behandelen. In dat opzicht ben ik niet geheel gerust.

Ook ware het gewenscht de enkelen, die zich tot het onderwijsgeven voelen aangetrokken en daarvoor blijkbaar aanleg hebben na afloop der school nog het daarvoor gewenschte aanvullend onderwijs te verschaffen. Daardoor zouden de lagere vakscholen zeker in hooge mate worden gebaat.

Moge veel van wat de Commissie in haar rapport aanvoert mijn sympathie hebben, tegen de regeling, zoodals zij die voorstelt, heb ik bezwaren, die ik zoo noodig gaarne in de vergadering van 23 November e. k. nader zal toelichten.

Aanvaard mijn dank voor de gelegenheid mij geboden, om over dit belangrijk onderwerp in 't kort enkele gedachten, tevens bezwaren tegen den inhoud van het rapport, naar voren te brengen.

Adres aan den Raad te Delft in zake vaststelling der route der geelectrificeerde tram te Delft.

14 November 1916.

Aan den Raad der Gemeente Delft werd in verband met de aanhangige voorstellen tot vaststelling der route der geelectrificeerde tram onderstaand adres door het Bestuur der M.B.V.A. verzonden.

Geeft met verschuldigde gevoelens te kennen, het Bestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten,

dat het zich principieel met een oplossing als neergelegd in het adres van de Verfraaiingsvereeniging „Delfia", met toelichting, inzake voorgestelde route der Geelectrificeerde Tram, kan vereenigen, daar zij een dergelijke oplossing beschouwt als een goede grondslag voor nadere bestudeering en het plegen van overleg met den concessaris.

Reden, waarom het Uwen Raad verzoekt, de nu aanhangige voorstellen voorloopig terzijde te willen stellen.

Aan den Raad der Gemeente Bloemendaal, werd het onderstaand adres door het Bestuur der M.B.V.A. verzonden.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen het bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten te Amsterdam,

dat het heeft kennis genomen van de door Uwen Raad ter visie gelegde rooilijnwijziging in de kom Uwer Gemeente,

dat de voorgestelde wijzigingen niet voldoen aan de eischen, welke tegenwoordig aan stedenbouw in het algemeen gesteld worden, terwijl voor zoover is na te gaan het voldoen aan deze eischen geen financieele offers ten gevolge zal hebben,

redenen, waarom het Bestuur voornoemd, Uwen Raad dringend verzoekt zoodanige voorstellen in te dienen, dat de toekomstige wijzigingen van den kom Uwer Gemeente niet partieel behandeld, doch in verband met en als onderdeel van het geheel zullen worden beschouwd, zoodat een goede architectonische eenheid kan worden bereikt.

Door den heer Ir. J. B. van Loghem, architect M.B.V.A. te Haarlem werd naar aanleiding van boven bedoelde rooilijnwijziging in het Bouwkundig Weekblad een beschouwing gegeven. Het Bestuur heeft de eer U hierbij ingesloten een exemplaar van het weekblad, waarin deze beschouwing werd opgenomen, te doen toekomen.

Verslag der Bestuursvergadering op Dinsdag 7 November 1916 in het Gebouw der M.B.V.A.

Aanwezig waren de heeren S. de Clercq, Voorzitter, J. B. Van Loghem, D. F. Slothouwer en G. Versteeg, benevens de Alg. Secretaris J. Wesselius.

INGEKOMEN STUKKEN. SCHRIJVEN VAN DEN HEER C. MUYSKEN. De acte der hypothecaire geldleening der Maatschappij schrijft voor, dat er ter behartiging der belangen der obligatiehouders steeds twee leeningscommissarissen behooren te zijn. In verband hiermede verwijst de heer C. Muysken het Bestuur naar een indertijd door hem ontvangen schrijven van den oud-Voorzitter der Mij., wijlen den heer Salm, waarin deze opmerkt, dat door het overlijden van de heeren Leliman en Schill er thans geen leeningscommissarissen meer zijn.

Daar de acte voorschrijft, dat ter voorziening in deze vacaturen een vergadering van obligatiehouders moet worden uitgeschreven, waar een tweetal Commissarissen wordt aangewezen, besluit het Bestuur dienovereenkomstig te handelen en draagt den Secretaris op t. z. t. deze vergadering uit te schrijven.

BOUW EENER SCHOOL TE MARKEN. Een der leden wijst er het Bestuur op, hoe hij bij de onderhandelingen omtrent den bouw eener school te Marken moeilijkheden ondervindt. Het Bestuur draagt de Secretaris op hieromtrent nadere inlichtingen in te winnen.

ACTIE DER AFD. HENGELO VAN DEN N. A. B. De heer Kruisweg vestigt de aandacht van het Bestuur op de gevoerde actie der Afd. Hengelo der N. A. B.; hij acht het van belang, dat deze zaak in het B. Weekblad nader wordt toegelicht. Het desbetreffende artikel is inmiddels in het laatst verschenen weekblad gepubliceerd.

UITGAVEN OP BOUWKUNDIG GEBIED.
Naar aanleiding van ontvangen inlichtingen omtrent enkele dezer uitgaven zal binnenkort een beschouwing hierover in het B. Weekblad worden gepubliceerd.

RAPPORT DER STAATSCOMMISSIE VOOR HET ONDERWIJS.
Een der leden vestigt de aandacht van het Bestuur op de volgende alinea voorkomend in bovengenoemd rapport:
„De zorg voor het stichten van de schoolgebouwen, zoowel voor „openbare als bijzondere scholen, wordt gelegd op de schou„ders der gemeenten en de kosten daarvan komen voor haar „rekening. De regelen, bij Algemeene Maatregel van Bestuur „omtrent den bouw en de inrichting van schoolgebouwen te stel„len, zullen voortaan gelijkelijk moeten gelden voor de openbare „en de van overheidswege bekostigde bijzondere scholen.
„Met inachtneming van die regelen verbouwt de Gemeente niet „alleen de gebouwen voor de openbare scholen, maar ook die „voor de bijzondere, welker besturen een daartoe strekkende „aanvraag indienen."
De schrijver vreest, dat indien dat gedeelte van het Rapport der z. g. bevredigingscommissie wet mocht worden, de belangen van vele leden der vakvereeniging ernstig zouden worden geschaad, daar vele door het Rijk of de Gemeente te stichten bouwwerken aan particulieren zou worden opgedragen.
Hoewel uit bovenstaande clausule dit gevolg niet direct is op te maken schijnt het toch gewenscht er ter bevoegder plaatsc op aan te dringen, dat het opdragen van scholenbouw aan particuliere architecten niet langer uitzondering, zooals tot heden het geval was, zal blijven, doch meer en meer regel zal worden.

ANNONCE N. R. CT.
Een der bestuursleden vestigt de aandacht van het Bestuur op de onderstaande annonce in de N. R. Ct.
Bij het Provinciaal Electriciteitsbedrijf in Friesland kan, voor het ontwerpen en detailleeren van een electriciteitsfabriek, kantoren en bijgebouwen en eventueel voor de uitvoering dezer plannen, een ervaren bouwkundige worden geplaatst, gewoon zelfstandig te werken, aan wien, onder toezicht van de Directie van het bedrijf, de leiding der werkzaamheden kan worden toevertrouwd.
Sollicitatiestukken met duidelijke omschrijving van vroegeren en tegenwoordigen werkkring, opgave van uitgevoerde werken, leeftijd, verlangd salaris en eventueelen tijd van indiensttreding, worden ingewacht vóór 15 November 1916 bij den ondergeteekende.
Leeuwarden, den 26 October 1916.

De Commissaris der Koningin in de Provincie Friesland,
P. V. A. VAN HARINXMA THOE SLOOTEN.

Zooals ook in „De Bouwwereld" d.d. 1 Nov. l.l. wordt opgemerkt „had het toch meer op den weg der Provincie Friesland gelegen om het ontwerp van een zoo belangrijk bouwwerk als de Electrische Centrale op te dragen aan een erkend bouwmeester, terwijl het hier waarschijnlijk de bedoeling was om aan den gezochten bouwkundige een ondergeschikte plaats aan te wijzen."

Het bestuur besluit den onderteekenaar der advertentie, den Commissaris der Koningin in de provincie Friesland te wijzen op het onjuiste der gevolgde methode, die het zeer twijfelachtig maakt, dat de bouw der bedoelde Centrale uit architectonisch oogpunt zal slagen.

PERSONEEL. Den kantoorbediende wordt een salarisverhooging toegekend van f 10,— per maand.

AGENDA LEDENVERGADERING. De agenda der ledenvergadering wordt vervolgens vastgesteld.

RONDVRAAG.
Naar aanleiding van een vraag van den heer Slothouwer wordt de benoeming van den Secretaris-redacteur ter sprake gebracht. Het blijkt, dat de Algemeene Vergadering, die in Juli l.l. werd gehouden, heeft besloten den Secretaris aan te stellen als Secretaris-redacteur voor den tijd van één jaar, na dezen proeftijd zal de Algemeene Vergadering zich uitspreken, betreffende een al of niet vaste aanstelling van den Secretaris-redacteur.
De Voorzitter sluit thans de vergadering.

J. WESSELIUS,
Alg. Secretaris.

Ontvangen Boek- en Plaatwerken.
Prof. E. Gugel, Geschiedenis van de Bouwstijlen Afl. 6/9, G. Bolle Rotterdam; Commissie voor het Stadsschoon te Amsterdam, Jaarverslag over 1915; Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant, Nieuwe Catalogus der Oorkonden en Handschriften, Lutkie & Cromenburg, 's-Hertogenbosch; Ver. „Ambachtsschool", Verslag over 1915; N.V. Technisch Bureau H. Rutgers, 's-Gravenhage, Bouw van Interneeringsdepots en Vluchtoorden, 1914—1915; K. P. C. de Bazel, De verhouding van de bouwkunst tot de Godsdienst; Alg. Ned. Opzichters- en Teekenaarsbond, Verslag over 1914 en 1915; West-Friesch Museum te Hoorn, Verslag over 1915; N. Sirag Jzn., Burgerlijke Bouwkunde Eerste Deel Afl. 3; Königl. Technischen Hochschüle in Hannover, Programm für das Studion jahr 1916—1917; Alg. Nederl. Opz. en Teekenaarsbond, Verslag over 1914 en 1915; Gem. Bouw- en Woningtoez. te Amsterdam, Verslag over 1914; Osterreichischen Ingenieur- und Architektenverein, Jahrbuch 1916; L. de Groot, Havenwerken van Makassar; H. F. Tillema, „Kromoblanda", Over 't vraagstuk van „het Wonen" in Kromo's groote land, 2e Deel; L. Zwiers, Fundeeringsmethoden, v. Mantgem & de Does; P. W. Scharros, Inleiding tot de studie van het Gewapend Beton, v. Mantgem & de Does; Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht en Gemeentelijke Woningdienst te Amsterdam, Verslag over 1915; Gemeentelijke Woningdienst te Amsterdam, Verslag van de Woningtelling gehouden in de maand Februari 1916.

Ledenvergadering op Donderdag 23 November a.s. ten 10½ uur voorm. in het Gebouw der M. B. V. A.

AGENDA:
Voormiddag. Aanvang 10½ uur.
1. Notulen.
2. Ingekomen stukken.
3. Benoeming leden Eereraad.
4. Voorstel Commissie van Redactie om het Tweemaandelijksch Tijdschrift niet meer uit te geven en het Bouwkundig Weekblad op 12 pagina's te brengen.
5. Hoofdelijke omslag. Plaatsing der obligaties van het legaat SCHILL.
6. Uitgaven Dr. SCHÜLER.
7. Voorstel tot adhaesiebetuiging met de Restauratieregelen van den Oudheidkundigen Bond.

Namiddag. Aanvang 2 uur.
8. Rapport van de Commissie van het Middelbaar Technisch Onderwijs.
9. Rondvraag.

Ter gelegenheid van deze vergadering zal in het gebouw der Mij. een tentoonstelling worden gehouden van reproducties der werken van den heer Hanrath, Architect te Hilversum.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST — M·B·V·A — VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. GRATAMA, C. J. KRUISWEG en J. B. VAN LOGHEM.
Redacteur: J. WESSELIUS.
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

37STE JAARGANG. = 25 NOV. 1916. = No. 30.

INHOUD: REDACTIONEEL GEDEELTE. Bouwmeester en Kunstnijveraar, door J. van Loghem. — Volkshuisvesting, door Mels J. Meijers. — Berichten. — OFFICIEEL GEDEELTE.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

BOUWMEESTER EN KUNSTNIJVERAAR.

De bouwmeester maakt in opdracht van zijn lastgever, hetzij alleen of in samenwerking met andere kunstenaars, de ontwerpen voor de gebouwen, de betimmeringen, meubelen, lampen enz.
Hoewel door 't werk van meer dan één kunstenaar, die **onafhankelijk** van elkaar een gebouw tot stand brengen, een behoorlijk geheel kan ontstaan, wordt het toch nooit een eenheid, een kunstwerk.
Daarom ligt het voor de hand, dat elke poging, die gedaan wordt, om de onderdeelen te onttrekken aan de leiding van den architect, met kracht moet worden tegengegaan.
Een dergelijke poging wordt thans door de kunstnijveraars gedaan. Zij zijn bezig actie te voeren, om te bereiken, dat de geheele of gedeeltelijke inrichting van het door den architect ontworpen gebouw, aan de kunstnijveraars zal worden opgedragen.
Waar deze actie zich o.a. richt tot den opdrachtgever, zal het mogelijk worden, dat de architect zich door keuze van den opdrachtgever naast een kunstnijveraar geplaatst ziet, die door gemis aan verwantschap met de ideeën van den bouwmeester, niet in staat zal zijn diens ideeën te verwerkelijken, laat staan het geheel tot een harmonisch geheel op te voeren.
Dit laatste is alleen mogelijk, wanneer gelijk gestemde, of elkaar aanvullende kunstenaars samenwerken.

Wanneer de kunstnijveraars van meening zijn, dat de architecten uit bekrompenheid of inhaligheid te veel aan zich persoonlijk houden, dan ware gedachtenwisseling tusschen de V.A.N.K. en de M.B.V.A. resp. B.N.A. gewenscht geweest, en zoo niet spoedig invloed daarvan was te bemerken, dan zou de V.A.N.K. voor elk speciaal geval zich kunnen blijven wenden tot de architecten-vereenigingen; maar de thans gevolgde wijze van ageeren heeft een zeer bedenkelijk koopmanskarakter.
Zijn nu de kunstnijveraars misschien eigenlijk kooplieden?
Voor een deel, ja. De kunstnijveraar, die een winkel of een fabriek bezit of aandeelhouder in een dergelijke zaak is, is als kunstenaar zijn vrijheid kwijt. Hij heeft commercieele belangen naast zijn kunstbelangen. Een kunstenaar zonder vrijheid houdt op kunstenaar te zijn. Het moge kort of lang duren, hij duikelt, en is als kunstenaar ten doode opgeschreven.
Nu is het opvallend, dat zeer veel kunstnijveraars eigenlijk winkelier of fabrikant, of minstens aandeelhouder in een zaak zijn.
Er zullen zeker redenen van finantieelen aard zijn, die vele kunstnijveraars tot winkeliers maakten, maar met die redenen behoeven we ons uit kunstoogpunt niet bezig te houden.
Evenals wij steeds krachtig te velde trekken tegen den architect-koopman en den architect-aannemer, zoo zullen we stelling nemen tegen den kunstnijveraar-koopman of kunstnijveraar-winkelier.
Zoolang iemand uitsluitend winkelier is als andere winkeliers, zal hij met vrede gelaten worden, maar zoodra hij zich onder het mom van kunstenaar naar voren dringt en opdrachten gaat najagen in naam der kunst, maar in wezen ten koste van het zuivere kunstbeginsel, zal het noodig wezen tegen deze beweging te strijden.

Al hebben de kuntsnijveraars zich een „college voor opdrachten" geassumeerd, waarin o.a. Dr. A. Pit zitting heeft, dan nog zal het duidelijk moeten worden, dat zij, hoe ook de schoone schijn met hen is, slechts zuiver kooplieden zijn, die trachten opdrachten te bemachtigen, zoogenaamd in naam der kunst.

Even bedenkelijk als het voor de kunst is, wanneer de bouwmeester tracht opdrachten te bemachtigen, die hem niet ten gevolge van zijn capaciteiten als kunstenaar worden verstrekt, zoo bedenkelijk is het ook als nijverheidskunstenaars opdrachten najagen, al gaat die actie dan ook niet van hen persoonlijk uit, maar van het „College van advies voor opdrachten."

Het is te betreuren, dat de werkelijke kunstenaars onder de kunstnijveraars niet meer geprotesteerd hebben tegen deze actie. Want wil er ooit sprake zijn van een levende kunst, met als hoogste uiting het gebouw als de volledige harmonische symphonie van alle kunstuitingen tezamen, dan zullen de schilders, beeldhouwers, kunstnijveraars en tuinarchitecten moeten beseffen, dat de architect en niemand anders degene is, waarmee zij moeten samenwerken, en onder wiens leidende gedachten zij kunnen geraken tot de volle ontplooiing hunner gaven.

Het moet natuurlijk geen keurslijf zijn, dat hen door den architect wordt aangedaan, maar toch zal de bouwmeester de onzichtbare draden in de hand moeten houden, ter wille van de eenheidsidee, die uit gebouw en inrichting zal moeten spreken. De kunstenaar, die deze draden hoe ijl ook, als banden zal voelen, die hem knellen, zal niet geschikt zijn om in gemeenschap met anderen het werk tot een kunstwerk, tot een eenheid in veelheid op te voeren.

Voor hem zijn vele wegen als vrij kunstenaar open, maar hij zal zich onthouden van de gebonde kunst, die voor het gebouw noodzakelijk is.

Aangezien nu de architect als schepper van het gebouw, de geestelijke leider bij uitvoering en inrichting behoort te zijn en te blijven, zal hij geheel vrij moeten zijn in de keuze der andere kunstenaars. Een college van advies voor opdrachten is voor zijn keuze waardeloos. Hij kent zeer goed het werk van hen, die hem behulpzaam zullen zijn, om, waar hij te kort schiet, aanvullend en verbeterend op te treden.

Zijn keuze zal vallen op hen, in wier werk hij verwantschap van denken en gevoelen ontdekt. Als hijzelf werkelijk kunstenaar is en geen koopman-architect, zal hij zich wenden tot hen, die evenmin koopman of winkelier zijn, tot den vrijen kunstenaar, daar hij intuïtief het dualistisch karakter van den kunstenaar-koopman doorziet.

Hoewel het te betreuren is, dat in de actie der kunstnijveraars de kunstenaar met den kunstnijveraar-winkelier samengaat, is dit toch verklaarbaar, daar de laatste meestal de slimste is, en gaarne zijn lading wil dekken.

Toch is dit samengaan zeer ten nadeele van den zuiveren kunstenaar. Wil deze zijn wensch vervuld zien, en met den bouwmeester samenwerken, dan zal dit mogelijk zijn, al is de weg moeilijk. Ten eerste is het kunstbegrip nog niet voldoende doorgedrongen, om te doen beseffen, dat, waar de middelen het eenigszins toelaten, een hooger schoonheid wordt bereikt, wanneer naast den bouwmeester de speciale kunstenaar, de specialist treedt, die de onderdeelen verzorgt; maar ook houden vele architecten uit bekrompenheid alles aan zich. Is het geheel werkelijk van hun hand, dan kan het er nog mee door, maar, wanneer de ontwerpers der onderdeelen verdoezeld worden tegenover den lastgever ter wille van de persoonlijke glorie van den architect, is het natuurlijk bedenkelijk. Dit laatste kan echter in dit schrijven onbehandeld blijven, daar deze categorie van koopman-architecten in de openbare pers reeds herhaaldelijk is naar voren gebracht.

Wanneer de kunstnijveraars met open vizier en met eerlijke middelen strijden voor hun belangen, dan zullen de gevallen van samenwerking talrijker worden.

Het publiek zal dan in de gebouwen, door samenwerking van den bouwmeester met andere kunstenaars ontstaan, schoonheden ontdekken, die zonder die samenwerking onmogelijk zouden zijn.

Ook tentoonstellingen van werk van alle groepen kunstenaars bijeengebracht, kunnen licht verspreiden, terwijl persoonlijke omgang van de vertegenwoordigers der kunstenaarsgroepen noodig is om door wrijving van gedachten en het zien van elkaars werk, de begrippen te verhelderen.

Maar „colleges voor opdrachten" zijn uitingen van koopmansgeest, die elken kunstenaar onwaardig zijn.

De architect zal zelf zijn medewerkers kiezen en met hen overleggen, of zij met hem willen en kunnen samenwerken.

De opdrachtgever zal, als hij vertrouwen in den architect stelt, zelf geen andere kunstenaars kiezen, en zich van opdrachten aan deze onthouden tot de architect daarover met hem van gedachten heeft gewisseld.

Het zal den opdrachtgever blijken, als hij aldus handelt, dat de ware vrijheid de ware gebondenheid is.

IR. J. B. VAN LOGHEM, M. B. V. A.

VOLKSHUISVESTING.

DE ARCHITECTEN EN DE WONINGBOUW

door MELS J. MEIJERS.

IV. *Terug naar laagbouw.*

Door vereenigingsbouw onder architecten zijn we in Amsterdam reeds in zeer belangrijke mate tot laagbouw teruggekeerd. De laagbouw, die hier sinds lang onmogelijk heette, is alsnog mogelijk gebleken. En dat, trots de ongetwijfeld juiste stelling, dat laagbouw zoo onvoordeelig is, omdat immers bij lage huisjes als de bedoelde, de kosten van terreinophooging, straataanleg en rioleering, van fundeering, bodemafsluiting, dak, e.d. komen ten laste van twee woningen boven elkaar, terwijl bij hoogbouw dezelfde kosten verdeeld worden over vier woningen. Tegen welke redeneering absoluut niets is in te

brengen, dan alleen dit: de hoogere waarde, die de vereenigingen van toekomstige bewoners toekennen aan de lage bouw van vrije woninkjes, en hun ernstige begeerte om zich, niet langer dan onvermijdelijk is, te laten opstapelen in de hooge woonkazernes met hun reeksen gemeenschappelijke trappen, enz.

Het is de architect J. H. W. Leliman geweest, die voor de vereeniging „Eigen haard" in de Indische buurt bij den Zeeburgerdijk, te midden van gewonen Amsterdamschen kazernebouw van 4 woonverdiepingen, het in 1912 heeft aangedurfd op den duren Amsterdamschen bouwgrond, die bovendien nog zulke kostbare voorziening vereischt en een kostbaren onderbouw noodzakelijk maakt, huisjes te bouwen hoog twee verdiepingen en zolder, verdeeld in vrije beneden- en bovenwoningen, gegroepeerd in twee blokken van tezamen 160 woningen. Welk schitterend voorbeeld onmiddellijk is gevolgd in de Transvaalbuurt door de „Algemeene" met Berlage als architect, waar men eenerzijds aansloot aan den bestaanden laagbouw langs de Ringvaart, ontstaan ten tijde, dat het daar nog was gemeente Nieuwer Amstel, en anderzijds aan den nieuwen hoogbouw daar in de laatste jaren ontstaan. Zoo ontstond een complex overgaande van hoog-over-middelhoog-naar laagbouw (resp. 4, 3 en 2 woonverdiepingen).

Een en ander bleek zoo'n succes, dat men van gemeentewege er toe kon overgaan voor den vereenigingsbouw benoorden het IJ, in de oude Vogelwijkslanden, uitsluitend laagbouw te verlangen. En aangezien daar zoo goed als uitsluitend door vereenigingen gebouwd wordt, ontstaat daar een bebouwing, die geheel-en-al van den Amsterdamschen kazernebouw verschilt.

Nu zijn de omstandigheden, daar over 't IJ, eenigermate gunstig. Eerstens is de grond er minder duur: gemeentegrond, die niet te kwader ure in speculantenhanden kwam. En dan was reeds 3 Januari 1912 in de Bouwverordening bepaald, dat dáár niet meer dan drie woonverdiepingen hoog mag worden gebouwd. Tot 1905 was het aantal verdiepingen onbeperkt. Toen werd in de verordening voor de geheele stad bepaald, dat hoogstens 4 woningen op elkaar gestapeld mogen worden. Dat was al een groote vooruitgang. Toen echter in 1911 een aanvang werd gemaakt met de arbeiderswoningbouw benoorden het IJ heeft men spoedig de verordening aldus aangevuld, dat aldaar het maximum op één verdieping minder werd gesteld.

De eerste vereenigingsbouw, daar opgericht, heeft dan ook nog die maximumhoogte en bestaat uit perceelen omvattend drie woningen boven elkaar. Het is de Roomsch-Katholieke Vereen. „Dr. Schaepman" met haar architect Rynja, die daar het pionierswerk heeft verricht. De eerstvolgende uitbreiding van Schaepman had nog plaats tot gelijke hoogte, maar haar laatst gebouwde perceelen met al wat er gebouwd is door andere vereenigingen, bestaat uitsluitend uit laagbouw: vrije beneden- en bovenwoningen. Het is een kolonie, die reeds 518 woningen omvat van 5 vereenigingen, zijnde, behalve de genoemde: „Eigen haard" (Leliman), „de Algemeene" (Berlage en van Epen), „Patrimonium" (Kuipers en Ingwersen) en de R. K. Vereen. „Het Oosten" (Scholten en Lippits). Bovendien een complex van een Vereeniging van scheepvaart-industrieelen, werkend met eigen kapitaal (architect W. Noorlander). Het geheel gegroepeerd om een klein park en met veelvuldige toepassing van voortuinen, een paar kleine pleintjes, een blok, waarbinnen een gemeenschappelijke tuin en een ander, waarbinnen drie scholen.

Een voortzetting van dit kwartier door dezelfde vereenigingen en een paar andere zal plm. 850 woningen bevatten, met als centrum een pleintje, waarop een Protestantsche kerk, in een der blokken een openbare speelplaats, en ergens als voornaam moment in de bebouwing, dus niet meer inpandig, en toch voldoende terugliggend van het verkeer: een schoolgebouw.

Bovendien zal binnenkort in de Spaarndammerbuurt de Vereeniging „Het Westen" (arch. Walenkamp) een complex laagbouw oprichten in hofvorm en zal men ongetwijfeld ook elders in die richting voort blijven gaan. Zoo zal ook bij den gemeentelijken woningbouw in beduidende mate laagbouw worden toegepast.

* * *

Wat dit beteekent voor Amsterdam, thans, deze terugkeer met den volkswoningbouw tot den laagbouw, wil ik nog even nader toelichten. Toen indertijd, in den jare 1868 door de meest energieke arbeiders de „Vereeniging Bouwmaatschappij tot verkrijging van eigen woningen" werd opgericht, was het doel: het bouwen van vrije eengezinwoonhuisjes, die dan door wekelijksche stortingen het eigendom zouden worden der bewoners. Dat eigenlijke doel is echter in geen enkel opzicht bereikt. Wijl men niet slaagde met den bouw van vrije huisjes, kon er vanzelf niets komen van het in eigendom verkrijgen. De eerste maal heeft men het nog aangedurfd een groepje perceeltjes te bouwen bestaande uit vrije beneden- en bovenwoningen. Daarna is men telkens een verdieping hooger gegaan, en was dus al gauw bij den vierverdiepingbouw beland. En men is daar nimmer tot zijn oude liefde teruggekeerd.

Het is het naamlooze straatje van de Mauritskade doodloopend tegen het Oosterpark, bestaande uit 28 perceeltjes met 56 woningen, die al te duidelijk de kenmerken dragen van de onmacht van hun stichters. Niemand hoeft er heen te gaan om ze te zien. Dat was in 1871.

Toen men omstreeks dien tijd begon aan de uitbreiding van Amsterdam buiten de laatste Singelgracht (Stadhouders- en Nassaukade) is men onmiddellijk tot hoogbouw overgegaan van 3, 4 en spoedig 5 verdiepingen. Slechts op eene plaats in „de Pijp" aan de Jac. v. Campenstraat tegenover de Sweelinckstraat, dus onmiddellijk achter de Stadhouderskade, vindt men nog een rijtje huisjes hoog twee verdiepingen. Maar dat is dan ook, naast het genoemde, het eenige geval van laagbouw aan Amsterdamsche straten der nieuwe stad. In het toenmalig Nieuwer Amstel waren nog wel straten en oude landpaden bebouwd met lage huisjes, maar deze zijn al reeds bijna alle gesloopt om plaats te maken voor hoogbouw, nadat door de grensverlegging in 1896

dat gebied bij de hoofdstad was getrokken en de straten geleidelijk op Amsterdamsche hoogte werden gebracht. De in n°. 27 afgebeelde woningen aan de De Ruiterstraten zullen binnenkort de eenige overgeblevenen zijn van die soort.

* * *

Nu is aan den laagbouw, vooral zooals de vereenigingen die willen, nog een eigenaardige moeilijkheid verbonden. Bouwt men eenvoudig enkelvoudige perceeltjes elk bestaande uit een benedenwoning, zijnde de verdieping gelijkstraats, en een bovenwoning omvattend de eerste verdieping en de zolderverdieping, dan krijgt men in elk zoo'n perceeltje twee woningen welke zeer ongelijk van grootte zijn, namelijk: een zeer bekrompen benedenwoning en een betrekkelijk zeer ruime bovenwoning. In den particulieren bouw in andere gemeenten, waar laagbouw gebruikelijk is, komt men hieraan in den regel tegemoet door de benedenverdieping de noodige uitbreiding te geven door het uitbouwen van

Algemeene Woningbouwvereeniging - Transvaalbuurt - 1913.
Architect Dr. H. P. Berlage.
Type met beneden- en bovenwoning.

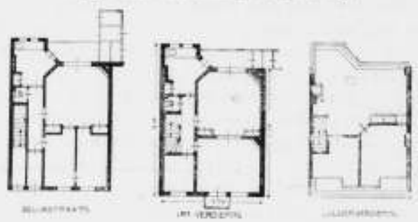

Type met 2 beneden- en 3 bovenwoningen.

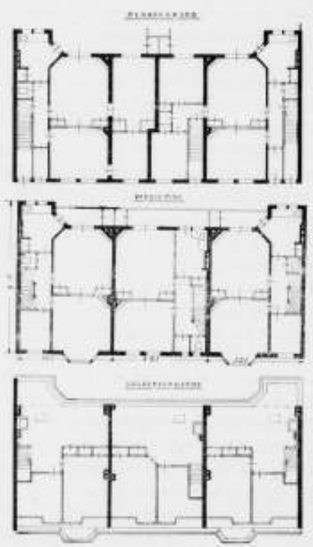

slaapkamertjes. Vooral daar waar alkoven nog zijn toegelaten, geeft het één met het ander de benedenwoning nog betrekkelijk ruimte genoeg. Hier echter,

Eigen haard — Bouw benoorden het IJ — 1915.
Architect J. H. W. Leliman.
Klein type met 5 woningen.

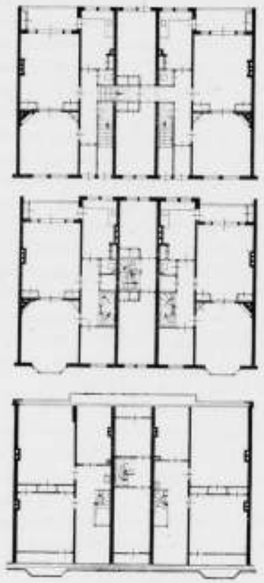

Groot type met 5 woningen.

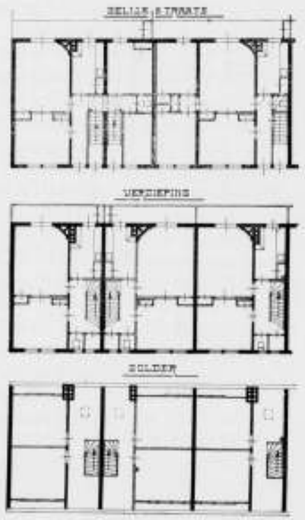

Woningstichting Patrimonium. Architecten Tjeerd Kuipers en A. Ingwersen. Woningen aan de Nachtegaalstraat.

waar alkoven verboden zijn, en bij den vereenigingsbouw ook uitbouwen niet worden toegelaten, moesten andere oplossingen worden gevonden. Ook in dit opzicht was de architect Leliman voorganger. Hij ontwierp voor den eersten laagbouw van „Eigen haard" in de Indische buurt twee typen, elk bevattend twee beneden- en drie bovenwoningen, het kleinste breed ruim 13 Meter en het grootste breed ruim 16 Meter. Een dergelijk type breed 17 Meter werd daarop onder meer toegepast bij den laagbouw van de „Algemeene" in de Transvaalbuurt. Vergelijkt men de hierbijgaande plattegronden van dit typè met die van het geheel overeenkomstige enkele type in hetzelfde blok, dan komt het beste uit wat met de groepeering: twee benedenwoningen, waarop drie bovenwoningen, werd bereikt. Overeenkomstige indeeling is gevolgd bij den bouw benoorden het IJ, behalve door de beide genoemde vereenigingen, ook door „Patrimonium" en „Het Oosten". We geven hierbij nog ter vergelijking de plattegronden van een klein en een groot type met 5 woningen van „Eigen haard" zooals ze daar zijn gebouwd, omdat zij zijn de meest beknopte van die soort.

De hierbij opgenomen kiekjes zijn van de woningen, die daar het laatst gereed kwamen, die van „Patrimonium"

Woningstichting Patrimonium. Architecten Tjeerd Kuipers en A. Ingwersen. Woningen aan de Nachtegaalstraat.

aan de Nachtegaalstraat, welke aan de Sperwerlaan overgaan van laagbouw in drieverdiepingbouw, om aan te sluiten aan een daar reeds bestaand perceel van die hoogte.

BERICHTEN.

Wijziging bouw- en woningverordening. In de Raadsvergadering van den 5 October 1916 werd door den heer Dr. E. A. M. Droog de wenschelijkheid betoogd van de instelling eener Schoonheidscommissie.
In verband daarmede komt het B. en W. wenschelijk voor, in de Bouw- en Woningverordening een artikel op te nemen, behelzende, dat alle bouwwerken moeten voldoen aan eischen uit een oogpunt van welstand te stellen en dat aan B. en W. de bevoegdheid geeft het advies te vragen, hetzij van een bekwaam deskundige, hetzij van eene Commissie van deskundigen.
Na een kleine redactiewijziging wordt deze verordening aangenomen met 8—5 stemmen.

De salarissen der tijdelijke opzichters der genie zijn door den „Alg. Ned. Opz. en Teek. Bond" in een adres aan den minister van oorlog ter sprake gebracht. Daarin wordt gewezen op het feit dat van het geheele corps slechts een vijf-tal meer dan f 3.50 per dag verdient terwijl de overgroote meerderheid f 1.60 tot f 3.45 per dag verdient. (N.B. er zijn 16 verschillende salarieeringen vanaf f 0.55!) Wanneer men het dagloon van f 0.55, dat vermoedelijk aan leerlingen wordt toegekend, uitzondert, bedraagt het gemiddeld salaris f 2.95 per dag of per jaar van 365 dagen f 1076.75, waarvan na aftrek van 5 % pensioenbijdrage overblijft f 1022.91. De tijdelijke opzichters bij de genie moeten nu nog bestaan van het in 1876 vastgestelde en sedert nimmer verhoogde salaris.
Het adres stelt daartegenover dat blijkens de 6de economische nota van den Minister van L. N. H. een ambtenaarsgezin van normale grootte voor levensonderhoud op 1 Juli 1915 een inkomen van ten minste f 1505.— per jaar behoefde, terwijl sedert de kosten van levensonderhoud stegen.
„Zal „Oorlog" dat, zooals men weet — en waardeert — met goed gevolg steeds naar zuinigheid in ieder opzicht streeft, zich echter van de becijfering van „Handel" iets aantrekken?
Interessant in het adres is de vergelijking tusschen de opzichters- en werklieden-verdiensten te 's-Gravenhage.
In 1878 verdiende een metselaar aldaar f 0.15 per uur of, bij een 60-urige werkweek f 9.60 thans bij een uurloon van f 0.38 en f 0.40 en gelijken werkduur f 22.80 en f 24.—. De Haagsche opzichter der genie staat nog op het salaris van 1876 en verdient per week minder dan de werkman wien hij leiding heeft te geven.

Museum van Kunstnijverheid Haarlem. Door eenige belangstellende vrienden werd het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem in de gelegenheid gesteld tot den aankoop over te gaan van een prachtig zijden brokaat weefsel, een slendang uit de Padangsche Bovenlanden. Dit bijzondere stuk is een mooie aanwinst voor de verzameling Indische Weefsels van het Museum, waarin reeds verschillende uitmuntende exemplaren vertegenwoordigd zijn.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Honorarium voor Vereenigingsbouw.
Het Bestuur der Maatschappij ontving onderstaand schrijven. De heer Keppler hiertoe door het Bestuur uitgenoodigd, gaf op de bestuursvergadering van Donderdag ll. eene nadere uiteenzetting, waarop we in het verslag dezer vergadering nader terug komen.

Zooals U vermoedelijk bekend is geworden, tracht het Gemeentebestuur van Amsterdam met alle middelen, welke het ten dienste staan den woningbouw door Bouwvereenigingen te bevorderen.
Verschillende bouwwerken, welker uitvoering werd vertraagd, zullen een dezer dagen worden aanbesteed.
Het uitwerken van andere plannen is bereids aan verschillende architecten opgedragen.
De voorbereiding van nieuwe bouwplannen is aan vele architecten ook in deze tijden toevertrouwd geworden.
Het aantal woningen van Bouwvereenigingen welker bouw in voorbereiding is bedraagt eenige duizenden.
Zonder de bijzondere hulp van het gemeentebestuur van Amsterdam, zouden alle deze plannen stil liggen en blijven stil liggen. Vele architecten zouden alsdan verstoken zijn van zeer belangrijke opdrachten van werken, aan welker uitvoering tonnen gouds verbonden zijn.
Nu is gebleken, dat bij de aanbestedingen het verschil tusschen het begrootingscijfer en het bedrag van de aannemingssom 40 à 45 % bedraagt.
Volgens de honorariumtabel wordt het honorarium berekend in procenten van de aannemingssom, resp. bouwsom. Blijft deze regeling in deze buitengewone tijden van toepassing dan zal bij de bijzondere prijsstijging der materialen, tevens het honorarium voor den architect niet onaanzienlijk mede stijgen.
Stel dat een complex woningen door den architect geraamd is op f 200.000.—.
Het honorarium zal dan bedragen:
f 200.000 à 3 % = f 6400.—
Werkteekeningen
f 200.000 à 92 % = f 1840.—
Totaal f 8240.—
De aannemingssom bedraagt thans f 280.000.—
Het honorarium zal dan bedragen:
f 280.000 à 2.81 % = f 7868.—
Werkteekeningen
f 280.000 à 0.74 % = f 2072.—
Totaal f 9940.—
Het honorarium zou in dit geval met ± 20 % stijgen.
Werd met de uitvoering van de bouwwerken gewacht tot meer normale tijden aanbreken, dan zal het honorarium vermoedelijk niet veel hooger dan het oorspronkelijk berekende bedrag bedragen.
Voor deze werken zal het noodig zijn van de honorariumtabel eenigszins af te wijken. Enkele architecten hebben zich reeds bereid verklaard het honorarium te berekenen naar hun begrootingscijfer, terwijl de vergoeding van onkosten, welke ontstaan zijn door de vertraging in het uitvoeren der plannen, een punt van bespreking met de besturen der vereenigingen en met mij kan uitmaken.
Ik verzoek Uw bestuur beleefd Uwe meening omtrent deze aangelegenheid aan mij kenbaar te maken.

De Directeur van den Gemeentelijken Woningdienst,
KEPPLER.

Tentoonstelling.
De tentoonstelling der reproductiën van werken van den heer Hanrath, blijft geopend tot Zaterdag 16 December a.s. 4 uur. De tentoonstelling kan dagelijks worden bezocht van 10 tot 4 uur, ook des Zondags.

Het Verslag der ledenvergadering van Donderdag 23 November l.l. wordt in het volgend nummer van het B. Weekblad gepubliceerd.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. GRATAMA, C. J. KRUISWEG en J. B. VAN LOGHEM.
Redacteur: J. WESSELIUS.
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. f 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. f 9.50. Afz. Nos f 0.15. fr. p.p. f 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels f 1.—, elke regel meer f 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen f 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

37STE JAARGANG. = 2 DEC. 1916. = No. 31.

INHOUD: REDACTIONEEL GEDEELTE. Volkshuisvesting, door Mels J. Meijers. — Het verzoek van den gemeentelijken woningdienst te Amsterdam in zake de honoraria-regeling van architecten ten behoeve van den woningbouw door bouwvereenigingen door C. I. Kruisweg. — Berichten. — OFFICIEEL GEDEELTE. Verslag Ledenvergadering.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

VOLKSHUISVESTING.

DE ARCHITECTEN EN DE WONINGBOUW

door MELS J. MEIJERS.

In één der blokken van de „Algemeene" komt o.a. nog een type voor, dat een andere oplossing geeft. Het is een dubbel perceel met een zoogenaamden tusschenbouw. Het zijn als-het-ware twee enkele perceeltjes met beneden- en bovenwoning, waartusschen ingesloten een gedeelte breed 2.— M. à 2.50 M. Van welke tusschenbouw de eene benedenwoning de gelijkstraatsche verdieping heeft, en de andere de eerste verdieping, en desnoods (zooals volgens bijgaanden plattegrond) ook nog de zolderverdieping. Bijzonder aantrekkelijk is in dezen bouw, dat alle muren zonder andere onderbreking dan die voor kozijnen van uit de fundeering tot aan de kap opgaan, en het dus alle voordeelen van een allereenvoudigste constructie heeft. Zelfs de verbinding van de ééne benedenwoning met de kamertjes op de eerste verdieping van den tusschenbouw is uiterst gemakkelijk door middel van het steektrapje, dat de voortzetting is van den benedengang.
Een derde oplossing geeft het type toegepast door „Schaepman". Daar is aan de benedenwoning de noodzakelijk geachte uitbreiding gegeven door een klein gedeelte aan de achterzijde van het perceeltje, opgaand

Algemeene Woningbouwvereeniging.
Bouw benoorden het IJ.
Architecten: H. P. Berlage en J. C. van Epen.
Type met „tusschenbouw".

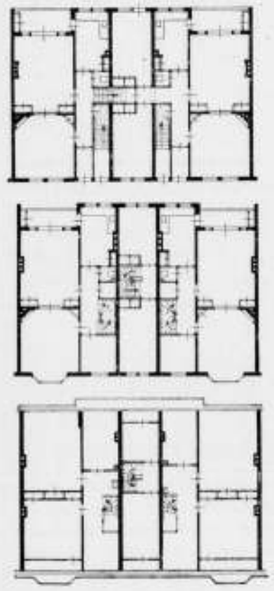

tot de kap, geheel bij de benedenwoning te voegen. Dit gedeelte omvat dus, behalve de zeer beperkte traprruimte, een kamertje op de 1e verdieping en een kamertje of zolderruimte op de zolderverdieping. Hoewel nu de afmetingen van de trapjes en portaaltjes zoo zuinig

R. K. Bouwvereeniging „Dr. Schaepman".
Architect: J. H. Rynja.
Laagbouw aan het Spreeuwenpark.

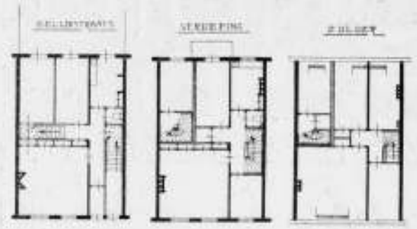

mogelijk zijn genomen, gaat bij deze indeeling, naar verhouding, hieraan toch nogal ruimte verloren.

Een overeenkomstig type is ontworpen voor „Het Westen" in de Spaarndammerbuurt door den architect Walenkamp. Hier zijn op gelijke wijze twee vertrekjes op de 1e verdieping gevoegd bij de benedenwoning. De

„Het Westen".
Architect: H. J. M. Walenkamp.
Hofbouw Spaarndammerbuurt.

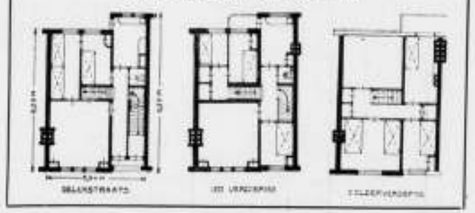

verbindingstrap is hier een steektrap. De zolderverdieping is geheel voor de bovenwoning.
Verder heeft „Het Oosten" nog combinaties van drie benedenwoningen waarop vier bovenwoningen, en komen nog allerlei afwijkende typen voor, maar de hiervoor genoemde zijn de normale. En de meest eenvoudige zijn de beste.

Dat buiten Amsterdam architecten werkend voor vereenigingen zich met hetzelfde vraagstuk hebben bezig gehouden, blijkt o. a. uit het type deel uitmakend van den Arnhemschen hofbouw om het van Verschuerplein, van de Rotterdamsche architecten de Roos en

Vereeniging „Volkshuisvesting" te Arnhem.
Architecten: De Roos en Overeynder.
Perceel met 1 beneden en 2 bovenwoningen.

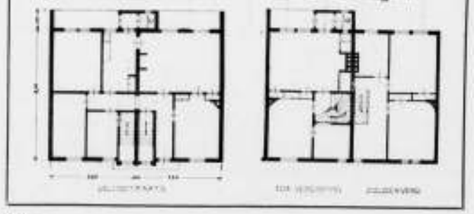

Overeynder. Om benedenwoningen te krijgen van voldoende ruimte, vereenigden zij de benedenverdiepingen onder twee kleine bovenwoningen tot één woning.

Algemeene Woningbouwvereeniging.
Architecten: H. P. Berlage en J. C. van Epen.
Woningen aan het Spreeuwenpark.

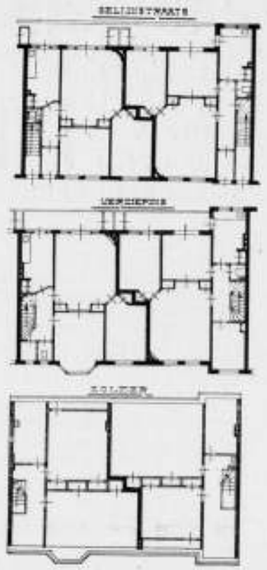

Ten slotte hier nog een paar in elkaar sluitende perceeltjes met woningen van wat grooter afmeting.

* * *

Inzake de betrekkelijk ongunstige positie waarin de laagbouw in Amsterdam verkeert door de kostbaarheid van den onderbouw, zou weer heel wat gewonnen zijn, indien het door een proef kon blijken, dat onderheiing voor dergelijken lichten bouw overbodig is. Zeer wel mogelijk is, dat de gebruikelijke massale zandophooging en vooral de compacte kleiopspuiting benoorden het IJ, dergelijke lage perceeltjes gemakkelijk zonder ongelukken kan dragen, althans wanneer zij worden opgetrokken op een naar buiten ver uitstekende gewapendbetonplaat, die dan tevens als bodemafsluiting dienst doet, en als zoodanig dan van vrij wat meer waarde is dan de gebruikelijke, tusschen de fundeeringmuren hangende, ongewapende betonkoek. Wanneer we aldus, hier in Amsterdam, evenals bij het Rotterdamsche „tuindorp" aan de Heiplaat, zonder paalfundeering konden bouwen op de opgehoogde of opgespoten grond, waarschijnlijk konden we dan in niet te ver verwijderden toekomst zelfs overgaan tot den bouw van éengezinswoonhuisjes van betrekkelijk lagen huur. In „tuinwijk"-aanleg, met vrijstaande blokjes van twee tot acht woninkjes.

Het is onder de huidige omstandigheden voor een zakelijk mensch haast te mooi om 't neer te schrijven.
„E pur si muove!"

Door een vergissingv an den zetter is in het vorige No. op pag. 226 rechts boven een verkeerd cliché afgedrukt. Hier volgt alsnog de teekening, die daar was bedoeld.

Eigen haard. — Bouw benoorden het IJ. — 1915.
Architect J. H. W. Leliman.
Klein type met 5 woningen.

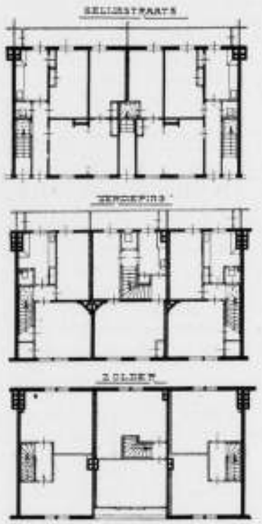

HET VERZOEK VAN DEN GEMEENTELIJKEN WONINGDIENST TE AMSTERDAM IN ZAKE DE HONORARIA-REGELING VAN ARCHITECTEN TEN BEHOEVE VAN DEN WONINGBOUW DOOR BOUWVEREENIGINGEN.

„Geeft den Keizer wat des Keizers is en Gode wat Godes is" —.

Wanneer wij uit het ingekomen schrijven van den Directeur van den Gemeentelijken Woningdienst te Amsterdam aan het bestuur der M. B. V. A., voorkomende in het B. W. No. 30 van 25 Nov. jl. de voornaamste punten naar voren brengen, dan zijn het wel deze:
of de architecten genegen zijn ten behoeve van den woningbouw hunne salarisregeling te gronden, *niet* op de aannemingssom, maar op de begrooting, met een toeslag voor onkosten, zoo die zijn ontstaan door vertraging in de uitvoering der plannen;
of deze maatregel geldend is niet alleen voor de plannen, die vóór of tijdens het begin van den oorlog ingediend waren, maar ook voor die, waarvoor thans de opdrachten zijn of nog worden verstrekt;
en of dit verzoek wordt gedaan om het tot standkomen der plannen voor den woningbouw te bevorderen, waardoor het tevens zal worden een daad in het belang van de architecten zelf.
Als toelichting wordt gezegd: een complex woningen, *begroot* volgens prijzen van voor den oorlog op f 200.000 kost aan honorarium van den architect, plus kosten voor werkteekeningen f 8240.
Door de tegenwoordige omstandigheden wordt de *aannemingssom* van dat complex woningen f 280.000 en hierdoor het honorarium van den architekt plus de kosten voor werkteekeningen f 9940.—. De kosten van aanbesteding worden dus vermeerderd met 40 pCt., de belooning voor den architect met 20 pCt. en in totaal geeft het voor de bouwvereeniging een meerdere kosten van f 80.000 + f 1.700 of f 81.700. In procenten uitgedrukt bedraagt dus het deel van den architect ruim 2 pCt. van het geheel der meerdere kosten.
Wil het verzoek van den Gemeentelijken Woningdienst dus doel treffen, dan moet de prijsvermindering over de geheele linie gezocht worden, dus niet alleen bij den architect, maar ook bij de leveranciers en de aannemers, en zal dit noodzakelijk indirect terugslaan op de teekenaars, opzichters en werklieden.
Aangenomen, dat het voorstel over de geheele linie slaagt, dan maakt men daardoor de exploitatierekening van den woningbouw toch niet sluitend, want door het voorstel kan het prijsverschil niet belangrijk verminderen. Door er op in te gaan, vermindert met dus den toeslag van Rijk of Gemeente, daar zonder den toeslag dier beide onder de huidige omstandigheden geen sluitende exploitatierekening te maken is. Deze *gemeenschapsplicht*, waarvan de kosten uit de belastingen gehaald moet worden, zoo goed als elke andere, wenscht men dus ten deze voor een deel te doen betalen door hen, die hun arbeid geven voor den woningbouw en men beschouwt dus de meerdere onkosten ontstaan door de tijdsomstandigheden als toevallige baten of wel als O. W. voor de betrokkenen bij den bouw.
Maar dan behandelt het Rijk zijn O. W.-makers toch heel wat beter.
Aan den anderen kant erkent men toch ook, dat die z.g. toevallige baten geen zuivere winsten zijn, daar men bij de toepassing van de gewijzigde berekening, voor die plannen, die een langdurige vertraging ondergingen; wat enkel dus slaat op de plannen vóór of tijdens het begin van den oorlog gereed gemaakt, dus onder gunstiger economische toestanden dan thans een tegemoetkoming in de onkosten in uitzicht wordt gesteld. Maar ook kan het geen *zuivere* winst zijn voor hen, die thans opdrachten ter uitvoering ontvangen, waarvoor de begrooting toch gebaseerd moet zijn op nu geldende prijzen, waardoor deze dus geen 40 % met de aannemingssom zal verschillen en om tot dat verschil te geraken, die begrooting terug gebracht moet worden tot prijzen voor den oorlog besteed, maar dan zijn de kosten voor het vervaardigen der plannen toch gemaakt onder den druk dezer tijdsomstandigheden, als hoogeren levensstand-

aard, hoogere belastingen arbeidsloonen, e. d. die zeker ten volle de genoemde 20 % equivaleeren.
Reeds is gezegd, wil het plan doel treffen, dan moet men slagen over de geheele linie, dus ook bij de leveranciers en de aannemers. Maar ook daar zal het zijn als bij ons: wel een grooter verschil in de gemaakte bruto winst, maar kleiner omzet en grootere exploitatiekosten, waardoor dus de inkomsten noodig voor een behoorlijke voortzetting van zaken minder zullen zijn.
Het voorstel leidt er dan ook beslist toe, de hoogst noodige salarisverbetering of tijdelijke toeslag van het personeel tegen te houden.
Of hebben de bouwvereenigingen en de gemeente, om maar bij ons zelf te blijven, juist die architecten opdrachten verstrekt en zullen zij nog opdrachten verstrekken aan hen, die een dergelijke besnoeiing hunner inkomsten dragen kunnen, zonder dat dit voor een deel behoeft verhaald te worden op de personen, die met hen mede arbeiden.
Maar dan wordt daardoor een precedent gesteld, dat een zwaren druk zal leggen op die architekten, die voor hun taak berekend zijn, maar den financiëelen ondergrond, als thans wordt geeischt, missen; dan geeft, en dit is niet denkbeeldig, dat precedent aanleiding tot zeer ongezonde toestanden, want geloof maar vrij, dat het voorbeeld door Amsterdam gegeven, velen tot navolging zal strekken, zoowel voor dezen als voor particulieren bouw.
Wat moet dan een architect doen, zoo diens particulieren lastgever met een dergelijk voorstel komt?
De *Overheid* mag in deze tijden zeker niet met dergelijke voorstellen haar gemeenschapsplicht verminderen door druk te leggen op menschen, die dien druk niet dragen kunnen, waardoor de economische ontwrichting nog erger wordt.
Aan voorspellingen wil ik mij niet wagen; ook de directeur van den Gemeentelijken Woningdienst heeft, zooals hij zegt, daaraan een broertje dood, maar toch brengt hij in zijn ambtelijk schrijven het volgende onder onze aandacht:
„werd met de uitvoering van de bouwwerken gewacht „tot meer normale tijden aanbreken, dan zal het hono„rarium vermoedelijk niet veel hooger zijn dan het oor„spronkelijk berekend bedrag."
Maar ik vraag mij af: kan een voorstel als hier wordt gedaan met een dergelijk slot het bureau verlaten van een afdeeling, die staat onder de Wethouderlijke leiding van den Heer Wibaut? Of zijn de Heeren hun logischen gedachten gang kwijt geraakt èn door de toezegging te dezer zake van eenige architecten èn van hen, die in de meeste bescheidenheid ons hebben doen weten, dat zij belangloos hun werk geven ten behoeve van woningbouw voor de zomermaanden, dat thans diakonie arbeid als het eenige heilzame middel in deze omstandigheden ons wordt voor gehouden dáár, waar men dat het allerminst zou verwachten?
Bussum, 26 Nov. C. J. KRUISWEG.

BERICHTEN.

Nationale Openbare Prijsvraag voor een nieuw Gebouw voor de Rijksacademie van Beeldende Kunsten in het nieuwe Plan Zuid te Amsterdam. Als juryleden voor bovenstaande prijsvraag zijn benoemd door den Minister van Binnenlandsche Zaken:
tot lid en voorzitter: Prof. Dr. A. J. der Kinderen, hoogleeraar, directeur der Rijksacademie van Beeldende Kunsten;
tot lid en secretaris: Paul J. de Jongh, architect te Amsterdam;
tot leden: Dr. H. P. Berlage, architect te 's Gravenhage; A. W. Bos, directeur van Publieke Werken te Amsterdam; Prof. J. Bronner, hoogleeraar aan de Rijksacademie te Amsterdam; Jos. Th. J. Cuypers, c. b. i., architect te Roermond; J. Gratama, b. i., architect te Amsterdam; Dr. Jan Kalf, secretaris der Rijkscommissie voor Monumenten van Geschiedenis en Kunst te 's Gravenhage; J. Limburg, b. i., architect te 's Gravenhage; R. N. Roland Holst, kunstschilder te Laren; Prof. Jhr. Dr. J. Six, hoogleeraar der Rijksacademie te Amsterdam.
De Jury zal zitting houden te Amsterdam.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Verslag der ledenvergadering der M.B.V.A. op 23 November l.l. in het Gebouw der Maatschappij.
Aan deze vergadering was verbonden een tentoonstelling van reproducties van werken van den heer Hanrath, die door de deelnemers aan de vergadering met belangstelling werd bezichtigd.
Het Bestuur was voltallig aanwezig; om 10½ uur opent de voorzitter de heer S. de Clercq de vergadering met een kort woord van welkom.
Dan wordt overgegaan tot de behandeling der agenda.

Ingekomen stukken. SCHRIJVEN GEMEENTELIJKE WONINGDIENST. De heer Keppler, de directeur van den gemeentelijken woningdienst van Amsterdam, door het Bestuur uitgenoodigd op de ledenvergadering zijn schrijven, dat in het vorig nummer van het B. Weekblad werd gepubliceerd, nader toe te lichten, had bereidwillig aan deze uitnoodiging gehoor gegeven. In afwachting van den komst van den heer Keppler, worden in verband met boven aangeduid schrijven eenige opmerkingen gemaakt.
De voorzitter wijst er op, dat in de eerste plaats door de tijdsomstandigheden de architecten in hun practijk vaak vele en groote moeilijkheden ondervinden. Dikwijls moeten, door gebrek aan materialen, in reeds vastgestelde projecten ingrijpende veranderingen worden aangebracht, meermalen werden opdrachten als gevolg van de tijdsomstandigheden weder ingetrokken of uitgesteld tot „na den oorlog", terwijl de opdrachten, die tot stand komen veel meer moeite en daardoor kosten met zich brengen. Dat het honorarium van den architect dus meer zou bedragen dan in normalen tijd, d. w. z. de tijd, die aan den oorlog vooraf ging, hiertegen is toch op billijke gronden niet veel aan te voeren. Hier is geen sprake van oorlogswinst, alleen zou moeten worden nagegaan in hoever *deze* honorariumverhooging genoegzaam overeenkomt met de veranderde tijdsomstandigheden, of zij te hoog is of te laag.
De heer Wegerif vreest, dat woningbouwvereenigingen in het algemeen zich zullen beroepen op de houding van den gemeentelijken woningdienst van Amsterdam en ook zullen verlangen, dat de architecten als basis voor de berekening hunner honorarium niet de bouwsom, doch de begrootingsom zullen aannemen. Na den oorlog zou dit wellicht algemeen gebruik zijn geworden en zou het moeilijk zijn de thans geldende regeling opnieuw in te voeren.
Wij kunnen toch niet dit systeem gaan toepassen op ons personeel, teekenaars en opzichters, merkte de heer Kruisweg op, of tegen de aannemers zeggen, dat ook zij geen rekening mogen houden met de veranderde toestanden. Tegenover ons personeel zijn we verplicht bij het bepalen van het salaris, rekening te houden met de tijdsomstandigheden; wanneer de bouwheer dat niet doet tegenover ons, zal de vervulling van die plicht al zeer bezwaarlijk worden.
De heer Posthumus Meyes zal zijn meening zeggen, wanneer ook de heer Keppler aanwezig is.
De heer Gratama wenscht er de aandacht der vergadering op te vestigen, dat in dezen brief in hoofdzaak twee vraagpunten naar voren worden gebracht.
1°. Moet het honorarium voor werken, die voor den oorlog aan den architect werden opgedragen en waarvoor hij zich een bepaald honorarium had gedacht, thans door de niet voorziene prijsstijging der materialen, die weder stijging van de bouwsom tot gevolg heeft, worden verhoogd, zooals bij berekening volgens de thans geldende honorariumregeling het geval is.
2°. Moet de architect voor opdrachten, hem tijdens den oorlog verstrekt het honorarium berekenen, gebaseerd op de bouwsom, zooals ook de tabel, die met de buitengewone omstandigheden geen rekening kon houden, aangeeft, of moet hiervan worden afgeweken en als grondslag voor het honorarium de begrootingsom worden genomen, berekend volgens de prijzen van voor den oorlog, verhoogd met een bepaalden toeslag voor extra geleverden arbeid en onkosten, die een direct gevolg zijn van de oorlogsomstandigheden.
Ook de heer Gratama wil voor verdere bespreking de komst van den heer Keppler afwachten. Alleen wil hij reeds thans verklaren, dat naar zijn meening er geen logisch verband bestaat tusschen de prijsstijging van materialen wegens oorlogsomstandigheden gevolgd door een verhooging van de bouwsom en deze verhooging van het honorarium.
Vergeet de heer Gratema hier niet, vraagt de heer Herman de Roos, dat ook de werkzaamheden van den architect juist door stijging der materiaalprijzen of door een plotseling niet voorzien gebrek aan materialen, belangrijk zijn toegenomen en er dus verband bestaat tusschen honorariumverhooging van den architect en de oorlogsomstandigheden.
De heer Van Noppen maakt dezelfde opmerking.
Daar de heer Keppler thans ter vergadering aanwezig is, geeft de Voorzitter een resumé der gehouden besprekingen.
Ook de heer Keppler plaatst zich op het standpunt, dat de architect aanspraak behoort te kunnen maken op een honorarium, dat verband houdt met het werk, dat van hem wordt geëischt. Hier geldt het echter een regeling; die herziening vereischt. Er zijn werken van de woningbouwvereenigingen, die reeds vóór den oorlog waren voorbereid. Deze konden echter niet worden aanbesteed, omdat men geen sluitende exploitatierekening kon maken; de gemeente moest bijspringen en dat heeft ze gedaan. Nu stijgen door de stijging der materialen ook allerlei andere kosten. Zoo de reute tijdens het bouwtijdvak, acten van notarissen enz. Had de Gemeente nu gezegd, wij gaan niet verder, dan zou alleen de geleverde arbeid vergoed worden en met bouwen zou men kunnen wachten tot de prijzen weder zijn gedaald.
De heer Versteeg. Dat gebeurt niet meer.
De heer Keppler. Daar zijn geen voorspellingen van te maken. In het begin van den oorlog meende ieder, dat deze niet lang zou kunnen duren, thans zijn we reeds in het derde jaar. Ook de gemeente kan wachten tot meer normale tijden zijn teruggekeerd. Ik adviseer dus om het begrootingscijfer, als basis voor de berekening van honorarium aan te houden. Zijn er onvoorziene kosten gemaakt, zijn meerdere teekenaars geengageerd of plannen omgewerkt, dan kan dit nader besproken worden. Dit schijnt mij een billijke regeling toe, ook in verband met art. 4 van de honorariumtabel voor bouwblokken.
De heer Versteeg. Hoe denkt de heer Keppler over het honorarium bij voorbereiding der plannen tijdens den oorlog.
De heer Keppler. Ik sta hier op hetzelfde standpunt. Er zal toch aan deze voorbereiding niet zooveel meerderen arbeid zijn besteed als aan een dergelijken arbeid tijdens den oorlog.
De heer v. Loghem. De architect behoort toch eenige verantwoording te dragen voor zijn begrootingssom. Als hij een begrooting maakt, die zoover beneden de aannemingssom blijkt, dan moet hij dit ook in zijn honorarium gevoelen.
De heer Posthumus Meijjes. Men beweerde vroeger, dat den architecten voor vereenigingsbouw te veel werd betaald. Toen is er een Commissie benoemd, die een tabel samenstelde waarnaar het honorarium berekend zou worden. Deze Commissie kwam bijeen tijdens den oorlog.
Nu, een half jaar later komt de heer Keppler met dit schrijven. Ik verbaas mij hierover. Wel zijn de bouwkosten voor de gemeente hooger, stijgt de rentestandaard, ontvangen zelfs notarissen voor het verlijden van acten een aanmerkelijk hooger honorarium van de gemeente, maar de architecten worden bij deze algemeene stijging uitgeschakeld. Een treurig, benepen standpunt van de gemeente. Wat zal hiervan het gevolg zijn? Dat bij allen bouw in het geheele land dit voorbeeld zal worden gevolgd. In onze tabel hebben wij ons honorarium vastgelegd.
De heer Versteeg. Laten de notarissen ook van hun verhoogd honorarium iets vallen?
De heer Keppler. Ik kwam hier slechts om inlichtingen te geven, niet om te debateeren. Het is mijn plicht om ook op kleinigheden te letten. Ik verzet mij niet tegen de tabel, maar deze is voor normale tijden. De Commissie, waar de heer Posthumus Meyjes van spreekt is benoemd vóór den oorlog.
De heer Posthumus Meyes. Maar de bespreking was tijdens den oorlog.
De heer Keppler. Is deze abnormale tijd wel als zoodanig beschouwd? We leven thans in buitengewonen tijd, dan moeten ook buitengewone maatregelen worden ingevoerd. De bouwkosten zijn 45 % gestegen. Ik wensch te weten, hoe de Maatschappij tegenover mijn voorstel staat.
De heer Posthumus Meyes. De heer Keppler heeft mij niet weerlegd. Ik stel voor de beslissing omtrent dit voorstel aan te houden en de zaak in handen te geven van de Commissie van Geschillen, voor advies. We kunnen onzerzijds de Gemeente een voorstel doen en dit ook publiceeren in het B. Weekblad.
De heer Gratama. Bij het samenstellen der honorariumtabel voor bouwblokken is over den oorlog niet gesproken. Ik was secretaris in de desbetreffende commissie. De tabel geldt uitsluitend voor normale tijden. Met de stijging van materiaalprijzen werd geen rekening gehouden.
Ook ik ben voor verhooging van het honorarium, maar niet op een basis, die afhangt van de prijzen van materialen, maar die verband houdt met de algemeene tijdsomstandigheden.
De heer Ouëndag. Het eene werk wordt dikwijls beter gehonoreerd dan het andere, terwijl de arbeid vaak hetzelfde is. Als de materialen dalen, zullen toch de arbeidsloonen misschien blijven stijgen. We moeten een andere maatstaf hebben, dan in de tabel is vastgesteld.
De heer Versteeg. De zaak moet worden onderzocht door de Commissie, die de honorariumtabel heeft samengesteld.
De heer Posthumus Meijes. Ditzelfde denkbeeld had ik ook. Maar alle leden stellen zich niet meer beschikbaar. Meerdere leden der Commissie, o. a. der heer Tellegen meenden, dat de tabel gehandhaafd moet blijven. Het is hier ook meer een kwestie voor de Commissie van geschillen.
De heer Van Noppen. Het grootste gevaar is, dat in de toekomst de verhooging van arbeidsloonen en de tegenwoordige prijzen standvastig worden. Dan komen wij door deze regeling op de koffie.
De heer Kruisweg: Ik kan mij niet voorstellen, dat het sluitend maken der exploitatierekening verband houdt met bezuinigingen op honorarium van notarissen en architecten. Dan wil ik vragen, wat verstaat de heer Keppler onder „er valt te praten".

De ledenlijst vermeldde de volgende namen: B. van Bilderbeek, A. Broese van Groenou, P. G. Buskens, S. de Clercq, J. Gratama, W. J. de Groot, J. W. Hanrath, C. J. Kruisweg, J. B. van Loghem, H. Masselink, J. J. van Noppen, B. J. Ouëndag, C. B. Posthumus Meyjes, Albert H. van Rood, E. M. Rood, Joh. G. Robbers, J. Herman de Roos, D. F. Slothouwer, G. Versteeg, A. H. Wegerif Gzn., H. J. Wigman, L. Zwiers.

Het voorstel van den heer Gratama schijnt me moeilijk uitvoerbaar. Moeten dan bij de begrooting, waarnaar het honorarium berekend zal worden de eenheidsprijzen worden genomen van voor den oorlog? Dat zal toch moeilijk te controleeren zijn. Ziet de heer Gratama daar kans toe?

De heer Gratama. Dat zal wel gaan.

De heer Kruisweg. 't Is mogelijk, dat de heer Gratama, daar kans toe ziet, maar ik zie dit niet.

De heer Bilderbeek. Het groote gevaar van het voorstel is, dat het schijnbaar slechts van tijdelijken duur is. Prof. Treub heeft nog kort geleden verklaard, dat de prijzen ook na den oorlog niet zullen dalen. Het verwondert mij, dat er architecten zijn, die zich reeds hebben bereid verklaard om hun honorariam volgens de begrooting te berekenen'

De heer Keppler. Ik zal thans voor het laatst antwoorden. De buitengewone prijsstijging der materialen mag geen verband houden met een verhooging van het honorarium der architecten. Zeker mag een nieuw plan, dat wegens gebrek aan bepaalde materialen het oude moet vervangen, in rekening worden gebracht; dan moeten beide plannen worden gehonoreerd.

Wat de opmerking van den heer Kruisweg betreft moet ik er op wijzen, dat om een sluitende rekening te kunnen maken, op velerlei moet worden bezuinigd en dus ook op het honorarium van notarissen en architecten. Voor de extra onkosten, die door de bijzondere omstandigheden worden gemaakt, daarover is overleg te plegen. Ik weet uit ervaring, wat ongeveer het honorarium van den architect voor een arbeiderswoning bedraagt. Er is een bepaalde norm voor te vinden. Dat is niet bij ander bouwwerk het geval, maar wel bij de z. g. massabebouwing.

Wat betreft de honoreering van opdrachten tijdens den oorlog verstrekt, ook hiervoor zal een begrooting moeten worden opgemaakt met prijzen van voor den oorlog. De extra kosten door de buitengewone omstandigheden zullen toch niet zóó bijzonder hoog zijn en zeker niet in verhouding tot de stijging der materialen. Ik doe hier geen aanval op de tabel, maar wijs op de buitengewone omstandigheden, waarmede in de tabel geen rekening is gehouden.

Als de heer Keppler door den voorzitter voor zijne toelichting is bedankt, verlaat deze de vergadering.

De vergadering besluit het advies in te winnen van de Commissie van Geschillen voor de honorariumtabel van arbeiderswoningen.

Op voorstel van den heer Posthumus Meijes zal deze zaak ook worden besproken door de Geschillen-Commissie van de gewone tabel.

ARCHITECTEN-ANNONCE. Een der leden der M.B.V.A. heeft de aandacht gevestigd op een annonce in het orgaan eener vereeniging, waarin een architect zich aanbeveelt voor het maken van ontwerpen van verschillenden aard.

De vergadering spreekt zich over deze wijze van propageeren die in strijd is met de Eerecode in afkeurenden zin uit en acht het gewenscht de annonce met weglating van den naam in het B. Weekblad te publiceeren.

Inmiddels echter is een schrijven ingekomen van bedoeld lid, waarin hij reeds thans verklaart deze annonce niet meer te doen plaatsen en de redenen opgeeft, die hem tot de plaatsing hebben bewogen. De voorzitter acht het thans van geen practisch nut de annonce in het B. Weekblad op te nemen, te meer, daar het lid zijn toestemming geeft om hiervoor in de plaats bedoeld schrijven te publiceeren, waaraan wij hier gevolg geven.

„Na Uwe verwijzing naar geest en letter van de Eerecode betreffende de plaatsing eener annonce in het orgaan eener Vereeniging, deel ik U het volgende mede.

„Het kwam mij voor, dat deze annonce van betrekkelijk onschuldigen aard was omdat deze:

„1o. Mij gratis werd verstrekt uit hoffelijkheid voor kleine grafische diensten aan dit bladbewezen.

„2o. dit blad uitsluitend in den zeer beperkten kring van die vereeniging wordt verspreid en dus geen invloed tracht uit te oefenen op de publieke opinie.

„3o. dat ik in verband met het bovenstaande er niet aan dacht, dat het plaatsen eener annonce in dit orgaan niet in overeenstemming was met de Eerecode — daar ik overtuigd was geen mijner collega's hierdoor aanstoot te geven.

„Aangezien ik nu echter uit het besluit der vergadering moet opmaken, dat dit wel het geval is, ben ik gaarne bereid de publicatie van bedoelde annonce te staken.

EERERAAD. Als leden voor den Eereraad worden gekozen de heeren de Clercq, Hanrath en Ouëndag, welke heeren hunne benoeming hebben aangenomen.

Op de volgende vergadering zullen de reserveleden van den Eereraad worden gekozen.

ADHAESIEBETUIGING DER M. B. V. A. MET DE RESTAURATIEREGELEN VAN DEN OUDHEIDKUNDIGEN BOND. Bij acclamatie wordt besloten, dat met de restauratieregelen van den Oudheidkundigen Bond door de M.B.V.A. adhaesie zal worden betuigd.

HOOFDELIJKE OMSLAG. PLAATSING DER OBLIGATIES LEGAAT HAMER.

De Voorzitter deelt mede het bedrag, dat tot op heden van de hoofdelijken omslag is binnen gekomen. Bovendien zijn eenige quitanties nog niet geïnd. De vergadering gaat accoord met het voorstel om de obligaties verkregen door bovengenoemd legaat, onder de leden te plaatsen.

RAPPORT DER COMMISSIE VAN HET MIDDELBAAR TECHNISCH ONDERWIJS.

Verschillende afgevaardigden van andere vereenigingen o.a. de heeren H. J. de Groot, inspecteur M. O., H. J. C. Haver, leeraar bij het technisch onderwijs en de heer de Vries Lam, directeur der Academie Minerva te Groningen hadden aan de uitnoodiging van het Bestuur om deze bespreking bij te wonen gevolg gegeven. Het verslag zal in het volgend nummer van het B. Weekblad worden gepubliceerd.

Rondvraag

De heer Gratama. Ik zou de aandacht der vergadering willen vestigen op het geval, dat in 1915 eenige architecten, waaronder leden van de Maatschappij, waren uitgenoodigd tot een besloten prijsvraag voor een nieuw gebouw der Nederlandsche Bank. Door geen der heeren is gevolg gegeven aan het verzoek om inlichtingen omtrent deze prijsvraag, door de P. P. C. tot de deelnemers gericht. De nationale prijsvraagregelen werden in 1914 vastgesteld. Door het niet ingaan op de vraag der P. P. C. is dus afgeweken van deze regelen. Hierover heeft zich de vakvereeniging uit te spreken. Is dit geen geval dat bij den Eereraad moet worden aanhangig gemaakt?

De heer Ouëndag. Zeker, de prijsvraagregelen zijn toen niet gevolgd. Maar hier staan we voor een geval, dat toen de zaak nog niet, en thans niet meer, voor den Eereraad kan worden gebracht. Aan elke nieuwe instelling kan geen terugwerkende kracht worden toegekend.

De Voorzitter. Men kan toch niet teruggaan tot de grijze oudheid om elke handeling aan thans bestaande regelingen te toetsen Wenscht deze zoo onvoltallige vergadering dat thans de zaak in behandeling wordt genomen?

De heer Gratama. Ik stel voor dat de eerstvolgende vergadering zich over deze zaak uitspreekt.

De Voorzitter. Dit punt zal op de agenda worden geplaatst.

De heer Gratama. Twee Rotterdamsche architecten hadden mijn meening gevraagd omtrent een tweetal ontwerpen van villa's te Zandvoort, beide met een plat dak afgedekt. Dit werd gevraagd in verband met het feit, dat de Gemeente Overheid van Zandvoort deze platbouw radicaal had afgekeurd. Ik zou gaarne zien, dat deze zaak aan het oordeel eener commissie zou worden voorgelegd. Hier is sprake van een algemeen architecten belang.

De Voorzitter. Heeft de vergadering er iets op tegen, dat het Bestuur wordt gemachtigd te dezer zake nader overleg met den heer Gratama te plegen?

Ter afwikkeling van de agenda zal in December deze vergadering worden voortgezet.

Heeft een der leden nog andere opmerkingen?

Dan sluit ik de vergadering. J. WESSELIUS. *Alg. Secretaris.*

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. GRATAMA, C. J. KRUISWEG en J. B. VAN LOGHEM
Redacteur: J. WESSELIUS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402. Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buiteni. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIEN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

37STE JAARGANG. = 9 DEC. 1916. = No. 32.

INHOUD: REDACTIONEEL GEDEELTE. Volkshuisvesting, door Mels J. Meijers. — Prijsvragen. — Berichten. — OFFICIEEL GEDEELTE. Verslag Ledenvergadering gehouden op Donderdag 23 November ll. in het gebouw der M.B.V.A. (Vervolg). — Annonce N. Rott. Ct.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

VOLKSHUISVESTING.

DE ARCHITECTEN EN DE WONINGBOUW

door MELS J. MEIJERS.

VI. Verkeerswegen en woonstraten.

Bij den opzet van een uitbreidingsplan is goed te onderscheiden tusschen de hoofdstraten welke bestemd zijn het algemeen verkeer in zich op te nemen, de hoofdaderen van het verkeer, de verkeerswegen dus, en de straten die liggen terzijde van het hoofdverkeer: de woonstraten. Deze zijn uit den aard der zaak zeer verschillend van karakter. Bij den verkeersweg zijn de eischen van het verkeer hoofdzaak, bijna alles bepalend. Daarom hebben zij te volgen de groote lijnen van misschien reeds bestaand, en anders, van het te verwachten verkeer. En wel: van knooppunt tot knooppunt, zonder plotselinge hoeken of onverwachte wendingen; of waar deze niet zijn te vermijden, en waar kruisingen voorkomen, is de aanleg zoodanig te maken en te verruimen dat het zich samentreffende of kruisende verkeer op voldoende afstand is te overzien.

Dit wat betreft de richting. De breedte dezer verkeerswegen hangt natuurlijk af van de schatting van het in de toekomst te verwachten verkeer. Maar zoodanige schatting mag vooral niet te laag worden genomen, en in 't bijzonder zal, wanneer de mogelijkheid bestaat dat de weg eenmaal ruimte zal moeten bieden aan een tramlijn, op voldoende breedte daarvoor moeten worden gerekend.

Bij de woonstraten is de straat als rijweg van zeer ondergeschikten aard. Van veel minder belang, dan waarop men in den regel rekent. Wat de afmetingen betreft dikwijls al gauw voldoende voor het te verwachten geringe verkeer dat alleen zal bestaan uit de zich af- en aanspoedende aanwonenden, hun bezoekers en leveranciers, voorzoover die waren aan huis bezorgen. Naarmate de bebouwing lager is en meer open, zal dit verkeer ook minder zijn. Bij de opstapeling van gezinnen der vierverdiepingbouw zal er nog op betrekkelijk veel passage moeten worden gerekend. Maar in een kwartier met tweeverdiepinghuizen als b.v. over 't IJ, is maar zeer weinig verkeer te verwachten.

Het rijtuig- en vrachtwagenverkeer beteekent in de woonstraten van arbeiderswijken natuurlijk nergens veel. Behalve bij trouwen en begraven, komen er maar zelden rijtuigen voor. De verhuiswagens komen van tijd tot tijd ruimte vragen en sporadisch ziet men er de rijtuigjes van de groote magazijnen of den besteldienst van de Post en de wagens der Gemeentereinigingsdienst die langs komen om het vuil op te halen. Maar overigens en wel voornamelijk, zijn het de handkarren van de brood- en melkbezorgers, de groentenhandelaar, en, zeldzamer, nog enkele andere waarvoor de woonstraat als rijweg dient. De breedte kan dan ook veel geringer zijn dan over 't algemeen gebruikelijk is.

Die breedte heeft niets uitstaande met den afstand die verlangd wordt tusschen de wederzijdsche bebouwingen. Immers: wat niet als rijweg noodig is, kan worden ingenomen door trottoirs, die in den regel naar verhouding veel te smal zijn met 't oog op de mogelijkheid van rustig voetgangers-, kinder- en sportwagensverkeer, alles bij elkaar in zulke straten van veel meer belang dan het rijtuig- en karrenverkeer. En voorzoover

ook daarin voldoende is voorzien kan de eventueel overblijvende ruimte tot afgesloten stoepen of voortuinen worden aangelegd; in elk geval, overal waar dit met succes kan geschieden, op een of andere wijze worden beplant. Daarmee wordt de straat in de eerste plaats veel mooier. En in de tweede plaats minder duur dan de gebruikelijke overbodige kei- en klinkerwoestijnen.

Echter is dit ook alweer haast niet anders mogelijk dan bij vereenigingsbouw. De aanleg van voortuinen kan alleen slagen, wanneer tevoren vaststaat dat goed onderhoud ook op den duur verzekerd is, en dit kan, voorzoover 't betreft volkswoningen, alleen het geval zijn, bij blokken van vereenigingen die voor gezamenlijke rekening voor het onderhoud doen zorgen, zoodat dit niet afhankelijk is van de goede wil, de liefhebberij of de financieele draagkracht van de toevallige bewoners van de benedenwoningen. Bovendien zijn voortuinen alleen mogelijk bij vereenigingsbouw, omdat daarbij elke vervreemding van eenig deel van het bezit is uitgesloten. De huizen van den particulieren bouwer zijn handelsartikel. Verkoop is in den regel doel, en moet in elk geval mogelijk zijn, van elk afzonderlijk.

Wat onder die omstandigheden van voortuinen terecht komt heeft men in Amsterdam ondervonden in het oudste gedeelte der Van Swindenbuurt. Van dit kwartier, zijn alle straten destijds aangelegd met voortuinen. En het weinige wat daar heden nog van over is dient meest voor karrenberging. Maar bijna alle voortuinen zijn er reeds lang verdwenen. Hier en daar staat nog een stuk van een hek, en het eenige goede resultaat dat het heeft opgeleverd, zijn buitengewoon breede trottoirs met boomenrijen langs de randen.

* * *

Omdat dus het rijverkeer er bijna geen factor is, kunnen vorm en richting der woonstraten grootendeels worden bepaald door de eischen der aangrenzende bebouwing.

Wat de richting betreft: vooral bij aaneengesloten rijen hoogbouw dient, om hygiënische redenen de bebouwing hoofdzakelijk te volgen de richting Zuid-Noord, althans van die richting niet ál te veel aftewijken, waardoor zonbestraling der wederzijdsche gevels mogelijk blijft, en alle straten en binnenerven, al zij het maar korten tijd van den dag, eenige zon kunnen krijgen. Dat is vooral in ons vochtig, kil klimaat met zijn talrijke zonlooze dagen van dringend belang.

Tot het vlak van de gebruikelijke 15 Meter breede straat in de Amsterdamsche buitenwijken met hun vier verdiepingbouw, dringt den meesten tijd van 't jaar geen zon door, overal waar de richting eenigszins beduidend van de genoemde afwijkt. En met de aangrenzende benedenwoningen is dit evenzeer het geval. Vooral als dit alkoofwoningen zijn is dit van te meer beteekenis. Men noemt de benedenwoningen dan vochtig, ook al is de bouw niet slechter dan van andere die toevallig gunstiger gelegen zijn.

Bij lageren bouw, en vooral bij open bebouwing in blokjes van enkele perceeltjes is de richting der bebouwing van uit hygiënisch oogpunt van veel minder belang en is men dus veel vrijer bij het zoeken van de meest aangename en aesthetisch bevredigende groepeering.

* * *

Wat nu betreft het streven naar een aangename groepeering der bebouwing door middel van een goed stratenplan: zonder veel kans te loopen van overdrijving te worden beschuldigd, en ons héél erg gemoedelijk uitdrukkend, mogen we wel zeggen, dat we in dit opzicht tot heden niet zijn verwend. 't Is immers haast overal zoo, slechts weinig steden maakten eenigermate een gunstige uitzondering. En zoo zeldzaam zijn die uitzonderingen, dat het nog heel wat moeite zal kosten het besef te wekken dat het zoo héél anders kan.

Laten we er thans niet te veel van zeggen: de lezer weet het nu wel. Rechte straten, evenwijdig van elkaar, bijna eindeloos. Of, nóg leelijker: dito kromme straten. Tot het allerleelijkste dat b.v. Amsterdam oplevert, behoort dat gedeelte der Indische buurt, waaraan de vreemdeling zich verlustigen kan, bij het wachten aan, of het passeeren van het station Muiderpoort. De, in eenzelfde bocht, gelijkelijk zich buigende straten, met „alsmaar" ramen, en balkonnetjes en ramen, waarboven nog een rij balkonnetjes en ramen, en nog een, en weer een, tot aan de „bekroning" door lijsten en dakschilden met dakvensters en trysbalken in onregelmatig gelid; immers bij groepjes het werk van verschillende bouwers. De gevels afwisselend van kleur, soms heel erg afwisselend, en alles eenigszins varieerend van hoogte, en dus eigenlijk volstrekt niet wat-je-noemt „eentoonig". O neen. Maar wél allermiserabelst. 't Is alsof men gemeend heeft dat het toch een hoopeloos werk zou zijn voor de producten der eigenbouwers een beteren straataanleg te bedenken. Dat daaraan hun leelijkheid destemeer zou uitkomen.

* * *

Voorzoover de vereenigingsbouw ruimte van beweging heeft, dus b.v. niet gebonden is aan reeds onherroepelijk vastgestelde rooilijnen en blokvormen naar het oude systeem, ziet men op menige plaats hoe de architecten weten te woekeren met de ruimte, ziet men hen breken met de rechte lijn, of liever: met de rechtlijnige of gelijkelijk zich buigende aaneengesloten rijen, en vaak met geringe middelen een alleszins bevredigend resultaat verkrijgen.

Als goede, tevens eenvoudige voorbeelden in dat opzicht, kan ik aanhalen tweeërlei vereenigingbouw in

Vereeniging „De goede woning" te Delft.
Architecten: de Roos en Overeynder.
Schaal 1 : 2000.

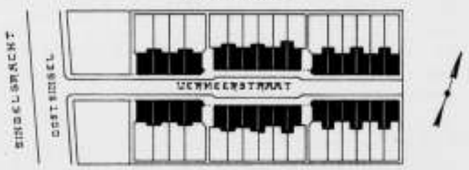

R. K. Bouwvereeniging „St. Hippolytus" te Delft.
Architect: J. Th. van Rossum.
Schaal 1 : 2000.

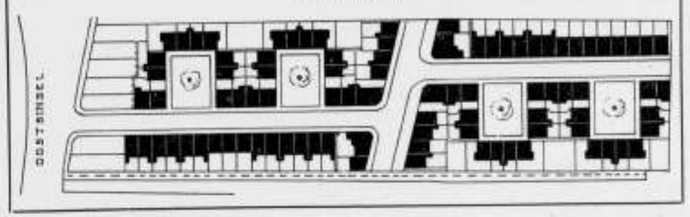

Delft, beide de bebouwing vormend van terreinstrooken terzijde van den Oostsingel. De Vermeerstraat bebouwd in 1910 naar plannen van de Rotterdamsche architecten de Roos en Overeynder voor de Coöp. Bouwvereeniging „De goede woning", en de van der Madestraat, bebouwd in 1912 voor de R. K. Bouwvereeniging „St. Hippolytus" door den Delftschen architect J. Th. van Rossum.

Aan de Vermeerstraat zijn de 32 eengezinshuisjes gegroepeerd in blokjes van 4 en 6, en zijn de middenpartijen wat achteruit geplaatst, waardoor de blokken terzijden konden eindigen in hoekperceelen, die, van vrijeren vorm en met ruim uitzicht in de straat en op de voortreffelijke architectuur der overligge ndehuizen, ook een alleraangenaamste onderbreking geven in de bebouwing.

Voor St. Hippolytus is, in verband met de breedte van het beschikbare grondstuk de bebouwin gter eener zijde gegroepeerd, om kleine pleintjes, eigenlijk vierkante beboomde grasvelden, slechts met een smal bestraat voetpad omgeven. De ombouwing met vrijstaande kleine blokken, geeft in alle eenvoud al vanzelf een rustige verscheidenheid die aangenaam aandoet. Ook dit zijn op 4 winkelhuizen na met bovenwoningen, alle eengezinshuisjes.

* * *

In Amsterdam was het tot kort geleden nog niet gelukt door middel van de vereenigingsbouw veel verbetering te brengen in het stratenplan. In de Transvaalbuurt bracht de „Algemeene" het Transvaalpleintje, voorloopig nog tamelijk „woest en ledig". Maar vorm en ruimte zijn er, en een beplanting ook met gras en wat bloemen kan altijd nog worden aangebracht. Daar zijn ook de eerste voortuinen aangebracht, voor een terugliggend gedeelte.

De architect Noorlander groepeerde de woningen van Rochdale aan 't eind van de Hasebroekstraat op meer bevredigende manier dan tot dusver gebruikelijk was. Echter, om meer belangrijk resultaat te verkrijgen, moet de betreffende bebouwing in de eerste plaats van grooter omvang zijn. Daarom ook, moest de prijsvraag van „Rochdale" voor de bebouwing van een blok (nog niet eens een geheel bouwblok) tusschen Borger- en Van Lenneptraat, als mislukt worden beschouwd.

Bestaande laagbouw benoorden het IJ te Amsterdam.
(Nieuwendammerham).
Schaal 1 : 4000.

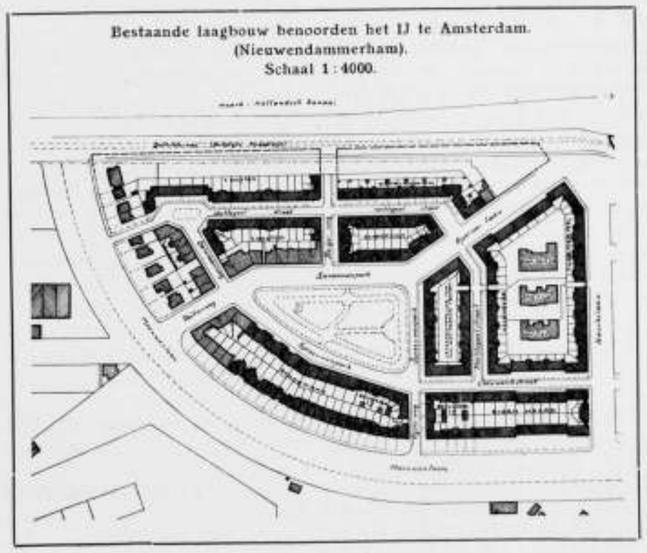

Ontworpen stratenplan in den Nieuwerdammerham benoorden het IJ te Amsterdam.

Binnen zoo enge grenzen was geen gelegenheid om iets veel beters te geven.

De bouw benoorden het IJ, bijna uitsluitend vereenigingsbouw, is in alle opzichten van zoodanigen aard, dat een goed resultaat mogelijk is. Daarvoor moeten dan echter nog enkele voorwaarden vervuld zijn die hier niet nader kunnen worden behandeld.

Het eerste gedeelte, de ombouwing van het kleine Spreeuwenpark, is ondertusschen reeds op tamelijk bevredigende wijze tot stand gekomen. Behalve het driehoekige parkje, geeft het plan ook op enkele punten aardige inkijkjes, is er op een paar plaatsen eenige pleinvorming, althans plaatselijke verruiming, eenig breken hier en daar met de rechte lijn, ook in overigens rechtlijnige straten. Er zijn veel voortuinen, er is in een blok een gemeenschappelijke binnentuin, kortom: er is een duidelijk streven en zoeken naar iets beters. En ondertusschen is er de rust van, wel verschillend behandelde blokken, maar die toch elk een harmonisch geheel vormen. Er is altijd nog een niet onbelangrijk te veel aan kei- en klinkervlak, maar dit kan tegelegertijd verdwijnen en is dus geen onherstelbaar euvel, waarmee het nageslacht geen raad zou weten.

* * *

En nu is er in wording een tweede gedeelte, de voortzetting van het laatstgenoemde, voorbij de Havikslaan, waarvoor dd. 10 October 1916 het stratenplan bij den Gemeenteraad is ingediend. Dit belooft in zijn geheel al terstond te geven een kwartier, dat, wat aanleg betreft zal staan op tamelijk hoog peil. Het was de architect van der Mey, in dit geval arbeidend als aesthetisch adviseur van P. W., die hiervoor een plan ontwierp, dat helaas weer heel wat wijziging moest ondergaan, maar waarvan toch nog veel goeds behouden bleef in het thans voorgestelde plan, zoodat ik meen het hier te mogen weergeven als een goed voorbeeld van een karakteristiek klein woonkwartier, omsloten door verkeerswegen.

Daar is, in de eerste plaats, de groepeering der bebouwing symetrisch om het kleine pleintje, in welks as een kerkje zal verrijzen, vermoedelijk volgens project van den architect Posthumus Meyjes. Dit kerkje anderzijds liggend aan het eind en in de as van de lange straat, die van het meest oostelijk punt rechtstreeks voert naar het plein. Die straat daarom breeder dan de andere, met de pleinvormige verbreeding nabij het begin, waarop boomenrijen ter weerszijden. Dan de plaatsing van het schoolgebouw, ook als voornaam bouwwerk een waardige plaats innemend in deze woonwijk, ten volle zichtbaar vanaf de hoofdverkeersweg langs 't Volewijkspark, en toch rustig gelegen op voldoende afstand van 't verkeer langs dien hoofdweg, waarvan het gescheiden is door een breed laantje of pleintje met breed voet pad in het midden, waarlangs boomenrijen, en voortuinen ter weerszijden, zoodat daar is de noodige meerdere straatruimte, waarop de jeugd zich kan verzamelen.

Dan is er aan de Zuidzijde de ruime toegang tot de binnenstraten van het kwartier, vanaf de Meeuwenlaan, in de as van het tegenover liggende blok, op overeenkomstige wijze als die aan de Noordzijde tegenover de school. En verder tal van aardige hoekjes en doorkijkjes, die het een lust zullen maken er te wonen en te verkeeren. In 't algemeen zal er zijn een ruime toepassing van voortuinen en op tal van gunstige plaatsen kan eenige boombeplanting worden aangebracht. In de voordracht lezen wij immers:

„Zooals uit de genoemde teekening blijkt, zijn op een elftal plaatsen voortuinen geprojecteerd. De mogelijkheid blijft intusschen bestaan, om meerdere voortuinen en ook stoepen aan te leggen, indien daarop van de zijde der erfpachtsters prijs mocht worden gesteld".

De architecten hebben het hier dus voor het zeggen. De naar hun ligging meest geschikte hoekperceelen kunnen tot winkelhuis worden ingericht. Er komt een speelterrein binnen een der grootste blokken. Een politie posthuis kan plaats vinden op het pleintje tegenover de toekomstige brug over het kanaal, aan het eind van de Havikslaan. En ten slotte is aan de Noordoostzijde een strook grond bestemd voor open bebouwing, als overgang tot het veld dat voorloopig bestemd is voor sportterrein, totdat metdertijd het geprojecteerde verbindingskanaal Oost-West hier mogelijk zal worden doorgetrokken.

Hoewel het dus te betreuren blijft dat het oorspronkelijk plan-van der Mey niet kon worden uitgevoerd, mag toch zonder eenig voorbehoud gezegd worden dat bij uitvoering van het voorgestelde plan alweer een zeer belangrijke stap gedaan zal zijn in de richting van goede stedenbouw. Vooral wanneer, zooals is te verwachten, de betrokken architecten het hunne doen, om, door al zulke kleine schakeeringen in de bebouwingslijnen, het eene naar voren brengend en het andere wat terugplaatsend, enz. die zoo welkome afwisseling te brengen in het geheel, en er ook in de détails het noodige karakter aan weten te geven. Het zijn de architecten van Epen (Algemeene), Walenkamp (Amst. over 't IJ), Rijnja (Schaepman), Kuipers en Ingwersen (Patrimonium), Gratama en Versteeg (Eigen haard), Scholten en Lippits ('t Oosten) en Leliman (Kon. Ned. Stoombootmaatschappij) van wier samenwerking hier veel goeds mag worden verwacht.

Jammer genoeg is door de tijdsomstandigheden de voorbereiding tot den bouw reeds belangrijk vertraagd. Maar ondertusschen is door B. en W. en de vereenigingen besloten, ondanks alles door te gaan met den bouw en zal men dus, hopen wij binnen niet te langen tijd, dit kleine woonkwartier zien verrijzen als een der eerste meer doordachte plannen van den nieuweren tijd.

* * *

Daar zijn meer goede woonkwartieren in wording. Daar is de „hofbouw" in de Spaarndammerbuurt, uit te voeren door de architecten Kuipers en Ingwersen (Patrimonium), Walenkamp ('t Westen) en Greve (H. IJ. S. M.); de gemeentelijke woningbouw aldaar van de Bazel; die in de Buiksloterham over 't IJ door van der Pek; en die in de Afrik. buurt door Gratama en Versteeg. En, last not least, daar is het uitbreidingsplan-Zuid van Dr. Berlage, dat op zoo voortreffelijke wijze voorloopig de grootsche hoofdlijnen vaststelt voor een uitgestrekt stadsgebied, naar zijn ligging van het allergrootste gewicht; welke hoofdverkeerslijnen een raamwerk vormen, waarbinnen het mogelijk zal zijn, naargelang de bevolking groeit, en dus de behoefte blijkt aan woningen van verschillenden soort, en in verband daarmee aan gebouwen voor den openbaren dienst, onderwijsinrichtingen en andere gebouwen van bijzonderen aard, bij het gelukkig nu weer groeiend begrip van wat een woonkwartier kan en moet zijn, zulke woonwijken in te richten, die het verblijf daarbinnen, het gaan en komen, voor den nog niet geheel verstompten mensch, niet meer tot een voortdurende ergernis maken, maar, meer dan musea en tentoonstellingen, e. d., en meer dan gepraat vooral over allerlei moois, opheffend zullen werken op de massa.

PRIJSVRAGEN.

Prijsvraag voor een kerkgebouw te Nieuw-Lekkerland. Wegens ernstige ongesteldheid van den heer J. Kleyburg heeft de kerkvoogdij der Ned. Herv. Gemeente te Nieuw-Lekkerland, in overleg met de Permanente Prijsvraag-Commissie, als plaatsvervangend jury-lid aangewezen den heer C. A. Punt.

Australisch Parlementsgebouw. Het British Consulate-General te Rotterdam bericht ons, dat, volgens ontvangen advies, de voorgestelde prijsvraag voor het nieuwe Australisch Parlementsgebouw voor onbepaalden tijd is uitgesteld.

Tentoonstelling der ingezonden antwoorden op de uitgeschreven prijsvraag voor een Openbare Leeszaal en Bibliotheek te Heerlen, in het Stedelijk Museum te Amsterdam.

Aan het ter visie gelegde rapport der jury, inzake de prijsvraag voor het ontwerp van een gebouw ten dienste van de Vereeniging „Heerlensche Openbare Leeszaal en Bibliotheek", ontleenen wij het volgende:

„Beoordeelaren dezer prijsvraag besloten het Bestuur der Vereeniging Heerlensche Openbare Leeszaal en Bibliotheek voor te stellen slechts drie premiën toe te kennen en wel

1° Eerste premie aan den ontwerper van het plan onder het motto: „Sine libris vita lacuna".

2° Tweede premie aan den ontwerper van het plan onder het motto „L. G."

3° Derde premie aan den ontwerper van het plan onder het motto „N. K."

Daar het in de eerste plaats genoemde de meest rijpe architectuur gaf, het in de tweede plaats genoemde een zoo bijzonder eenvoudige platte grond ontwierp, terwijl het in de derde plaats genoemde naast eenvoudige en rustige architectuur, in zijn platten grond geen gebreken van organischen aard had".

De ingezonden ontwerpen blijven tentoongesteld tot 12 Dec. a.s.

BERICHTEN.

Landhuis voor H. M. de Koningin. Wij vernemen, dat aan den heer Falkenburg, architect, directeur van het Woningbureau van dien naam te 's-Gravenhage, werd opgedragen de bouw van een landhuis voor H. M. de Koningin, in de Oostduinen bij Scheveningen.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Vervolg van het verslag der Ledenvergadering op Donderdag 23 November 11. in het Gebouw der M.B.V.A.

BESPREKING VAN HET RAPPORT DER COMMISSIE VOOR HET BRENGEN VAN EENHEID IN HET MIDDELBAAR TECHN. ONDERWIJS.

Gelijk reeds werd medegedeeld bestaat deze Commissie uit de heeren Dwars, v. Noppen, Vrijenhoek en Wieriuk; als secretaris

der commissie is aangewezen de Alg. secretaris der Maatschappij.
Bij de bespreking van dit punt der agenda waren o.a. tegenwoordig de heeren H. J. de Groot, Inspecteur van het M. O., H. J. C. Haver, afgevaardigd door den Bond van Technici, en De Vries Lam, directeur van het Instituut Minerva te Groningen.
Bij den aanvang der bespreking deelt de Voorzitter mede, dat de heer Dwars, de Voorzitter der Commissie, tot zijn grooten spijt was verhinderd deze vergadering bij te wonen.
Van den Bond van Nederlandsche Architecten en van de vereeniging Architectura et Amicitia was een schrijven ingekomen, waarin wordt medegedeeld, dat beide corporaties, alvorens hunne meening over het rapport nader uiteen te zetten, het wenschelijk achten dit belangrijk onderwerp in een hunner ledenvergaderingen te bespreken.
Het doel van deze bespreking is in hoofdzaak de Commissie in de gelegenheid te stellen de meening van bovengenoemde heeren en van de leden der Maatschappij omtrent het uitgebrachte rapport nader te vernemen. Op de eerstvolgende vergadering der Commissie zullen de verschillende opmerkingen worden besproken en indien de meening der Commissie als gevolg hiervan eenige wijziging mocht ondergaan, zal bij de definitieve vaststelling van het rapport ook hiermede rekening worden gehouden.
De Voorzitter verzoekt thans den Secretaris het rapport der Commissie, dat met de toelichting reeds eenigen tijd geleden in het B. Weekblad werd gepubliceerd te willen voorlezen, waaraan deze voldoet. Dan wordt op zijn verzoek den heer Wierink het woord verleend.
De heer Wierink. In het B. Weekblad is met betrekking tot dit onderwerp een schrijven gepubliceerd, waarin de meening doorschemert als zou de Commissie niet met voldoende overtuiging dit schema hebben vastgesteld, hetgeen de schrijver denkt te moeten afleiden uit een zinswending in het rapport, waarin staat „de Commissie *meent*". Dit schijnt me toe een juridische spitsvondigheid. Het schema geeft onomwonden de overtuiging der Commissie weer.
In de eerste vergaderingen der Commissie, waarin de heer Vrijenhoek, de secretaris van den Opzichters- en Teekenaarsbond nog geen zitting had, was de Commissie, wat het principe der zaak betreft, het reeds onderling eens. Wij hebben daarbij niet gedacht aan andere rapporten of aan bestaande inrichtingen. Daarna werd ook de heer Vrijenhoek uitgenoodigd, die volkomen bereid was ons principe te onderschrijven. De eer voor de uitwerking van het rapport komt uitsluitend toe aan den voorzitter der Commissie, den heer Dwars.
De heer Haver stelt het op prijs, dat ook de Bond van Technici gelegenheid werd gegeven om met dit rapport kennis te kunnen maken. Hij wijst er op, hoe echter op het Congres in 1908 ditzelfde onderwerp, maar meer algemeen, werd behandeld. Ook thans zou hij het wenschelijk achten indien ook de andere takken van technisch onderwijs in dit rapport besproken werden. Er is toch zeker een groote algemeene lijn te trekken.
Wat dit rapport betreft, vindt hij de gedachte om de practische studietijd te doen plaats vinden nà de theoretische studie niet de juiste. Hij acht onderbreking der studie voor de oefening in de practijk niet gewenscht, doch kant zich evenzeer tegen practische oefening nà de studie en meent, dat een voorafgaande practijk, de gewenschte oplossing is. Ook uit een vroeger onderzoek is gebleken, dat de meeste technici practijk vóór de studie het beste achtten. Verder wijst spreker er op, dat in het rapport wordt gesproken van Voortgezet Onderwijs voor meer gevorderden. Iemand, die ook deze hoogere vakschool volgt, heeft dan voor zijn geheele studie tijd ongeveer tien jaar noodig. Het volgen van het Hooger Technisch Onderwijs en de voorbereiding daartoe kan in denzelfden tijd geschieden. In den laatsten tijd heeft men vaak gedacht aan een combinatie van de M. T. S. en Ambachtschool. Deze combinatie schijnt spreker onmogelijk. Men zou er toch ook niet aan denken een H. B. S. en een Technische School aan elkaar te koppelen.
De heer Wierink. De Commissie heeft ernstig de kwestie der practijk overwogen. Hebben de jongelui reeds eenigen practijk op een ambachtschool opgedaan des te beter. Bij avondonderwijs wordt de practijk reeds van zelf met de theorie gecombineerd.
De heer Dwars is van meening en ik ben het volkomen met hem eens, dat onderbreking der studie telkens na een half jaar enorme nadeelen met zich brengt.
Ik kan niet gelooven, dat de jongelui, die zich slechts voor een korten tijd beschikbaar stellen, geregeld en passend werk kunnen vinden, waar ze tevens iets bij leeren of het geleerde nuttig kunnen toepassen.
Voor het dagonderwijs schijnt het den eenigen weg, om op de theorie de practische oefening te laten volgen.
De heer Meyburg. Het is de bedoeling, dat bij het meer uitgebreid M. T. O. alleen zij, die uitmunten worden toegelaten. Dat zal pas blijken tijdens de voorafgaande studiejaren. De opinie van den leeraar zal hier dus zijn invloed op uitoefenen.
De heer Wiering. In aansluiting met hetgeen de heer Meyburg zegt, wil ik thans hier er op wijze dat voor mij het M. T. O. steeds een zeer prikkelende eigenaardigheid heeft. In den regel toch meent men dat bij dit onderwijs elke artistieken kant ontbreekt. Ook de heer de Vries Lam vestigt hierop de aandacht. Reeds bij het Middelbaar Technisch Onderwijs kan het schoonheidsgevoel der leerlingen worden ontwikkeld. Echter zal bij het voortgezet onderwijs de schoonheidsleer meer naar voren treden.
[*Dit verslag wordt in het volgend nummer voortgezet.*]

Annonce N. R. Ct.
In verband met het besluit van het Bestuur betreffende een annonce in de N. R. Ct., waarin een ervaren bouwkundige werd gevraagd voor het ontwerpen van een Electrische Centrale en daarbij behoorende gebouwen, werd aan den onderteekenaar, den Commissaris der Koningin in de provincie Friesland, onderstaand schrijven verzonden:
„De aandacht van het Bestuur van bovengenoemde Maatschappij „werd gevestigd op de door U onderteekende advertentie, waar„in een ervaren bouwkundige wordt gevraagd voor het ontwer„pen van een electrische centrale en daarbij behoorende gebou„wen in Uw provincie, ev. ook voor het uitvoeren der plannen.
„Naar aanleiding hiervan zij het aan genoemd Bestuur vergund „U er op te wijzen dat velen onzer Leden zich door deze annonce „onaangenaam getroffen gevoelen.
„De bewoordingen der advertentie geven toch den indruk dat „gezocht wordt naar een ondergeschikte kracht, dus niet naar een „volkomen technisch aesthethisch geschoold en bevoegd man, „alléén in staat het belangrijke hier bedoelde onderwerp, in sa„menwerking met de electrotechnische specialiteit, ook in alle „opzichten te beheerschen.
„Is deze indruk juist dan vreest het Bestuur dat Uwe provincie „wel is waar in het bezit zal komen van een electr. centrale met „schakelhuisjes enz. (deze laatsten door de geheele provincie „verspreid), doch de waarborgen ontbreken dat deze zullen vol„doen aan de eischen van welstand die toch rechtmatig aan der„gelijke gebouwen van algemeen nut en gesticht door een Open„baar Bestuur mogen worden gesteld.
„Mocht U alsnog kunnen besluiten, het daarheen te leiden, dat dit „voor Uwe provincie zoo belangrijke gebouwen complex worde „opgedragen aan een erkend technisch en aesthethisch ontwik„keld architect, om, in samenwerking met de electrotechnische „autoriteiten, zelfstandige architectuur te scheppen, — dan zou, „naar de meening van ons Bestuur, Uwe provincie het meest zijn „gebaat en het doel van dit schrijven zijn bereikt.

De voortzetting der ledenvergadering is bepaald op Donderdag 28 December a.s ten 2 ure n.m. in het Zuid-Hollandsch Koffiehuis te 's-Gravenhage.

De tentoonstelling van reproducties van werken van den Heer Hanrath is voor belangstellenden dagelijks te bezichtigen van 10 tot 4 uur, ook Zondag. De tentoonstelling wordt gesloten Zaterdagmiddag 16 December a.s. n.m. 4 uur.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. Gratama, C. J. Kruisweg en J. B. van Loghem. Redacteur: J. Wesselius. Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam. Uitgevers en Bureau van Adminstratie: Mouton & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — Advertentiën: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

37ste JAARGANG. = 16 DEC. 1916. = No. 33.

INHOUD: Redactioneel Gedeelte. Prijsvraag bibliotheek Heerlen — Volkshuisvesting, door Mels J. Meijers. — Berichten. Officieel Gedeelte. Verslag Bestuursvergadering. Verslag Ledenvergadering. De voortzetting en Agenda.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

PRIJSVRAAG BIBLIOTHEEK HEERLEN.

Bij de bezichtiging der ingekomen ontwerpen in het stedelijk museum was ik over één inzending en over het verleenen van een eervolle vermelding aan die inzending, blij verrast. Het was het ontwerp onder het motto „Rome", het eenige ontwerp, dat het bewijs levert, dat een kunstenaar het maakte. Maar daarom werd het niet bekroond. Zoo iets kan een jury, die uit den aard der zaak uit „moet" zijn op middelmatigheid, niet bekronen, want dan maakt een jury fiasco tegenover den prijsvraaguitschrijver, die toch ook zijn belangen heeft, die niets met kunst uitstaande hebben; en dan raakt het prijsvraagsysteem in het gedrang, en ja, wat dan —
Het is gevaarlijk aan voorspellingen te doen, maar ik geloof toch, dat als de prijsvraag op den duur werkelijk in het gedrang komt, we een goed eind verder zijn.
Intusschen is het feit, dat het ontwerp „Rome" van de jury een eervolle vermelding kreeg, dubbel waard vermeld te worden. Jammer, dat die Jury na de eerste kunstzinnige opwelling weer in het moeras terecht kwam, en nog verder commentaar op dit „eervol uitgeschakelde" ontwerp gaf.
Het rapport zegt n.l., dat de gevels ongeschikt zijn voor de plaats van bestemming. Ik ken die plaats niet, en wil haar ook niet kennen na die juryuitlating, want als die plaats ongeschikt is, om een kunstwerk te dulden, dan is het een duffe plaats, een burgerlijk nest, waarvoor de jury vreest, dat een catastrophe zal veroorzaakt worden door de verschijning van iets, dat niet burgerlijk is. Vroeger dacht ik, dat een kunstwerk overal thuis was, of liever, dat het milieu er zoodanig door werd beïnvloed, dat alles er omheen op een hooger plan geraakte. De jury heeft mij hiervan trachten te genezen. Vooral nu het juryrapport verder luidt: „het toezicht op de garderobe is onvoldoende te achten".
Vroeger, voor den oorlog, werd na een dergelijke opmerking gezegd: „nu breekt mijn klomp".
Thans heeft deze uitdrukking haar kracht verloren. Slechts een plechtig zwijgen bezit misschien nog kracht. Ik zou ook zwijgen, als ik niet behalve een kunstenaar, nog een moedig man in den maker van „Rome" had gezien. Hij heeft zich n.l. niet gehouden aan den leelijken afgeschuinden hoek, die Heerlens bouwverordening op den hoek van twee straten voorschrijft, met het oog op het grootstadsverkeer in de toekomst.
Na een 90-tal ontwerpen, die getuigen van noesten vlijt of dom plichtsbesef, te hebben overgeslagen, resteert nog de bespreking van de „officieel beste inzendingen" en van enkele „officieel onwaardig gekeurden", die ik niettemin officiens gaarne naar voren breng.
De eerste premie is van Jan Pauw, een knap teekenaar, die een aangenaam en goedkoop ontwerp leverde. Ik heb niets tegen goedkoop, temeer, daar hier nog meer bereikt was, als het nog wat goedkooper was geweest. Wanneer de zeer goede ingangspartij met de eenvoudige vergaderzaalramen erboven, in hetzelfde karakter herhaald was geworden in het verdere deel der gevels, zou meer bereikt zijn. Meer rust en meer voornaamheid. De jury spreekt thans van rustig Hollandsch karakter. Beteekent dit in de eerste plaats rustig, of beteekent het in de eerste plaats Hollandsch d.i. rommelig. Wat is toch rustig.
Rustig kan iets genoemd worden, dat door aangename

repetitie voornaam wordt, en ook kan iets rustig genoemd worden, dat door schoone trilling van het onrustige, tot bevrediging leidt, en daardoor weer tot rust wordt.
De eerste rust is de klassieke rust, de tweede is de moderne rust, de rustige onrust.
Nu is in Jan Pauw's ontwerp de kiem van het rustig voorname in de hoekpartij te bespeuren, maar er is nergens schoone trilling van het onrustige. Naast de voornaam rustige hoekpartij met de eenvoudige ramen van de vergaderkamer is de rest rammelend. Het geheel dualistisch, dus geen kunstwerk.
De tweede premie van A. C. A. Rotgans heeft evenzoo beknopte plattegrond. De architectuur is echter van een domme braafheid. Toch is die braafheid echt en heeft zelfs oogenblikken, dat hij ons bijna zou doen gelooven, dat braafheid en schoonheid in een menschenziel vereenigbaar zijn. De gevel aan het plein is van dusdanige kwaliteit, dat we die vereeniging van braafheid en schoonheid in den heer Rotgans een oogenblik mogelijk achten. De dakoplossing, vooral van de hoekpartij is burgerlijk. Het dak is de juiste waardemeter uit kunstoogpunt. Zou daarom ook de liefde voor het plattedak in deze dagen voortkomen uit drang tot zelfbehoud. Wellicht uit drang, maar niet uit welbegrepen drang, want ook het platte dak blijft een dak, en is wellicht nog zuiverder waardemeter voor een bouwwerk. Ik dwaal af, en vind mij terug bij den heer Rotgans, die de dupe is geworden van het „debazelfries" onder de gootlijst. Dit fries is aardig in elkaar geknutseld, maar de ontwerper vergat, dat een gebouw geen fries is, en dat de zuivere muren en de ramen toch de eigenlijke bouwelementen zijn.
Er is ook nog een derde premie uitgeloofd. Ik herinner me weinig van dat ontwerp.
Trouwens twee premies te beschrijven is toch voldoende. In elk geval was het plan, dat een derde premie kreeg, beknopt.
Ik heb nog andere goede ontwerpen gezien o.a. motto A. De ontwerper is bescheiden in zijn motto, en geeft daarmede als het ware aan, dat dit een begin van hem is. Ik hoop, dat hij verder gaat, want het is een goed begin, al werd zijn ontwerp ook door de jury bij eerste schifting ter zijde gelegd, gelijk met veertig onvoldragen produkten.
Het ontwerp heeft het groote voordeel beschaafd te zijn, wat van bijna geen enkel bouwwerk in dezen tijd kan gezegd worden. Wel is de plattegrond in sommige opzichten wat benepen, maar de eenvoudige rust van het geheel, de goede gevelverdeeling (uitgezonderd een mislukt topgeveltje) en het beschaafde teekenwerk, hadden toch zeker een betere beoordeeling van de jury gewettigd. Wanneer de jury zonder onderscheid moderne uitingen naar voren had gebracht, ten koste van antiquiseerende, dan zou het te begrijpen zijn, dat dit ontwerp als niet modern ter zijde was gelegd.
Maar de jury waardeerde niet genoeg ook het volledig moderne, waarvan het ontwerp onder motto „A. B. C." een voorbeeld mag heeten.
Uitgezonderd de rammelende plattegrond, is dit ontwerp goed modern. De gevels zijn fijn en tintelend van indeeling en vormen met den gebroken kap een mooi gesloten geheel, sprankelend en rustig.
De jury noemt de kap „gewild modern". Dit lijkt mij uitstekend gezegd. De inzender „wilde" modern zijn, en hij was het. Of de jury het zoo bedoeld heeft, weet ik niet.
Ik zag nog een uitstekenden plattegrond onder motto „Holeb" ingezonden. Toch heeft deze ontwerper mijn sympathie niet, want zijn architectuur is even duf als die van de huizen achter het Rijksmuseum.
De prijsvraag is meer dan geslaagd. Er is zeer veel arbeid verricht en krachtlooze kracht verspild, en niet alleen is het gemiddelde bepremied, maar het goede is eervol uitgeschakeld.

IR. J. B. VAN LOGHEM M.B.V.A.

VOLKSHUISVESTING.

DE ARCHITECTEN EN DE WONINGBOUW

door MELS J. MEIJERS.

VI. *Pleinvorming.*

Van wijlen Prof. Gerrit Jan Morre is bekend, dat hij, zijn discipelen, de aanstaande ingenieurs, onderrichtende inzake bouwconstructies, omtrent de plaats, welke de versieringskunst inneemt in de bouwkunde, zich uitsprak in deze gedenkwaardige woorden: „Mijne heeren, niets belet ons dit te versieren met bloem en blad". Dit is vele jaren geleden.
Aan die historische woorden, word ik weer herinnerd, nu ik 't wil hebben over pleinvorming. Immers, de meeste nieuwe stadskwartieren geven den indruk dat er is gezegd: „Men wil ook wat pleintjes of plantsoenen, welnu: niets belet ons hier en daar een bouwblok of eenige bouwblokken weg te laten. Zeg maar: hoeveel procent van 't geheel aan pleinen, aan plantsoenen wil zoo'n Gezondheidscommissie of dergelijk theoretiseerend, stokpaardjes berijdend college. Hun zin kunnen ze krijgen".
Bij de weinig verdienstelijke, maar uiterst eenvoudige methode van evenwijdigen straataanleg, met hare opvolging van rechthoekige blokken, is het uitsparen van pleinen al zéér gemakkelijk. Wil men een groot plein, een plantsoen, een park: men gaat op de genoemde wijze te werk en laat eenvoudig één of meer blokken weg. De vrijblijvende ruimte wordt tot park aangelegd, een hek erom, en men heeft aan 't verlangen voldaan. Wil men af en toe wat kleine pleintjes, niets is alweer eenvoudiger dan dat. Tusschen twee straten wordt de kruisende dwarsstraat zooveel verbreed, dat een open ruimte ontstaat van ongeveer vierkanten vorm, soms aan de hoeken wat afgeschuind of afgerond, en dan noemt men die ruimte „plein".
Ook worden vaak de overblijvende driehoekige terreinen ontstaan door de hoogst onpraktische snijding van dat vierkante-blok-systeem door een of andere verkeersweg, die men er zoo moedwillig mogelijk schuin doorheen trekt, tot pleintjes of plansoentjes bestemd,

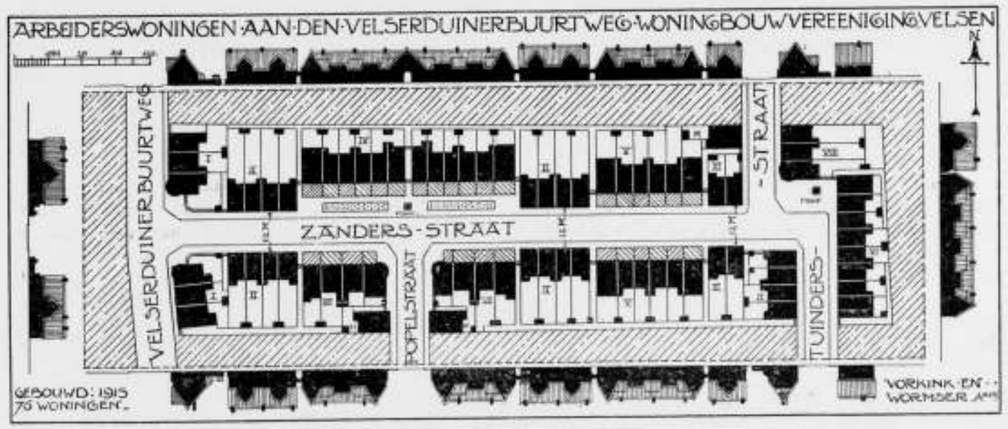

omdat men er geen andere raad mee weet. 't Spreekt vanzelf, dat, vooral in het laatste geval, dergelijke open ruimten den naam van plein ten eenenmale onwaardig zijn en voor plantsoen absoluut niet deugen. Er ontstaan op die manier slechts tochtige open vlakten, waar de winden vrij spel hebben, en daarom, zoodra het niet meer bladstil is, hinderlijk om te passeeren.
Al zulke min of meer verwijde straatkruisingen voldoen in bijna geen enkel opzicht aan de eischen die aan een behoorlijk plein zijn te stellen. Een rechtgeaard plein immers, moet van opzettelijken aanleg zijn, en, ondanks de daarop uitkomende straten, zooveel mogelijk zijn gesloten karakter behouden. Wil het meer zijn dan een kruispunt van straten, dan zal het ruimte moeten laten terzijde van alle verkeer, en, kan het zijn, met rustige gesloten hoeken.
Echter is het slechts aan dié architecten mogelijk, wien het maken van complete uitbreidingsplannen wordt opgedragen, dit in vollen omvang en in 't groot in praktijk te brengen. En evenwel kunnen toch ook die bouwmeesters aan wie de uitvoering wordt toevertrouwd van bouwplannen van eenigszins grooteren omvang, wanneer zij daar voldoende oog voor hebben, op kleine schaal deze juiste regelen tot uitvoering brengen. Zelfs zal dergelijke doelmatige en daarom aangename pleinvorming in een goed plan in beperkte mate tamelijk veelvuldig kunnen voorkomen, zonder dat het juist zoo bijzonder veel ruimte behoeft te kosten.
De hiervoor weergegeven plannen gaven daarvan reeds enkele voorbeelden. Vooral het plan Nieuwendammerham II mag in dat opzicht genoemd worden.

* * *

Naar onze meening is dit ook op voortreffelijke wijze geschied bij den bouw van de eerste groep woningen voor de woningbouwvereeniging „Velsen" te Velseroord van de architecten Vorkink en Wormser. Afbeeldingen en beschrijving dezer woningen vonden we in het pas verschenen eerste nummer van „Woningbouw", orgaan van den Nationalen Woningraad, de organisatie van Woningbouwvereenigingen in ons land.
Hierbij gaan de situatie en een gezicht op de huizengroep aan het plein.
Uit de bijgevoegde beschrijving door de architecten, nemen we het volgende over:

„Het complex arbeiderswoningen te Velseroord is gegroepeerd om een hoofdstraat, de Zandersstraat, die, ten Westen, beginnende bij den Velserduinerbuurtweg, op een breedte van 12 Meter, zich tot een plein verbreedt, om daarna weder een breedte van 12 Meter te hernemen en ten slotte uitloopt in de Tuindersstraat, die ten oosten de hoofdstraat rechthoekig afsluit. In het midden van het plein mondt aan de Zuidzijde de Popelstraat uit. Aan die zijde zijn de woninggroepen een halve woningdiepte teruggezet, daardoor gelegenheid gevende tot het maken van voortuintjes, 4 M. diep. Op de hoeken van de Popelstraat zijn winkels gebouwd, met erkervormige uitstalkasten. De geheele Noordzijde van het 66 M. breede plein wordt ingenomen door een groep woningen, waarvan de groote topgevel met den halfcirkelvormigen doorgang de middenpartij vormt. Deze groep woningen is een volle woningdiepte, 8 M. teruggeplaatst en vormt met hare voortuintjes een plantsoen der hoofdgroep van den geheelen bouw.
Aan de Oostzijde, waar de Tuindersstraat de hoofdstraat afsluit, is door terugspringing der Tuindersstraat een kleiner plein ontstaan.
De hoofdstraat zelf heeft tusschen deze pleingedeelten in nog een verbreeding der straat door terugspringing der rooilijnen aan weerszijden, waardoor wederom voortuintjes konden worden aangelegd."

In dit zeer beperkte plan is dus in ruime mate de door ons bedoelde pleinvorming in praktijk gebracht. Voortgaande zegt de beschrijving ons hoe tevens het uiterlijk is verzorgd:

„De verschillende woninggroepen hebben een regelmatige afwisseling van topgevels en dakvensters en zijn onderling verbonden door boogopeningen, toegang gevende tot de achtergangen en door tuinmuurtjes,

Hoofdgroep van huizen, gebouwd door de Woningbouwvereeniging „Velsen" aan de Zuiderstraat te Velseroord (gemeente Velsen).
Architecten: Vorkink en Wormser.

waartegen hier en daar een houten schuurtje geplaatst is. De daken der woningen zijn gedekt met de Hollandsche pan; de muren zijn gemetseld van kleurigen Utrechtschen steen.
De goten en topgevelafdekkingen, óók de zijschotten der dakvensters, zijn van met carbolineum bestreken hout, donker bruin van kleur, waardoor tegen de kleur van pan en baksteen een krachtige lijn ontstaat; met de groen-geschilderde voordeuren, en de wit-geschilderde raamkozijnen geeft dit aan het geheel een indruk van eenvoud."

Maar wat ons bovenal frisch aandoet is de zorg die er besteed blijkt te zijn aan de plaatsing en de keuze van een doelmatige beplanting. Ook in dat opzicht zijn we nog weinig gewend. Immers we lezen verder:

„Gestreefd is naar landelijk aspect. Daarom is ook veel zorg besteed aan de beplanting. De tuinarchitect Z. Perk Vlaanderen te Hilversum stelde in overleg met de architecten een plan van beplanting vast. Over de werkelijke schoonheid van deze wijze van beplanting zal eerst goed kunnen worden geoordeeld wanneer over eenige jaren de boomen en planten meerderen omvang hebben verkregen en de muurbekleedingen tot meerderen groei zijn gekomen. Vooral een bodem, als Velsen heeft, is niet gunstig voor plantengroei. Bij de beplanting is gebroken met de gedachte alsof alléén linde en iep, en dan nog wel op regelmatige afstanden geplant, geschikt zouden zijn voor straatbeplanting.
In de meeste gevallen is een dergelijke plaatsing der boomen niet vrij te pleiten van eentonigheid, nog afgezien van de vraag of de boomen in hunne omgeving zich kunnen ontwikkelen tot uitgegroeide goed ontwikkelde exemplaren. Daarom is met het planten der boomen gelet op de juiste plaats.
Op het plein is de dubbelbloemige kastanje geplaatst, welke geen vruchten geeft; het met steenen afgooien der vruchten, wat in het najaar door kinderen geschieden zou, is daardoor vermeden. De 12 Meter breede gedeelten der Zandersstraat zijn beplant met bol-accacia's, omdat het doelmatig is in een smallere straat niet te hooge boomen te planten. De kogelvormige kruinen worden niet te hoog, zoodat de woningen er geen hinder van ondervinden. Het Oostelijk pleintje wordt overschaduwd door een paar kroonboomen, eenige eschdoorns (acer platanoides Schwedleri) wier blad in het voorjaar roodbruin en in het najaar mooi geel is.
In de Popelstraat en de Tuindersstraat zijn monumentaal-iepen (de ulmus monumentalis) geplant, die pyramide-vormig omhoog groeien. Hier en daar achter de tuinmuurtjes staat een catalpa met zijn sierlijke bladen. En achter de woningen rijzen hier en daar eenige Italiaansche populieren omhoog, die een aangename af-

Woningen te Velseroord.
Plattegronden van een groot en een klein huis.

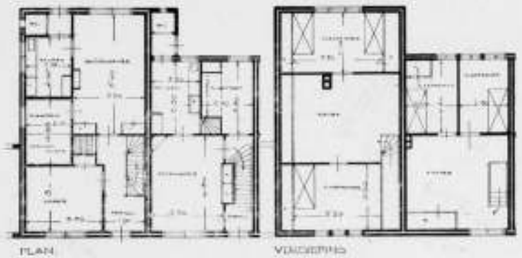

wisseling moeten vormen met de horizontale lijn der nokken en ook door haar verticalen vorm weinig zon wegnemen voor de beplanting der achtertuinen. In de voortuintjes, die door de Woningbouwvereeniging zelf zijn aangelegd, zijn coniferen, heesters en andere boompjes en plantjes regelmatig geplant, terwijl de afscheidingen beplant zijn met liguster. Daardoor ontstaat een zekere eenheid in den aanleg die den bouw ten goede komt. Tegen de gevels zijn klimplanten opgeleid, als de klimroos, de wingerd, de clematis e.a., ook tegen de tuinmuurtjes.
De achtertuinen zijn geheel ter beschikking gelaten van de bewoners, die er zelf in planten kunnen wat ze wenschen. De afscheidingen zijn niet gemaakt van houten schuttingen, omdat die te zeer het doorzicht wegnemen. Waar dit doorzien bezwaar zou opleveren met het oog op de vrijheid der bewoners, is eenig groen een veel mooier middel om dit te voorkomen. De afscheidingen zijn daarom gemaakt van gaas, gespannen tusschen vlampijpen."

Dit klinkt ons toe als een geheel nieuw geluid, dit logisch beredeneeren, hoe op de meest doeltreffende wijze de natuur te hulp geroepen kan worden om dit woonoord te veraangenamen en te verfraaien.
Volledigheidshalve geven we hier nog de plattegronden van een groot en een klein woningtype. De kleine woonhuisjes zijn geplaatst tusschen de grootere, waardoor de woninggroepen een goede beëindiging krijgen, uiterlijk zichtbaar aan den 6 Meter breeden topgevel.
Evenals bij sommige Amsterdamsche woningen hebben de woon- en voorvertrekken een zoogenaamden rondgaanden schilderijlijst op deurhoogte, waar beneden de muur is behangen, en waarboven wit gestuct, evenals het plafond.

* * *

Het bekende complex van 115 eengezinshuisjes op den Musschenberg te Arnhem, gebouwd in 1910 voor de Vereeniging „Volkshuisvesting" door de architecten de Roos en Overeijnder, maakt indruk door eenvoudigen en tevens bijzonder rationeelen aanleg als een klein woonkwartier in meer of minder open bebouwing. Uit den aard der zaak heeft bij dergelijken ruimen aanleg het pleintje in het midden een eenigszins ander karakter en

Groep woningen van de Vereeniging „Volkshuisvesting" te Arnhem op de Musschenberg.
Architecten: de Roos en Overeynder.

niet die geslotenheid, welke anders mogelijk is. Men kan ook opmerken dat, indien noodig in die omgeving, hier, aan het pleintje een voortreffelijke plaats geweest zou zijn voor een schoolgebouw, ruim en vooral rustig gelegen, minstens zoo rustig als de inpandig verstopte scholen te Amsterdam, Rotterdam, en elders waar men dat weinig illustere voorbeeld volgt. Evenwel blijkt juist hieruit, dat. ondanks het gemis van een domineerend gebouw een dergelijk complex alleen reeds door goede groepeering is te maken tot een voorbeeldig geheel.

* * *

We kunnen verder de bezoekers van het woningcongres van 1913 herinneren aan sommige details van „'t Lansink" te Hengelo, het tuindorp van de Storken, c.s. aan het „Patmos" te Enschede, de breede allée met zijn schoolbouw in front, een ander voorbeeld weer van dien aard, enz. Ook verwijzen we naar een klein plan voor de Vereeniging „Dorpsbelang" te Leiderdorp van de architecten Dudok en Oud, dat voorkwam in no. 11 van den vorigen jaargang.

In 't bijzonder is nog te herinneren aan de oplossingen ingezonden op de studieprijsvraag voor het ontwerpen van een tuinstadswijk in 1913 uitgeschreven door de Sociaal-Techn. Vereen. van Democr. Ingenieurs en Architecten, waarvan in 1915 het gedrukte rapport verscheen met bekroonde ontwerpen en de zeer lezenswaardige inleiding van het Jurylid P. Bakker Schut c i. Vooral het met den eersten prijs bekroonde ontwerp van den heer J. F. Repko Rzn. is een alleszins voorbeeldig werk. En ons moet de opmerking uit de pen, dat het zonde en jammer is, wanneer dergelijke talenten zich alleen kunnen uiten in studie-ontwerpen.

Ook in het zoogenaamde „Tuindorp" Heyplaat voor de Rotterdamsche Droogdokmaatschappij, van den architect H. A. J. Baanders, zijn in het reeds uitgevoerde gedeelte op verschillende plaatsen gelukkige oplossingen gevonden die getuigen van het steeds meer doordringen van betere begrippen daaromtrent. Met voldoening ziet men hoe daar de plaatsing van de velerlei gebouwen van bijzonderen aard onderwerp is geweest van bijzondere zorg en hoe goed begrepen is wat met de meest gunstige schikking te bereiken valt. En zoo werd, ofschoon de terreinvorm volstrekt niet bepaald gunstig te noemen is, een aanleg verkregen die mag worden gezien.

Op dit plan komen wij waarschijnlijk nog nader terug.

* * *

Plan voor bebouwing van een gedeelte Wuhlheide bij Berlijn.
Architecten: Eberstadt en Goecke.

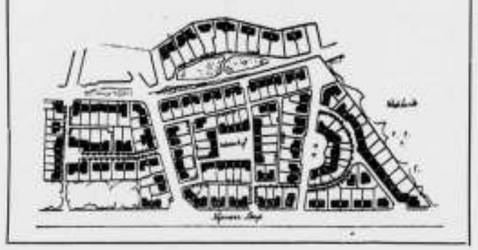

Bij voorkeur de voorbeelden zoekend in ons eigen landje, omdat deze immers tot ons zooveel sterker spreken, wijl zij allicht tot stand kwamen onder overeenkomstige omstandigheden, en ook voor ieder zooveel gemakkelijker in de werkelijkheid zijn te bereiken, moge toch hier ten slotte nog volgen een klein plan voor de bebouwing van een gedeelte der Wuhlheide bij Berlijn, van de Duitsche professoren Eberstadt en Goecke, stedenbouwkundigen van naam, waarvan de eerste in ons land vooral bekend is, door zijn studie over Hollandschen stedenbouw: „Städtebau und Wohnungswesen in Holland". Zonder nu sterk nationalistisch te voelen, zal men moeten toegeven dat het toch wel ietwat beschamend is, dat het een Duitscher moest zijn die een dergelijk werk schreef over ons land. Wanneer zullen we op dit gebied onzen grooten achterstand hebben ingehaald?

* * *

Tenslotte leze en herleze men de omschrijving die de Arnhemsche Directeur van P. W. de heer W. F. C. Schaap gaf van de algemeene regelen waaraan een uitbreidingsplein moet voldoen, in zijn advies aan de Dordtsche „Commissie ter bevordering van den algemeenen Kunstzin", zooals het te vinden is in no. 26 van dezen jaargang, in welk advies is vervat een kort maar solied program, dat dienen kan aan elk die op dit gebied te werken heeft.

Men heeft dan tevens de aangename zekerheid in de leer te zijn niet bij den een of anderen fantast of theoriticus. Immers een Directeur van P. W. is een man van de praktijk. Maar bovendien is het juist Arnhem, waar men met den steun van den dienst der Publieke werken op dit gebied is voorgegaan, zooals nog nader zal blijken in een volgend artikel, waarin we het zullen hebben over dien bijzonderen pleinvorm: den hofbouw.

BERICHTEN.

Prijsvraag „Bibliotheek Heerlen."

Men bericht ons, dat de expositie van de antwoorden op de prijsvraag te Heerlen in het Gemeente-Museum nog tot en met Zondag 17 December, geopend blijft.

OFFICIEEL GEDEELTE

Verslag der Bestuurs vergadering op Dinsdag 5 December te 10½ uur v.m. in het Gebouw der M.B.V.A.

Aanwezig zijn de heeren S. de Clercq, Voorzitter, A. Broese van Groenou, J. B. van Loghem en G. Versteeg, benevens de Alg. Secretaris J. Wesselius.

INGEKOMEN STUKKEN. Aangifte lidmaatschap.
Een tweetal aangiften voor het lidmaatschap der M.B.V.A. zijn binnen gekomen. Deze aangiften zullen te zijner tijd door de Commissie van Onderzoek worden behandeld.

VERZOEK OM SALARISVERHOOGING VAN DEN HEER PENAAT. De heer Penaat wendt zich tot het Bestuur met het verzoek om in verband met de tijdsomstandigheden hem een salarisverhooging toe te staan.
Het Bestuur besluit den heer Penaat schriftelijk te antwoorden, maar een Concept-schrijven eerst ter goedkeuring toe te zenden aan de bestuursleden, die *niet* in de gelegenheid waren deze vergadering bij te wonen.

BENOEMING EENER COMMISSIE VAN ADVIES. Zooals in het verslag der ledenvergadering werd medegedeeld had de heer Gratama het Bestuur verzocht een Commissie te willen benoemen voor het uitbrengen van een advies over een platbouw te Zandvoort. In nader overleg met den heer Gratama worden een drietal architecten, leden der M.B.V.A., door het Bestuur hiervoor aangewezen.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN BOUWKUNST. Het Bestuur bespreekt de financieele zijde van de exploitatie der beide uitgaven der Maatschappij, het Bouwkundig Weekblad en het tweemaandelijksch Tijdschrift „Bouwkunst". Ten slotte wordt besloten, dat de heeren Broese van Groenou, v. Loghem en de redacteur met den heer Mouton, den uitgever der periodieken in overleg zullen treden, ten einde de drukkosten enz. te kunnen vaststellen van een gereorganiseerd Bouwkundig Weekblad. Daarna zal in een gecombineerde vergadering van de Commissie van Financiën en de Commissie van Redactie dit onderwerp nader worden besproken.

ADRES AAN B. EN W. VAN HEEMSTEDE. Aan burgemeester en wethouders van Heemstede zal door het Bestuur een adres worden gericht, waarin de Maatschappij zich bereid verklaart om bij het instellen van een schoonheidscommissie van advies te dienen.

LEDENVERGADERING. De datum der voortzetting der ledenvergadering en de agenda wordt thans vastgesteld.

RONDVRAAG. De heer Versteeg wenscht de aandacht van het Bestuur er op te vestigen, dat nu de examens der Maatschappij weder in voorbereiding zijn, het ten zeerste wenschelijk zou zijn, indien verschillende onderdeelen op andere wijze zouden worden geregeld. De heer Versteeg wil thans niet in nadere beschouwing hieromtrent treden, maar is gaarne bereid een en ander mondeling toe te lichten. Het Bestuur zal dit voorstel naar den Voorzitter der Commissie van Onderwijs overbrengen.
De Voorzitter sluit thans de Vergadering.

J. WESSELIUS, *Alg. Secretaris.*

Vervolg van het verslag der Ledenvergadering op Donderdag 23 November 11. in het Gebouw der M.B.V.A.

BESPREKING VAN HET RAPPORT DER COMMISSIE VOOR HET BRENGEN VAN EENHEID IN HET MIDDELBAAR TECHNISCH ONDERWIJS.
De heer Van Loghem. De woorden van den heer Wierink zijn voor mij aanleiding ook iets te zeggen over het M.T.O. Met vele opmerkingen in het rapport en in deze vergadering kan ik mij vereenigen. Echter met de opmerking van den heer Haver betreffende den practischen studietijd ga ik niet accoord. Niet ieder toch behoeft timmerman geweest te zijn om architect te kunnen worden.
Ook blijkt het reeds uit deze bijeenkomst, dat men de combinatie Ambachtschool-Middelbare Technische School zooals deze wordt gedacht door den Inspecteur van het Middelbaar Technisch Onderwijs allerminst wenschelijk acht. Deze opvatting wordt door mij en, naar ik meen door vele andere architecten volkomen gedeeld.
De heer de Groot. Allereerst wensch ik te bedanken voor de gelegenheid mij geboden om deze vergadering bij te wonen. Dan wensch ik er op te wijzen, dat ik hier niet zal spreken in mijn kwaliteit als Inspecteur, doch gekomen ben om mijne opmerkingen, gepubliceerd in het B. Weekblad, desgewenscht nader toe te lichten.
Feitelijk heeft Dr. Kuijper indertijd het vraagstuk der M.T.S. meer naar voren gebracht. Hij wilde één groote centrale school. Dit denkbeeld werd echter van verschillende zijden bestreden, hierdoor toch zou aan vele jongelui wier ouders niet vermogend genoeg zijn, de gelegenheid zijn ontzegd om dit onderwijs te volgen. Men kwam dus tot de slotsom, dat het M. T. O. een decentraliseerend karakter moest dragen, een ieder moet hiervan kunnen profiteeren. Echter bleef het vraagstuk der vóóropleiding bestaan.
M.i. zijn zij, die tot de school worden toegelaten in twee groepen te verdeelen. In de eerste plaaats komen de jongelui, van eenige algemeene ontwikkeling, in aanmerking, daarnaast ook zij, die reeds in de practijk zijn werkzaam geweest en blijken van een goed verstand hebben gegeven. Wat deze laatsten aan algemeene ontwikkeling ontbreekt en waardoor zij dus achterstaan bij de jongelui van de eerste groep, kan worden aangevuld in een cursus van twee jaar.
Is het standpunt van de Commissie wel juist. Moet de zeef reeds werken op de school en is het niet beter deze schifting over te laten aan de practijk van het leven? Elk individu heeft het recht om de hoogste plaats te kunnen bereiken. Daarom geloof ik, dat de Commissie bij haar splitsing in twee groepen, waarvan slechts één groep het voortgezet Bouwkunst Onderwijs zal kunnen volgen, niet op den juisten weg is. Allen, die daartoe in staat zijn, moeten gelegenheid hebben om het hoogste te kunnen bereiken; natuurlijk krijgen we dan reeds alleen degenen, die uitmunten. Hierdoor wordt in het algemeen het finantieel bezwaar reeds belangrijk minder, terwijl zelfs de finantieel zwakkeren kunnen worden gesteund.
Of het Middelbaar Technisch Onderwijs zal worden gegeven bij dag- of avondcursussen, of alleen in wintersemesters, acht ik op het oogenblik een vraag van minder belang.
De regeering zal verschillende oplossingen volgen, maar houdt daarbij in het oog, dat het eindresultaat hetzelfde moet zijn.
Bij de vooropleiding worden in het schema de examens van de Maatschappij van Bouwkunst genoemd. De examens geven m.i. aan de minimumeischen, die van den opzichter kunnen worden gevraagd; zouden voor de voorbereiding voor M. T. O. deze eischen niet tot hooger peil moeten worden opgevoerd.
Wat de voorbereiding betreft, hier ontbreekt de schakel der practijk, deze toch zal aan het onderwijs moeten voorafgaan. Op de werkplaats moeten de a.s. leerlingen vooraf een algemeenen indruk krijgen.
De heer Wierink. De heer De Groot is het in groote lijnen met ons eens.
Bij de opleiding in de praktijk gaat het niet om te leeren timmeren, maar om een algemeenen indruk te krijgen van het vak als zoodanig. Er is toch onderscheid tusschen timmeren en bouwen.
De Commissie erkent, dat het dagonderwijs boven het avondonderwijs moet worden gesteld. Velen zijn er echter, die gaarne het middelbaar technisch onderwijs zouden willen volgen, maar hiervoor overdag om financieele redenen niet in de gelegenheid zijn. Voor dezen is het avondonderwijs in hoofdzaak bestemd.

Als de heer de Groot middelen weet, waardoor deze groep het dagonderwijs kan volgen, des te beter. Maar ik geloof niet, dat dit mogelijk zal zijn.
Voor de toelating werden door de Commissie de examens der Mij als norm gesteld. Als hieraan streng de hand wordt gehouden, dan wordt daar dunkt mij, nog al wat gevraagd. Alles hangt af van den examinator en bij elk examen wordt wel eens met de omstandigheden rekening gehouden.
De heer de Groot. Hier is wel een meeningverschil. Wordt het avondonderwijs voldoende geacht, waarvoor is dan een tweede instelling noodig? We hebben hier wel degelijk een afscheiding in twee groepen.
De heer Haver. De voortgezette school lijkt mij niet goed gezien. Dit wordt een studie van 10 jaar, bijv. 3 jaar de H. B. S., 2 jaar practijk, 3 jaar M. T. S. en 2 jaar de voortgezette cursus. Zoo lang zou ook de studie aan een academie duren.
De heer de Vries Lam. Ook in 1908 werd de quaestie van de opleiding een punt van bespreking. Toen werd in hoofdzaak gedacht aan jongelui, die van den driejarigen cursus kwamen. Thans zullen de jongelui van den 3-jarigen cursus de minderheid vormen.
Er zullen bovendien jongelui zijn, die zomers in de gelegenheid zijn om te werken en 's winters gaan studeeren. Is het niet mogelijk, dat voor dezen gelegenheid tot studie overdag wordt geopend, door de instelling van een cursus op denzelfden voet als onder M. T. O. is aangegeven?
De Voorzitter. Wat is de aard der praktijk, die de leerlingen M. T. O. behooren door te maken. zij behoeven toch niet al de werkzaamheden, als timmeren, metselen enz. tot in de puntjes te kennen? Zij moeten hiervan een algemeene kennis opdoen, zij moeten leiding kunnen geven, karakterkennis in de praktijk opdoen.
Als dus de praktijk aan de theoretische kennis voorafgaat is men nog te jong. Om een goed technicus te worden, schijnt het mij toe, dat met de practijk niet op te jeugdigen leeftijd moet worden begonnen.
De heer de Groot. Hebben de jongelui de Ambachtsschool doorloopen, en zijn ze twee jaar in de praktijk geweest, dan zijn ze 17 à 18 jaar. Op dezen leeftijd kan toch wel die kennis worden opgedaan. Thans echter is het nog niet uit te maken, welken weg zal worden ingeslagen in de toekomst. Wij zijn nog in een tijd van onderzoek. Ook de regeering is hierbij zoo passief mogelijk.
De heer Wierink. Denkt U, dat er de jongens, die na de ambachtsschool twee jaar in de practijk zijn geweest, veel lust zullen gevoelen om weer naar de M. T. S. te gaan? Gelooft U, dat die school met jongens van 17 à 18 jaar goed bevolkt zal worden.
De heer Van Loghem. De Architecten moeten er voor waken, dat de Ambachtsschool niet de eenige weg wordt, die naar de M. T. S. leidt.
De heer De Groot. Zooals ik reeds zeide moeten beide groepen tot de M. T. S. kunnen worden toegelaten. Ik wensch echter dit punt thans niet te bespreken. Gaarne ben ik echter bereid over dit onderwerp, wanneer mij hiertoe de gelegenheid wordt geopend van gedachten te wisselen.
De heer Vrijenhoek. De examens der Mij moeten niet als een minimum eisch worden beschouwd; we hebben hier een met zorg opgesteld programma van eischen. Deze eischen zouden een goeden vorm voor de toekomst zijn, daarom wijst er de Commissie op. De voortgezette cursus slaat op het teekenaarsexamen, voor menschen, die als bedrijfsleiders, chef de bureau enz. zullen werkzaam zijn.
Wat betreft de enquête door den heer Haver genoemd, ik geloof dat de ideeën hieromtrent zijn veranderd. Bij een nieuwe enquête zou men tot een ander resultaat komen.
De heer Ouëndag. Wij hebben er steeds naar gestreefd om de eischen van de examens der Mij in overeenstemming te houden met de eischen der praktijk. Ik acht deze eischen als vorm voor de voorbereiding van het M. T. O. aangewezen en kan mij ook met het schema der Commissie volkomen vereenigen.
De heer de Groot. Ik heb de examens der Maatschappij steeds ondersteund. Toch acht ik deze eischen niet voldoende voor de toekomst. Die eischen gaan m. i. niet ver genoeg.
De heer Wierink. Als de eischen is het programma der Mij-examens ernstig zijn gesteld, dan hebben wij een voldoende aanwijzing. Wij wenschen echter geen school, die africht voor examens, zulke scholen zijn uit den booze.
De heer Buskens. Naar mijn meening is een voorafgaande practische opleiding de gewenschte weg. Ik stel er prijs op te verklaren, dat na het hier besproken onderzoek omtrent die opleiding, mijn meening nog niet veranderd is.
De heer Haver, bedankend voor de gastvrijheid verzoekt het Bestuur bij de verdere behandeling van dit schema ook de andere technische vakken in de gelegenheid te stellen zich omtrent het M. T. O. uit te spreken, opdat een algemeen schema zou kunnen worden opgesteld.
De Voorzitter. Ik zou er meer voor zijn, dat iedere Vereeniging dit onderwerp in eigen kring behandelt, zoodat later een algemeen Verslag kan worden uitgebracht aan de regeering. Ik acht dit onderwerp thans van alle zijden voldoende belicht en dank de aanwezigen voor hunne belangstelling.
Hiermede worden de discussies over dit punt der agenda gesloten.

J. WESSELIUS, *Alg. Secretaris.*

PENSIOEN-COMMISSIE. Op Donderdag 7 December 1916 vergaderde de e.g.n. commissie voor de eerste maal in het gebouw van de M.B.V.A. in de Marnixstraat 402 te Amsterdam.
Aanwezig waren alle leden, te weten de heeren Kruisweg voor de M. B. V. A., Jansen voor den B. N. A., Zijlstra voor den B. v. T. en Keurschot voor den A. N. O. en T. B.
De voorzitter van de M. B. V. A. was door omstandigheden verhinderd, waarom in zijn plaats de secretaris, de heer Wesselius de commissie installeerde.
Daarna koos de commissie de heeren Kruisweg tot Voorzitter en Keurschot tot Secretaris. Alsnu werd overgegaan tot bespreking van de richting, in welke de commissie haren arbeid en haar onderzoek zal moeten leiden, waarvan het eerste gevolg was, dat aan voorzitter en secretaris werd opgedragen een in de sociale verzekeringsmaterie doorkneed jurist bereid te vinden, als 5e lid in de commissie zitting te nemen.
Met betrekking tot de door de commissie te maken kosten werd voorloopig besloten, dat elke vereeniging de kosten van eigen afvaardiging betaalt en dat de algemeene en huishoudelijke kosten over de vier samenwerkende vereenigingen worden omgeslagen.
Alvorens deze eerste vergadering werd gesloten, wees de voorzitter op de bizondere zware taak, welke de commissie op zich had genomen; de pensionneering van de oude opzichters en teekenaars in dienst van particuliere architecten is een vraagstuk, waarvan de oplossing zoo maar niet voor het grijpen ligt maar met hoop op een bereikbaar doel is de kans van slagen aanwezig.
De commissie maakt van deze gelegenheid tevens gebruik tot de lezers het vriendelijk verzoek te richten om toezending aan haar adres — Amsterdamscheweg 188, Arnhem — van alle gegevens, feiten, cijfers, welke op het door haar te onderzoeken vraagstuk betrekking hebben of daarvoor van belang zijn.

Namens de Commissie:
(w.g.) KRUISWEG, *Voorzitter.*
(w.g.) J. L. B. KEURSCHOT, *Secretaris.*

De Voortzetting der ledenvergadering is bepaald op Donderdag 28 December a.s. te 2 ure n.m. in het Zuid-Hollandsch Koffiehuis te 's-Gravenhage. Agenda.
1°. Benoeming der Reserveleden van den Eereraad.
2°. Voorstel der Commissie van Redactie betreffende Bouwkunst en Bouwkundig Weekblad.
3°. Uitgaven Dr. Schüler.
4°. Prijsvraag Nederlandsche Bank.
5° Beschouwing van den heer Kruisweg, omtrent den Bond Heemschut en Bouwkunstzaken.
6° Rondvraag.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. GRATAMA, C. J. KRUISWEG en J. B. VAN LOGHEM
Redacteur: J. WESSELIUS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

37STE JAARGANG. = 23 DEC. 1916. = No. 34.

INHOUD: REDACTIONEEL GEDEELTE. Het typisch karakter onzer oude steden en den taak der schoonheidscommissie. — Brieven uit Rotterdam IV. — Dr. Schüler en zijn uitgaven. — Ingezonden. — Prijsvragen. — OFFICIEEL GEDEELTE. a. Examens. — b. Agenda.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

HET TYPISCH KARAKTER ONZER OUDE STEDEN EN DE TAAK DER SCHOONHEIDS-COMMISSIE.

Amsterdam heeft, gelijk vele onzer oude Nederlandsche steden, een gansch eenig karakter en het is de dure plicht van het nageslacht dit karakter zooveel mogelijk ongeschonden te bewaren.
Moet een stuk oude stad worden gewijzigd door dat de eischen van het verkeer het dringend noodzakelijk maken straten of pleinen of bruggen te verbreeden en te verruimen, dan wordt het type van deze stad geschaad, doch in dat geval is dit niet te vermijden, omdat de moderne tijd andere ruimten noodig heeft voor de publieke wegen, dan de oude tijd, toen nog geen trams en auto's buitengewone verkeerseischen stelden.
Men zal dus, hoewel noode, erin moeten berusten, dat er schade aan het eigenaardige stadsschoon moet worden toegebracht.
Hoe geheel anders is dit echter, wanneer grootere of kleinere gebouwen moeten worden gesticht aan de schoone en rustige hoofdgrachten of aan de pleinen onzer oude steden.
Met onnavolgbaar talent werd, bijvoorbeeld bij de uitbreiding van Amsterdam in de 17e eeuw, toen de Heeren- en Keizersgrachten met hunne nevengrachten, de Reguliersgracht en de Leidschegracht, werden aangelegd, door den bouw van tal van prachtige, rustige en deftige heeren-koopmanshuizen en eenvoudige, doch schoon gevormde bruggen een geheel verkregen, zoo verheffend schoon, dat het nog in dezen tijd een ieder treft, door zijn buitengewoon beschaafd cachet, zoowel van het ensemble, als van ieder onderdeel in het bijzonder.
Moet nu bij de stichting van nieuwe gebouwen, vooral van die van groote en hooge afmetingen, zooals de tegenwoordige tijd noodig heeft, met alle traditie worden gebroken en het eigenaardige van de stadsaanleg worden verbroken door deze nieuwe gebouwen bij voorkeur op te trekken in moderne architectuur, of moet de bouwmeester in dit geval het zijn hoogste roeping achten, om somwijlen met verloochening van zijn streven om modern te zijn, de nieuwe gebouwen of bruggen in zoodanige vormen te ontwerpen, dat deze zich aanpassen aan hunne omgeving en niet in disharmonie zijn met de architectuur van de oude huizen of bruggen?
Ieder objectief beoordeelaar kan toch op de laatste vraag niet anders dan bevestigend antwoorden.
Hoewel natuurlijk de architectuur niet slaafs behoeft gebonden te zijn aan de vormen dier oude huizen of bruggen, moeten toch de bouwvormen der nieuwe scheppingen zich harmonisch aansluiten aan die der oudere in de onmiddellijke omgeving.
Alleen indien dit geschiedt, zal het type van de oude steden en dorpen niet worden geschonden, doch ongerept voor het nageslacht bewaard blijven.
Laat de moderne bouwkunst in de nieuwe stadsuitbreidingen tot hare volle uiting komen, maar laten de oude stadsgedeelte niet door haar van karakter worden gewijzigd.
Men voert nu wel als motief voor den modernen bouw

aan (zie het artikel in het Handelsblad van 6 Dec. l.l. van T. L.) de cultureele beteekenis, die daardoor tot uiting komt in de grootere bouwwerken van onzen tijd, maar dan rijst de vraag, waarom een gebouw of een brug geen karakter van onzen tijd kan uitdrukken zonder nu juist in de gewilde moderne bouwvormen te zijn gebouwd? Heeft een gebouw of een brug, geheel in beton-ijzer opgetrokken en waar om heen een mantel van baksteenen wordt gehangen of er tegen aan wordt geplakt, als die baksteenen maar in moderne vormen worden toegepast, grootere architecturale waarde, dan wanneer hetzelfde gebouw of dezelfde brug met de kern van beton-ijzer constructie wordt voorzien van een logische bekleeding in verschillende materialen in niet moderne architectonische vormen, doch met gebruikmaking van die vormen, welke harmonieeren met de gebouwen of bruggen in de omgeving?

Ten slotte zullen allen het er over eens zijn, dat in hoofdzaak de juistheid der verhoudingen en de schoonheid der lijnen een bouwwerk tot een kunstwerk maken. Wat is de roeping van de Schoonheidscommissies op dit gebied? Ligt het niet allereerst op haren weg, om haar krachtigen steun te verleenen, om het karakter onzer oude steden en dorpen te doen behouden en om er voor te waken, dat nieuwe bouwwerken schreeuwende tegenstellingen vormen in een harmonisch geheel?

Wat doet nu integendeel de tegenwoordige Schoonheidscommissie van Amsterdam?

De plannen voor nieuwe gebouwen door particulieren te stichten, worden volgens de bepalingen der bouwverordening alleen dan aan haar oordeel onderworpen, wanneer deze gebouwen worden gesticht op terreinen van de Gemeente gekocht of in erfpacht genomen of indien door nadere eischen, uit de bouwverordening voortvloeiende, de Gemeente mede zeggingschap heeft gekregen op het uiterlijk der te stichten bouwwerken.

De Schoonheidscommissie zoude nu allereerst de vraag moeten stellen, of het te stichten gebouw in de vormen daaraan door den bouwmeester gegeven, zich harmonisch zal aansluiten aan de omgeving, waarin het zal verrijzen, doch zij doet dit niet, maar spreekt reeds bij voorbaat een veroordeelend veto uit, indien het te stichten gebouw niet in moderne vormen is ontworpen.

Wat zijn nu die moderne vormen? Onze tijd heeft geen bepaalden bouwstijl; het is een zoekende tijd op het gebied van de architectuur.

Moet er nu gebouwd worden in den geest van Berlage's bouwwerken of in die van de Basel of van Kromhout of moet de bouwmeester zijn kunstuiting vinden in de gezochte details van de werken der jongere modernen met al het geknutsel van baksteenen in de meest onconstructieve vormen, of moet de moderne Duitsche school als *de* moderne bouwkunst worden beschouwd?

Dat zijn alle vragen, welke voor de Amsterdamsche Schoonheidscommissie, zooals deze tegenwoordig is samengesteld, niet de hoofdzaak schijnt te zijn, maar de eisch is alleen slechts dat de architectuur modern zal zijn en vooral niet eenige overeenkomst zal hebben met of geïnspireerd zijn op de vormen uit de bloeiperiodes onzer eigene Vaderlandsche Bouwkunst. Vooral geen inspiraties op de schoone werken van Hendrik de Keyzer, of Jacob van Campen, van Pieter Post of Van Vingboons of van hunne tijdgenooten! Gaan de moderne bouwmeesters hunne motieven ontleenen aan de grijze oudheid, aan het Romaansche of Gotische, ja zelfs aan het Assyrische of Lombardische, dat wordt geduld en dat wijst op vooruitgang en op het medewerken aan den cultureelen opbouw van onzen tijd!

Heeft eene Schoonheidscommissie het recht, om aldus te trachten de architectuur te leiden in de banen, die *zij* meent, dat de eenige ware en schoone zijn? Daartoe is het instituut der Schoonheidscommissie zeer zeker niet in het leven geroepen en daartoe zijn deze commissies zeker niet gerechtigd. Zij hebben alleen de ingediende ontwerpen objectief te beoordeelen en na te gaan of een ontwerp al of niet in strijd is met de algemeene en fundamenteele eischen der aesthetica en zij moeten zich onthouden van het voorschrijven van een bepaalden stijl, waaraan de ontwerpen moeten voldoen.

De schoonheidscommissie draagt niet de verantwoordelijkheid voor de architectuur van de gebouwen, doch die berust bij de bouwmeesters zelf en bij de lastgevers onder wier goedkeuring de bouwmeesters hunne plannen hebben opgemaakt. Deze lastgevers alleen hebben te beoordeelen in hoeverre en op welke wijze zij in het uiterlijk hunner gebouwen willen uitdrukken het karakter van hunne zaken, mits een goed architectonisch geheel wordt verkregen.

Het is een gelukkig bewijs van de onpartijdige behandeling der zaken aan de afdeeling Publieke werken van Amsterdam, dat de Wethouders en op hun advies, Burgemeester en Wethouders, volgens hun eigen oordeel te rade gaan en de adviezen van de Schoonheidscommissie ter zijde leggen, wanneer deze naar hunne opvatting te ver gaan en deze Commissie door het voorschrijven van een bepaalden bouwstijl eischen stelt, waartoe zij niet bevoegd is.

De taak der plaatselijke Schoonheidscommissies moet uitsluitend zijn het waken voor het ontsieren van onze schoone steden en dorpen; zij moeten zich onthouden van het doordrijven van hunne opvatting om te bouwen in een richting, welke de toevallige meerderheid harer leden in het bijzonder is toegedaan. Immers bij iedere verandering van de personen, waaruit een dergelijke Commissie tijdelijk is saamgesteld, kan een algeheele wijziging van inzicht in kunstzaken ontstaan en kan dus ook een andere stijluiting als de alleen gewenschte worden voorgeschreven. Tot welke inconsequenties kan dat in den loop der tijden leiden!

Geen officieel voorgeschreven bouwkunst, maar iedere bouwmeester worde de vrijheid gelaten, mits hij bewijst of bewezen heeft voor zijn taak berekend te zijn, aan zijn scheppingen die stijlvormen te geven, welke zijn lastgevers en hij zelf na ernstige studie achten het best te behooren op de plaats, waar het bouwwerk zal verrijzen en het best uit te drukken het doel, waarvoor dit wordt gesticht. De ontwikkeling van de bouwkunst

worde nimmer verplaatst van de bouwmeesters naar eenigerlei Commissie. Dat zoude niet het bevorderen der kunst, doch het dooden harer bloei zijn.

De taak der Schoonheids-Commissies zij en blijve het waken tegen het uitvoeren van minderwaardige bouwplannen door der zaken onbekwame bouwmeesters en daardoor het medewerken, om de schoonheid en het karakter van stad of dorp zooveel mogelijk te bevorderen en te bewaren!

C. B. POSTHUMUS MEYJES.

BRIEVEN UIT ROTTERDAM IV*.

Exploitatie „Land van Hoboken".

Het avondblad der N. R. Ct. van 12 dezer geeft nadere bijzonderheden over een „belangrijke aankoop" van grond hier ter stede. In eene gelukkige coïncidentie met de eerste vetgedrukte vredesberichten kondigt het blad de exploitatie aan van een groot deel der bij alle Rotterdammers als het „land van Hoboken" bekend staande terreinen. Ook de meeste niet Rotterdammers zullen zich, hoewel misschien niet bij name, wel herinneren, de uitgestrekte weilanden, die langs den Nieuwen Binnenweg als een plotselinge gaping in de aaneengesloten huizenblokken ieder voorbijganger moeten opvallen. Bij de samensmelting met Delfshaven bleven deze landerijen tusschen de haven- en kade-kwartieren langs de rivier en de woonwijken meer noordelijk, door allerlei omstandigheden buiten eene exploitatie als bouwterrein. In het goede stadsverband vormen zij eene hinderlijke onderbreking. Zij liggen dwars in de route Witte de Withstraat—Rochussenstraat, die als ontlasting van het verkeer langs den Nieuwen Binnenweg van groot belang belooft te worden. De Mathenesserlaan, die aan de westzijde nu juist eene behoorlijke beëindiging gaat krijgen, vraagt hier nog steeds om een begin. Ook wordt het Park door deze vlakte juist van de woonwijken geheel afgescheiden.

Dit gaat nu anders worden. Eene combinatie van Rotterdamsche notabelen heeft, volgens het bericht in de N. R. Ct., een groot en belangrijk deel dezer terreinen, gelegen in den hoek Nieuwe Binnenweg-Westersingel-Westzeedijk en dus het dichtst bij het centrum der stad, te zamen 30 H.A., aangekocht met het doel, deze als woonkwartier voor meer gegoeden te exploiteeren.

Amsterdam heeft zijn Museum- en Willemsparkbuurt, den Haag het Zorgvliet-kwartier, en van veel ouder datum, de bebouwing tusschen Javastraat, Zeestraat, Mauritskade en Nassaulaan, die ongeveer 18 H.A. beslaat. Met de ervaring, bij deze wijken opgedaan, kan de Rotterdamsche combinatie nu haar voordeel doen.

(*) Moet ik, in deze tijden van lage autonummers dit hooge briefnummer nader motiveeren? Laat de wantrouwige lezer dan de vorige nummers van dezen jaargang maar eens opslaan en de ontboezemingen tellen, die, daarin over Rotterdamsche belangen zijn verschenen, zoowel hetzij van den Heer Molière of wel van schrijver dezes; en anders — verder in berusting No. V afwachten.

Vooral het laatst genoemde voorbeeld doet zien, dat hier bijna onafhankelijk van de architectuur (die als voornaamste deugd terughouding heeft) een rustig en voornaam geheel wordt verkregen door den ruimen aanleg en een juist verband tusschen villa, woninggroep en gesloten bebouwing.

Voor zoover kan worden nagegaan, begint de Rotterdamsche combinatie hare exploitatie onder schoone auspicien. Tal van factoren werken daartoe mede. Het is al dadelijk buitengewoon merkwaardig, dat in een zoo snel groeiende stad, op zoo korten afstand van het centrum een terrein van die oppervlakte jarenlang vrij van bebouwing bleef. Daarbij zal de hier te stichten wijk, met het centrum uitstekend verbonden zijn door den Nieuwen Binnenweg a.d. Noordzijde, de Witte de Withstraat in het midden en de Westzeedijk in het Zuiden. Rondom langs Westersingel en Westzeedijk (met het parkkwartier op den achtergrond) bevindt zich al een bebouwing voor dezelfde categorie van welgestelde burgers, waar dus de nieuwe bebouwing zich volkomen bij zal aansluiten. Dat de woonstad Rotterdam aan een dergelijk kwartier groote behoefte heeft, valt niet te betwijfelen; de snelle afzet van het terrein in het zooveel minder begeerde Oosten der stad en nog wel in de laatste jaren, getuigt ervan. Aan den eenen kant heeft de stad bij het tot stand komen van een afgeronde woonwijk voor haar gegoede burgers meer belangen dan die van den fiscus alleen. Daarnaast heeft de exploitatie de medewerking van de gemeente in allerlei opzicht noodig. Door het samentreffen van sterk sprekende verkeers- en wooneischen, moeten van den beginne af het uitbreidingsplan en het exploitatieplan in bijzonder sterke mate met elkander voeling houden; herhaald overleg, eigenlijk samenwerking, is hier onmisbaar.

„Het terrein zal moeten worden opgehoogd," zegt bijv. de N.R.Ct. Het is echter de vraag, of de gemeente met die opvatting accoord gaat en niet zal trachten het bestaande geboomte van de diepgelegen buitens langs den Westzeedijk zooveel mogelijk te sparen. Tegenover de exploitatie door de Mij. „Schoonoord" van de aan de overzijde gelegen oude buitenplaats van dien naam, heeft de gemeente zich, naar ik meen, ook op dit standpunt gesteld.

Bij de zoo gunstige constellatie der ontstaansfactoren in 't algemeen, zou het meer dan anders te betreuren zijn, als bij den opzet niet alle beschikbare middelen tot welslagen werden aangewend; voor den goeden gang der exploitatie is het noodig, dat het te scheppen kwartier aan de hoogste eischen zal voldoen. In de laatste jaren hebben zich de denkbeelden over stadsaanleg- en exploitatie van villaterreinen snel ontwikkeld, de gelegenheid is ongetwijfeld gunstig om uit de gisting dezer ideeën de bruikbare oplossingen naar voren te lokken. De gedachte aan een prijsvraag, in onderling overleg tusschen exploitante en gemeente uit te schrijven, dringt zich hierbij onwillekeurig op. Wanneer de eischen van het programma tot de strikt noodzakelijke worden beperkt, zoodat een groote bewegingsvrijheid van inzichten mogelijk blijft, zal in de verscheidenheid der op-

lossingen voldoende materiaal worden aangetroffen, voor een definitief bevredigend plan, zoowel wat de gemeenschappelijke belangen betreft als die van exploitante. Het gegeven is boeiend en veelzijdig en heeft ook voor het vraagstuk van stadsaanleg in het algemeen beteekenis.
Jammer genoeg staan prijsvragen in een kwaden reuk en zal het wel de vraag zijn, of èn exploitante èn de gemeente, voldoende van de voordeelen doordrongen zijn, om zich over de gewoonlijk zoo breed uitgemeten onvermijdelijke bezwaren heen te zetten.

Misschien verwondert zich deze of gene, dat ik in het bovenstaande met geen enkel deelnemend woord het verdwijnen van het „brokje natuur" in 't hart der stad gedenk. Naar mijn oordeel echter is deze „landelijke idylle" (zooals de Nieuwe R. Ct. schrijft) een stedelijke wantoestand. Zoo onmiddellijk bij het centrum doet het juist in zijne natuurlijkheid, zeer onnatuurlijk aan. Het vereenigt zich niet met de omgeving, valt geheel uit het stadsbeeld; zelfs de bekoring van al het groen en de stilte, heft den indruk van achterlijkheid nooit op. Ik ben er zeker van, dat bij een geslaagden aanleg de nieuwe stadsbeelden schoonheden van andere orde zullen brengen, die hier meer dan een misplaatst en illusoir buitenleven zullen bevredigen.

Ir. P. VERHAGEN LZN.

DR. SCHÜLER EN ZIJN UITGAVEN.

Thans zijn Dr. Schüler en zijn uitgaven zeker in geheel Nederland bekend.
Vele architecten en beoefenaars der kunstnijverheid, ook handelaars en leveranciers in bouwmaterialen, meubelfabrikanten en industrieelen waren in de gelegenheid een of meer der keurig verzorgde uitgaven van Dr. Schüler te kunnen bewonderen. Ook sprak ik enkele personen, die, hoewel zij niet tot boven genoemde groepen behooren, toch door toevallige omstandigheden een zijner uitgaven in handen hadden gekregen. Vooral deze laatsten, menschen, die met Dr. Schüler in geenerlei relatie hadden gestaan en hun objectieven blik hadden behouden, spraken onverholen van zijn tintelende energie en zijn ondernemingsgeest, roemden het prachtig zwaar papier, de mooie reproducties, de vriendelijke tekst, om ten slotte enthousiast uit te roepen: „ja, ja, die Duitschers, ... organisatie is toch maar alles". Intusschen was deze opmerking, als zoovele andere opmerkingen, die in geestdrift worden geboren, niet geheel in overeenstemming met de waarheid. Dr. Schüler is nl. geen Duitscher, maar een Oostenrijker en zijn organiseerend talent staat dus in geen of slechts verwijderd verband met zijn nationaliteit.
De uitgaven van Dr. Schüler hebben al tot heel wat geschrijf in dag- en weekbladen aanleiding gegeven. De Telegraaf leidde het geval in, in Architectura drong de Bond er bij zijn leden op aan, dat zij zich van medewerking aan de uitgaven van Dr. Schüler zouden onthouden. Meerdere beschouwingen over dit onderwerp volgen dan in de „Telegraaf". Daarna worden door het Bestuur van de V. A. N. K. een tweetal briefjes van de heeren Dr. Berlage en Roland Holst in het „Handelsblad" gepubliceerd, waarin genoemde heeren verklaren, dat de reproducties van hunne werken, voorkomende in een prospectus van de „Moderne Hollandsche Interieurkunst" niet met hun directe toestemming daarin werden geplaatst. Het reproductierecht toch werd indertijd door deze heeren afgestaan aan den heer Jac. v. d. Bosch, die het volkomen te goeder trouw aan Dr. Schüler heeft overgedragen. Hierdoor voelt de heer Jac. van der Bosch zich van zijn kant gedrongen er ter voorkoming van misverstand op te wijzen, dat noch hij, noch Dr. Schüler deze heeren „er in hebben laten loopen, zooals wel eens wordt voorgesteld". De beide briefjes boven bedoeld, werden in „Architectura" overgenomen; het antwoord van den heer Jac. van den Bosch werd echter vergeten.

Daar zijn menschen, die zich hebben voorgenomen om in den kortst mogelijken tijd rijk te worden. Zij weten, en gevoelen, dat ze hierin zullen slagen, zij kennen zich zelf als de slimste der slimmeren, de handigste der handigen, de sluwste der sluweren.
Maar is dit, vraag het uzelf eens af, geen begrijpelijk streven? Wie wenscht zich niet gaarne eenige macht, meer macht, veel macht, en is het bezit van geld niet vaak het begin van machtsbezit, in ons vaderland . . . . en overal elders?
Nederland scheen in de laatste jaren het land, waar men zijn zucht naar rijkdom wel het snelst kon bevredigen, Nederland werd de oasis in de woestijn van oorlogsellende, „voor landzaat en voor vreemden".
Maar Dr. Schüler trok naar Nederland met het doel: rustig zijn uitgeversbedrijf te kunnen uitoefenen en daardoor tevens de kunst te dienen.

. . . . . .

Wat is het kenmerk der kwakzalverij? Dat zij zich uitgeeft voor wat zij niet is en allen, die aan haar schoonschijnende drogredenen gelooven, ten slotte zal exploiteeren. Dat zij producten van allerlei aard, die geen of weinig werkelijke waarde hebben twee of driemaal te duur aan den man weet te brengen.

. . . . . .

Maar ik zou het hebben over Dr. Schüler en zijn uitgaven. Waarom toch zouden de architecten geen reproducties hunner werken door Dr. Schüler doen uitgeven? Waarom niet?
Zijn deze uitgaven niet goed verzorgd?
Integendeel . . . . Zwaar papier, ... goede cliché's, mooie opnamen, ... vriendelijke tekst.
Zijn de kosten voor den architect te groot?
Integendeel. Er zijn geen kosten. Alleen staat hij gratis zijn auteursrechi af.
Zijn er dan nog andere bezwaren aan de medewerking van den architect verbonden?
Neen . . . . ja, toch. Een briefje, een eenvoudig briefje, gericht tot den leverancier, die de materialen leverde van het bouwwerk, of de bouwwerken, die door

Dr. Schüler in een zijner uitgaven zullen worden vereeuwigd. Een briefje, met het verzoek annonces in deze uitgave te willen plaatsen? Neen, waarachtig niet, dat moet U niet denken . . . de handelaar in bouwmaterialen pressen tot het plaatsen van annonces, d. i. tot het dragen der kosten der uitgaven van Dr. Schüler en de luttele winst, die deze hierop denkt te maken? Nog eens, neen, stellig niet, wis en waarachtig niet. Komaan, laat ik den inhoud van een dezer brieven hier in 't kort weer geven.
„De architect deelt mede, dat door Dr. Gus. Schüler een standaardwerk wordt uitgegeven over Moderne Nederlandsche Architectuur, waarvan één deel de voor naamste bouwwerken van bedoelde architect zal bevatten.
De uitgever meent, vervolgt het schrijven ongeveer, dat voor een goede verzorging het aanbeveling verdient, hierbij de namen der firma's, die bij bouwwerken betrokken zijn te vermelden, wat ook in het belang dier firma's zijn kan. Ik was daarom zoo vrij, Uw firma aan Dr. Schüler te noemen, die zich binnen kort nader met U in verbinding zal stellen".
Indien nu al deze brieven door den architect worden geschreven en onderteekend, dan wordt toch nog eenige moeite van hem geeischt? O, neen, ook hiervoor werd gezorgd, de brieven zijn klaar, op de adressen na en de onderteekening.
Men ziet, organisatie is toch maar alles.
Door deze of dergelijke brieven wordt dus door den architect geenerlei directe pressie op den leverancier uitgeoefend. Het zou echter mogelijk kunnen zijn, dat door den colporteur, al is hij uitgever-colporteur, Dr. Juris-Colporteur, dezen brief nader mondeling wordt toegelicht, hetgeen de architect misschien minder wenschelijk zou achten en hem in een eenigszins vreemde positie tegenover den leverancier zou kunnen plaatsen. Acht dus de architect het in zijn belang met den uitgever Dr. Schüler, een overeenkomst te sluiten om reproducties van zijn werken al of niet met bijbehorende tekst te doen uitgeven, hij wachte zich, onder geen enkelen vorm, zich te verbinden het colportage-werk te zullen bevorderen.
De medewerking van den architect toch mag niet bestaan in het leveren van het verguldsel en het zoethoutpoeder, ten einde den adverteerder des te beter de pil van de annonce te doen slikken.

En de architectuur, de kunst in het algemeen, wordt deze door de uitgaven van Dr, Schüler gebaat? . . . .

Laat ik eindigen met een citaat uit het maandblad der „Vereeniging tegen de Kwakzalverij":
„De onlangs overleden Sir Joseph Beecham, de fabri-
„kant der bekende pillen, was een groot kunstliefheb-
„ber en men moge denken hoe men wil over de wijze,
„waarop hij zijn kolosaal vermogen heeft verdiend, de
„kunst en haar beoefenaars hebben er ruimschoots van
„geprofiteerd, enz.

Ook de kunst heeft dus nog een kansje.

WESSELIUS.

INGEZONDEN.

Geachte Heer J. B. van Loghem.

Met belangstelling en tevens met verwondering is door mij uw verslag gelezen over de ingezondenen prijsvraag ontwerpen voor een openbare leeszaal en bibliotheek te Heerlen. Met verwondering zeg ik en wel omdat u, mijnheer van Loghem, door verwisseling der premies een onjuiste voorstelling zoudt geven van het Juryrapport.
De tweede premie is toegekend aan het ontwerp ingezonden onder Motto „L. G." van ondergeteekende en niet aan het ontwerp van den Heer A. C. A. Rotgans zooals uw verslag vermeldt, deze werd een derde premie toegekend. (Zie Bouwkundig Weekblad van 9 December). Dit wenschte ik alleen ter uwer kennis te brengen ter vervollediging van het verslag.

Met de meeste hoogachting,
Uw Dw.
Delft, 19 December 1916. E. H. LUXEMBURG.
Arch.

PRIJSVRAGEN.

Prijsvraag „Bouwkunst & Vriendschap".

Op de door de vereeniging „Bouwkunst & Vriendschap" te Rotterdam uitgeschreven prijsvragen zijn de volgende antwoorden ingekomen:
Voor een dubbele school 20 stuk onder de volgende motto's: Simplex, Waarheid, Art. 192, Christiania, A. Montessori, Voor het eerst, A.Z., de Tweeling, E.E.E., A.B.C., Fred. Studie, Voor een plein, Streng als d'Opvoeding, In Dulci Jubilo, G.L.O., Baksteen, Vlijt, Symmetrie.
Voor een veilinggebouwtje 18 stuks onder de volgende motto's: In plano, Driehoek (figuur), Tiundersbelang, 't Westland, Joke, X, Landbouw, 22, Tweeling, Vragen en bieden, Mercurius, a/d IJsel, Eenvoud, Elf, Groen Wit, Oogst, Angora, Mijn.
Voor een brievenhoofd 22 stuks, onder de volgende motto's: B.V., Leen, Punt in driehoek (figuur), W.K.S., Excelsior, Liefde, Driehoek (figuur), Drie cirkels (figuur), Zilvergrijs, M.V.A.V., Peggij, Jagee, B.V., Pennevrucht, 7, Doorzicht, Aster, 't Y, Sparta, L.S., M., Ster (figuur).

Prijsvraag voor een kerkgebouw te Nieuw Lekkerland.
Naar wij vernemen heeft de jury in de prijsvraag voor een kerkgebouw te Nieuw-Lekkerland toegekend: de 1e prijs aan motto P.P.P., waarvan de ontwerper bleek te zijn de heer Jan Wils architect te 's Gravenhage, de 2e prijs aan motto: „Cultus", waarvan zich als ontwerper heeft bekend gemaakt de Heer J. Poot Jr. te 's Gravenhage en de gedeelde 3e en 4e prijs aan de ontwerpen motto: „Mara" en „1618—1619".

OFFICIEEL GEDEELTE.

DE EXAMENS VOOR BOUWKUNDIG OPZICHTER EN VOOR BOUWKUNDIG TEEKENAAR, AF TE NEMEN IN 1916 EN INGESTELD DOOR DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST, VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Diploma Bouwkundig Opzichter. Op den **26sten Februari 1917** en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het *Diploma Bouwkundig Opzichter*, ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministeriëele beschikking. Zij, die op 1 Maart 1917 den leeftijd van 23 jaar nog *niet* hebben bereikt, worden tot dit examen *niet* toegelaten.

Diploma Bouwkundig Teekenaar. Op den **26sten Maart 1917** en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het *Diploma van Bouwkundig Teekenaar*, ingesteld door de Maat-

schappij en goedgekeurd bij Ministeriëele beschikking. Zij, die op 1 Maart 1917 den leeftijd van 23 jaar nog *niet* hebben bereikt, worden tot dit examen *niet* toegelaten.

Zij, die deze of een dezer examens wenschen af te leggen, moeten schriftelijk hiervan mededeeling doen **vóór 15 Januari 1917** aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam, alwaar zij ook **vóór dien datum** moeten inzenden:

1e. de geboorteacte of bewijs van ouderdom;

2e. de bewijzen van bekwaamheid en getuigschriften, *geen afschriften*, zie art. *15* en *16*, of *14* van de respectieve programma's. Teekeningen, werkstukken of diploma's Ambachtsscholen worden niet verlangd;

3e. het verschuldigde bedrag van *f* 15.— voor één, of *f* 30.— voor beide examens. Alleen wanneer de candidaat niet kan worden toegelaten wordt dit bedrag teruggezonden.

4e. Wanneer de candidaat reeds vroeger aan een der examens heeft deelgenomen, moet hij daarvan mededeeling doen *met vermelding van het jaar of de jaren, waarin dit heeft plaats gehad.* **(Wanneer dit bij de aangifte niet wordt vermeld, geven, bij latere mededeeling, de bij vorige examens behaalde cijfers 4, 5 of 6 geen vrijstelling).**

De candidaten zullen in groepen worden ingedeeld; aan hen die zich hebben aangemeld, zullen alle vereischte inlichtingen, o. a. de data waarop, en de plaats waar het schriftelijk en het mondeling examen zal worden afgenomen, tijdig worden verstrekt.
Eerst na afloop van alle examens wordt de uitslag bekend gemaakt.

Het examen voor Uitvoerder van Burgerlijke Bouwwerken (Onderbaas) zal in 1917 niet plaats hebben, omdat door de mobilisatie, verschillende personen verhinderd zijn aan het examen voor Onderbaas in 1917 deel te nemen, zoodat de kosten per candidaat zeer hoog zouden worden, en in verband met de omstandigheid, dat aan het verzoek der Maatschappij om verhooging der Rijkssubsidie, door de Regeering van wege de tijdsomstandigheden geen gevolg kon worden gegeven.
De Examens voor Bouwkundig Opzichter en voor Bouwkundig Teekenaar zullen echter in 1917 wel plaats hebben.

In de Programma's van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Opzichter, idem voor Bouwkundig Teekenaar en idem voor Onderbaas wordt aan de bestaande bepalingen omtrent vrijstelling van vakken bij het examen toegevoegd de bepaling, dat hij, die het desbetreffende examen voor de 2de of 3de maal doet, **vrijstelling heeft van elk vak, waarvoor hij bij het laatst afgelegd examen het waardecijfer voor „goed" vastgesteld, heeft behaald.**
De overgangs bepaling, vermeld in art. 16 van het Programma van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Opzichter, af te nemen in 1917, luidende: De candidaat moet de schriftelijke bewijzen leveren, dat hij vóór 1 Maart 1917 gedurende minstens één jaar opzicht heeft gehouden", **vervalt,** aangezien door de mobilisatie verschillende personen verhinderd zijn geworden aan deze overgangsbepaling te voldoen. De oude bepaling is daardoor weer van kracht geworden; in verband echter met de mobilisatie is de daarin genoemde termijn van twee jaar teruggebracht tot anderhalf jaar, zoodat de bepaling voor het examen af te nemen in 1917 luidt: **„De candidaat moet de schriftelijke bewijzen leveren, dat hij gedurende minstens anderhalf jaar met vrucht op burgerlijke bouwwerken practisch (als timmerman, onderbaas of opzichter) werkzaam is geweest."**
Om dezelfde redenen is de termijn van twee jaar, genoemd in art. 14 van het Programma van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Teekenaar teruggebracht tot anderhalf jaar, zoodat art. 14 nu luidt:

„De candidaat moet de schriftelijke bewijzen overleggen, dat hij gedurende minstens één jaar op burgerlijke bouwwerken en anderhalf jaar op een of meer teekenbureaux werkzaam is geweest; bekwaamheid in het timmervak zal tot aanbeveling strekken."
Waar de bepaling in de programma's dat een candidaat niet meer dan **drie keer aan hetzelfde Examen** mag deelnemen, tot eenige verwarring heeft aanleiding gegeven, heeft de Commissie van Onderwijs, die de leiding over de Examens der Maatschappij heeft, besloten deze bepaling als volgt te lezen:
„Ten einde deze bepaling niet van terugwerkende kracht te doen zijn, is vastgesteld, dat aan het examen, af te nemen in 1915, nog kunnen deelnemen zij, die reeds drie of meer keer het examen hebben gedaan, en verder voldoen aan de eischen van dit programma; tot de daaropvolgende examens zullen echter niet meer toegelaten worden zij, die reeds drie of meer keer het examen hebben gedaan."
In 1917 worden dus niet meer toegelaten zij, die reeds drie keer aan hetzelfde examen hebben deelgenomen.

Betreffende **Bekwaamheid in een der voornaamste Bouwambachten** (art. 15 van het Programma van Eischen voor het Examen van Bouwkundig Opzichter wordt er aan herinnerd, dat voor het examen af te nemen in 1917 is van kracht de bepaling: **Uitsluitend bekwaamheid in het timmerwerk wordt vereischt,** waarvan getuigschriften zijn over te leggen, gewaarmerkt door leermeester of patroon.
Verder wordt nogmaals het volgende in herinnering gebracht:
De **Programma's van Eischen** voor bovengenoemde examens zijn kosteloos op aanvraag verkrijgbaar bij het Bureau der Maatschappij Marnixstraat 402, Amsterdam.
Eveneens zijn aldaar verkrijgbaar de navolgende **Examenvragen:**
Bouwkundig Opzichter 1916, 1915, 1914 à f 0.55;
Bouwkundig Teekenaar 1916, 1915, 1914, 1911, 1910 à f 0.55.
Uitvoerder van Burgerlijke Bouwwerken (Onderbaas) 1914, 1913, 1912, à f 0.85.
Het bedrag moet vooruit per postwissel overgemaakt worden aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Voor de Commissie van Onderwijs,
De Secretaris, J. WESSELIUS.

Uitloting 3 pct. obligatieleening. Van deze leening worden uitgeloot de nos. 30, 62, 101 en 118. De uitgelote aandeelen zijn direct betaalbaar bij de Firma J. A. Matthes & Co., Singel 320, te Amsterdam.

De Voortzetting der ledenvergadering is bepaald op Donderdag 28 December a.s. te 2 ure n.m. in het Zuid-Hollandsch Koffiehuis te 's-Gravenhage. Agenda.
1°. Benoeming der Reserveleden van den Eereraad.
2°. Voorstel der Commissie van Redactie betreffende Bouwkunst en Bouwkundig Weekblad.
3°. Uitgaven Dr. Schüler.
4°. Prijsvraag Nederlandsche Bank.
5° Beschouwing van den heer Kruisweg, omtrent den Bond Heemschut en Bouwkunstzaken.
6° Rondvraag.

Het jaarverslag der Permanente Prijsvraag-Commissie zal in het volgend nummer van het Bouwkundig Weekblad worden opgenomen.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. GRATAMA, C. J. KRUISWEG en J. B. VAN LOGHEM
Redacteur: J. WESSELIUS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIEN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

37STE JAARGANG. = 30 DEC. 1916. = No. 35.

INHOUD: REDACTIONEEL GEDEELTE. English Society for the protection of Ancient Buildings, door Alfred H. Powell. — Permanente Prijsvraag-Commissie. — Ingezonden. — Prijsvragen. — Berichten.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

ENGLISH SOCIETY OF THE PROTECTION OF ANCIENT BUILDINGS.

De heer Alfred A. Powell, een Engelsch Architect, die tijdelijk in Nederland verblijft, vertelde mij bij een bezoek aan het bureau der Maatschappij eenige bijzonderheden van het doel en werk wijze der „English Society for the protection of Ancient Buildings", en was op mijn verzoek gaarne bereid hieromtrent een meer uitvoerige beschouwing voor het B. Weekblad te schrijven. Zijn brief, die na deze bespreking volgde, geven wij hieronder in zijn geheel vertaald weer.

Vluchtoord Uden 2-12-16.

Den Heer Secretaris der M.B.V.A.

Zeergeachte Heer.

Ik schreef den secretaris van onze Vereeniging tot Bescherming van Oude Gebouwen, teneinde hem mede te deelen, dat hij weldra een brief van U zou ontvangen, en tevens om hem in kennis te stellen met de vriendelijke wijze, waarop U mij hebt willen ontvangen bij mijn bezoek ten Uwen bureele op Woensdag l.l.
Er zal wel eenigen tijd overheen gaan voordat Uw brief uit Engeland beantwoord zal zijn, — het is daarom dat ik wil trachten, — nu U zoo vriendelijk was te verzekeren gaarne eenig bericht omtrent onze werkzaamheid in Engeland te zullen ontvangen, — U dit te zenden.
Onze Vereeniging, gewoonlijk bekend onder hare Initialen als de S.P.A.B. (English-Society for the Protection of Ancient Buildings) is gesticht door William Morris voor ongeveer 40 jaren. Zij beoogde een contra beweging tegen de actie van onze bouwmeesters en hunne principalen (meestal met het beheer van kerken belast). Immers was het duidelijk dat, wanneer er niets werd gedaan om hen tegen te houden, en deze beiden af te brengen van 't geen wat zij beliefden te noemen „restaureeren", òf, „tot hun oorspronkelijke gedaante terugbrengen", — weldra de echtheid van al onze oude gebouwen verstoord zou zijn; — hetgeen tevens maar al te dikwijls beteekende: vernietiging van het oude handwerk en zijn vervanging door, louter uit de fantasie ontsproten arbeid, die zich echter aanmatigde het wezenlijk oude werk te vertegenwoordigen „in oorspronkelijke gedaante", zooals zij dit noemden! Het mogen belangwekkende proeven geweest zijn voor hen, die zich met zulke „restauratie" bezighouden, doch het werd klaarblijkelijk een ernstig gevaar voor iedere oprechte studie van de geschiedenis van de bouwkunst en andere kunsten. IJverig schreef en leeraarde Morris, daarbij trachtende het verschil duidelijk te maken tusschen wezenlijk oude gebouwen en zulke „restauraties". Hij toonde niet alleen aan dat het met hun bijzondere schoonheid was gedaan, — maar ook dat de geheele beteekenis en bedoeling van eene middeleeuwsch gebouw voor ons verdwijnt met de vernietiging van zijn oppervlak, hetzij muur, houtwerk of beeldhouwwerk. Want juist aan de oppervlakte is het, dat leefwijze, geloof en gedachten van den middeleeuwschen bouwmeester zich weerspiegelen. In deze lijn heeft de Vereeniging veertig jaar gewerkt, door hulp verleenen met adviezen en inspecties, door publicaties en door beroep te doen op alle belangstellenden in de bouwkunst, teneinde iedere dreigende vernietiging onzer oude bouwwerken door z.g. „restauratie" te voorkomen.

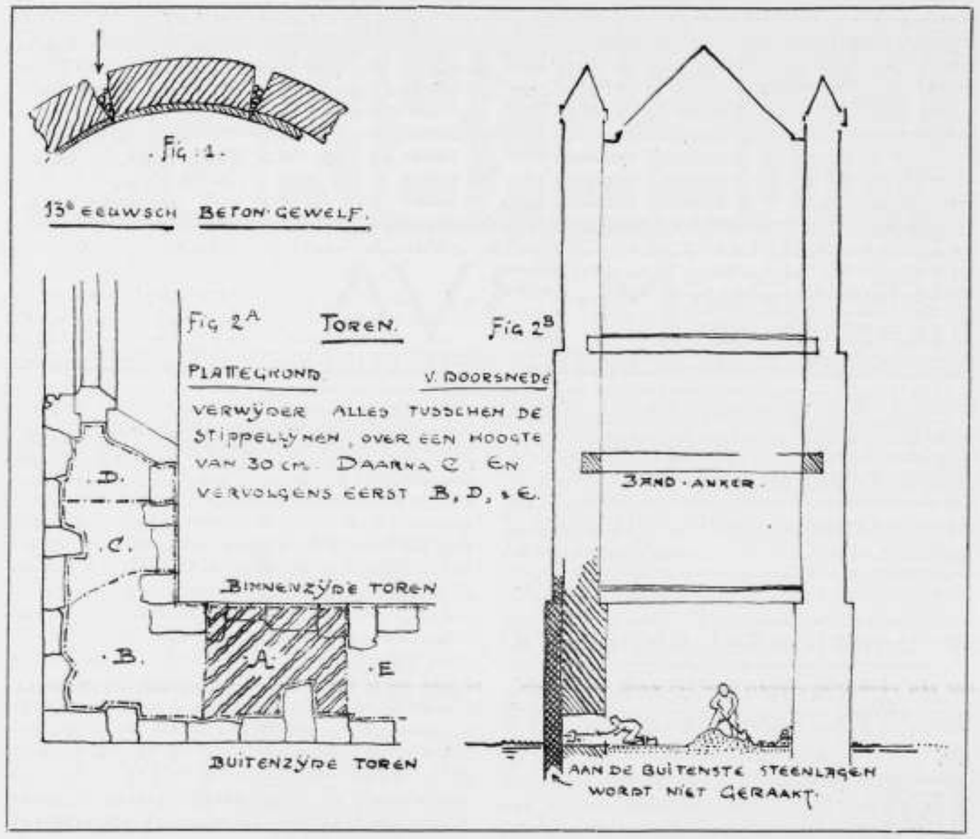

Deze taak der Vereeniging is steeds verricht door een Commissie vanArchitecten, diehun arbeid en tijd vrijelijk voor dit doel ter beschikking stellen. Zij komt regelmatig eens in de week bijeen, ter behandeling van alle stukken, stelt adviezen op welke, die werken waarvan haar berichten bereikt hebben, naar behoefte aanmoedigen of afkeuren Hierdoor heeft de Vereeniging reeds vele honderdtallen van waardevolle oude gebouwen gered, hetzij van totale vernietiging, óf van een zoodanige schade, dat zij niet langer als authentieke Kunstwerken kunnen worden beschouwd. In hun langdurige practijk zijn de leden dezer Commissie tot zekere conclusies gekomen, welke naar mijn meening van beteekenis zijn ook voor hen, die zich in Holland met soortgelijken arbeid bezighouden.

In de eerste plaats die betreffende de juiste manier om oude bouwwerken — zelf te behandelen. Philip Webb (1860 1900) onze grootste Engelsche bouwmeester en speciale vriend van William Morris, had een instinctief begrip van oude bouwkunst, dat hem er toe bracht erover te getuigen en er zich mede bezig te houden op een wijze, die een stempel heeft gedrukt op allen, die onder zijn persoonlijken invloed kwamen. Lange jaren was hij, naast Morris de leider van het werk van de Vereeniging, waarbij zijn herstellings methoden het gevolg waren van ernstig beraad over de staat waarin zich eenig bijzonder belangwekkend bouwwerk bevond, benevens over de hulp, die het behoefde.

Uit mijn herinnering haal ik aan een 13e eeuwsch apsisgewelf, waarin verscheidene groote scheuren waren. Deze apsis stond dicht bij een drukke openbare straat en Philip Webb constateerde direct, dat iedere dreuning van het voorbijgaande verkeer, de scheuren in het gewelf noodzaakte zich lichtelijk te verwijden, zoodat stof en puin er steeds dieper indrongen (fig. I.) Onder zijne leiding verwijderde ik om te beginnen met mijn hand of een smalle borstel alle puin uit de scheuren en vulde ze daarna, zoo dicht en vast mogelijk, aan met papier-maché, om ten slotte de rug van het gewelf te bedekken met, tevoren in de pleisterspecie geweekt, linnen. Dertig jaren is dit nu geleden, en op 't oogenblik zijn er geen nieuwe scheuren, of eenige vergrooting van de oude op te merken. Het inwendige van het gewelf was bedekt met zeer kostbare 13e eeuwsche schilderingen, welke op deze wijze zonder eenige hernieuwing bewaard konden blijven. Het bovenstaande wordt alleen aangehaald teneinde te verklaren wat ik bedoel met sympathieke behandeling van oude bouwwerken. — nu wil ik nog vermelden, hoe het werk zelf is te behandelen en te leiden.

De S. P. A. B. heeft steeds gepleit voor het nemen van een architect (meestal een jongmensch, die zijn loopbaan juist aanvangt) en waaraan de principaal weekelijks een zeker loon geeft, onder voorwaarde, dat hij zijn geheelen werktijd doorbrengt op het bouwwerk dat hersteld, d.w.z. geconserveerd en verstevigd moet worden. Tevens is het raadzaam gebleken het aantal werklieden te beperken tot niet meer dan door dezen jongen architect gemakkelijk kan worden gecontroleerd, — meestal een 6- tot 8-tal. Op deze wijze zal hij zijn werk zeer zorgvuldig bestudeeren en het langzaam aan uitvoeren, terwijl hij daarbij goeden raad geeft, en kan ontvangen. Hij behoort met de gansche verantwoordelijkheid van het werk te worden belast, zal de materialen bestellen, het werkvolk betalen met de gelden door den principaal verschaft. Een juiste boeking van kosten zal dagelijks door hem worden bijgehouden, opdat de principaal in staat zij, op elk oogenblik het werk en de verrekening te inspecteeren; mede om te voorkomen dat een grooter consolideering wordt ondernomen, dan waarvoor gelden beschikbaar zijn.

Deze methode is door de Vereeniging steeds beter en bevredigender bevonden, dan die waarbij een aannemer een vaste prijs opgeeft voor het werk, van 't welk, uit den aard der zaak, tevoren maar zeer weinig met zekerheid bekend is. Mijn ervaring is, dat het niet is te schatten, wat de herstellingen van een oud gebouw zullen kosten, voordat het werk goed en wel op gang is, dus na b.v. een werktijd van 3 of 4 weken.

Laat ik nu nog iets vertellen van de herstellingsmethode van ernstig gescheurde muren, of muren waarvan de kern tusschen de twee buitenbekleedingen is „gezet". Zulke muren zijn zeer moeilijk te behandelen, wanneer daarbij het behoud van het buitenoppervlak wordt beoogd. Het is nu een zeer afdoende methode voor het behoud van de gansche muur (b.v. van een rijzige kerktoren) gebleken, als men, na de fundeering te hebben versterkt, een opening maakt in de voet van de muur, aan de binnenzijde van het gebouw, — terwijl deze opening groot genoeg moet zijn voor een man om in te werken. Dit gat uit te hakken en schoon te maken tot de achterkant van de steenen, welke de buitenzijde van de muur vormden, — daarna alles goed nat te maken, de binnenwand weer op te metselen en de kern eveneens weer aan te vullen. Men herhale deze werkwijze op hetzelfde horizontale peil langs de geheele wand. Deze methode kan steeds hooger worden herhaald tot de geheele muur is vernieuwd, behoudens juist de uitwendige steenen, die in 't geheel niet zijn aangetast.

Ook wanneer de muren slechts bandankers noodig hebben om tezamen gebonden te worden, kan deze manier van werken worden doorgevoerd, zij 't ook bij tusschenpoozen telkens op afstanden van 1 M., zoodat op die wijze zooveel banden, van groote sterkte en duurzaamheid, kunnen worden gelegd, als men wenscht. De schetsen in den tekst (fig. II) zullen deze opmerkingen nader te verklaren.

Sinds ik het eerste gedeelte van dezen brief schreef, schoot mij een ander belangrijk punt te binnen, dat een bijzondere plaats bij de werkzaamheden van de S. P. A. B. heeft ingenomen. Ik las, dat uwe voorstellen tot behoud van monumenten, aanvangen met een poging om oude gebouwen in verschillende klassen te registreeren. Onze Commissie achtte het echter ten slotte beter om te werken en te getuigen voor het behoud van *alle* oude gebouwen (laat ons zeggen ouder dan 100 jaar), — en ze steeds alle zorgvuldig te behandelen al naar gelang hunne beteekenis op 't gebied van schoonheid, geschiedenis, lijnenspel, materialen, of dergelijke. In al al die gevallen hebben we immers te maken met het werk van vóór de ontwikkeling en invloed van de machine, welke het handwerk heeft gedood. En omdat alle gebouwen vóór dien datum geheel handwerk waren, in den zin dien wij nu niet genoeg kunnen waardeeren, heeft de S. P. A. B. bij het in stand houden van oude gebouwen bovendien geijverd voor het toepassen van absoluut gelijkwaardig materiaal als het oude, dus geheel en al met de hand vervaardigd. 't Is slechts op deze wijze, dat aan echt werk van voorheen naar behooren recht kan worden gedaan, geheel zooals in vroeger dagen ook geschiedde.

In dien zin is het ook bedoeld wanneer wij eikenhout bezigen om een dak te herstellen; of om de constructie te verstevigen van een huis van eikenhout getimmerd. Evenzeer behooren wij handvorm leipannen, pannen, en steen te gebruiken, enz. enz.

De vereeniging heeft zich eveneens op afdoende wijze beziggehouden met het zoeken naar de beste specie, het beste zand, en heeft gedurende hare veertigjarige werkzaamheid en ervaring zorgvuldig verzameld een groot aantal belangwekkende en nuttige wenken op bouwgebied.

Zeer waarde heer secretaris, ik hoop, dat een en ander uw belang zal inboezemen, het zal mij steeds aangenaam zijn U zoonoodig verder van dienst te kunnen zijn.

Geloof mij, enz.

ALFRED H. POWELL.

PERMANENTE PRIJSVRAAG-COMMISSIE.

Jaarverslag over 1916 (1 Dec. 1915 1 Dec. 1916).

Aan het Bestuur der Constituerende Vereenigingen.

WelGeb. Heeren!

Ter voldoening van het bepaalde in art. 9 van het Huishoudelijk Reglement der P.P.C., heeft de Commissie de eer U hierbij haar verslag over het jaar 1916 aan te bieden.

Ofschoon de P.P.C. in het afgeloopen jaar kan wijzen op feiten, die aantoonen, dat haar invloed voortdurend in beteekenis wint en bij het uitschrijven van prijsvragen in 't algemeen met de A.R. wordt rekening gehouden, zij 't dan ook soms eerst nadat onzerzijds daarop de aandacht was gevestigd, moet zij tot haar leedwezen constateeren dat van de zijde der architecten niet

altijd in voldoende mate wordt medegewerkt om de door de architecten organisatie's ontworpen en vastgestelde prijsvraagregelen te handhaven. Dit is te meer te betreuren omdat zoodoende van de zijde der meest belanghebbenden de grondslagen der P.P.C. worden aangetast en een werk dat met veel moeite is tot stand gekomen ten zeerste dreigt te worden benadeeld, ja misschien wel vernietigd.

De prijsvraag voor een gebouw der Ned. Bank, waarvan in het vorig jaarverslag werd gewaagd, deed dit euvel sterk tot uiting komen. De correspondentie die zich naar aanleiding daarvan tusschen de C.V. en de P.P.C. heeft ontsponnen, heeft nog niet tot een gewenscht resultaat geleid en bleef tot heden de nadenkelijke wensch der P.P.C. om de A.R. bindend te verklaren voor de leden der C.V., nog ten deele onvervuld. Wel is waar heeft het genootschap Architectura et Amicitia en de Bond van Nederl. Architecten de A.R. voor haar leden bindend verklaard in het vertrouwen dat ook de beide oudere Const. Ver. daartoe zullen overgaan. Deze hebben daartoe echter nog niet kunnen besluiten. Het Bestuur der Ver. Bouwkunst en Vriendschap deed ons weten dat, hoewel het bestuur algemeen van gevoelen is, dat maatregelen dienen te worden genomen, om het correct naleven der A. R. door de leden hunner Vereeniging te waarborgen, de nu geldende Statuten het nemen van disciplinaire maatregelen in den weg staan, maar er bij de eerstvolgende statuten-wijzigingen er naar zal worden gestreefd de daarvoor noodige wijzigingen opgenomen te krijgen.

De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst Vakvereeniging van Architecten, die aanvankelijk het bindend verklaren der A. R. in het vooruitzicht had gesteld, is van meening de zaak met het instellen van een „Eereraad" te kunnen oplossen. Zoolang echter niet duidelijk is uitgesproken, dat die Eereraad voor de handhaving der A. R. heeft te waken en dus de leden dier vereeniging de A. R. stipt behooren na te leven, verwacht onze Commissie van de regeling weinig nut en blijft zij bij haar meening dat alleen bindend verklaring oplossing kon zijn, want worden door laatst bedoelde vereenigingen geen maatregelen genomen om het royaal naleven der A. R. door haar leden te verzekeren, dan zal het ook voor de vereenigingen die bindend verklaring wel in haar reglement opnemen uiterst moeilijk vallen het ingenomen standpunt tegenover hun leden met succes te blijven innemen. En het gevolg hiervan zal zijn dat alles op losse schroeven wordt gesteld en het voortbestaan der P. P. C. in gevaar wordt gebracht. Een spoedige afdoening van deze hoogst belangrijke zaak mag dan ook urgent worden genoemd.

In verband hiermede moet de P. P. C. tevens uiting geven aan haar leedwezen, dat de leden vergadering van 12 Juli j. l. van de M. B. V. A. verklaard heeft haar eenmaal ingeslagen weg te zullen volgen daar zij overtuigd is, dat deze leidt naar het vastgestelde doel en zich niet zal richten naar de handelwijze van andere vereenigingen.

Hierin toch ziet de P.P.C. een gevaar voor het zoo zeer gewenschte gemeenschappelijke overleg der Const. Vereenigingen ter handhaving van de A.R.

Hoe noodzakelijk het is dat van de zijde der C.V. pressie op de leden wordt uitgeoefend zich naar de A R. te gedragen, bleek ook uit de prijsvraag voor een tuinwijk, uitgeschreven door de Woningbouw vereeniging „Lindelaan" te Maarssen. Het programma, dat ons in den loop van het vorig jaar ter goedkeuring werd aangeboden, bleek dusdanige fouten aan te kleven dat het onmogelijk kon worden goedgekeurd, doch aan de Vereeniging de gewenschte veranderingen werden voorgesteld. Onze Commissie heeft echter verder van deze prijsvraag niets meer vernomen totdat uit de bladen bekend werd dat die prijsvraag als besloten prijsvraag toch voortgang had gehad met gevolg dat de heer Joh. D. Looyen als eerstbekroonde de uitvoering van het plan werd opgedragen; onmiddellijk hierop heeft de P.P.C. zich gewend tot de constitueerende vereenigingen met verzoek disciplinaire maatregelen te nemen tegen die leden, welke 't zij als deelnemer, 't zij als jury-lid hun medewerking hadden verleend aan deze besloten prijsvraag, waarvan het programma niet door de P.P.C. is goedgekeurd. Bij het einde van dit jaar schijnt deze moeilijkheid nog niet te zijn afgewikkeld, althans heeft de commissie nog geen kennis gekregen van de maatregelen, die tegen bedoelde heeren zijn genomen.

Dat bindend verklaring der A R. zeer noodzakelijk is en het naleven en uitlegging ervan niet louter aan de prudentie van de leden persoonlijk kan worden overgelaten, en dat nog niet genoeg het besef is doorgedrongen dat ten slotte alleen de P.P.C. heeft uit te maken of aan de bedoeling der A R. is voldaan, blijkt ook uit dit geval onomstootelijk.

In het afgeloopen jaar heeft de P.P.C. zich met verscheidene prijsvragen kunnen bezighouden, waaromtrent het volgende kan worden vermeld:

1o. Besloten prijsvraag voor een administratiegebouw te Nijmegen voor de N. V. Jurgens margarine fabrieken. Onze Commissie, hierin geraadpleegd, heeft de directie in de voorbereiding dezer prijsvraag van raad gediend en aan de samenstelling van het programma medegewerkt. Ofschoon goed van opzet, heeft deze prijsvraag niet het gewenschte resultaat opgeleverd en kan de jury geen der ingekomen ontwerpen voor uitvoering aanwijzen. De firma heeft zich hierop gewend tot een architect die niet in deze prijsvraag was betrokken (ook niet als Jurylid) en hem de opdracht voor den bouw verstrekt.

2o. Openbare prijsvraag van een gebouw ten dienste van de Heerlensche Openbare Leeszaal en Bibliotheek. Het mocht de jury gelukken deze prijsvraag, die aanvankelijk door eenige minder juiste bepalingen in het programma dreigde te mislukken, in het goede spoor te brengen, zoodat het welslagen daarvan werd mogelijk gemaakt.

3o. Prijsvraag voor een Raadhuis der Gemeente Beilen. Ook werd medegedeeld dat het Gemeente Bestuur van Beilen de onderlinge prijsvraag had uitgeschreven van een Raadhuis. Daar het programma niet beantwoordde aan de A. R. hebben wij op wijziging ervan aangedrongen. Als gevolg daarvan heeft het Gemeente-Bestuur de onderlinge prijsvraag gewijzigd in een meervoudige opdracht waarvan de belooning werd geregeld overeenkomstig de Honorariumlabel.

4o. Prijsvraag voor den bouw van Arbeiderswoningen te Amersfoort. Het Gemeente-Bestuur van Amersfoort wenschte voor den bouw van arbeiderswoningen een prijsvraag onder de Amersfoortsche Architecten uit te schrijven. Het programma werd onze Commissie ter goedkeuring aangeboden doch bleek, wat de regeling der prijzen betreft, niet te beantwoorden aan de A. R. Onze Commissie heeft er daarom bij het Gem. Bestuur op aangedrongen het bedrag der prijzen te verhoogen. Men wenschte hierop echter niet in te gaan en heeft van het uitschrijven van die prijsvraag afgezien. Ter toelichting van het standpunt der P. P. C. in deze kan hierbij worden verwezen naar de beschouwingen der P. P. C. in Mei j.l. verschenen in een der vakbladen.

5. Prijsvraag van een gebouw voor Stad en Lande van Gooiland. Door het Bestuur van deze vereeniging werd tot verschillende architecten een schrijven gericht, behelzende, dat indien zij voor een eventueele benoeming als architect voor het door Stad en Lande van Gooiland te stichten gebouw, in aanmerking willen komen het wenschelijk was een schetsontwerp ter beoordeeling van het Bestuur in te dienen, waarvoor echter geen vergoeding kon worden toegekend. De P.P.C. heeft het Bestuur er op gewezen, dat zoo'n concurrentie valt onder de termen van een prijsvraag en dat daarbij de A. R. gevolgd dienen te worden. Hierop werd geantwoord dat het voorals nog niet in de bedoeling ligt een prijsvraag uit te schrijven, doch mocht daartoe besloten worden, dat dan de wenken der P.P.C. zullen worden in acht genomen.

6. Prijsvraag voor een Kerkgebouw te Nieuw Lekkerland. Reeds het vorig jaar was onze Commissie om advies gevraagd door het Kerkbestuur der Ned. Herv. Gemeente te Nieuw Lekkerland inzake een voorgenomen openbare prijsvraag voor ontwerpen voor een kerkgebouw. In 't begin van dit jaar is het Bestuur

daarop terug gekomen en werd in overleg met onze Commissie de prijsvraag uitgeschreven.

7. Prijsvraag voor Woningbouw te Alkmaar. Door tusschenkomst van de M.B.V.A. kwamen de P.P.C. in bezit van een programma voor een prijsvraag voor woningbouw te Alkmaar dat aan de A.R. beantwoordde en dientengevolge behoudens enkele opmerkingen, de goedkeuring der P.P.C. kon erlangen.

Nadat deze zaak blijkbaar langen tijd had gerust, werd de P.P.C. door een andere jury een nieuw programma ter goedkeuring aangeboden. Onze Commissie had hierop een paar kleine bemerkingen doch kon zich in hoofdzaak ook met dit programma vereenigen. Een definitief programma heeft de P.P.C. echter nog niet bereikt.

Ten slotte zij nog vermeld, dat de P.P.C. zich bezig gehouden heeft met de voorloopige regeling van door de regeering uit te schrijven openbare prijsvraag voor een Academiegebouw te Amsterdam en dat zij de overtuiging heeft dat bij de samenstelling van het programma, met de A.R. rekening zal worden gehouden.

De samenstelling der Commissie werd gewijzigd door het periodiek aftreden van den Heer H. G. Jansen, die vervangen werd door den Heer P. J. Houtzagers, zoodat de Commissie in het afgeloopen jaar was samengesteld als volgt:

P. J. Houtzagers, Voorzitter, aftr. in 1919.
Herm. v. d. Kloot Meyburg, Secr.-Penningmeester, aftr. in 1917.
P. J. de Jongh, lid, aftr. in 1918.

De rooster, volgens art. 8 van het Huishoudelijk Reglement, voor de Constitueerende Vereenigingen ter benoeming der verificatie-Commissie der jaarrekening van de P. P. C. luidt:

in 1916 door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap,
„ 1917 „ „ Bond van Nederl. Architecten.
„ 1918 „ „ Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereen. van Architecten.
„ 1919 „ „ het Genootschap Architectura et Amicitia.

De Permanente Prijsvraag-Commissie,
P. J. HOUTZAGERS, Voorzitter.
HERM. V. D. KLOOT MEYBURG, Secr.-Penningm.
P. J. DE JONGH, Lid.

Amsterdam, December 1916.

REKENING OVER 1916.

Ontvangsten.		Uitgaven.	
Restitutie onkosten prijsvraag Jurgens	f 29.01	Onkosten prijsvraag Jurgens	f 29.01
idem prijsvraag kerkgebouw te Nieuw Lekkerland	„ 2.50	Idem prijsvraag kerkgebouw te Nieuw Lekkerland	„ 2.50
Verkoop A. R.	„ 3.30	Rekening Immig & Zn.	„ 4.75
Door de Const. Vereenigingen aan te vullen te kort. (Art. 11 H. R.)	„ 58.31	Copieerwerk	„ 2.69
		Onkost. Secretariaat	„ 11.14[6]
		Reiskosten enz. van Com.-vergaderingen	„ 43.02[5]
	f 93.12		f 93.12

De Verificatie-Commissie, Vereen. Bouwkunst en Vriendschap,
De Voorzitter, (w.g.) P. G. BUSKENS.
De Secr.-Penningmeester, (w.g.) H. V. D. KLOOT MEYBURG.
De Secretaris, (w.g.) G. DIEHL.

INGEZONDEN.

BRIEVEN UIT ROTTERDAM IV.

Zeer geachte Redactie,

Het komt waarschijnlijk doordat de schrijver van de in het laatst verschenen Weekblad voorkomende brief niet in Rotterdam IV, in welk district ook het „Land van Hoboken" gelegen is, woont, dat hij niet beter op de hoogte is, al mocht men van hem, als oud-gemeenteambtenaar, verbonden aan de afdeeling, waar de uitbreidingsplannen worden uitgebroed, het tegenovergestelde verwachten.

De heer Verhagen is nl. ten eenenmale de plank mis, wanneer hij schrijft, dat eene combinatie van Rotterdamsche notabelen *het dichtst bij het centrum der stad gelegen gedeelte der terreinen in den hoek Nieuwe Binnenweg—Westersingel—Westzeedijk* heeft aangekocht en dat, niettegenstaande de door schrijver aangehaalde N. R. Courant het aangekochte gedeelte zeer duidelijk omschrijft.

Het door den heer Verhagen aangegeven gedeelte is *niet* aangekocht, doch het meer westwaarts gelegen terrein, begrensd door West-Zeedijk—Pieter de Hooghweg en Rochussenstraat, behoudens enkele inspringende gemeentelijke en particuliere terreinen.

Waar de opzet van den heer Verhagen verkeerd is, gaat zijn verdere redeneering in verband met het *aangekochte* terrein gedeeltelijk mank, doch met zijne beschouwingen omtrent de bebouwing van het geheele „Land van Hoboken" kan ik me opperbest vereenigen.

Ophoogen is natuurlijk uit den booze, althans van het niet aangekochte en van een gedeelte van het aangekochte terrein. Voor het overige gedeelte, gelegen tusschen de Westzeedijk, welke op 4.25 M. boven Rottepeil ligt en de Rochussenstraat, welke op 2.50 M. + R. P. ligt, zal ophooging moeilijk achterwege kunnen blijven. (de normale straathoogte in het eerste is 0.40 onder R.P., terwijl het maaiveld gemiddeld 1.— à 1.20 M. onder R.P. ligt).

De heer Verhagen meent, dat door het uitschrijven van een prijsvraag ons hier de meest bevredigende oplossing van de aanleg geboden kan worden. Daar het echter bekend is, dat de eigenaar van het onverkochte en tevens mooiste gedeelte van het terrein niet voor exploitatie te vinden is, daar komt mij het uitschrijven van een prijsvraag, welke niet anders dan voor het geheele terrein kan geschieden, onmogelijk voor.

Daarenboven zal dan ook door overleg tusschen de gemeente en de eigenaars van het verkochte gedeelte eenigszins moeten vaststaan, welke bebouwing ter plaatse zal komen en dat is m.i. nu juist het moeilijkste van het geheele geval, tenzij . . . tenzij de combinatie van Rotterdamsche notabelen in een uiting van goede burgerzin de gronden heeft aangekocht juist met het doel een voor het westen zoo gewenscht villapark aan te leggen, desnoods met uitsluiting van kans op winst.

Want is dit niet het geval dan vrees ik zeer, dat de *onderhandelingen* met de gemeente uitloopen op een aanleg, waarbij slechts het middelmatige verkregen wordt, daar naast de gemeentebelangen dan ook de belangen van exploitanten in het oog gehouden moeten worden.

Het is daarom zeer te betreuren, en nu kom ik waar ik eigenlijk zijn wil, dat het gemeentebestuur niet bijtijds een uitbreidingsplan met ruimen aanleg als villapark voor het grootste gedeelte van dit terrein, groot 48 Hectare, door den Raad heeft doen vaststellen. Was dit tijdig geschied, dan hadden eventueele exploitanten bij aankoop van den grond daarmede rekening kunnen houden en zouden de onderhandelingen voor den aanleg heel wat gemakkelijker gevoerd worden.

Bij ruimen aanleg, niet alleen van wegen, doch ook van bebouwing, d.w.z. een aanleg als werkelijk *villapark*, waarbij niet, wegens den hoogen grondprijs, ieder perceel tot een metertje nauwkeurig behoeft gewikt en gewogen te worden, kan toch voor den oorspronkelijken grond niet veel betaald worden.

Het resultaat is dan wel, dat de oorspronkelijke eigenaar wellicht enkele millioenen minder ontvangt dan wanneer exploitanten in de meening verkeeren, dat een bebouwing mogelijk is als in het nieuwe Westen is toegepast of op het uitbreidingsplan van 1906 is aangegeven, doch daartegen kan geen bezwaar zijn, daar de winst toch altijd nog belangrijke bedragen zal beloopen, waar toch deze terreinen indertijd tegen weilandprijs zijn aangekocht.

De eenige weg om alsnog tot een goed resultaat te geraken is dan ook, dat het gemeentebestuur ten spoedigste een uitbrei-

dingsplan van het geheele terrein door den Raad doet vaststellen.
Wie weet of dan de eigenaar van het nog onverkochte gedeelte, ziende, dat een werkelijk ruim aangelegd villapark geprojecteerd en vastgesteld is en hij dus een beklemmend-dichte huizenzee rondom zijn heerlijk aangelegd buiten niet te vreezen heeft, niet gaarne tot een spoedige exploitatie wil medewerken, waarbij dan tevens het groote voordeel verkregen werd, dat een van de redenen, waarom zoovele onzer vermogende inwoners in Den Haag hunne villa's laten bouwen, komt te vervallen. Wanneer dan tevens de onoogelijke en sedert jaren om exploitatie schreeuwende terreinen tusschen Pieter de Hooghweg en Havenstraat eens een beurt konden krijgen, dan zou de bewoning van het westen, de richting waarheen ontegenzeggelijk de bebouwing dringt, er ten zeerste bij winnen.

P. G. Buskens,
Bewoner van Rotterdam IV.

Rotterdam, 26 December 1916.

PRIJSVRAGEN.

Programma van de openbare prijsvraag voor een Woongebouw voor oude Mannen en Vrouwen te Alkmaar.

Art. 1. De Vereeniging voor Volkshuisvesting „Alkmaar" schrijft een openbare prijsvraag uit voor het maken van een Ontwerp met kostenbegrooting van een behuizing voor Oude Mannen en Vrouwen te Alkmaar, waartoe de mededinging is opengesteld voor alle Nederlandsche Architecten.

Art. 2. Het terrein van het te stichten gebouw is gelegen aan de Krelagestraat achter de Ambachtsschool aan den Bergerweg en is groot 79.25 M. bij 22.30 M.; minstens $^1/_3$ deel van de oppervlakte moet onbebouwd blijven. De ontwerpers zijn gebonden aan de reeds bestaande en geprojecteerde wegen, een en ander volgens de bij dit programma behoorende situatie.

De Architectuur van het te stichten gebouw zal niet onharmonisch mogen zijn met die der belendende schoolgebouwen.

Het zuidelijk aangrenzende terrein kan geacht worden onbebouwd te blijven; de bestaande houten schutting zal waarschijnlijk door een open hek vervangen worden.

Art. 3. Het gebouw zal bestaan uit een beganen grond en een verdieping; op beide zal een wandelgang van 3 M. breed toegang moeten verleenen tot de één- of twee-kamerbehuizingen, terwijl een poortingang van uit de Krelagestraat den toegang zal moeten geven aan het geheele gebouw. In verbinding met dezen poortingang zal een woning geprojecteerd worden voor den portier, die toezicht zal moeten kunnen houden op in- en uitgaande bewoners, terwijl het bereiken der boven- en benedengangen voor het houden van toezicht hem zoo gemakkelijk mogelijk moet worden gemaakt. De portierswoning moet de ruimten bevatten van eene twee-kamerbehuizing.

Art. 4. Gemakkelijke en ruime trappen moeten de verbinding vormen tusschen den beganen grond en de verdieping, terwijl in het centrum van het gebouw een ruimte voor een eventueel te maken personenlift moet worden ontworpen.

Art. 5. Voldoende W.C.'s, berekend op 1 W.C. per 3 woningen, benevens 1 W.C. in de portierswoning zullen worden aangebracht, alle buiten de kamers.

Op beganen grond en verdieping moet een badgelegenheid zijn. Gangen, portalen en trappenhuizen, eenvoudig te behandelen, doch zoodanig, dat rekening wordt gehouden met het gemak van schoonmaken, ruime verlichting en ventilatie (zonder tocht te veroorzaken) en met geringe onderhoudskosten.

Art. 6. Het verhoudingscijfer van het aantal één- en tweekamerbehuizingen wordt ongeveer vastgesteld als 1 op 3.

Art. 7. Een eenkamerbehuizing zal moeten beantwoorden aan de navolgende eischen:

a. een ruimte ter oppervlakte van ten minste 16 M^2., daaronder begrepen de noodige wandkasten en bergruimte voor 1 klapbed en muntgasmeter.

b. ventilatie naar buiten zoowel als naar den gang (ook van kasten en klapbedruimte).

c. ter verwarming van het vertrek een gasstoomradiator, waarop een ijzeren plaat met een gaskookcomfoor.

d. schouw tot afvoer van dampen (te openen en te sluiten van uit de kamer).

e. betonvloeren met kurklinoleum belegd.

f. klaptafel bij het raam.

g. toetreding van voldoende licht en lucht.

h deur die gemeenschap geeft met den gang.

i. geverfde muren.

j. gootsteen met waterleiding en afvoer van menage-water

k. electrische verlichting. *(Slot volgt.)*

Bekroonde antwoorden der prijsvragen uitgeschreven in 1916 door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap".

De Jury bestaande uit de Heeren Ir. A. Broese van Groenou Archt. te Wassenaar, J. Gort Archt. te 's Hage, J. Houtzagers, Archt. te Utrecht, J. C. Hemmes, Archt. en A. A. van Nieuwenhuyzen, Archt., beiden te Rotterdam, heeft de prijzen als volgt toegekend:

a. Dubbele School:

Eerste prijs: Motto: „Voor een plein". Ontw. L. C. v. d. Vlugt L. C. zn., Bouwk. Teek. te Rotterdam.

Tweede prijs: Motto: „Fred". Ontw. Ant. Pet, Techn. ambtenaar Gem. werken te Utrecht.

Derde prijs: Motto: „Streng als de opvoeding" Ontw. H. Russcher, Bouwk. Teek. te Rotterdam.

b. Veilinggebouwtje:

Eerste prijs: Motto: „X". Ontw. C. Barentsen, Opz. der Landsgeb. te Rotterdam.

Tweede prijs: Motto: „22". Ontw. M. C. A. Meischke, Cand. Bouwk. Ing. te Rotterdam.

Derde prijs: Motto: „Vragen en Bieden". Ontw. J. J. L. Caaris, Bouwkundige te Utrecht.

Eervolle vermelding met getuigschrift: Motto: „Mijn". Ontw. H. B. van Broekhuyzen, te 's Hage.

c. Brievenhoofd:

Eerste prijs: Motto: „Sparta". Ontw. J. H. Kerker, te Haarlem.

Tweede prijs: Motto: „L. S.". Ontw. Jan Wils, Archt. te 's Hage.

Derde prijs: Motto: „Jagee". Ontw. K. J. Vegter, te 's Hage.

BERICHTEN.

Uitbreidingsplan voor Dordrecht. Het ontwerpen van een nieuw Uitbreidingsplan voor Dordrecht is door deze gemeente opgedragen aan den heer J. E. van der Pek, architect te Amsterdam.

Rectificatie. Volkshuisvesting. De heer Mels J. Meyjes verzocht ons plaatsing van onderstaande rectificatie;

In No. 33, van het Bouwkundig Weekblad vang ik mijn opstel over Volkshuisvesting aan met een dwaze vergissing.

Waar ik meende te weten, dat Prof. Morre reeds lang overleden was, bericht men mij dat dit onjuist is. Onnoodig te zeggen hoe ik dezen flater betreur en voorzoover de betreffende passus onbedoeld ontstemming mocht hebben verwekt, betuig ik mijn leedwezen. Temeer omdat de bedoelde aanhaling voor het behandelde onderwerp gerust achterwege had kunnen blijven.

M.

Verkiezing bestuursleden A. et A. Tot bestuursleden van het Genootschap „Architectura et Amicitia" zijn gekozen de heeren: J. Gratama, Voorzitter; J. M. v. d. Mey, Vice-Voorzitter; J. F. Staal Jr., 1e Secretaris; H. Th. Wijdeveld, 2e Secretaris; P. Vorkink, Penningmeester; M. de Klerk, Bibliothecaris-Archivaris; C. J. Blaauw, Plaatsvervangend Lid.

Tot Redactieleden zijn gekozen de heeren: C. J. Blaauw, H. Th. Wijdeveld, R. N. Roland Hols, H. A. van Anrooy en M. Plate, die dus met den Voorzitter, den heer J. Gratama en met het zittinghebbend lid, den heer P. Kramer, de redactie van het Weekblad vormen.